Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Doktori Disszertáció

Berényiné Kovács Gyöngyi

A Pest Megyei Levéltár története és a megyei levéltárak megítélése a magyar levéltárügyben 1920 és 1947 között

Történelemtudományi Doktori Iskola
Dr. Erdődy Gábor DSc, az MTA doktora, egyetemi tanár, a Doktori Iskola vezetője

Történelem segédtudományai Program
Dr. Borsodi Csaba habilitált egyetemi docens, a program vezetője

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:
A bizottság elnöke: Dr. Draskóczy István, DSc, egyetemi tanár
Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Szögi László CSc, ny. egyetemi docens
Kujbusné Dr. Mecsei Éva PhD, főlevéltáros
A bizottság további tagjai: Dr. Körmendi Tamás PhD, habilitált egyetemi docens
Dr. Borsodi Csaba CSc, habilitált egyetemi docens
Dr. Cierna Lubica PhD, főiskolai docens
Dr. Schramek László Péter PhD, főlevéltáros

Témavezető és tudományos fokozata: Dr. Tóth Krisztina PhD, habilitált egyetemi adjunktus

Budapest, 2017

ADATLAP
a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I. A doktori értekezés adatai

A szerző neve: Berényiné Kovács Gyöngyi
MTMT-azonosító: 10045803
A doktori értekezés címe és alcíme: A Pest Megyei Levéltár története és a megyei levéltárak megítélése a magyar levéltárügyben 1920 és 1947 között
DOI-azonosító: 10.15476/ELTE.2017.146
A doktori iskola neve: Történelemtudományok Doktori Iskola
A doktori iskolán belüli doktori program neve: Történelem segédtudományai Program
A témavezető neve és tudományos fokozata: Dr. Tóth Krisztina PhD, habilitált egyetemi adjunktus
A témavezető munkahelye: ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként

a) hozzájárulok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom az ELTE BTK Doktori és Tudományszervezési Hivatal ügyintézőjét, Manhercz Mónikát, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (dátum)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követőn egy évig nem jelenik meg, hozzájárulok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.

2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudomásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárulok a doktori értekezés és a tézisek szövegének Plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Kelt: Budapest, 2017. október 5.

Berényiné Kovács Gyöngyi

a doktori értekezés szerzőjének aláírása

TARTALOM

I. BEVEZETÉS 4

I.1. Historiográfia 10

II. LEVÉLTÁRÜGY A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT 15

II.1. A politika- és társadalomtörténet tükröződése a magyar levéltárügyre (1920–1947) 15

II.2. A vármegyei levéltárak problémái (1920–1947) 22
II.2.1. A megyei levéltárak személyzete 22
II.2.2. A „visszatért" területek levéltárai 42
II.2.2.1. A felvidéki megyei levéltárak sorsa a két világháború között 43
II.2.2.2. Erdélyi megyei levéltárak „sanyarú sorsa" a két világháború között 47
II.2.2.3. A „Bácskai kerület" levéltárügye 50
II.2.3. A megyei levéltárak megítélése (1920–1947) 51
II.2.3.1. Levéltárak fenntartása 51
II.2.3.2. Rendezés 62
II.2.3.3. Selejtezés 68

II.3. A második világháború alatti megyei levéltári iratanyag pusztulások 73

II.4. Az első magyar levéltári törvény előkészítése 84

II.5. A magyar levéltáros egyesület (1920–1947) 99

III. A PEST MEGYEI LEVÉLTÁR TÖRTÉNETE 107

III.1. A Pest Megyei Levéltár megszervezése 107

III.2. A levéltár elhelyezése 111

III.3. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei levéltár személyzete 1920 és 1947 között 116

III.4. A Pest Megyei Levéltár rendezése 121

III.5. Pest megyei iratok pusztulása a második világháború alatt 126

III.6. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Levéltári Hivatala 133
III.6.1. Járási irattárak 141
III.6.2. A városi irattárak 144
III.6.3. Községi irattárak 152

III.7. A Pest Megyei Levéltár, mint szolgáltató levéltár 157
III.7.1. Kutatószolgálat 157
III.7.2. Az ügyfélszolgálati ügyek alakulása 1920 és 1947 között 162
III.7.3. Pest Megyei Levéltár közművelődési és tudományos feladatai 167

IV. ÖSSZEGZÉS 182

ÉLETRAJZI ADATTÁR 190

Felhasznált források és szakirodalom jegyzék 258
Levéltári források 258
Forráskiadványok 263
Szakirodalom 266
Újságcikkek 282
Internetes hivatkozások 284

A dolgozatban és az adattárban közölt rövidítések jegyzéke 286

Mellékletek 288

I. Bevezetés

Az elmúlt években a Magyar Nemzeti Levéltár több megyei tagintézménye méltán büszkén emlékezett meg a letűnt korok „nagy levéltárosairól”.[1] Közöttük a Zala Megyei Levéltár „Elődeink nyomán” címmel egy levéltári nap sorozatot indított útjára, ahol olyan nagy tekintélyű levéltárosok, mint Degré Alajos, Szabó Béla és Fára József életrajzi adatain túl tudományos tevékenységüket és mindennapi levéltáros feladataikat is feltárták.[2] 2011. szeptember 30-án a Zala Megyei Levéltár tudományos ülésén Fára József Pest megye főlevéltárnoka címmel tartottam előadást. A felkészülés során 1938 és 1950 között rengeteg Pest Megyei Levéltár történeti dokumentumot vizsgáltam, elemeztem.[3]
Kezdetben 1876-tól főleg a Pest Megyei Levéltár közművelődési tevékenységéhez gyűjtöttem forrásokat. A levéltáros hagyatékok feltárása során azonban nemcsak a megjelent ismeretterjesztő munkákat, például történeti forrásokat bemutató újságcikkeket, rádió előadásokat vettem sorra, hanem közben a feldolgozott levéltári források rendezését, történeti értékét is vizsgáltam, így már nem maradhatott ki a levéltári épület történeti ismertetése sem, mikor milyen szervezet egységek iratanyagát gyűjtötték be, selejtezték, rendezték a korszak megyei levéltáraiban. A hihetetlen sok egyenlőtlen adat miatt döntöttem úgy, hogy megpróbálom bemutatni a két világháború közötti magyar levéltárügy megítélését a Pest Megyei Levéltár történetén keresztül.

1920 és 1939 között a magyar levéltárügy egyik kiemelkedő korszakát élte, ekkor költözött át például az Országos Levéltár Bécsi kapu téri palotájába. Az 1930-as években a megyei levéltárak közül Sopron, Somogy, Pest, Fejér megyei megyeháza termei, nemcsak díszes üvegablakaival hívta fel a figyelmet a korábbi évszázadok történeti kincseire, az úgynevezett történeti levéltárra. Tudományos és ismeretterjesztő munkák sokasága került napvilágra levéltárosok kezéből. Ezt segítette, hogy elindult az első levéltári szaklap, amely mellett a levéltárosok rendszeresen publikáltak megyei és országos napilapokban. A

[1] Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban MNL) Hajdú-Bihar Megyei Levéltár 2015-ben emlékezett meg az elődökről. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve, 34. Debrecen. 2015. Az MNL Békés Megye Fióklevéltárának 40 éves fennállása, illetve a Vas Megyei Levéltár 2017. évi tudományos ülésének középpontjába levéltár történeti előadásokat helyezte. Az MNL Nógrád Megyei Levéltár az iratanyag 1968-ban történt visszaszállításának 50. évfordulóját 2018-ban tervezi megünnepelni.
[2] Káli Csaba: Zala vármegye levéltárnokai 1939 előtt. In: Levéltáros elődeink. Degré Alajos és Szabó Béla munkássága. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg. 2006. 101, Fára József főlevéltárnok emlékezete. Zalai Gyűjtemény 73. Levéltári Évkönyv 2013. MNL Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg 2013. 145 (A 2011. szeptember 28-án Zalaegerszegen tartott tudományos emlékülés előadásai találhatóak a kötetben.)
[3] Berényiné Kovács Gyöngyi: Fára József Pest vármegye főlevéltárnoka. In: Fára József főlevéltárnok emlékezete. Zalai Gyűjtemény 73. Levéltári Évkönyv 2013. MNL Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2013. 69−94.

magyar levéltári szakemberek szakmai és tudományos tapasztalatszerzését külföldi ösztöndíjak segítették. Az 1930-as évek közepén, amikor a levéltárügy régóta esedékes rendezése napirendre került, a törvényhatósági levéltárak és az Országos Levéltár nem volt egy közös szervezetben integrálva, mégis az egymás közötti levelezések, érdekérvényesítési törekvések, szakmai szervezkedések, egységbe kovácsolták a résztvevőket.[4]

A vizsgált korszakban a társadalom érdeklődése tovább nőtt a törvényhatósági és az Országos Levéltár ügyfél- és kutatószolgálata iránt. Nem csökkent a nemesség igazolási ügyek száma, holott ekkor már nem volt nemességadományozás, ugyanakkor az 1939-től a származás igazolása rendkívüli terhet jelentett a levéltárak számára. Tehát a mai napig szívesen emlegetett szolgáltató levéltár nem volt más, mint egyrészt a szakhivatal felettes szervének, a Belügyminisztériumnak, valamint más kormányszerveknek és bíróságoknak a levéltárak saját őrizetében lévő iratanyag alapján végzett kutatás, másrészt az állampolgároknak végzett ügyfélszolgálati adatszolgáltatás.[5]

A fentiek alapján a levéltárnoki munka láthatóan időbelileg is két szakaszra bontható: az első tulajdonképpen gyűjteni a levéltári anyagot, elvégezni a szükséges selejtezést, kezelni, fenntartani és rendbe hozni, megfelelően őrizni a levéltárivá érett irattári anyagot. A második kiszolgálni az ügyfeleket, és a történetkutatást.

A két világháború közötti magyar levéltárügyről eddig megjelent tanulmányok gyakran a megyei levéltárak rendezetlenségéről, elhanyagolt állapotáról írtak. A tudományos kutatás lehetőségét úgy ítélték meg, hogy hosszas kutatómunkával sem lehetett a megfelelő történeti forrásokat fellelni. Mindennek az oka a kötelességmulasztás volt, ugyanis a gyakori iratanyag költöztetések során, az iratokat kronológiai és tartalmi csoportosítás nélkül felnyalábolták, összekötözték, hamis feliratú fiókokba, szekrényekbe gyömöszölték. A megyei nemesi közgyűlési jegyzőkönyvek egy-egy sarokba „*garmadákban*" hevertek. Sőt, segédletek alapján kutatás egyáltalán nem volt végezhető, az így kikért „*szálas iratokat*" szakértelem hiány miatt nem tudták szerelni, a korábbi évszázadok történetére vonatkozó forrásokat, nem ismerték, az iratanyag pusztulására, selejtezésére hivatkozva küldték el a kutatókat.[6]

---

[4] Körmendy Lajos (szerk.): Levéltári Kézikönyv. Osiris Kiadó, Magyar Országos Levéltár, 2009. 298.
A könyvtárosokkal közös szervezet a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete 1935-ben jött létre, amelyen belül külön levéltári szakosztály működött.

[5] 1947. évi 21. tc. A levéltárügy rendezéséről. Vármegyei és törvényhatósági jogú városi levéltárak. 20−25. §. In: Márkus Dezső (főszerk.): Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. (továbbiakban: CJH) 1947. évi törvénycikkek, Franklin Társulat, Magyar Irodalmi intézet és könyvnyomda. Budapest, 1948. 191−193.

[6] A megyei levéltárak. In: Budapesti Hírlap, 1913. 11. 09. (33. évf.) 265. sz. 37.

Többször előfordult, hogy a törvényhatósági levéltárosok hibája miatt a nedves falakkal érintkező iratcsomók elrothadtak. Sőt a levéltárak anyaga nem volt leltározva.[7]
A levéltárakkal szemben megnyilvánult közöny miatt, kezelőik egyéb közigazgatási feladataik miatt nem foglalkozhattak a rájuk bízott iratmentéssel, iratanyag rendezéssel, segédletkészítéssel. Összegzésként megállapítható, hogy megyei elődeink mindennapi közigazgatási feladataik mellett, „lopott" időben végezhették a levéltárosi munkát.[8] A megyei levéltárak hivatalos megítélése a levéltárak elhanyagolt állapota, rendezetlensége volt, amelyet a kötelességmulasztásokkal, vagy a gyenge munkafegyelemmel magyaráztak, különösen az Országos Levéltár főlevéltárosai közül Borsa Iván, vagy Ember Győző.[9]

Dolgozatomban arra is kerestem a választ, hogy a megyei levéltárak tudományos, vagy közigazgatási intézményeknek számítottak a vizsgált korszak decentralizált levéltárügyében. Ember Győző örök érvényű megállapítása erősített meg abban, hogy a megyei levéltárak történetét ebből az aspektusból is vizsgáljam: „*Valamely levéltár tudományos munkájának fontos mutatói a levéltár történelmi kiadványai, de nem egyedüli mutatói, s nem fontosabb mutatói, mint a levéltár anyagának rendezettsége, segédletekkel való ellátottsága, kiállításainak színvonala, a kutatóinak nyújtott tájékoztatás minősége…*"[10]

Ne felejtsük el, hogy az igazgatási feladatok nem halaszthatóak későbbre az állampolgárok érdekének sérülése nélkül. Tehát a levéltárat igazgatási feladatai elmulasztásáért, vagy elhanyagolásáért el kellett marasztalni.[11]

A témaválasztást a mai magyar integrált levéltári rendszer gyökereinek keresése is indokolta. A magyar levéltárügy egységesítésének kezdetei is erre az időre estek. Első lépésként az Országos Levéltár a megyei, illetve városi levéltárak iratanyagának felmérésére tett kísérletet. 1926-ban a Pest megyei főispán tudósítása hívta fel a figyelmet a megyei levéltár elhanyagolt állapotára.[12] Ezután Föglein Antal az Országos Levéltár főlevéltárnoka, aki megyei levéltárosi tapasztalatokkal is rendelkezett, felkérést kapott a

[7] Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban MNL) Országos Levéltára (továbbiakban OL) Y1. Magyar Országos Levéltár levéltára. Általános iratok. 828/1937. 130−137. f.
[8] Miskolczy-Simon János: A magyar levéltári ügy. In: Budapesti Hírlap, 1914. 07. 02. (34. évf.) 154. sz. 10.
[9] Borsa Iván: A magyar levéltárügy helyzete a Horthy-korszakban és a felszabadulás után. In: Levéltári Közlemények, 1954. (25. évf.) 23. vö. Ember Győző: A levéltári leltár. In: Levéltári Közlemények, 1940−1941. (18−19. évf.) 150.
[10] Ember Győző: A levéltártörténet módszertanához. In: Levéltári Közlemények, 1968. (39. évf.) 2. sz. 163−164.
[11] EMBER, 1968. 164.
[12] MNL Pest Megyei Levéltára (továbbiakban PML) IV. 408-b. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok. 17079/1928. 1926. március B.M. jelentés vö. B.M. 41285/1926. III. sz. 1926. 03. 20.

megyei levéltárak vizsgálatára.[13] Az 1928. évi felmérések összevetése után az Országos Levéltár munkatársai felhívták a figyelmet a „feudális iratok" egységes szempontú rendezésére. 1929. évi 11. tc. alapján megszervezték a törvényhatósági levéltárnokok képzését, ami tulajdonképpen egy évi gyakorlati szolgálat volt az Országos Levéltárban. A vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte a levéltári főfelügyeleti rendszer előkészítése miatt, hogy az Országos Levéltár főlevéltárosai végezzenek felmérést a közhatósági irat- és levéltárakban. A felmérések a levéltár kezelőjének végzettségére, feladataira, iratanyag korának, összetételére, elhelyezésére, tárolására, rendezésére, selejtezésére, az iratanyaghoz készített leltárak használhatóságára, kutatók számára, kutatott iratanyagokra, irattárak helyzetére, kezelésére kérdeztek rá.[14] 1946-ban a második világháború alatti iratanyag pusztulást az Országos Levéltár munkatársai a törvényhatóságoknak kiküldött kilenc pontos kérdőívre adott válaszok alapján térképezték fel.[15] A rendszer decentralizált maradt, de a levéltárnokok ennek ellenére egymással rendszeresen leveleztek, egymástól tanácsokat, segítséget kérhetek. Sopron vármegye 1935. május 31-én tartott törvényhatósági ülésén foglalkozott a levéltárügy országos rendezésével, és a levéltárvédelem intézményes kiépítésével. Ezért megkereste a többi törvényhatóságot, sőt kezdeményezését felterjesztette a belügyminiszternek is. Részben ez a soproni határozat indította el azt a munkát, amelyből majd 1947-ben az első magyar levéltári törvény megszületett. Más részről az időközben visszacsatolt felvidéki, erdélyi, és délvidéki levéltárak helyzetfelmérése, amit később kiterjesztettek a hazai levél- és irattárakra is.[16] Mindehhez hozzájárult, hogy 1935-ben megalakult a szakma érdekvédelmi egyesülete is, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. Ennek első kongresszusán indította meg a harcot Házi Jenő, Klein Gáspár és Fára József az ország összes levéltárára kiterjedő egységes szellemű, modern szemléletű levéltári iratanyag védelemre, sőt egy centralizált intézményhálózat képe is ezen a kongresszuson kezdett kirajzolódni.[17]

A fenti okok mellett, „*anyaintézményem*" és elődeim iránti tisztelet vezettek arra, hogy Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Levéltári Hivatalának történetét vizsgáljam 1920 és

[13] MNL OL Y 1. 350/1928. 72444/1928. III.VKM sz. rendelet (1928. 06. 09.)
[14] MNL OL Y 1. 286/1941. 16086. III. VKM sz. rendelettel írták elő a törvényhatósági levéltárak felmérését.
[15] MNL OL Y 1. 32/1946. 105. f. 22 megye, és 45 települési irattár válasza érkezett meg.
[16] MNL OL Y 1. 286/1941. (230. doboz). Ugyan az Országos Levéltár véleményezés nélkül hagyta a több száz elkészített jelentést, végül az egészügyirat1946. március 28-án irattárba került.
[17] MNL OL XXVI-A-152-1933-3. Országgyűlési Könyvtár iratai. (5. doboz).

1947 között.[18] A levéltár élén a főlevéltárnok állt.[19] Közvetlen főnöke az alispán volt. A levéltár Pest, Pilis, Solt vármegye, valamint a Kiskun kerület területének anyagát gyűjtötte. A megye szervezetében jelentős változást okozott az 1876. évi 33. tc., amely a korábban kiváltságolt területeket beillesztette a megyék rendszerébe. Pest-Pilis-Solt vármegye esetében így a megye új fogalma kiterjedt a volt Jászkun kerület kiskun területére, valamint a Jászság néhány pusztájára. A vármegye, mint törvényhatóság az 1870. évi 42. tc. alapján gyakorolta az önkormányzati jogokat. A megye az állami közigazgatást is kiszolgálta, belügyeiben önállóan intézkedett, szabályrendeleteket alkotott, amelyek végrehajtásáért saját választott tisztviselői feleltek, sőt levelezett más törvényhatóságokkal.[20] Az 1876. évi 6. tc. felállította a törvényhatósági közigazgatási bizottságot, melynek feladata a megyei autonómia és a megyei szintű állami szervek működésének összehangolása volt. A vármegye autonómiáját az 1886. évi 21. tc. és az 1929. évi 30. tc. is fenntartotta, de bizonyos területeken az önkormányzati jogai csorbultak.[21] A megye irányította és felügyelte a megye területén közvetlenül a főszolgabírói hivatalokat, és a városi önkormányzatokat. A községek közvetlenül a főszolgabírói hivataloknak voltak alárendelve.[22]

A vizsgált korszak végéig jelentősebb közigazgatási változást a Budapest környéki területek vármegye kormányzatába történő központi bekapcsolása, majd Nagy-Budapest létrehozása jelentette.

Nem maradhat szó nélkül a megyei települések levéltárainak, irattárainak és a megyei levéltár kapcsolata sem. Hiszen a gyűjtőterületi munka alapja is az volt, hogy a megyei levéltár útmutatást és segítséget adott a megye területén működő történeti értékű irattári anyagnak a megőrzéséhez.[23] Pozitívumként említhető meg, hogy 1942-ben

[18] A levéltár hivatalos neve: Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Levéltári Hivatala volt, a közérthetőség érdekében Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye levéltára, illetve Pest Megyei Levéltár elnevezést is használtam a továbbiakban.

[19] 1904. évi 10. tc. a vármegyei alkalmazottak (tiszti-, segéd- kezelő- és szolgaszemélyzet) illetményeinek szabályozásáról In: CJH 1904. évi törvénycikkek, 1905. 60. vö. 1912. évi 57. tc. A vármegyei alkalmazottak illetményeinek szabályozásáról szóló 1904. évi 10. tc. módosításáról. In: CJH 1912. évi törvénycikkek, 1913. 649.

[20] 1870. évi 42. tc. a köztörvényhatóságok rendezéséről. In: CJH 1869−1871 évi törvénycikkek, 1896. 211−221.

[21] 1886. évi 21. tc. a vármegyei törvényhatóságokról In: CJH 1884−1886 törvénycikkek, 1897. 395. vö. 1929. évi 30. tc. A közigazgatás rendezése. In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 384−407.

[22] Schramek László Péter (főszerk.): Pest megye évszázadai. Hivataltörténeti áttekintés. Budapest, 2016. 115. Pest-Pilis-Solt vármegye közigazgatása 17 járásból, 11 megyei városból, 224 községből állt. A vizsgált korszakban a megye területe háromszor akkora volt, mint a szomszédos megyék területe.

[23] 1947. évi 21. tc. A levéltárügy rendezéséről. In: CJH 1947. évi törvénycikkek, 1948. 199−201. VII. fejezet Megyei és városi és községi levéltárak. 28. §. (1) *„A megyei városok és a községek a levéltár megszüntetésével levéltári anyagukat a vármegye beleegyezésével és a belügyminiszternek a vallás és*

Nagykőrös város levéltárnokának kinevezését a belügyminiszter az Országos Levéltár és a megye többszöri tárgyalása után jóváhagyta. A fent említett város példája modell lehetett volna a többi megyei város számára is, de sajnos nem talált követőkre.

A második világháború megpróbáltatásokkal teli éveiben a megyei és városi főlevéltárnokok egyre fokozódó közigazgatási igénybevételéhez még katonai behívások is járultak éppen akkor, amikor munkájukra az iratok fizikai fennmaradásának biztosítása érdekében is a legnagyobb szükség lett volna. Nem kívánok itt arról szólni, hogy ennek az áldatlan helyzetnek mekkora szerepe volt az iratanyagot ért háborús veszteségekben, csupán arra szeretnék rávilágítani, hogy a főlevéltárnokok közigazgatási igénybevétele a háború befejezése után egészen a levéltárügy központosításáig megmaradt.

A Pest Megyei Levéltár életében meghatározó, 1920 és 1947 közötti évek történéseit az országos levéltárügy tükrében vizsgáltam. A feldolgozó munka során a Pest megyei mellett más vármegyei levéltárak példájával igyekeztem megvilágítani, hogy mi lehet a levéltárakról kialakult korabeli elmarasztaló, sőt néha dehonesztáló vélemények alapja, és mi a forrásokban rejlő valóság. Kutatásaim során a megyei archívumok történeti áttekintését a már megjelent szakirodalmi ismertetések alapján, illetve a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött Országos Levéltár iratain keresztül vizsgáltam.[24] Amennyiben ezek az iratok további megyei kutatásokat igényeltek, akkor vagy személyesen kutattam, mint például Bács-Kiskun, Fejér, Nógrád, Sopron, Vas, Zala Megyei Levéltárban, vagy egy-egy adat tekintetében a kollégák szíves közlésére támaszkodtam.

A korszak politika- és társadalomtörténetét a levéltár szempontjából mutattam be. Ezután a megyei levéltárak problémáinak általános ismertetését, majd a Pest Megyei Levéltár történetét írtam meg, a levéltárban fennmaradt levéltár történeti adatok alapján. Miután évtizedek óta kutatószolgálati tevékenységet folytattam, igyekeztem végig az iratanyag kutathatóságára vonatkozó adatokkal kiegészíteni munkámat. Remélem a „*történeti levéltár*” széleskörű ismertetése, vagy a nemesi iratok számbavétele, nemcsak a dolgozat terjedelmét növeli, hanem munkatársaim segítségére is lehet tájékoztatások,

---

közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben adott hozzájárulásával a 25. §. megfelelő alkalmazásával az illetékes állami kerületi, illetőleg az illetékes vármegyei levéltárban helyezhetik el.”

[24] Lakos János (szerk.): A Magyar Országos Levéltár. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1996. 216−217. MNL OL Y 1. Magyar Országos Levéltár levéltára. Általános iratok. 1875−1944. 53,53 ifm, MNL OL Y 7. Országos Levéltár levéltára. Általános iratok. 1945−1992. 85,97 ifm. Ez a két fond az Országos Levéltár 1875 utáni történetének elsődleges forrásai. Az ügyiratok között a magyar levéltárügy történetének fontos forrásai találhatóak, mint például 1880-as évekbeli, vagy 1928. évi, valamint 1940−1942. évi jelentések. A trianoni illetve a párizsi békeszerződéssel kapcsolatos levéltári ügyek. Az első levéltári törvény előkészítésére vonatkozó 1940-es évekbeli feljegyzések, ügyiratok. A törvényhatósági levéltári szakvizsgák ügyei.

illetve konzultációk tartásánál. A dolgozatot a korszak meghatározó levéltári tisztviselőinek adattárával zártam.

I.1. Historiográfia

A Pest Megyei Levéltár történetéről még nem született összefoglaló monográfia. Böőr László 1985. november 29-én a megyeháza patinás termében a Pest Megyei Levéltár 200. éves „születésnapján" rendezett tudományos ülésen ismertette először levéltár történeti kutatásait.[25] A szerző tanulmányát három fejezetre tagolta: a vármegyei levéltár a feudalizmus, a polgári kori kormányzat és a szocializmus korában. Egy-egy fejezeten belül a közigazgatás történet bemutatása után a levéltár története következik. A levéltárosok életrajza a lábjegyzetek között található.[26]

A magyar levéltárügy és a megyei levéltárak két világháború közti történetéről szintén csak kisebb tanulmányok, ismertetések jelentek meg. A magyar levéltárügy jogszabályi hátterének történetét 1222 és 1969 között Kállay István vizsgálta. Cikkében a levéltári jogra hívta fel a figyelmet, véleménye szerint a jognak ez a speciális területe a felelős a levéltári anyag védelméért, illetve a levéltárak jogszabály alapján való működtetéséért. Rámutatott, hogy az 1920 és 1947 közötti években a levéltárak decentralizáltságából eredeztethető legnagyobb probléma, az egységes szakmai irányítás hiánya volt. Az 1947. évi törvény legnagyobb hátránya volt, hogy 1944 előtt, a polgári korszakra jellemző nyugat-európai hatásra készült, így az új államberendezkedésben nem érvényesülhetett. Nem tudta az iratok sorsának alakulását pozitívan befolyásolni, a Levéltárak Országos Felügyelője útján próbált bizonyos állandó ellenőrzést gyakorolni a megyei, városi és magánlevéltárak felett. Hibája, hogy az iratanyagot és nem az irányítást centralizálta.[27] „*Homályos szerepet szánt a kerületi levéltáraknak, amelyek az Országos Levéltár fiókintézményei lettek volna, a területükön működő közhatóságok, közhivatalok iratainak begyűjtésére*."[28]

Lakatos Ernő a feudális kori megyei iratanyag rendezésének, alapleltárának elkészítésének fontosságára, szükségességére hívta fel a figyelmet. Sajnos a Pest Megyei

[25] Böőr László: A Pest Megyei Levéltár két évszázada. In: Fejezetek Pest megye történetéből. 7. Pest Megyei Levéltár, 1990. 43–136.
[26] BÖŐR, 1990. 43–136.
[27] Kállay István: A levéltárak a törvényalkotás tükrében. In: Fejezetek Pest megye történetéből. 7. Pest Megyei Levéltár, 1990. 31–42.
[28] KÁLLAY, 1990. 38.

Levéltárban Balla Gábor a kútfőkön belül további tárgyi csoportosításokat hozott létre, így a segédkönyvek nem voltak használhatók egy-egy olyan jelentős téma kutatásánál, mint az országgyűlési követutasítások, magyar nyelv ügye, színház történeti iratok esetében. Szakmai tapasztalataiból kiindulva a tiszta proveniencia elvének tiszteletbe tartására hívta fel a figyelmet. Sajnos 35%-a az iratoknak rendezetlen állapotban volt, és 10% limbusként volt nyilvántartva. A dolgozat külön erénye, hogy függelékként közölte a feudális kori Pest megyei anyag alapleltárát.[29]

Kosáry Domokos a megyei levéltárak és forrásközlések című munkájában az általános ismertetés után, a megyei levéltárak, köztük a Pest Megyei Levéltár iratkiadásait vette sorra. Ezután a feudális közigazgatási iratok bemutatás következett. Végül a megyék történetét 1848-ig ismertető tudományos munkákat is felsorolta.[30]

Feiszt György 2012-ben a Levéltári Közleményekben, illetve a Levéltári Szemlében megjelent nekrológokat egy önálló kötetben jelentette meg Requiscat in pace címmel.[31]

A nekrológok nem csupán önéletrajzi, hanem művelődés-, tudomány, és levéltártörténeti adatokat is hordoznak magukban. Az 1923-ban indult Levéltári Közlemények közel kilenc évtized alatt 235 elhalálozott személy nekrológját jelentette meg, az 1951-ben útjára indított Levéltári Híradó, majd ennek jogutódjaként indított Levéltári Szemle hasábjain a párhuzamos közlések miatt 291 írás, 165 személyt jegyzett.[32]

Borsa Iván „*A magyar levéltárügy helyzete Horthy-korszakban és a felszabadulás után*” című tanulmánya 1954-ben jelent meg. A szerző kronológiailag két részre osztotta cikkét, a felszabadulás előtti, illetve felszabadulás utáni évekre, mindkét részben írt a levéltárak szervezetéről, iratvédelemről, levéltári munkákról, levéltárosképzésről, a közleményekről, illetve egyesületről. A tanulmányhoz rendkívül alapos lábjegyzet apparátus készült. A szerző megállapította, hogy a jogi szabályozás hiánya miatt nem került a polgári kori államapparátus törvényhatóságokon kívül eső része – ügyészségek, rendőrkapitányságok iratai – levéltári őrizetbe. Ugyanez miatt semmisültek meg a családi, és az egyházi levéltárak éppúgy, mint a több évtizeden keresztül meghatározó gazdasági tevékenységet folytató ipari, kereskedelmi és pénzintézeti iratok. A tanulmány áttekintő képet adott a korszak levéltárügyének történetéről. Az ország gazdasági, társadalmi és

[29] Lakatos Ernő: Feudáliskori megyei levéltárak rendezési problémái. In: Levéltári Híradó, 1955. (5. évf.) 1−2. sz. 68−75.
[30] Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. Általános rész. 3. Megyei levéltárak és forrásközlések. Budapest, 2008. 708
[31] Feiszt György: Requiescat in pace. Levéltáros nekrológok 1923−2011. Székesfehérvár, 2012. 423
[32] FEISZT, 2012. Feiszt György 2011. december 31-ig 253 személy nekrológját gyűjtötte össze és adta ki.

politikatörténete hatással volt a levéltárügyre. Áttekintette az iratvédelem terén elért eredményeket. Feladatul tűzte ki az egységes fond szerkezet kialakítását, az iratanyag védelmének szabályozását, a forrásfeltárás módszertanának kialakítását, ami biztosíthatta volna a levéltári iratanyag tudományos, politikai és gazdasági felhasználását.

Ember Győző „*A levéltártörténet módszertanához*" című tanulmányában a levéltárakat, mint tudományos intézményeket, nemcsak a végzett tudományos kutatómunka oldaláról mutatta be, hanem a közművelődési feladatok, mint például kiállítás rendezés, ismeretterjesztő előadások ellátásának szemszögéből is vizsgálta. Sőt a levéltári munka számos egyéb olyan területét is sorra vette, mint például rendezés, selejtezés, segédletkészítés, kutatók tájékoztatása, amely történettudományi ismereteket kívánt meg a levéltárosoktól. Felhívta a figyelmet a levéltártörténet módszertanának fontosságára, a levéltár történeti monográfiák szerzői ne csak a levéltár épületének történetét, illetve magának a levéltári iratanyagnak a történetét tárják fel, hanem az iratkezelés, az irattári és levéltári rendszerek alakulását is elemezzék.[33]

Balázs Péter a megyei, és törvényhatósági levéltárak történetét, a levéltárosok feladatait, az iratanyag struktúráját, a front átvonulása során a levéltári anyagot ért háborús károkat tekintette át a Levéltári Szemlében megjelent két részes tanulmányában. A tanulmány felhívta a figyelmet a városi irattárak, rendkívül hányattatott sorsára. Esztergom város levéltárnoka 1940-ben például kezelői munkát folytatott, iktatott, mutatózott, sorkönyvet vezetett, iratokat szerelt. A városi levéltárosok fizetésének rendezése kapcsán a város polgármestere 1942 júniusában, körlevélben fordult az összes magyarországi város polgármesteréhez. A beérkezett válaszok alapján a tanulmány írója nemcsak a levéltárosok vagy irattárosok képesítésére, fizetésére, egyéb irattáron, levéltáron kívüli közigazgatási feladataira, végzettségeikre terjedt ki, hanem röviden ismertette az egyes városok iratanyagának történetét, majd számba vette a fennmaradt legrégebbi irataikat. A fennmaradt jelentések alapján az iratanyagok korát, mennyiségét, elhelyezését és tárolását elemezte, miközben kitért az iratanyag rendezettségére is. A tanulmány második részében a levéltári iratvédelmet, és a háború pusztításait elemezte.[34]

Szintén Balázs Péter ismertette a Levéltári Közlemények hasábjain Sopron vármegye kezdeményezését levéltárügy, illetve pontosabban a levéltárvédelem országos

[33] EMBER, 1968. 155−176.
[34] Balázs Péter: A megyei városok iratanyaga a Horthy-korszak utolsó éveiben és a frontvonal áthaladása idején. I rész. In: Levéltári Szemle, 1988. (38. évf.) 3. sz. 44–58., uő: A megyei városok iratanyaga a Horthy-korszak utolsó éveiben és a frontvonal áthaladása idején: II. rész. In: Levéltári Szemle, 1988. (38. évf.) 4. sz. 34–47.

rendezéséről. A szerző röviden ismertette az előzményeket, Sümeghy Dezső tervezetét, amelyet 1935-ben Gévay-Wolf Lajos alispán pártfogásba vett, és ismertette a többi törvényhatósággal is. Felhívta a figyelmet arra, hogy nem csak az országos közgyűjtemények iratanyag védelmére kell hangsúlyt fektetni, hanem a vidéki levéltárak lappangó, tudományos feldolgozás számára hozzáférhetetlen történeti értékű iratainak megmentése a történettudomány számára rendkívül fontos és sürgős feladat. A továbbiakban a szerző hangsúlyozta, hogy a levéltári értékvédelmet átfogó szervezet kiépítése csakis az első levéltári törvény megalkotásával készíthető elő, és valósítható meg. A cikk három fő részre tagolható; az első részben Sümeghy Dezső kezdeményezése került bemutatásra, amit Teleki Pál 1939-ben a levéltárügy jogszabályi rendezésére irányuló törekvései követnek. Végül a szerző a levéltári törvény 1943. évi tervezetétől a törvény kidolgozásáig, szakmai véleményezéséig fennmaradt forrásokat elemzi. Egyértelműen megállapítja, hogy a rendkívül elhúzódó viták, szakmai egyeztetések után elfogadott 1947. évi első levéltári törvény, már megszületése időpontjában idejét múlttá vált.[35]

Györffy István 1925-ben a Levéltári Közleményekben − szülőföldje − a Nagykunság községi iratanyagának megmentésre hívta fel a figyelmet.[36] Mintaszerű ismertetése meglepően értékes 18. századi elejei iratok megtalálásáról számolt be, sajnos nem adott lendületet a községi levéltárügy fellendülésének.[37]

Az 1930-as években a Levéltári Közlemények főszerkesztője körkérdést intézett a törvényhatósági levéltárnokokhoz a községi levéltárak védelme érdekében. Csupán két megyéből, Szabolcsból, és Sopronból érkeztek hírek eredményes községi levéltármentésekről.[38]

A községi irattár mentés elméleti szakmódszertani alapjait Szabó István és Klein Gáspár, valamint Jánossy Dénes rakta le a Levéltári Közlemények hasábjain megjelent tanulmányaikban.[39] A megjelent értekezések ellenére sajnos még a Györffyhez hasonló tájékoztatások sem készültek, nemhogy gyakorlati iratmentésre sarkalta volna a korszak törvényhatósági levéltárosait.[40]

---

[35] Balázs Péter: A levéltárügy rendezéséről szóló 1947. évi XXI. tc. útja Sopron vármegye 1935. évi kezdeményezésétől az 1947. évi kihirdetésig. In: Levéltári Közlemények, 1993. (64. évf.) 1–2. sz. 39−75.
[36] Györffy István: A nagykun városok levéltárai. Karcag város levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1925. (3. évf.) 193−194.
[37] Berlász Jenő: A községi levéltárak állapotáról. In: Levéltári Közlemények, 1940−1941. (18−19. évf.) 526.
[38] Gál István: Szabolcs vármegyei községek iratai. In: Levéltári Közlemények, 1929. (7. évf.) 117−121.
[39] Szabó István: A magyar levéltárvédelem kérdésiről. In: Levéltári Közlemények, 1931. (9. évf.) 212. vö. Jánossy Dénes: Nem állami levéltáraink védelme. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 112−115.
[40] GYÖRFFY, 1925. 193−194.

A szakirodalom mellett levéltártörténeti-fondok és az alispáni iratok alkották a dolgozat forrásbázisát, amelyek nemcsak a megye közigazgatás történetét, a megszállt ország mindennapi nehézségeit, terület elcsatolásait, iratanyag pusztulását tükrözték, hanem a 20. század közepéig a levéltárügy minden szakmai kérdésére is sorok közé rejtett válaszokat adtak.

További érdekes adatokkal szolgáltak a korszak levéltárosainak közművelődési tevékenységei. A történetkutatói munkásságuk mellett ugyanis kulturális egyesületekben is tevékenykedtek. Egy ilyen működési területük volt az ún. Gyöngyösi Társaság, amely 1933 áprilisában alakult a magyar vármegyék tollforgató tisztviselőiből.[41] Pest megyében a főispán elnöklete alatt a Vármegye című lap köré gyűlt literátus gárda tagjai között a titkári feladatokat Bilkei Gorzó Nándor allevéltárnok látta el.

A revíziós politika áthatotta a nagy hallgatottságú rádióelőadásokat is, olykor erős túlzásokkal, mint például Bilkei Gorzó Nándor esete, aki román származását eltitkolandó, családja történetét Dzsingisz kánig próbálta visszavezetni. Rexa Dezső hitet tett a felvidéki származása mellett.

[41] Bilkei Gorzó Nándor: Az a szegény Gyöngyösi István. In: A Vármegye közigazgatási és politikai lap, 1932. 08. 01. (27. évf.) 21. sz. 1. Gyöngyösi István a 17. század egyik legnagyobb elbeszélő költője volt. Gömör megyében közigazgatási hivatalt is vállalt: a megye követe és alispánja is volt. Politikai pályafutása a felvidéki nemesség tipikus magatartását tükrözte, a császári és a kuruc erők küzdelmében mindig annak oldalán állt, aki megyéjében parancsolt.

II. Levéltárügy a két világháború között

II.1. A politika- és társadalomtörténet tükröződése a magyar levéltárügyre (1920−1947)

1911-ben a következő megdöbbentő sorok láttak napvilágot a Pesti Hírlapban: „*Ha van országos intézetünk, amely miatt minden becsületes magyar ember arcát szégyen pírja futja el, akkor ez az intézet bizonyára az Országos Levéltár.*”[42]

A cikk szerzője ezután bírálta a Belügyminisztériumot, mint fenntartót, hogy erre az intézetre még a korszakban sablonos „*ázsiai állapot*” kifejezés sem alkalmazható. Egyszerűen egy „*ócska klastrom, tűzveszélyes fészek*”, ahol szintén a Belügyminisztérium kebelében működő Közegészségügyi Osztály, az összes létező penészgomba fajt azonosíthatja.[43]

Csánki Dezső érdeme volt, hogy végül az Országos Levéltár méltó új hajlékhoz juthatott. 1911-ben Csánki, mint a magyar helytörténet legnagyobb tekintélye, meghívást kapott abba a bizottságba, amely gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök és belügyminiszter vezetése alatt az Árpád vezér sírja felett emelendő emlékmű helyét volt hivatva kijelölni. A helyszínen megtartott szemle után a szabadban, egy patak hídjánál pihenőt tartva, gróf Khuen-Héderváry kedélyesen beszélgetett a bizottság tagjaival. Ezt az alkalmat ragadta meg Csánki, és felhívta a politikus figyelmét az Országos Levéltár tarthatatlan állapotára. „*Majd kipanamázzuk*”, hangzott a miniszterelnök tréfás válasza; magában azonban komolyan foglalkozott a gondolattal, és ennek volt az eredménye, hogy a röviddel azután összeült tárcaközi bizottság az állami beruházások során emelendő épületek közül elsőnek az új országos levéltár építését készítette elő. A minisztertanács elfogadta a javaslatot, megbízta Pecz Samu műegyetemi tanárt a tervek elkészítésével.[44]

Az építkezés azonban rendkívüli munkatöbbletet is jelentett az Országos Levéltár levéltárnokainak. Nemcsak az épület belső berendezésének a megtervezésben kellett részt vállalniuk, hanem a levéltár egész iratanyagának elhelyezését polctól-polcra meg kellett tervezni. A legváltozatosabb nagyságú kötegekben, ládákban és fiókokban elhelyezett iratanyagot át kellett rendezni ahhoz, hogy az új épületbe tervezett egységes állványok legoptimálisabb kihasználása megvalósuljon. Ezeknek a feladatoknak a körültekintő

[42] Gábor Gyula: Az Országos Levéltár. In: Pesti Hírlap, 1911. 01. 08. (33. évf.) 7. sz. 33.
[43] Gábor Gyula: Az Országos Levéltár. In: Pesti Hírlap, 1911. 01. 08. (33. évf.) 7. sz. 33.
[44] Dőry Ferenc: Dr. Csánki Dezső. In: Levéltári Közlemények, 1933. (11. évf.) 1−2. sz. 7.

elvégzése a folyó ügyek intézése mellett agilitást kívánt, ezért nevezték ki 1913. április 4-én Csánkit miniszteri osztálytanácsosi címmel országos főlevéltárnokká. Így kezdődött az intézmény történetének új, az előzőeknél sokkal fontosabb és értékesebb korszaka. Az Országos Levéltár átköltözése rendkívüli erővel haladt, amikor kitört a világháború és a személyzet több tagja mindjárt a háború elején hadbavonult. Csánki ideiglenesen több kollégáját felmentette a katonai szolgálat alól, az építkezés azonban részint a munkások bevonulása, részint bizonyos építési anyagok hiánya miatt csak lassan haladt előre, sőt később teljesen meg is akadt. 1918 elején pedig elkövette a kormány azt a hibát, hogy a félig kész épületet átadta a Honvédelmi Minisztériumnak, amely a nem erre a célra készült raktári szárnyakat csak úgy tudta használni, hogy gipszfalakkal szobákra osztotta fel.[45]

Gróf Klebelsberg Kunó pártfogásával a levéltár 1923 nyarán már átköltözhetett az új palotába. Csánki legfontosabb terve az Országos Levéltár olyan tudományos intézetté fejlesztése volt, amely világviszonylatban is megállja helyét. Az első lépés ehhez az Országos Magyar Gyűjteményegyetemnek 1922-ben történt felállítása volt. Az elnöki tisztet maga gróf Klebelsberg, az ügyvezető alelnökit pedig a négy főintézet főnökei kétévenként felváltva töltötték be. Az Országos Levéltár adta az első elnökét. Csánki vállait nyomta az új intézmény ügykezelésének megalapozása. Sajnos az egész levéltári anyagot átfogó rendezési program kidolgozása és megvalósítása Csánki főigazgatósága alatt sem sikerült. Gróf Klebelsberg Kuno intencióihoz képest őt inkább a levéltár anyagának tudományos feldolgozása és közzététele kötötte le. Ebből a célból indította meg a Levéltári Közleményeket, majd a Magyar Királyi Országos Levéltár kiadványait, amelyből azonban anyagi nehézségek miatt csak a Fekete Lajos országos allevéltárnok által írt „*Bevezetés a hódoltság török diplomatikájába*” című kiadvány első füzete jelent meg magyar és német nyelven. Ugyanígy kimaradt Csánki Dezső munkaprogramjából az egész magyar levéltárügy országos rendezése is, amit pedig számos vidéki, törvényhatósági levéltárnak pusztulással fenyegető állapota égetően szükségessé tett volna, és amelyre a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről szóló 1929. évi 11. törvénycikk fel is hatalmazta.[46]

A fentebb már említett Pesti Hírlap cikke, azonban egy örök érvényű, a vizsgált korszakra is jellemző megállapítást írt le: „*nincsen ennek az intézetnek egyéb rendeltetése, minthogy a nemességeket, ősfákat kut*assa, *és kamarási méltóságokért beadott*

[45] DŐRY, 1933. 8.
[46] DŐRY, 1933. 15.

folyamodványokat bíráljanak."[47]

Mint köztudott a 20. század első felében mintegy kétezer nagybirtokos alkotta a magyar társadalom elitjét, akik között nyolcszáz arisztokrata zömmel bárók, grófok, és négy hercegi család volt jelen. Közöttük voltak külföldiek például a Schönbornok, vagy a Coburgok, Pallavicinek és az Odeschalchiak. A magyar társadalomban szorosabb történelmi-politikai szálakkal kötődő, irányító politikai szerepet vállaló főnemesek is voltak, mint például Andrássyak, Batthyányak, Károlyiak, Széchenyiek, és akadtak szerényebb felvidéki és erdélyi grófok és bárók, mint a Bethlenek, Batthyányak, Károlyiak, Széchenyiek. A kastély, ahol éltek, külön kis világ volt a kiszolgáló cselédséggel, a gyermekek nevelőivel, nyelvtanáraival, szertartásos étkezésekkel, vadászatokkal, lóversenyekkel, teniszezéssel, estélyekkel. Az arisztokrácia fénykora Magyarországon a 18. századra esett, de politikai szerepük a dualizmus alatt is töretlen maradt. Az országgyűlés 1885. évi reformja ellenére a felsőházi tagok négyötöde arisztokrata volt.[48] Ha egy nagybirtokos képviselő akart lenni, elég volt, ha vidéki kastélyába leüzent, jószágkormányzója, gazdatisztje máris gondoskodott megválasztásához elegendő szavazatról. A végrehajtó hatalom kulcspozíciót is ők töltötték be a dualizmus miniszterelnökei között hét gróf és három báró volt, a száztizenegy miniszter közül harmincnyolc volt arisztokrata.[49]

A gazdaság modernizációjával feltűntek a bankok és az iparvállalatok igazgatótanácsának tagjai között a gróf Zichy család, a gróf Széchenyi, illetve az őrgróf Pallavicini család tagjai.[50] A nagybirtokosság jelentős részét a vagyonos középnemesség alkotta. Ha csak a Tisza család történetére tekintünk, Tisza Kálmán nagybirtokos középnemesként lett miniszterelnök, fia ugyanakkor grófi rangot kapott. A nagybirtokosok mellett a nagy polgári családok száma 800-1000 főt tett ki, tíz százalékuk egymással üzletileg és családilag összekapcsolódott. A nagypolgárság történelmileg három csoportból tevődött össze. A legerősebb csoport a régi magyar, illetve német patrícius-kereskedőcsaládokból állt. A második főcsoportot az ausztriai, svájci, illetve német betelepült vállalkozó családok, míg a harmadikat a zsidó polgári családok alkották, akik a pénzügyek, illetve az ipar hihetetlen fejlesztéséhez „*az agyvelőt és az embert*" adták.[51]

A nemesség jogot formált a közigazgatás irányítására. Az úri középosztályt

[47] Gábor Gyula: Az Országos Levéltár. In: Pesti Hírlap, 1911. 01. 08. (33. évf.) 7. sz. 33.
[48] 1885. évi 7. tc. a főrendiház szervezetének módosításáról. In: CJH 1884−1886. évi törvénycikkek, 1897. 187−195.
[49] Romsics Ignác: Magyarország története a 20. században. Budapest, 2004. 53−55.
[50] ROMSICS, 2004. 56.
[51] Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, 1938. 337.

történelmi nemesi családok alkották, általában 1000 hold alatti földtulajdonnal rendelkeztek és szoros szimbiózisban éltek az állami, az egyházi és az uradalmi értelmiséggel. A csoport gerince a birtokos vagy földjét vesztett hivatalnok nemesség a dzsentri volt. Ugyan vidéki kúriájukat elkótyavetyélték éjszakába nyúló kártyacsatákkal, a városban magukhoz ragadták az állami, illetve megyei közigazgatás vezető pozícióit. A parlamenti képviselők felét, míg a megyei alispáni, szolgabírói tisztségek döntő többségét ők töltötték be. A dzsentri mentalitást, erős történeti tudatot, közügyek iránti érdeklődést, hazafiságot, gavallérságot, felsőbbrendűség-tudatot, antidemokratizmust, erős magyarság tudatot és a léhaságot a kor magyar írói előszeretettel jelenítették meg műveikben.[52]

A Trianon utáni társadalomban a vidéki nemesség elszakadt a földbirtokától, csak külsőségekben tudta megkülönböztetni magát a többi társadalmi csoporttól. A háború előtt az erdélyi, a dunántúli, a felvidéki és a bánsági nemes családokból a legtehetségesebb családtag emelkedett államigazgatási és kormányzati szolgálatra, a többi családtag vidéki birtokáról vagy kishivatalnokságából csodálta a család díszét. 1920 után azonban egész „családbokrok" atyák, fiúk, rokonok „urambátyámék" özönlötték el a társadalmi élet magaslatát egymásnak biztosítva a megélhetést. A családokat 1848 előtti nagy nemesi családoktól való származás, a régi nemesi tradíció különböztette meg a polgári életmódtól. Ennek egyik legelterjedtebb megnyilvánulása a nemesi előnév használata volt.[53] Az 1940. évi rang és cím bejegyzésről kiadott rendelet az Országos Levéltár feladatává tette, hogy nemességi vonatkozású ügyekben a belügyminiszternek szakvéleményt adjon.[54] A belügyminiszter rendelete eredetileg csak nemesi címerek felülvizsgálatát tette a Levéltár feladatává. A „*Szabályzat adományozandó nemesi címerek felülvizsgálatánál és megállapításánál követendő eljárásról*" a címertervezetet két példányban „*minden csatolmányával szakvizsgálat és jelentéstétel végett*" az Országos Levéltár küldte át a belügyminiszternek, aki a levéltár állásfoglalása után hozta meg a döntést.[55] A

[52] ROMSICS, 2004. 58. Gondoljunk itt Herczeg Ferenc, Márai Sándor, vagy Mikszáth Kálmán műveire.
[53] Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. In: Gyáni Gábor (szerk.): Magyarország társadalomtörténete II. 1920−1944. Szöveggyűjtemény. Budapest, 2000. 35−37.
[54] A m. kir. belügyminiszternek 280932/1940. B.M. számú rendelete. A rang és cím anyakönyvi bejegyzésre vonatkozó szabályok módosítása és kiegészítése. In: Budapesti Közlöny, 1940. 06. 23. (74. évf.) 139. sz. 14., vö. A m. kir. belügyminiszternek 280932/1940. B.M. számú rendelete. A rang és cím anyakönyvi bejegyzésre vonatkozó szabályok módosítása és kiegészítése. In: Belügyi Közlöny, 1940. évf. (45. évf.) 31. sz. 1092−1095.
[55] Bélay Vilmos: Referens-szolgálat a Magyar Országos Levéltárban. In: Levéltári Közlemények, 1979. (50. évf.) 2. sz. 187−188. vö. MNL OL Y1. 1. tétel, 65/1896. (3052/1896. B.M. elnöki sz.) vö. Dr. Gerő József (szerk.): A m. kir. belügyminiszter által igazolt nemesek 1867−1937. Budapest, 1939. 406. uő összeállította és közzétette az 1867−1918 közt nemességre emelt családok jegyzékét a Király Személye Körüli minisztérium által vezetett Királyi Könyvek (MNL OL K19. Királyi könyvek 1867−1918, 0,86 ifm) alapján.

századfordulótól nemességi ügyekkel foglalkoztak az Országos Levéltár következő munkatársai: Barabás Samu, Illéssy János, Karlovszky Endre, Komáromy András, Komlóssy Artúr, Pettkó Béla. 1942-ben kizárólag nemesi ügyek intézésével foglakozott: Ányos Lajos és Kossányi Béla, ők voltak az ügyek kiadmányozói, rajtuk kívül előadók voltak: Bottló Béla, Czobor Alfréd, Fekete Nagy Antal, Ila Bálint, Miklósy Zoltán, Pukánszkyné Kádár Jolán és Tirscher Jolán.[56] Ha nem állt rendelkezésére a család címeres-levele, és az Országos Levéltárban őrzött Királyi könyvek sem tartalmazták a család címerét, akkor az 1942. évi szabályzat előírásai léptek életbe a család nemességének vizsgálata során.[57] A szabályozás szerint feltétlenül kell a nemesség-igazolásához megbízható leszármazási tábla (családfa), amelyet anyakönyvi bejegyzések alapján készítettek. Ha nem állt rendelkezésre a címer rajza, akkor a folyamodó bizonyítékként becsatolhatta a család régi pecsétnyomóját, címerrel ékesített edényét, esetleg fényképpel bizonyíthatta valamely ős sírkövébe vésett címerének meglétét vagy az ős aláírása melletti címer-pecsét lenyomata megkönnyítette a címer viselés jogának elismerését.[58] Számtalan nemesi család kereste ezért a felmenőit a reformkorban vagy a polgári korszakban, vagy látogatta meg a törvényhatósági levéltárakat, ahol a fentieknek megfelelően címeres levél másolatokat, címer pecsétlenyomatokat, nemesi leveleket kerestek. Nem egy esetben 17−18. századi ősöknek csak a nevét tudták. Néha értetlenül álltak, amikor a levéltáros hosszú előkészítő munka után irategyütteseket ajánlott kutatásra, és nem másolatban küldte meg a kutatási eredményeket. Türelemmel és szolgálatkészséggel iparkodtak a kérvényezők óhajának eleget tenni, de csupán azok között a keretek között, amit az anyag természete lehetővé tett. A korábbi évszázadokban végrehajtott rendezések alapján kellett tájékozódni a levéltárosnak. A kutatóknak a rendelkezésre álló segédletek mentén kellett az egyedre vonatkozó dokumentumhoz hosszadalmas kutatómunkával eljutnia. Az irat és az

---

Ma is gyakran használt Illésy-féle cédulagyűjtemény. www.mnl.gov.hu/adatbazisok/adatbazisokonline (2017. 03. 31.) (Illésy-féle családtörténeti adatbázis.) Illésy János a cédulakatalóguson kívül kollégájával Pettkó Bélával nyomtatásban elkészítette a "királyi könyvek" másolati könyvsorozatát. Királyi Könyvek (MNL OL A 57. Libri Regii 1527−1867. 7, 47 ifm). Ezekbe a kötetekbe jegyezték be a királyi kancellárián kiállított, személyek és testületek - vármegyék, városok, mezővárosok, községek, egyházi testültetek - örökérvényű jogait biztosító oklevelek szövegét. A bejegyzések számos értékes adattal szolgálnak az élet szinte valamennyi területére vonatkozóan. Gyakoriak a különféle címek, rangok, hivatali tisztségek, nemesség vagy birtok adományozásával kapcsolatos okmányok, a végrendeletek, határleírásokat tartalmazó vagy vásártartást, bányaművelést, adó- és vámmentességet engedélyező dokumentumok másolatai. 1784-től általában már csak a gyökeres jogokat biztosító okiratokat írták be ezekbe a királyi könyvekbe, az egyéb személyre szóló kiváltságok a másodosztályú királyi könyvekbe kerültek be. A sorozathoz tartozó egykorú segédkönyvek helyett a kötetek megfelelő oldalainak képével kiegészített, sokoldalú keresési lehetőséget biztosító adatbázis http://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/kiralyi-konyvek/ (2017. 04. 20.)

[56] MNL OL Y 1. 388/1942.

[57] BÉLAY, 1979. 191. vö. MNL OL A 57. Libri regii. http://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/kiralyi-konyvek/ (2017. 04. 20.)

[58] MNL OL Y 1. 1800/1942. Az 1942. évi szabályzat hosszú évtizedek gyakorlatát foglalta össze.

emberi sorsok közötti döntő fontosságú kapcsolat rajzolódott ki. A múlt jövendőmondója, a régi ősök felkutatója, azaz a megyei levéltáros sok magyar regényben szerepelt, gyakran nemcsak mulatozó vidéki kompániák epizódszereplőjeként. Kosztolányi Pacsirta című művében kisvajkai és kőröshegyi Vajkay Ákos nyugalmazott levéltáros: „*Nézegette, silabizálta a latin nyelvű adományozó leveleket… egy szempillantás és látta, hogy sarjadznak szét a különböző nemzetségek… élvezte a hivatását minden érzékével… itt élt, a múltban. És amint mások is jövendőmondóhoz járulnak, úgy zarándokoltak őhozzá sokáig, messze megyékből előkelő urak, kik múltjukat óhajtották megismerni… Úgy merült bele egy donatio regiába, mint valami izgalmas sakk rejtvénybe és kereste a nagyszülőket, szépszülőket, azután a legérdekesebbet, az Őst, a vagyonszerzőt, primus aquirens-t, ki leleményeivel egész nemzedékek szerencséjét alapította meg, vitézi tetteivel dicsőséget sugárzott minden ivadékára*.”[59]

A városi és vármegyei igazgatásban teret nyert a kispolgári értelmiség. Nem feledkezhetünk el az ügyvédek, középiskolai tanárok, bölcsészdoktorok hatalmas tömegéről sem, akik nemesi-történelmi tudata, illetve a polgári értékrend, azaz vallás, és származás tudata, valamint társadalmi státusza, pozíciója és fizetése kovácsolt össze. Mindezt tovább gyarapította a trianoni békeszerződést[60] követően az elcsatolt területekről az értelmiségiek áttelepülése a legnagyobb arányban a megcsonkított „anyaország” területére.[61] A kinevezett, véglegesített tisztségviselők számának csökkentése, az ideiglenes megbízások idején a helyettesítő állások jelentették a perspektívát.[62] Átmeneti megoldásként az 1919. évi forradalomban kompromittálódott értelmiség elbocsátása jöhetett szóba. 1922-ben 4500 pedagógust, óvónőt, vasutast küldtek el, majd 1924-ben a

[59] Kosztolányi Dezső: Pacsirta. Európa könyvkiadó, Budapest, 2007. 24−26.

[60] ROMSICS 2004. 147. A trianoni béke értelmében Magyarország területe – Horvátországot nem számítva – 282 ezer négyzetkilométerről 93 ezer négyzetkilométerre csökkent. Olaszország Fiumét és környékét kapta meg, Lengyelország a Tátrától északra fekvő kisebb szepességi területet kapta meg. Lakosai száma 18,2 millióról 7,6 millióra csökkent. A legnagyobb területet Románia kapta 103000 négyzetkilométert több mint öt millió lakossal, amiből a partiumi, és erdélyi történelmi területen egy millió magyar élt. Csehszlovákia 61 ezer négyzetkilométert kapott, 3,5 millió fővel, közülük 1000000 magyar élt a Felvidéken és Kárpátalján. A délszláv államhoz 20000 négyzetkilométer jutott, 1,5 millió fővel, közülük a Bácskai, Bánáti és Vajdasági területen csaknem félmillió magyar élt. Ausztriában Burgenlandi területre 60-70000 magyar hazafi szakadt el.

[61] Hajdu Tibor: Az értelmiségi „túltermelés” és társadalmi hatásai. In: Lackó Miklós (szerk.): Vélemények/Virák. A két világháború közötti Magyarországról. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984. 56. 1918 és 1924 között 350000 menekült érkezett a „csonka” Magyarországra. Romániából 197000, Szlovákiából 107000, Szerb-Horvát-Szlavón Királyság területéről 45000, míg Ausztriából 1200 fő. A menekültek egyharmada köztisztviselő volt, tehát 8 millió magyar lakosnak 200000 „szellemi dolgozót” kellett eltartania.

[62] HAJDU, 1984. 55−58. Mivel a települések száma jelentősen csökkent, kevesebb községi, városi, megyei alkalmazottra volt szüksége a trianoni Magyarországnak, a központi államapparátus felduzzasztásával kívánta a felesleget felszívni. A hadsereg újjászervezése jelentős létszámcsökkentéshez vezetett, a felesleges tisztek, altisztek szintén az állami hivataloknál próbáltak elhelyezkedni

Népszövetségi kölcsön egyik feltételeként újabb ezreket kellett leépíteni a közszférából.[63] Zentay Dezső szerint 9000 tisztségviselőt kényszernyugdíjaztak, vagy bocsátottak el, sőt voltak olyanok is, akik nem várták meg a fegyelmi eljárások végét, időközben külföldre emigráltak. A szellemi munkanélküliek számát jelentős mértében csökkentette a külföldön tanulmányokat folytató ösztöndíjasok, külföldön szellemi munkát vállalók száma is.[64] Babits következő szimbóluma méltóan írta le ezt a jelenséget: Magyarország volt a „*gyémántszóró*" asszony, aki „*gyémántjait*, *gyöngyeit*" világgá szórta. A helyzetet szomorúvá tette az a tény, hogy egyre több szerény körülmények között élő kistisztviselő gyermekei társadalmi stabilitását a diploma megszerzésével kívánta elérni.[65] Az értelmiség „túltermelésének" egyik oka az volt, hogy a megyei altisztek, segédhivatalnokok, kik polgári iskolával, vagy érettségivel rendelkeztek szokásjog alapján betöltötték ezeket az állásokat, elzárva a lehetőséget diplomás fiataloktól, akik adott esetben a „szamárlétra" minden fokát végigjárva indíthatták volna pályájukat erről az alsó szintről. Jól jellemzi ezt a problémát Molnár Olga következő megállapítása: „… *Köztudomású volt ugyanis a húszas évek második felében hogy akkor, mikor érettségi vizsgával, néha főiskolai oklevéllel rendelkező fiatalok teljesítettek szolgálatot, mint villamoskalauzok, gyári munkások és háztartási alkalmazottak az alacsonyabb köz- és magánhivatali állásokat a háború alatt bekerült olyan egyének tartották megszállva, akik a minimális négy középiskolai végzettséggel sem rendelkeztek. Ez a visszásság még ma is fennáll*."[66]

Ugyanakkor a városok különösen a főváros polgári lakosai között az egyik nagy választóvonal a keresztény zsidó ellentét mentén húzódott. Az állás nélküli értelmiségiek hamar az antiszemita propaganda képviselőivé váltak. Az 1920-as évek közepén a megszilárdult gazdasági helyzet a szociális háló fejlesztésével az antiszemitizmust háttérbe szorította. Sajnos a gazdasági világválság alatt ismét felerősödött, sőt az 1930-as évek közepétől a külpolitika partnernek számító náci Németország továbbra is előnybe részesítette a zsidók háttérbe szorítását. 1938. évi 25. tc. ezt még vallási alapon, majd az 1939. évi 4. tc. faji megkülönböztetéssel lehetetlenítette el a zsidók alkalmazását. Míg az első esetben 20 %-ban maximálta az üzleti és kereskedelmi alkalmazottak, valamint újságírók, ügyvédek, mérnöki és orvosi kamarák izraelita vallású tagjainak számát. Az

[63] HAJDU, 1984. 60.
[64] HAJDU, 1984. 58.
[65] HAJDU, 1984. 69. vö. MNL PML IV. 475-a. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Levéltárának iratai. II. sorozat. Személyi iratok. 19. sz. Horváth István, Horváth István a neves történész Horváth Mihály fia volt. vö. MNL PML IV. 475-a. II. sorozat 35. Pröhle Vilma dr. személyi anyaga. Pröhle Vilmos egyetemi jogi tanár lánya volt.
[66] Molnár Olga: Munkanélküliség a szellemi pályákon alkalmazott nők körében. In: Statisztikai Közlemények, 1938. (88. évf.) 4. sz. 12–15.

üzleti életben 5-10 éven belül akarta ezt megvalósítani, az értelmiség körében a magán praxisok működési engedélyének korlátozásával fokozatosan kívánta bevezetni. Addig az 1939. évi törvény az ügyvédi, mérnöki, orvosi, sajtó, színházi és filmművészeti kamarák tagjainak arányát fokozatosan 6% alá csökkentette, az állami alkalmazottak köréből öt éven belül ki akarta zárni a zsidó származású tisztségviselőket. A törvény előírása szerint zsidónak minősült mindenki, akinek legalább egyik szülője, vagy pedig két nagyszülője zsidó vallású volt. Az 1938. évi törvény 15000 embert fosztott meg képzettségének megfelelő állásától, addig az 1939. évi legalább 200000 főt. A levéltárakat elözönlötték a származás igazolási ügyek. A rendeletek értelmében illetőségi bizonyítványt abban az esetben lehetett kiadni, ha az illető igazolta, hogy őse a 1875−1880 között csonka Magyarország területén élt, és adófizető volt.[67]

II.2. A vármegyei levéltárak problémái (1920−1947)

II.2.1. A megyei levéltárak személyzete

1848 előtt nem egy megyei levéltárban kitűnő, szorgalmas és ügyszerető férfi látta el a levéltáros teendőit. 1871-ben kiadott megyei szervezeti törvények értelmében a főispán által kinevezett levéltáros hivatalát „sine cura”-nak tekintették, amelyre jórészt saját hibájából birtokait vesztett középbirtokos nemességnek jó összeköttetésekkel rendelkező, de minden szakképesítés, érdeklődés és szorgalom nélkül szűkölködő tagjait alkalmazták. Még ezeket a levéltárosokat is számos egyéb közigazgatási teendővel bízták meg, így ha akartak sem törődhettek a levéltárral. Az 1886. évi 21. tc. alapján készített megyei szervezési szabályrendelet foglalkozott a törvényhatósági levéltár személyzeti felépítésével és a levéltárnok, illetve allevéltárnok feladataival. A főlevéltárnok volt a levéltár vezetője, de felelős volt az irattárban folyó munkákért is. Kötelessége „*...a levéltárban lévő ügyiratokat és okmányokat rendezni, rendben tartani, gondját a történelmi értékkel bíró okmányok kikutatására és rendezésére kiterjeszteni.*”[68]

A vármegyei és városi törvényhatósági főlevéltárnok ügykörét a következő pontokban lehetett összefoglalni. A levéltáros feladata volt a régi iratok olvasása, másolása az iratanyag rendezése, selejtezése, és a helyi viszonyoknak megfelelő raktári leltár

[67] MNL Fejér Megyei Levéltár (továbbiakban FML) IV. 425. Fejér vármegye levéltárának iratai. 551/1942. lt. sz. A törvényhatósági levéltárakban többnyire az 1848. évi zsidó összeírás volt fellelhető. A korábbi évtizedek selejtezései következtében az 1857. illetve 1869. évi összeírásokat megsemmisítették.
[68] MNL PML IV. 79. Pest Megyei Levéltár történetére vonatkozó iratok gyűjteménye. 512/1930. lt. sz.

kialakítása. A vármegyei 1904. évi 10. tc. a mellékletében a levéltárnokot a IX., amíg az allevéltárnokot a X. fizetési osztályba sorolta.[69] Ezt a törvényt az 1912. évi 57. tc. módosította, amely előírta, hogy a főlevéltáros olyan főiskolai végzettségű személy lehetett, aki a tudományegyetem vagy jogakadémia elvégzése után államtudományi vagy tanári vizsgát is letette. A tisztség új elnevezése levéltárnok vagy allevéltárnok helyett vármegyei főlevéltáros és allevéltáros lett. A jogszabály 1000 korona képesítési pótlékba részesítette a főiskolai végzettségű főlevéltárost, míg 600 korona pótlékot irányzott elő az allevéltáros státuszhoz.[70]

A vármegye közigazgatási feladatainak bővítése az ügyiratok számának olyan jelentős növekedését eredményezte, ami indokolttá tehette volna a levéltárban dolgozók létszámának emelését. A megyék azonban előszeretettel spóroltak a levéltár fenntartásán mind dologi, mind személyzeti téren. Ráadásul sok esetben nem a rátermett szakembert nevezték ki egy-egy levéltár élére. Liptó megyében a 20. század elején sikerült egy olyan főlevéltárnokot kinevezni, aki földbirtokait elpolitizálta, de Szentmiklóshoz közel lakott, hetente bejárt a munkahelyére, a közigazgatási feladatokat ellátta, de a tudományos kutatókat elvből elutasította. Sopron megyével szomszédos vármegye ugyanígy egy huszártisztet, majd egy gyógyszerészt nevezett ki, mellőzve a tizennégy éve gyakorló levéltárnokot.[71] A kultúrpolitika a fenti problémát jogi úton rendezte. Az 1929. évi 11. tc. évi törvény értelmében ugyan a megye hirdette meg a levéltárosi állást, de nem engedte, hogy protekció alapján arra méltatlant nevezzen ki. Mivel a beérkezett pályázatokat fel kellett terjeszteni a Gyűjteményegyetem Tanácsához, ahol a pályázati feltételeknek megfelelő képesítések birtokában lévő jelölteket rangsorolták. Majd a kiírásnak megfelelt pályázatokat visszaküldték a főispánhoz, aki ez alapján kinevezhette az új levéltárost.[72]

---

[69] 1904. évi 10. tc. a vármegyei alkalmazottak (tiszti-, segéd- kezelő- és szolgaszemélyzet) illetményeinek szabályozásáról In: CJH 1904. évi törvénycikkek, 1905. 60.

[70] A vármegyei alkalmazottak illetményeinek szabályozásáról szóló 1904. évi 10. tc. módosításáról 1912. évi 57. tc. In: CJH 1912. évi törvénycikkek, 1913. 649. A főlevéltárnok, allevéltárnok, főlevéltáros, allevéltáros szinonimaként használatban maradtak 1950-ig.

[71] MNL PML IV. 408-b. 15519/1936. vö. *1. számú melléklet: Vármegyei levéltárosok (1884) 1920−1947 (1973)*

[72] 1929. évi 11. tc. a múzeum, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről. In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 113. 15. § „*A közgyűjteményeknél rendszeresített tudományos tisztviselői állásra és a közgyűjtemény önálló gondozására hivatott segédszemélyzetbeli állásra beérkezett pályázati kérvényeket a Tanács elé kell terjeszteni. A Tanács ötnél nagyobb számú pályázó közül hármat, ha a pályázók száma ötnél nem több, de legalább három, kettőt jelöl. Az állást csak a Tanácstól jelöltek valamelyikével lehet betölteni. Ha a pályázók száma háromnál is kevesebb, a Tanács csupán a megkívánt képesítéssel nem rendelkező pályázót zárhatja el az állás elnyerésétől. Ha a pályázat eredménytelen vagy a pályázók egyike sem rendelkezik a megkívánt képesítéssel, a Tanács ajánlhat az állás betöltésére alkalmas személyt, akit újabb pályázat mellőzésével lehet alkalmazni.*”

Sőt ennek a jogszabálynak a 13. §-a alapján közigazgatási tanfolyam elvégzésére kötelezték a törvényhatósági levéltári állásra kinevezett fő- és allevéltárnokokat, hivatali eskütételüket követő két naptári éven belül. Eredetileg a tanfolyamot a belügyminiszter hirdetett volna meg évről évre.[73] Végül a kulturális igazgatásának köszönhetően a tanfolyam megszervezését az Országos Levéltár hatáskörébe tették át, ahol tervezet szerint a jelöltek megismerkedhettek az udvari kancellária, kamarai, helytartótanácsi, vármegyei és városi közigazgatás történetével, ami a hivatali munkájukat jelentősen segítette. A jelöltek továbbá tüzetesen megismerhették a kancelláriai és kuriális stílust is, amelyeket a mindennapi feladataik során úgy kellett alkalmazniuk, mint az anyanyelvüket. Az országos intézmény keretei között tapasztalatot szerezhettek a kereskedelmi, pénzügyi, és a gazdasági élet, céhen belüli iparágainak szervezetétől, az 1872. év előtti mesterségekkel és velük kapcsolatos hivatalos elnevezéseiről is tiszta képet kaphattak, hogy az ügyfélszolgálati munka során ne hibás kifejezéseket, megnevezéseket használjanak.[74] A korszak nagy tiszteletű, tapasztalt törvényhatósági levéltárosai is kinyilvánították véleményüket az Országos Levéltári gyakorlattal, illetve a magyar levéltárügy szabályozásával kapcsolatban. Ahogy ma is, akkor is más volt egy országos hatáskörű szerv gyakorlata, munkája, feladatai, mint egy megyei intézményé. Az országos intézményben már kialakult a referens szervezet, volt önálló főigazgatói titkárság, gazdasági hivatal, nemességi ügyek vizsgálatával foglakozó ügyfélszolgálat, kutatószolgálat, könyvtár.[75] Ugyanakkor, a törvényhatósági levéltárnokok a törvényhatósági szolgálati ügybeosztása miatt szorosan vett levéltárnoki feladatokat hivatali félfogadási időben nem teljesíthettek, rendezési és selejtezési feladataikat túlmunkában, illetve a késő délutáni órákban munkaidő kívül egyéni szorgalomból végezték.[76]

A levéltárnokképzést a régi alapok megtartása mellett némi módosítással kiegészítették, de figyelmen kívül maradt, hogy más volt az Országos Levéltár ügyvitele, mint a törvényhatósági levéltáraké. Sőt olyan helyi közigazgatási iratanyag is volt a

[73] 1929. évi 11. tc. a múzeum, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről. In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 112.
[74] MNL OL Y 1. 860/1942. 71−72. f. Dr. Juhász Viktor Székesfehérvár város levéltárnoka. 1942. 05. 30. „*Mindezeket azért is tartom szükségesnek, mert a vázolt ismeretek birtokában a levéltárnok jelöltek megállhatnának a maguk lábán s önállóan is működni is képesek lesznek – hiszen a vidéki levéltárnokok magukra vannak hagyatva, tehát kell, hogy tévedést kerülő, tudományos képzettségű szakemberekké váljanak mindannyian. Akik levéltárnoki állásuknak épen tudásukkal szereznek tekintélyt*."
[75] MNL OL P 2285. Ányos Lajos hagyatéka. Levéltári dolgok 1922−1931. Az Országos Levéltár Személyzetének munkabeosztása 1925 elején. 1−5. f.
[76] MNL OL Y1. 860/1942. Dr. Vörös Géza Bács-Bodrog vármegye főlevéltárnoka, Zombor, 1942. 05. 28.

törvényhatósági levéltárak őrizetében, mint például a vízi könyvek, anyakönyvek, vagy területi közigazgatási iratok, ami az Országos Levéltár gyűjtőkörében nem tartozott. Az Országos Levéltárban az ún. történeti iratanyag volt, ugyanakkor a vármegyei levéltáraknál irattári anyagok is voltak. Az egyéves gyakorlat hatékonyságának növelés érdekében az Országos Levéltár igazgatósága közvetlenül vagy közvetve meg kellett, hogy ismerje a vidéki levéltárosok elméleti és gyakorlati képességét, egyéni kvalitását.[77]

„*Az Országos Levéltár anyaga, annak összetételi rendszere más, mint a törvényhatósági levéltáraké. Elintézési, hatáskörük és illetékességük alá eső ügyek, kérelmek túlnyomó részükben nem azonos természetűek. Míg az Országos Levéltár mondhatnám a legnagyobb részekben a tudós nívóját követelő problémák megfejtésével látja el tisztségviselőit, addig a törvényhatósági levéltárak ügyforgalmukat tekintve inkább közigazgatási, vagy akörül eső kérdések intézésével foglalkoztatják levéltárosaikat*."[78]

„*A törvényhatósági levéltár anyaga sok tekintetben más, mint az Országos Levéltáré, másfelől a törvényhatósági levéltár vezetőjének munkája sok tekintetben különbözik attól, amit az Országos Levéltárban végzett gyakorlat (vagy alkalmaztatás) során megismer és elsajátít, és ezért meggyőződésem az, hogy a törvényhatósági levéltár vezetésére pályázóknak a kiképzése akkor lesz hiánytalan és célnak megfelelő, ha a pályázók néhány hónapon át valamely törvényhatósági levéltárban megismerik később végzendő munkájukat… Ez a néhány hónap beilleszthető lenne az 1929. évi 11. tc.-ben előírt az Országos Levéltárban teljesítendő szolgálatba (gyakorlati évben). Pest vármegyének és a Székesfővárosnak levéltára ezen különleges ismeretek elsajátítására annál is inkább alkalmasnak látszik, mert amellett, hogy a célnak megfelelő gyakorlati tapasztaltok megszerzésére kiváló lehetőségeket biztosít, módot nyújt egyben az országos Levéltár Vezetőségének, az esetleges gyakorolni szándékolt felügyeletre is.*"[79]

Elméleti és gyakorlati alapokra kellett fektetni a képzést. „*Az elméleti képzés megkönnyítésére szükségesnek vélném az elméleti képzés feltételeinek a szűkítését és csak tanári oklevélre, illetve filozófiai doktorátusra való korlátozását, különösen a történelemmel foglakozók számára hagynám nyitva ezt a hivatást*."[80]

---

[77] MNL OL Y 1. 860/1942. 20. f. Belényessy Károly Beregvármegye főlevéltárnoka Beregszász, 1942. 07. 23. vö. Schneider Miklós: A vármegyei levéltárnok ügyköre. In: Levéltári Közlemények, 1930. (8. évf.) 112−121.
[78] MNL OL Y 1. 860/1942. 19. f. Belényessy Károly Beregvármegye főlevéltárnoka Beregszász, 1942. 07. 23.
[79] MNL OL Y 1. 860/1942. 42. f. Reviczky Sándor Komárom vm. főlevéltárnoka, 1942. 05. 06.
[80] MNL OL Y 1. 860/1942. 48. f. Fára József PPSK vm. főlevéltárnoka, Budapest, 1942. 05. 27.

A fogalmazói vizsgánál előírt tárgyak, mint például a közjog, egyházjog, magánjog, jogtörténet, vagy a mindennapi munka során használt közigazgatás jogra hívta fel a figyelmet Pest vármegye főlevéltárnoka. Véleménye szerint a közigazgatás alapjait hét évtizede rakták le, ezeknek, az évtizedeknek az iratanyaga jóformán az 1920-as évekig a megyei levéltár kezelésében volt. Az elméleti ismeretek megszerzését követő gyakorlatot értékesebbnek és célravezetőbbnek tartotta.[81]

A törvényhatósági levéltárnok képzésénél az Országos Levéltár az oktatás középpontjába helyezte a latin és német nyelvtudást, diplomatikai és paleográfiai ismeretek elsajátítását, a levéltári anyag szakszerű kezelését stb., amelyek mind feltétlenül szükségesek. Ugyanakkor nem terjedt ki a képzés a törvényhatósági levéltárak rendszerének, munkájának, anyagának, sőt a közigazgatás szervezetének és ügyvitelének az ismertetésére sem.[82]

Az allevéltárnoki állás visszaállításával a levéltári munka folytonosságának biztosítását akarták elérni, így sok esetben az utódláskérdés is megoldható volt.[83]

„*…Minden törvényhatósági levéltár más és más beosztású, eredetű, és ami a legfontosabb, más és más elhelyezésű… Minden törvényhatósági levéltárosnak a hivatalában nyílik csak alkalma ahhoz, hogy hosszú idők tapasztalatai után a saját levéltárát tökéletesen megismerhesse és annak ügyeiben járatos lehessen. Csak a már említett elméleti oktatás könnyítheti meg a helyzetét, vagyis ha a régi megyei életet és feladatkörét és a hatáskörét elméletben már előre elismeri. Ennek ismerete ugyanis a levéltári anyagnak kezelését, használhatóságát és a levéltárosnak jártasságát nagyon megkönnyítené, és nem lenne arra szükség, hogy hosszú idők sok keserves fáradozása révén váljék a törvényhatósági levéltáros a saját levéltára urává és teljes ismerőjévé*.”[84]

A háborús idők megnövelték a közigazgatási ügyeket, amelyek a levéltárnokra is többlet feladatokat róttak.[85]

---

[81] MNL OL Y 1. 860/1942. 48. f. Fára József PPSK vm. főlevéltárnoka, Budapest, 1942. 05. 27.
[82] MNL OL Y 1. 860/1942. 54. f. Vácz Elemér Szabolcs vm. főlevéltárnoka. d. n.
[83] MNL OL Y 1. 860/1942. 55. f. Vácz Elemér Szabolcs vm. főlevéltárnoka. „*Rengeteg ismeret, tapasztalat és tudás vesz kárba, mert egy-egy eltávozott főlevéltárnok után az utódnak elölről, vagy legalábbis jóval hátrább kell kezdeni mindent, mint ahogy kezdhetné, ha már elődje mellett működhetett volna*.”
[84] MNL OL Y 1. 860/1942. 56. f. Hadnagy Albert Tolna vm. főlevéltárnoka, Szekszárd 1942. 05. 20.
[85] MNL OL Y 1. 860/1942. 56. f. Hadnagy Albert Tolna vm. főlevéltárnoka, Szekszárd 1942. 05. 20. „*Ennél ma véleményem szerint többet tenni nem lehet és addig céltalan is, amíg a törvényhatósági levéltárak közismert elhanyagolt állapotukban maradnak, vagyis a míg megfelelő épületben a levéltárak véglegesen rendezett állapotba nem kerülnek. Legfeljebb még arra lehetne a figyelmet felhívni, hogy a jövőbeni levéltárosok igyekezzenek a pusztulásnak kitett anyagot ott, ahol a megmenthető anyag elhelyezésére, hacsak ideiglenesen is, hely van, megmenteni gyűjtőutak megtételével és annak szorgalmazásával*.”

Az országos főlevéltárnokok közül az oktatásában kiemelkedő szerepe volt Szabó Istvánnak, aki a Levéltári Közleményekben megjelent szakmai tanulmányokat tette rendszeres megbeszélések tárgyává, másrészt az osztálya anyagából regesztáztatott, és könnyebb okleveleket olvastatott. Fekete Nagy Antal a családi levélárak gyűjteményének osztályvezetőjeként rendezési feladatokat adott a törvényhatósági gyakornokoknak, akiket így önálló munkavégzésre nevelt.[86]

Győr vármegye főlevéltárnoka is támogatta a néhány hónapos elméleti előképzést, amely során a gyakornok megtanulhatta az Országos Levéltárban 18−19. századi latin és német nyelvű iratokat olvasását és fordítását. De szükségesnek tartotta a törvényhatósági levéltári gyakorlatot, ahol a selejtezés és rendezés alapelveit sajátíthatta el a jelölt: „…*a vezetésére bízott levéltárban is otthonosan mozogjon, hogy a reá váró folyamatos munkák fennakadást ne szenvedjenek, nem is szólva arról, hogy a törvényhatósági levéltárak anyagának felépítését is csak így van alkalma megismerni.*"[87]

Az egy évi gyakorlati időből az Országos Levéltárra eső kilenc hónap alatt nem lehetett megismerni az iratanyagot. Ennyi idő alatt egy-egy osztály anyagát sem lehet megismerni, nemhogy az egész intézményét. A kutatóteremben a törvényhatósági levéltárnok a kutatásoknak csak szemlélője volt. Magát a levéltári kutatómunkát pedig nem gyakorolták, így önállóan a megyei levéltárban a kutatók tájékoztatásához, és iratanyag szereléséhez, a kutatók kiszolgálásához tapasztalatokat nem szerezhettek.[88]

Bereg vármegye főlevéltárosának véleménye szerint, a vidéki levéltárosoknak nagyon fontos, hogy segédkönyvek használatával tisztában legyenek, tudjanak aktát szerelni. Ezeknek az ismereteknek az alapos elsajátítása a legfontosabb feladat.[89] A hatályos rendeletek értelmében a vármegyei központi közigazgatás, valamint a járási közigazgatás iratai idővel a megyei levéltár őrizetében kerültek. Így a különböző korszakok, különböző iratkezelési rendszereit, mint például regiszteres, kapcsolási, alapszámos a megyei szakembereknek kifogástalanul ismernie kellett. „…Ez *az ábécé, oly elemi, mint a betűvetés*." ... „*Alig van szánandóbb látvány, mint az olyan levéltáros, aki nem tud megmozdulni – még rendezett, azaz a csehek által fel nem dúlt − teremiben is, ha*

[86] MNL OL Y 1. 860/1942. 38. f. Oltvai Ferenc Gömör- és Kishont vm. levéltárnoka.
[87] MNL OL Y 1. 860/1942. 40. f. Lengyel Alfréd Győr, Moson és Pozsony k. e. e. vm. főlevéltárnoka 1942. 05. 11.
[88] MNL OL Y 1. 860/1942. 19. f. Belényessy Károly Beregvármegye főlevéltárnoka, Beregszász, 1942. 07. 23.
[89] MNL OL Y 1. 860/1942. 20. f. Belényessy Károly Beregvármegye főlevéltárnoka Beregszász, 1942. 07. 23.

egy alispáni iratot kell egy regiszteres és egypár alapszámos sorkönyvön átvezetve megkeresni."[90]

Ebben jártasnak kellett lennie a levéltárosoknak: „*…nekem nem egy nagypéntek délután kellett a keresztfámat a Golgotára vinnem, hanem négy esztendőn át kellett tanítanom a helyemre kinevezett utódomat, egy süket szláv papot, mégpedig Budán képesített th. (törvényhatósági) levéltárnokot a legegyszerűbb iratkezelésekre.*"[91] „*…A fájdalom sötét bányájából meggazdagodtunk, azóta ott a csehtót, ott oláh, amott a szerb anyag*."[92]

Fejér vármegye főlevéltárnoka a zsidókérdés rendezése ügyében kelt törvények és rendeletek miatt megnövekedett származásigazolások kiállítására hívta fel a figyelmet. Ehhez a feladathoz szükséges volt a 19. századi iratanyag alapos ismerete. Kérte ezért, hogy a gyakorlati képzésbe vonjanak be egy vármegyei és egy törvényhatósági jogú városi levéltárat is, úgyhogy a gyakorlati év egyötödét a gyakornok ott töltse. „*Ha ennek előzetes kivizsgálása nem történik meg, a gyakorlati év nemcsak eredménytelen lesz, de amellett az illető törvényhatóság is olyan levéltárnokhoz fog jutni, aki a ráváró munkakört eredményesen betölteni képtelen lesz*."[93]

Zemplén vármegye alispánja már 1938-ban bevezette a zsidó ügyekben a külön engedélyezési eljárást, és előírta a kétpéldányú nyugtakönyv vezetését. Ezt a gyakorlatot megfontolásra ajánlotta a többi megyei és törvényhatósági levéltár vezetőjének is.[94]

A Nógrád Megyei Levéltárból zsidó származási ügyben tett embersége miatt kellett távoznia Niedermann Imre főlevéltárnoknak. Erről tanúskodik az alispán hivatalában vezetett Fegyelmi ügyek nyilvántartása című napló bejegyzése: „*… azon rendelkezésre, hogy a hátralékot 8 nap alatt dolgozza fel − azon kijelentése folytán, hogy ez az utasítás ellene irányuló hajsza.*"[95] A vétség okát az iratok hiányában nem ismerjük. „*Az kétségtelenül igaz, hogy ő volt az egyetlen levéltáros az országban, aki a beérkezett anyakönyvi másolatokhoz mutatókat készített, ezeket azonban nyugdíjazásakor*

[90] MNL OL Y 1. 860/1942. 17. f. Halász Imre Bars és Hont k. e. e. vármegyék főlevéltárnoka, Léva, 1942. 05. 28.
[91] MNL OL Y 1. 860/1942. 17. f. Halász Imre Bars és Hont k. e. e. vm. főlevéltárnoka, Léva, 1942. 05. 28.
[92] MNL OL Y 1. 860/1942. 17. f. Halász Imre Bars és Hont k. e. e. vm. főlevéltárnoka, Léva, 1942. 05. 28.
[93] MNL OL Y 1. 860/1942. Jenei Károly Fejér vm. főlevéltárnoka, Székesfehérvár, 1942. 06. 06.
[94] MNL OL Y 1. 860/1942. 61. f. Meczner Tibor Zemplén vm. főlevéltárnoka, Sátoraljaújhely, 1942. 06. 15.
[95] MNL NML IV. 431. Nógrád-Hont Vármegye Főispánjának iratai. Fegyelmi Ügyek Nyilvántartása. 1935. évi 9. k. vö. MNL NML IV. 454-a. Nógrád vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok. 6604/1941. 1941. március 14-én Niedermann Imre Nógrád megyei főlevéltáros kérelmet terjesztett be a Szatmár vármegye által meghirdetett főlevéltárnoki állásra, amit végül egyébként nem is ő nyert el.

megsemmisítette."[96] Az biztos, hogy súlyos fegyelmi esetről lehetett szó, ugyanis ez az állásába került. Talán a legemberibb megoldás volt – és ebben közrejátszott a betegsége is – hogy 1941. április 1-től állásából való felfüggesztését kérte, majd október 1-vel nyugállományba helyezték.[97]

A törvényhatósági levéltárnokoknak tisztában kellett lenniük mindazokkal a jogszabályokkal, amelyek alapján aktuális ügyeiket intézték. 1895. október 1-től az állami anyakönyvek másodpéldányaiba évről-évre egyre több ezer utólagos bejegyzést kellett bevezetni: vallásváltoztatási, névváltoztatási, valamint a házasság felbontási határozatokról. Az utólagos anyakönyvezést törvényhatósági rendeletre végezték a levéltárosok, abban az esetben is, ha a valószínűsített születés 1895 előtt történt. „*Különösen fontos ezek ismerete akkor, amikor téves közigazgatási intézkedésnek a levéltári anyagban is nyoma marad. Illusztrációként legyen szabad egy frappáns példát felhoznom: láttam olyan jogerősnek nevezett főszolgabírói véghatározatot, amely felekezeti anyakönyvi bejegyzés utólagos bemutatásáról intézkedik, holott ez csak kultuszminiszteri rendeletre vezethető keresztül. A tévedés onnan eredhet, hogy az utólagos anyakönyvezést valóban törvényhatósági rendeletre végzi az állami anyakönyvvezető abban az esetben is, ha a valószínűsített születés 1895. előtt történt.*"[98] A Zemplén megyei alispáni hivatalban a főlevéltárnok volt az anyakönyvi ügyek előadója, aki 200-250 ügyirat elintézését és számos véghatározat kiadását végezte, mint előadó. Bihar megyében a román megszállást követően 1930-tól az anyakönyvi másodpéldányok ügyeit, illetve az utólagos bejegyzés vezetését a magyar törvénytől eltérően kezelték. Ezért Nadányi Zoltán Bihar megye főlevéltárnoka kérte, hogy az egy éves gyakorlat alatt az Országos Levéltárban a törvényhatósági levéltárosokat tájékoztassák az anyakönyvi utasításról.[99]

Utólagos házasság általi törvényesítés, állampolgársági, illetőségi, útlevélügyi, közjóléti és közellátási előadók voltak.[100] Fontos volt ezért, hogy a levéltárnok másodfokú

---

[96] MNL NML VIII. 702-a. A Nógrád Megyei Levéltár iratai. A salgótarjáni központ iratai 130/1979. Nógrády Vilmos levele.

[97] MNL NML IV. 412. Nógrád vármegye Számvevőségének iratai. 42. k. Miután a megyei levéltárak nem voltak közgyűjtemények, így az alispán volt a hivatali főnökük, aki bármikor mondva csinált ürüggyel „elcsaphatta" fegyelmivel a vele nem szimpatizáló főlevéltárost. vö. 1929. évi 11. tc. a múzeum, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről. In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 113. „*Az illetékes fegyelmi hatóság köteles eljárást indítani a közgyűjteménynek az ellen az alkalmazottja ellen, aki ellen hivatali mulasztás miatt a Tanács vagy az országos felügyelő az eljárás megindítását kéri. A közgyűjtemény alkalmazottja ellen indított fegyelmi eljárásban hozott határozatot a Tanácsnak is kézbesíteni kell. A Tanács az ily határozatok ellen jogorvoslattal élhet.*"

[98] MNL OL Y 1. 860/1942. 45. f. Péczely Ödön Nógrád vm. főlevéltárnoka, Balassagyarmat, 1942. 05. 26.

[99] MNL OL Y 1. 860/1942. 24. f. Nadányi Zoltán Bihar vármegye főlevéltárnoka, Nagyvárad, 1942. 05. 28.

[100] MNL OL Y 1. 860/1942. 28. f. Árva János Csanád-Arad és Torontál k. e. e. vármegyék levéltárnoka, Makó, 1942. 05.15. A 125.000/1902. B.M. számú rendeletre kiadott VÜSZ 84§-a szerint „*a törvényhatósági*

közigazgatás ügykörének minden vonatkozásban tájékoztatást szerezzen annál inkább, mert a legfontosabb vagyonjogi vonatkozású okiratokat a törvényhatóság a levéltár megőrzésére bízta, úgyhogy sürgős esetekben mutatói és leltári adatok nyomán gyorsabban és biztosabban a levéltárnok állt az előadó rendelkezésére.[101]

Az ügykört jobban kiszélesítette a törvényhatóság vezetője. Orvoslást csak az ügyviteli szabályzat revíziója és a vármegyei és városi törvényhatósági levéltárak ügyviteli utasításának központi kiadása hozhatott volna.[102]

A törvényhatóság nem szívesen engedte el egy évre nélkülözhetetlen munkatársait. Mégis a későbbiekben ez az egy év hasznos befektetéssé vált. De ugyanakkor realizálni kellett az egyes törvényhatósági levéltárak sajátosságainak figyelembevételét is. Ha az iratanyag a 18. századtól volt a levéltár őrizetébe, akkor felesleges a középkori paleográfiai tanulmány. „*…Az egy évi gyakorlatra egy életre szóló helyzeti energiával indítsa haza a Kartársakat.*"[103] Ugyanakkor az Országos Levéltártól eltérően a megyei levéltárak a vízi könyveknek nemcsak őrzőhelyei, hanem „betűvető helye is" voltak. A volt Földművelésügyi, Ipar- és Kereskedelmi miniszter 66654/885. sz. rendelet bízta ezek vezetését a levéltári tisztségviselőkre. „*Jó levéltárnok nem lehet, aki a vízjogi törvényekből és rendeletekről nem tud mindent.*"[104] Kiemelt törvényhatósági levéltárosi feladat volt ezeknek a könyveknek a vezetése. Ezek nemcsak elméleti, hanem gyakorlati tudást is megkövetelt elődeinktől. Ezeket az ismereteket csak tapasztalt törvényhatósági levéltárnok utasítása és ellenőrzése mellett sajátíthatták el a gyakornokok. A Felvidéken belügyminiszteri rendeletre be kellett szállítani a levéltárba a vízi könyvek, állami anyakönyvek mellett a községi krónikákat. A jól képzett levéltárnok feladata volt irányt mutatni a községi krónikaírásban. „*Nem minden levéltárnok lehet történetíró, vagy történeti regényíró, sőt nem is szabad annak határát elszántogatni, de a krónikaírás irányításához érteni kell, a vármegye jóvágott dohányi tudósnak.*"[105]

---

levéltárnok csak a levéltári és az anyakönyvi bejegyzésekkel közvetlen kapcsolatban álló ügyekben teljesíthetne önálló előadói teendőt, a helyzet azonban ezzel szemben mégis az, hogy jelenleg is igen sokan vagyunk s a jövőben pedig – tekintettel az ország területének örvendetes megnagyobbodására s az ebből eredő bizonyára még igen hosszú ideig fennálló közigazgatási tisztviselői létszámhiányra – még többen leszünk olyanok, akiknek éppen a törvényhatósági levéltárnoki állás stabilitásából kifolyólag a szorosabb értelemben vett levéltári munkakörön kívül más közigazgatási munkakört is el kell látnunk."

[101] MNL OL Y 1. 860/1942. 60. f. Meczner Tibor Zemplén vármegyei főlevéltárnok, Sátoraljaújhely, 1942. 06. 10.

[102] MNL OL Y 1. 860/1942. 61. f.

[103] MNL OL Y 1. 860/1942. 66−67. f. Vörös Nándor Pécs város főlevéltárnoka, Pécs, 1942. 05. 27.

[104] MNL OL Y 1. 860/1942. 17−18. f. Halász Imre Bars és Hont k. e. e. vm. főlevéltárnoka, Léva, 1942. 05. 28.

[105] MNL OL Y 1. 860/1942. 18. f. Halász Imre, Bars és Hont k. e. e. vm. főlevéltárnoka Léva, 1942. 05. 28.

„*Bölcsesség, szemesség, ügyesség tevékenység: csak egy-egy kicsi ezekből, de valamivel több mint teóriákból! A nemzeti megbízhatóságból azonban sokpróbás hibátlanság!*”[106]

A gyakorlati időre önként jelentkezett, vagy berendelt vidéki levéltárosok a hivatalos idők alatti kötelességüknek, hogy és mikénti teljesítése körül túlságosan nagy és sok szabadságot, önállóságot élveztek. Ennek oka és magyarázata a kollegiális álláspont érvényesülésén kívül a katonai behívások következtében lecsökkent tisztviselői létszámban, a nagyon felszaporodott nemességi igazolásokban, a zsidó elődök járványszerű kutatásával járó jelentős aktatöbblettel, és a háború szülte rendkívüli körülményekben találhatóak.[107]

A Nógrád megyei alispán 1939-ben kiadott Hivatalos órák betartása című utasításában ezt olvashatjuk: „*A vármegyei szolgálat ma már nem tessék-lássék úri passió, hanem a rohanó élet mindenese és egész embert, egész lelket és a végletekig kimerített teljes tevékenységet kíván.*”[108] A szépen megfogalmazott gondolatokat nem lehetett minden esetben pontosan betartani.

Az 1947. évi levéltári törvénytervezet elsőként írta körül a főlevéltárnok feladatait. A törvénytervezet a törvényhatósági levéltárak szakszerű kezelését és tudományos használhatóságuk biztosítását a feladatok taxatív felsorolásával kívánta biztosítani: az iratok átvétele, őrzése, kezelése, rendezése, selejtezése, a kutatók rendelkezésére bocsátása, egyszerű és hiteles másolatok, anyakönyvi kivonatok kiállítása, felügyelet gyakorlása mindazon irattárban, amelyek iratai a levéltárban nyernek elhelyezést, ezek selejtezésének felügyelete. Az észrevételek a felsorolást részben pontosítani kívánták, részben kiegészítették olyan feladatok említésével, amelyek elvégzésére valóban szükség volt, de említésüknek nem kellett feltétlenül magában a törvényben szerepelnie.[109]

Vácz Elemér Szabolcs vármegye főlevéltárosa szerint a főlevéltárnoknak az irattárak feletti felügyeleti jogáról bővebben kellett volna szólni. E felügyelet hiánya miatt

---

[106] MNL OL Y 1. 860/1942. 18. f. Halász Imre, Bars és Hont k. e. e. vm. főlevéltárnoka, Léva, 1942. 05. 28.
[107] MNL OL Y 1. 860/1942. 20. f. Belényessy Károly Beregvármegye főlevéltárnoka Beregszász, 1942. 07. 23.
[108] MNL Nógrád Megyei Levéltára (továbbiakban: NML) IV. 531. Nógrád Vármegye (1924-től Nógrád és Hont Közigazgatásilag Egyelőre Egyesített Vármegyék, 1939-től újra Nógrád Vármegye, 1945-től Nógrád-Hont Vármegye) Levéltárának iratai. 580/1939.
[109] A m. kir. belügyminiszter 1902. évi 125000 számú rendelete a Vármegyei Ügyviteli Szabályzat. (továbbiakban VÜSZ) In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1902. (36. évf.) 11. füzet, 1302−1315. Az 1902. évi rendelet VIII. fejezete 235−243. §-ai, amely meghatározta a levéltár iratanyagát, külön paragrafus rendelkezett a levéltárak berendezéséről, az azokban kezelt iratok rendezéséről és rendben tartásáról, a kiselejtezésről szóló külön szabályzatról, a levéltárnok teendőiről (az iratokat megőrzi, megfelelően kezeli, rendben tartja), amelyet korábban a VÜSZ 237−243. §-ai erősen közigazgatás centrikus nézőpontból határozott meg.

ugyanis a múltban nagyon sok értékes anyag pusztult el. Sümeghy Dezső Sopron vármegye főlevéltárnoka szükségesnek vélte a felügyelet kiterjesztését az iktató hivatalok iktatási, de főleg mutatózási módjainak ellenőrzésére is. Ez utóbbinak gyakran kezdetleges, önkényes és szakszerűtlen vezetése a levéltárban is rendkívül megnehezítette egy-egy meghatározott irat kikeresését. Juhász Viktor és Szigethy Vilmos egyaránt szükségesnek tartották annak kimondását is, hogy a levéltár és irattár egymástól elkülönítve működjék. Kiss Ernő, Meczner Tibor kívánták annak határozott kimondását, hogy a főlevéltárnokot ne lehessen a levéltártól távol álló közigazgatási feladatokkal elhalmozni. „*Ez a mi legnagyobb sérelmünk most*, *soha törvény nem szünteti meg az e téren fennálló, sok esetben szörnyű állapotot, akkor ránk nézve a törvény is elvesztette jelentőségét* [...]”[110]

A mai viszonyok ismerőjének talán szokatlan a főlevéltárnokok sérelmezett közigazgatási igénybevétele. Ennek egykorú illusztrálásaként álljon itt Várjon Gézának, Miskolc thj. város egykori főlevéltárnokának 1938. május 2-án Szabó Istvánhoz írt levélrészlete: „*Én nem csak főlevéltárnok vagyok, hanem egyéb dolgokat is végzek, és az egyéb dolgok sokszorosan felülmúlják a levéltári munkákat. Pl. 1937. április 23-tól hatósági biztosa vagyok az egyik — autonómiájától felfüggesztett — temetkezési segélyegyletnek, amely évi 80.000 pengős forgalommal dolgozik és közel 4000 tagja van. Ennek adminisztrációját közel egy évig én vezettem. Csak most (március 8-án) rendelte el a Belügyminisztérium a tisztújítást, mire megindult egy oly nagy kortézia, amelybe mindkét oldali politikusok is beavatkoztak. Április 27-én kerültem ismét vissza a levéltárba, amikor is már várt a sürgős ukáz, hogy mint II. fokú kihágási és közigazgatási referens a 4 hét óta el nem intézett ügyiratokat azonnal (3 nap) intézzem el és terjesszem elő aláírás végett [...] A levéltári munkán kívül 2 tanácsi ügyosztályt (szociálpolitikai és illetőségi) vezettem a vezető tanácsnok betegsége miatt 6 hónapon át, illetve a másik ügyosztályvezető szabadságának tartama alatt, továbbá 2 egyesületben voltam hatósági biztos* [...] *és mindeneken felül még II. fokú referense voltam a fellebbviteli kihágási és közigazgatási ügyeknek. Szabadságon 3 év óta nem voltam.*”[111]

Az 1929. évi 11. tc.-nek figyelemreméltó újítása, hogy a főlevéltárnoki állást főiskolai végzettséghez kötötte.[112] Sajnos azonban, az 1929. évi 30. tc., mely a

[110] MNL OL Y 1. 1053/1935. vö. Balázs,1993. 60−61. Juhász Viktor Székesfehérvár thj. város főlevéltárnoka volt. Szigethy Vilmos Szeged thj. város főlevéltárnoka, Kiss Ernő Szatmárnémeti thj. város, majd Szatmár-Bereg vármegye főlevéltárnoka volt. Meczner Tibor Zemplén vármegye főlevéltárnoka volt.
[111] MNL OL P 2249. 53. Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. Levéltári Szakosztály iratai. 15/1938.
[112] 1929. évi 11. tc. a múzeum, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről. 13.§ In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 112. „*A közgyűjtemények tudományos tisztviselőinek és segédszemélyzetének*

törvényhatóságok életében új határkövet jelent, 6. §-ában mind a thj. városi, mind a vármegyei főlevéltárnok törvényhatósági bizottsági tagságát megszüntette. Ez a rendelkezés igen súlyos jogsérelem volt, hiszen már előzőleg törvény tisztázta a főlevéltárnok központi főtisztviselői mivoltát. A levéltárnokok helyett ezután a levéltári ügyeket a törvényhatósági bizottság közgyűlésein a vármegyei fő- vagy esetleg valamelyik aljegyző referálta, miután a levéltáros nem lehetett jelen. A levéltári megkereséseket nem a levéltár iktatta, hanem a megyei iktatóhivatal, a főlevéltárnok csupán az ügyek előadója lehetett, de a levéltári kiadmányokat az alispán, vagy helyettese a főjegyző kiadmányozta.[113] De nem is ez voltak az 1929. évi 30. tc. legsérelmesebb rendelkezései. Hanem például a főorvos, aki ugyancsak szaktisztviselő és semmivel magasabb képzettsége nem volt, mint a főlevéltárnoknak, a törvény értelmében a VI. fizetési osztályba is előléphetett, ezzel szemben a főlevéltárnok csak a VII. fizetési osztályba juthatott be, azután pedig csak pótlékokat kaphatott, amelyeknek nyugdíjas évei alatt csak az 50%-át élvezhette. Indokolatlanul hátrányos helyzetbe jutott a thj. városi főlevéltárnok, aki a IX. fizetési osztályban kezdhette a szolgálatát, és csak abban az esetben a VIII. fizetési osztályban, ha a levéltári fogalmazói vizsgát letette.[114]

A levéltári törvénytervezet vitája módot nyújtott arra, hogy a főlevéltárnokok fizetésükkel kapcsolatos besorolási sérelmük orvoslását sürgessék. Hadnagy Albert, Jenei Károly, Klein Gáspár, Páhi Ferenc egyaránt panaszolta, hogy a főlevéltárnok VII. fizetési osztály 1. fokozatát érhette csak el, míg hasonló képesítéssel rendelkező törvényhatósági tisztviselők pl. a II. főjegyző, az árvaszéki ülnök, a tiszti főügyész stb. elérhette a VI. fizetési osztályt is.[115] Vörös Márton szerint a városi főlevéltárnokok öregkorukban is ott tartottak, mint az államtudományt végzett 35 éves aljegyzők, akik szintén a VII. fizetési osztályban voltak. Egyes megyék személyi pótlékok juttatásával igyekeztek ezen a helyzeten segíteni, a főlevéltárnokok azonban ezt nem tekintették megnyugtató megoldásnak.[116] A besorolásban és fizetésben valóban meglévő méltatlan helyzet egyes főlevéltárnokoknál már önbecsülésük elvesztésével járt együtt. „*A télen-nyáron egyetlen*

---

minősítésére az 1922:XIX. tc. 4. §-a irányadó azzal az eltéréssel, hogy a középiskolai tanári oklevél minden esetben minősít a tudományos tisztviselői állásra."

[113] MNL OL Y 1. 286/1941. Somogy megyei levéltár felmérése. 1. f.

[114] Klein Gáspár: A levéltári tárgyú jogszabályok fogyatkozásai. In: Levéltári Közlemények, 1942−1945. (20−23. évf.) 39−40. vö. A m. kir. belügyminiszter 1925. évi 5600 számú körrendelete a városi tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámviszonyainak, illetményeinek, továbbá az ezek özvegyeit, árváit megillető ellátási díjak szabályozásáról. In: Magyarországi Rendeltek Tára, 1925. (59. évf.) 364−365. 5600/1925. B.M. számú rendelethez csatolt 1. sz. melléklet.

[115] MNL OL Y 1. 1289/1943. Hadnagy Albert Tolna vármegye, Jenei Károly Fejér vármegye, Klein Gáspár Borsod vármegye, míg Páhi Ferenc Csongrád vármegye főlevéltárnoka volt.

[116] BALÁZS, 1993. 58−59. Vörös Márton Pécs thj. város főlevéltárosa volt.

körgallérban járó tudós levéltáros is végül lehorgasztott fejjel fogadja el a jobb fizetési osztályban lévő irodaigazgató leereszkedő megvendégelését [...]" − írta Bezerédy Győző. „*A vármegyei főlevéltárost nem szabad a többi főiskolásnak annyira alatta hagyni. A számvevő pl. a maga érettségijével felmegy a VI-ba, a főlevéltárnok meghal a VII-ben, kifizetve azzal a különös degradáló pótlékkal a háztartási alapból, hogy kevesebb jusson a vármegye. háztartására. Összejöveteleken a vén levéltárnok kefélheti a rangosabb ifjak cipőjét, banketteken válthatja a tányérukat* [...]": írta elkeseredetten Halász Imre, Bars-Hont vármegye, „*úgy csúfolt főlevéltárnoka*".[117]

A fizetési besorolás az egész levéltári kérdésre kihatott, hiszen az anyagilag többé-kevésbé kiegyensúlyozott ember nem végezhette felelősségteljesen munkáját, hiszen mellékfoglalkozások vagy egyéb jövedelmi források után kellett futkosnia munkája rovására. Házi Jenő és Vácz Elemér a kérdés megoldását abban látta, hogy a törvényhatósági főlevéltárnokok is ugyanolyan besorolásban részesüljenek, mint az Országos Levéltár tisztviselői. Mások megelégedtek volna részmegoldásokkal is. Ort János szerint a főlevéltárnokoknak legalább bizonyos százaléka érhesse el a VI. fizetési osztályt. A főfelügyelő lett volna hivatott arra, hogy egyeseket erre javasoljon. Házi Jenő szerint egy általános státusrendezés lehetetlensége esetén legalábbis „*adpersonam"* tétessék lehetővé az előlépés érdem szerint.[118]

A másik vitapont a körül alakult ki, hogy milyen diplomával lehet valaki levéltári tisztviselő. A tervezet az országos, a kerületi és a törvényhatósági levéltárak fogalmazói állásaira jogi vagy államtudományi, továbbá történelemből, történeti segédtudományokból, illetőleg nyelv vagy irodalom tárgyból szerzett doktori oklevelet követelt meg.[119] A törvény végül is azt mondta ki, hogy tudományos (fogalmazói) állásra főtárgyként vagy legalább egyik melléktárgyként a történelem vagy a történeti segédtudományok köréből szerzett, illetve a jogi vagy államtudományi tudori oklevél képesített.[120]

---

[117] BALÁZS, 1993. 58−59.

[118] BALÁZS, 1993. 1947-re, a törvény megjelenésére a fizetési viszonyok gyökeresen megváltoztak. Házi Jenő, mint Sopron város főlevéltárnoka és Csobán Endre Debrecen város főlevéltárnoka a VI. fizetési osztályba voltak átsorolva.

[119] MNL OL Y 1. 1289/1943. 46−49. f. Korlátozni igyekezett a diplomák körét Miskolczy Gyula (csak jogi vagy történeti segédtudományi), Holub József (csak jogi vagy történeti) és Kovács Béla (történelem és latin szak). Bővítették a kört Mérő József (teológiai doktorátus), Szilágyi Loránd (teológia, közgazdaságtudomány) és Vörös Márton (egyszerűen csak tudományegyetemi végzettség).

[120] 1947. évi 21. tc. A levéltárügy rendezéséről. In: CJH 1947. évi törvénycikkek, Budapest,1947. 199. A törvénytervezet az eddigi egy éves gyakorló szolgálatot négy hónapra szállította le a megyei levéltárosok esetében, amíg a városi és községi levéltárostól latin nyelvű középiskolai érettségit és két hónapos gyakorló szolgálatot követelt. A törvényben már újra egy év lett. Új volt a törvényben, hogy a levéltári gyakorlat mellett, visszahozta a szakvizsgákat. A fogalmazói vizsga az Országos Levéltár, a kerületi levéltárak, valamint a törvényhatósági levéltárak levéltáros státusz elnyerésének a feltétele lett. Gárdonyi Albert külön

A megyei levéltárosoknak az állampolgárok különböző jogi szempontú érdekérvényesítéshez ügyfél- illetve kutatószolgálati ügyekben hitelesített, és egyszerű másolatokat kellett kiadni, a másolatok kiadása körül nem valósulhatott meg az ahány ház annyi szokás elve.[121] A levéltáros fizetetéseket bizonyos pótlékokkal egészítették ki, mint például magánmunkálati díjakkal, ami alatt gyakorlatilag a kutató helyetti kutatást értették nemesi, illetve zsidó származási igazolások esetében. A korszakban nem volt egyértelműen leszabályozva, hogy a vármegyei ügyviteli szabályzatban lefektetett díjak kit illetnek, az alispánt, vagy a levéltárost, aki tulajdonképpen elvégezte a kutatást, elkészítette, hitelesítette a másolatot. Az ilyen jellegű kutatásokat munkaidőn túl folytatták elődeink, egyedül Bereg vármegye levéltárosát rótták meg, mert munkaidőben végezte a különdíjazással járó munkát.[122] A díjazások nem voltak szabályozva, csupán Vas megyéből maradt fent egy szabályzat tervezete.[123] „*Olyan adatok kikeresése, amelyeknek ismeretét hivatali érdek nem teszi szükségessé, a főlevéltárnoknak nem kötelessége. Ha a magánfelek ilyen adat kikeresését kérik, azt a vármegyei főlevéltárnok nem tartozik teljesíteni, hacsak megbízási szerződést nem kötnek. A megbízása magánfeleknek egy adat kikeresése − tekintet nélkül hogy eredményes volt-e a kutatás vagy sem − 10 pengő.*”[124] Egy hónapban maximum 100 pengő plusz jövedelemre tehetett így szert a főlevéltárnok, az e fölötti összeget a megyei házipénztárba kellett befizetni.[125] Bereg vármegye főlevéltárnoka nem egy esetben hitelesített anyakönyvi másolatot is adott ki, 10 pengő kutatási, másolás, és hitelesítési díj ellenében.[126] Sopron megye főlevéltárnoka 100 pengőért nemesi leszármazási táblákat állított össze.[127] Zala vármegye főlevéltárosa egy nemesi leszármazás kikutatásáért 80 pengőt kért, egyes felmenők kikutatásának ára a ráfordított munka arányában 20-80 pengő között mozgott.[128] A magánfeleknek nemességi és zsidószármazási

---

örömét fejezte ki a szakvizsgák visszaállítása miatt, mert ezek nélkül tudományos munkatársakat kaphatnak ugyan a levéltárak, de nem levéltári szakembereket.

[121] MNL OL Y 1. 860/1942. 20. f. Belényessy Károly Beregvármegye főlevéltárnoka Beregszász, 1942. 07. 23. 22.

[122] MNL OL Y 1. 286/1941. Bereg megyei jelentés. 4. f.

[123] Vasvármegye törvényhatósági bizottságának Szombathelyen, 1940. 05. 20-án tartott évnegyedes rendes közgyűlés jegyzőkönyvéből. 3591-1-1940. ai. 101. kgy. szám. 1939. évi IV. tc. végrehajtása miatt megnövekedett a főlevéltáros nem hivatalból végzendő magánmunkálatai, illetve a kutatások szabályrendeleti szabályozása vált szükségessé. In: Vasvármegye Hivatalos Lapja (továbbiakban: VVHL) 1940. 06. 16. (27. évf.) 11. sz. 181−182.

[124] uo. In: VVHL 1940. 06. 16. (27. évf.) 11. sz. 181−182.

[125] uo. :VVHL 1940. 06. 16. (27. évf.) 11. sz. 181−182.

[126] MNL OL Y 1. 286/1941. Bereg megyei jelentés. 4. f.

[127] MNL OL Y 1. 286/1941. Sopron megyei jelentés. 13. f. A főlevéltáros a kutatatásért a rangfokának megfelelő napidíj alapján számította óradíját. A szegény sorsúaknak ingyen kutat apróbb ügyekben. A tudományos munkákhoz is a kutatóknak sokszor napokig ingyen kutatott.

[128] MNL OL Y 1. 286/1941. Zala megyei jelentés. 10. f.

kutatásért 3 pengő óradíjat számolt fel óránként a 9 pengő 60 krajcáros másolati díj mellett Zemplén megye főlevéltárnoka, akinek magánmunkálati díjazásai részben szerepeltek a másolati díjkönyvecskében.[129] 1941-ben a felsorolt egyenlőtlen díjszabások miatt, Szent-Imrey Pál Abaúj-Torna megye alispánja az Országos Levéltár állásfoglalását kérte a főlevéltárnok által magánfelek részére a hivatalos időn kívül végzett kutatások díjazása tekintetében.[130] Az Országos Levéltár főigazgatója az ügyben állásfoglalást kért Pest megye nagytekintélyű levéltárosától.[131] Az Országos Levéltár vezetője az esetleges visszaélések miatt a díjak eltörlését szorgalmazta. Az amúgy is alulfizetett levéltárosok jogorvoslatért közvetetten a belügyminiszterhez fordultak. Jenei Károly, Vitál József Fára Józsefet, mint Budapesten székelő tapasztalt megyei levéltárost kérték, hogy kérjen az ügyben kihallgatást Jánossytól.[132] Végül a magánmunkálatok beszüntetését javasló akta irattárba került, és a központi vármegyei levéltári ügyviteli szabályzat kiadását sürgette az Országos Levéltár főigazgatója.[133]

Tudományos munka végzésére nem jutott idő, ha szabad idejében kutatott, és publikált, mindjárt kész volt a válasz: „*…Annyi ideje van, hogy firkálni ráér, adjunk neki valami munkát, hogy ne unja magát, úgysem érdekli senkit, amit csinál, arról ellenben nem beszél senki, hogy mások szabad idejükben vadásznak. Azt szabad, ellenben a tudományos foglalkozás csak annak volt a jele, hogy valakinek nagyon sok a ráérő ideje. Tovább folytathatnám a dolgot, de fölösleges. Az eredmény egy: fölösleges addig levéltárnokképzésről beszélni addig, míg mások szabják meg, hogy a levéltárnok mit tegyen, hogy hány helységre van szüksége, hogy mit kell megtartania, mit kell kiselejteznie hogy egyáltalán szükséges-e a kutatószoba vagy sem, hogy az anyakönyveket és a*

[129] MNL OL Y 1. 286/1941. Zemplén megyei levéltár jelentése. 8. f.
[130] MNL OL Y 1. 2616/1941. 10−12. f. vö. MNL OL Y 1. 915/1943. 5. f. 1942. 07. 31. Borsod megye alispánja is útmutatást kért a főlevéltárnoki magánmunkálataival kapcsolatban.
[131] MNL OL Y 1. 2616/1941. 4. f. vö. Dóka Klára−Müller Veronika−Réfi Oszkó Magdolna (szerk.): A magyar levéltártörténet kronológiája 1000−2000. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2000. 216. 1942. március 12. Fára József levele az ország fő levéltárnokaihoz az Országos Levéltár magánmunkákkal kapcsolatos állásfoglalásáról.
[132] MNL OL Y 1. 2442/1942.1−15. f. Borsod megye főispánja kért az ügyben állásfoglalást a Magyar kir. Országos Levéltár főigazgatójától. Megyei levéltárosa a következő szavakkal fejezte ki véleményét: „*…Ha történek is visszaélések a levéltárosok egyesülete, mint intézőszerv ugyan minden bizonnyal tehet ellen intézkedést, vétkes személyekkel szemben el lehet járni, de a megérdemelt ellenszolgáltatástól egyesek túlkapásai miatt egész testületet eltiltani nem lehet.*"
[133] MNL FML IV. 425. 182/1942. lt. sz. Jenei Károly fejér megyei és Fára József pest megyei főlevéltáros levelezése. Jenei Károly nem látta annak a lehetőségét, hogy méltányos ügyviteli szabályzatot, a megyei levéltárosok meghallgatásával láthat napvilágot. Ha a magán munkálati szabályzatot a megyei levéltárosok kihagyásával készítették elő. vö. MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. Iratok levéltári megőrzésre való átvétele. 757/1939. lt. sz. Molnár István levele Fára Józsefhez. Pest megye levéltári ügyviteli szabályzatát kérte el, hogy Somogy megye alispánjának bemutathassa, hasonló szabályzat előkészítéséhez.

közgyűlési jegyzőkönyveket lehet-e pincébe őrizni avagy nem stb."[134] A klebelsbergi programadás azonban nemcsak a tudományos kutatás feladataira terjedt ki, hanem a tudományos közélet egészének átszervezésére is. A tudomány-, és a kultúrpolitika két legjelentősebb motívuma: az új politikai helyzetnek megfelelő programadás, koncepciók kialakítása és a nagyméretű szervezési munka a központi intézmények rendszerének kialakítása volt.[135] A bölcsészkart végzettek jelentős része szabadidejében levéltári kutatásokat végzett, amiket rendszeresen publikált a helyi sajtóban. A világgazdasági válság nehéz gazdasági helyzetében óraadással egészítették ki megélhetésüket, ezért először olyan „*tisztes megélhetést adó ösztöndíjakat*", vagy „tanulmányúti segélyeket" szerveztek, amelyek „*a mutatkozó tudományos hajlam és kutató ész számára gondtalan munkaidőt*" biztosítottak.[136] Az intézetek másik típusa a külföldi intézet. Ezek tagjai már a külföldi gyűjtemények, levéltárak fontosabb anyagainak feltárásával önálló tudományos munkásságot fejtettek ki. A külföldi elitképzés után visszatérők hazai elhelyezkedési lehetőségeit továbbra is befolyásolta hazai kapcsolatrendszerük, illetve a külföldi évek alatt megszerzett tapasztalat mellett, a külföldön szolgálatot teljesítő magyar származású tudósok, szakemberek pártfogása. Jenei Károlyt Baranyay Béla a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója pártfogolta, Hadnagy Albertet Károlyi Árpád és Szekfű Gyula, valamint sógora támogatták, amikor Tolna vármegye főlevéltárnoki kinevezését megkapta.[137]

A kiküldetések idején nemcsak egyéni forrásfeltárást, kutatást végeztek elődeink, hanem a külföldi levéltárakban lévő magyar vonatkozású dokumentumok felderítése, másolásra, filmezésre való jegyzékbe vétele is feladatuk volt. Sőt a hazaérkezés után beszámolót kellett készíteniük elvégzett feladataikról. Az 1927. évi 13. tc Klebelsberg ösztöndíj politikájának addig elért eredményeit kodifikálta.[138] Klebelsberg szerint a

[134] MNL OL Y 1. 860/1942. 26−27. f. Klein Gáspár Borsod megye főlevéltárnoka, Miskolc 1942. 05. 24.
[135] Glatz Ferenc: Klebelsbergi tudománypolitika programja és a magyar történettudomány. In: Századok, 1969. (103. évf.) 5−6. sz. 1188. vö. Bécsi Magyar Történeti Intézet: http://www.kislexikon.hu/becsi_magyar_torteneti_intezet.html#ixzz4aF5Y9tMy (2017. 04. 20.) 1920-tól a Bécsi Magyar Történeti Intézet megszületésétől Klebelsberg Kuno kezdeményezésére egymás után alakultak meg a „*magyar kultúra külföldi őrszemei*", egyre több magasan képzett magyar fiatal utazott ki külföldre állami ösztöndíjakkal. A Bécsivel, azonos céllal a vatikáni levéltárban őrzött magyar vonatkozású források feltárására, összegyűjtésére és kiadására jött létre 1923-ban a Római Magyar Történeti Intézet. A magyar állam tulajdonában voltak 1924-ben Bécsben, Berlinben, majd 1928-ban Rómában megnyílt Collegium Hungaricumok, amelyek már több szakterületről fogadtak ösztöndíjasokat.
[136] Saját tudósító: Ötmilliót ad az állam rögtöni segítségre az Akadémiának. A kormányzó leirata Klebelsberg miniszterhez−A kultuszminiszter akciója a magyar tudományosság megmentéséért. In: Pesti Napló, 1922. 07. 02. (73. évf.) 147. sz. 3. Gyűjteményegyetem fenntartását az állam fizette.
[137] Lásd részletesebben az életrajzi adattárban.
[138] 1927. évi 13. tc. A külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról. In: CJH 1927. évi törvénycikkek, 1928. 171−182. A húsz szakmai albizottságban Magyarország legkiválóbb

tudományos és művészeti ösztöndíjak adományozásánál az Országos Ösztöndíjtanács felállítása a protekciók elkerülése miatt vált szükségessé.[139] A tanács feladata volt a magyar tudós, művész és szakember képzés biztosítása miatt; a kiemelkedő tehetségek gondozása, a bel- és külföldi tudományágak jelentős képviselőink, vezetőinek tudományos pályájának nyomon követése, a bel- és külföldi ösztöndíjasok kijelölése.[140] Hadnagy Albert két évig a Magyar Történeti Intézet ösztöndíjasaként az 1790/1791. évi erdélyi országgyűlés történetét kutatta.[141] Jenei Károly az egyetem után Bécsben a Szepesi Kamara Kincstárnak történetét vizsgálta.[142] Komoróczy György doktori disszertációjához a Nádasdy birtok történetéhez és igazgatásához gyűjtött adatokat Bécsben.[143] Fára József 1928-ban Zalaegerszeg török hódoltság alatti történetét kutatta Bécsben.[144] A bécsi útról készített részletes beszámolóban a Zala megyei alispán támogatását kérte, hogy a Batthyány Levéltárban Körmenden további kutatásokat folytathasson, hiszen ez a család viselte kanizsai végek főkapitányi tisztét, amely alá a zalaegerszegi is rendelve volt.[145] 1935-ben ismét Bécsben gyűjtött forrásokat a Balaton-felvidéki várak történeti feltárásához, amelyet Zala megye kisgyűlése támogatott.[146] A hadi- és udvari kamarai levéltári kutató munkájáról a következő fogalmazvány maradt fent: „... *sok értékes és eddig teljesen ismeretlen adatot szolgáltat a balatoni várak történetéhez*."[147] 1936-ban ismét külföldön kutathatott a balatoni várak történetének feltárását a grazi tartományi levéltár, illetve a bécsi Staatsarchiv gyűjteményeiben folytatta.[148]

---

nemzetközi hírű tudósait, illetve művészeit tömörítette. Elnöke Berzeviczy Albert (1927−1933), Teleki Pál (1933−1936), Bakay Lajos (1936-tól) voltak. Ügyvezető igazgatója Domanovszky Sándor volt.

[139] Klebelsberg Kuno: Az új országgyűlés megnyitására. In: Pesti Napló, 1927. 01. 30. (78. évf.) 24. sz. 1−2.

[140] 1927. évi 13. tc. 3. § külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról. Az ösztöndíj-tanács felállítása. In: CJH 1927. évi törvénycikkek, 1928. 179−180.

[141] MNL OL K 636. Vallás- és közoktatásügyi minisztériumi levéltár. Egyetemekre, főiskolákra és tudományos intézetekre vonatkozó iratok. 702-60-14730/1934.

[142] Ujváry Gábor: Tudományszervezés−Történetkutatás−Forráskritika. Klebelsberg Kuno és a Bécsi Magyar Történeti Intézet. Győr, 1996. 219.

[143] MNL OL K 726. Magyar Nemzeti Múzeum Tanács. 65/1932.

[144] MNL OL P 2259. Fára József levéltáros, történész hagyatéka (1559−1956). 1. tétel, 2. pallium, (1. doboz) 97. f. Fára József jelentése Zala megye alispánjának, és Bécsi magyar Történeti Intézet igazgatójának. 1928. 08. 29.

[145] MNL OL P 2259. Sajnos a vár történetéről írt tanulmánya nem található hagyatékában, sőt az MNL PML VIII. 706. A/b.5. Pest Megyei Levéltár ügyviteli iratai. (1921−) 1950−2000. Fára József irathagyatéka 1938−1950. A hagyaték iratai között sem lehető fel a kézirat.

[146]MNL OL P 2259. 1. tétel, 2. pallium, 78−80. f. (1. doboz). A júliusi kisgyűlésen 250, majd októberben 600 pengőt szavaztak meg a balatoni gyógydíjakból befolyt, illetve a balatoni kultusz céljaira szolgáló alapból fedezték. vö. MNL ZML IV. 402-b. Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Kisgyűlési jegyzőkönyvek. 1935. évi kisgyűlés 572., MNL ZML IV. 402-b. 1935. kisgyűlési jegyzőkönyv. 971.

[147] MNL OL P 2259. 1. tétel, 2. pallium, 49−51. f. (1. doboz) A megye kisgyűlésének határozatai. 1935. évi kisgyűlés 572.

[148] MNL OL P 2259. 1. tétel, 957−958. f. Vevér Emil levele Fára Józsefhez. Veszprém, 1931. 03. 06. vö. Szántó Imre: A balatoni várak övezete a dunántúli védelmi rendszerben. In: Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 1986. (18. évf.) 261−302.

Bilkei Gorzó Nándor 1908-ban és 1910-ben – a műegyetemi tanulmányai nyári szüneteiben – Münchenben, 1927-ben Belgiumban, Franciaországban, Angliában, Svájcban, Ausztriában volt tanulmányúton. Bilkei Gorzó János bécsi útján a budai és pesti vármegyeháza iratait kutatatta a volt „császári és királyi levéltárban".[149]

A bécsi kutatásokat az egyéni érdeklődésű kutatások határozták meg. A vizsgált évtizedekben nem született meg Károlyi Árpád által szorgalmazott Nemzetközi Levéltári Intézet, sőt az oly sokat emlegetett Gesamtinventar felállítása is váratott magára. Ugyan a történeti kutatás az „utódállamokban" túllépte a nemzeti kereteket, a monarchia történetének problémafelvetései elkezdődtek, de átfogó útmutatók, amelyek a határokat átlépték volna tágabb teret nyithattak volna a határokon átnyúló bilaterális vagy multinacionális együttműködéseknek.[150]

Nem egy esetben olvasható egymás közötti levelezésben, hogy a háború utáni években rendkívül szerény megélhetést nyújtott a levéltárnoki állás.[151] Fára József a tudományos pótlék kiharcolásának egyik meghatározó személyisége volt. A levéltáros állás főiskolai képesítéséhez volt kötve. A tudományos pótlék meghatározására kiadott pénzügyminiszteri rendelet a törvényhatósági levéltárosokról megfeledkezett.[152]

Ezért Fára József Pest vármegye főlevéltárnoka, Kollega Tarsoly Sándor Pest vármegye allevéltárnoka és Nadányi Zoltán szolgálattételre beosztott vármegyei főlevéltárnok tudományos pótlék ügyében levelet írt a pénzügyminiszterhez.[153] Fára József képesítése az 1947. évi 21. törvénycikkben meghatározott elveknek megfelelt. Több nagyszerű tudományos cikket írt.[154] Házi Jenő Sopron megye főlevéltárnoka Jánossy Déneshez, az Országos Levéltár főigazgatójához fordult, vegye pártfogásba a tudományos pótlék ügyét. Azt panaszolta, hogy az egyesület választmányi tagjaként szívesen venne részt a budapesti levéltáros rendezvényeken, de csekély fizetése mellett nem képes az utazási költségeket megfizetni.[155] Napjainkban sem ismeretlen ténymegállapítása szerint: „…*Fára József kollégánk mozgalmat indított a levéltárosok fizetésének javítása érdekében*

[149] MNL PML IV. 475-a. IX. sorozat. Adatszolgáltatás, félszolgálati ügyek, iratkölcsönzés. 445/1932. lt. sz.
[150] Ress Imre: A Bécsi közös levéltárak szétválasztásnak kérdése. 1918−1919-ben. In: Levéltári Közlemények, 1987. (58. évf.) 1−2. sz. 175−193.
[151] MNL PML IV. 408-b. 11350/1945.
[152] MNL PML IV. 408-b. 54040/1947. PM 22 179/1947. II. PM. sz.
[153] MNL OL P 2272. Jánossy Dénes hagyatéka. 18. tétel, 139. f.
[154] MNL PML IV. 475-b. II. sorozat. 4854/1948. lt. sz. Néhányat a teljesség igénye nélkül felsorolt a kérelem becsatolásakor: Balatonfüredi színház története, Zalaegerszeg, mint megyeszékhely, Zala vármegye levéltárának története, Muraköz története, Széchenyi és Kossuth szereplése Pest vármegye közgyűlésén. Legutóbbi hivatalos szereplésén a *Hatályos anyakönyvi házassági és vallásügyi jogszabályok* címmel tartott előadást és adta ki írott formában.
[155] MNL OL P 2272. 18. tétel, 139. f.

vagy legalább is tudományos pótlék megfizetéséért. Nézetem szerint, ha ezen a téren nem történik semmi változás, úgy nem lesz utánpótlás, mert a fiatalság inkább elmegy gyárakba előmunkásnak. Nem tudom, hogy a közgyűlésnek mi lesz a tárgya, én legalábbis ezt a kérdést tartanám a legfontosabbnak."[156]

Jánossy Dénes válaszlevelében Házi Jenőt megnyugtatta, hogy az ügy „nem aludt el", „*…mi állandóan résen vagyunk. Fára kollegánk nagy kartársi szeretettel kilincsel az ügyben és vele egyetértve tartom az ügyet ébren.*"[157] Újévi jókívánságai kíséretében Jánossy megírta Házi Jenőnek, hogy sikerült a minisztériumokban végigvinni az ügyet, és január 1-jétől minden levéltárnok részesülni fog tudományos pótlékban.[158]

Összegzésként megállapítható, hogy az elméleti képzés fontosságában a törvényhatósági levéltárosok egyetértettek. A magyar, német és latin paleográfia ismeretek nélkül a történeti iratanyag rendezése kivitelezhetetlen volt, sőt a nemesség igazolások kiállításánál a címertanban, pecséttanban, heraldikában is jártasnak kellett lenni. A levéltárakra és a közgyűjteményekre vonatkozó törvények és rendeltek ismerete nélkül szakszerű munkát nem végezhettek.[159] Sőt iratanyag védelmi szempontok miatt kikerülhetetlen volt a gyakorlat során a helyesen berendezett levéltári helyiségek megismertetése, ennek legmegfelelőbb helyszíne az Országos Levéltár Budavári palotája volt, amely levéltári célra épült. Külön irodahelyiségek és raktárak mellett a kutatók számára külön kutatóterem volt berendezve asztalokkal, villanyvilágítással. Sőt a tűz és betörés ellen megfelelő készülékekkel volt felszerelve. Az iratokat kéregpapírtáblába kettéhajtva tárolták. A vékony cérna átkötést mellőzni kellett, mert az iratokat lassanként darabokra tépte. A gyakorlat során olyan állományvédelmi feladatokra hívták fel a figyelmet, mint az iratállványok, irattartó táblák, dobozok használatára. Pincébe csak kivételes esetben lehetett iratot elhelyezni. Akkor is csak kevésbé fontosat, mint például a pénztári mellékleteket. Iratanyag védelmi szempontok miatt a polcokat ebben az esetben is el kellett távolítani a faltól, és gondoskodni kellett a pincehelyiség megfelelő szellőztetéséről is. A legegyszerűbb megoldás a pince ablakok állandó nyitva tartása volt, ezt az eljárást több megyei, városi levéltár is alkalmazta, mint például a kecskeméti levéltár is.[160]

[156] MNL OL P 2272. 18. tétel, 139. f.
[157] MNL OL P 2272. 18. tétel, 168. f.
[158] MNL OL P 2272. 18. tétel, 147. f.
[159] MNL OL Y 1. 860/1942. 64. f.
[160] MNL OL Y 1. 860/1942. 48. f. Fára József PPSK vm. főlevéltárnoka, Budapest, 1942. 05. 27.

Körültekintőbben kellett volna figyelembe venni azonban a törvényhatósági levéltárak közigazgatási, és egyéb feladatait. Nagyon fontos volt a levéltár rendezése, alapleltárainak elkészítése, és ehhez elhivatott és felkészült levéltárosok kellettek, akik az első pillanattól kezdve lépten-nyomon szinte teljesen magára hagyva eredményesen végezték feladataikat. Jóllehet, az ehhez szükséges ismereteknek megszerzésére, vagy a már meglévők gyarapításra feltétlenül csak előnyös lehet, ha a levéltárnok az Országos Levéltárban teljesítendő szolgálata során a legelhivatottabb szakemberek irányításával részt vehet a legkülönfélébb levéltári munkákban. Mégis kérdéses volt, hogy az Országos Levéltárban eltöltött gyakorlat egymagában csakugyan minden tekintetben elég tapasztalatot és tudást adhatott.[161]

Nemcsak a proveniencia, hanem kezelés tekintetében is eltérő az Országos Levéltár, illetve a törvényhatósági levéltár őrizetében található iratanyag. A törvényhatósági levéltárnok feladatait a Vármegyei Ügyviteli Szabályzat hiányosan közölte. A jó ügyintézéshez elengedhetetlenül szükséges volt a törvényhatósági levéltár történetének, fejlődésének tanulmányozásán kívül a dikasztériumok regesztraturájától eltérő sokszor bonyolult iratkezelési rendszerek kiismerése, tulajdonképpen a megyei közigazgatás történetének elsajátítása. Tisztában kellett lennie a megyei levéltárnoknak a különböző történeti korszakok megyei tisztségviselői feladat- és hatáskörének ismeretével is. Ezt nem az Országos Levéltárban tudták elsajátítani a törvényhatósági levéltárnokok munkájuk megkezdése előtt, hanem valamelyik másik törvényhatósági levéltárban, ahol a mindennapi feladatok hasonlóak voltak.[162] Ezért módosították az 1929. évi 11. tc. 13. §-át, a törvényhatósági levéltárnok az Országos Levéltárban letöltött egy évi szolgálat után törvényhatósági levéltárban is legalább félévi gyakorlatot kellett abszolválnia kinevezéséhez.

A főlevéltárnokok képzettségét kétségtelenül emelte az Országos Levéltárban végzett szakmai gyakorlat, de ez a megyei levéltárban végzett munkájukat csak csekély mértékben segítette elő a megyei közigazgatás és a levéltár anyagának megismerése egyéni feladatuk maradt. A levéltári tevékenységet, működési feladatait és körülményeit az egyes megyei vezetők, míg a végzett tudományos munkát pedig a levéltárosok egyéni képessége, ambíciói határozták meg.[163]

[161] MNL OL Y 1. 860/1942. 52. f. Sümeghy Dezső Sopron vm. főlevéltárnoka, Sopron 1942. 05. 06.
[162] MNL OL Y 1. 860/1942. 53. f. Sümeghy Dezső Sopron vm. főlevéltárnoka, Sopron 1942. 05. 06.
[163] BORSA, 1954. 23.

II.2.2. A „visszatért” területek levéltárai

Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés tartalmazta a levéltári anyagok államok közötti jogutódlásával kapcsolatos rendelkezéseket is. Magyarországot a győztes államok arra kötelezték, hogy az elcsatolt területeken keletkezett és onnan 1868. január 1-je után elvitt iratanyagot adják át a jogutód államoknak.[164] 1938. november 2-án Bécsben meghozott első bécsi döntés Kassát, Ungvárt és Munkácsot visszacsatolta Magyarországhoz, ugyanakkor Pozsony és Nyitra környéke Szlovákiánál maradt.[165] 1940. augusztus 30-án a második bécsi döntés értelmében Magyarország igazgatása alá visszakerült Észak−Erdély és a Székelyföld.[166]

Az Országos Levéltár a felvidéki, az erdélyi majd a délvidéki terültek visszacsatolásakor felkarolta ezeknek a területeknek a levéltárügyét. Kiküldöttjei 1938. és 1941. évek között felméréseket készítettek az ezeken a területeken található levéltárakról.[167] A jelentések eredménye az lett, hogy a területen valamennyi levéltár élére az Országos Levéltárban egy éves gyakorlatot tett jelölteket nevezték ki főlevéltárosnak.[168] Az erdélyi levéltárosok így vettek részt a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa által szervezett gyakorlati képzésekben. Többen közülük a törvényhatósági levéltári gyakorlatot (1-2 hónapot) Fára József felügyelete alatt a Pest Megyei Levéltárban szerezték meg. A megyei levéltári alapismeretekről így kapott igazolást Belényessy Károly Bereg, Ember Ödön Udvarhely, Kiss Gábor Szolnok-Doboka, Kopasz Gábor Beszterce-Naszód, Kovács Béla Szilágy, Puskás Zoltán Csík, Simon Károly Kolozs vármegye főlevéltárnoka.[169] A dél-erdélyi területekről Árva János Arad-Csanád-Torontál vármegye menekült főlevéltárnoka és Puskás Kálmán Szatmár megye főlevéltárnoka a Pest Megyei Levéltárba kérte

[164] 1921. évi 33. tc. A Trianonban kötött békeszerződés. 1921. évi 33. tc. 77., 175−177 cikkelyei. In: CJH 1921. évi törvénycikkek, 1922. 222., 248−250.
[165] 1938. évi 34. tc. A Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről. In: CJH 1938. évi törvénycikkek, 1939. 528−532. A vármegyei levéltárak közül Abaúj, Komárom, Bars megye levéltárait érintette az első bécsi döntés.
[166] 1940. évi 26. tc. A román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi országrészeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről. In: CJH 1940. évi törvénycikkek, 1941. 200−203.
[167] MNL OL Y 1. 289/1941. vö. MNL OL Y 1. 1559/1942. vö. *2. számú melléklet: Magyarország megyei levéltárai (1941)*
[168] 1929. évi 11. tc. a múzeum, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről. 13.§ In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 112. „…*Tudományos állásra végleges minőségben azonban csak azt lehet alkalmazni, aki a közgyűjtemény irányának és gyűjtési körének megfelelő hazai országos közgyűjteménynél, külföldi nagyobb közgyűjteménynél vagy egyetemi intézetnél hasonló munkakörben legalább egy évig szolgálatot teljesített és gyakorlati képességéről a Tanácstól bizonyítványt kapott.*”
[169] MNL PML IV. 475-a. IV−V. sorozat. Rendezések iratai. 30/1943. lt. sz.

beosztását.[170] Mivel tehát a két világháború közti időszak levéltárügyére és a levéltárak személyi állományára nagy hatással volt a Trianoni döntés következtében elcsatolt területek levéltárainak sorsa, érdemes röviden felvázolni a történetüket.

II.2.2.1. A felvidéki megyei levéltárak sorsa a két világháború között

A legnagyobb vesztese az első világháborút lezáró békeszerződésnek a Pest megyével szomszédos Nógrád volt. Csehszlovákiához csatolták a megye északi részét. Balassagyarmat hazánkban maradt Nógrád−Hont vármegye székhelyeként. Nógrád és Hont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék alispánja 1923 decemberében Nógrád megye levéltárát papíron egyesítette Hont vármegye levéltárával. Elnevezése Nógrád és Hont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék Levéltári Hivatala volt. A Hont vármegyei anyag azonban teljesen a megszállott területen maradt.[171]

A Csehszlovák Köztársaság 1918-ban történt megalakulása után kevés figyelmet szenteltek a levéltárügynek. A Csehszlovák Oktatásügyi Minisztérium 1919-ben Václav Chaloupecký egyetemi tanárt bízta meg a könyvtárak és levéltárak szakfelügyeletével. Az elképzelések szerint mellette egy egész hivatalnak kellett volna kiépülnie, amire azonban sohasem került sor. A szakfelügyelő tevékenysége lényegében a levéltári anyag külföldre való kivitelének a megakadályozására, illetve a csehszlovák állam külfölddel szemben támasztott igényeinek megfogalmazására szorítkozott.[172]

1929-ben Pozsonyba begyűjtötték a megyei és városi levéltárakban őrzött összes állami anyakönyv másodpéldányait.[173] Az egyházi anyakönyvek másodpéldányai a városi levéltárakban maradtak.[174]

A szlovák állam 1939-ben történt megalakulása után a visszaállított megyerendszer némileg javított az egykori megyei anyag kezelésén. De ugyanakkor negatívan befolyásolták a levéltárak iratanyagainak sorsát a gyakori költözködések is.[175] Hont vármegye székházában őrzött levéltára is emiatt pusztult el. Az első bécsi döntést követően kiküldött országos levéltárnokot döbbenetes látvány fogadta Ipolyságon, amiről így írt: „…

[170] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 440/1943. lt. sz. Ezután azonban semmiféle felügyeltet nem gyakorolt munkájukra a fent nevezett a Magyar kir. Országos Levéltár.
[171] MNL OL Y 1. 1056/1928. Niedermann Imre főlevéltáros, Balassagyarmat, 1929. 12. 03.
[172] Jankovic Vendelin: Megjegyzések a szlovák levéltárügy problematikájához. In: Levéltári Közlemények, 1942−1945. (20−23. évf.) 87.
[173] Novák Veronika: A szlovákiai levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig és 1938−1945 között 1. - A Kárpát-medence levéltári forrásai 1. Fond- és állagjegyzékek 1. Budapest, 2004. 9−16.
[174] Kossányi Béla: Felszabadult levéltárak Kassától Beregszászig. In: Levéltári Közlemények, 1938 (16. évf.) 337.
[175] JANKOVIC, 1942−1945. 89−91.

A segédkönyvek és íratok halomban hevernek a vastag porral belepett helyiségekben, amelyek − úgy látszik − csak egyetlen célra, a csehszlovák tisztviselők bútorainak beraktározására szolgáltak. Az iratokat húsz évig nem gondozta levéltárnok és ezért csak alapos vizsgálat és rendezés deríthetne világosságot arra, hogy mekkora hiányok vannak a levéltár állagában, illetve hogy e hiányok a levéltár megcsonkítására vagy csak elhanyagoltságára vezethetők-e vissza."[176]

Különleges feladatot jelentett Niedermann Imre nógrádi főlevéltárnok számára az 1938-ban bekövetkezett, a vármegyét érintő területi változások során létrejött magyar–csehszlovák iratcsere megállapodásban foglaltak teljesítése. A megállapodás értelmében az állami anyakönyvi másodpéldányok kölcsönös átadására került sor, a hozzátartozó anyakönyvi alapiratokkal együtt. 1939-ben Hont megye Magyarországhoz tartozó részét Bars megyével egyesítették, a vármegyei levéltárban őrzött erdőgazdasági üzemterveket, térképeket, ügyviteli szabályzatokat stb. kellett átadni Bars és Hont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék Közigazgatási Bizottságának.[177]

Abaúj vármegye központi szervezeteit Kassáról Eperjesre költöztették át. A levéltárból a trianoni szerződés alapján mindössze olyan, kisebb terjedelmű ügyviteli iratanyagot hagytak hátra, mely az anyaország határai között maradt csonka Abaúj vármegye közigazgatásához múlhatatlanul szükséges volt.[178] Az iratanyag eredeti rendjének visszaállítását szorgalmazta az 1940. október 1-jén kötött közigazgatási irattári megállapodás.[179] Ugyanakkor a felvidéki levéltári felmérések nemcsak az előző rezsim felelőtlen iratanyag pusztításáról, a kezelés nélkülözése miatt megbomlott rendszerről tettek tanúbizonyságot, hanem felhívták arra is a figyelmet, hogy Abaúj, Bars-Hont, Bereg, Gömör, Nyitra-Pozsony, és Ung megyében nem volt betöltve a levéltárosi állás.[180]

1921. elején „Podkarpatszka Rusz" szervezetének kiépítése alkalmával a ruszin kormányzat, Ungvár székhellyel, egy Országos Levéltár felállítását határozta el, amelyben

[176] MNL OL Y 1. 1522/1938.
[177] Leblancné Kelemen Mária: Adatok a Nógrád megyei levéltár történetéhez. In: Levéltári Közlemények, 1974. (44−45. évf.) 334. Bars és Hont megye, valamint Nógrád és Hont megye iratanyaga 1944-ig a mai napig a Pest Megyei Levéltárban kutatható. MNL PML IV. 701. Bars és Hont k. e. e. vármegyék alispánjának (az Ipolysági – és a Szobi járás Magyarországhoz tartozó községekhez tartozó irataival együtt) iratai, 1939−1944. 4,4 ifm, MNL PML IV. 702. Bars és Hont k. e. e. Vármegyék Közigazgatási Bizottságának iratai 1939−1944. 0,5 ifm, MNL PML IV. 801. Nógrád és Hont k. e. e. vármegyék községi szabályrendeleteinek levéltári gyűjteményes (Szob és Vámosmikolai járás) 1904−1937. 0,10 ifm, Nógrád és Hont k. e. e. vármegyék egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye (Szob és Vámosmikolai járás) (1888−1943.) 1925−1928 (1943), 0,10 ifm.
[178] MNL OL Y 1. 289/1940. 145. f.
[179] MNL OL Y 1. 289/1940. 149. f.
[180] MNL OL Y 1. 289/1940. 84. f.

a tervezet szerint az állam közhatósági levéltárai nyertek volna elhelyezést.[181] A megvalósítása azonban elmaradt. Mindössze annyi történt, hogy az egyik vármegye főlevéltárnokát „országos levéltárnokká" nevezték ki, akinek a vármegyei levéltárak felett bizonytalan hatáskörű felügyeleti joga volt.[182] A szóban forgó területen korábban három vármegyei levéltár levéltárnoki állását nem töltötték be, hanem mindhárom levéltárat egyetlen főjegyzővé, illetőleg később közigazgatási főbiztossá átminősített vármegyei főlevéltárnok kezelte, sőt az országos levéltárnok halála után az országos levéltárnoki cím is megszűnt. Ráadásul egyetlen tisztviselő, magára hagyatva a felmerülő nehézségek, akadályok leküzdésére nem volt képes. Elemi csapások, a levéltárak férőhelyeinek a helyi hatóságok részéről történt ismételt csökkentése az anyaggal való kíméletlen bánásmód a levéltárak fennmaradását is veszélyeztette. A helyzeten már alig segített valamit az a rendelkezés, amelynek értelmében 1937-ben megkezdték a megyei levéltáraknak Ungvárra az Országos Hivatal új palotájába való beszállítását. Hasonlóan eredményteleneknek bizonyultak a levéltári főfelügyelet és a kerületi központi levéltár kiépítésére irányuló tervszerűtlen kezdeményezések is. A törvényhatósági levéltárakból ugyanis kiemelték összes egyházi és állami anyakönyvi másodpéldányt, a hozzájuk tartozó iratanyaggal (utólagos bejegyzésekkel stb.) együtt, és rendezetlenül tovább őrizték az Országos Hivatal palotájában.[183] Hasonlóan sorsra jutottak a vízügyi iratok is.[184]

A területen Bereg megye iratanyaga a 17. századig visszamenőleg volt a megyei levéltárban, első szisztematikus rendjét a magyarországi törvényhatósági levéltárakhoz hasonlóan II. József idejében végrehajtott, illetőleg a 19. század első felében tovább folytatott rendezések során kapta. Ez a rend azonban felbomlott a többszöri helytelen rendezések, és a kíméletlen selejtezésnek nevezett iratpusztítások miatt. A selejtezés után fennmaradt anyagból, egyetlen egységes sorozat alakíttatott „Regestrata" címmel, amelyhez, minthogy a régi segédkönyvek használhatatlanokká váltak kiselejtezték azokat is.[185] A „Regestrata" iratsorozaton kívül, a közgyűlési jegyzőkönyveket, valamint a levéltárba a 19. század közepe óta bekerült különböző megyei hatóságok illetőleg szervek irattárait a beregszászi vármegyeház földszintjén több terembe őrizték. A csehszlovák

[181] Radványi Miklós: Die Archive in der Podkarpatska Rus. Ungvár, 1922 53–54. vö. Delehan Mihajlo – Kutassy Ilona: A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi osztályának magyar provenienciájú fondjai 1919-ig és 1938–1945 között - A Kárpát-medence levéltári forrásai. 1. Fond- és állagjegyzékek 2. Budapest, 2009. 9−23.
[182] MNL OL Y 1. 289/1940. 84−85. f. A vármegyei intézmény megszüntetése után a vármegyei levéltárak gazdátlanul, sőt csakhamar megfelelő gondozás nélkül is maradtak.
[183] MNL OL Y 1. 289/1940. 85. f.
[184] MNL OL Y 1. 289/1940. 85. f.
[185] KOSSÁNYI, 1938b. 333.

uralom a levéltári férőhelyek csaknem felét elvonta és az iratanyagot a megmaradt helyiségekben hordatta. Ezt a kedvezőtlen állapotot még súlyosabbá tette az 1923. évi tűzvész. A katasztrófa után a vármegyei irattár megmaradt részét garmadába hányva, ugyancsak a levéltár helyiségeibe szállították át. A tarthatatlan helyzeten ekkor selejtezéssel próbáltak segíteni, aminek során pl. az összes szolgabírósági iratot megsemmisítették.[186]

Ung vármegye levéltára, melynek fejlődését a békeidőkben a Bereg vármegye levéltárának ismertetése során említett átrendezések és selejtezések elkerülték, a csehszlovák uralom alatt mégis ahhoz hasonló sorsra jutott. Az irattár raktárait kiürítették, és a bennük őrzött iratokat a vármegyeháza pincéjébe hordták le, ahol az alispáni közigazgatási és közigazgatási bizottsági iratanyagának mintegy fele elrothadt. A megmaradt iratokat, valamint a levéltári helyiségekben őrzött iratanyagot 1937-ben a vármegyeházáról az Országos Hivatal új palotájába költöztették át.[187]

Amikor a bécsi döntőbírósági ítélet után a csehszlovák hatóságok az Országos Hivatal épületének kiürítését elrendelték, Revaj ruszin miniszter a levéltár visszahagyására adott utasítást. Ennek ellenére 1939. november 9-én reggel a kiürítést végző katonaság felnyitotta az említett nagyobbik raktárhelyiséget, és Tar Zoltán közigazgatási főbiztos tiltakozása dacára az ott elhelyezett egész anyagot elszállította, és így tettek Bereg megye történeti levéltári iratanyagával is.[188] Az 1929. évi 11. tc. 29. §-a alapján Herzog Józsefet az Országos Levéltár főigazgatóját bízták meg a keleti és erdélyi országrészek főfelügyeletével.[189] A helyszínre Szabó István főlevéltárost küldte ki, aki a helyszíni szemle alkalmával megállapította a történeti levéltár hiányát.[190] A beérkezett jelentésében Szabó István Herzog József figyelmét felhívta, hogy ha a politikai helyzet lehetővé teszi, akkor az ungvári Országos Hivatal Kormányzói Biztossága mellett felállítandó kerületi levéltárba beköltöztethették volna a három alispáni kirendeltséget. Amíg ez nem valósult

[186] MNL OL Y 1. 289/1940. 85−107. f. vö. Kossányi, 1938b. 333.
[187] Szabó István: A levéltár válsága. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 9−10.
[188] SZABÓ, 1938. 9−10. f. Bereg megye levéltárának az Országos Hivatal ungvári palotájába átszállított része is rendezetlenül, halmokban hevert a padlón.
[189] MNL OL Y 1. 289/1940. 77−79. f.
[190] MNL OL Y 1. 289/1940. 86−91. f. Közgyűlési jegyzőkönyvek az 1543−1848, 1861., 1865. és 1867−1918. évekből, a vármegyei levéltárnak 1443−1699. évekből származó iratanyaga a hozzávaló ún. Schönberger-féle elenchussal együtt, a vármegye közigazgatási és igazságszolgáltatási iratanyaga s annak segédkönyvei (1700−1849), árvaügyi iratok (1796−1861.), „Acta diaetalia” című iratsorozat az 1718−1848. évekből, különböző vármegyei összeírások gyűjteménye (1572−1848), úrbéri ügyek iratsorozata (1748−1836), „Acta nobilitaria”: nemességvizsgálati jegyzőkönyvek, productionalis perek iratanyaga stb, „Acta familiaria” (kb. 5−6 fasc),címeres nemeslevelek gyűjteménye, vásártartási privilégiumok gyűjteménye, céh-iratok gyűjteménye, térképgyűjtemény, „Acta Viarum” című iratgyűjtemény, melyben a Bereg, Ung, Ugocsa megyék levéltáraiból kiemelt, a vármegyei útépítésekre vonatkozó ügyiratok őriztettek, hírlapgyűjtemény, letétek, Horváth János és Mészáros Károly kéziratai.

meg, addig a levéltári munka szervezhetősége, ellenőrizhetősége miatt, kerületi levéltári felügyelőt kellett volna kinevezni az Országos Hivatalba, aki szervezhette volna a levéltárak szakmai munkáját.[191] 1941 júniusában Szabó István országos főlevéltárnok ismét a helyszínre utazott. A szemle alkalmával megállapította, hogy a korábbi rendezetlen iratanyagot az ungvári Országos Hivatalban a proveniencia elve alapján a három alispáni kirendeltség anyakönyveit, megyei, járási, községi iratait egy közös kerületi levéltárba rendezték.[192] A levéltári jelentések tükrében az igazságügy miniszter felvette a diplomáciai kapcsolatot a bíróságokkal és felhívta figyelmüket az irattári, illetve az árvaszéki iratanyag visszaszállítására az ungvári kerületi levéltárban. A külügyminiszter, pedig az elszállított levéltári iratanyag visszaadására ismételten hívta fel felvidéki kollégájának a figyelmét.[193]

II.2.2.2. Erdélyi megyei levéltárak „sanyarú sorsa" a két világháború között

1940. október 1-jétől mérték fel az erdélyi „visszatért" levéltárakat, Szabó István és Ila Bálint országos főlevéltárosok.[194] A romániai levéltárak szervezetét 1922-ben alakították ki.[195] A törvény értelmében az ország minden állami, polgári, egyházi és katonai hatóságának levéltára egy egységes szervezetbe tartozott; ennek a szervezetnek irányító szerve az igazgatósága Bukarestben volt és négy kerületi felügyelősége volt Kolozsváron, Csernovicon, Kísenevben, Jasín. A kerületi felügyelőségek feladata volt a körzetükbe tartozó régi levéltári anyag megőrzése és kezelése.[196] Tehát olyan vidéki levéltárakat szerveztek, amelyek a múltban közigazgatási vagy történeti egységet képeztek, illetőleg amelyeknek bizonyos mértékű autonóm jellegük volt.[197] A magyar levéltárosok helyére oláh hivatalnokokat neveztek ki, akiknek nem volt meg szükséges előképzettsége és hozzáértése az archívumok adminisztrálására és őrzésére. Ezeknek a hivatalnokoknak hibájából sok levéltár a legsiralmasabb állapotba jutott.[198] Az „államosított" megyei levéltárakat, mint például Kolozs és Szilágy megye történeti iratait külön levéltári célra épített raktárakból nedves pincékbe hordták össze. Déván az oláh uralom alatt Hunyad

[191] MNL OL Y 1. 289/1940. 86. f.
[192] MNL OL Y 1. 289/1940. 86. f.
[193] MNL OL Y 1. 289/1940. 88. f.
[194] MNL OL Y 1. 289/1940. 87. f.
[195] A szervezetet csak 1925-ben iktatták törvénybe.
[196] Fodor István – Apró Erzsébet: A vajdasági levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig. In: A Kárpát-medence levéltári forrásai 1. Fond- és állagjegyzékek 3. Budapest, 2008.,52. F 423 Temes Vármegye iratai, Temesvár Tamiska zupanija, Temisvar 1861−1918 (1919) Temesváron a Bánság számára létesítettek levéltári központokat, Naszódon pedig megalapították a régi román határőrvidék levéltárát.
[197] Gagyi Jenő: A közlevéltárak sorsa Új-Romániában. In: Levéltári Közlemények, 1929. (7. évf.) 1−2. sz. 110−111.
[198] GAGYI, 1929. 116. Majdnem minden magyar levéltári alkalmazott, a megyékből éppúgy, mint a városokból, eltávozott „*nem akarván elismerni a mi uralmunkat*."

vármegye történeti iratait teljesen rendezetlenül kidobták a megyeház pincéibe és folyosóira, ahol az arra járó parasztság sáros bocskorait törölgette bele a több száz éves hivatalos iratokba. Az 1920-as években Csík vármegye megyeháza padlására felhordták a maradandó értékű történeti iratokat. A prefektura kapusa több szekérnyi iratanyagot adott el egy papírkereskedőnek, a többi iratanyag gondos munkával kialakított levéltári rendjét is felborítva.[199] Háromszék vármegyében az 1850−1877 közötti valamint 19. század eleji iratokat a megyeháza padlására, illetve a megyeháza udvarán található faépületbe „költöztették" át.[200] De még igen sok más megyei és városi levéltárra várt hasonló sors, mert vagy a padlásra hajigálták fel, ahol eléghettek, vagy a pincékbe, ahol elrothadtak, de több megyei levéltár iratanyagát súly szerint eladták az ellenőrizetlen új hivatalnokok.[201] Bihar megyének át kellett adnia az út- és vízügyi iratait, és az egyházi anyakönyveket.[202] Az 1920–1930-as években a szatmári alispán több előterjesztést is tett a vármegyei levéltár visszaszerzésére, illetve államközi egyezmények értelmében is voltak törekvések arra, hogy a területi hovatartozást figyelembe véve az iratokat megosszák a két állam között. A magyar minisztertanács 1925. november 27-i jegyzőkönyve szerint, a korábbi egyezménynek megfelelően tárgyalások folytak Bukarestben a bírósági iratokról és a telekkönyvekről.[203] A telekkönyveket 1925. november végétől tervezték átadni.[204] Az 1936. február 21-i minisztertanácsi ülésen pedig napirenden volt a magyar–román bírósági iratcsere.[205] 1940 novemberében a második bécsi döntést követően a VKM felszólította az Országos Levéltár vezetőjét, hogy dolgozzon ki egy tervezetet, Kolozsvár székhellyel létesítendő Erdélyi Kerületi Levéltár létrehozásáról. Ide gyűjtötték volna a „visszatért" területek közhatósági levéltárai mellett a családi és magánlevéltárakat sőt az Erdélyi Múzeum levéltári osztályát is magába olvasztotta volna.[206] A két világháború közötti

[199] MNL OL Y 1. 289/1940. 88. f.
[200] MNL OL Y 1. 289/1940. 105. f.
[201] GAGYI, 1929. 110−111.
[202] MNL OL Y 7. 460/1947. Bihar vármegye jelentése 3. 1947. évi 18. tc. 11.§-a alapján.
[203] 1925. évi VI. törvénycikk a polgári jogsegély és a magánjog körébe tartozó egyes kérdésekre vonatkozólag Romániával kötött, 1924. évi április 16-án Bukarestben kelt Egyezmény becikkelyezése tárgyában. http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=121552&MT=1 (2012. 04. 04.)
[204] MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (SZSZBML) IV. 757-b. Szatmár, valamint Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e., Szatmár-Bereg megye alispánjának iratai. Igazgatási iratok. 5381/926. Nagykárolyból Mátészalkára és Nyírbátorba, Szatmárnémetiből Fehérgyarmatra és Mátészalkára szállították az iratokat.
[205] http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944 (2017. 04. 20.)
[206] MNL OL Y l. 736/1944. Kutató nem dolgozott a levéltárban. A másolatokat a levéltár kezelője készítette el, amit a főjegyző hitelesített. Fordítási, hitelesítési díj 1 pengő, a levéltár kezelője kapta egyelőre, a kérdés még nem volt szabályozva. Közigazgatási iratokat 1931-től, árvaszékiekét 1921-től kezdve őrizték. Az irattár a városháza II. emeletén 8-6-4 m^2 nagyságú világos, száraz, szellős, terem. Az emelet túl oldalán volt

időben a románok is tervbe vették egy Kolozsvár székhellyel működő gyűjtő jellegű tartományi levéltár szervezését. Ezért szállították oda Szatmár megye 1591−1905 közötti, Udvarhely megye 1561−1884 közötti, Tordas, valamint Felsőfehér megye és Aranyosszék történeti iratait.[207] Ugyanakkor a Háromszék vármegyei Miklósvári járásból megmaradt két láda levéltári iratanyagot Budapestre szállították.[208] A második világháború utolsó évében a Csík vármegye Szombathelyre menekített iratait Bakófalvára költöztették.[209] Beszterce-Naszód vármegye levéltárát a katonai kiürítés során az ország nyugati részébe irányították. A vonat 1944 októberében az agárdi állomáson vesztegelt, és mikor kiderült, hogy a szerelvényt nem tudják nyugatra továbbítani, Fejér megye alispánja megbízta Jenei Károly megyei főlevéltárost, hogy az iratokat a megyeháza gazdasági helyiségeibe helyeztesse el. A román-magyar iratcsere egyezmény végrehajtása során ismét, a Fejér megyei főlevéltárnokot bízták meg az iratok rendezésével és visszaszállításra való előkészítésével.[210] Jánossy Dénes, mint a terület főfelügyelője a felmérések elemzése után megállapította, hogy a levéltárak kezelése, fenntartása, őrizete kifogásolható, mindaddig, amíg a megyei levéltárosok szakfelügyelő hatóság irányítását, támogatását nélkülözik. A legnagyobb problémát a levéltárak zsúfoltsága jelentette, ráadásul a pincében, illetve a padláson tárolt levéltári iratanyagok háborús veszélyeztetése hatalmas volt. A problémák további gyökerét a levéltárosok közigazgatási igénybevételében látta, hiszen levéltári feladataikra nem jutott idejük. A hatalmas iratpusztításokat okoztak a szabályrendeletek, tervezetek, egyáltalán az előkészítés nélküli selejtezések.[211] Ugyanakkor a felmérések eredményeként a visszacsatolt területekre szakképzett levéltárosokat neveztek ki, mint például Beszterce-Naszód megyébe Kopasz Gábort, Háromszék megyébe Szabó Elemért, vagy Maros-Torda megyébe Bezerédy Győzőt.[212]

---

iktatóhivatal, kiadóhivatal. Az iratok zárt faszekrényekben, kihajtva, kemény fedőlapok, közé csomókba kötve feküdtek. Irattár alapszámos rendszerve volt rendezve

[207] MNL OL Y 1. 289/1940. 87. f.

[208] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 90/1935. lt. sz. Román Jóvátételi Bizottság jogot/igényt tartott az iratanyagra.

[209] MNL OL Y 7. 460/1947. 4. vö. Ort János: Vas vármegye levéltára. In: Vándortűz 1947. május, (2. évf.) 3. sz. 10−11.

[210] MNL FML IV. 405-b. Fejér vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok. 15428/1949. Holott a Beszterce-Naszód vármegyei főlevéltárnok, aki a levéltár eredeti rendjét jól ismerte Székesfehérvár város főlevéltárnoka volt ekkor.

[211] MNL OL Y 1. 2015/1942. 15. f.

[212] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 214.

II.2.2.3. A „Bácskai kerület” levéltárügye

Az első világháború után Bács-Bodrog vármegye területéből csak három község: Rém, Borota, Kisszállás nem került szerb megszállás alá. A megszállás idején Bács-Bodrog vármegye újjáalakult, és 1918−1919-ben területi illetékessége kiterjedt a Bácskára és a bajai háromszög területére is. Bács-Bodrog vármegyéből 1920. május 13-án a magyar tisztviselőket a szerb megszállók kiutasították. A magyar hatóságok Baján és környékén 1921. augusztus 22-e után vették át újra a közigazgatást. A magyarországi „Csonka Bács-Bodrog” vármegye hivatala Bajára került, iratait is ott őrizték.[213]

Az első világháború után nagyrészt elcsatolt magyar vármegye iratai a zombori megyeházán maradtak, és az erre a célra létrehozott osztály „*A bácskai kerületi főispán Levéltári Osztálya*” („Veliki zupán Backe oblasti - Arhivsko odelenje”) őrizte.[214] A kerületi levéltár iratait Dunai Bánság Királyi Báni Igazgatóságának adták át. [215]

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság területén lévő Baranya vármegye megszüntetése után annak iratai is Zomborra, az ottani Bács-Bodrog vármegye irattárába kerültek. A bécsi levéltárakból az Országos Levéltárnak és a Hadtörténelmi Levéltárnak kiszolgáltatott iratokból a Vajdaságra vonatkozó dokumentumok átadására az 1924. évi levéltári restitúciós tárgyalások eredményeként a szerb-magyar egyezmény értelmében került sor.[216] A belgrádi belügyminisztérium rendelete alapján, Bács-Bodrog vármegye iratait az 1926-ban felállított Állami Levéltárba (mai neve: Vajdasági Levéltár), Újvidékre szállították. Az iratanyag ezután őrizetlenül feküdt egy katonai épületben, majd innét ismeretlen helyre költöztették. Az Újvidéki báni palotában található kerületi levéltárba „hordták össze” a Bánát, Bácska, Észak-Szerbia, Szerémség történeti iratanyagát, amit előbb a németek dúlták fel, majd a horvátok, akik ezután lepecsételték, lezárták.[217]

Ember Győző zombori jelentésében olvasható, hogy a megyeháza öt helyiségébe a padlón szétszórva voltak az iratok. A címerterembe húsz darab üres faszekrényt szereztek be, az újvidéki báni palotából átköltöztetett anyakönyvi másodpéldányoknak. A padláson a lomtalanítás során előkerült 1880−1899. évek közötti alispáni iratokat egy külön terembe kezdték el rendezni.[218]

---

[213] Iványosi-Szabó Tibor: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 8. Bács-Kiskun megye. Budapest, 1996. 96.
[214] Apró Erzsébet:Bács-Bodrog vármegye levéltára. In: Levéltári Szemle, 2006. (56. évf.) 1. sz. 12.
[215] APRÓ, 2006. 12.
[216] Matkovic Lajco: Bács-Bodrog vármegye 1688−1849. Válogatott dokumentumok katalógusa. 2. javított kiadás. A levéltári anyagról készült tudományos-tájékoztató segédletek. VIII/1. 1999. 6. vö. Apró, 2006. 12.
[217] MNL OL Y 1. 1942/2781. 15. f.
[218] MNL OL Y 1. 2781/1942. 7−10. f.

Összegzésként elmondható, hogy a 16−17. századi anyagból mára sajnos kevés maradt fenn, nagy részük elveszett vagy megrongálódott. A 19. században nagyjából évtizedenként végrehajtott kíméletlen selejtezések, amelyeken még az sem segített, ha felügyelet mellett történtek. De ezen is túltett az 1920 és 1940 közötti két évtized iratpusztítása, amikor egy évszázad anyaga vált enyészetté. A központosítás biztosíthatta a levéltári anyag szakszerűbb kezelését, megkönnyítette a kutatók munkáját, de viszont a túlzott központosítás megnehezíthette az anyagban való tájékozódást és a központosított gyűjteményeket tűzvész, esetleges háborús pusztítások vagy más veszélyek révén teljes egészükben az elpusztulás veszélyének tette ki, míg a decentralizációs rendszer csak részleges károkat okozhatott. Kossányi Béla a felmérések idején utasítást kért, hogy az 1918−1940. között keletkezett közigazgatási iratokat „mintegy gyűlöletes kor emlékét" szándékosan ne selejtezhessék ki, miként ezt már megtörtént a magyar történettudomány pótolhatatlan forrásokat veszített a II. József-kori, valamint az 1849−1867 közötti abszolutista iratok „szándékos elpusztításával." A kiadott utasítás rendelkezett arról, hogy az iratokat gondosan őrizzék tovább, az iratanyag megbomlott rendjét állítsák helyre, de ne selejtezzenek további utasítás kiadásáig.[219]

II.2.3. A megyei levéltárak megítélése (1920−1947)

II.2.3.1. Levéltárak fenntartása

A korszakban a törvényhatósági levéltárak nem álltak intézményesen megszervezett ellenőrzés alatt, amely minden jó szándék ellenére, avagy a nemtörődömség közönyéből bennük támadt visszásságok megszüntetésére legalább a kezdeményező lépéseket megtette volna. Nem volt levéltári ügyviteli szabályzatuk, amely a levéltár kezelés és rendben tartás sokszor nehéz és sokoldalú feladatot jelentő munkájának végzésére legalább az irányelveket megadta volna. Mindehhez hozzáfűzhetjük: a magyar szakirodalom is adós volt olyan művekkel, amelyek a megyei levéltárak rendezése közben lépten-nyomon felbukkanó problémáira magyarázatot adtak volna.[220]

A pusztulásra ítélt megyei levéltárak állapota fellépésre késztetett néhány kitűnő történettudóst, Wenzel Gusztávot, Jakab Eleket, Pauler Gyulát. Az ő kezdeményezésükre 1872-ben a belügyminiszter ankétot hívott össze. Az ankét javasolta, hogy a megyei

[219] MNL OL Y 1. 289/1940. 107. f.
[220] Sümeghy Dezső: A megyei levéltárak rendezése. In: Levéltári Közlemények, 1942−1945. (20−23. évf.) 54.

levéltárakat törvénnyel helyezzék állami felügyelet alá, erre a célra országos levéltári felügyelőséget szervezzenek, ez azonban nem valósult meg. Az akkor felállított Országos Levéltár hatásköre és feladatai közé nem tartozott a megyei levéltárak felügyelete. A megyei levéltárak felügyelő hatósága a belügyminiszter lett, aki legfeljebb néha kérte ki az Országos Levéltár szakvéleményét a rendezési, selejtezési tervek tekintetében.[221]

Miután a levéltárak berendezéséről, az iratok rendezéséről, rendben tartásáról, selejtezésről külön szabályzat nem született a vizsgált korszakban, az 1902-ben kiadott Vármegyei Ügyviteli Szabályzat intézkedett a törvényhatósági levéltárak szervezetéről és működéséről, a levéltáros feladatairól, a levéltár gyűjtőköréről, illetve a levéltári rendezésről.[222] A megyei levéltárak elsősorban a megyei igazgatási szervek maradandó értékű történeti iratait őrizték.[223] A levéltárban kellett őrizni és kezelni a történeti vagy közjogi szempontból olyan értékes iratokat, mint például a megyei szervezet működését bemutató közgyűlési, törvényhatósági bizottsági jegyzőkönyveket, amelyekben nemcsak a legfontosabb vármegyei szabályzatokat (statutumokat), rendelkezéseket, hatóságok szervezetére vonatkozó adatokat, iskolák alapítására és fenntartására vonatkozó bejegyzéseket, közegészségi intézkedéseket is tartalmaztak. A törvényhatósági levéltárak kiemelt feladata volt a vizsgált korszakban az egyletek, társulatok alapszabályainak gyűjtése, a képviselőválasztók állandó névjegyzékeinek összeállítása. Mai napig a társadalom történészek, községtörténet kutatók, valamint a családtörténet kutatók részére egyaránt fontos forrásértékkel bírnak a kataszteri és telekkönyvi iratok, térképek, a vármegyei pénztár főkönyvei.[224] A korszakban kiemelt szerepet kaptak a korábban már említett nemességi diplomák, igazolások, honossági okiratok, névváltoztatásokra vonatkozó iratok, anyakönyvek. A megyei szabályrendeletek vizsgálata során megállapítható, hogy Esztergom megyének összefoglaló szabályrendelete nem volt. A közigazgatás egyes ágazataira külön-külön törvényhatósági szabályrendeletet már 1894-ben kidolgozták, „*a levéltár ügyrendtartása és a levéltárnok hivatalos kötelességeiről*”

[221] BORSA, 1954. 16.
[222] 125.000/1902. B.M. sz. rendelet VÜSZ VIII. fejezetének 235−238. §. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1902. (36. évf.) 11. füzet, 1902. 1302−1308. A 235. §. a)−m) pontjaiban nagyjából felsorolta az illetékességből történő levéltári őrzésre átveendő történeti értékű iratokat.
[223] 125.000/1902. B.M. sz. rendelet VÜSZ VIII. fejezetének A 235. §. a)−m) pontjai: In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1902. 1302−1308. A 235. §. a)−m) pontjaiban nagyjából felsorolta az illetékességből történő levéltári őrzésre átveendő történeti értékű iratokat sorolta fel. vö. MNL OL Y 1. 286/1941. Bács-Bodrog megye jelentése. 1. f. vö. MNL OL Y 1. 286/1941. Borsod megye jelentése 1. f.
[224] SCHNEIDER, 1930. 112–121.

címmel, amelyet 1895-ben adtak ki.[225] A levéltár, és a levéltáros fogalmi tisztázása után a levéltári iratanyag őrzési rendjét állapította meg a szabályzat, az iratanyagot kronológiailag három korszakra bontotta, 1848/1849-ig, 1850−1861. közötti, valamint 1861 utánira.[226] Heves, Sopron és Vas megye megyei szabályrendeletben fektetette le a fő- és allevéltáros feladatait, a levéltár kezelését, rendben tartását.[227] Tolna vármegye szervezési szabályrendelete az előbb említett megyei szabályzatokhoz hasonlóan a levéltáros feladatai után, a megyei történeti iratok levéltári gyűjtőkörét, majd a levéltári rendezését, a selejtezését, az iratanyag szerelést, kutatással kapcsolatos utasítását, valamint a VÜSZ 242. §-ának megfelelő másolat kiadást, illetve díjszabást is szabályozta.[228] Somogy Megyei Levéltár az Országos Levéltár által összeállított minta alapján elkészítette levéltári ügyviteli szabályzatát.[229] 1939-ben elkészített szabályzat első fele 25 paragrafusban a selejtezéssel foglalkozott. A selejtezés időhatára mellett a selejtezési bizottság összetételét és a selejtezési bizottság előadóját jelölte ki. A 11.§ megszakította a selejtezendő iratok típusát a VÜSZ 200. ás 329. §-a alapján szabályozta a 10 évnél régebbi alispáni és járási iratok levéltárban adását. A 12. §-a minősítette a levéltárba adandó iratokat a VÜSZ 235§-a alapján. Ezután a selejtezhető iratok felsorolása után, a selejtezési jegyzőkönyv formai követelményeinek leírása, valamint a selejtezés lefolytatásának szabályos bemutatása következett, a közgyűlési beterjesztéstől az iratmegsemmisítésig. A szabályrendelet második része a levéltári leltár felfektetését és a rendezését is szabályozta. Az indoklása szerint: „…*mivel a vármegye levéltárában őrzött régi leltárak a levéltár átrendezése miatt nem fedik mindenben a való helyzetét, ezért szükséges, hogy a selejtezési munkálatokkal egy időben elkészítsék a végleges leltárat.*”[230] Tehát állványról-állványra, polcról polcra haladva felfektették a helyzet leltárat.[231] A könnyebb kereshetőség miatt betűsoros mutatót készítettek a levéltári iratokhoz, amely gyűjtemény megnevezését, korát, terjedelmét

[225] MNL OL Y 1. 286/1941. Esztergom megye jelentése. 15−23. f. A szabályzatot 1902-ben hatályon kívül helyezték. vö. MNL KEML IV. 301. Esztergom Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 514/1894. A belügyminiszter a szabályzatot 1895. 08. 10-én hagyta jóvá.
[226] MNL OL Y 1. 286/1941. Esztergom megye jelentése. 15−23. f.
[227] MNL OL Y 1. 286/1941. Heves megye jelentése 1. f. vö. MNL OL Y 1. 286/1941. Sopron megye jelentése 1−2. f. (1908.) vö. MNL OL Y 1. 286/1941. Vas megye jelentése. 2. f. (1903.)
[228] MNL OL Y 1. 286/1941. Tolna megye jelentése 8−16. f.
[229] Kanyar József: Somogy megye levéltára. Kaposvár,1962. 170−175. Az Országos Levéltárban összeállított minta szabályzat alapján készült. vö MNL OL XIX-I-1-h-1612-22/1949. 1−35. f. Vallás- és Közoktatásügy Minisztérium. Felsőoktatási és Tudományos Főosztály. Valószínűsíthető, hogy a Pest Megyei Levéltár Ügyviteli Szabályzata alapján készült. Lásd a szabályzat részletes ismertetését a dolgozat 134−137. oldalán.
[230] KANYAR, 1962. 172. vö. MNL OL Y 1. 286/1941. Somogy megye jelentése. 5. f. Miután sem a második sem a földszinti helyiségeket nem kapta meg a levéltár a megyeházán, az állandó költözés miatt a korábban felfektetett leltár használhatatlanná vált.
[231] KANYAR, 1962. 174. vö. MNL OL Y 1. 828/1937. Levéltári szabályrendelet. A helyrajzi leltár vagy alaplajstrom adatai a következőket tartalmazták: tételszám, helyiség, állvány, szekrény, oszlop, polc (fiók), gyűjtemény megjelenése, gyűjtemény kora, iratanyag állaga, mennyisége, segédkönyvek száma, jegyzet.

tartalmazta.[232] A szabályrendelet záradéka tartalmazta, azokat az eseteket, amikor jogorvoslatért az Országos Levéltárhoz fordulhatott az alispán, illetve a főlevéltárnok.[233]

Általános tény volt, hogy a levéltár rendezése, fenntartása, szakszerű kezelése, elsősorban nagy anyagi áldozatkészséget követelt mind a törvényhatósági bizottság mind a belügyminiszter részéről. A levéltár a megye tulajdona volt, de a megye magatartását általában a pénzzel, helyiséggel és képzett szakerővel való takarékosság motiválta, amíg a felügyeletre hivatott országos hatóságot, a belügyminisztert pedig a nemtörődömség jellemezte. Így ez csak a levéltáros szakmai rátermettségétől és munkabírásától függött, hogy ezek a levéltárak egymástól teljesen függetlenül hogyan fejlődtek, stagnáltak vagy visszafejlődtek. A levéltárral a legtöbb helyen továbbra sem törődtek, nedves, nyirkos és más célra nem használható helyiségeket jelöltek meg az iratanyag őrzésére.[234] Zala Megye Levéltára már négy szobát „különített el levéltári célra". Borsod megyében ugyanakkor a levéltár zsúfoltsága akadályozta a rendezési és lajstromozási munka haladását. Tolna megyében pedig, hogy a padlásig zsúfolt levéltári helyiségeket áttekinthetővé tegye a levéltárnok, a levéltár egy részét a pincehelyiségben levő régi börtönben helyeztette át.[235] Csanád megye egy bérházba költöztette át a levéltárat miután ott megfelelőbb körülmények voltak, ugyanakkor az épületben nem voltak állványok, így máglyába rakták az iratokat.[236] Csongrád megyében új szárnyat építettek, Nógrád megye alispánja is a megyeháza első emeletének bővítését képzelte el.[237] Vas megyében galériázték a levéltári helyiségeket.[238] Borsod megye veszélyeztetve látta a megyeháza átépítése miatt legkorábbi 1569−1871. évi jegyzőkönyveinek őrizetét, ezért átadta az Országos Levéltárnak, majdcsak 1934-ben költöztették vissza a jegyzőkönyveket, amikor 115 év után a megyeháza emeleti részén négy nagyobb helyiségben kapott új otthont a levéltár.[239] 1943. május 21. Klein Gáspár levelet írt az Országos Levéltár főigazgatójához a Borsod Megyei Levéltár

[232] KANYAR, 1962. 174.
[233] KANYAR, 1962. 174.
[234] A m. kir. belügyminiszter 1902. évi 125000. sz. rendelete a vármegyei ügyviteli szabályzat, 236. § Az ügyek osztályozása a selejtezés szempontjából. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1902. 1302−1308. A VÜSZ a levéltárról szóló külön szabályzat cím alatt csupán ennyit tartalmazott: „*A levéltárak berendezéséről, az azokban kezelt iratok rendezéséről, rendben tartásáról s a kiselejtezésről az ez iránt kiadandó külön szabályzat intézkedik.*"
[235] Föglein Antal: A vármegyei levéltárak a XIX. század első felében. In: Levéltári Közlemények, 1960. (31. évf.) 175−204.
[236] MNL OL Y 1. 286/1941. Baranya megye jelentése. 2. f. vö. MNL OL Y 1. 286/1941. Csanád megye jelentése 3−4. f.
[237] MNL OL Y 1. 286/1941. Csanád megye jelentése. 3. f.
[238] MNL OL Y 1. 286/1941. Vas megye jelentése. 3. f.
[239] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 209.

állapotáról, miután két helyiséget elvett az alispán a levéltártól.[240] „*Az építkezésénél meg sem kérdeztek végül csak két helyiséget kaptam, anyakönyvi és kutatószoba nincs. A földszinten meglévő helyiségekből most pedig továbbiakat akarnak elvenni s az utasítás az, hogy az iratokat dobjam ki. Egyszerűen el fogják rendelni a kidobást nincs mit tenni.*”[241]

Fejér vármegye hasonlóan a többi törvényhatósági levéltárhoz nem tudta a történelmi és az irattári anyagok elkülönítését megoldani. Az újabb irattári anyagok tömeges átvétele súlyos helyhiányhoz vezetett, egyes iratsorozatok teljesen szétszórtan, áttekinthetetlenül sorakoztak az egymástól távol eső levéltári helyiségekben. Fejér vármegye alispánja a gazdasági felügyelőség irodáinak kiköltöztetése után levéltári célra átengedte irodáit. A legfontosabb feladata Jenei Károlynak a történeti és irattári anyag elkülönítése volt. A kapott két helyiségben a történeti iratanyag áthelyezésére került sor. Itt helyezték el, az ún. „feudális iratanyag sorozatokat” úgy, mint 1692−1786 közötti közgyűlési iratok, megyei törvényszéki peres iratok, nemességi iratok.[242]

A levéltárosok és könyvtárosok egyesülete közbenjárására a VKM 1929. évi 11. tc. és a 9300/1935. III. VKM sz. rendelet alapján kibocsátott 14854/1936. III. VKM sz. rendelet utasította a megyék főispánjait, hogy fejlesszék a levéltárügyet. A törvényhatóságok erre átalányokat létesítettek, Bács megye bizonyos összeget meghagyott, mint átalányt, de nem költötte a levéltár fejlesztésére.[243] Sopron megyében a levéltár „karbantartására” a megyei háztartási alapban magánadományokat is fizettek be évi 40000-45000 pengőt.[244] Vas és Fejér megyében a háztartási alapból még az iratanyag rendezéséhez szükséges hevederekre se utaltak ki a levéltárnak, nemhogy karbantartási munkákra.[245] Az 1933-tól Borsod megye költségvetésébe 500 pengő levéltári általányt terveztek, az elmaradt anyakönyvi másodpéldányok beköttetésére.[246] Sajnos a következő évben a Belügyminisztériumból kiküldött miniszterközi bizottságok törölték az átalányokat.[247] Így a megyék tovább csökkentették a levéltárak elhelyezését, építések esetén az előadók pazar berendezésű szobákat kaptak, a levéltár pedig még kevesebb

[240] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 217.
[241] MNL OL Y 1. 915/1943. 4. f. 1943. 07. 06. Az Országos Levéltár főigazgatójának jelentése a belügyminiszterhez a Borsod megyei levéltár állapotáról. Klein Gáspár főlevéltáros az Országos Levéltár pártfogását, és ügyének továbbítását kérte a belügyminiszterhez.
[242] MNL FML Évnegyedes alispáni jelentések, 612. Az átköltöztetések során a közgyűlési iratok rendezése, bekötése és segédleteik pótlása is hozzátartozott.
[243] MNL OL Y 1. 286/1941. Bács megye jelentése. 3. f.
[244] MNL OL Y 1. 286/1941. Sopron megye jelentése. 17. f.
[245] Schneider, 1980. 196.
[246] Klein Gáspár: Borsod vármegye levéltára. In: Levéltári Közlemények. 1935. (13. évf.) 86. 1941-ig ezt az összeget a levéltár megkapta, az anyakönyveket kötették be belőle.
[247] MNL OL Y 1. 2616/1941. A helyzetet tovább rontotta az Országos Levéltár utasítása a megyei levéltárosok magánmunkálatainak korlátozására, ami a levéltári átalány megszüntetését szorgalmazta.

helyiséghez jutott: „*…ha a főlevéltárnok panaszkodik, utasítják, hogy dobjon ki holmikat, azokra úgy sincs törvény, de nem is szükségesek s akkor lesz helyisége, nem papíroknak építik a megyeházát*."[248]

Ugyanakkor meg kell említeni, hogy nem minden megye járult hozzá szűkmarkúan a levéltár fenntartásához.[249] Heves megye két levéltári helyisége 1850 környékén „betelt". Ezért 1927-ben a megyeháza udvarán álló négyszintes volt börtönépületet, amelyet a 18. században építettek, majd a 19. században újabb emelettel bővítettek, levéltári irodáknak és raktáraknak rendezték be. A földszinten levő kétszintes nagy katolikus kápolnát mutatós tölgyfaállványzattal, körbefutó galériával rendezték be. Ezt, meg a második emeleti protestáns rabkápolnát és a 19 börtöncellát, valamint az egykori kínzókamrát a vármegye történetének írott forrásai, töltötték meg.[250]

Néhány megye, például Somogy, Sopron, Fejér hatalmas költséggel kitűnő levéltári helyiséget adott és rendezett be a „történeti levéltár" részére.[251] 1937-ben a Somogy Megyei Levéltár keményfa szekrénysorainak megépítésére az inspirációt Stephaich Pál alispán a Sopron Megyei Levéltártól kapta. A soproniak a harmincas évek közepén építették át levéltári polcaikat tetszetős külsejű tölgyfaszekrényekre és ugyanakkor festették ablakaikra a megye nemesi családjainak címereit. A somogyi alispán, miután fia Sopronban volt katona, ezért többször megfordult „a hűség városában". Ott fogant meg benne a gondolat, hogy a Somogy Megyei Levéltár régi raktárhelyiségeit átalakíttatja, a toldott-foldott polcsorokat és állványzatokat tölgyfa szekrényekre, a korhadt padlózatot parkettre cserélteti, az ablakokat pedig a somogyi nemesi családok címereivel díszítteti.[252]

Sőt Molnár István főlevéltárnokot is több ízben küldte helyszíni szemlére Sopron városába az alispán. A látottak és tapasztaltak feljegyzése után a főlevéltárnok azonnal hozzálátott a tervek elkészítéséhez. A levéltár átépítésével egy időben készíttette el a megye a kisgyűlési terem számára az alispáni arcképcsarnokot és címersorozatot: 99 alispán került az arcképcsarnok és címersorozatba. Az első Pál alispán volt 1294-ből, az

[248] MNL OL Y 1. 860/1942. 26−27. f. Klein Gáspár Miskolc 1942. 05. 24.
[249] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 216. 1942. szeptember 30-án Győr, Moson és Pozsony egyesült megyék törvényhatósági bizottsága döntést hoz a megyei levéltár helyiségeinek átalakítása, illetve korszerűsítése tárgyában, és erre a célra 40 000 pengőt szavazott meg. Sőt az Országos Levéltárat, mint szakszervet kérték, az építési terv két előméreti költségvetését támogassa, hogy zöld utat kaphasson az átépítés a Belügyminisztériumban. vö. MNL OL Y 1. 1217/1941.
[250] Soós Imre: Eger: A Heves megyei Levéltár műemléki épülete és barokk iratszekrényei. In: Levéltári Szemle, 1971. (21. évf.) 1−3 sz. 130.
[251] Horváth Zoltán: Sopron város és a megyei levéltár műemléki jellegű berendezése. In: Levéltári Szemle 1971. (21. évf.) 1−3. sz. 135. vö. MNL GYMSM SL XIV. 44. Sümeghy Dezső vármegyei főlevéltáros iratai. Szabó István levele Sümeghy Dezsőhöz. sz. n. (1. doboz).
[252] KANYAR, 1962. 164−169.

utolsó pedig Tallián Andor volt.[253] Az átépítés egyik fontos szempontjának tekintette a megye, hogy a levéltár ablakainak üvegtábláira a vármegye életében meghatározó szerepet vitt családok ősi címereit festetette meg. A megszólított családok 60-60 pengőt fizettek be a megye kasszájába és örömmel bocsátották rendelkezésre a főlevéltárnoknak családjuk címerét. Az 1936. február 3-án tartott versenytárgyalás eredményeként a megye Kopp Ferenc budapesti üvegfestő mestert bízta meg 47 pengős egységárral 114 db 54x45 cm-es színes címeres mintájú, ólomfoglalatú ablakbetét elkészítésével és a helyszínen való beszerzésével. Az egyes termekben eredetileg falfestmények festését is tervezték. A tervek elkészültek, a kivitelezés azonban fedezet hiány miatt csak a feudáliskori raktárterem mennyezetére szorítkozott. Ide néhány ősnemzetség címfelirata és királyi bulla másolata került, a többi termekbe már nem futotta a seccokból. A szép és tetszetős tölgyfa szekrénysorok feletti tetőzetek irattakarásába festmények kerültek, a megye egy-egy műemlékszámba menő templomáról, váráról, romjáról és középületéről. A főlevéltárnoki dolgozószobában helyezték el Dorfmeister képét, amely eredetileg a megyeháza udvarán lévő börtönkápolna oltárképe volt. A belső átépítések után jelentős anyagi áldozatot vállalt magára a megye a közgyűlési jegyzőkönyvek és alispáni segédletek beköttetésével is. A közgyűlési jegyzőkönyvek védelmére 251 darab, a vármegye színes címerével ellátott kecskebőr tokot készíttetett a megye Diera József kaposvári könyvkötő mesterrel. A színes címereket idős Weinwurm József budapesti grafikus készítette Lovrits Kálmán rajza után. Eredetileg az iktató és tárgymutató borítólapjaira is elmert terveztek. E tervet később megváltoztatták és színes címerrel csak azokat a bőrtokokat látták el, amelyekben a közgyűlési jegyzőkönyvek és azok indexei foglaltak helyet 1928-ig, továbbá az instanciás 1800−1845 közötti jegyzőkönyveket a hozzátartozó mutatókkal együtt. Az abszolutizmus korának közigazgatási és törvénykezési, valamint az alispáni iratok iktatóit és különféle mutatóit karton könyvborítóval látták el, több száz kötetet, amelyekre kék-sárga (a megye színei) színű vászoncímeket helyeztek el. Ugyancsak ekkor készítették el az alispáni 1903−1925. évi normál alakú iratcsomók két helyen is megtört karton borítólemezeit, amelyeket a csomók végén fémveges zsinórral, elején pedig kék−sárga bojtzsinórral kötöttek egybe.[254]

Fejér megye 1692. szeptember 20-án tartotta első tisztújító közgyűlését. 1942-ben a 250. évforduló méltó megünneplését a megye történetében meghatározó szerepet játszó

[253] KANYAR, 1962. 165−167.
[254] Kanyar József: Kaposvár: A Somogy megyei Levéltár belső átépítése 1937-ben. In: Levéltári Szemle, 1971. (21. évf.) 1−3. sz. 131.

családok ősi címereit időtálló ólomüvegen, a heraldikai szabályoknak megfelelően színezve a törvényhatósági levéltár ablakain helyezték el. A megye alispán felhívására 55 nemes család leszármazottai jelentkeztek, és önköltségen biai Föglein Antal nyugalmazott országos főlevéltárnokkal megfestették a heraldika szabályainak megfelelően a címerek részletrajzait, amelyeket Kopp Ferenc üvegfestő cége vitelezett ki.[255] A vármegye vezetősége a köznemesi családok tagjaiból került ki. Hasonlóan a többi megyei vezetőihez a nemesi származástudat erősítése érdekében kötelességüknek tartották a nemesi címerek megörökítését. Így állítottak emléket a dercsikai Huszár, az alsótakácsi Farkas, a dabasi Halász, a Mészöly, a Hollósy, a Meszlényi, a verbói Szluha, a Jankovich, a Modrovich, stb. családoknak. A mágnás családok közül a Károlyi, a Batthyány, Cziráky címerét festették meg. A megye két egyházi főméltóságáról a zirci apátság és a székesfehérvári megyéspüspök címeréről is készítettek mozaik üvegablakot.[256]

A nagy kérdése a korszaknak a megyei levéltárak központosításának megszervezése volt. Alternatívaként felmerült a kerületi levéltárak kérdése, így a levéltárak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium alá tartoztak volna, mégpedig az Országos Levéltár, mint állami levéltári főhatóság alá szervezve. Szabó István 1931-ben a Levéltári Közleményekben „A magyar levéltárvédelem" című tanulmányában javasolta, hogy a vármegyei, városi és községi levéltárak „az állami levéltári hatóságok közvetlen szakfelügyelete" alatt legyenek. Sőt a megyék és törvényhatósági joggal felruházott városoknak levéltári anyagukat át kellett adniuk a kerületi levéltárakba. Az összes megye, város, község selejtezését állami levéltári hatóság jóváhagyásához kellett volna kötni. Az országban négy kerületi levéltárat akartak felállítani az Országos Levéltár alatt közös szervezetbe integrálva.[257] A kerületek történeti területi elhatárolására II. József és I. Ferenc József uralkodása idején kialakított felosztásának megfelelő területi elhatárolást vették figyelembe.[258] Tiszántúlra Debrecen székhellyel összefüggő földrajzi és történelmi kerületet állítottak volna fel. A Dunántúlt, mint egy másik kerületet, már inkább csak

[255] MNL FML IV. 425. Fejér vármegye levéltárának iratai. 781/1942 lt. sz.
[256] MNL FML IV. 425. szn./1942. Levéltár 1942. 3.
[257] SZABÓ, 1931. 221−225. A központi levéltárügyi hatóság vagy maga a szakminisztérium, illetve annak levéltárügyi osztálya, vagy az összes állami levéltárak fölé állított igazgatóság képezte. Végül tehát a vallás- és közoktatásügyi miniszter, mint levéltárügyi szakminiszter hatáskörében az állam levéltári főhatóságává is átszervezendő Országos Levéltár alá sorolták be a kerületi levéltárakat.
[258] SZABÓ, 1931. 222−223. A kerületi levéltárak kialakítását történeti alapon vázolta fel, a régi főispáni területi felosztás alapján. A főispáni kerületek alapján a következő négy kerület kialakítását javasolta:
Pesti kerület (Pest, Heves, Nógrád, Borsod, Fehér vármegyék „a Kiskun és a Jász kerületek.")
Nagyváradi kerület (Szabolcs, Bihar, Békés, Arad, Csanád, Csongrádi vármegyék, a Hajdú és a Nagykun kerületek).
Győri kerület (Esztergom, Komárom, Győr, Veszprém, Moson, Sopron és Vas vármegyék).
Pécsi kerület (Tolna, Baranya, Somogy, Szerem és Verőce vármegyék)

földrajzi egységnek tekinthették. Innen elszakítva Komárom, Esztergom és Fejér vármegyéket, ezek a közép magyarországi vármegyékkel, újabb kerületet alkottak volna. A déli és a Tisza−Maros vidék Szeged székhellyel a negyedik kisebb, de történetileg annál jelentősebb kerület lehetett volna. Komoly probléma volt a dunántúli és a központi kerületek székhelyeinek kijelölése. A Dunántúlon Sopron vagy Pécs jöhetett elsősorban számításba. Sopront fejlett levéltári kultúrája és környékének levéltári gazdagsága, Pécset az egyetemi oktatásban kiaknázható kedvező tudományos lehetőségek helyezték előtérbe. Miután azonban mindkét város a kerület egyik-egyik sarkában, a határhoz közel és a többi részről nehezen megközelíthető vidéken állt, így központi fekvésű székhelyként felvetődött Veszprém. A centrális kerület székhelyét nehéz volt Budapesten kívül máshol elhelyezni.[259]

A kerületi levéltárak irányítása, és felügyelete, utasítások és ügykezelési szabályok kibocsátása, illetve a szakminiszter részére tervezetek készítése az Országos Levéltár feladata lett volna. A kerületi levéltárak tisztviselői az Országos Levéltár tisztviselőinek státusába kerültek volna, és képesítés tekintetében is ugyanazon követelményeket írták volna elő. A kerületi levéltár feladata lett volna őrizni a kormányzati, bíráskodási és közigazgatási szervek, valamint állami üzemek levéltári anyagát, melyek működési köre a kerület területén volt.[260] Sőt közvetlen felügyeletet gyakoroltak volna az önkormányzatok és testületek levéltárai felett. Irányították volna az állami és önkormányzati szervek még be nem szolgáltatott irattári anyagának selejtezését, és általában kerületében minden tekintetben biztosították volna az állam levéltári érdekeit. A fenntartási költségek arányos részét pedig azokra az állami és önkormányzati hatóságokra hárították át, amelyek levéltári anyaguk „beszolgáltatása" után a levéltár fenntartását, dologi és személyi kiadásokat egyaránt megtakarították. A kerületi levéltárak irányítása, működésének vezetése, felügyelete ügykezelési szabályzatok kibocsátása az országos intézmény feladata lett volna. Az 1947. évi 21. tc. 28. §-ában biztosított lehetőség alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértően adott hozzájárulásával kérte, hogy a történelmi értékkel bíró iratanyagokat az illetékes állami, kerületi, illetőleg az illetékes vármegyei

[259] SZABÓ, 1931. 222−223. „*…Budapest székesfőváros területét a kerületi kötelékből kihagyandónak vélnénk és a svéd terv analógiájára azt látnánk célszerűbbnek, ha a székesfőváros levéltára a főváros területére az állam kerületi levéltárának hatáskörével ruháztatnék fel, természetesen oly módon, hogy az állami levéltári hatóság − esetleg a svéd mintára szervezendő közös kuratórium útján − befolyhasson a levéltár vezetésére*."
[260] SZABÓ, 1931. 222−225. A kerület levéltárak őrizték volna a káptalanok és konventek hiteleshelyi országos levéltárait. Az átvételre az a kerületi levéltár lett volna illetékes, melynek területén egy-egy hiteles hely működését kizárólag vagy túlnyomórészt kifejtette.

levéltárban helyezzék el. Az iratokat 1861−1918-ig nemcsak besorolták a levéltári struktúrába, hanem rendezték is.[261]

Fára József: „*A levéltárvédelem a vármegyékben*" című referátumában felvetette a vármegyei levéltárak gyűjtőkörének szélesítését az iskolai, egészségügyi, mezőgazdasági, út- és vízügyi, költségvetési, rendészeti, igazságszolgáltatási, pénzügyi szervek iratainak a begyűjtésével. Javasolta, hogy az irattárak a vármegyei levéltárak felügyelete alá kerüljenek.[262] Fejér vármegye levéltára a megyeházán volt elhelyezve, amelyet 1810. évi építésekor erős állványzattal építettek be. A 20. századi elején kicsinek bizonyult az épület, így további raktárhelyiségeket kerestek az épületen belül. A második világháború idején a gazdasági épületekbe is iratokat raktároztak be, de a levéltár kezelésébe adták az alispáni, a megyei árvaszéki, és az épületben székelő Székesfehérvári Járási Főszolgabírói Hivatal iratanyagának első évfolyamait. Ezek a megyeháza földszinti és második emeleti helyiségeiben volt az irattárral együtt.[263]

Kovács Béla felvetette: kötelezni kellene a vármegyei főlevéltárnokokat arra, hogy megszabott határidőn belül kötelesek legyenek az egyes községek levéltári anyagát felkutatni, és ezekről jegyzéket készíteni, továbbá, hogy a főlevéltárnok levéltáráról leltárt készítsen, és azt karbantartsa. Korábban már ennek a forrás típusnak a megmentésére Györffy István 1925-ben felhívta a figyelmet.[264] Mintaszerű ismertetése meglepően értékes 18. századi elejei iratok megtalálásáról számolt be, sajnos nem adott lendületet a községi levéltárügy fellendülésének.[265] A községi irattár mentés elméleti szakmódszertani alapjait Szabó István és Klein Gáspár, valamint Jánossy Dénes rakta el, a Levéltári Közlemények hasábjain megjelent tanulmányaikban.[266] Berlász Jenő 1940 nyarán a Somogy vármegyei Barcsi járás községeit járta végig, hogy felmérje a községi irattárak, levéltárak állapotát. Tapasztalatairól a Levéltári Közleményekben megjelent dolgozatában számolt be.[267] Az 1930-as években a Levéltári Közlemények főszerkesztője körkérdést intézet a törvényhatósági levéltárnokokhoz a községi levéltárak védelme érdekében, csupán két megyéből – Szabolcsból, és Sopronból – érkeztek hírek eredményes községi levéltári

[261] APRÓ, 2006. 21. vö MNL BKML IV. 402-b. Bács-Bodrog vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok. 3558/1948.
[262] Fára József: A levéltárvédelem a vármegyében. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 27–36.
[263] Farkas Gábor: A Fejér megyei levéltár a felszabadulás idején. In: Levéltári Szemle, 1980. (30. évf.) 1−2. sz. 43.
[264] GYÖRFFY, 1925. 193−194.
[265] GYÖRFFY, 1925. 193−194.
[266] SZABÓ, 1931. 212. vö. JÁNOSSY, 1936. 112.
[267] BERLÁSZ, 1940−1941. 526−537.

mentésekről.[268] Sőt Sopron megye alispánja Sümeghy Dezső főlevéltáros kezdeményezésére 1927-ben körrendelettel fordult a községek elöljáróságához, hogy az őrizetükben álló iratokról, mind pedig a területükön található társulati és családi levéltárakról kimutatást készítsenek. A rendelkezés eredményeképpen a megyei levéltárba 13 községi és néhány jelentős családi levéltárat letétként a megyei levéltárba beszállítottak.[269] Nem véletlen, hogy a megyék levéltárosai a községi levéltárak megmentése érdekében a megyei alispánokhoz fordultak, hiszen ők álltak igazgatásilag felettük, és rendeleteikkel megmenthetővé váltak volna irattáraik.[270] Hasonló módon gyarapodott Szabolcs vármegye levéltára.[271] Csanád megyében is kezdetét vette egy ilyen irányú levéltárosi iratgyarapodás. Rajtuk kívül Bihar, Zemplén, Veszprém, Heves és Zala megye levéltárosai legalább felmérték a községek irattár, illetve levéltári anyagát.[272]

Fejér megye alispánja a megyeházán lévő helyszűke ellenére 1939. augusztus elején adatgyűjtésbe kezdett a községekben, pusztákon és uradalmakban lévő feudális kori levéltárakról. A fenti ok ellenére, 1942-ig mégis levéltári őrizetbe került: Bicske, Dunapentele, Pusztavám, Kajószentpéter, Füle, Falubattyán, Fehérvárcsurgó, Gárdony. Mány, Mór, Csősz, Ráckeresztúr, Iváncsa, Vereb, Vértesboglár községek 18−19. századi iratanyaga. 1942-ben rendezték a Fejér megyei községek bírói számadási anyagát. Sajnos, ezek az iratok a háború utáni iratbegyűjtés áldozati lettek. A községi bírói számadások az 1950-es évek elején tűntek el végleg a levéltár raktáraiból.[273] Az alispán ezen kívül 21 nagybirtokos családi levéltárnak biztonságba helyezésén fáradozott. 1946. február 23-án Székesfehérváron a közgyűjtemények országos felügyelőjének jelenléte alatt szakértői bizottság alakult, a veszélyezettet magánlevéltárak, magánkönyvtárak, és múzeumi értéket képviselő gyűjtemények és műkincsek megmentésére. Tagjai között ott volt a megyei főlevéltárnok is.[274]

Ha a Heves megyei főlevéltárnok az egész börtönépületet megkapta volna levéltári célra, akkor az országban egyedülálló gyűjtőlevéltár felállítása valósulhatott volna meg. A tervezetet Pázmány Lajos dolgozta ki, a korábbi Liszkay Miklós főjegyző által felfektetett Index Personalis Tomolus átdolgozásával.[275] Szabolcs Megyei Levéltár felmérése idején a

[268] GÁL, 1929. 117−121. vö. MNL OL Y 1. 286/1941. Sopron megyei jelentés. 9. f.
[269] MNL OL Y 1. 286/1941. Sopron megyei jelentés. 9. f. vö. MNL GyMSM SL. IV. 409-b. Sopron vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok. 8100/1927.
[270] MNL PML IV. 408-b. 12882/1944.
[271] GÁL, 1929. 117−121.
[272] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 205.
[273] MNL FML IV. 405-b. 4684/1942. vö. MNL FML IV. 425. 1942. szn. Éves jelentés a levéltár működéséről.
[274] MNL FML Alispáni jelentések 1919−1950.
[275] MNL OL Y 1. 286/1941. Heves megyei jelentés. 4. f.

levéltárnok összeállította a megye területén található „nem hatósági" egyházi, családi, vállalati kataszterét.[276] A Vas Megyei Levéltárban örökös letétként 200-220 család levéltárát helyezték el 1944-ig. A legjelentősebbek Szentgyörgyi Horváth, Mezősegesdi Szegedy, és a Rábabogyoszlói Vajda család hagyatéka volt.[277]

1945. július 4. megjelent az ideiglenes nemzeti kormány 4450/1945. M.E. rendelete egyes magángyűjtemények anyagának védelme tárgyában. A belügyminiszter felhívta valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjét, hogy kísérjék figyelemmel a családi levéltárak, mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi és egyéb gazdasági üzemek, vállalatok, társulatok levél- és irattárainak sorsát, és ezek átszállítását vagy felszámolását haladéktalanul jelentsék az Országos Levéltár főigazgatóságának.[278] Mindezek ellenére, a megyei városi és községi anyagok, de a megyében lévő vállalati iratok, családi hagyatékok, helyhiány miatt nem kerültek a megyei levéltár őrizetébe.

Sajnos a vizsgált korszakban, a 18−19. században építtetett megyeházakat kinőtte a megyei közigazgatás. Az alispánok, mint hivatali főnökök feleltek a levéltári raktárak felújításáért, állományvédelmi szempontok alapján jobb körülmények közé költöztetéséért, de ők általában 1848-ig tartották csak fontosnak a levéltári anyag védelmét. Így az un. történeti levéltári helyiségek nagyobb megbecsülést élveztek, a régi nemesi megye közgyűlési termeinek felújítására, jegyzőkönyveinek bekötetésére szívesebben áldoztak.[279] Azt meg kell állapítani, hogy különösen a „modern" levéltári raktárak, irattárak továbbra is általában a nedves pincében szórtan voltak elhelyezve. Habár legalább az 1930-as években igyekeztek betartani azt az előírást, hogy vasajtóval, vastáblás ablakkal elzárt helyiségekben szabad csak levéltári iratokat tárolni.[280]

II.2.3.2. Rendezés

Sok megyei levéltárban szükség volt a levéltár külső vagy esztétikai rendezésére, mert az össze-visszadobált, hevenyészve kötözött iratcsomagok, a kötetlen kezelési könyvek, a padozaton, szekrények, állványok tetején halomban heverő poros limlom, a szakadozott újságpapírosba burkolt értékes diplomák és hasonlók nemcsak egyszerű szépséghibák,

[276] MNL OL Y 1. 286/1941. Szabolcs megyei jelentés. 6. f.
[277] MNL OL Y 1. 286/1941. Vas megyei jelentés. 9. f.
[278] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 221−222.
[279] MNL FML IV. 425. szn./1942. vö. MNL OL Y 1. 1056/1928. 24. f. Győr-Moson-Pozsony megye történeti levéltárát a megyeháza első emeletén bükkfaszekrényekbe költöztette át.
[280] MNL OL Y 1. 1056/1928. 37. f. Jász-Nagykun-Szolnok megyei levéltár vizsgálata során megállapítást nyert: „*…a levéltári anyag elhelyezésére legalább másfélszer akkora helyiség kellene, mint a mai, hogy minden levéltári anyag, kezelési könyv, stb. hozzáférhető és rendezhető legyen*." A megye nehéz pénzügyi helyzete miatt a megyeháza bővítését elhalasztották.

hanem a levéltár rendeltetését megcsúfoló közönyösség jelei is voltak. De voltak a külső rendnek olyan fogyatékosságai is, amelyek a levéltári renddel is ellentétesek. Például, ha a már lezárt, nem szaporodó iratcsoportok egyes részeit kellő ok nélkül egymástól távoleső férőhelyekre, vagy rendszertelenül megosztva raktározták el.[281]

A levéltári őrizetbe került iratokat nemcsak „raktározni," hanem rendbe is kellett tenni. Ameddig az iratanyag eredeti rendjébe visszarendezhető volt, addig a proveniencia alapelvét kellett tiszteletbe tartani.[282] A vizsgált korszakban a rendezés során a megyei iratok három csoportját választották külön: a politikai, a felsőbb rendeleteket, a megye saját politikai és igazgatási határozatait. A megyei közgyűlés a megye általános hatáskörű szerve volt, minden nyilvánosságot kívánó ügyet itt tárgyaltak, a tisztviselők választásától az ügyvédvallásokig. Számos megye külön repertóriumot készített a jegyzőkönyvekhez, amely tartalmazta a tárgyalt ügyek rövid összefoglalását is. Sőt évenként a jegyzőkönyvekhez indexet, azaz betűsoros mutatót is készítettek. Szabolcs megyében Schemberger Ferenc korát megelőzve nemcsak rendezte, regesztázta, lajstromozta, hanem mutatókat is készített a levéltári iratokhoz.[283] A politikai ügyeket is a közgyűlésen tárgyalták, ezeket acta politicanak, amíg a közgyűlési iratokat acta congregationaliának nevezték. Elvileg ezekről is külön lajstromot kellett volna készíteni, de ez csak néhány megyében készült el, másutt egyszerűen minden közgyűlésen tárgyalt vagy bemutatott iratot közgyűlésenként külön folyó számmal láttak el, és az iratot csak a jegyzőkönyvek alapján lehetett keresni. Volt, ahol külön kezelték a kisebb politikai jellegű iratsorozatokat, a nemesi összeírásokat, a nemesi felkelésre vonatkozó iratokat és a gyámügyeket (orphanalia, pupillaria) is. Előfordulhatott az is, hogy az acta politica iratai közé lettek rendezve az adókivetéssel, bevétellel, házi adó számadással kapcsolatos iratok, vagy az adózók összeírásai (conscriptiones universales, conscriptiones dicales).

Voltaképpen minden megyében önálló csoportba rendezték a Mária Terézia 1767. évi úrbéri rendeletének végrehajtásával kapcsolatos iratsorozatokat, az úrbéri tabellákat, különböző felméréseket, összeírásokat, vizsgálatokat, amiket összefoglalóan acta urbarialis-nak neveztek.[284]

---

[281] SÜMEGHY, 1942−1945. 62.
[282] Szabó István: A levéltárnok gyakorlati problémái. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. I. 1937. 30−31.
[283] Balogh István: Szabolcs vármegye levéltára (1550−1767). In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv 14. 2000. 207−242
[284] Wellmann Imre: A parasztnép sorsa Pest megyében kétszáz évvel ezelőtt tulajdon vallomásaik tükrében (Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok 3.) Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 1967. 5−27. vö. 1767 évi úrbéri rendeletének 1764−1765. évi „*decretumo*k" 21. cikkely „*Hogy a vármegyék közterheit a*

Később teljesen elkülönítették mindezektől a bíráskodással kapcsolatos iratokat. Az acta judicialia-nak főbb sorozatai: a polgári perek (processus civiles), büntetőperek ugyanígy (processus criminales), tanúkihallgatási jegyzőkönyvek (inquisitiones), akár per során vették fel őket, akár peren kívül, külön sorozatban, egyszerű évrendben, tiltakozások valamely jogcselekmény ellen. Minden iratot leszámoztak, minden sorozatról külön részletes jegyzéket (elenchust) és betűsoros mutatót készítettek. Ezek a sorozatok és hozzá a részletes lajstromkönyvek a legtöbb vármegyében létrejöttek. 1787-ben II. József a megyei törvényszékek helyett új bíróságokat állított fele a judicium subalterum-okat. Megtiltotta a megyei közgyűlések tartását, viszont a megyébe érkeztetett iratoknak külön iktatókat rendszeresített. Ez a hivatali szervezet csak az ő uralkodása alatt állt fenn. Halála után nemcsak visszaállították a megye régi igazgatási és törvénykezési rendjét, de több helyen a császárnak a nemességet sértő rendelkezései miatt elpusztították az ő idejében kelt iratokat.[285] 1790 után némely helyen még a közgyűlési iratokról is új sorozatot kezdtek, és újra lajstromozták az iratokat. A periratokat pedig majdnem minden megyében új sorozatba őrizték. Külön a megyei törvényszék által tárgyalt polgári pereket, külön a törvényszéki büntetőpereket, külön a szolgabírák és alispánok által tárgyalt pereket. Lényegileg ez a rendszer maradt 1848-ig. A megyék 1790 után fokozott érdeklődést tanúsítottak a levéltárügy iránt, sőt a megyegyűlésen rendszeresen tárgyaltak arról, ez vagy a helytartótanács rendeleteinek szabotálásának volt köszönhető, vagy talán II. József alkotmányellenes uralmi rendszere miatt. A levéltár iránt feltámadt érdeklődés eredményezte, hogy némelyik megye már 1790-ben, mások később, de 1820-ig valamennyi vármegye gondoskodott külön levéltárosról, aki a levéltár iratait rendezte, lajstromozta és őrizte. Munkájának gyorsítására esetleg az új iratok külön lajstromozására a 19. század első évtizedétől kezdve rendszerint a levéltáros mellé írnokokat is osztottak be.[286]

A nagy levéltárrendezési munka számos megyében egy − egy hosszú ideig működő kitűnő levéltáros nevéhez fűződött. Mint például Pest megyében Balla Gábor, a Zala megyében a levéltárat 50 évig szolgáló Háry Farkas, vagy a Tolna megyei Lengyel János, vagy a Győr megyei Schedius Kristóf.[287]

---

vármegyékbe kebelezett helyiségek egyenlően viseljék." In: CJH. 1740−1835. évi törvénycikkek, 1901. 114−116.

[285] Föglein Antal: A „Conscriptio Josephina" sorsa. In: Levéltári Közlemények. 1931. (9. évf.) 1−2. sz. 112−126.

[286] Berényiné Kovács Gyöngyi: A levelesládától a „leveles tárházig." In: Tanulmányok Pest megye múltjából IV. Budapest: Pest Megyei Levéltár, 2012. 47−49.

[287] MNL PML IV. 79. Háry Farkas iratai. sz. n. (1. doboz). vö. BERÉNYINÉ, 2012. 55−56.

A 19. században utasítást adtak ki a címek és tartalom bejegyzésének módjára is, amelyeket ma generális indexet tartunk nyilván, amelyekbe az iratot római csoport számos arab sorszámmal jegyezték be. Az egyes irat sorozatokról külön lajstromot is kellett vezetni. Az iratokat 12 tárgy szerinti sorozatba különítették el, amelyeket sorozaton belül időrendbe és sorszám szerint kezelték.[288] Igaz, természetesen azzal a hátránnyal járt, hogy a statútum hatálybalépésétől kezdve új iratkezelési csoportokat kellett felállítani és a régi iratokból előkerülő limbust az új rendszer kereteibe kellett besorolni. Ugyanakkor az írásbeli ügyvitel rohamos növekedésével mérhetetlen mennyiségű új iratanyaggal bővült levéltári helyiségeket a legsötétebb, legnedvesebb helyiségekbe zsúfolták be.[289]

A közgyűlési iratok és jegyzőkönyvek mellett a törvénykezési iratok, − *acta protocollaque sedriarum, a processus terminati, vagy „ad archívum resignatum*" − az önállóbb működést végző választmányok és bizottságok, azaz a deputationes**,** továbbá az egyes tisztviselők: alispánok, főügyészek, szolgabírák, adószedők stb. iratait külön kezelték. II. József korabeli iratok rendezését is „tartalmi" szempontok szerint hajtották végére, figyelmen kívül hagyva az iratok provenienciáját. Ezért találhatók a vármegyei levéltárakban a historico-politicumon belül: commercialia, normalia, circularia, avagy a iuridicumban: protestationes, inquisitiones, inhibitiones, divisionales, pignoratia és hasonló természetű, tartalmi csoportosítások is. Ez az utóbbi mesterséges „szétdarabolás" tette a megyei levéltárakat látszólag annyira mozaikszerű iratraktárakká. 1848 után a helyzet lényegesen megváltozott. A rendi alkotmány eltörlésével megszűnt a megyei önkormányzat is. A kiegyezés után helyreállott alkotmányos rend az igazgatást ismét új vágányokra terelte, s a megyeszervezet működését is lényegesen módosította. Az iratkezelésben elméletileg a proveniencia elve érvényesült. Amikor a megyei iratkezelés legjelentősebb irategyütteséből a nemesi közgyűlés irataiból kiválogatták a középkori okleveleket; a litterae privilegialest, a perceptoraliat, a caehaliat, a depositat stb. vagy az újabb anyagnál: ha az alispáni iratsorozatokból kivették az alapító leveleket, az egyleti alapszabályokat, vagy a térképeket a fontosabb jogbiztosító okiratokat stb. tematikai rendezést hajtottak végre a gondosabb megőrzés, könnyebb levéltári kezelése miatt.[290]

A nemesi megye ügyeit a megyegyűléseken intézték el. Ezekről a gyűlésekről kikerült oklevelek és egyéb kiadványok, majd később ezeknek, a gyűléseknek a

[288]Lakatos, 1955. 68–75. A főbb sorozatok a következőek voltak: közigazgatási (publico politica),nemesi (nobilitaria),vallási alapítványi,úrbéri,adóbiztossági (commissariatica),közbátorsági (friminalia), szabályrendeletek (normalia),ellentmondások és megintések (protistatoria),törvénykezési (judicialia),közintézményi (cularia – körözvények)nemesifelkelési (insurrectionalia),árvaszéki (orphanalia).
[289] FÖGLEIN, 1960. 192−193.
[290] SÜMEGHY, 1942−1945. 62.

jegyzőkönyvei és egyre szaporodó iratai mutatják a megyeszervezet életét és működését. Sőt az ún. közigazgatási (politikai) és igazságszolgáltatási ügyek − de kezelési szabályok híján akkor még egymástól pontosan el nem határolódott − iratanyag alkotta a megye kezdetlegesebb értelemben vett levéltárát.[291]

Ellenben mosolyt keltő tudatlanság jellemezte Sopron vármegye főlevéltárnokát, amikor a rendezésre váró, széthullott iratok közül kiszedegette, és külön gyűjteménybe „hordta össze" a jegyzőkönyveket, nem tekintve azt, hogy közgyűlési, közigazgatási bizottsági, központi választmányai, avagy csak egy konkrét ügy jegyzőkönyvi alakban készült átirata volt. A levéltárkezelés ilyen értelmű megközelítését a közigazgatás történeti változások tették lehetővé, sőt szükségességét új kútfők, csoportok, vagy alcsoportok beiktatását. A legjobb példa erre a kisgyűlési jegyzőkönyvek besorolása a levéltárba. Sőt a központi bizottság iratainak csoportjában a fegyelmi iratok sorozatainak kialakítása. Így nyílt mód arra is, hogy a levéltári anyag egyes azonos jellegű darabjait, egy-egy közös gyűjteménybe vonhassák össze, úgymint térképek, képek, érmek, letétek, anyakönyvek stb.[292] Iványi Béla az 1910-es években mintaszerűen rendezte a Trencséni majd az Árva Megyei Levéltárat.[293] Az első világháború éveit alatt Rácz Soma gimnáziumi magántanár Bács-Bodrog Megyei Levéltár iratanyagát három fő csoportba rendezte: vármegyei és községi iratok, családi iratok, általános iratok.[294] Komárom Megyei Levéltárban Alapy Gyula főlevéltáros végezte az alapszintű rendezést, amelynek során négy csoportot különített el: közjogi iratokat (1619−1848), családtörténeti (nemesi) iratokat, törvénykezési iratokat, valamint a nemesi iratokat.[295] Föglein Antal a Zólyom Megyei Levéltár rendezése során, tárgyi alapon létrehozta az 1526 előtti oklevelek térképek, nemesi címereslevelek, gyűjteményét.[296] 1925-ben Murányi Károly rendezte a mosonmagyaróvári levéltárat, 1867 előtti iratokat évenként csoportosítva csomókba helyezte el, a későbbieknél a segédleteknek megfelelő eredeti irattári rendet követte. 1883−1895 között selejtezte az

[291] SÜMEGHY, 1942−1945. 55.
[292] SÜMEGHY, 1942−1945. 62.
[293] Iványi Béla: Trencsén vármegye levéltárai a vármegye múltjára vonatkozó főleg középkori oklevelek szempontjából. (Első közlemény). In: Levéltári közlemények. 1936. (14. évf.) 225−245., uő: Trencsén vármegye levéltárai a vármegye múltjára vonatkozó főleg középkori oklevelek szempontjából. (Második közlemény). In: Levéltári közlemények. 1937. (15. évf.) 223−239., uő: Trencsén vármegye levéltárai a vármegye múltjára vonatkozó főleg középkori oklevelek szempontjából. (Harmadik közlemény). In: Levéltári közlemények. 1938. (16. évf.) 236−248., uő: Trencsén vármegye levéltárai a vármegye múltjára vonatkozó főleg középkori oklevelek szempontjából. (Negyedik közlemény). In: Levéltári közlemények. 1939. (17. évf.) 255−276.,
[294] MNL OL Y 1. 1056/1928. 36. f.
[295] MNL OL Y 1. 1056/1928. 88. f. vö. MNL KEML IV. 353-a. Komárom-Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék alispánjának iratai. Közigazgatási iratok. 15198/1928.
[296] Föglein Antal: Zólyom megye levéltára. In: Levéltári Közlemények. 1923. (1. évf.) 1−2. sz. 150−164.

iratokat. Az iratanyag ekkor 6435 db iratcsomóból és 4861 db segédkönyvből tevődött össze.[297] 1933 júniusában Sümeghy Dezső átvette az akkor már Sopronba visszaszállított iratanyagot. Rendezési tervet készített.[298] 1939−1943 között a bajai levéltári anyagot különféle épületekből egy helyre hordták, ezzel az elhelyezés megoldódott. A rendezés azonban a második világháború utáni időszakra maradt.[299] A Levéltári Közleményekben olvasható Ila Bálint beszámolója a visszakerült gömöri levéltárakról.[300]

A levéltár minden egyes kezelési egységének kellett, hogy legyen kezelési segédkönyve: elenchus, vagy index. Minden törvényhatósági levéltárnak volt valamilyen nyilvántartása, amelyből tájékozódni lehet arról, hogy milyen őrzési egységek találhatók az őrizetében. A levéltári rend megteremtése és az alapleltár felfektetése után az iratanyag átvételeket, rendezéseket folyamatosan naprakész állapotba kellett tartani.[301] Heves megyében a levéltári iratanyag könnyebb szereléséhez Orosz Ernő 1903-ban felfektetett egy kézi mutatót.[302] Fejér megyében Modrovics Ignác betűrendes mutatója segítette a főlevéltárost, amikor a történeti 1848 előtti iratanyagot szerelte.[303]

Ugyanakkor a háború alatti többszöri költöztetések az iratanyag rendjének megbomlásához vezettek. Így történt ez Somogy megyében, ahol 1890-ben rendezték a megyei levéltár iratanyagát, és felfektetették a leltárát, amely a többszöri iratanyag költöztetések miatt használhatatlanná vált.[304]

Összegzésként megállapítható, hogy a törvényhatósági levéltárak természetszerűleg gyűjtötték a vármegye működésében keletkezett iratokat. Minden megyei levéltár múltjának közös jellegzetessége, hogy a levéltárban összegyűjtött anyaga a vármegyei közélet sokszínű múltját mutatta. Levéltári szakszavakkal: a megye igazgatását végző szervek hatóságok, hivatalok által képzett iratok provenienciájának megfelelően. Így a levéltári anyag jobb kezelését, könnyebb kutathatóságát biztosító munkák közül a rendezések teljesen a megyei főlevéltárnokok elképzelései alapján történtek. Sajnos nem készültek rendezési tervek, vagy a rendezést követően levéltári alapleltárak. A

[297] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 203.
[298] Sümeghy Dezső: Tíz év egy rombadőlt levéltár történetéből. In: Levéltári Közlemények. 1933. (11. évf.) 1412−143. vö. Dóka−Müller−Réfi Oszkó (szerk.), 2000. 208. vö. MNL OL Y 1. 1056/1928. 20. Az összeírások hiányoztak.
[299] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 214.
[300] Ila Bálint: Gömöri levéltárak. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 208−237. vö. DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 214.
[301] SÜMEGHY, 1942−1945. 63. vö. *3. számú melléklet: Megyei levéltári leltárak 1942., 1946.*
[302] MNL Heves Megyei Levéltár (továbbiakban HeML) IV. 412. Heves és Külső-Szolnok, illetve Heves Vármegye Levéltárának iratai. 1850–1950. 22. k.
[303] MNL OL Y 1. 286/1941. Fejér megyei jelentés. 2. f.
[304] MNL OL Y 1. 286/1941. Somogy megyei jelentés. 5. f.

levéltárnokok a délutáni órákban foglalkoztak levéltári rendezéssel, akkor is a feudális kori iratokat részesítették előnyben, az ún. modern irattári anyagban csak azt a rendet tartotta fenn, ahogy azt az irattártól átvette.[305]

A proveniencia elve alapján a nemesi közgyűlési jegyzőkönyveket, törvénykezési iratok, valamint a megyei igazgatási szervek iratanyagát rendezte össze. Ugyanakkor a vizsgált korszakban a nemesi iratokat, okleveleket, térképek, összeírások gyűjteményét a pertinencia elve alapján gyűjtötték ki a megyei közgyűlési iratokból, amelyekhez jegyzékeket is rendszerint felfektettek. Az 1928. évi megyei levéltári felmérések hívták fel a figyelmet Heves, Szabolcs és Sopron megye rendkívül értékes 1526 előtti oklevél gyűjteményére.[306] Sőt 1928-ban Sümeghy Dezső Sopron megye főlevéltárosa kiadta a levéltár őrizetében lévő 1236−1526. évekből származó oklevelek szövegét.[307]

II.2.3.3. Selejtezés

Az iratok helynyerés céljából való megsemmisítése a 19. század közepén vetődött fel először. Veszprém megye 1828-ban elsőként iratselejtezési bizottságot küldött ki annak megvizsgálására mit kell megtartani, és mit kell kiselejtezni a levéltári iratok közül. A bizottsági tagok részletes jelentést és javaslatot terjesztettek a közgyűlés elé. Sajnos, az akkori ügyintézés és jogok bizonyítása szempontjából szükségtelennek minősített, de a mai történetkutatás szempontjából felbecsülhetetlen értékű úrbéri, úriszéki, adóösszeírási és adószedési iratok jelentékeny mennyisége a selejtezés áldozatául esett.[308] A pincében vagy nedves földszinti helyiségekben tárolt iratok pusztulása, valamint a több helyen bekövetkezett tűzkárok maradandó történeti értékű iratok elpusztulásához, majd a használhatatlanná vált maradványok selejtezéséhez vezettek. A Vármegyei Ügyviteli Szabályzatnak megfelelően a selejtezés két részből állt. A selejtező kiválogatta a megfelelő történeti szempontból értékes iratokat, a selejtezendő iratokat, pedig jegyzékbe foglalta, majd az iktatókönyvbe a megfelelő helyen a kiselejtezést piros „S” betűvel jelezte. A levéltárnok ezután összehívta a selejtezési bizottságot, amelynek tíz tagját a törvényhatóság választotta meg, élén az alispán állt. Ezután a bizottság tagjai átvizsgálták a kiselejtezett iratokat, átnézték a jegyzéket, majd ha rendben találták, ellátták kézjegyükkel. A levéltárnok ezután a kiselejtezett iratok jegyzékét a törvényhatósági bizottság ülésére

[305] BORSA, 1954. 16–25.
[306] MNL OL Y 1. 1056/1928. 43. f. vö. MNL OL Y 1. 1056/1928. 3. f. vö. MNL OL Y 1. 1056/1928. 26. f.
[307] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 205.
[308] Lukcsics Pál: Veszprém vármegye levéltárügye. In: Levéltári Közlemények, 1931. (9. évf.) 1−2. sz. 128−129.

beterjesztette, ahonnét felterjesztették a Belügyminisztériumba.[309] Ha a belügyminiszter jóváhagyta, akkor lehetett ténylegesen kiselejtezni az iratokat. A közigazgatási iratok közül a selejtezési ügykörjegyzék szerint a köztartozásokra vonatkozó iratok közül, útadó, pótadó, valamint a közrendészetre vonatkozó iratok 10 év után selejtezhetőek voltak.[310] A magánjogi vonatkozású, valamint a hadkiegészítési iratok csak 32 év után voltak selejtezhetőek.[311] Tény, hogy a selejtezés következtében pusztultak el a községi iratok, különböző nemesi, lélekszám és gazdasági összeírások tetemes része. A mértéktelen pusztítást látva az Országos Levéltár kérte a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy hívja fel a figyelmet a közigazgatás és történetírás szempontjából értékes iratokra. Az Országos Levéltár szükségesnek látta, hogy megküldje az alispánoknak Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósága 1921. évi selejtezési szabályzatát és a községek selejtezési útmutatóját.[312] De ez a szabályrendelet a hatályát veszítette, mert a 30240/1930. B.M. sz. körrendelet kimondta, hogy az 1867. évi kiegyezés előtti iratanyag nem volt selejtezhető.[313]

A korszak kiváló levéltárosai szem előtt tartották, hogy a levéltári selejtezés megkezdése előtt nagyon fontos az adott szerv történetének minél pontosabb megismerése.[314] Tisztában voltak azzal is, hogy a legtöbb esetben a raktározási problémák megoldásának egyetlen lehetősége az iratok selejtezése, így előnyben részesítették a tisztán formai alapú durva selejtezéseket, ilyenkor mechanikusan csakis külső formai szempontok szerint az üres fehér lapokat vagy a sokszorosított példányokat távolították el. Mint láthattuk selejtezni rendkívüli felelősség volt. Ismerni kellett a selejtezőnek a vármegye területi sajátosságait, közigazgatási beosztását, minden egyes község és város különleges helyzetét, történeti jogállását.[315] „*Kétségtelen, hogy a levéltári selejtezés nemcsak a legnagyobb óvatosságot és széleskörű ismereteket igénylő, hanem a legnehezebben körülírható levéltári munka.*”[316] „*Elvileg semmiféle iratanyag, amely már levéltári őrizetbe*

[309] A m. kir. belügyminiszter 1902. évi 125000. sz. rendelete a vármegyei ügyviteli szabályzat, 135−136. § Az ügyek osztályozása a selejtezés szempontjából. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1902. 1250−1251. vö. A m. kir. belügyminiszter 1902. évi 125000. sz. rendelete a vármegyei ügyviteli szabályzat,136 § kiselejtezési lapok. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1902. 1394−1395.
[310] VÜSZ 60 §. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1902. 1394−1395. vö. MNL PML IV. 408-b. 4548/1936.
[311] MNL PML IV. 475-a. III-a. sorozat. Központi közigazgatási iratok átvétele. 263/1930. lt. sz.
[312] MNL PML IV. 408-b. 7359/1934.
[313] Bánrévy György: A selejtezés általános elvei. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 1. sz. 161. Budapest Főváros Levéltára az 1873. évet, Budapest megalakulását jelölte ki a történeti iratanyag időhatárának, azaz azt ezt megelőzően keletkezett iratanyagok nem voltak selejtezhetőek.
[314] BÁNRÉVY, 1939. 164.
[315] BÁNRÉVY, 1939. 165.
[316] SZABÓ, 1931. 173–189. vö. BÁNRÉVY, 1939. 158.

került, nem selejtezhető, mert hiszen a levéltárba kerülés célja az iratok megőrzése, nem pedig elpusztítása."[317]

Egyébként a Belügyminisztérium sem fordított különös gondot a levéltárakra. Ilyen körülmények magyarázzák azt, hogy a levéltárak túlzsúfoltságának enyhítésére minden selejtezési szabályozást nélkülözve, olyan mértékű iratselejtezéseket hajtottak végre, amelyeknek igen értékes történeti források estek áldozatul. Így selejtezték ki 1872-ben Heves megyében a Bach kori iratok jelentős részét. Zala megyében 16−19. századi bűnügyeket, valamint az árvaszéki iratokat az 1890-es évek végéig.[318] Talán a legbotrányosabb eset Veszprém megyében történt, ahol a megyeháza második emeletén elhelyezett levéltár nagy súlya alatt 1903-ban a falak repedezni kezdtek, mire az iratokat sebtében részben a számvevőség helyiségeibe, részben a közgyűlési terem karzatára költöztették át. 1925-ban pedig mikor a karzatot más célra akarták használni, válogatás, terv és ellenőrzés nélkül kiselejtezték a legrégibb közgyűlési iratokat, török kori leveleket; „*dicalis conscriptiokat*" az 1851−1879 között keletkezett összes iratot, valamint a járási főszolgabírói iratokat pedig egészen 1906-ig.[319] Vas megye levéltárában szabályrendelet nélkül selejtezték ki az 1872 utáni járási iratokat.[320] Nem volt jobb a helyzet Borsodban sem, ahol alispáni utasításra az 1867−1908. közötti árvaszéki iratokat segédkönyvekkel együtt kidobták.[321] Bereg megye levéltárában a korábbi gondatlan selejtezés miatt nem maradt 1893−1915 közötti levéltári irat.[322] Szabolcs megyében a magánfeleknek eladták a nemesi iratokat, illetve a kályhákat fűtötték velük.[323] 1935-ben Sátoraljaújhelyen jóváhagyott képviselőtestületi határozat alapján, gondatlanul selejteztek. Kozák Béla kezelő kb. három m^3 iratanyagot kiemelt és megmentett.[324] 1938-ban nagyarányú selejtezés kezdődött Szabolcs megye levéltárában, Vácz Elemér a főlevéltáros irányításával.[325] 1941-ben Nyíregyházán kb. 10 mázsa községi bíráskodási, katonai ügyi, lakáshivatali, stb. iratot eladtak, mivel a levéltári raktárat építették át „légópincének".[326] 1947-ben Nógrád és Sopron megyei levéltárakban egyaránt nagyarányú szakszerűtlen selejtezéssel az alispáni hivatal anyagát csonkították meg.[327] Bács-Bodrog megyei levéltár a megyeházán 16 nagy

[317] BÁNRÉVY, 1939. 161.
[318] MNL OL Y 1. 286/1941. Zala megye jelentése. 10. f.
[319] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 199. vö. LUKCSICS, 1931b. 128−129.
[320] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 199.
[321] MNL OL Y 1. 915/1943. 5. f.
[322] MNL OL Y 1. 286/1941. Esztergom megye jelentése. 4. f.
[323] MNL OL Y 1. 286/1941. Szabolcs megye jelentése. 5. f.
[324] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 210.
[325] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 212.
[326] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 215.
[327] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 226.

terem volt iratokkal megtömve. Az iratokat 1861 és 1885. évek között selejtezték ki. A megye alispánjának véleménye egyértelmű volt, „*haszontalan irományok, más jövedelmező célra használható helyiségeket foglalnak el*”.[328] Ezzel szemben Szolnokon a megye alispán és a főjegyző a levéltáros szakszerű támogatásával adta ki a korszak legérthetőbb selejtezési tervezetét. A selejtezési munkálatok előrelátó tervezése után, engedélyeztették a Belügyminisztériumban.[329] A mintaszerű utasításáról nemcsak a vármegye hivatalos lapja, hanem számos országos napilap is beszámolt.[330] A törvényhatóságok elé terjesztették a selejtezési jegyzékeket, majd jóváhagyásra a belügyminiszterhez terjesztették fel. A kiselejtezett iratok megsemmisítése vagy értékesítése csak miniszteri jóváhagyás után kerülhetett sor. Szolnokon az iratok szálankénti átnézése után mintegy 80000 ügyiratra vezették rá piros postairónnal a selejtezés „’S” jelzését. Fejér megye 1927-ben szabályrendeletet adott ki az alispáni iratok selejtezéséről. Schneider Miklós levéltárnok 27 hónapig gyűjtötte ki a történeti szempontból értéktelen iratokat, míg Jenei Károly egy kisegítővel 1942-ben mindössze 9 hónap alatt 85 ezer darab ügyiratot selejtezett ki 1894−1901 közötti közigazgatási és számvevőségi iratokból.[331]

Bács-Bodrog Közigazgatási irattárak selejtezése tárgyában Kovács Antal vármegyei főjegyző felhívta a járási főjegyzők, községi elöljáróságok figyelmét a miniszterelnöki rendelkezés szerinti selejtezéssel kapcsolatban arra, hogy annak végrehajtásánál az ügyviteli szabályzat vonatkozó utasításaihoz alkalmazkodjanak. A felhívás hangsúlyozta annak szükségességét, hogy a selejtezés során fennmaradjanak a közigazgatás és a történetírás szempontjából értékesnek látszó iratok. Pontosan ezért a selejtezés ne egyes évjáratok és iratcsomók teljes egészében való kidobálásával, hanem mindig válogatással történjék. Az 1867 év előtti iratok kiselejtezése tilos volt.[332] Fejér megye 1928-ban a Belügyminisztériumba felterjesztette az árvaszéki, alispáni és főszolgabírói iratok selejtezési jegyzőkönyvét. A visszakapott jegyzőkönyv záradékában felhívták a megye figyelmét, hogy árvaszéki iratait csak rendezés után selejtezze.[333] Így is előfordulhattak félreértések, mint azt a következő Somogy Megyei Levéltári példa is mutatja, ahol 1924-

[328] MNL OL Y 1. 828/1937. 5.
[329] MNL OL Y 1. 828/1937. 5.
[330] MNL OL Y 1. 828/1937.
[331] MNL FML Alispáni évnegyedes jelentések. 612. A selejtezés után kiürülő polcokra a történeti értékű járási főszolgabírói iratokat akarta Jenei Károly Fejér vármegye főlevéltárnoka begyűjteni.
[332] MNL BKML IV. 402-b. 1946/1948. (Benne 14.527/1947. M.E. Rendelet másolata.)
[333] MNL OL Y 1. 286/1941. Esztergom megyei jelentés. 6. f. A kiselejtezett iratokról az iratok folyószámát és raktári számát, rövid tartalmát leíró jegyzék készült, a selejtezési jegyzőkönyv mellékleteként. vö. MNL OL Y 1. 286/1941. Fejér megyei jelentés 6. f.

ben kiselejtezték az összes alispáni, kihágási és járási iratot, 1900-ig közigazgatási bizottság iratait, 1907-ig pedig az árvaszéki irattárat. A főispáni és a községi iratok a második világháború alatt semmisültek meg.[334] 1940 júniusában Somogy megye alispánja elrendelte az 1903−1904 közötti alispáni iratok selejtezését. 1941-ben a levéltárak feletti felügyelet gyakorlati megszervezése miatt a Somogy Megyei Levéltár felmérését az Országos Levéltár alkalmazottja elvégezte, észlelte, hogy az alispáni iratok selejtezése belügyminiszteri, illetve vallás- és közoktatásügyi miniszteri jóváhagyás nélkül végezték. A főlevéltárnok rendkívül kellemetlen helyzetbe került, hiszen hivatali főnöke rendeletére kezdett hozzá a selejtezéshez, az összeállított jegyzékét, pedig a főjegyző nem vitte alispáni utasításra a megyei közgyűlés elé. Ezért a levéltáros a raktár falának repedésére hivatkozott, és a falak tehermentesítése miatt a kiselejtezett és bezúzott iratok felülvizsgálatát is magára vállalta, bizonyította, hogy abban maradandó értékű történeti irat nem volt.[335]

Teljesen felkészületlenül érte a levéltáros szakmát az 1947. december 10-én kiadott 12525/1947. M.E. számú határozat, amely kötelezővé és sürgőssé tette a megyei irattárakban őrzött iratok selejtezését. A papírgyárak nyersanyaghiányára való hivatkozással kiadott rendelet végrehajtása katasztrofális eredményeket hozott. Nemcsak a törvényes kereteken belül, hanem „ezen felül" is lehetséges selejtezést ráadásul rendkívül gyorsan, néhány hónap alatt kellett végrehajtani. Sajnos a törvény nem biztosított a levéltárosoknak ellenőrzési jogot a selejtezésben, így az iratanyag őrizetében ebben a négy hónapban nagyobb kár keletkezett, mint a magyar történelem háborús eseményei során.[336]

A frontszolgálatra küldött, majd hadifogságba esett megyei levéltárosok korábbi szolgálati helyeit nemcsak a levéltár szakmai irányításának hiánya, hanem a szakszerűtlen és felelőtlen papírgyűjtési kampány is sújtotta. Így például 1947-ben a balassagyarmati városi irattárban – az iktató- és mutatókönyvek kivételével – a sommás selejtezés áldozatául esett Balassagyarmat város 19. század második és 20. század első feléből származó szinte teljes, mintegy 4420 kg-nyi iratanyaga, 1952 végén pedig a Rétsági Járási Tanácsnál adták selejtbe a megye 1932–1944 között keletkezett alispáni, főszolgabírói és általános közigazgatási iratait. Mindezen veszteségek pótolhatatlan, kiiktathatatlan „fehér foltot" jelentenek a megye polgári kori forrásanyagában.[337] Az 1948. január 23-án keltezett

[334] SOÓS, 1971. 130.
[335] KANYAR, 1962. 174−178.
[336] KANYAR, 1962. 187.
[337] Schneider Miklós: Nógrád megye levéltára. In: Nógrád megyei múzeumi füzetek. 17. Salgótarján, 1969. 61.

körlevélben pedig kérték az alispánokat, hogy a megyei és községi közigazgatási iratok selejtezésének ellenőrzését bízzák a főlevéltárnokokra.[338]

Tehát miután a két háború között nem volt általános levéltári ügyviteli szabályzat a levéltári selejtezési munkáról, a selejtezendő irategyütteseket egyedi formai és tartalmi jegyek alapján kellett értékelni. Mivel nem tudták kétségbevonhatatlanul eldönteni, hogy a jövő történészei számára, mely iratok lesznek a múlt megismerésének legfontosabb forrásai, ezért arra törekedtek, hogy minél teljesebb és sokoldalúbb forrásbázist hagyjanak hátra. Ugyanakkor a fenti példák alapján megfigyelhető, hogy meglehetősen hosszú folyamat eredményeként jutottak el a megyék az alispáni utasításra történt irat megsemmisítésektől a Belügyminisztériumba, illetve a VKM-be levéltárosok által szakszerűen kiválogatott iratokról készített, felküldött selejtezési jegyzőkönyvek jóváhagyása utáni iratmegsemmisítésekig.

II.3. A második világháború alatti megyei levéltári iratanyag pusztulások

Rengeteg történet, anekdota − sokszor szájról-szájra terjedve − maradt fent arról, hogy a második bécsi döntést követően, illetve a háború pusztításai elől „utazó bőröndökben" egy-egy megyei főlevéltáros, hogyan mentette ki egy-egy megye középkori okleveleit, közgyűlési jegyzőkönyveinek legrégebbi köteteit.[339] Rendkívül nehéz mind a mai napig hiteles képet adni a II. világháború idején, illetve az után 1949-ig végbement levéltári iratanyag pusztulásokról. Ma már tudjuk, hogy komolyabb veszteséget a Veszprém megyei és az alföldi levéltárak szenvedtek. A levéltári területről az Országos Levéltár kezdeményezte először 1945. április 1-jén a károk felmérését.[340] Az első hírek 1945 májusában futottak be az Országos Levéltárba. Úgy tűnt, hogy az ország történeti forrásai mérhetetlen veszteséget szenvedtek, az első jelentések a megyei anyagok teljes pusztulásáról szóltak. Így valószínűsíthető volt, hogy a soron következő történész generációk csak az Országos Levéltár iratanyagára támaszkodva írhatják meg a vidék

[338] KANYAR, 1962. 192. vö. MNL BKML IV. 402-b. 3558/1948. sz. 202.847/1948.III. 3. számú rendeletét is közölte a Bács-Bodrog vármegye Hivatalos Lapjában a főjegyző. (BBvm HL 1948. 125−126.)
[339] Lakatos Ernő (összeállította): Pest Megyei Levéltár Fond- és Állagjegyzéke. Budapest, 1973. PML IV. 901. Alsó Fehér vármegye Törvényhatóságának iratai, közgyűlési jegyzőkönyv töredékek 2012-ban MNL OL-nak átadva. Ma MNL OL R 369. Szilágy, korábban Kraszna és Közép-Szolnok vármegyére vonatkozó iratok. Kraszna vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei 1770−1834. 0,35 ifm, Közép-Szolnok 1770−1849 3 ifm, Kővárvidéke (Szilágy vm.) 1775−1779. 0,12 ifm.
[340] MNL OL Y 7. 32/1946.

történetét. A beérkezett válaszok rendkívüli késedelemmel érkeztek, a posta és a vasúti közlekedés működésképtelensége, illetve a levéltárosok közigazgatási elfoglaltsága miatt. Csobán Endre mentegető sorai a késedelmes válasz miatt hűen tükrözték a korabeli levéltárosok mindennapjait: „*Szeptember óta a nemzetgyűlési választások hatósági munkáját most meg a háborús károk összeírását végeztem a városi tanács határozta folytán. ... Egyik elszámolást még nem fejeztem be, másikhoz a nyomtatványok a vasúti közlekedés korlátozása folytán még nem érkeztek meg. Így volt egy délelőttöm, amikor a levéltári anyag ügyeivel is foglalkozhattam*." Ez a dokumentum alátámasztja Borsa Iván következő megállapítását: „*Az általános helyzet az volt, hogy a főlevéltárnok a megyei vagy városi közigazgatás valamelyik szektorában, s másodlagosan – szinte lopott időben – foglalkozott a levéltár ügyeivel*."[341]

Baranya megyei levéltárból az anyakönyveket Zalaegerszegre kellett volna szállítani. Ezért a születési anyakönyveket a pécsi pályaudvarra szállították, de a vonatközlekedés ekkorra már megállt, így ezek az anyakönyvek itt semmisültek meg. Az 1698−1800 közötti megyei közgyűlési anyakönyvek az első világháború óta ismeretlen helyen voltak. Ugyanakkor a háború alatt hat kötet titeli állami anyakönyvet szállítottak be a levéltárba, amelyről a külügyminisztériumot értesítették, hogy eredeti őrzési helyére visszaküldhessék. [342]

Békés megyében az állami és felekezeti anyakönyvek, vízügyek,[343] egyesületi alapszabályok gyűjteménye, közgyűlési jegyzőkönyvek, főorvosi, mérnöki iratok, 48-as bizottmányi iratok, kórházi iratok, nemesi iratok, 1934. évi alispáni iratok, statisztikai évkönyvek, Hivatalos Lapok, Kossuth Lajos levele, vármegye házi könyvtára, a páncélszekrényebenk elzárt anyagok kivételével jelentős károkat szenvedtek.[344]

Bács-Bodrog megye levéltári anyaga a második világháborúban nagymértékben károsodott.[345] Bács-Bodrog vármegye főispánjának legkorábbi fennmaradt iratai 1921-ből származnak, a Pest megyei és a Nógrád megyei levéltárakból kerültek jelenlegi őrzési helyükre. 1921-ben Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét város főispánja, Preszly Elemér látta el Bács-Bodrog vármegye főispáni feladatkörét is. Az 1921-ből megmaradt iratok többsége minisztériumi körrendelet. A megyei vonatkozású iratok között

[341] BORSA, 1954. 33. vö. MNL FML IV. 425. 1945 szn.
[342] MNL OL Y 7. 460/1947. Baranya vármegye jelentése. 3.
[343] Értsd vízi könyvek.
[344] MNL OL Y 7. 32/1946. 21. f. A vármegye abszolutizmus-kori iratai az 1980-as években a bajai városi levéltár anyagának rendezése során kerültek elő, ezek a bajai járásbíróság, a vegyes szolgabíróság, az újoncozási választmány és az árvabizottmány iratai
[345] MNL BKML VIII. 708-a. Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kecskemét Központ és a Klapka utcai csoport iratai 1 L-5153-7/1950 T-5153-2/1950. Bács-Bodrog megye 1950. január 14-én megszűnt.

a legtöbb a bizottságok, szervek létesítésével, ezek kiegészítésével, működésével, a tisztviselők kinevezésével, bérük megállapításával kapcsolatban keletkezett. Az 1945 utáni iratokhoz a korabeli iktató- és mutatókönyvek mind a mai napig rendelkezésre állnak, ezek segítségével az anyag könnyen kutatható.[346]

Bács-Bodrog megye Törvényhatósági Bizottságának 1945 utáni irataiból a közgyűlési és kisgyűlési jegyzőkönyvek, valamint Központi Választmányának iratai vannak a levéltár őrizetében. Az alispáni iratanyag 1923−1937 és 1944−1950 közötti időből bizalmas és általános közigazgatási iratokat egyaránt tartalmaz. Ez az egyik legteljesebben fennmaradt vármegyei iratanyag. Az iratokhoz megvannak a korabeli iktató- és mutatókönyvek, irattári sorkönyvek, valamint az idegenszám-mutatók is. A másodfokú Rendőri Büntetőbíróság iratain és a pénzügyi iratokon kívül levéltárba kerültek az 1944−1949 között vezetett büntetésekről, egyesületekről és a feloszlatott egyesületekről, időszaki lapokról, kompokról és hidakról készített nyilvántartások.[347] Bács-Bodrog vármegye levéltárának nagy része pedig a történelem viharában pusztult el. A trianoni békekötés után a zombori vármegyeházán őrzött megyei levéltári anyag jugoszláv tulajdonba került. A Baja székhellyel és erősen megcsappant területtel újraéledő megye két világháború közötti időszakára vonatkozó iratanyaga 1944-ben Zomboron akkor semmisült meg, amikor a vármegyeháza épülete kiégett. A Délvidék visszacsatolását követően ugyanis ismét Zombor lett a megyeszékhely, és odaköltöztették a megyei hivatalokat is. A Bács-Bodrog Megyei Levéltárba került anyag ily módon csak 1945−1950 között keletkezett iratokat tartalmaz. Az egykori csonka Bács-Bodrog vármegye járásain kívül megsemmisült a Dunavecsei és Kunszentmiklósi járás 1945 előtti anyaga is, míg a Kiskőrösié nagyon hiányosan maradt meg. A levéltárak és irattárak elhelyezésére akkor sem mondhatott túl sok jót az egykori főlevéltáros, hiszen jelentéséből kiderül, hogy azok egy része padláson, alagsori helyiségekben, jobbára az egykori főjegyzőségek fogdájában kapott helyet. Bács-Bodrog megye közigazgatása 1945 januárjában szerveződött újjá. „Csonka Bácska” alispáni hivatalát Baján helyezték el. A tisztviselők az elrendelt kiürítés végrehajtása és a bekövetkezett események következtében teljesen szétszóródtak. A vármegye összes hivatalos értékei, levéltára és a hivatalok irattárai túlnyomórészt eredeti székhelyükön, kisebb részben pedig a kiürítési helyeken és útközben elvesztek, illetve tönkrementek. Baját 1944. október 20-án szállták meg a szovjet csapatok, ezt követően a

[346] MNL BKML IV. 1-a, b. Bács-Bodrog vármegye vegyes feudális kori iratai. 1723−1837 összmennyisége: 0,02 ifm.
[347] MNL BKML VIII. 708-a. L-5153-7/1950. Ez a mennyiség a 30 évvel ezelőtti rendezés után módosult, pontosabb lett. Ma a levéltárban őrzött anyag összesen 94 ifm.

csonka vármegye nyomban megkezdte hivatalainak megszervezését a visszamaradt vármegyei tisztviselőkkel 1945. január 5. létrehozták a Bajai Járás Főszolgabírói, illetve Főjegyzői Hivatalát. Ezzel egy időben a vármegyei árvaszék, a számvevőség, a gazdasági felügyelőség és az államépítészeti hivatal is megkezdte működését. 1945. február 5-én Herboly Zoltán, a vármegye korábbi főispánja megbízást adott Barcsai Ivánnak az alispáni teendők ellátására. A közhivatalokat ideiglenesen helyezték el, mert a bajai vármegyei székház orosz katonai kórház céljára vették igénybe.[348]

Borsod megye főlevéltárosát Klein Gáspárt internálták. A történeti anyag egy részét az alispán leselejteztette, a főlevéltárnok távollétében. A maradék iratanyagot a hadi helyzet miatt összezsúfolták, az új épületszárny alatti pincékbe.[349]A legnagyobb részben a történeti gazdasági iratanyag sérült. Ezen kívül egyes oklevelek és címeres levelek is elvesztek. Sajnos a szakkönyvtár tekintélyes része is elveszett, megrongálódott.[350]

Bihar vármegye értékes levéltári anyagát Nagyváradról Nagyrébe községhez tartozó Pernyés pusztára költöztették légvédelmi okok miatt, ahol az oroszok kezére került. Füst pusztán Kecskés Balázs főlevéltárnok megtalálta az értékes kéziratos térképgyűjteményt, amit az oroszok levéltári rend nélkül a Szovjetunióba akartak szállítani.[351] Az oroszok festményeket is a rekvirált iratokkal együtt vitték el az országból, többek között Feszty Árpád Zsolt eljegyzése című hatalmas méretű olajfestménye is így került külföldre.[352]

Csanád megye 1944 szeptemberében elrendelt kiürítése miatt, az állami és felekezeti anyakönyvi másodpéldányokat, a hozzájuk tartozó UB kimutatásokat, a vízi könyvi okirattárat, alapítványi oklevelek és erdei üzemtervek gyűjteményét, térképgyűjteményt, nemesi iratok gyűjteményét, címeres levelek gyűjteményét, Kiskunfélegyházára ládákban gondosan becsomagolva átszállították. Sajnos nem állt rendelkezésére megfelelően kialakított férőhely, és a ládák tartalmát kidobálták a ládákból, feldúlták Kiskunfélegyházán.[353] Makón 1945 augusztusában a megyeházáról, ahol orosz katonai parancsnokság rendezkedett be, el kellett szállítani a levéltári iratokat. A városi székházba szállították át az iratokat, miután itt ideiglenesen alakítottak ki

[348] MNL BKML IV. 417-a. Bács-Bodrog Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 19/jkv. 1945. sz. (1. k.) Alispáni jelentés a közügyek állapotáról. vö. APRÓ, 2006. 23.
[349] MNL OL Y 7. 32/1946. 23. f.
[350] MNL OL Y 7. 32/1946. 23. f.
[351] MNL OL Y 7. 460/1947. Bihar vármegye jelentése. 1−2. vö. MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (továbbiakban: HBML) V. 76. Berettyóújfalu község iratai. 14789/1947 Néhány értékes kéziratos térképpel éppen a vasúti kocsik ajtóit bélelték ki az orosz katonák.
[352] MNL OL Y 7. 460/1947.
[353] MNL OL Y 7. 32/1946. 24. f.

pincehelyiségeket a levéltárnak, semmiféle polcrendszerrel nem szerelték fel a raktárakat, így a levéltári anyagot rendszer nélkül, összezsúfolva raktározták be.[354]

1944. október 7-én a csongrádi levéltárat a harcok miatt Dombóvárra, hódmezővásárhelyit Szekszárdra küldték, a város azonban nem fogadta. Innen egy része Szakcsra, majd Veszprémbe került.[355]

Debrecen város állami és felekezeti anyakönyveinek másodpéldányát 1944 október elején a belügyminiszter utasítására Egerbe, a levéltári mutató- és iktatókönyveket a nagycserei erdészházba szállították.[356] Csobán Endre a következőképpen emlékezett erre vissza: „*...a levéltár értékes anyagát különböző helyeken és módon védtük a bombázás és egyéb veszedelmek káros hatásától. Sikerült is az iratokat, jegyzőkönyveket, iktatókat, mutatókat, a levéltárunk mind újabb, mind régi anyagát épségben megőrizni.*”[357] 1944. szeptember 17-én éjjel gyújtóbombák felgyújtották a városháza épületét több ponton. A levéltár épületét nem érte károsodás, de a mentés során az iratok egy részét kihordták az utcára, majd visszaszállították, így a levéltári rend nagymértékben megbomlott. A rendkívül összekeveredett iratanyag rendezésére pedig nem volt munkaerő.[358]

1944 végén a Nagycserére kiszállított segédkönyvek helyére a történeti levéltár pincehelyiségébe 70 q adófőkönyvet helyeztek el.[359] 1945 márciusában az egri polgármesteri hivataltól kért információt a debreceni anyakönyv másodpéldányokról.[360]

Ugyanebben az időben a front már a Dunántúlon tört előre, ebben a kaotikus helyzetben azonban néhány családi levéltár anyagát sikerült megmenteni. 1944. november 6-án Jenei Károly főlevéltáros a rácalmási Jankovich család nagy értékű levéltárát beszállíttatta a Fejér Megyei Levéltárba. 1944. december 7-én befejeződött Székesfehérvár katonai kiürítése, a megye vezető tisztségviselői elhagyták szolgálati helyüket és nyugatra távoztak. A rendkívüli történeti iratok biztonságos helyre szállítására, utolsó intézkedésükként tizennégy seregélyesi lovaskocsit rendeltek be a megyeházára. A kocsihajtók semmiféle instructiót nem kaptak, hogy hova vigyék az iratokat. A gyors szovjet előretörés miatt gyakorlatilag már nem maradt idő a levéltár kiürítésre. Az iratok védelme érdekében a főlevéltárnok bezáratta a térre nyíló vaspalettákat és eleje egy méter

[354] MNL OL Y 7. 32/1946. 24. f.
[355] DÓKA–MÜLLER–RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 218. A háború után a Pest-Pilis-SoltKiskun megyei Izsákra került.
[356] MNL HBML V. 76. 281/1944.
[357] MNL HBML V. 76. 281/1944.
[358] MNL HBML V. 76. 406/1945. 1945. 12. 01.
[359] MNL HBML V. 76. 98/1945 1945.04.12.
[360] MNL HBML V. 76. 55/1945. 1945.03.10.

magasságban iratcsomókat tornyoztatott fel.[361] A levéltárnok 1945 januárjában Veszprémbe menekült. 1945. február végén visszatért Székesfehérvárra és első útja a levéltárba vezetett, ahol meglepődve tapasztalta, amint egy német katona a Magyarországi Rendeletek Tárával fűtötte az egykori kutatószobát. Rögtön a parancsnokságra sietett a sorozat megmentése érdekében. A levéltárban az iratok rendezettsége felbomlott, de nem volt idő a rend helyreállítására, mivel a vármegyei ügybeosztás szerint a főlevéltárnok volt a megyei múzeumügy, az iskolán kívüli népművelés, a közjóléti, a szegény, a vigalmi, a háziipari, a szegényügy, egyesületi, italmérési, fegyvertartási, és az Adonyi Járási Nemzeti Bizottsághoz felterjesztett ügyek előadója. A levéltári munka csak a hadikórház kiköltözése után kezdődhetett el a megyeházában. A penészesedés miatt visszaszállították az iratokat a megyeháza bolthajtásos földszinti szobáiba.[362] Az oroszok főhadiszállásnak és hadikórháznak a többi megyéhez hasonlóan Fejér megyében is a megyeházát szemelték ki. 1945. november elejéig megsemmisültek az alispáni iratok közül 1911−1944 közöttiek, illetve a megyei árvaszék 1904−1944 közötti iratai.[363] A területileg illetékes anyakönyvi hivatalokban az állami anyakönyvek első példányai szinte teljesen megsemmisültek. A herczegfalvi, kálózi, sárkersztúri, kajászószentpéteri, csabdi, zámolyi, sárkeresztesi, pátkai, móri kerületben további 42 helyen lapokat téptek ki a kötetekből, amelyeket helyre kellett állítani. Kevés olyan elszánt tisztviselő volt, mint a seregélyesi főjegyző, aki a községházáról háza pincéjébe mentette át az anyakönyvek első példányait.[364] 1944 őszén a nyugatra menekülő tisztviselők is hagytak Fejér megye településein levéltári iratokat. Dunapentelén a csantavéri vezetőjegyző menekülése során 1942−1944 között keletkezett anyakönyveket helyezett el. A kiskunmajsai elöljáróság fontos testületi, számadási iratai semmisültek meg Előszálláson, de Felcsúton, a községházán még 1945 júliusában is őriztek ókécskei anyakönyveket, kataszteri birtokíveket, adófőkönyveket, számadásokat. Herczegfalván a szalkszentmártoni, hartai, dunavecsei elöljáróságok iratait őrizték. Kápolnyásnyéken pedig Abony község 400 darab birtokívét őrizték, még 1945 nyarán is. Lovasberényben a bácskertesi, Sárbogárdon a hegykőszentimrei községek iratait hagyták hátra, a menekülő közigazgatási alkalmazottak.[365]

[361] MNL FML XIV. 27. Jenei Károly főlevéltárnok iratai. 3. tétel. Levelezés. (1955−1977). (1. doboz). Jenei Károly visszaemlékezése.
[362] MNL OL Y 1. 460/1947. Fejér megye jelentése. 2.
[363] MNL FML IV. 425. 1945/118. lt. sz. irat
[364] MNL FML IV. 425. 1945 szn.
[365] MNL FML IV. 425. 1945 szn. vö. MNL IV. 405-b. Fejér megye alispánjának közigazgatási iratai. 90253/1945. IV. sz.

Hajdú-Bihar megye a második világháború befejezése után a kettéosztott megye magyar része Bihar megye néven élt tovább. A megyei levéltár állapotáról hű képet adott Kecskés Balázs megye főlevéltárnok az 1948-as levéltári kataszteri felmérésére adott válaszaival. A levéltár rendje teljesen felbomlott a költöztetés során, a Nagyváradról átköltöztetett anyag, pedig elkeveredett. A vármegye háza szobáiban, ládákban csomagoltan várta a rendszerezését. A rendezéséhez nem volt meg a minimális felszerelés sem: állvány, polc, útmutató, leltár, jegyzék, stb. A főlevéltárnoknak nem volt alárendelve az irattár, külön levéltárral rendelkezett az árvaszék, adóhivatal stb. A levéltár nem vette át a nem törvényhatósághoz tartozó szervek pl. tanfelügyelőség iratait sem. A kutatást az alispán engedélyezte, 1946-ban egy darab kutató volt. A levéltáros ellenőrzésének köszönhető, hogy nem semmisültek meg a Bocskai-, Rákóczi- és Kossuth iratok Kismarján.[366] Rendkívüli feladat volt a magyar-román iratcsere lebonyolítása.[367]1944. október 21-én a város szovjet parancsnoka Herpay Gábor Hajdú vármegyei levéltárost nevezte ki polgármesternek. [368] Herpay egy évig viselte ezt a tisztséget a levéltárban ez idő alatt érdemi tevékenységre nem volt lehetősége. A háború utolsó hónapjaiban a levéltári iratanyag menekítése miatt az anyag nagy része elpusztult. Egy belügyminisztériumi jelentésben a következő olvasható: „*...az egész irattár okmánytár, rendeltek és törvények gyűjteménye, nemkülönben a szakkönyvtár szemétre került*.”[369]

1945. március 21-én adták fel a németek Esztergomot. 1944 karácsonya óta a megyei székházban volt a német katonai parancsnokság főhadiszállása. Az esztergomi vár kazamatáiba elhelyezett anyakönyvi másodpéldányok a tüzérségi behatolás következtében jelentős károkat szenvedtek.[370]

Győrben 19 kötet anyakönyvi másodpéldány semmisült meg, a megszállók ezzel tüzeltek. A történeti levéltár anyagát a környező vidékre szállították, de 1946-ban sikerült visszaköltöztetni.[371]

1944 elején a magyaróvári levéltár értékes anyagát az újrónafői kastélyba költöztették át.[372] Jász-Nagykun-Szolnok vármegye háza 1919-ben a román támadás idején

[366] MNL HBML IV. 412-a. Bihar Vármegye Alispánjának iratai. Bizalmas iratok. 1948 .04. 19.
[367] MNL HBML V. 76. 153. 7336/1949. vö. MNL HBML IV. 412-a. 1948. 04. 19. vö. Magyar-román bírósági iratcsere egyezmény: http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944 (2017. 04. 20.)
[368] Gazdag István. Fejezetek Hajdu megye felszabadulás utáni történetéből. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve, 1983. 46.
[369] MNL HBML IV. 412-b. Bihar Vármegye Alispánjának iratai. Közigazgatási iratok. 2476/1948. 1948. 02. 09.
[370] MNL OL Y 7. 32/1946. 26. f.
[371] MNL OL Y 7. 460/1947. Győr-Moson vármegye jelentése. 3.
[372] DÓKA–MÜLLER–RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 218.

belövést kapott. A katonaság beköltözött az épületbe és az iratokkal tüzeltek. 1944-ben a megyeházán orosz katonai kórházat rendeztek be. A középkori okleveleket Jászapáti Járási Hivatalába menekítették. A település kiürítésekor a község irataival együtt Nagyigmándra szállították, ahol elpusztultak.[373] 1944 ősz Jász-Nagykun-Szolnok megye levéltári iratanyagának egy része köztük a Jászkun kerület vasládákban őrzött eredeti iratai a háborús front előli menekülés során, a Dunántúlon elpusztult.[374]

A Nógrád Megyei Levéltár a vármegyeháza öt helyiségében volt elhelyezve. 1944. december 9-én az orosz katonaság Balassagyarmat megyei városba bevonult, 1945. január 4-ig az orosz katonaság a megyeháza 159 helyiségébe költözött be. A földszintre lovakat vittek be, az irodákban az iratokat, könyveket szétszórták, a papírokat a lovak alá szórták, majd trágyaként kidobálták. 1945. január 4-én a „robot munkára" kirendelt mintegy 14-17 megyei alkalmazott mentette meg a családi és régi peres iratok 80%-át.[375] Ráadásul a vármegye iratanyagát érzékeny veszteség érte a háború alatt: 1945 elején a hadikórházi célokra igénybe vett megyeházából sebtében ki kellett költöztetni a levéltárat is. A gyakori szakszerűtlenül és gyorsan végrehajtott költöztetések alatt különösen a polgári kori iratok csonkultak meg súlyosan. 1945. november 21-én az alispán arról értesítette Jánossy Dénest, a Magyar Országos Levéltár főigazgatóját, hogy a családi levéltárakban és a peres iratokban igen nagy károk keletkeztek, így semmisült meg a levéltári anyag közel 20%-a. Emellett tragikusnak tartotta azt is, hogy a megmaradt iratanyag előbb az Ipoly partjára került, majd a Múzeum nedves pincéjében helyezték el ideiglenesen, ahol szakszerűtlenül selejtezték.[376] Az orosz haderő 1945. március 31-én vonult be Sopronba. A megszálló csapatok parancsnoksága a megyeházát azonnal lefoglalta. A lezárt levéltári helyiségeket feltörette. Különböző célokra borbélyműhely, szabóműhely, élelmiszer raktár, ruharaktár igénybe vette. Az iratos szekrényeket feltörték, az iratokat padlóra hányták. Az irodai berendezéseket, kifüggesztett térképeket, képeket folyosóra, megyeháza erkélyén összegyűjtötték. A levéltári könyvtár vesztesége jelentős volt, két szekrény anyaga elveszett. Az iratok egy részét a légitámadások elől az óvóhelyre mentették át. Ide tették az okleveleket és letéteket, 1579-től a közgyűlési jegyzőkönyveket.[377]

---

[373] MNL OL Y 7. 460/1947. 5. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye jelentése. A település Komárom-Esztergom vármegyébe volt.
[374] DÓKA–MÜLLER–RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 218.
[375] MNL OL Y 7. 32/1946. 32. f.
[376] Fügedi Erik: Levéltáraink sorsa a felszabadulás után. In: Levéltári Híradó, 1951. (1. évf.) okt-dec. sz. 34–37. 1950-ben Fügedi Erik, a Levéltárak Országos Központjának megbízottja, a veszteséget ennél jóval nagyobbra, 70%-ra becsülte.
[377] MNL OL Y 7. 32/1946. 34. f.

Sátoraljaújhelyre szállították a szabolcsi levéltári iratokat, amiket ládákban az ottani megyeháza pincéjében helyeztek el. A részben szétszórt anyagot 1945 októberében Szabolcs vármegye megbízott levéltárnoka becsomagolta, az iratanyag visszaköltöztetésre vasúti kocsit nem kapott. Így az elpusztult községi anyakönyvi kötetek felmérését, majd pótlását sem tudta elkezdeni.[378]

Tolna megyében Szongott Edvin alispán segítette Hadnagy Albert vármegyei főlevéltárnokot, hogy elképzelésének megfelelően az épületek pincéiben a légoltalmi helyiségekbe helyezhette el a veszélyeztetett történeti iratokat. Voltak, akik nem támogatták az elképzelést, a légiriadók alatt nem akartak akár néhány órát sem, az iratok közelében tölteni, azok egészségi ártalmasságára és a dohos levegőtlen szagra hivatkozva. Végül az alispán támogatásával a főlevéltárnok 1942-ben elkezdte az iratanyag átköltöztetését a kezdetektől 1860-ig a légoltalmi helyiségekké átalakított börtöncellákba. Először is a cementpadlót beborította a régi iktatókönyvek viaszos borítójával, ami gátolta az iratanyag vizesedését. A falak mentén szintén hasonlóan oldotta meg iktatókönyvekből és deszkaanyagból a „szigetelőrendszert". Az iratok átszállítását eredeti raktári rendnek megfelelően készített elő, levitette az összes anyakönyvi másodpéldányt. A közgyűlési jegyzőkönyvek indexeit, névmutatókat, segédleteket, az országgyűlési naplók díszes köteteit. A börtöncellák bejáratát mintegy 30 cm-es magasságban elfalaztatta, hogy esetleges csőrepedés, nehogy eláztassa az iratokat. Sajnos nem lehetett „sub rosa" megoldani az iratanyag mentését. Az egész művelet menekítési szándéka hamar napvilágra került. A börtöncellák kettős vasajtóira lakatokat helyezett el, amelyeknek a kulcsát az alispánnak adta át, ha valaki az ajtókat kinyitotta, láthatta, csak iratanyagot helyeztek el, nem ingóságot és egyéb értéket. Miután a nyilasok átvették az uralmat, az alispán eltávozott állásából, a levéltárnok saját felelősségére az ajtókat elfalaztatta. A levéltárnok frontra vezénylésével az 1861-től kezdődő iratanyag menekítésére nem volt idő. A háború alatt orosz hadikórházat rendeztek be a megyeházán. Az iratokat kidobálták, a berendezést, állványokat eltüzelték. A friss falazás ordítva hívta fel a figyelmet a rejtett cellákra, rögtön kibontották és szétszórták a rendbe áthelyezett iratokat. A fogságból hazatért Hadnagy Albertet a következő látvány fogadta. „*…Mindennek megfelelően a háborúból való visszatérésem után szörnyű látvány fogadott. Tolna vármegye egykori levéltára a szó szoros értelmében eltűntnek látszott, a levéltár összes berendezését eltüzelték az utolsó szálig, s mindössze csak az anyakönyvek szekrényei maradtak meg és ezek is csak azért,*

[378] MNL OL Y 7. 32/1946. 35. f.

mert gyógyszerek, és kötszerek tárolására használták őket. Az egykor oly szép rendben sorakozó levéltári anyag leírhatatlan állapotban, számtalan pincehelyiségekben és odúban, ömlesztett állapotban szanaszét hevert, szörnyű szenny és piszok közepette. Mintegy 12 vagon iratanyag hevert szanaszét, teljes összevisszaságban, tarkítva a képet a megyeházán menedéket kereső hivatalok itt maradt irataival együtt."… „*...Így dőlt romba Tolna vármegye egykori levéltára néhány nap alatt, csak azért, mert annak őrzőjét a frontra kellett küldeni, anélkül, hogy helyettesítéséről megfelelően gondoskodtak volna. Fájó szívvel kell gondolni azokra a mulasztásokra, amelyeket nem- törődömségből, vagy fásultságból elkövettek azok, akiknek feladatuk lett volna menteni ezen a vonalon mindazt, ami még menthető volt, hiszen a front ideérkeztéig éppen elegendő idő állott rendelkezésükre*."[379]

1945. március 4-én Szombathelyet bombatámadás érte. Egyik bomba a megyeháza hátsó tűzfalát érte, ami leomlott, és nagy tömegű iratanyagot temetett maga alá, főleg régi választói névjegyzékeket. 1945. március 29-én a déli órákba vonultak be az oroszok Szombathelyre. A megyeházán rendezték be főhadiszállásukat. Az iratok közé rejtették el a polgári lakosság vagyon tárgyait, értékes ruháit, étkezőkészleteit, élelmiszerét, ezért az első éjszaka feldúlták az oroszok a levéltár egy részét is. A levéltár épülete gyakorlatilag orosz katonai laktanyaként funkcionált, ahonnét engedélyt lehetett kapni bizonyos esetekben a levéltári anyag kutatásához, de ezt újra és újra meg kell újítani, ami akadályozta a mindennapi levéltári munka végzését.[380] Az anyakönyvi másodpéldányokat és a közgyűlési jegyzőkönyveket a grazi tartományi kormányzóság levéltárában lelte fel a főlevéltárnok.[381]

Veszprémi megyeháza földszinti levéltári helyiségeit a Németországból hazaérkező görög és lengyel munkaszolgálatosok elfoglalták, az ajtókat betörték, az iratanyagot szétszórták. Az oroszok ezután hadikórházat rendeztek be. A több vagon papír elszállítását doboz, csomagolóanyag és vasúti kocsi hiánya miatt nem lehetett megoldani. Az orosz hadsereg bevonulása után három nap alatt nem lehetett a tizenegy szobába elhelyezett levéltár iratokat fogat, emberi segítség nélkül elköltöztetni. A főlevéltárnok a szomszédos múzeum épületébe mentette át az anyakönyvi másodpéldányokat. A többi anyag egyelőre halomba rakva várta, hogy a megyeháza felújítása után eredeti helyére visszaköltöztessék. 1945. március 23-án az oroszok bevonulásukkor felgyújtották az árvaszéki és az alispáni

[379] Hadnagy Albert: Tolna vármegye levéltárának pusztulása a II. világháború alatt. Gyűjtőúton Tolna vármegyében 1942−1950. In: Levéltári Szemle, 1963. (13. évf.) 1−2. sz. 125−126.
[380] MNL OL Y 7. 32/1946. 38. f. vö. MNL OL Y 7. 460/1947. Vas vármegye jelentése. 3.
[381] MNL OL Y 7. 460/1947. 4. vö. Ort János: Vas vármegye levéltára. In: Vándortűz, Magyar Irodalmi Társaságok Időszaki Értesítője, 1947. május (2. évf.) 3. sz. 10−11.

irattárat. Három nap alatt a levéltárnok átmentette a történeti levéltárat, az anyakönyvi másodpéldányokat, vízi könyveket, erdészeti üzemterveket. Az iratanyagot nem lehetett megvédeni a felújítási munkálatok során a szálló kőportól, piszoktól.[382] Ezzel egy időben hatvan munkaszolgálatos a levéltári iratokat az utcára hordta „*meggyújtotta és villával forgatta, hogy vigabban szelejen és égjen*".[383]

Ugyanakkor sikerült megmenteni Szilágy vármegye girás jegyzőkönyveinek köteteit.[384]

A Magyar Miniszterelnöki Iroda megbízásából Fára József Pest megyei levéltárost korábbi állomáshelyére, Zalaegerszegre küldték, hogy a béke-előkészítéshez szükséges iratokat előkeresse és lemásolja. A nyilas uralom alatt Baranya megyéből kb. 52 ládányi alispáni, járási, községi iratanyagot menekítettek Zalaegerszegre, ahol a levéltár folyosóján majdnem az összes irat az idemenekített 22 darab írógéppel együtt teljesen megsemmisült.[385]

Tehát megállapítható, hogy több megyei levéltár akkor szenvedett hatalmas iratanyag veszteséget, amikor biztonságosabb helyre akarták a különösen veszélyeztetett történeti iratokat, illetve anyakönyveket szállítani, mint például Tolna, Vas, Veszprém, Zala és Jász-Nagykun-Szolnok megyei levéltárak. A többi törvényhatósági levéltár anyagában nem szenvedett lényeges veszteséget, hanem a régi rend bomlott fel a levéltárakba, és az iratanyag ömlesztett állapotba került. A felmérés másik tanulsága, hogy az 1948-ban végrehajtott selejtezések sokkal nagyobb károkat okoztak a levéltárak iratanyagában, mint a háborús károk. Sopron vármegye újkori anyagát sikerült teljesen kiselejtezni.[386]

1945. június 13-án a belügyminiszter tájékozódni kíván a törvényhatósági levéltárakban uralkodó állapotokról, a levéltárak káderállományáról. Ezért a 90 544/1945. IV. belügyminiszteri körrendelet felszólította az ország valamennyi törvényhatóságát, tegyenek jelentést, hogy a törvényhatósági levéltárnoki állások betöltetlenek-e, vagy sem. Előbbi esetben írjanak ki pályázatot az állások betöltésére, és tegyenek jelentést a levéltárak állapotáról, az esetleges hiányokról. A felszólításra 10 megye küldött választ. A jelentések szerint a főlevéltárnokok közül a Győr-Moson-Pozsony, Tolna, Nógrád-Hont megyei katonai szolgálatban vagy fogságban volt, Veszprém, Komárom-Esztergom, Baranya, Fejér megyében be volt töltve az állás. A háborúsesemények során Sopron

[382] MNL OL Y 7. 32/1946. 39 f.
[383] MNL OL Y 7. 460/1947. Veszprém megye jelentése. 3.
[384] MNL OL Y 7. 460/1947. Veszprém megye jelentése. 3. Mintegy 3-4 ládányi töredék irat volt.
[385] MNL OL Y 7. 32/1946. 40. f.
[386] FÜGEDI, 1951. 34–37.

megyében elpusztult a középkori iratoknak több mint a fele, a Tolna megyei iratanyagnak kb. 5−10%-a, a Zala Megyei Levéltár anyagából az alispáni irattárnak 1940−1944. évi anyaga, a megyei árvaszéknek pedig az 1944 előtti része.[387]

II.4. Az első magyar levéltári törvény előkészítése

Az alábbiakban vázlatosan áttekintettem a hazai levéltári jogszabályokat, különösen a törvényhatósági levéltárügy szabályozásának tükrében, majd a korszak kiváló megyei és városi főlevéltárnokainak véleményét gyűjtöttem össze a levéltári törvénnyel kapcsolatban. Az utóbbit azért is tartottam különösen fontosnak, mert rengeteg apró elejtett megjegyzés mögött a korszak levéltárügyi problémái is felszínre kerültek Vastól Szatmárig.

A levéltárakkal, a levéltári anyaggal kapcsolatos jogi kérdések közt kiemelt helyet kaptak a levéltári törvények, rendeletek értelmezései, magyarázatai, valamint napjainkban is rendkívül fontos adatvédelmi, személyes adatot tartalmazó iratok kutatásának kérdései. Mai napig problémát jelentő felekezeti, vagy az állami anyakönyvi másodpéldányok „köz(ok)iratiságának" gyökerei is itt kereshetőek, a levéltáros adhat, adhatott ki hitelesített másolatokat származási igazolási ügyek esetében, vagy nemesség vizsgálati ügyeknél. Figyelembe kellett azt is venni, hogy a jogalkotás milyen mértékben kívánt beleszólni a levéltári anyag kezelésébe, vagy a levéltárak létrehozásába, és használatába. A vizsgált korszak végén, 1947-ben született meg az első hazai levéltári törvény.[388] A törvény előkészítése nagyjából a dolgozatban vizsgált korszak elején kezdődött, különböző fórumokon hosszas előkészítő munka után hirdették ki. Ennek legfőbb oka a két világháború között a magyar levéltárak szervezeti széttagoltsága volt. A Magyar Királyi Országos Levéltár a Vallás-és Közoktatásügy Minisztérium felügyelete alá tartozott, amíg a megyei és városi törvényhatósági levéltárak közvetlenül a törvényhatóság első számú vezetője, azaz a megyei alispán, illetve a városok esetében a polgármester vezetése alatt álltak, míg közvetetten a belügyminiszter felügyelete alá tartoztak.[389]

A törvényhatóságok ugyanakkor rendszerint az Országos Levéltár szakvéleményét is kikérték a megyei levéltár rendezési és selejtezési terveivel kapcsolatban, sőt az országos intézmény levéltárnokai készítettek jelentéseket a megyei levéltárak helyzetéről. Így a kormányzat, ha hivatalosan törvényi szinten nem is integrálta a hazai törvényhatósági

[387] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 224.
[388] 1947. évi 21. tc. A levéltárügy rendezéséről. In: CJH 1947. évi törvénycikkek, 1948. 180−203.
[389] BORSA, 1954. 16. vö. BÖŐR, 1990. 75−80.

levéltárakat az országos intézmény alá, de szinte a kulturális igazgatáson belül kiadott rendeleteivel egységesítette a hazai törvényhatósági levéltárakat az Országos Levéltárral.[390]

Az 1922. évi 19. tc. életre hívta az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet, amely egyrészt megteremtette a magyar állami alkalmazottak új körét, a tudományos tisztviselői beosztásokat, másrészt közös szervezetbe vonta össze az országos jelentőségű közgyűjteményeket (múzeumokat, könyvtárakat, benne az Országos Levéltárat is). Az egyes intézmények szakmai önállóságának megtartása mellett a Gyűjteményegyetem közös státuslétszámot és költségvetést, valamint önkormányzati jogokat kaptak, amelyeket tanácsa által gyakoroltak. A törvény az Országos Levéltárat tudományos intézménynek minősítette, feladatkörének meghatározásával tudományos tevékenységének megerősítését szolgálta. A tudományos tisztviselői állás feltétele bölcsészdoktorátus, egyetemi doktorátus vagy mérnöki oklevél volt. A miniszter tanfolyamot szervezhetett és szakvizsgát rendszeresíthetett.[391] Klebelsberg Kunó kultuszminiszter a trianoni békeszerződéssel harmadára csökkent ország szellemi felemelkedését tartotta szem előtt, és annak megfelelően ambiciózus tudománypolitikát folytatott, amelyben az Országos Levéltárnak vezető szerepet szánt a magyar levéltárügyben. Az országos intézmény feladata volt az iratok keletkezésétől számított 32 év után a kormányszervek történeti iratanyagának átvétele, gondozása, rendezése, gyarapítása, kutatásnak biztosítása és kormányzati munka segítése. Csánki Dezső javasolta, hogy a törvényhatósági levéltárak állami felügyeletével, állandó jelleggel szakembert kell megbízni, vagyis javasolta a vármegyei levéltárak állami ellenőrzését, amit számos vidéki törvényhatósági levéltár iratanyagának pusztulással fenyegető állapota szükségessé tett volna.[392] De a törvény végső passzusai nem foglalkoztak a megyei levéltárak kérdéseivel.[393]

Miután 1902 óta nem rendezték a törvényhatósági levéltárak helyzetét, a szakma ezért nagy várakozással várta az 1929. 11. tc.-et, amely a múzeum- könyvtár- és

[390] Lakos János: A Magyar Országos Levéltár feladatkörének és szervezeti helyének változásai. In: Levéltári Közlemények, 2002. (73. évf.) 1−2. sz. 124−126.
[391] 1922. évi 19. tc. nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről. In: CJH 1922. évi törvénycikkek, 1923. 139−144. 1922. szeptember 1-én az 1922. évi 19. tc. a nagy nemzeti közgyűjteményeket az Országos Levéltárat, a Magyar Nemzeti Múzeumot (múzeum berkein belül működött az Országos Széchényi Könyvtár), a Szépművészeti Múzeumot, Iparművészeti Múzeumot, és feltételesen a budapesti Egyetemi Könyvtárat az országos Magyar Gyűjteményegyetem keretében tömörítette. vö. Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916−1926. Budapest, 1927. 124−125.
[392] 1922. évi 19. tc. nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetéről. 9. §. Az Országos Levéltár. In: CJH 1922. évi törvénycikkek, 1923. 143. 1922 évi 19. tc. 9§. vö. MNL OL P 2285. Ányos Lajos hagyatéka. Levéltári dolgok. 1922−1931. Az Országos Levéltár személyzetének munkabeosztása. 3. f.
[393] 1929. évi 11. tc. a múzeum, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről. 29.§ In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 118−119.

levéltárügy némely kérdésének a rendezésével foglalkozott. Ez a törvény volt az első, amely a megyei levéltárak egységes irányítására tett kísérletet. A törvény a levéltárakat egyértelműen kivette a közgyűjtemények köréből, ugyanakkor rögzítette, hogy „*...a közhatóságok hivatalos iratait tartalmazó irattárak és levéltárak történelmi jelentőségű anyaguk tekintetében a vallás- és közoktatásügyi miniszter főfelügyelete alá tartoznak…az érdekelt miniszterrel egyetértve a történelmi jelentőségű iratanyag bizonyos elhelyezéséről, tudományos szempontból rendezéséről, szakszerű kezeléséről, nyilvántartásáról és a tudományos kutatás lehetővé tételéről gondoskodjon.*”[394]

1934 június 2-án hirdették ki 1934. évi 8. tc.-t a Magyar Nemzeti Múzeumról. Bizonyos rendelkezései vonatkoztak a vármegyei levéltárakra is. A törvény szerint a Gyűjteményegyetem megszűnt, feladatait a bizonyos önkormányzati jogokkal is felruházott Magyar Nemzeti Múzeum (Tanácsa) vette át. Elődjéhez, az Országos Magyar Gyűjteményegyetemhez hasonlóan irányítása alá tartoztak a nagy országos közgyűjtemények: az Országos Levéltár, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Történeti Múzeum, az Országos Természettudományi Múzeum.[395] 1935. január 19-én jelent meg az 1929. évi 11. tc.-t életbeléptető 9300/1935.III.VKM rendeletet, amely a megyei és a városi levéltárakat a történelmi anyagukra való tekintettel, mégis a vallás- és közoktatásügyi miniszter alá rendelte. A törvény biztosította a levéltári szakfelügyeletet. Megszüntette a törvényhatósági főlevéltárnok szakvizsgát és helyette egy éves gyakorlatot ír elő az Országos Levéltárban. A törvényhatóságok továbbra is a „*történelmi jelentőségű*” iratok biztonságos őrizetére figyeltek, gyakorlatilag csak a feudális kori iratokat tekintették levéltári őrizetre méltónak, így az újabb korban keletkezett irattári iratokra lényegesen kisebb gondot fordítottak, elhelyezésével kevésbé törődtek. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 16 086. III. VKM sz. alatt elrendelte, hogy az Országos Levéltár az 1929. évi 11. tc. 29. §-a szerinti felügyelet előkészítése céljából végezzen felmérést a közhatósági levéltárakban és irattárakban. A vizsgálat a következő kérdésekre terjedt ki: a levéltári anyag kezelője, az iratanyag kora, összetétele, elhelyezése, tárolása, a rendezés, selejtezés, leltározás állása, a kutatók, szakmai segédeszközök, irattárak, irattárosok helyzete. Az

[394] 1929. évi 11. tc. 8−9.§. Gyűjteményeknek közgyűjteménnyé nyilvánítása, állami felügyelete és támogatása In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 111−113. 1929. évi 11. tc. 8−9.§

[395] 1934. évi 8. tc. a Magyar Nemzeti múzeumról. In: CJH 1934. évi törvénycikkek, 1935. 57−68. A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárát (kb. 1250 fm) az Országos Levéltárhoz csatolták. Utóbbi állománya (kb. 19 000 fm) számos nagy és jelentős családi levéltárral és iratgyűjteménnyel gazdagodott. A szervezet 1949. december 15-ig állt fent.

Országos Levéltár, mint szakhivatal a visszacsatolt területek levéltárait, majd országszerte a megyei és városi levéltárakat is felmérte.[396]

Több kísérlet ellenére 1945 előtt a hazai levéltárügy helyzetére a szervezeti széttagoltság és az egységes szakmai irányítás hiánya volt a jellemző.[397]

Az 1923-ban meginduló Levéltári Közlemények hasábjain a levéltárosok szüntelen sürgették a tisztázatlan kérdések megoldását, egységes levéltári szabályzat kidolgozását. A Szemle az Országos Levéltár önálló folyóirata volt, jelentőségét az adta, hogy lehetőséget teremtett a levéltári irodalom művelésére, majd az 1930-as évektől a folyóirat levéltártudományi jellege erősödött. Céljai és feladatai sorában a levéltártan, az iratanyaggal foglalkozó történelmi segédtudományok, a hivataltörténet művelését, levéltárismertetést, levéltártörténet írását, forrásközlést jelölték meg.[398] Levéltári Közlemények első, 1923. évi számában részletes leírást tett közzé a zólyomi és a soproni levéltárról.[399]

A vélemények és javaslatok döntő része a megyei levéltárak állami felügyelet alá helyezését vélte megoldásnak, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium útján, az Országos Levéltár közvetlen szakmai irányításával. Hangsúlyozták továbbá, hogy a vármegyei levéltárosokat a levéltár kezelésén kívül egyéb feladatokkal ne bízzák meg. Az 1929. évi 11. tc. végrehajtására kiadott 9300/1935. III. VKM rendelet 40. paragrafusa is csak általánosan szabályozta. A törvényre hivatkozva a vallás- és közoktatásügyi miniszter levélben kereste meg Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánját: „*Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a törvényhatósági levéltárak nemzetünk múltjának megismerése szempontjából mindenkor… kiváló nemzeti és kulturális jelentőséggel bírnak. E levéltárak őrzik ugyanis mindazt a fennmaradt becses iratanyagot, mely a törvényhatóságok autonóm életműködése és az állami közigazgatás közvetítése révén az idők folyamán létrejött. Tekintettel a törvényhatóságok közjogi szerepére, nemzeti múltunk a törvényhatósági levéltárak anyaga nélkül csak igen hiányosan volna feltárható. Ma, amikor a magyar történettudomány fellendülésének korszakát éljük, nagy nemzeti érdekek követelik azt, hogy*

[396] KÁLLAY, 1990. 38.
[397] Balázs Péter (szerk.): Magyarország Levéltárai. Budapest, 1983. 7.
[398] Buzási János: A Levéltári Közlemények hetven éve . In: Levéltári Közlemények, 1993. (64. évf.) 1–2. sz. 11–26. vö. DÓKA–MÜLLER–RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 202. Felelős szerkesztői: Csánki Dezső (1923−1932), Pleidell Ambrus (1932−1936), Szabó István (1936−1941), Jánossy Dénes (1942−1946) voltak. A folyóirat kiadása 1947−1953 között szünetelt. Újraindulásakor 1954-től (1967-ig) a Levéltárak Országos Központja adta ki.
[399] FÖGLEIN, 1923. 150–164., Házi Jenő: Sopron sz. kir. város levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1923. (1. évf.) 3−4. sz 227–247.

a magyar múlt megismerésének e becses forrásai történettudományunk szolgálatában minél teljesebben beállíthatóak legyenek."[400]

Sopron szabad királyi város törvényhatósági bizottságának 1936. május 15-én tartott ülésén feliratot készített a levéltárügy rendezéséről. Ezt Pest megyének is megküldte.[401] A levéltári érték védelmét törvényi szabályozással kívánta elérni. De a levéltárügy törvény útján történő államosítását elutasította. 1936. június 4-én Sopron megyei közgyűlés határozatai alapján Sopron város polgármestere megküldte határozatát a városi tanácsnak a törvényhatósági levéltárak államosításáról. A tanács ezt helytelenítette, de követelte, hogy a levéltárak élére egyetemet végzettek kerüljenek. Javasolta továbbá, hogy a nyomdatermékek egy-egy példányát nem a könyvtáraknak, hanem a levéltáraknak küldjék meg a továbbiakban.[402] A néhány hónappal korábban megalakult Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete a levéltárosok közötti kapcsolatok kiépítését, a levéltárosképző tanfolyamok szervezését stb. magára vállalhatta, tehát a cél gyakorlatilag államosítás nélkül is elérhető lett volna. Ez utóbbi gondolatot emelte ki az államosítást ugyancsak ellenző Veszprém vármegyei közgyűlés is, rámutatva arra is, hogy a törvénynek lehetetlenné kell tennie, hogy a jövőben „helyszűke" miatt bárki is kiselejteztethessen olyan történeti értékű iratokat, amelyek a török, német és más ellenségeink harcait túlélték. Az Országos Levéltár 1935 augusztusában azzal hárította el a Sopron vármegye kezdeményezésével való érdemi foglalkozást, hogy már június folyamán megbízást kapott a vallás- és közoktatásügyi minisztertől a levéltárügy országos rendezésére és a levéltárvédelem intézményes kiépítésére vonatkozó törvénytervezet elkészítésére.[403] Egyik év telt a másik után, és semmi nyoma sincs annak, hogy törvénytervezet elkészítése vagy legalább a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a törvényhatósági és községi levéltárak és irattárak történelmi jelentőségű anyagára ígért kezelési szabályzata a megvalósuláshoz közelebb került volna.

Hiába készült el 1942 júniusában a levéltárak országos főfelügyeletéről szóló rendelettervezet, amely szerint a vallás- és közoktatásügyi miniszter a levéltárak és irattárak feletti felügyeletét a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa útján gyakorolta volna.[404]

---

[400] MNL PML VIII. 706. c/1. XI. kútfő. 465/1963. lt. sz.
[401] MNL PML IV. 408-b. 15519/1936.
[402] DÓKA–MÜLLER–RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 211. vö. MNL GyMSM SL IV. 401. Sopron város közgyűlési jegyzőkönyvei. 1936. évi jkv. 1936.05.15. (59. kötet).
[403] MNL OL Y 1. 828/1937. a Sopron vármegyei kezdeményezéssel foglalkozó ügyiratot 1946-ban tették ad acta, de addig semmiféle újabb intézkedésnek nincsen nyoma.
[404] 1929. évi 11. tc. A múzeum-, könyvtár-, és levéltárügy rendezése. 5. §.főfelügyelő In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 109. A Magyar Nemzeti Múzeum első tisztviselője, mint az közgyűjtemények országos

A tervezet szerint főfelügyelő feladatát a felügyelete alá tartozó irattárak, illetve levéltárak fenntartásának, szakszerű kezelésének és tudományos használatának ellenőrzése tette ki. Sőt a főfelügyelő vizsgálta volna felül és hagyta volna jóvá a levéltárak rendezésére, illetve levéltárak selejtezésére készített terveket. A levéltárak kezelésére szabályzat-tervezetet dolgozott volna ki az illetékes kormányhatóság részére, és kibocsátása után ellenőrizte volna annak végrehajtását is. Az irattárak és levéltárak állapotáról helyszíni szemléken győződött volna meg. A fegyelmi eljárásra okot adó mulasztás vagy szabálytalanság esetén az illetékes hatóság előtt a fegyelmi eljárás megindítását indítványozhatta volna.[405] 1944-ig nem jelent meg a főfelügyeleti jog gyakorlati érvényesítéséről rendelet.[406] Amikor pedig a főfelügyeleti jog gyakorlása valóban halaszthatatlanul szükségessé vált, nem a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa, hanem közvetlenül az Országos Levéltár akkori főigazgatója, Herzog József gyakorolta a felügyeleti jogot, az 1938-ban visszacsatolt felvidéki, az 1939-ben idecsatolt kárpátaljai és az 1940-ben visszacsatolt keleti és erdélyi területeken lévő közhatósági levéltárak és irattárak történelmi jelentőségű iratanyaga felett.[407]

Az 1939 februárjában a levéltári törvény kormányhatósági kidolgozására Jánossy Dénest kérték fel.[408] A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa arra az álláspontra helyezkedett, hogy mivel a különböző állami és önkormányzati hatóságok, hivatalok és intézmények irattárairól és levéltárairól a szükséges adatok nem állnak rendelkezésére, a felügyelet megszervezésének előkészítéséhez feltétlenül szükséges a megfelelő adatgyűjtés elvégzése.[409]

Az 1940−1941. évi országos, valamint az visszacsatolt területek levéltári-irattári felmérésének lesújtó eredményét látva, felhívta a miniszter figyelmét arra, hogy a főfelügyelet feladatainak ellátására a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsán belül az Országos Levéltárban egy munkacsoportot állítsanak fel, hiszen ez az intézmény korábban

---

főfelügyelője irányítja a gyűjteményegyetemet. Hivatalos pecsétjében is ez szerepelt: Magyar Nemzeti Múzeum. 1802. Országos Főfelügyelő.

[405] MNL OL Y 1. 153/1943. 4−6. f. 1942. október 13. Jánossy Dénes Pasteiner Ivánnak, a Magyar Nemzeti Múzeum alelnökének megküldte a levéltárak országos főfelügyeletéről készített, átdolgozott rendelettervezetet. vö. DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 216.

[406] A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1935. évi 9300 számú rendelete. a múzeum, könyvtár, és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1935. (69. évf.) 223.

[407] MNL OL Y 1. 239/1941. 1−157. f.

[408] MNL OL K 726. 19/1942. Herzog József 1941. december 29-én meghalt, 1942 februárjában kinevezett utóda, Jánossy Dénes lett. 1942-ben az Országos Levéltár munkatervébe be is iktatta a következő országos munkatervi feladatokat; a levéltárügy országos rendezéséről törvényjavaslat-tervezet előkészítését, a levéltárak országos főfelügyeletének megszervezését, a levéltárnokképzés időszerű reformjának kidolgozását, és a levéltártannak, mint történeti segédtudománynak az egyetemi oktatási programba való felvételét.

[409] MNL OL Y 1. 264/1941. vö. MNL OL Y 1. 286/1941. A VKM leiratát továbbította, 1939. 03. 23-án kelt 351/1939. sz. javaslatában. A VKM a helyszíni szemlék költségeit biztosította. Ez az 1940−1941-ben végzett országos felmérés a levéltárak helyzetének mindaddig páratlan értékű keresztmetszetét örökítette meg, de a kívánt jogi szabályozás így évekkel elhalasztódott.

is már képviselte a hazai levéltárügy országos feladatainak ápolását. Végezetül az Országos Levéltár felhívta a vallás- és közoktatásügyi miniszter figyelmét arra, hogy a szóban forgó rendeletet a belügyminiszter hozzájárulásával adja ki, mert a javasolt országos főfelügyelet olyan levéltárakra terjedt ki, amelyek az ő joghatósága alá tartoztak.[410] Ez a rendelettervezet már egyértelműen csak a közhatóságok hivatalos irat- és levéltárainak felügyeletéről szólt. Bővült a rendelettervezet szövege annak kimondásával, hogy amennyiben a megyei városok vagy a községek a levéltár szakszerű őrzéséről nem gondoskodnak, a főfelügyelő az illetékes kormányhatóság hozzájárulása alapján a szükséghez képest intézkedhet a veszélyeztetett levéltárnak az illető megyei város vagy község költségén a vármegyei levéltárban való elhelyezése iránt.[411] Az 1940-ben felterjesztett levéltári törvény vázlatos tervezetét még Szabó István és Herzog József készítették el, és Hóman Bálint miniszterhez terjesztették fel.[412] A levéltári törvénytervezet elkészítésével Szabó István távozása után Sinkovics Istvánt bízták meg, aki valóban elismerésre méltó munkát végzett. Az első tervezet, amely 49 §-ból állt, 10 fejezetre oszlott: köziratok, állami levéltárak, hiteleshelyi országos levéltárak, vármegyei és törvényhatósági jogú városi levéltárak, megyei városi levéltárak (községekről még nincs szó) múzeumokban és könyvtárakban őrzött levéltári gyűjtemények, egyházi és magánlevéltárak, a Levéltárak Országos Főfelügyelősége, az Országos Levéltárügyi Tanács, végül a záró rendelkezések. Az Országos Levéltár tisztviselőivel folytatott megbeszélések után az elkészült újabb tervezet már 54 §-ból és 12 fejezetből állt (külön fejezet foglalkozott az egyházi és a magánlevéltárakkal). Végül hat tervezet született. A mai napig irigylésre méltóak azok a szakmai viták, amik a törvénytervezet körül bontakoztak ki. Különösen a mai napig is problémát okozó, iratanyag keletkezésétől számított kutathatóság definiálásában mutatkozott meg. A közlevéltárakban őrzött köziratok kutathatóságát a tervezet a 75 évnél régebbi iratokra kívánta korlátozni, és természetesen azt is feltételként említette meg, hogy a közirat nyilvánosságra hozása közérdeket nem sérthetett. Ha a közirat keletkezésétől 75 év még nem telt el, a tervezet a kutatáshoz az illetékes miniszter támogató nyilatkozatát kérte, aki azonban az

[410] MNL OL Y 1. 2015/1942.
[411] MNL OL Y 1. 286/1941. Ezért került e kitétel csak fakultatív fogalmazással a rendelettervezetbe. E résznek a rendelettervezetbe való beiktatása előtt Jánossy Dénes kikérte Fára József, Sümeghy Dezső és Páhi Ferenc vármegyei főlevéltárnokok véleményét. Elméletileg mindhárman helyeselték ezen iratok begyűjtését, de Fára József és Sümeghy Dezső a vármegyei levéltárak katasztrofális helyhiánya és szűkös személyi állománya miatt nem látták keresztülvihetőnek. Egyedül Páhi Ferenc nyilatkozott úgy, hogy – ha erre kormányhatósági intézkedés (törvény, rendelet) jelenik meg – az iratok begyűjtése elvégezhető lesz.
[412] MNL OL Y 1. 213/1943. 1942-ben Jánossy Dénes lett a főigazgató, a debreceni egyetem tanári székébe távozott Szabó István helyett Sinkovics István vette kézbe a tervezet.

engedélyezés jogát más hatóságra is átruházhatta. A 75 éves időhatárt levéltárosok és történettudósok egyaránt soknak tartották. A legszerényebb módosítást Madzsar Imre ajánlotta: az iratátvétel időhatára az eddigi 32 év helyett 35 év, a kutatásé 70 év legyen.[413] Biró Vencel nem jelölt ugyan meg új időhatárt, de megjegyezte, hogy Mailáth Gusztáv gyulafehérvári püspök életrajzának megírásához a püspökség Batthyány-könyvtárából az ott letétbe helyezett anyagot már fel kellett használnia. Többen az 50 éves időhatár mellett foglaltak állást.[414] A legradikálisabb módosítást, a 32 évnél régebbi iratok kutathatóságát Hóman Bálint javasolta. A törvénybe végül is 50 éves kutatási korlátozás került be. Váczy Péter a közirat nyilvánosságra hozásánál azt a megkötést, hogy az a közérdeket ne sértse, töröltetni kívánta. Okfejtése szerint ugyanis bármelyik vármegyei vagy városi levéltárnok a „közérdekre" hivatkozva még a 75 évnél régebbi iratokat is zárolhatja a kutatás elől. Karsai Géza viszont arra hívta fel a figyelmet, hogy a településtörténeti iratokat ne adják olyan kutatók kezébe, akik azokat a magyar nemzeti érdekek ellen használják fel.[415]

Az Állami levéltárakról szóló fejezet felhatalmazta a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a szükséghez képest az Országos Levéltár alá rendelt állami kerületi levéltárakat állítson fel. E levéltárakban nyertek volna elhelyezést a levéltári kerületben székhellyel bíró közhatóságoknak stb. az ügyintézésben rendszeresen már nem használt iratai és egyéb olyan iratok, amelyeknek kerületi levéltárban való elhelyezéséről a vallás- és közoktatásügyi miniszter az érdekelt miniszterrel egyetértésben rendelkezett. A kerületi levéltárak létrehozásának gondolata a levéltári közvéleményt évtizedek óta foglalkoztatta. Holub József levelében emlékeztetett arra, hogy a kerületi levéltárak ügye mellett 1907 óta, amikor egy németországi tanulmányútja kapcsán alkalma volt ilyenekkel megismerkedni, erős propagandát folytatott. A kerületi levéltár fogalmát 1919-ben Marczali Henrik is felvetette.[416]

---

[413] Madzsar Imre általánosítása a személyes adatok védelmével kapcsolatban: 35 év (egy emberöltő), 70 év (két emberöltő).

[414] Balanyi György (szerinte az egy nemzedékváltás ideje), Hadnagy Albert, Juhász Viktor (már ez is jóval túl van a magánjogi elévülési határidőn), Kiss Ernő (egy-egy törvényhatóság életében fontos, hogy valamely jelentős esemény negyed- vagy félévszázados fordulóján annak történetét valaki megírja, nem is szólva arról, hogy a generális helytörténet megírásához az ilyen rövidített tanulmányok nagy segítséget jelentenek; ha már most az engedély megszerzéséért a belügyminiszterhez kell fordulni, mire az megérkezik, a kutató kedvét, a téma pedig aktualitását veszítheti.

[415] A bakonyi németségről Isbert, illetve Esztergom legrégibb történetéről Schünemann által megjelentetett művek késztették erre a felismerésre. Schünemann Konrád: Esztergom keletkezése. In: Esztergomévlapjai. 1930. (5. évf.) 1−2. sz. 9−23., Isbert,O. A..Das südwestliche ungarische Mittelgebirge (Bauersiedlung und Deutschtum). -Verlag von J. Beltz in Langensalza-Berlin-Leipzig, 1930. 240.

[416] Az 1939. június 9-ei kongresszuson is terítékre került a kerületi levéltár fogalma. 1947 és 1949 között szinte állandóan napi renden volt.

Hóman Bálint az Országos Levéltár állami kerületi levéltárak feletti felügyeleti jogát végül nem fogadta el. Mint írta: „*A m. kir. Országos Levéltár és annak anyaga a mai jogállapot szerint nem az állam, hanem a Magyar Nemzeti Múzeum jogi személyiségének tulajdona, és szükségképpen ezzé kell, hogy váljanak a javaslat értelmében az Országos Levéltár alá rendelt kerületi levéltárak is, mint annak szerves kiegészítő része.*”[417]

Hajnal István véleménye szerint az Országos Levéltár egészen sajátos helyzetet töltött be az állami hivatalszervezetben. Amíg a Magyar Nemzeti Múzeum többi intézménye csupán tudományos feladatokat látott el, addig a levéltár különböző ügyekben egyúttal minisztériumok referense is volt. Habár ez a munka is tudományos jellegű volt, de egy nemességbizonyítás minden tudományos kritikának helytálló munka, a minisztériumok csak óvatosan, csak nagyon fontos kérdésekben forduljanak a levéltárhoz. „*Tudós szakemberek drága munkaidejét nem szabad elvonni ily célokra az ország történeti jelentőségű iratanyagának tudományos rendezésétől és feldolgozásától.*”[418]

A törvénytervezet az Országos Levéltárnál említette először hogy a tudományos célból végzett kutatás díjtalan, aki viszont egyéb célból végez kutatást, az a vallás- és közoktatásügyi miniszter által meghatározott díjat tartozik fizetni.[419] Maga az érdekelt miniszter, Szinyei Merse Jenő – aki a törvénytervezethez több kérdésre is kiterjedő írásos észrevételeket tett – jegyezte meg ezzel kapcsolatban: „*Én a kutatást általában díjtalanná tenném, már csak azért is, mert igen nehéz megvonni a határt a tudományos és az egyéb célból végzett kutatás között.*”[420] Wellmann Imre a tudományos kutatás fogalmának tisztázására tett javaslatot: „*ha már a nem tudományos kutatás után díjat kell fizetni, akkor a magáncélú genealógiai kutatást ne lehessen tudományosnak minősíteni.*”[421]

Aligha meglepő, hogy a legtöbb észrevétel a vármegyei és a törvényhatósági jogú városi levéltárakat tárgyaló fejezettel kapcsolatban érkezett. A rendelettervezet kimondta, hogy a vármegyék és a fent említett városok kötelesek levéltárat fenntartani. Hodinka Antal kifogásolta, hogy a tervezetből kimaradt a levéltári helyiségek ügye, pedig tűrhetetlen az a helyzet, hogy értékes iratok helyszűke miatt továbbra is kárt szenvedjenek.[422]

[417] MNL OL Y 1. 1059/1935. 14. f.
[418] MNL OL Y 1. 1171/1943. 1−2. f.
[419] MNL OL Y 1. 1171/1943. 1−2. f. De azután megismétli más levéltártípusoknál is.
[420] MNL OL Y 1. 2015/1942. vö. MNL OL Y 1. 2616/1942.
[421] MNL OL Y 1. 2616/1942.
[422] MNL OL Y 1. 736/1944.

Hadnagy Albert szerint a törvénynek a törvényhatóságokat, ha megfelelő épülettel nem rendelkeznek, kötelezniе kell őket új levéltárak építésére.[423]

Klein Gáspár és Meczner Tibor azt hangsúlyozták, hogy a levéltárfenntartás fogalmába a kutatószoba is beletartozik.[424]

Sümeghy Dezső hiányolta a levéltár fenntartásának fedezetéről való költségvetési gondoskodást.[425]

Ort János annak törvénybe iktatását javasolta, hogy a törvényhatóságok „*kötelesek a levéltár fenntartásáról gondoskodni*". Így, ha úgy döntöttek volna, hogy levéltárát átengedi a kerületi levéltárnak, anyagi hozzájárulás vállalására lehetett volna kötelezni.[426]
A törvénytervezet meghatározta a törvényhatósági levéltár gyűjtőkörét. Hadnagy Albert annak kimondását is szükségesnek tartotta, hogy szolgáltassák vissza a vármegyei levéltáraknak mindazon úrbéri iratokat és térképeket, amelyeket a kir. törvényszékeknek át kellett adni, amikor azok a törvényhatóságok „kebeléből" kiváltak. Ugyanő vetette fel, hogy a vármegye területén levő történeti értékű iratokat a megyei levéltár ne csak gyűjthesse, miként ezt a törvénytervezet lehetővé teszi, hanem gyűjtésére kizárólagosan legyen jogosult.[427]

Jánossy Dénes az Országos Levéltár igazgatója a törvényhatósági levéltárakkal foglalkozó fejezet összeállítása során rendszeresen konzultált Fára Józseffel. Ő javasolta például, hogy a készülő törvény 20.§-ában ne a főlevéltárnok feladatait, hanem kötelességeit határozzák meg.[428] A törvény 44. §-a pedig a levéltár fenntartója, illetve vezetője köteles a Levéltárak Országos Főfelügyelőjének szakmai ajánlásait végrehajtani. Fára véleménye mindvégig egy egységes állami vezetésű megyei levéltári szervezet kiépítése volt.[429]

A törvénytervezet a törvényhatósági levéltárnokok kinevezése terén eltért az addigi gyakorlattól, mert a pályázat meghagyásával a kinevezést a főfelügyelő javaslata mellett a

[423] MNL OL Y 1. 1289/1943. 4. f. vö. MNL OL Y 1. 286/1941. Tolna megyei levéltár. szn. 1. f.
[424] MNL OL Y 1. 1289/1943. 3. f. vö. MNL BAZML IV. 907. Borsod-Gömör-Kishont vármegye levéltárának iratai. szn. 1943.
[425] MNL Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Sopron Megyei Levéltár (továbbiakban) GyMSM SL IV. B. 429. Sopron vármegye levéltárának iratai. 1/1944. Az autonómiák által kivetendő (évi 1%-ot meg nem haladó) külön kultúraadó kivetésével vélte biztosíthatónak a levéltárak és más kulturális intézmények megfelelő szintű fenntartását. E rendelkezés nélkül ugyanis a levéltárat érintő minden anyagi vonatkozású kérdést, még felsőbb rendelkezés esetén is, azzal a megszokott válasszal lehet elodázni, hogy elintézéséhez hiányzik a költségvetési fedezet.
[426] MNL OL Y 1. 1289/1843. 8. f.
[427] MNL OL Y 1. 1289/1843. 7. f.
[428] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. Működés, ügyrend tapasztalatcsere. 1072/1943. lt. sz.
[429] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. 1072/1943. lt. sz. 1943-ban Zalaegerszegen tárgyalták a törvénytervezetet, a vita során jelentős ellenerők sorakoztak fel a törvénnyel szemben, ellenezve, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum, mint Országos Gyűjteményegyetem a törvény hatálya alá kerüljön.

belügyminiszterre ruházta. Miskolczy Gyula szerint a kinevezés jogát meg lehetett volna hagyni a törvényhatóság első tisztviselőjének annak megtartásával, hogy a kinevezésnél tartania kellett magát a főfelügyelő jelöléséhez. Véleménye szerint a megyei városok és a községek iratainak tervezett átvétele indokolttá tette az allevéltárnoki állás megszervezését, illetve újjászervezését. Sőt arra is javaslatot tett, hogy a közjegyző és a körorvos analógiájára, de még nagyobb összevonásokkal, tehát még több község és esetleg több város együtt közös levéltárnokot alkalmazhatott volna, akit körlevéltárnoknak, esetleg járási levéltárnoknak lehetett volna nevezni. A vármegyei központi főlevéltárnok mellé tehát egy vidéki főlevéltárnoki vagy egyszerűen levéltárnoki állást szervezhettek volna, akinek dotációjához az egyes községek és megyei városok is arányosan hozzájárultak volna. E tudományos felkészültségű levéltárnokoknak lett volna a feladata a kis levéltárak őrzése és rendben tartása.[430]

Hadnagy Albert szerint a kutatási engedélyek megadásáról már csak azért is a főlevéltárnoknak kellett határoznia, mert az alispán a levéltár anyagához semmit nem értett. Vácz Elemér arról számolt be, hogy Szabolcs megyében már eddig is az a gyakorlat alakult ki, hogy a kutatási engedély ügyében a főlevéltárnok maga határozott, sőt az alispán külön is felkérte őt arra, hogy ilyen ügyekben ne is forduljon hozzá.[431] Ort János csak a főlevéltárnok tevékenységének időnkénti ellenőrzését például a kutatónapló láttamozását, és vitatott kutatási esetekben való döntést tartotta az alispán feladatának. A törvény a kutatás engedélyezését végül is a törvényhatóság első tisztviselőjének hatáskörében hagyta meg.[432]

A törvénytervezet a törvényhatósági levéltár oldaláról is említette a kerületi levéltárakat, amelyek felállítása esetén a törvényhatóság levéltára megszüntetésével levéltári anyagát elhelyezhette az illetékes állami kerületi levéltárban. Miskolczy Gyula szerint a törvényhatóságot levéltára megszüntetése esetén kötelezni kellene iratanyaga beadására. Ha a törvényhatóság levéltára a kerületi levéltárba kerül, az anyakönyvi másodpéldányoknak vissza kell maradniuk például a főjegyző kezelésében.[433]

Kevés észrevétel érkezett a megyei városi és községi levéltárak fejezethez. Többen mint például Miskolczy Gyula, Kovács Béla, Szilágyi Loránd, Holub József azon a véleményen voltak, hogy a megyei városokat és a községeket vagy levéltár fenntartására,

[430] MNL OL Y 1. 1289/1943. 3. f. Az üres állások betöltésének folyamata a következő volt: az állásra pályázatot kellett kiírni, a pályázókból a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa alkalmas személyeket rangsorolva jelölt, a főlevéltárnokot a főispán csak a jelölt személyek közül nevezhette ki.
[431] MNL OL Y 1. 1289/1943. 8. f.
[432] MNL OL Y 1. 1289/1943. 8. f.
[433] MNL OL Y 1. 1289/1943. 8. f.

vagy iratanyaguk átadására kell kötelezni. 1944-ig nem született meg a törvény. 1945-ben a nemzetgyűlésnek sem ez volt az első és legfontosabb feladata, hogy a hazai levéltárügyet rendezze.[434]

A korábban nagy munkát jelentő feladatok ugyan megszűntek (származás- és nemességigazolások), sürgős feladatként jelentkezett a háborús károk helyreállítása. Kisebb-nagyobb kár, sérülés az ország csaknem valamennyi levéltárát érte, de általános volt a levéltári rend felbomlása. A hadi események következtében a levéltárakat ért károknál lényegesen nagyobb veszteségek érték a közigazgatási irattárakban, vállalatoknál, magánszemélyeknél őrzött iratokat. Borsa Iván megállapítása szerint a levélárakon kívül őrzött iratokban bekövetkezett pusztulások valójában nem is a háborús események, hanem az azt követő évek gondtalanságai miatt következtek be.[435]

A Magyar Országos Levéltár 1945 áprilisában felhívta a figyelmet az iratvédelemre. A belügyminiszter 1945. július 4-én a törvényhatóságok első embereinek, az alispánoknak adott utasítást: „*... a törvényhatóság területén kísérje figyelemmel a családi levéltárak, mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi és egyéb gazdasági üzemek, vállalatok, társulatok stb. levél- és irattárainak sorsát.*”[436]

1945. július 15-én miniszterelnöki rendelet érkezett a főispánokhoz a levéltári anyagok védelméről. 1946. március 18-án, pedig ismét a belügyminiszter utasította a törvényhatóságokat a levéltárak megmaradt anyagának fokozott védelmére. Ezek a jó szándékú felsőbb utasítások nem jártak kellő eredménnyel. A megyei levéltárak alkalmatlanok voltak a fent felsorolt iratanyagok őrizetére részint helyhiány, részint pedig azért mert gyakorlatilag továbbra is csak a megyei területi közigazgatási levéltárának tekintették magukat.[437]

A Nemzetgyűlés közoktatásügyi bizottsága csak 1947. június 24-i ülésén foglalkozott a levéltárügy rendezéséről szóló törvényjavaslattal. Az ügy előadója Eckhardt Sándor egyetemi tanár volt, aki összegezte a hosszúra nyúlt törvény előkészítés történetét, és tudományos kutatóként érvelt a törvény hatálybaléptetése mellett.[438] Az egyik érv a törvényjavaslat sürgőssége mellett az volt, hogy az elmúlt években szörnyű pusztulás érte a levéltári anyagot: a második világháború következtében olyan levéltárak pusztultak el, amelyek annak idején még a törökdúlást is átvészelték. Annál fontosabb feladat volt tehát,

[434] MNL OL Y 1. 17961945. 1−3. f.
[435] BORSA, 1954. 30.
[436] Lakos János: 40 ÉVE TÖRTÉNT ... Az Országos Levéltár előterjesztése a magánlevéltárak megmentése ügyében (1945. április 7.). In: Levéltári Szemle, 1985. (35. évf.) 1. sz. 49. 90544/1945. sz. rendelet
[437] BALÁZS, 1970. 58.
[438] Keresztury Dezsőt Ortutay Gyula 1947. március 17-én váltotta fel a kultuszminiszteri székben.

hogy a megmaradt anyagban a tudományos kutatást biztosítani a jövő nemzedék számára.[439] Felhívta a jelenlévők figyelmét, hogy az elveszett és lappangó iratok megmentésén a megyei levéltárosok, muzeológusok Országos Levéltár szakembereinek irányítása mellett lankadatlanul fáradoznak. Példákat idézett arra, hogy régi, értékes iratokat sajtosoktól és kofáktól kellett visszavásárolni. Ezután Pásztor István jegyző felolvasta a törvényjavaslat 1−55. §-át, amit a Nemzetgyűlés hozzászólás és változtatás nélkül elfogadott.[440]

A levéltárügy rendezéséről szóló 1947. évi 21. tc. a hazai első levéltári törvény.[441] A vallás- és közoktatásügy miniszter felügyelete alatt a véleményező- és javaslattevő testületet, azaz a közel 40 tagból álló Országos Levéltárügyi Tanácsot „de jure" felállította, „de facto" kinevezték a levéltárak országos felügyelőjét, aki bizonyos szakmai ellenőrzést gyakorolt a megyei és törvényhatósági jogú városi levéltárak felett, de mindössze csak egy évig működött.[442]

Az eddig ismertetett szervezeti körülmények között egységes szempontok szerint irányított levéltári munkáról, kutatásról sem lehetett szó. A törvény tervezetében a levéltár személyzeti felépítése Levéltáros Egyesület hatékony közreműködésével így fogalmazódott meg: „*A vármegye és a törvényhatósági jogú városok főlevéltárnokát továbbá a levéltáraikban a főlevéltárnoki álláson kívül rendszeresített levéltárnoki, allevéltárnoki és más fogalmazói minőségi állásokban alkalmazandó tisztviselőket országos pályázat alapján a levéltárak Országos Főfelügyelőjének jelölése alapján a törvényhatósági közgyűlés életfogytiglan választja. Ha a jelölésre alkalmas pályázók száma ötnél több három, ha ötnél kevesebb kettőt kell jelölni. Jelölésből csak a képesítéssel nem rendelkezőt lehet kizárni.*"[443]

---

[439] Nemzetgyűlési Napló. 1945. 8. kötet, 141. ülés 1947. 07. 04. 406−414. A közoktatásügyi bizottság ülésének jegyzőkönyve.

[440] Nemzetgyűlési Napló. 1945. 8. kötet, 141. ülés 1947. 07. 04. 406−414. A közoktatásügyi bizottság ülésének jegyzőkönyve. A nemzetgyűlés 1947. július 4-i ülésén Kéthly Anna elnöklete alatt tárgyalta meg a levéltárügy rendezéséről szóló törvényjavaslatot. Az ügy előadója itt is Eckhardt volt, aki kifejtette, hogy a levéltárügy ziláltsága, a levéltárakkal és köziratokkal szemben országszerte mutatott érdektelenség, bűnös közömbösség, de legfőképpen a történeti anyag pusztulása, mely még mindig nem fejeződött be, tette elkerülhetetlenül szükségessé a levéltári törvény megalkotását. Ezután az előadó fejezetről fejezetre haladva részleteiben is ismertette a törvényjavaslatot. Végül annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a törvényjavaslat elfogadása a tudományos világban nagy megnyugvást fog kelteni, mert semmiféle irányú és semmiféle szellemű történetírás nem nélkülözheti – ha az igazság megállapítására törekszik – az írásos emlékek gyűjteményét.

[441] 1947. évi 21. tc. A levéltárügy rendezéséről In: CJH 1947. évi törvénycikkek, 1948. 199−201.

[442] 1947. évi 21. tc. A levéltárügy rendezéséről In: CJH 1947. évi törvénycikkek, 1948. 199−201.

[443] 1947. évi 21. tc. A levéltárügy rendezéséről In: CJH 1947. évi törvénycikkek, 1948. 199−201. vö. Borsa, 1954. 34−38.

Az 1947. évi törvény gyakorlatilag a polgári korszak lezárásaként elindíthatott volna egy folyamatot – a levéltárosok iratvédelmi felügyeleti jogkörének kiterjesztésével –, megteremthette volna a maradandó értékű iratok védelmét. A törvény megkülönböztette a köziratot, magániratot, közérdekű magániratot, így megalkotta a közlevéltár, a magánlevéltár és a közérdekű magánlevéltár fogalmát. A törvény 20§-a rendelkezett a vármegyék és törvényhatósági jogú városi levéltárak gyűjtőkörén túl, a levéltárosok képzettségéről, feladatairól.[444] Hosszas előkészítés után a törvény nem rendelkezett a levéltárosok magánmunkálatairól.[445] A tudományos kutatás továbbra is díjtalan maradt.[446] A magán célból végzett kutatás díját a belügyminiszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben határozta meg.[447] További díjköteles szolgáltatások voltak a levéltári kutatást igénylő történeti és közigazgatási kérdésekben hatósági rendelkezésre szakvélemény adása, a levéltár iratairól egyszerű vagy hiteles másolatok adása.[448] Új feladatként írta elő a törvény az anyakönyvi másodpéldányokból a jogszabályok által megengedett esetekben anyakönyvi kivonatok kiállítását. Mind a mai napig az egyik legvitatottabb kérdés a felekezeti, illetve a polgári anyakönyvek kutatása, illetve ezekből másolatok kiadása. A megyei levéltárosok hiába küzdöttek nem sikerült a fizetési besorolások törvényi rendezése.[449] 1948. május 19-én pedig miniszteri rendelettervezetet készített a levéltári gyakorló szolgálatról és a levéltári szakvizsgáról.[450] Joggal lehetett várni, hogy ennek a nagy gonddal és a nemzetközi tapasztalatok széles körű felhasználásával készült törvénynek alapvető rendelkezései (az országos főfelügyelői állás betöltése, a levéltári tanács létrehozása, a kerületi levéltárak szervezésének megkezdése stb.) a közeljövőben megvalósulnak. Az elveszett és lappangó iratok megmentésén és felkutatásán centralizáltan az Országos Levéltár munkatársai és a megyei levéltárosok együtt dolgoztak. A törvény nem sértette az „autonómiák” jogait, hiszen a kormányzatukhoz szükséges iratok továbbra is birtokukban maradtak. Az Országos Levéltárban Herzog József, majd Jánossy Dénes is főigazgatóságuk alatt rendkívül fontosnak tartották, hogy a megyei levéltári ügyviteli szabályzatot kiadásra előkészítsék.

[444] 1947. évi 21. tc. A levéltárügy rendezéséről. In: CJH 1947. évi törvénycikkek, 1948. 199−201. 1947. évi 21. tc. vö. MNL FML IV. 425. 1/1944. lt. sz. Sajnos a törvény nem teljes körűen határozta meg a megyei levéltárosok ügykörét. Lásd VÜSZ 237. § 3. és 4. bekezdés.
[445] MNL OL Y 1. 2616/1942. vö. MNL FML IV. 425. 182/1942. lt. sz. Fára József és Jenei Károly levélváltása.
[446] 1947. évi 21. tc. A levéltárügy rendezéséről. In: CJH 1947. évi törvénycikkek, 1948. 199−201.
[447] 1947. évi 21. tc. A levéltárügy rendezéséről. In: CJH 1947. évi törvénycikkek, 1948. 199−201.
[448] MNL PML IV. 79. 512 lt./1930. 63. f. Másolatok készítésének díjszabása. vö. MNL OL Y 1. 286/1941.
[449] MNL FML IV. 425. 16/1944. lt. sz. vö. MNL OL Y 1. 1083/1943.
[450] MNL OL Y 7. 323/1948. 43−52. f.

Ugyanakkor több megyei alispán terjesztett fel a Belügyminisztériumba közvetlenül levéltári szabályzatot. Ezek főképpen a levéltár elhelyezésével, őrzésével, gondozásával, rendezésével, leltározásával, és gyarapításával foglalkoztak fő vonalakban. A törvény egyetlen pozitívuma az volt, hogy ezután a megyei levéltári ügyviteli szabályzatot a belügyminiszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben és nem egymástól függetlenül adták ki. A következő években végbemenő politikai, tulajdonjogi és államszervezeti változások miatt a jogszabály végrehajtására a Levéltárak Országos Főfelügyelőségének megszervezésének kivételével nem került sor. 1947. május 29-én felterjesztették a létrehozandó főfelügyelőség munkatervét, és kijelölték az 1947/48. évi feladatok ellátásához szükséges ellátmány összegét.[451]

A VKM azonban, mintha a levéltári törvényről mit sem tudott volna, 1948 közepén az aktuális tudományos, múzeumi, könyvtári és levéltári kérdések kimunkálására bizottságok létrehozására szólította fel a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsát. 1949. március 5-én pedig a Magyar Tudományos Tanács történészaktívája állást foglalt a levéltárügy helyzetéről és fejlesztéséről. Itt már az új levéltári törvény előkészítése került napirendre, és amikor végre a főfelügyelői állás betöltésre került, ez lett a főfelügyelő egyik kiemelt feladata is.[452]

Végül 1950-ben hatályon kívül helyezték a törvényt.[453]

[451] MNL OL Y 7. 192/1947.
[452] MNL OL Y 7. 323/1948.vö. MNL OL K 726. 677/1948.
[453] A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 29. számú törvényerejű rendelete a levéltárakról. 33. § In: Magyar Közlöny, 1950. 07. 30. 128−129. sz. 952.

II.5. A magyar levéltáros egyesület (1920−1947)

A 20. század elején megélénkült nemzetközi kapcsolatok szükségessé tették, hogy a levéltárak kilépjenek az évszázados elszigeteltségből, közvetlenebb kapcsolatba kerüljenek egymással, céltudatosan együttműködjenek, ismerjék egymás tevékenységét, problémáit. A történettudomány is megkívánta egyes kérdések nemzetközi megvitatását közös konferenciákon, ahol óhatatlanul felmerült a történeti források megőrzésének, kutathatóságának kérdése is. Ebben az időszakban a könyvtárak és levéltárak kapcsolata szoros volt, a két rokon szakmának hasonló problémái voltak. 1910-ben Brüsszelben összeült a Levéltárnokok és Könyvtárnokok Nemzetközi Kongresszusa, ahol a történeti kutatásokkal összefüggő aktuális kérdések megvitatására létrehozták az Állandó Bizottságot.[454]

Az 1912-ben megalakult Törvényhatósági Levéltárosok Országos Egyesülete elsőként valósította meg a magyar levéltárosok egyesületbe tömörítését, a közös érdekképviseletét, hivatással kapcsolatos problémák orvoslását, sajnos az első világháború elsodorta.[455] Az 1920-as évek szellemi élete az első világháború okozta lelki traumát elsősorban kulturális kapcsolatok elmélyítésével oldotta. Magyarországon a 30-as években erősödött meg az egyesület létrehozásának gondolata a könyvtárak és levéltárak közcéljai elérésére, szakmai megerősödésére, nemzetközi kulturális kapcsolatok mélyítése. A Könyvtáros Egyesület létrehozását 1929. június 8-án a Magyar Nemzeti Múzeumban összehívott országos könyvtár értekezleten Hóman Bálint a Nemzeti Múzeum főigazgatója vetette fel.[456]

1935. január 31-én tartott egyesült előkészítő értekezleten már a levéltárosok is részt vettek. 1935. június 26-án volt a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének alakuló közgyűlése a Magyar Tudományos Akadémián. A tagság elfogadta az alapszabály tervezetét, megválasztotta a tisztikart. Tiszteletbeli elnök: a vallás- és közoktatásügyi miniszter volt, az egyesület elnöke Fitz József, alelnök: Herzog József az Országos Levéltár főigazgatója lett.[457] A 30-as években egyre erőteljesebben fogalmazódott meg az igény a magyar levéltárügy problémáinak felvetésére, megoldási

[454] Pálfy Ilona: Nemzetközi levéltári szervezetek. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 79−98.
[455] Vácz Elemér: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 334.
[456] Bisztray Gyula: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Évkönyve, I. 1935−1937. Budapest, 1937. 35−36.
[457] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 210. vö. 1936. 03. 18. A belügyminiszter 16 4471-1935/VH. sz. alatt jóváhagyja a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének alapszabályait.

javaslatok megvitatására: „…*lelkes összefogás és erős akarat szükséges. Az első lépés a problémák felvetése, megismerése, és tisztá*zása.”[458] A megyei és törvényhatósági jogú városok, valamint a községi és magánlevéltárak nagy része nem megfelelő körülmények között, jogilag rendezetlenül, szakmai felügyelet nélkül működött. Nem volt levéltáros képzés, sőt magyar nyelvű kézikönyv sem állt rendelkezésre, amely a megfelelő levéltári ismereteket rendszerezte volna. A levéltárosok ezért lelkesen üdvözölték az egyesület felállítását, számukra ez jelentette a szakmai megbeszélések és nemzetközi kapcsolatok szimpóziumát. Az egyesület céljai között szerepelt: tudományos és ismeretterjesztő előadások megrendezése, könyvtáros és levéltáros képző tanfolyamok tartása, folyóirat, vagy időszaki kiadványok kiadása, sőt a könyvtár- és levéltárügyet érintő kiadványok anyagi támogatásának felkarolása is.[459]

Az első kongresszust 1936. október 2–4. között Budapesten rendezték meg. Egyhangúan elhatározták, hogy a magyar könyvtárügy fejlesztése érdekében könyvtáros képző tanfolyamot indítanak, és a jövőben ezeket a tanfolyamokat rendszeresítik, valamint a könyvtárak és levéltárak gyakorlati és elméleti kérdéseinek előmozdítására évkönyvet adnak ki. Több levéltárat érintő javaslat is elhangzott. Témánk szempontjából jelentős Garzó József Kecskemét város levéltárnokának felszólalása, aki a városi levéltárosok hátrányos fizetési besorolását tette szóvá. Az ügyben az egyesület memorandumot nyújtott be a belügyminiszternek. Csobán Endre Debrecen város főlevéltárnoka a levéltárak nemzetközi védelmének megszervezésére tett javaslatot. Véleménye szerint a kormánynak a Népszövetség előtt egy a Nemzetközi Vöröskereszthez hasonló intézményrendszer létrehozására kellene javaslatot tennie, ami kijelölné azokat a levéltárakat, amelyek nemzetközi védelmet élveznének.[460]

A Levéltári Szakosztály ülésein egy elméleti és egy gyakorlati előadás-sorozat szerepelt. Az elméleti előadások a történeti visszapillantást szolgálták. A gyakorlati előadásokon egy-egy időszerű probléma bemutatása volt. Szabó István megállapítása szerint ugyanis a levéltáros hivatásra elméletileg teljesen felkészülni nem lehet, a problémákkal a kollégák a mindennapi feladatok során találkoznak, nem áll rendelkezésre levéltári kézikönyv, ami eligazítást nyújtana. A levéltártan alapjait kétévente tartandó kongresszusok elméleti előadásaival egy-egy gyakorlati kérdéscsoport megvitatásával

[458] VÁCZ, 1936. 334.
[459] A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Alapszabálya. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Évkönyve, I. 1935−1937. Budapest, 1937. 49.
[460] VÁCZ, 1936. 333−336.

akarták lerakni. A szakma „égető" kérdései közé tartozott az egységes levéltári alapfogalmak kialakítása és a képzés rendszerének kérdése.[461]
Az előadásokat követő vita során szóba került a selejtezés, az iratanyag konzerválás, magánlevéltárak, valamint a légvédelem problémái.

Az első kongresszus 81 év távlatából sikeresnek mondható. Összefogta a könyvtáros és a levéltáros szakma képviselőit, lehetőséget nyújtott arra, hogy a kollégák megismerjék egymást, megtekintsék a jelentős fővárosi közgyűjteményeket. Felvetette azokat a kérdéseket, amelyek nemcsak az itthoni, hanem a külföldi szakembereket is foglalkoztatta, olyan célokat tűzött ki, amelyek megvalósíthatóak voltak. Ezek közül a könyvtáros képzés megszervezése, az egyesületi évkönyv megjelentetése volt a legégetőbb feladat.

Az 1937. évi levéltári egyesületi munka főleg a szakosztályi felolvasó üléseken folyt. 1937. május 11-ei felolvasó ülést emelném ki iratvédelmi szempontok miatt. Kossányi Béla főlevéltárnok „*A fényképezés a levéltár szolgálatában*" és Pálfy Ilona országos allevéltárnok „*A filmlevéltárak*" címmel tartott előadást, majd ezután Kossányi Béla bemutatta az Országos Levéltár újonnan berendezett modern fényképészeti laboratóriumát.[462]

Az egyesület kezdeményezésére a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a 14854/1937. III. VKM rendeletével az 1929. évi 11. tc.-ben megállapított felügyeleti jogra hivatkozva utasította a főispánokat, hogy a levéltárak fejlesztését szorgalmazzák, abban működjenek közre, mert eljárásukról ellenőrzés útján fog meggyőződni.[463]
Az egyesület második kongresszusát 1938. október 6−9. közötti időszakra tervezték. Az első bécsi döntést követő külpolitikai helyzet változása miatt 1939-re halasztották. A felvidéki levéltárak felmérései miatt keletkezett többletmunkák miatt, a szakosztályok előadásai is elmaradtak. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1929. évi 11. tc.-ben meghatározott főfelügyelettel 1939. november 18-án Herzog József országos levéltári főigazgatót bízta meg. A visszacsatolt területek levéltárainak felmérése nem tűrt további halasztást.[464]

A második kongresszus 1939. június 8−11. között került megrendezésére. A levéltári szakosztály három ülését az Országos Levéltárban tartották, Herzog József szakosztály elnök elnöklete alatt. Az Országos Levéltár dolgozóin kívül jelen voltak a

[461] MNL OL XXVI-A-152-1933-3., MNL OL XXVI-A-152-1936-17. (5. doboz). vö. SZABÓ, 1937. 26−27.
[462] VÁCZ, 1937. 323.
[463] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 212.
[464] MNL OL Y 1. 442/1942.

törvényhatósági levéltárosok, az egyházi és magánlevéltárak képviselői, a bécsi döntés értelmében visszacsatolt Felvidék törvényhatósági és egyházi levéltárosai. A szakosztályi ülésen tartott előadások a levéltári munka két legfontosabb csomópontját, a rendezést és a selejtezést ölelték fel. Az előadások és az utána következő hozzászólások több oldalról, több szempontból világították meg az iratrendezés és selejtezés kérdését. Máig érvényes elvet állapítottak meg: a rendezés és a selejtezés szoros összefüggését, azt, hogy csak rendezett anyagot lehet selejtezni és a selejtezést meg kell előzni a körültekintő iratértékelésnek. Ehhez azonban ismerni kell a hivatal felépítését, az ügymenetet, a szervek egymáshoz való viszonyát. Különösen hasznos volt, hogy a különböző levéltártípusok képviselői elmondták tapasztalataikat, véleményüket, és így megismerték egymás munkáját és gondjait.[465]

Az egyesület, mint szakképviselet véleményezte az „Anyakönyvi Utasítás" tervezetét, és észrevételeit megküldte a Belügyminisztériumnak, tiltakozva az ellen, hogy az anyakönyvi másodpéldányok vezetésével a törvényhatósági levéltári munkáját rendkívüli módon megnövelték. A főtitkár beszámolt a nemzetközi kongresszusokon a szűkös anyagi helyzet miatti rendkívüli gyér részvételről.[466]

A harmadik nap volt a „*panasznap*". A levéltárosok részéről Klein Gáspár, Borsod vármegye főlevéltárnoka „*A levéltárnok, mint központi előadó*" című előadásában hívta fel a figyelmet arra, hogy a törvényhatósági levéltárnokokra egyre több olyan feladatot rónak, ami nem áll szoros kapcsolatban a levéltári feladatokkal. Rájuk hárult az anyakönyvi, illetőségi, állampolgári, vízi- és kórházügyek, különböző összeírások, sőt nem egy esetben a kihágási bíró feladatokat is ők látták el. Senki nem vette figyelembe, hogy egy-egy közepes nagyságú megye esetében az utólagos anyakönyvi bejegyzések száma is 20000-30000-re emelkedett, ez a feladat kitette egy ember teljes munkáját. Halász Imre Bars-Hont vármegye főlevéltárnoka szerint a levéltárnoki munka tiszteletét az 1929. évi 30. tc. ásta alá, ekkortól nem volt a törvényhatósági bizottság tagja a főlevéltárnok. Szabó István a Levéltári Szakosztály titkáraként a felmerült problémákat a szakosztályi intézőbizottság elé terjesztette. Az utolsó napon a háború veszély miatti levéltári légvédelemmel kapcsolatban

[465] Varga Endre (OL): A rendezés általános elvei; Sümeghy Dezső (Sopron vármegye főlevéltárnoka): *A vármegyei levéltár rendezése*; vitéz Házi Jenő (Sopron város főlevéltárnoka): *A városi levéltár rendezése*; Ember Győző (OL segédőr): *A levéltári leltár*; Bánrévy György (Budapest Főváros allevéltárnoka): *A selejtezés általános elvei;* Klein Gáspár (Borsod vármegye főlevéltárnoka): *A vármegyei levéltár selejtezése*; Juhász Viktor (Székesfehérvár város főlevéltárnoka): *A városi levéltár selejtezése;* Csobán Endre (Debrecen város főlevéltárnoka): *A számvevőségi iratok selejtezése*; Ányos Lajos (OL levéltári igazgató): *A székely nemesség igazolása.*

[466] Witzmann Gyula: Két főtitkári jelentés. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Évkönyve, III. 1938−1941. Budapest. 1941. 38.

tartottak előadásokat. Jánossy Dénes: „*Légvédelem a levéltárban*”, valamint Fára József a „*Levéltárvédelem a vármegyében*” című előadásai a kor legfontosabb elméleti kérdéseinek megoldásához mutattak utat. Fára József előadásában felvetette a vármegyei levéltárak gyűjtőkörének szélesítését az iskolai, egészségügyi, mezőgazdasági, út- és vízügyi, költségvetési, rendészeti, igazság-szolgáltatási, pénzügyi szervek iratainak begyűjtésével. Javasolta, hogy az irattárak a vármegyei levéltárak felügyelete alá kerüljenek.[467]

1939. szeptember 1-jén Németország megtámadta Lengyelországot, ezzel kezdetét vette a második „világégés”. A második bécsi döntés 1940 nyarán Észak-Erdélyt visszaadta Magyarországnak. 1940. december 7-re hirdették meg az egyesület rendes közgyűlését. György Lajos előadásában az erdélyi könyvtár- és levéltárügy kiemelte fontosságára hívta fel a figyelmet.[468]

Jánossy Dénes az irattárakról tartott összefoglalójában számba vette mindazokat a tényezőket, amelyek az iratanyag fennmaradását veszélyeztették. Az irattári iratanyagra, mint „leendő” történeti forrásokra hívta fel a figyelmet: „*... a kormányhatóságoknak alárendelt közhatóságoknál, hivataloknál és intézményeknél igen gyakran hiányzik annak világos felismerése, hogy irattáraik, mint természetes és jogi személyek jogain és kötelességein túlmenőleg a történetírásnak is fontos forrásai, gondos kezelést igényelnek.*”[469]

1941. október 28-án A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete tisztújító közgyűlése a Magyar Tudományos Akadémián volt. A levéltári szakosztály élére ekkor három vezetőt választottak; Herzog József elnököt, Jánossy Dénes elnökhelyettest, Ember Győző titkárt. A közgyűlésen Ember Győző „Hivataltörténet és levéltár” címmel tartott előadást.[470] A háború anyagilag és személyzetileg is hátráltatta az egyesület működését. Elvi szinten sem sikerült kidolgozni a levéltáros képzés intézményes megoldását. Házi Jenő az 1942. április 25-ei közgyűlésen „*A levéltárnokképzés kérdése*” címmel tartott előadást. Ezután azonban a nemzetközi kapcsolatok, sőt a hazai együttműködések is háttérbe szorultak az egyesület életében. 1943. április 15−16-án az Országos Levéltárban

[467] Sinkovics István: A Magyar Könyvtáros és Levéltáros Egyesülete II. Országos Kongresszusa. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 340−341. Az egyesület alapszabályát az ülés zárszavában módosították megszűnt a titkári és másodtitkári funkció. Új tisztségek főtitkár: Bisztray Gyula, könyvtáros titkár: Gronovszky István, levéltáros titkár: Szilágyi Lóránd lett. A szerveződő szakosztályok megválasztották tisztikarukat. A levéltári szakosztály elnöke: Herzog József lett. vö. Dóka−Müller−Réfi Oszkó (szerk.), 2000. 211.

[468] György Lajos: Az erdélyi könyvtár- és levéltárügye. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Évkönyve, III. 1938−1941. Budapest, 1941. 12

[469] Jánossy Dénes: A modern irattárak problémái. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Évkönyve, III. Budapest, 1941. 13.

[470] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 214

tartott ülést az egyesület Levéltári Szakosztálya. A fő kérdéskör az 1902. évi Vármegyei Ügyviteli Szabályzatban a levéltárak berendezéséről, ügyviteléről, az iratok rendezéséről, selejtezéséről tervezett, de eddig ki nem dolgozott vármegyei és törvényhatósági jogú városi levéltári szabályzat elkészítése volt. A szabályzat elvi alapjainak lerakása után a tervezet kidolgozásár egy-egy vármegyei, illetve városi főlevéltárost kértek fel. 1943 őszén a szabályzat szerkesztésére került sor.[471]

1943. október 2-ai közgyűlésen Sinkovics István levéltáros titkár olvasta fel a főtitkári jelentést, amelyben felhívta a figyelmet, hogy sok egyesületi tag a fronton harcolt, az itthon maradottakra fokozottabb többletmunka hárult, nemcsak a mindennapi közigazgatási feladatok sokszorozódtak meg, de a levéltári anyag biztonságos megőrzéséről is gondoskodni kellett. Sajnálattal közölte, hogy a nemzetközi kapcsolatok megszakadtak.[472]

A háború után az első és legfontosabb feladat a károk felmérése volt, össze kellett gyűjteni a szétszóródott dokumentumokat, raktári rendeket helyre kellett állítani és a veszélyeztetett magángyűjteményeket, illetve az irattári anyagot be kellett gyűjteni.[473]

1945. március 17-én megjelent a fegyverszüneti egyezményről szóló 525/1945. M.E. sz. rendelet 15. pontja előírta: Magyarország kormánya kötelezi magát, hogy haladéktalanul feloszlatja a magyar területen lévő összes „*hitlerbarát*" vagy más fasiszta politikai, katonai szervezeteket, valamint egyéb olyan szervezeteket, amelyek az Egyesült Nemzetekkel szemben ellenséges politikát folytatott.[474]

1945. július 14-én jelent meg a belügyminiszter 20165/1945. B.M. sz. rendelete, amely a fegyverszüneti egyezmény 15. pontjára hivatkozva kimondta, hogy az egyesületek működését 1939. szeptember 1-től felül kell vizsgálni.[475]

Rédey Ferenc a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének elnöke 1945. augusztus 10-én küldte el a fenti rendeletre jelentését. Hangsúlyozta, hogy az egyesület: „*... működésében politikai szempontok nem érvényesültek, ilyen kérdések fel sem merültek.*"[476]

---

[471] Witzmann Gyula: Könyvtáros- és Levéltáros élet az 1941−1943 években. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Évkönyve, IV. 1941−1943. Budapest, 1943. 64. Évi rendes közgyűlésen továbbá szó esett a levéltáros képzésről, és a családi levéltárak begyűjtéséről, rendezéséről.
[472] WITZMANN, 1943. 64.
[473] MNL OL Y 7. 32/1946. vö. Kisasszondy Éva: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének története 1935−1951 között. In: Magyar Levéltárosok Egyesülete 2006. évi vándorgyűlése. Veszprém, 2006. augusztus 28−30. Budapest, 2007. 38.
[474] Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 525. M.E. számú rendelete a fegyverszüneti egyezmény kihirdetéséről. (1945.03.17.) In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1945 (79. évf.) 37. sz. 45.
[475] MNL OL XIX-B-1-c-28-20165/1945. Belügyminisztérium. Törvényelőkészítő Osztály.
[476] MNL OL XIX-B-1-h-II-5633-417-szn/1945. Belügyminisztérium. Egyesületi Osztály.

Az egyesület vezetői népellenes magatartást nem fejtettek ki, ellenük népbírósági eljárás nem indult. Az igazolási eljárás során Jánossy Dénes alelnököt és Rédey Tivadar elnököt igazolták. A jelentéshez csatolták Budapest Székesfőváros Polgármesterének és az illetékes Nemzeti Bizottságnak a véleményét, amelyben az egyesület további működését javasolták. A Belügyminisztérium engedélyezte az egyesület tovább működését.[477] 1945. december 21-ei közgyűlés összehívására a Belügyminisztériumi ügyiratban foglaltaknak megfelelően az egyesület vezetőségének megválasztására, valamint az új alapszabály meghozatala miatt került sor. Fügedi Erik: „*Levéltárak pusztulása*" címmel tartott előadást. A fentiek ellenére a Belügyminisztérium 1947. február 28-án ismét elrendelte az egyesület felülvizsgálatát, mondván nem tettek eleget a 20165/1945. sz. B.M. rendeletben előírt jelentkezési kötelezettségüknek. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának vezetője ezért utasításba kapta, hogy folytasson le vizsgálatot az egyesületnél az 529/1945. M.E. rendeletnek megfelelően. Az egyesület működésének felülvizsgálata szorosan összefüggött a Jánossy Dénes ellen indult politikai támadással.[478]

Az Államvédelmi Osztály nyomozati jelentése megállapította, hogy az egyesület vezetősége 1945. augusztus 15-én eleget tett a 20.165/1945. B.M. számú jelentkezési kötelezettségének a VIII. kerületi elöljáróságon.[479]

Ezután a belügyminiszter felhívta Budapest Székesfőváros Polgármesterének, a Magyar Államrendőrség Főkapitányságának vezetőjét és a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának vezetőjének figyelmét, hogy az egyesületet vegyék nyilvántartásba, az egyesület vezetőinek 30 napon belül közgyűlést kellett összehívnia, ahol tisztújítást és alapszabály módosítást kellett végrehajtani, majd a jegyzőkönyvet fel kellett terjeszteni a tagjegyzékkel együtt a belügyminiszternek.[480]

A levéltáros egyesület az 1946. évi 6. tc. tárgyában kiadott M.E. rendelet előkészítése során szorgalmazta a levéltárnokok feladatainak meghatározását és előnyösebb fizetési besorolásukat. Elérte, hogy a levéltárosok a törvényhatóság múltjára vonatkozó közérdekű iratok felkutatása céljából a belföldi és külföldi levéltárakban is kutathassanak, nemcsak a történeti és modern iratanyag kezelői legyenek, hanem tudományos munkát, például forrásfeltárásokat is végezhessenek. 1947. október 27-én a Levéltári Szakosztály ülésén ismét a levéltárvédelem és a levéltárosok tudományos pótléka

[477] MNL OL XIX-B-1-h-II-5633-417-252754/1945. (1945. 11. 06.) Az egyesület vezetői között változás 1941. december 29-én Herzog József halála miatt történt. Helyére az 1942. évi közgyűlés Jánossy Dénest, az Országos Levéltár főigazgatóját választotta az egyesület alelnöknek.
[478] LAKOS, 1990. 301.
[479] MNL OL-XIX-B-1-h. II-5633-417-252754/1945.
[480] MNL OL-XIX-B-1-h. II-5633-417-252754/1945.

volt téma. Tudományos pótlék ügyben 1947. október 30-án Rajk László belügyminiszterhez fordultak, hiszen nemcsak közigazgatási, hanem tudományos munkát is elláttak.[481]

Összegzésként elmondható, hogy a levéltárügy felsorolt problémáira a levéltári törvény nem nyújtott megoldást. Ugyanakkor az érdekvédelmi szervezet képes volt arra, hogy a könyvtáros és levéltáros szakma képviselőit összefogja, lehetőséget nyújtott arra, hogy a kollégák megismerjék egymást. Felvetette azokat a kérdéseket, amelyek nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi életben is foglalkoztatta a szakembereket, a kérdésekre válaszokat próbált adni és olyan célokat tűzött ki, amelyek megvalósítása reálisnak látszott. Máig érvényes elveket állapítottak meg: a rendezés és selejtezés szoros összefüggését, azt, hogy csak rendezett anyagot lehet selejtezni és a selejtezést meg kell előznie a körültekintő iratértékelésnek. Ez utóbbihoz ismerni kellett a hivatal történetét és felépítését, az ügymenetet és a szervek egymáshoz való viszonyát. Különösen hasznos volt, hogy a különböző levéltártípusok képviselői elmondták tapasztalataikat, véleményüket, és így alkalom adódott arra, hogy megismerjék egymás munkáját és gondjait. Számos szakmai kérdésben szakképviseletként véleményt adtak ki. Gondoljunk itt a levéltári törvényt előkészítő szakmai vitákra, törvényhatósági levéltárak szabályzatára, selejtezési szabályrendeletekre, levéltár felügyeleti rendszer, képesítés, vagy az anyakönyvi utasítás során megfogalmazott referátumokra. A szakosztályi üléseket budapesti közgyűjtemény látogatások egészítették ki. Mindemellett az egyesület gondosan ápolta a nemzetközi szakmai kapcsolatokat is.

[481] MNL OL P 2272. 18. tétel, 139. f.

III. A Pest Megyei Levéltár története

III.1. A Pest Megyei Levéltár megszervezése

„A vármegyei, illetve a törvényhatósági jogú városi levélárban kell elhelyezni, azokat a köziratokat és egyéb iratokat, amelyeket a törvényhatóság továbbá a törvényhatóság szervei, intézetei, közintézményei, közművei és a törvényhatóság kezelésében lévő alapítványok az ügykezelésben rendszeresen nem használnak, valamint mindazokat az iratokat, amelyeket jogszabályok értelmében keletkezésük idejének figyelembevétele nélkül egyenesen levéltárban kell elhelyezni. A levéltárban kell elhelyezni továbbá a törvényhatóságnak magánjogi címen tulajdonban lévő történeti értékű, elsősorban a törvényhatóság múltjára vonatkozó iratokat. A vármegyei és törvényhatósági jogú városi levéltár történeti iratoknak a tulajdonjog fenntartásával megőrzésre való átvételét az iratok tulajdonosával kötött szerződésben megállapított feltételek szerint vállalhatja.”[482]
A levéltárak kezdetei arra az időre nyúltak vissza, amikor az írásbeliség termékeit, az iratokat, illetve azok egy részét az uralkodó, az egyház, a főúr vagy más magánszemély elsősorban jogi bizonyítás miatt megőrizte. [483]

A jegyzői tisztség a 1550. évi 62. tc-ben jelent meg.[484] A 16. század végétől a jegyző feladata volt a hivatali ügyintézés, a megyegyűlési jegyzőkönyvek vezetése és a megye iratainak őrzése, sőt hivatalba lépésekor jelképesen átvette a levéltár kulcsát és az iratokat tartalmazó utazó ládákat is. A megye távolabbi részein tartott közgyűlésekre a jegyző lóháton, illetve kocsin vitte magával a bemutatandó iratokat. Ezért ezt a korszakot az „utazó levéltárak” korának is nevezték.[485]

A megyei levéltárak tényleges megszervezését az 1723. évi 73. tc. rendelte el, mely kötelezővé tette az állandó székház építését a megyegyűlések, törvényszékek megtartása, a rabok elhelyezése és a megye iratainak őrzése céljából.[486] A hazai jogalkotás történetében először iktatták törvénybe, hogy a megyei bíráskodásban és igazgatásban keletkezett

[482] 1947. évi 21. tc. A levéltárügy rendezéséről. 20.§. VI. fejezet. Vármegyei és törvényhatósági jogú városi levéltárak. In: CJH 1947. évi törvénycikkek, 1948. 191−194. vö. XII. fejezet A levéltárak országos főfelügyelője 40−47. §. In: CJH 1947. évi törvénycikkek, 1948. 201−202.
[483] KÖRMENDY, 2009. 279.
[484] 1550. évi 62. cikkely. In: CJH 1526−1608. évi törvénycikkek, 1899. 291. „*Minden vármegyének legyen pecsétje, amelyet az alispánok és szolgabírák meg esküdt társak pecsétei alatt szekrényben kell tartani*”
[485] Föglein Antal: A vármegyei notárius. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 163.
[486] 1723. évi 73. cikkely. In: CJH 1657−1740. évi törvénycikkek, 1900. 630−631. „*Annak a helynek a földesurak birtokain leendő átengedéséről, ahol Tolna és más hasonló állapotban lévő megyék törvényszékeiket tartsák, hivatalos irataikat őrizék s a törvényhatósági hatalmat gyakorolják.*”

iratokat évenként rendszeresen a megyei székházba be kellett szolgáltatni. Az 1729. évi 25. tc. ezt megerősítette.[487] Az állami szakigazgatás differenciálódásával a 18. század közepére a megye írásbeli feladatai megsokszorozódtak. A Helytartótanács 1762-től a vármegyei és uradalmi tömlöcökben tartott rabokról félévenként jelentést kért. 1787-től negyedévente kimutatást kellett benyújtani a megye területéről történt ki- és bevándorlásokról is. Emellett éves jelentés készült a megye egészségügyi helyzetéről, a költségvetésről, az adókivetésről és adóbehajtásról, illetve a számadásról. A főjegyző volt a felelős mindezen adminisztrációs feladatok végrehajtásáért. A jegyzőknél lévő, mind nagyobb tömegű irat elhelyezése, valamint a jegyzőkönyvek biztonságos őrizetének kérdése a jegyzői hivatal átadási problémái miatt merült fel.[488] A Helytartótanács 1752. április 28-án a főispánokhoz intézett szabályzata (instructio) volt a legkorábbi kísérlet a megyei levéltárügy átfogó rendezésére.[489] Ennek ötödik pontja gyakorlatilag megismételte a fentebb idézett 1729. évi 25. tc-t.[490] A főispánok kötelességévé tette a megyei levéltárak rendezését, az iratok lajstromozását, a jegyzőkönyvek letisztázását, továbbá indexekkel való ellátásuk ellenőrzését. Az utasítás szerint a jegyzőkönyveket össze kellett fűzni, és a gyűlések sorrendjében beírni az ügyeket, amelyeket a főjegyző szignált. Az utolsó oldalt az alispán aláírásával és pecsétjével kellett lezárni, illetve hitelesíteni.[491] A főispánok azonban ezt követően sem fordítottak gondot a megyei ügykezelés ellenőrzésére, ezért 1768. november 21-én a Helytartótanács jelentést kért a levéltárak állapotáról.[492] Ezek után Mária Terézia 1769. január 30-án intézkedett a levéltárak rendezéséről és lajstromozásáról. Engedélyezte, hogy az említett feladatok ellátására a jegyzők mellé külön, e célból felesketett segéderőket vegyenek fel.[493] Természetesen a végrehajtás nem ment zökkenőmentesen. A terjedelmes utasítás számos, addig ismeretlen feladatot rótt a főispánokra. A megyék azonban autonóm testületként viselkedtek, és főispánjaik sem voltak kötelességtudó hivatalnokok.

Az 1772. évi 4164. számú helytartótanácsi rendelet ismételten információkat kért a vármegyei levéltárak állapotáról. Sajnos Pest megyéről készített jelentése nem maradt

[487] 1729. évi 25. cikkely. In: CJH 1657−1740. évi törvénycikkek, 1900. 682−683. „*A megyei bírák és tisztviselők, minden törvénykezési s úgyszintén más hivatalos iratokat is, minden egyes év lefolyása után a megyei levéltárba eredetibe nyújtsanak be.*"
[488] KÁLLAY, 1990. 33.
[489] Degré Alajos: A magyarországi vármegyei levéltárak története. In: Levéltári Szemle, 1964. (14. évf.) 4. sz. 101.
[490] 1729. évi 25. tc. In: CJH 1657−1740. évi törvénycikkek, 1900. 682−683.
[491] MNL PML IV. 79. Lakatos Ernő feljegyzései. vö. MNL PML IV. 1-a/1. Pest-Pilis-Solt Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek. (Protocolla congregatium generalium et particularium). 1759. év 407., 424., 435., 444., 507. (22. k.)
[492] Föglein Antal: A vármegyei levéltárosi állás kialakulása. In: Levéltári Közlemények, 1966. (37. évf.) 1. sz. 36.
[493] MNL OL C 42. Magyar Királyi Helytartótanács. Acta Miscellanea. 1769. No. 16.

ránk. Azonban egy helytartótanácsi kimutatás szerint, amely a kancelláriához íródott, a levéltár az előírásoknak megfelelően rendezve volt, lajstromozták az iratokat, sőt a közgyűlési jegyzőkönyveket mutatózták is.[494]

Az 1773. március 18-ai rendelet valamennyi megye részére újabb tisztviselői állás szervezését engedélyezte, de ez még nem a klasszikus értelemben vett levéltáros volt, hanem a jegyzői hivatal harmadik tagja, a másodaljegyző. A Pest-Pilis-Solt megyei levéltár zsúfolt volt, amin újabb és újabb rendezési feladatok elvégzésével próbáltak segíteni. Ezt a jelentős munkát Tahy György aljegyző (vicenotarius) végezte. Először is különválasztotta magát a közgyűlési anyagot, és a többiből létrehozta az ún. vegyes iratokat (miscellanea). Az utóbbihoz időrendi, helység- és irattípus szerinti segédleteket is készített. Munkásságának elismerését főjegyzővé, majd másodalispánná történő megválasztása mutatta.[495]

II. József 1781-ben körlevélben írta elő, hogy mérjék fel a megyei levéltárak állapotát. Ennek alapján rendeletéiben sürgette a megyei iratok biztonságos őrizetének megoldását. Szigorú feltételekhez kötötte a rendezési, lajstromozási és mutatózási feladatok elvégzését, megszabva, hogy azokat csak esküt tett tisztségviselők végezhették el. A levéltár felelős vezetője a főjegyző volt, a lajstromozási feladatokat, és a régebbi iratok kezelését pedig a másodaljegyző vette át. 1784-ben már felvetődött az önálló, a jegyzőtől elkülönített levéltárnoki tisztség felállítása is, a Kancellárián azonban továbbra is úgy gondolták, hogy a levéltár kezelése a főjegyző dolga.[496] Sőt ennek megerősítésére 1785. március 24-én kiadott rendelet előírta, hogy a levéltár anyagát átadás-átvételi jegyzék kíséretében kell átadni a főjegyzőnek, aki a továbbiakban felel érte.[497]

Az országban harmadikként, 1785. november 29-én Balla Gábort nevezték ki levéltári iktatóvá (regestrator) Pest megyében. Ezután ő lett a levéltár felügyelője, és mint ilyen, a régi iratokhoz is ő készítette a segédleteket. [498]

II. József halála után, az 1784. évi rendeletben előírt rendszeresített regestratori hivatalt megszüntették.[499] Addigra azonban már olyannyira átment a köztudatba az állandó levéltári tisztségviselői státusz, hogy a vármegyék ezeket az állásokat megerősítették, és be is töltötték. Száz évvel az elkülönített levéltári helyiség megvalósítása után jutottak el

[494] BÖŐR, 1990. 52−53.
[495] MNL PML IV. 1/a. 1783−1784. 1783. 11. 11. 190−193. (30. k.)
[496] FÖGLEIN, 1936. 165.
[497] MNL OL C 44. Magyar Királyi Helytartótanács. Departamentum politicum comitatuum. 1790. fasc. 76 No. 252.
[498] MNL PML IV.1-a/1. 928/1785., 1785. 11. 29. (33. k.)
[499] KÁLLAY, 1990. 33.

elődeink az önálló levéltáros állás megszervezéséhez. Balla Gábor 1785. november 29-ig esküdt volt, majd 1785. november 29-én kapott regesztrátori kinevezést.[500] Az 1790. március 23-án tartott tisztújításon Balla Gábort Pest megye főispánja megerősítette iktatói és levéltárosi posztjában. A későbbiekben azonban már csak levéltárnok maradt tisztségének megnevezése.[501]

Levéltári tevékenységének kezdetére így emlékezett vissza: „... *esküvésem formájában belefoglaltatott ugyan az a clausula: a levéltár rendezésére kiadott és kiadandó utasítások szerint de nékem soha egyetlen betű instructió se adatott, hanem bevezettek egy mindenféle, s halmokon feküdt írásokkal megtömött szobába, az akták és levelestár kulcsaival együtt gondviselésem alá bocsátották, olyan utasítással: küldd a bölcset, és nem kell mondanod semmit.*"[502]

Fáradságos munkáját, a rendezett levéltár megteremtését a vármegye közönsége is elismerte. Az ország levéltárosai közül neki volt a legmagasabb fizetése, és 1804. március 7-én táblabírói kinevezést is kapott.[503]

Hivatali szolgálat alatt beérkezett ügydarabok száma a korábbi évekhez képest megtízszereződött. Pest megye 1805-ben allevéltáros alkalmazása iránti igényét terjesztett fel a Helytartótanácshoz.[504] 1809-ben a második alispán jelentette, hogy megfelelő rendben van a levéltár, és ez Balla Gábor fáradhatatlan munkájának köszönhető, de hivatali utódjáról gondoskodni kellett, aki idővel átvehette a levéltárosi feladatokat.[505]

Balla a régi levéltár iratanyagát két részre, peres és polgári iratokra bontotta, majd azokat időrendbe szedve fasciculusokba rendezte. Az iratokat nem tárgyi vagy tartalmi alapon, hanem formai jegyek alapján osztotta sorozatokba. A segédkönyvek jóval az iratok keletkezése után készültek, és nem fedték le a teljes iratanyagot, hanem csak a jelentősebb állagokat. Az egyes mutatók akár 20−30 év anyagát is tartalmazhatták. [506]

Az 1790. március 1-jétől bevezetett új iratkezelési rendszerben keletkezett dokumentumok rendszerezésében külön állagot a köz- és kisgyűlési jegyzőkönyveket alakította ki, azon belül pedig a tisztázati és másodpéldányokat. A közgyűlési kiadmányok, valamint a be- és kitáblázási jegyzőkönyvek szintén önálló sorozatokba kerültek. A kitűnő

[500] MNL PML IV.1-a/1. 928/1785., 1785.11.29. (33. k.)
[501] MNL PML IV. 3-a/1. Pest-Pilis-Solt Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek. (Protocolla congregatium generalium et particularium). 2256/1793. (8. k.)
[502] MNL PML IV. 79. Hári Farkas iratainak gyűjteménye. 76. f.
[503] MNL PML IV. 3-a/1. 437/1804. (28. k.)
[504] FÖGLEIN, 1966. 49. Baranya megye 1810-ben már levéltáros segédet alkalmazhatott, holott csak évi 2000-3000 akta ügyiratforgalma volt.
[505] MNL PML IV. 3-a/1. 1321/1809. (77. k.)
[506] LAKATOS, 1955. 70.

levéltáros korszerűen mutatózott, a lajstromkönyv (elenchus) alapján készített egy általános (index generalis, vagy generalis syllabicus), valamint tárgyak (index titularis), személyek (indexpersonalis), végül helységek (index topographicus) szerinti mutatót is.
Sajnos a 19. század második felében a megyékre rászabadított „*beamte*"-nek és „*offiziál*"-ok megindították „*irtóhadjáratukat*" az 1850 előtti megyei levéltári irategyüttesek ellen. Minden vármegyeházán felforgatták a levéltári helyiségeket, a legeldugottabb polcokat, állványokat, szekrényeket, pincéket, padlásokat, minden iratot összeszedtek, és elvittek mindent, amely 1850-ig forradalmi jegyeket hordozott magán.[507]

„*A levéltár a már átselejtezett és feltétlenül megőrzésre szánt régi iratok és az azokhoz tartozó segédkönyvek megőrzésére szolgál*."[508]

Az 1902-ig készült szabályzatok kimondták, hogy a megye levéltárban csak a végleg elintézett ügyiratok voltak elhelyezhetők.[509]

III.2. A levéltár elhelyezése

A nagy nemzeti felbuzdulás korszakában az érdeklődés a magyar múlt felé fordult, mivel a családok és a nemzet múltjára vonatkozó adatokat a levéltárak őrizték, a levéltárak egyre nagyobb megbecsülésben kezdtek részesülni: tágas helyiségeikkel és rendezettségükkel sokszor a modern levéltár követelményének is megfeleltek volna. Azonban, hogy minden tekintetben tényleg meg is feleljenek, ennek lehetőségét megakadályozta, az erre vonatkozó törvény hiánya.[510]

A levéltár kialakításának alapfeltétele az állandó székház megléte volt. A Pest megyei nemesség 1689-ben Budán az Úri utcában, az akkori országgyűlés szomszédságában vásárolt egy házat megyegyűlések tartására. A legenda szerint a megyei urak attól tartottak, hogy az országgyűlés, az udvari kamarilla és a Haditanács megtudja, mit tárgyalnak a megye köz- és kisgyűlésein, ezért 1697-ben Pesten egy másik épületet, Pachner hadbiztos házát vásárolták meg megyeházának.[511]

---

[507] Föglein Antal: Iratpusztítás és levéltárcsonkítás az önkényuralom alatt. In: Levéltári Közlemények, 1955. (26. évf.) 48−60. Pest megyei iratanyagból főleg Rákóczi Ferenc korára vonatkozó iratokat vitték el.
[508] MNL PML IV. 79. ad. 44673/1929. kieg. PPSK vm Levéltári és Szakkönyvtári Rendtartási Szabályrendelete vö. VÜSZ 200−329. §. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1902. 1302−1361.
[509] BÖŐR, 1990. 81.
[510] KLEIN, 1942−1945. 30−31.
[511] BERÉNYINÉ, 2012. 58. Az eredeti Gránátos utcai telken álló négyszobás házat a 18. század során többször is bővítették. A megye közigazgatása azóta is ezen a helyen működik.

Az iratok elhelyezése a kezdetektől komoly problémákat okozott. A levéltár céljára kijelölt helyiség, amelynek bejárata a szomszédos ülésteremből nyílt, 1773-ban már annyira megtelt, hogy az iratok felhalmozódtak a földön, és így egész csomók rohadtak el. A későbbi bővítések után 1787-ben már két szobából állt a levéltár helyisége, bejáratát pedig biztonsági okokból vasajtóval szerelték fel.[512]

A reformkor idején Pest megye volt az első, amely olyan központot hozott létre, ahol a legfőbb irányító testületek (közgyűlés, alispáni, ügyészi, számvevői, pénztári hivatal, levéltár, törvényszék, börtön és a vezető tisztviselők szállásai) egy épületben voltak. Az új megyeházát három részletben, 1804−1841 között építtették meg, három eltérő iskolázottságú és más-más felfogású építész, Hild János, Hoffichter József, illetve ifj. Zitterbarth Mátyás tervei alapján.[513]

A megye az építkezéshez szükséges pénz fedezetére folyamatos kérelmeket nyújtott be a Helytartótanácshoz. Mivel az több ízben szabályozta a tűzvédelmi és a biztonságtechnikai előírásokat, a megye 1808-ban a „*...legbátortalanabb helyen lévő leveles Tárház*" tűzveszélyes helyzetére hivatkozva kért újabb támogatást.[514] Ekkoriban a két helyiségből álló levéltár és a levéltárnok szobája a főjegyzői hivatal szomszédságában volt.

A megyeháza 1810-ben elkészült épületrészében azonban a levéltárnok számára kijelölt szobába a kancellistákat költöztették be. A régi palotába, a volt korábbi alispáni szobákba a jegyzőket szállásolták el, az egykori levéltári helyiségekbe pedig a jegyzői hivatal költözött.[515] A levéltár ideiglenesen ennek szomszédságában, a Hild- féle épület első emeletén kapott helyet. A nedves helyiségekben tárolt iratok pusztulása újabb gondokat okozott, azonban az iratanyagot csak a Hofrichter által tervezett épületrész befejezése után tudták szárazabb, emeleti helyiségekbe áthordani.[516]

Az 1838. évi árvíz a megyeháza épületének főhomlokzati részét is alaposan megrongálta. A Gránátos utca felőli legrégebbi épületrész oly mértékben megroskadt, hogy gerendákkal kellett aládúcolni. Az itt lévő másodalispáni, adószedői és jegyzői hivatalok annyira megsérültek, hogy azokat nem volt érdemes helyreállítani. Földváry Gábor alispán

[512] MNL PML IV. 3-a/1. 1527/1792.
[513] MNL PML IV. 3-a/l. 2135/1801.
[514] MNL PML IV. 3-a/l. 1792/1808. Igaz, a kapitány előre jelentette, hogy a boltozat nincs téglával megerősítve tűz ellen a levéltár homlokzati részén.
[515] MNL PML IV. 3-a/l. 2446/1810.
[516] Föglein Antal: A vármegyei levéltárak első állandó őrzőhelye. In: Levéltári Közlemények, 1942−1945. (20−23. évf.) 221−222. Hild József 1811. évi halála miatt húzódott el az építkezés.

kezdeményezte az új, kétemeletes megyeháza felépítését.[517] Pest megyének a többi törvényhatósági levéltárhoz hasonlóan a modern irattári anyag átvételéhez újabb helyiségekre volt szüksége. Pest megye levéltára a megyeháza első emeletén az I. udvarban a főlevéltárnoki, illetve az allevéltárnoki szoba szomszédságban két nagy teremből, a pincében, illetve a második emeleten további 22 kisebb raktárhelyiségből állt.[518]

1920-ban a vármegyeháza Semmelweis utcai felőli épületében a levéltár megkapta a III. udvarban a Pestvidéki törvényszék börtön és hivatal helyiségeit sajnos ezek rendkívül nedvesek és rosszul szellőztethetőek voltak.[519]

A levéltár zsúfoltsága miatt a levéltárat bővíteni kellett. 1922-ben a vármegyeháza III. udvar déli részén néhány pincehelyiséget kaptak, amelyek sajnos vizesek és dohosak maradtak, a lábazat szigetelése után is.[520] 1925-ben a levéltár megkapta a megyeházáról kiköltözött állampénztár hivatali és raktárhelyiségeit, amelyek rendkívül világos és jól szellőztethető boltíves termek voltak a földszinten 25, a félemeleten 11, és az I. emeleten 4 kisebb-nagyobb helyiség.[521]

A raktárakat vasajtókkal és vastáblákkal szerelték fel. A levéltárnak 1929-ben 46 hivatali és raktári helyisége volt a megyeházán.[522] A vármegyei népgondozó hivatal megszüntetése után tovább bővítették a levéltárat. 1932-ben az I. udvari pincék anyagát a leszigetelt, III. utcai pincékbe szállították át.[523]

Rexa Dezső főlevéltárnok ekkor a szükség miatt javasolta, hogy a megyeháza Semmelweis utca alatti pincehelyiségeit falazzák be, cementezzék ki. 1934-re sajnos ismét nedves, nyirkos levéltári anyag tárolására alkalmatlan raktárakban volt képtelen elhelyezni a járási iratokat. 1936-ban a levéltár újabb felszabadult pincehelyiségeket kapott. A következő okok miatt egyeztek ki újabb pincehelyiségek levéltári célra való használatába: „*…a főszolgabírói iratokat miután selejtezzük, csak elenyésző hányada marad további őrzésére*.”[524]

A legnagyobb problémát a férőhely és a kezelőszemélyzet hiánya okozta. Ráadásul az őszi esőzések miatt ki kellett üríteni a Semmelweis utca felőli pincét, sőt a

[517] *4. számú melléklet: Pest vármegyeháza, 18. században, 1838-ban*
[518] Tóth Antal: A pesti vármegyeháza. Pest Megyei Tanács, Budapest, 1990. 80. A mai Városház utca és Kammermayer tér sarkára nézett.
[519] BÖŐR, 1990. 84. A Pestvidéki törvényszék nedves helységeit, mint például a siralomházat, hullamosót kapta meg a levéltár raktári célra.
[520] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. Összefoglaló jelentés az öttéves alispáni működésről. Levéltár. 1943. 01. 28. Dr. Fára József PPSK vármegye főlevéltárnoka. 155−156. f.
[521] FÖGLEIN, 1930. 279.
[522] MNL PML IV. 475-a. I. sorozat. Épület és raktárügyek. 1929. 06. 22.
[523] MNL PML IV. 475-a. I. sorozat. 421/1931. lt. sz. 1931. 08. 28.
[524] MNL PML IV. 475-a. I. sorozat. 1936. 04. 02.

páncélszekrényt is át kellett szállítani.[525] A Pest Megyei Levéltár 36 raktári helyiségének több mint a fele nedves és szellőztethetetlen volt.[526] A raktár kiszellőztetésre korábban egy nyitott vasrács, valamint két korhadásnak indult deszkával befedett szellőzőnyílás szolgált. Fára József a levéltári iratvédelem érdekében Pest megye alispánjától a kor lehetőségeinek megfelelően három erős üvegezett vasrács beépítését kérte.[527]

Fára József legsürgetőbb feladata az iratok megfelelő őrzési feltételeinek megteremtése volt. Állandó veszélyt jelentett a Duna áradása, ezért használható raktárhelyiségeket igényelt a megyeházán, így a IV. udvari pincehelyiséget kapta meg a levéltári iratanyag őrzésére, valamint irodahelyiségek raktári célra való átalakítására kapott engedélyt.[528] Az iratokat ismét menteni kellett. Ekkor kapták meg levéltári használatra összenyitva a központi járási tisztiorvosi, valamint állatorvosi szobát.[529]

A költöztetést Péczely Ödön a vármegye allevéltárnoka, Sík Aladár, valamint Karácsondi Mihály vármegyei altisztek végezték délután 2 és 6 óra között hat napon keresztül.[530] A költöztetés és a közigazgatási feladatok növekedése miatt módosították a levéltár hivatalos nyitva tartását. A kutatók és az ügyfelek délelőtt 8 és délután 2 között, valamint délután 5 és este 8 óra között intézhették ügyeiket.[531] Az iratanyag bizonyos pincékben, még állványon sem volt elhelyezve, puszta földön a fal mellett egymásra helyezve tárolták az iratokat.

A vitézi szék szobáit, miután levéltári célra megkapta Fára József, a falak letisztítása után, raktári célra beállványoztatta.[532] A levéltári kezelők szobája annyira nedves volt, hogy az már az egészségükre ártalmas volt, sőt az allevéltárnok szobájában még fűtőberendezés sem volt.[533] A fűtetlen, penész lepte pincében télen is kellett dolgozni. A munkakörülmények javítására Fára szorgalmazta, hogy az ablakokra drótháló helyett törhetetlen drótbetétes üvegtáblákat szereljenek.[534]

1938 végén a Pest Megyei Levéltár az iratanyag biztonságos elhelyezésére újabb helyiségeket kapott a megyeháza épületében. A korábban dolgozói szobákként funkcionáló helyiségek közfalainak lebontása után, az első emeleten került sor a történeti levéltár

[525] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. 729/1938. lt. sz.
[526] MNL PML VIII. 706-c/1. XI. kútfő. 465/1963. lt. sz.
[527] MNL PML IV. 475-a. XV. sorozat. Gazdasági ügyek. 826/1938. lt. sz.
[528] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. 765/1938. lt. sz.
[529] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 928/1940. lt. sz.
[530] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 928/1940. lt. sz.
[531] MNL PML IV. 408-b. 46526/1940.
[532] MNL PML IV. 475-a. XV. sorozat. 763/1940. lt. sz.
[533] MNL PML IV. 475-a. I. sorozat. 1938. 10. 02. sz. n.
[534] MNL PML IV. 475-a XV. sorozat. 958/1939. lt. sz.

kialakítására, beállványozására.[535] Az iratokat a két nagy teremben, nyitott faállványokon kötegelve (fasciculusokban) helyezték el, csak a legértékesebb iratokat tárolták dobozokban.[536]

Az ügyfelek között sem ritka kivétel, ha valaki a levéltárban nem lát mást, mint egymás mellett sorakozó ütött-kopott szekrényekbe és rozzant állványokra zsúfolt, poros, régi írások és könyvek haszontalan tömkelegét. A belső értékes tartalomhoz méltó külső keret a látogatók figyelmét első pillanatra lekötötte.[537] Horthy-korszakban a magyar múlt, a „nemzeti dicsőség" megjelenítésének egyik eszköze lett a levéltárak reprezentációjának megerősítése. Pest megyében Fára elképzelése szerint a történeti levéltár iratait tölgyfa állványokon tárolták, hasonlóan a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának olvasótermében kialakított állványrendszerhez. A terem közepén vitrinekben történeti emléktárgyakat helyeztek el.[538] Ehhez megnyerte az alispán támogatását, aki az 1940. évi költségvetésből 20.000 pengőt irányoztatott elő. Vitéz Endre László alispán feladatának tekintette, hogy a megyeházán a kápolnát a maga eredeti formájában – „*olyképpen berendezni, hogy a vármegye történelmi múltjának legszebb emlékei és írott maradványai abban a megfelelő környezetben beállítva őriztessenek meg.*" – visszaállíttassa. A kápolna ablakait a kor szokásainak megfelelően az egykori vármegye jelentős, híres nemeseinek családi címereivel díszítették – azaz az ablakszemeket a színes üvegből készített címerek alkották. A középső ablak felső részében az Endre család címerét helyezték el és a megye régi és új, a volt kiskun kerület és az 1930-as években hivatalban lévő vezető tisztviselők címerét, míg a baloldalon a volt főispáni családok, mint például a gyóni Zlinszky, a rádai Ráday, ebecki Blaskovich címerei voltak jobboldalon pedig az alispáni tisztséget betöltők közül a gróf nagykárolyi Károlyi, fáji Fáy, báji Patay stb. családi címereit festették meg.[539]

A díszterem elkészült alsó részeiben került elhelyezésre a mintegy 750 kötetnyi vármegyei közgyűlési jegyzőkönyv a mutatókönyvekkel együtt. A sérült, rongálódott köteteket kijavították, egy részét újra köttették és az egységes jelleg hangsúlyozására

---

[535] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 15/1943. lt. sz. vö. *5. számú melléklet: A pesti Vármegyeháza „történeti levéltári helyiségeinek alaprajza*

[536] MNL PML IV. 3-a/l. 1104/1838.

[537] SÜMEGHY, 1942−1945. 64−65.

[538] MNL PML VIII. 706-c/1. XI. kútfő. 465/1963. lt. sz. 10.

[539] MNL PML IV. 408-u. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának iratai. Alispán évnegyedes jelentések gyűjteménye. 1941. április 16.–1941. augusztus 15. A címereket Rákóczy Artúr tervezte és Zsellér Imre festette meg 1941-ben. A Pest Megyei Levéltár 2001-ben a Vágóhíd utcába új épületbe költözött. A megyeházáról a díszterem címerei nem kerülhettek át az új modern székházba, ezért Egey Tibor egy tanulmányban balról jobbra haladba számba vette a címereket. vö. Egey Tibor: Napjaink helyi címerei Pest megyében. In: Egey Tibor−Horváth M. Ferenc (szerk.): Emlékkönyv Borosy András nyolcvanadik születésnapjára. Pest Megyei Levéltár. Budapest, 2002. 270.

azonos címkékkel látták el őket.[540] A díszterem felső része 1942 késő őszére készült el. Ide a közgyűlési jegyzőkönyvekhez szorosan kapcsolódó iratok becsomagolására 500 darab, a kötetek kötéséhez hasonló korhű dobozt rendelt a megye vezetősége 4500 pengő értékben.[541]

A megye alispánja a rabkápolna átalakítására volt méltán a legbüszkébb. „*A levéltári célokra átalakított rabkápolnával és a mellette lévő ugyan ilyen célokat szolgáló helyiségekkel a vármegye múltjához méltó intézménnyel gyarapodott, amely intézmény nemcsak tudományos értékeket őriz, hanem művészi felépítésével és berendezésével oly látványossága a vármegye székházának, amely országos, sőt európai viszonylatban is számottevő.*"[542] A polgári anyakönyvek másodpéldányait, azonban a kápolnából el kellett költöztetni. Fára ekkor kérte, hogy legalább az 1939. évi köteteket ideiglenesen hadd helyeztesse át a vitézi szék megüresedett helyiségeibe, hogy az allevéltárnok a mindennapi utólagos bejegyzési ügyekkel foglalkozhasson.[543]

A III. udvar félemeleti és emeleti részén 550 ifm Bach-korszak és a provizórium, iratait tárolták. Az első emeleten 2000 ifm nemesi közgyűlési iratokon kívül, maga a levéltár irattára és könyvtára volt elhelyezve.[544] A kutatószolgálat elég mostoha körülmények között működött még közel száz évvel később, az 1940-es években is. Külön terem kialakítására a hely szűkössége miatt nem volt lehetőség, így a kutatók a levéltárosok munkaszobájában dolgozhattak.[545]

III.3. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei levéltár személyzete 1920 és 1947 között

1919. november 1-jével Rexa Dezsőt nevezték ki Pest megye főlevéltárnokává. Rexa képzett és gyakorlattal rendelkező levéltáros volt, korábban Árva és Fejér megyében teljesített szolgálatot.[546]

---

[540] MNL PML IV. 475-a. XV. sorozat. 208/1943. lt. sz. A hiányzó 12 év mutatózására hiába kért engedélyt a főlevéltárnok, Pest megye vezetősége elállt a feladattól anyagi problémákra hivatkozva.
[541] MNL PML IV. 475-a. XV. sorozat. 208/1943. lt. sz.
[542] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. 29/1943. lt. sz.
[543] MNL PML IV. 475-a. IV-V. sorozat. 351/1940. lt. sz. vö. *6. számú melléklet: Pest vármegyeháza „kápolna*"
[544] MNL PML VIII. 706. XI. kútfő. 465/1963. lt. sz.
[545] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 757/1939. lt. sz. Kaposváron a megyei levéltár nyugati szárnyának berendezéséhez kérte Molnár István levéltárnok Fára szakmai tanácsait, aki Fárát már toronyszobájában látogathatta meg.
[546] BÖÖR 1990, 127.

Bilkei Gorzó János 1924 júliusában jelentkezett Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjánál levéltárosnak. Agorasztó Tivadar alispán válaszában olvasható: „*a most foganasított létszámcsökkentés okából és üresedés hiányában teljesíthetőnek nem találtam szóbelileg előterjesztett kérelmét, de levéltári gyakorlat szerzése miatt a főlevéltárnok utasítása és felügyelete alatt a levéltári hivatalba megjelenhet.*”[547]

1925. június 30-án a Magyar Királyi Országos Levéltár vizsgabizottsága előtt törvényhatósági levéltárnoki képesítést kapott. Ezután Pest megye főispánja kinevezte törvényhatósági levéltárnokká.[548]

A főlevéltárnok és az allevéltárnok munkáját, ezekben az években három írnok és két kezelő, valamint egy hajdú segítette. Az egyik kezelő az anyakönyvi másodpéldányokat vezette a másik az iktatott és a levéltárnak közvetlenül megküldött iratok nyilvántartását végezte. Sőt második allevéltárnok kinevezésére is mód volt Rexa elképzelése szerint 1930-tól az allevéltárnok ellenőrizte volna a megyei városok és községek levéltárát. Ugyanakkor a második allevéltáros látta el a megyei segédhivatalok (iktató, kiadó) felügyeletét. A főlevéltárnok panaszkodott a sok túlóra és az állandó levéltári szakalkalmazott hiány miatt.[549]

1927-ben a belügyminiszter megbízásából, az Országos Levéltárból kiküldött levéltáros Föglein Antal Bilkei Gorzó Jánost, a megyei levéltári iratanyag rendezésében tanúsított magatartásáért dicséretben részesítette.[550]

1930-ban a vármegye allevéltárnoka a levéltárra bízott országgyűlési választói névjegyzékek elkészítéséhez szükséges Adrema munkák irányítója is volt.[551]

1937. szeptember 30-án Rexa Dezső főlevéltárnok nyugállományba vonult.[552] Utódának ideiglenesen Bilkei Gorzó Jánost nevezte ki Pest megye akkori alispánja, Erdélyi Lóránt.[553] 1938. január 12-én vitéz Endre László lett a megye alispánja.[554] Pest megye alispánja 1938. március 8-án szigorú feltételek mellett írta ki az álláspályázatot. A pályázók

[547] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat.15. 1. f.
[548] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 15. 34. f. vö. MNL PML IV. 401-a. 724/1924.
[549] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. 181/1930. lt. sz.
[550] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 15. 34. f. Sőt az 1930-ban a belügyminiszter megbízásából lefolytatott hivatali vizsgálat során dr. Hermányi Béla a fent nevezet „*buzgó munkásságát élőszóban is elismerte,*” majd pedig a vizsgálat eredményéről szóló belügyminiszteri rendeletben a belügyminiszter a megyei levéltárban végzett munkásságát külön dicsérettel jutalmazta. vö. *7. számú melléklet: Gorzó János és Rexa Dezső a „rendezett” Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye levéltárában*
[551] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 1. 13. f.
[552] MNL PML IV. 79. 1. 41. f.
[553] BÖŐR 1990, 89−129.
[554] MNL PML IV. 478. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei tisztviselők nyilvántartásának levéltári gyűjteménye A−K (1. doboz). Gorzó János főlevéltárnoki kinevezése 1939. december 31-ig szólt. vö. MNL PML IV. 475-a. II. sorozat.15. 68. f.

között voltak Zalotnay Elemér Csongrád Vármegye Múzeumának múzeumőre és könyvtárosa, Kolumbár Antal veszprémi számellenőr, Oleik Ferenc és Hegedűs Antal budapesti középiskolai tanárok, Nadányi Antal Bihar vármegye főlevéltárnoka.[555] A legesélyesebb pályázó, Bilkei Gorzó János Pest vármegye allevéltárnoka, 1938. május 30-án végül is visszavonta a beadott pályázatát, annak ellenére, hogy 1929. május 24-től levéltári gyakornok volt Pest megye levéltárában, 1930 májusától tiszteletbeli allevéltárnoka volt a levéltárnak.[556] Valószínű, hogy a Gorzó és az Endre család között fennálló ellentét miatt nem maradhatott Bilkei Gorzó János levéltáros hivatalában.[557]

Fára Józsefet 1938. július 4-én vitéz Endre László Pest megye alispánja kinevezte a megye főlevéltárnokává, hivatali esküjét 1938. július 15-én tette le.[558]

Zala vármegye alispánja 20 éves kiváló megye történeti munkásságát és levéltár rendezésében betöltött szerepét méltatva szomorúan vette tudomásul Fára felmentési kérelmét.[559] Fára József Pest megyei kinevezésével egyidejűleg több mint egy éven át ideiglenesen ellátta a zalai főlevéltárnoki teendőket: „*…a felmerülő legsürgősebb szakügyeket − elfoglalandó új állomáshelyéről – időről-időre történő rövid szabadságolásával köteles ellátni*.”[560] 1939. július 18-án mentette fel.[561]

Fára Józsefnek egészen 1940 áprilisáig, Péczely Ödön allevéltárnoki kinevezéséig egyedül kellett a megnövekedett ügyfélszolgálati feladatokat megoldania. A levéltár igazgatása mellett délutánonként irányította a selejtezést és az iratanyag rendezését.[562]

1942 júniusában Kollega Tarsoly Sándort nevezték ki allevéltárnoknak, aki 1944 decemberéig, amíg katonai szolgálatra be nem hívták az anyakönyvi utólagos bejegyzéseket vezette, valamint kivonatok kiállítását végezte. Rendkívüli sok feladat ellátása mellett a főlevéltárnok és az allevéltárnok mindig törekedtek tudományos munka végzésére és a szakmai tovább képzésükre is. Kollega Tarsoly Sándor egy államtudományi értekezését írt „*Pest vármegye állásfoglalása a vegyes házasság kérdésében a*

[555] MNL PML IV. 408-b. 1231/1939.
[556] MNL PML IV. 408-b. 1231/1939. Gorzó Nándor 1938. május 30-án vonta vissza minden feltételnek megfelelő pályázatát.
[557] Lévai Jenő: Endre László a háborús bűnösök magyar listavezetője. Müller Károly Könyvkiadóvállalat. Budapest, 1945. 51−52. vö. MNL PML IV. 475-a. II sorozat. 7., MNL PML IV. 408-b. 8549/1945. A fennmaradt anekdota szerint Gorzó János nem adott szobát 1937 nyarán Endre Lászlónak és édesapjának magánügy intézéséhez., *8. számú melléklet: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye archontológia (1920−1950)*
[558] MNL PML IV. 408-b. 1231/1939.
[559] MNL OL P 2259. 1. tétel, 134. f.
[560] MNL PML IV. 408-b. 1231/1939.
[561] MNL PML IV. 408-b. 37160/1939. 1939. évi 172. csomó
[562] MNL PML IV. 475-a. II sorozat. 875/1946. lt. sz. Péczely Ödön a hiányzó levéltárkezelői gyakorlatát az Országos Levéltárban töltötte. A gyakorlat elvégzése után azonban 1941. december 19-én felmondott.

reformkorban" címmel.[563] A második világháború megpróbáltatásokkal teli éveiben a megyei és városi főlevéltárnokok egyre fokozódó közigazgatási igénybevételéhez, még katonai behívások és koholt vádak alapján indított „politikai" felfüggesztési ügyek is járultak éppen akkor, amikor munkájukra az iratok fizikai fennmaradásának biztosítása érdekében is a legnagyobb szükség lett volna.

1938 augusztusában Gorzó János megyei tb. főlevéltárnok ellen indítottak fegyelmi eljárást. A koholt vád szerint, a székházgondnokként rá bízott építési anyagok, lakberendezési tárgyak, illetve egyéb ingóságok közül néhányat saját célra használt fel, valamint a vele kapcsolatban lévő szállítóktól, illetve vállalkozóktól jutalmat fogadott el.[564] Az eljárás idejére felfüggesztették a munkavégzés alól, sőt az élelmezési illetményét és közlekedési segélyét sem folyósították neki a vizsgálat alatt.[565]

Végül hiába fordult jogorvoslatért a belügyminiszterhez, az alispán 1939-ben nyugdíjaztatta.[566]

1942-ben Fára József ellen fegyelmi eljárást indítottak, mivel felmerült a gyanú, hogy Pest megyében a zsidók részére keresztény származást igazoló bizonyítványokat állítottak ki. Vitéz Endre László alispán és Pálházy Endre másodjegyző ellen indult az eljárás, végül a bizonyítékok alapján a két főbűnösön kívül Fára József főlevéltárnokra és Géczy András főszolgabíróra is kiterjesztették a vizsgálatot.[567] A vád tárgya a 7720/1939. M.E. számú rendelet 64.§-a alapján igényelhető tanúsítványok kiállítása körüli mulasztások, szabálytalanságok elkövetése volt. A törvény – 1939. évi IV. tc. 1. § – értelmében csak „*zsidónak nem tekinthető*" tanúsítványt állíthattak volna ki. Fára Józsefet Pálházy Endre bízta meg, hogy a tanúsítványi ügyek elintézési tervezetét készítse el. A főlevéltárnok ezt a feladatot rendkívül nagy szorgalommal és körültekintéssel végezte, annak ellenére, hogy jogilag nem volt megfelelően felkészülve, sőt az ügyeket előadóként sem intézhette volna, mivel a Vármegyei Ügyviteli Szabályzatban ez a feladat nem volt felsorolva a levéltárnok feladataként. Az utóbbival a főlevéltárnok azért sem törődött, mivel Zala megyében például rábízták a közellátási ügyek intézését.[568] Ráadásul 1939 novemberében a levéltári feladatok megszaporodása miatt kérte a tanúsítványi ügyek

[563] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 4854/1948. lt. sz.
[564] MNL PML IV. 408-b. 8549/1945.
[565] MNL PML IV. 408-b. 8549/1945.
[566] BÖÖR, 1990. 128.
[567] MNL OL P 2259. 1. tétel, 582–583. Az ügyet maga Endre László robbantotta ki, egy 1939-ben kiadott tanúsítvány miatt. Az alispán mindvégig tagadta, hogy Pálházy Endrének engedélyezte, hogy tanúsítványokat saját nevében kiadhassa.
[568] MNL OL P 2259. 1. tétel, 334–407.

előadói feladatai alóli felmentését.[569] A tények csupán annyit bizonyítottak, hogy leszármazási táblázatokat készített az ügyekhez az anyakönyvi másodpéldányok alapján, ezek miatt lehetett a főlevéltárnokot felelősségre vonni, de nem kért külön igazolást az ügyfelektől, hogy ha keresztény hitre áttértek később is azok maradtak, csupán a dokumentumok alapján ezt egyértelműnek vélte.[570] Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter 1944. július 23-án Csanád-Arad-Torontál vármegyék közigazgatási bizottságát, mint elsőfokú hatóságot bízta meg a fegyelmi tárgyalás lefolytatásával. A fegyelmi eljárás során kihallgatott tanuk eskü alatt azt vallották, hogy az eljárási költségeként megállapított díjon felül egyéb költségük nem volt, tehát a „fegyelmileg terheltek" sem anyagi, sem erkölcsi haszonra nem tettek szert. A hatóság úgy döntött, hogy vitéz Endre László Pest megyei alispánt, súlyos kötelességmulasztásért 500 pengő pénzbüntetés megfizetésére kötelezi. Pálházy Endre előléptetését két évre felfüggesztették, míg Fára Józsefet és Géczy Andrást „*rosszallásra*" ítélték.[571]

Fára Józsefet a zsidókkal szemben tanúsított emberséges magatartása miatt a fegyelmi vizsgálat lezárulása után Pest megye alispánja 1944. március 20-ával szabadságra küldte, csak vitéz Endre László távozása után 1944. május 15-én térhetett vissza.[572]

Összegzésként elmondható, hogy a levéltár személyzete ezekben az esztendőkben tetemes munkát végzett. Az átalakításokkal párhuzamosan sor került a levéltári iratanyag rendezésére és kezdetleges „raktári jegyzékek" készítésére. Ugyanakkor a rendezéssel párhuzamosan folytak az iratanyag selejtezések. Igaz az iratanyag költöztetésekhez és a selejtezéshez kaptak „külső munkaerőt" az Alispáni Hivataltól, de a munka megszervezése, és irányítása a főlevéltárnok felelőssége maradt. 1938 augusztusa és 1946 közötti nyolc évből tehát négy évig nem volt az ország legnagyobb megyei levéltárában allevéltárnok. Fára hiába kérvényezte folyamatosan, hogy további alkalmazottakra lenne szüksége a levéltárban a megnövekedett ügyforgalom miatt. A korszakot átölelő levéltári törvények, rendeletek szabályozták a tudományos tisztviselői állás elnyerésének feltételeit. Ugyanakkor csak a levéltári törvény előkészítése során határoztak szakirányú végzettségükről, előnyösebb fizetési besorolásukról.[573]

[569] MNL OL P 2259. 1. tétel, 256.
[570] MNL OL P 2259. 1. tétel, 260–262.
[571] LÉVAI, 1945. 9–101. Pálházy és Endre fellebbeztek az ítélet ellen. A másodfokú hatóság a Belügyminisztérium 1929. évi 30. tc. 87. §-a alapján szervezett fegyelmi bírósága 31 985/1944. III. ítélete a fellebbezést elutasította, érvényben hagyta az elsőfokú bíróság határozatát.
[572] MNL OL P 2259.1. tétel, 3.
[573] MNL OL P 2272. 8. tétel, 79−80. f. A levéltári törvény előkészítése.

III.4. A Pest Megyei Levéltár rendezése

A levéltár legsúlyosabb gondját az iratanyag rendkívüli gyarapodása jelentette. Az alispáni közigazgatási, a főispán, az árvaszék és a közigazgatási bizottság irattárából rendszeresen átadásra kerültek a 10 évvel korábban keletkezett iratok, többnyire selejtezés nélkül. „*…A vármegye történeti, közjogi, közigazgatási és vagyoni állapotát feltüntető továbbá az ország történetére vonatkozó adatokat tartalmazó és az 1860-as évek politikai mozgalmaira vonatkozó iratok, nemkülönben mindazok, melyek magánjogi szempontból beccsel bírnak, megőrzendőek.*”[574]

1926. május 14-én Csánki Dezső az Országos Levéltár főigazgatója megbízta Föglein Antal országos levéltárnokot, hogy tegyen jelentést a Pest Megyei Levéltárról. A jelentés szerint a levéltári anyag legértékesebb része a közgyűlési jegyzőkönyvek kötés nélkül – az egykori börtönben – rendkívül rossz helyen, teljesen sötét, nedves, nem szellőztethető fülkében voltak elhelyezve. Rendszertelenül, hasonló körülmények között őrizték a többi feudális kori iratot is.[575]

„*… Évtizedes gondatlan kezelésről tanúskodott egyik-másik jegyzőkönyvnek a táblája is, mutatván, hogy a földön hevertették. A folyószámozásból megállapította, hogy a 27. számú (1783−1784) elkallódott. Annak idején valakinek kiadatatott és nem került többé vissza a helyére. Ellentétben más vármegyei levéltárakkal, ahol a jegyzőkönyvek a legrégibb az utókorra fennmaradt évfolyamtól kezdve. A legutolsó évig a legelső évig a legelső helyen, bőrkötésű kötetekben díszlenek, itt 1846. évtől kezdődőleg 1848-ig, illetve az 1861. évi és ismét 1867. évtől kezdődőleg 1902-ig terjedőleg a jegyzőkönyvek nem voltak bekötve. Az ezen évi jegyzőkönyvek helyett maguk eredeti fogalmazványok ívei sorakoztak csomóba kötve a polcokon.*”[576]

Rendszertelenül, időrendi folytatás nélkül, elsősorban a helykihasználást tartva szem előtt, leginkább sötét fülkékben, sorakozott a levéltár többi, történelmi iratanyaga is. „*…Teljesen elkülönítve, több pincehelyiségben embermagasságnyi halmokban, a nedves földön hevertek az 1850−1867. évi vegyes közigazgatási és az 1849−1870. évi törvénykezési iratok.*”[577] A levéltár iratainak jobb körülmények közé helyezésének ügye mellé állt Agorasztó Tivadar alispán és Preszly Elemér főispán. A közgyűlési

[574] MNL PML IV. 475-a. VI. sorozat. Selejtezés. 65/1924. lt. sz.
[575] Föglein Antal: Pest vármegye levéltárának rendezése. In: Levéltári Közlemények, (8. évf.) 3−4. sz. 1930. 280.
[576] FÖGLEIN, 1930. 280.
[577] FÖGLEIN, 1930. 279−280. vö. MNL OL Y 1. 1056/1928.

jegyzőkönyveket a börtöncellából jól szellőztethető raktárba hordták át. Az iratanyag költöztetése során megtalálták a hiányzó közgyűlési köteteket, sőt bekötették a jegyző, valamint lajstrom- és mutatókönyveket. [578]

A levéltárnak harminchat darab, legnagyobbrészt hártyára írt eredeti középkori oklevele volt, amely legrégebbi darabja egy 1290. évi konventi kiadvány.[579] *„A vármegyei főlevéltárnok hivatali szobájában nyitott, amerikai rendszerű fiókos állványon volt elhelyezve. Ugyane nyitott fiókban őrizte a levéltár az őrizetére és gondozására bízott, néhány 16. főleg azonban 17. és 18. századbeli összesen harminckilenc darab címeres nemeslevelét is.*"[580]

A Mohács előtti okleveleket és a címeres leveleket tűzálló vasszekrényben helyezték el. Május végén a megyeháza III. sz. udvarának déli részén, a földszinten beállványozott termekben behordták az iratokat, az állványokat a faltól távol helyezték el, hogy az iratanyag tovább ne nedvesedjen. Az összes ablakot vastáblákkal látták el az ajtókat tűzbiztos réteggel vonatták be.[581]

A vármegye ismét büszke lehetett a levéltárára. Az Országos Levéltár munkatársa Föglein Antal, aki 1926-ban elmarasztalta a levéltárat rendezetlensége miatt, 1928 novemberében ismét felmérte a levéltárat. A következő sorok olvashatóak jelentésében: „*… szükségesnek tartom, hogy a vármegye, mint az utolsó két esztendőben, amikor a levéltár áthelyezése, rendezése, és újjászervezése céljára minden költséget megadott, úgy ezentúl is nagy gondot fog fordítani, hogy múltának e kincsesbányája mindig tudományos igények szerint fejlődjön és első legbecsesebb kötelességének tartja, hogy azt mindenkor a nagy idők által megszentelt székháznak falai között csonkítatlanul megőrizze.*"[582]

A levéltárban lévő iratokról a feudális koriak kivételével jegyzék nem készült. Az 1926−1928 között átrendezett iratokról is pontatlan nyilvántartási jegyzéket állították össze. Az anyag egy részéről, állítólag az 1920-as évek végén úgynevezett helyzet leltárt vettek fel, amely állványról-állványra, polcról-polcra, csomóról-csomóra haladt, de befejezetlen maradt, ráadásul a segédkönyveket nem is tartalmazta.[583] Sajnos egyértelműen megállapítható volt, hogy a közel két évtizedes dohos, nedves pincei körülmények jelentős iratanyag károsodásnak tették ki a megyei levéltár abszolutista iratait, közel negyedrésze

[578] FÖGLEIN, 1930. 280−281.
[579] Galgóczy Sándor: Pest-Pilis-Solt törvényesen egyesült megye monográfiája. Pest, 1877. I. k., 12.
A levéltár legrégebbi oklevele Galgóczy Sándor szerint Pest város 1244. évi privilégiuma volt.
[580] MNL OL Y 1. 1056/1928. vö. Föglein, 1928. 12.
[581] FÖGLEIN, 1930. 281.
[582] MNL PML IV. 408-b. 69525/1928. vö. MNL OL Y 1. 1056/1928.
[583] MNL PML VIII. 706. XI. kútfő. 465/1963. lt. sz.

ekkor semmisült meg. De figyelembe kell venni, hogy a fő- és allevéltárnokok további közigazgatási feladatait, mint például az országgyűlési választói névjegyzékek készítése, a sokszorosítási feladatokhoz a házinyomda, vagy az andrema gépek elhelyezése a levéltár amúgy is szűkös férőhelyeit csökkentette.[584]

1929-ben Bilkei Gorzó János szabadalmaztatott irattári vasszekrényeinek kipróbálására kapott lehetőségét a megyei levéltár raktáraiban. A rendszer kifejlesztésének okát az iratok primitív elhelyezése adta. Kötegenként egymásra rakták az iratokat fedlap nélkül, ráülepedett a por, ami nemcsak az iratokat rongálta, hanem a kezelőszemélyzet egészségét is, ráadásul a raktárakban rendkívül tűzveszélyes volt az iratok elhelyezése.[585] A vasszekrények véleménye szerint örök életűek voltak, egyszeri beruházást igényeltek volna, az iratanyag kezelés rendkívül egyszerű lehetett volna, a szekrényajtókra rögzített indexek segítségével, azonnal a megfelelő fiókot húzhatták volna ki, ahol a fiók bőséges foglalatában kényelmesen helyezhették volna el az iratokat. A próbaüzemeltetés során bebizonyosodott, hogy a fiókok fedőlapja „*elszaggatta a ruhadarabokat és kisebb személyi sérüléseket okozott*", ráadásul a magas belmagasság miatt a létra használatát nem lehetett elkerülni, így a fiókok kihúzása nagy magasságban hatalmas erőkifejtésére kényszerítette a kezelőket, és rendkívül balesetveszélyes volt. Gyorsan nem lehetett keresni a fiókokban, így lassította a munkateljesítményeket. Az aktában azonban olvasható az igazi ok: fedezet hiány miatt utasították vissza a projektet.[586]

A levéltári iratanyag raktározása az 1930-as évek végére mégis visszajutott az 1926. évi „nagy levéltárrendezés" előtti szintre, ugyanis az iratanyag nagy része nedves, zsúfolt raktárakban volt elhelyezve.[587]

Pest megye új főlevéltárnoka 1938. augusztus 8. és 1938. október 21. között az idő rövidsége miatt fenntartással vette át a levéltári hivatalt. Az iratok átvétele helyiségről helyiségre történt, az iratanyag leltárba vételén kívül az épület berendezésének rajzolata is megtalálható az átadás-átvételi jegyzőkönyvben.[588] A huszonnégy oldal terjedelmű iratjegyzék darab szinten vette át a történeti levéltár iratait a Mohács előtti oklevelektől az 1876. évi megyeegyesítésig a közgyűlési jegyzőkönyveket és a hozzájuk tartozó közigazgatási iratokat. Több pinceraktárból is nagyon sok köteg hiányzott, Bilkei Gorzó

[584] MNL PML IV. 475-a. I. sorozat. 1931. 04. 02.
[585] MNL PML IV. 408-b. 25955/1929. 5. f.
[586] MNL PML IV. 408-b. 25955/1929.
[587] BÖÖR, 1990. 84. vö. Fára József: Zala vármegye levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 190. A Zala megyei levéltár 1928-ban a levéltár fölött 5 szobából álló helyiséget kapott, iratanyag őrzésére, de raktárak létesítésre alkalmatlannak bizonyultak.
[588] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. 729/1938. lt. sz.

János átadóként azzal érvelt, hogy 1937-ben ő Rexa Dezső nyugállományba vonulásakor nem vette át hivatalosan sem a levéltár iratanyagát, sem pedig a berendezési tárgyait.[589]

Az új főlevéltárnokot nagyon megbotránkoztatta a levéltár könyvtárának állapota is, amely abban az évben költözött, a kötetek rendetlenül, összevissza voltak lerakva, ezért Fára nem vállalhatott felelősséget a könyvtár átvételéért. Az átvételkor derült ugyanis ki, hogy a Földváry család iratanyagáról nem volt meg a leltár, így nem lehetett darabszinten átvenni ezeket az iratokat sem.[590] A megye újonnan kinevezett főlevéltárnoka kérte ezért az alispánt októberi jelentésében, hogy az éves költségvetésben a levéltár fenntartására elkülönített összeg fennmaradó részéből adjon engedélyt megfelelő munkaerő alkalmazására.[591]

Az Országos Levéltár az 1929. évi 11. törvénycikk értelmében szakhivatalként 1939 és 1941 között végezte el a törvényhatósági levéltárak helyzetének felmérését.[592] Ennek keretében a Pest Megyei Levéltárról 1940-ben Ember Győző készített rendkívül részletes jelentést. A levéltár iratanyaga megközelítőleg 4000 ifm volt, ez akkoriban az Országos Levéltár iratanyagának kb. egy ötödét tette ki. Ugyanakkor az iratanyag felét szakszerűtlenül, rosszul szellőztethető, nedves pincékben helyezték el, a falak nyirkosak voltak, sőt az egyik pincét víz öntötte el.[593]

A jelentés az irattári anyag elhelyezésénél, azaz a földszinti raktáraknál kifogásolta a szellőztetést és a sötétséget. A pinceraktárak közül a Semmelweis utcai légoltalmi helyen 350 ifm járási iratot tároltak. Az I. udvari pincében 150 ifm iratanyag volt elhelyezve, viszonylag jó körülmények között. A III. udvar pincéjében 750 ifm központi közigazgatási bizottság, számvevőségi, országgyűlési képviselői választási, útlevél, valamint ingatlanforgalmi irat volt tárolva. Az 1940. évi vizsgálata során szembetűnő volt az iratanyag szórt rendszerű tárolása. A központi közigazgatás iratanyagát három helyiségben ömlesztve tárolták, ráadásul megnehezítve a mindennapi iratszerelési feladatokat, hogy a segédkönyveket a II. udvari szobákban helyezték el, amíg az iratanyagot a volt megyei siralomházban, több mint 100 méter távolságra a segédkönyvektől őrizték. Tehát a legfontosabb feladat a levéltári anyag rendezése lett. Ehhez pedig újabb raktári helyiség kialakítására volt szükség.[594]

[589] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. 729/1938. lt. sz. Hiányzott a Tegzes család címeres levele és egy 16. századi iratanyag kötege is.
[590] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. 729/1938. lt. sz.
[591] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. 765/1938. lt. sz.
[592] KÁLLAY, 1990. 38.
[593] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. 941/1941. lt. sz.
[594] MNL PML VIII. 706. c/1. XI. kútfő. 465/1963. lt. sz

Fára a költöztetésekor azt a rendezőelvet követte, hogy az iratanyag selejtezve és rendezve legyen. Az állványokon az iratanyag mellé helyezzék el a hozzájuk tartozó segédkönyveket is. Rövid idő elteltével a levéltárba helyezték el a közigazgatási és árvaszéki iratokat, és a levéltáros magasabb tudományos képzettsége ellenére rendszeresen iratszerelési, irattározási munkát végzett. A Semmelweis utcai rendkívül nedves légópincébe hordták át azokat az ipartestületi anyagokat, iparigazolványokat, amelyekből naponta kellett szerelni, valamint az optálásokat.[595] Ember Győző jelentésében felhívta a megye figyelmét arra, hogy ezeket az iratokat a teljes pusztulás elkerülésére, szárazabb raktárba költöztesse át.[596]

A két háború között a Pest Megyei Levéltárban az árvaszéki iratokat selejtezték az 1929. évi Vármegyei Ügyviteli Szabályzat alapján a megyei közgyűlés jóváhagyásával. Elsősorban a pomázi járási levéltár beköltöztetése előtt a járási főszolgabírói iratok selejtezését és rendezését tűzték ki célul. A selejtezési tervezetet be kellett terjeszteni a megyei közgyűlés elé, majd azt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba, valamint a Belügyminisztériumba is felterjesztették.[597]A régi tiszti főorvosi iratokat, az igazoló bizottságok, valamint a választói névjegyzékek iratait szigorúan a főlevéltárnok felügyelete alatt rendezték, majd selejtezték.[598] Tisztázatlan volt a selejtezést lezáró jegyzőkönyv jóváhagyójának személye is.[599] 1939 augusztusában, miután Pest megye alispánja jóváhagyta a selejtezési tervezetet, megkezdték az I. udvari pincében őrzött országgyűlési képviselőválasztási iratok és nagyszámú mellékleteinek selejtezését.[600]

A törvényhatósági levéltárosokkal a segítőkész, szakmai tekintélyű Fára József kiváló kapcsolatokat ápolt. 1939-ben segítségét kérték a levéltári iratok selejtezése tárgyában. A selejtezések kiváló szakértője Fára József örömmel segítette a hozzá forduló Baranya megye főlevéltárnokának munkáját és megküldte, a belügyminiszter által jóváhagyott Pest megyei Árvaszék selejtezési tervezetét.[601] Vígh Endre Jász-Nagykun-Szolnok megye helyettes levéltárosa Pest megye főlevéltárosától kért útmutatást a régi

[595] Optánsnak nevezték azokat, akinek a területi felségjog változása következtében állampolgársága felől nyilatkoznia kellett.
[596] MNL PML VIII. 706. c/1. XI. kútfő. 465/1963. lt. sz
[597] MNL PML IV. 475-a. XV. sorozat. 315/1942. lt. sz.
[598] MNL PML IV. 475-a. XVI. sorozat. Egyéb, alispáni évnegyedes. szn. 1949. 01. 01−1949. 04. 30.
[599] BÁNRÉVY, 1939. 165.
[600] MNL PML IV. 475-a.III-a. sorozat. 710/1939. lt. sz.
[601] MNL PML IV. 475-a. III-a. sorozat. 757/1937. lt. sz. vö. MNL PML IV. 403-a. PPSK vm. Törvényhatósági Bizottságának közgyűlési jegyzőkönyvei. 2945. kgy/1921.

iratok selejtezésével kapcsolatban, mert a leküldött intézkedések között ellentétes utasításokat kapott.[602]

Csanád-Arad-Torontál vármegye árvaszéki iratok selejtezésével kapcsolatban kereste meg a társhatóság levéltárosát, aki az árvaszéki irattár selejtezésére kiadott vármegyei utasítást küldte át, ami megjelent Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Hivatalos Lapjában. Kérte, hogy az selejtezés során vegyék figyelembe, hogy az 1929. évi 11. tc. hatályba lépésével, megváltozott a selejtezés menete, hiszen a tervezetet nemcsak a belügyminiszternek, hanem a vallás- és közoktatásügy miniszternek is meg kellett küldeni jóváhagyásra.[603]

A fentiek alapján megállapítható, hogy az 1923-ban elkészült megyei selejtezési tervezet, ugyan már kísérletet tett a történeti értékű források meghatározására: „*A vármegye történeti, közjogi, közigazgatási és vagyoni állapotát feltüntető, továbbá az ország történetére vonatkozó adatokat tartalmazó és az 1860-as évek politikai mozgalmaira vonatkozó iratok…*”[604] Nem engedte kiselejtezni a vármegye szervezetére vonatkozó alispáni negyed- és fél és éves jelentéseket, továbbá az árvaszéki elnöki határozatokat, és a belügyminiszteri leiratokat.[605] 1928-ban egy évfolyam alispáni iratanyag átselejtezésével elvesztek az 1905. évi főszolgabíróktól felterjesztett katonaállítási lajstromok.[606]

III.5. Pest megyei iratok pusztulása a második világháború alatt

Pest-Pilis-Solt és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyveit és a hozzájuk kapcsolódó iratokat, valamint az anyakönyvi másodpéldányok biztonságosabb elhelyezését ítélte sürgősnek a második világháború alatt a főlevéltárnok.[607] Fára József Sokoray László vármegyei aljegyzővel Budatétény egyik családi házának pincéjét nézte ki.[608] Szóba került még Sződ község Közjóléti Szövetkezete tulajdonában lévő Ilka majori kastély is.[609] Az alispán a fent felsorolt iratanyag biztonságos megőrzésén kívül fontosnak

[602] MNL PML IV.475-a. VI. sorozat. szn./1930.
[603] MNL PML IV.475-a. VI. sorozat. 688/1941. lt. sz. vö. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye szabályrendelete. A vármegyei levéltárban őrzött árvaszéki iratok selejtezéséről. In: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Hivatalos Lapja, 1929. 06. 27. (27. évf.) 27. sz. 386−387.
[604] MNL PML IV. 475-a. VI. sorozat. szn. Bilkei Gorzó János fogalmazványa.
[605] MNL PML IV. 408-b. 7359/1934.
[606] MNL PML IV. 475-a. VI. sorozat. szn.
[607] MNL PML IV. 475-a. IV–V. sorozat. 782/1943. lt. sz.
[608] MNL PML IV. 475-a. IV–V. sorozat. 782/1943. lt. sz.
[609] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 350/1944. lt. sz.

tartotta, hogy a megyeházban őrzött történeti műtárgyakat, értékes festményeket is Pomázra szállítsák ki.[610] Csánky Dénes a Szépművészeti Múzeum akkori igazgatója 46 db olajfestmény kiszállítására adott utasítást.[611] 1943 áprilisában Fára javasolta az alispánnak, hogy a kápolnában lévő közgyűlési jegyzőkönyveket a Semmelweis utca alatt üresen álló kupolaszerű boltozattal ellátott pincehelyiségbe hordják át, mivel ez viszonylag száraz és a levegő nedvessége ablakra szerelhető villamos szellőztetőkészülékkel megoldható. A köteteket fektetve ideiglenesen téglákra fektetett deszkaállványokon őrizték volna. 1944 őszén Pest vármegye alispánja a Dunántúlra vonaton akarta szállítani a fontosabb történeti iratokat. Fára ezt ekkor már erőteljesen ellenezte, tudta, hogy a Dunán át már képtelenség iratanyag veszteség nélkül átszállítani az anyagot. Mogyoródra vagy Pomázra szállításba gondolkozott.[612] De félt az iratanyag ilyen késői szállíttatásától, mivel a frontvonalon dolgozó levéltárosoktól tudomást szerzett arról, hogy a legtöbb kár szállítás közben az országúton érte az iratokat, például Bács-Kiskun vármegyei levéltár iratai is 1945-ben egy tanyán égtek el.[613] Végül a történeti levéltár anyagát Budapest ostroma előtt Fára Pomázra szállíttatta, ezért az karcolás nélkül élte túl a háború pusztításait. 1945 januárjában a főváros ostroma idején a megyeházán őrzött levéltári segédkönyvek megrongálódtak, a megégett kötetek javítását restaurátorra bízták. Az épületben a történeti levéltárnak berendezett kápolna kupolája is súlyos sérüléseket szenvedett. A földszinti raktár falát egy repesz ledöntötte. A romok eltakarítása során vették észre, hogy az első emeleten őrzött három páncélszekrény közül az, amely a Mohács előtti oklevelek gyűjteményét tartalmazta, megsérült. A közigazgatási bizottság ingatlanforgalmi iratanyagát jelentős kár érte, mivel le kellett dönteni még az ostromot megelőzően egy állványt azért, hogy a történeti iratanyagot, valamint az anyakönyvi másodpéldányokat őrző pincehelyiség bejáratát elbarikádozzák.[614] A községi, levéltári iratokat az ostrom után fosztogatók dúlták fel, mivel azt hitték, hogy a régi zárt ládák értékes műkincseket rejtenek.[615] Fára József főlevéltárnok Budapest ostroma után 1945. január 29-étől ismét munkába állt, 1945 márciusában mellette Kazi István vármegyei díjnok, Karsay Lajos vármegyei kisegítő és Karácsondi Mihály altiszt az alispáni hivatal első emeleti szobájából a romok alól kimentették a közigazgatási szakkönyveket, majd elkezdték a könyvtár rendezését. A levéltár helyiségeit

[610] MNL PML IV. 475-a. IV–V. sorozat. 38/1944. lt. sz.
[611] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 741/1944. lt. sz.
[612] MNL PML IV. 475-a. IV−V. sorozat. 697/1943. lt. sz. 85−87. f. Mogyoródon Toma Ferenc Körút 53. sz. épület pincéjét találták alkalmasnak. .A megvizsgált épületek közül ez volt a legkevésbé nedves – páramérő felszerelését javasolták, − és a legtágasabb, legjobban átszellőztethető.
[613] MNL PML IV. 408-b. 1847/1945.
[614] MNL PML IV. 408-b. 1847/1945.
[615] MNL PML IV. 408-b. 1847/1945.

is kitakarították, majd ablakok üvegezési munkálatait rendelték meg. Kollega Tarsoly Sándor 1944 novembere óta katonai szolgálaton volt. A helyreállítási munkálatokban 1945 áprilisától Bilkei Gorzó János allevéltárnok is részt vett, néhány hét után betegállományba vonult, majd később a munkaszerződését is felbontotta. Az ostrom után naponta nyolc-tíz munkaszolgálatos is segítette a romok eltakarítását.[616] A levéltár 8000 pengőt kapott a történeti levéltár iratanyagának bedobozolására. A por- és korom mentességét biztosító nagyméretű dobozokat bőrháttal látták el.[617] Az 1828−1895. évek közötti felekezeti anyakönyvi másodpéldányok mintegy 380 állványméter terjedelmű iratgyűjtemény a pincébe védett helyen vészelte át a háborút.[618] Rendkívül nagy erőfeszítést igényelt az anyakönyvek visszaköltöztetése eredeti őrzési helyükre, 10 munkás egy hónapig dolgozott rajta.[619]

A levéltár 1625−1875. évek közötti legértékesebb történeti iratokat a háború pusztítása elől a pincébe költöztették át. A pincehelyiségek óvóhelyeit használók azonban megbontották az iratok eredeti rendjét. 1945 nyarán az iratokat eredeti helyére a megyeháza első emeleti kápolnába helyezték vissza. Ugyanakkor a bombázásokban súlyosan megsérült a levéltár történeti terme és kutatószobája. A tetőzet és az ablakok, valamint ajtók javítása után lehetett újból használatba venni.[620] A legsúlyosabban az 1867−1929. közötti megyei segédkönyvek sérültek meg. Néhány kötetet bombaszilánkok sértettek meg.[621] 1944 őszén a második világháború elérte Magyarországot. Az ország területén zajló hadi események miatt, egyre több iratanyagot kellett a Pest Megyei Levéltárnak átvenni, a harcokon átesett keleti országrész területéről. Újszentiván (Arad-Csanád-Torontál vármegye) község jegyzője 1944 októberében egy lakattal lezárt ládában a község fontos közigazgatási iratait adta át Pest vármegye főlevéltárnokának.[622]

A Pest megyei községek nagy része pontos átadás-átvételi jegyzék kíséretébe adta át községi iratait.[623] A következő táblázatban ezek részletes bemutatására kerül sor:

---

[616]. MNL PML IV. 408-b. 1847/1945.
[617] MNL PML IV. 475-b. XIV. sorozat. 119/1945. lt. sz.
[618] MNL PML IV. 475-b. IV−V. sorozat. III.917.Om. biz/1943. A mintegy 6 vagonnyi − 612 ifm − anyakönyvi gyűjtemény a levéltár alatti pincehelyiségben kellett leköltöztetni, a páratartalom csökkentése miatt a falakra ventilátorokat kellett felszereltetni Endre László alispán utasítására, 1943. 09. 20-án.
[619] MNL PML IV. 408-b. 6915/1945. 3. f.
[620] MNL PML IV. 408-b. 6915/1945. 4. f.
[621] MNL PML IV. 408-b. 6915/1945. 4. f.
[622] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 98/1944. lt. sz.
[623] MNL PML IV.408-b. 12882/1944. vö. 1890. évi 1. tc. 68. § A közutakról és vámokról. In: CJH 1889−1891 évi törvénycikkek, 1897. 205−206.

község neve	**leltár**	**átadás időpontja**	**levéltári irat jelzete**
Bugyi	községi iratok 4 láda	1944. november 2.	986/1944. lt. sz.
Ócsa	községi iratok	1944. november 2.	987/1944. lt. sz.
Felsődabas	községi iratok	1944. november 3.	988/1944. lt. sz.
Pilis	községi iratok	1944. november 4.	990/1944. lt. sz.
Jászszentandrás	községi iratok 3 láda	1944. november 4.	996/1944. lt. sz.
Rákoscsaba	községi iratok	1944. november 13.	1006/1944. lt. sz.
Farmos	községi iratok	1944. november 11.	1004/1944. lt. sz.
Tápiószele	községi iratok 6 csomag+rádió	1944. november 13.	1006/1944. lt. sz.
Gyömrő	községi iratok	1944. november14.	1006/1944. lt. sz.
Gödöllő	községi iratok, 1944. évi anyakönyvek, kataszteri birtokívek népmozgalmi nyilvántartó 12 láda	1944. december 1.	1055/1944. lt. sz.
Kerepes	községi iratok 1 láda	1944. december 6.	1063/1944. lt. sz.
Rákoscsaba	községi iratok 3 láda	1944. december 6.	1063/1944. lt. sz.

1944 október végén Pest megye déli terültét elérték az orosz csapatok. Október végére a szovjet csapatok kezén volt a Tisza vonala Csongrádig, Kiskunfélegyháztól Bajáig. 1944. október 31-ig Tatárszengyörgytől Jászkarajenőig „nyomultak” előre az oroszok.[624] Kecskemét város történeti iratanyaga elpusztult a harcok során. Kiskunhalason a Csipkeházban kiállított tárgyakat széthordták, és a helybeli anyakönyvvezető néhány

[624] MNL PML XXXII. 5. Krónikák levéltári gyűjteménye. Pataki Ferenc: Délkeleten már virrad. Adalékok délkelet Pest megye felszabadításának történtéhez. 1944. október 31−november 4. Helytörténeti pályamunka, Cegléd. 1974. 1−6.

múzeumi tárgy mellett két 17, illetve 18. századi térképet is megmentett, a többi irat sorsáról nincs adat.[625]

Cegléd város elöljárósága 1944. október 18-án a katonai kiürítési biztos rendelkezésére Etyekre (Fejér vm.) távozván, több más irattal együtt magával vitte a közgyűlési jegyzőkönyveket és 72 szabályrendeletet. A jegyzőkönyvek megtépetten visszakerültek, de a szabályrendeleteknek nyomuk veszett. A volt helyettes polgármester közlése szerint az ország mozgósítási iratokat még Cegléden elégették. Az otthon maradt iratoknak mintegy 30%-át, elsősorban az 1940–1944 közöttieket is eltüzelték.[626]

A légitámadások veszélye miatt 1943-ban Kiskunfélegyházán a levéltári anyag egyik felét a múzeum, azaz a volt kiskun kapitányságí börtön pincéjébe menekítették, ahol abból a zavaros időkben sokat eltüzeltek, a többi is összekeveredve, olykor szétszaggatva maradt meg. Az átszállítást Páll Kálmán múzeumőr, irányította. A másik felét az iratanyagnak a városi ún. Péteri tóhoz menekítették.[627] Kisújszállásról elszállított végrendeletek és szabályrendeletek egy része a hadműveletek során elkallódott.[628] Nagykőrösön a levéltár 1850 előtti „történeti" anyagát a város kezelésében levő Kalocsa Balázs-féle alapítványi szőlő présházába szállították ki, s onnan 1945. április 2-án vitték vissza eredeti őrzési helyére. A présházban ismeretlen egyének a ládákat felfeszítették, az iratokat szétszórták, a kötetekből sok lapot kitéptek, és az oklevelekről a pecséteket leszaggatták. A visszaszállításkor a veszteséget kb 10%-ra becsülték.[629] A levéltárban maradt iratok rendezettek maradtak. A pesterzsébeti jelentés szerint a városnak mind levéltára, mind irattára a bombázások következtében teljesen megsemmisült, a különlegesen becses iratok azonban a főjegyző páncélszekrényében megmaradtak.[630]

---

[625] MNL OL Y 1. 286/1941. O.L. sz. 8. sz. jelentés 1–4. f. vö. Kiskunhalas Város Tanácsának iratai ma Bács-Kiskun Megyei Levéltárában kutathatóak. MNL BKML V. 273. Kiskunhalas város Tanácsának iratai. (1860) 1872−1944 (1945). 45, 22 ifm.

[626] MNL OL Y 7. 187/1949. vö. Ma a Pest Megyei Levéltár Nagykőrösi Osztályán kutatható. Cegléd 1872-ig mezőváros volt. MNL PML NKO V. 72. Cegléd Mezőváros Tanácsának iratai. 1697−1848 (1885). 6,64 ifm, 1872−1929 között rendezett tanácsú, majd 1929-től megyei város volt. MNL PML V. 73. Cegléd Város Polgármesterének iratai. (1869) 1872−1944 3,22 fm. Az iszonyatos pusztítást az iratanyag terjedelme is jól mutatja.

[627] MNL BKML V. 175-b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. 5596/1949. vö. Bánki−Horváth Mihályné: A levéltár és a levéltáros munkakörének kialakulása Kiskunfélegyházán. In: Levéltári Szemle, 1979. (29. évf.) 3. sz. 557–565., Ma ezek az iratok (MNL BKML V. 175. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. 1872−1944 (1950) 130,52 ifm) Kecskeméten a Klapka utcában kutathatóak.

[628] MNL OL Y 7. 33/1948. 1−4. f. Kisújszállás polgármesterének jelentése. Az iratok megbomlott rendjét 1947-re helyreállították.

[629] MNL OL Y 7. 33/1948. 1−4. f. OL 460/1947. sz. leiratára Nagykőrös polgármesterének adott válaszai.

[630] Pesterzsébet iratai 1980 óta Budapest Főváros levéltárban kutathatóak (BFL V. 371. 0, 18 ifm) Gubacs pusztát és környékét 1865-ben kezdték el felparcellázni. Ezen a területen két település jött így létre, Erzsébetfalva és Kossuthfalva, melyek Erzsébetfalva néven egyesültek községgé 1897−ben. 1911. december 9-én a Ráckevei járásból a Kispestibe sorolták át. A Tanácsköztársaság idején, 1919. május 9-én nevét

Rákoscsaba nagyközség vezetősége az oroszok betörése után előbb Ipolyságra, majd Baracskára akarta az iratait eljuttatni, de már a Váci hídon sem tudták átjuttatni az iratokat.[631] A rákoskeresztúri Vigyázó kastélyban dúlták fel a Magyar Tudományos Akadémia által fenntartott múzeumot és levéltárat. A múzeum berendezését tönkretették, levéltári iratait pedig szétszórták az átvonuló csapatok. Néhány pedagógus vette magához a szétszórt iratokat. Levéltári leltár nélkül nem lehetett megállapítani az iratanyag veszteséget.[632]

Soroksáron a Közkönyvtár épületében orosz hadikórházat rendeztek be. A könyvek egy részét az épület melletti fészerbe hordták át. A könyveket csak akkor találták meg, amikor az oroszok távoztak, és a fészer rendbetételére sor került. Miután a szalmát és szemetet elhordták, rátaláltak az elvesztenek hitt könyvek egy részére.[633]

Tahitótfalu jelentésében olvasható, hogy a háború, illetve a szovjet csapatok megszállása idején egyaránt jelentős iratanyag pusztulás ment végbe. A községben több fontos irat pusztult el. Többek között a szabályrendeletek, képviselő-testületi iratok, pénzkezelési, tulajdon nyilvántartási iratok. Ezek nem az irattár elfoglalása során történt, hanem becsomagolták őket ládákba biztonságos mentés céljából, szállítás során tűntek el.[634]

Vácon a fontosabb iratokat és a képviselő-testületi jegyzőkönyveket egy védettebb alagsori helyiségbe költöztették át, míg az anyakönyveket Piszke községbe szállították a front elől.[635] A helyén maradt kisebb mértékű kárt szenvedett és teljesen feldúlt iratanyagot 1947-re rendezték.[636] Szentendre levéltári anyagát, különös tekintettel az értékes 18−19. századi iratokra, nem érte károsodás.[637]

---

ideiglenesen Leninvárosra változtatták. 1922. július 27-től a Központi járáshoz került, 1923. október 26-tól pedig rendezett tanácsú város. 1924. február 27-től nevét Pesterzsébetre változtatták, 1932. június 28-án pedig Pestszenterzsébetre módosították. Iratok: képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1899−1947, közigazgatási iratanyag 1945 és 1949 között maradt fenn: általános közigazgatási iratok 1945−1949, iratok 1945, különkezelt iratok 1882−1941, kihágási iratok 1945−1948, iparlajstrom 1908−1957.

631 MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. 1018/1944. lt. sz.

632 MNL PML IV.408-b. LV. 13943/1946. 184. f.

633 MNL PML IV. 408-b. LV. 13943/1946 197. f.

634 Oltvai Ferenc: A községi irattárak védelme Csanád megyében a felszabadulás előtt. In: Levéltári Szemle, 1972. (22. évf.) 3. sz. 33.

635 Piszke község Komárom vármegyében volt.

636 Vác iratanyaga ma Vác Város Levéltárában kutatható. 1859-ben Püspök Vác, Vác és Káptalan, valamint Vác mezővárosok egyesültek. Püspök-Vác Mezőváros Tanácsának iratai 1687−1848 (1860) 11,13 ifm, Káptalan –Vác Mezőváros Tanácsának iratai 1765−1848 (1851) 1, 57 ifm, Püspök –Vác Mezőváros Tanácsának iratai 1848−1859 1,56 ifm, Káptalan-Vác Mezőváros Tanácsának iratai (1838) 1848−1859 0,7 ifm, Vác Mezőváros Tanácsának iratai (1857) 1860−1871 2,75 ifm; Vác város polgármesterének iratai 1872−1944 (1952) 52,25 ifm,

637 MNL OL K 729. 394/1947. Bálint Alajos kecskeméti múzeumigazgató jelentése kiskunhalasi kiszállásáról. vö. MNL PML V. 302. Szentendre Mezőváros Tanácsának iratai. 1690−1848 (1946). 22,95

A levéltár gyűjtőkörének és területi illetékességének rendezése nem történt meg a vizsgált korszakban. Voltak kezdeményező lépések a megye területén fekvő városok, községek maradandó történeti iratanyagának felmérésére, de hely hiánya miatt levéltári őrizetbe vételük kivételes esetekben valósult meg.[638] A háború után a levéltárba maradandó megőrzésre átadott iratokat hely hiány miatt visszaadták a községek iratanyagát a beadó feleknek. További felügyeletet sem gyakorolt rá a megyei főlevéltáros egészen 1950-ig.[639] Ezért a községek túlnyomó többségében 19. század végétől maradtak fent iratok. Ma a levéltár őrizetében csak elvétve fordul elő 18. századig visszanyúló töredékes anyag, mint például Budakeszi 1779. évi összeírás gyűjteménye, vagy Dömsöd 1696. évi jegyzőkönyve, Kisoroszi 1795. évi számadása, Páty 1853. évi képviselő-testületi jegyzőkönyve. A községek története leggyakrabban használt forrásai a szabályrendeltek, valamint a képviselő-testületi jegyzőkönyvek, adóügy, tulajdon-nyilvántartási, hadi gondozási iratok, amelyek sajnos a második világháborúban a harcok miatt Taksony, Bugyi, Pusztavacs községekben elpusztultak.[640]

A megye területén nyolc anyakönyvi kerület iratainak nagy része teljesen elpusztult, nagy erőfeszítéssel végezték az anyakönyvi kivonatok kiállítását a másodpéldányokból.[641]

A következő községi levéltárak váltak enyészetté: Bugyi, Dunaharaszti, Farmos, Felsődabas, Gátér, Gödöllő, Kerepes, Kistarcsa, Nyáregyháza, Ócsa, Pestszentimre, Pilis, Verseg, valamint Kispest városa a Gödöllői és a Gyömrői járási főszolgabírói levéltárai.[642] Mint az elmondottakból látható, a háborús eseményeket a megyei városok iratanyagának rendje szenvedte meg elsősorban, a pusztulás, bár egyes városok szempontjából súlyos volt Pest megyében mint például Kecskemét esetében, ugyanakkor országosan nem volt meghatározó jelentőségű.[643]

---

ifm., MNL PML V. 373. Szentendre város (Tanácsának) polgármesterének iratai 1883−1944 (1953) 33,35 ifm. 1872−1929 rendezett tanácsú, míg 1929-től megyei város volt.

[638] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 983/1944. lt. sz. vö. MNL PML IV. 408-b. 57460/1940.

[639] MNL PML IV. 408-b. 2632/1945. 1−6. f.

[640] MNL PML IV. 408-b. 2632/1945. 1−6. f.

[641] MNL PML IV. 475-b. XIV. sorozat. 157/1945 lt. sz.

[642] MNL PML IV. 475-b. XIV. sorozat. 157/1945 lt. sz. Gátér község Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye kiskunfélegyházi járási területén feküdt. 1950. január 1-jével Bács-Kiskun megyéhez csatolták át.

[643] BALÁZS, 1988b. 34–48.

III.6. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Levéltári Hivatala

A levéltár felügyeletéért a megyei szabályrendeletben a főjegyző volt a felelős. Az 1889-es szervezési szabályrendelet a levéltárnoki állást nyolc gimnáziumi osztály elvégzéséhez kötötte, és szűkítette hatáskörét, mivel a későbbiekben másolatokat csak a hivatali főnökének az alispánnak az engedélyével adhatott ki. Magánfeleknek az ügyiratokba való betekintéséről ebben a szabályrendeletben már nem volt szó. A rendezést még megemlítették, de a hangsúly már teljesen az egyéb feladatok ellátásán volt. Kötelezték a szabályrendeletek nyilvántartására és egyéb nyilvántartások vezetésére. Ezeken túl: „mint az iroda főnöke", a mellé rendelt írnokok segítségével teljesítette az összes irodai teendőket. Közvetlen felelősséggel tartozott mindazon mulasztásokért és károkért, amelyek az iroda késedelme, szabálytalan eljárása vagy tévedése folytán előálltak. Ugyanekkor a levéltáros az árvaszéknek is alárendelt közege volt.[644]

A Vármegyei Ügyviteli Szabályzat 236. §-a a levéltárak berendezéséről és az azokban kezelt iratok rendezéséről, rendben tartásáról, valamint selejtezéséről külön egységes központi szabályzat kiadására hívta fel a figyelmet.[645] Ugyan 1935-től rendszeresen foglalkoztak az Országos Levéltár tisztviselői a tervezettel, amit rendszeresen küldtek meg a megyei levéltárosoknak véleményezésre, mégsem született meg 1947-ig az egységes megyei levéltári ügyviteli szabályzat.[646]

1924-ben Pest megye főlevéltárosa a megye alispánjához felterjesztette a levéltári szabályzat tervezetét, amely minden levéltári szakmai kérdésre kitért, az iratok átvételétől, őrzésétől, kezelésétől, rendezéséig, selejtezéséig, egészen a kutatók rendelkezésére bocsátásáig.[647] A törvényhatósági levéltárak szakszerű kezelését a levéltári helyiségek berendezését, a levéltári iratanyag elhelyezését rendkívül körültekintően határozták meg, sokat okulva az 1920-as években rendkívül elhanyagolt állapotba jutott levéltári anyag pusztulásából. A szabályzat értelmében a köziratok csak levéltár céljára szolgáló tűzbiztos helyiségben voltak tárolhatók, viszont ezekben a helyiségekben idegen iratok, könyvek vagy muzeális tárgyak nem voltak elhelyezhetőek. Ugyanakkor megkülönböztette a

[644] MNL PML IV. 408-b. 7359/1934.
[645] MNL OL Y 1. 828/1937. 73. f.
[646] MNL OL XIX-I-1-h-1612-22/1949. A Vármegyei Ügyviteli Szabályzatot végül Ember Győző Országos Levéltár főigazgatója küldte fel a VKM-be 1950 januárjában. Ahol a következő megjegyzést írták az aktára: „*… A levéltárügy rendezésére tárgyában előkészület alatt álló törvényerejű rendelet az 1947. évi 21. tc-t hatályon kívül fogja helyezni, és a levéltárak kérdését alapvetően eltérő módon fogja szabályozni.*" Így a benyújtott tervezetet át kell majd dolgozni.
[647] MNL PML IV. 79. 370/1929. lt. sz. vö. MNL PML IV. 408-b. 7359/1934.

történeti levéltár és az egyszerű közigazgatási irattár fogalmát, felépítését, gondozását, illetve ezek selejtezésének felügyeletét. A selejtezési tervezet előkészítője is a levéltáros volt, sőt ő irányította a selejtezők munkáját is. A főlevéltárnoknak az irattárak feletti felügyeleti jogát is körültekintően szabályozták. Sajnos e felügyelet hiánya miatt a múltban nagyon sok értékes anyag pusztult el. Bilkei Gorzó Nándor szükségesnek vélte a felügyelet kiterjesztését az iktató hivatalok iktatási, de főleg mutatózási módjainak ellenőrzésére is. Ez utóbbinak gyakran kezdetleges, önkényes és szakszerűtlen vezetése a levéltárban rendkívül megnehezítette egy-egy meghatározott irat kikeresését. Szükségesnek tartották annak kimondását is, hogy a levéltár és irattár egymástól elkülönítve működjön.[648]

A levéltár rendezése után további feladata volt a főlevéltárnoknak levéltáráról leltár készítése és karbantartása. Kétféle leltár volt ismert a vizsgált korszakban. A tárgyi leltárat betűsoros mutató egészítette ki, melyben a levéltári iratanyagot betűrendbe kellett felsorolni, utalással a leltár lapszámára.[649] A helyzetleltár a levéltár anyagát az elhelyezés sorrendjében helyiségenként, szobánként tüntette fel.[650]

Pest megye 1924. évi tervezetét Bilkei Gorzó Bertalan és Nándor állította össze a hatályos jogszabályok alapján. Természetesen a szabályzatok levéltártani fogalom meghatározással is foglalkoztak a mai napig folytatott gyakorlatnak megfelelően. A közirat (acta publica) fogalmának bevezetését, illetve felelevenítését az addigi ingadozó szóhasználattal szemben rögzítette. Köziratnak kellett tekinteni a miniszterek, tudósok és más közéleti egyének levelezésének azt a részét, amely hivatalos ténykedésük kapcsán keletkezett.[651] A térképek közül köziratnak tekintették a közhatóságok tulajdonában lévő és levéltárában, illetve irattárában őrzött 1850 előtt keletkezett térképeket, amelyeket gyűjteményként, alakjuknak megfelelő méretű tokokban kezelték a levéltárban.[652]

Az 1902-ben kiadott Vármegyei Ügyviteli Szabályzatot alapján Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye fő- és allevéltárnoka 1929-ben tovább bővítette a megyei levéltár és szakkönyvtár rendtartási szabályrendeletét.[653] A szabályzat fő részei a levéltár fogalmi meghatározása, levéltár gondozása, rendezése, fejlesztése, levéltári iratok kiadása,

[648] MNL PML IV. 408-b. 4548/1936. 57−63.
[649] MNL PML IV. 79. 512/1930. lt. sz. 63. vö. MNL OL Y 1. 128/1937. 73. f.
[650] MNL OL Y 1. 128/1937. 73. f. vö. MNL PML IV. 475-a. IV−V. sorozat. 729/1938. lt. sz. 50−99. 1938. évi iratátadás-átvételi jegyzék.
[651] A közirat helyett inkább a közérdekű irat kifejezést kellett használni.
[652] MNL PML IV. 408-b. 4548/1936. 57−63. vö. MNL OL Y 1. 828/1937. 46. §. 60−61. f. A térképek, tervek és rajzok, vázrajzok stb. amennyiben alakjuk miatt az iratok mellett el nem helyezhetőek nem kiterítve őrizendőek, hanem borítékívekbe összegöngyölve, papírtokban vagy bádogszelencében.
[653] MNL PML IV. 475-a XIV-a. sorozat. 512/1930. lt. sz. Ez a szabályzat az 1924. évi levéltári szabályzat által lefektetett alapokra épült. vö. MNL PML IV. 79. 512 lt/1930. sz. vö MNL PML IV. 408-b. 7359/1934.

visszakövetelése, selejtezés, leltározás, magánfelek ügyeinek elintézése, szakkönyvtár, megyei városok és községek levéltárai feletti felügyelet voltak. Ritkán olvasni még ilyen gondos, elmélyedő, minden eshetőségre kitérő, mind a közigazgatás, mind a tudomány érdekeit szem előtt tartó vármegyei levéltári ügyviteli szabályzatot, amely nem mellesleg 149 §-ból állt. A VÜSZ 132. §-nak megfelelően a közgyűlési jegyzőkönyvet nemcsak a következő év márciusáig átvette a levéltár, hanem a jegyzőkönyvekhez a levéltáros mutatót is készített, illetve könyvkötővel beköttette azokat.[654] A képviselőválasztók állandó névjegyzékének éves felülvizsgálata, sokszorosítása a levéltár munkatársainak feladata volt, hasonlóan az erdei üzemtervek, alapító oklevelek, egyesületek és társulatok alapszabályainak, vagy a pecsétlenyomatók és nyomók nyilvántartásának felfektetéséhez.[655] A vármegyei, illetve a községi szabályrendeletek jóváhagyási záradékkal ellátott példányait, valamint a felekezeti és állami anyakönyvi másodpéldányokat a hozzájuk tartozó iratokkal a következő naptári év március 1-ig levéltári őrizetbe adták.[656] Sőt a másodpéldányokba elrendelt pótlásokat, pótbevezetésekre vonatkozó anyakönyvi jelentéseket, a lelkészi értesítéseket minden esetben az alispáni iktatóhivatalából a levéltárosnak, mint előadónak kellett továbbítani. A másodpéldányba a levéltáros vezette be a lapszélen az utólagos bejegyzéseket, amelyeket ezután a felvezetést előíró ügyiratra is rávezetett a VÜSZ 239.§-nak megfelelően használható bélyegzőlenyomattal. Tehát a fentebb felsorolt iratfajtákat nemcsak levéltári őrizetbe vették, hanem gondozták, leltározták, adatszolgáltatást végeztek belőlük.[657] A fő- és allevéltáros „hivatali" feladatainak bemutatását a „levéltári feladataik" meghatározása követte. A törvényhatósági levéltárak szakszerű kezelését és tudományos használhatóságuk biztosítását szem előtt tartva a feladatok taxatív felsorolásával biztosította: mint például az iratok átvétele, őrzése, kezelése, rendezése, selejtezése, a kutatók rendelkezésére bocsátása, leltár készítés, történeti kutatás biztosítása.[658] Az 1930-as években technikai lehetőségeit is figyelembe véve meghatározta a levéltárba őrzött iratok gondozását, „minta raktárak" berendezését, a levéltári iratanyag elhelyezését rendkívül körültekintően határozták meg, sokat okulva az 1926-os rendkívül elhanyagolt állapotba jutott levéltári iratok pusztulásából.[659] Az technikai lehetőségeit is figyelembe véve kitért a raktár porszívózására, szellőztetésére,

[654] MNL PML IV. 79. 512. lt/1930. sz. 47. f.
[655] MNL PML IV. 79. 512. lt/1930. sz. 47−48. f.
[656] MNL PML IV. 79. 512. lt/1930. sz. 47. f.
[657] MNL PML IV. 79. 512. lt/1930. sz. 47. f. A VÜSZ alapján meghatározta a levéltár gyűjtőkörét. A felsorolt iratok ma a levéltári iratanyag IV-XIII. fondfőcsoportjának gerincét alkotják.
[658] MNL PML. IV. 476. PPSK vm., továbbá a városok és községek szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye. 34. sz. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye szervezési szabályrendelete, 1902. 71. § 33−34.
[659] MNL PML IV. 79. 69525/1928. kieg.

tűzvédelmére, levéltár nyílászáróinak használatára, sőt kezdetleges restaurálási lehetőségeket is figyelembe vette.[660] A selejtezés során megkülönböztette az árvaszékit, illetve évi állományvédelmi selejtezést. Az árvaszéki iratok selejtezésére Pest megye 1929-ben a belügyminiszterhez felterjesztett selejtezési szabályrendeletét kiadta a vármegye hivatalos lapjában.[661] Az évi rendes levéltári selejtezést a megye 2945/1921. szabályzata alapján végezték.[662]

A szerzők hangsúlyozták, hogy a levéltár fogalmába a kutatószoba is beletartozott. A törvényhatósági levéltárban való kutatást a törvényhatóság első tisztviselőjének engedélyéhez kötötte. A kutatási engedélyek előadója minden esetben a megyei főlevéltárnok volt, így megadását is ő terjesztette elő az alispánnak. A főlevéltárnok tevékenységének időnkénti ellenőrzését a kutatónapló egyidejű láttamozásával, továbbá az esetleges vitás esetekben való döntést tartotta az alispán feladatának. Jogi szempontból mellékes, hogy a városi illetve községi iratanyag államosítását követően a megyeházára való beszállítása, a levéltári anyag rendezése után mikor vált kutathatóvá, 60 vagy 75 év múlva, a lényeg, hogy a településeken a hányatott sorsú iratok őrizetéről gondoskodni kellett a főlevéltáros fennhatósága alatt.[663] A kutatásokat nemcsak az iratanyag rendezésével, hanem azokról lajstromok felfektetésével is biztosította. Az iratok tartalmát kivonatolták, nyomtatott rovatos papíron ív formában, amit azután bekötettek.[664] Sőt a magánfeleknek végzett adatszolgáltatás mellett a hitelesített másolat kiadásának szabályait is leírta.[665] A vármegyei szakkönyvtárak létesítését is szabályozta.[666] De ugyanakkor a szabályzat kötelezte a vármegyei főlevéltárnokokat arra, hogy megszabott határidőn belül kötelesek legyenek az egyes községek levéltári anyagát felkutatni, és ezekről jegyzéket készíteni. A megyei városokat és a községeket vagy levéltár fenntartására, vagy iratanyaguk átadására kötelezte. Amennyiben a községek iratanyaguk átadása mellett döntöttek a levéltári anyaguk járásonként ún. járási levéltárba vonták össze, ahol legalább szakszerűen őrizték, kezelhették, és ott az ellenőrzésről és felügyeletéről a vármegyei főlevéltárnok gondoskodhatott.[667] A szabályzat tervezete meghatározta a járási

[660] MNL PML IV. 79. 69525/1928. kieg.
[661] MNL IV. 79. 512 lt/1930. sz. 65−67. f.
[662] MNL IV. 79. 512 lt/1930. sz. 67. f. 87§
[663] MNL OL Y 1. 828/1937. 74. f.
[664] MNL PML IV. 79. 512 lt/1930. sz. 55−57. f.
[665] MNL PML IV. 79. 512 lt/1930. sz. 77−81. f.
[666] MNL PML IV. 79. 512 lt/1930. sz. 75.§. 75. f. vö. Aradi Ilona: A Pest Megyei Levéltár könyvtárának története a kezdetektől 1945-ig. In: Tanulmányok Pest megye múltjából III. Budapest, 2009. 49−73.
[667] MNL OL Y 1. 264/1941. Pest megye jelentése. 1−4. f. vö. MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 515/1937. lt. sz.

főszolgabírói irattárak kezeléséről, selejtezéséről, selejtezés utáni sorsáról külön pontban rendelkezett. A levéltáraknak az úrbéri iratokat és térképeket, a kir. törvényszékeknek – midőn azok a törvényhatóságok kebeléből kiváltak – kiszolgáltatni kényszerültek. Hangsúlyozták, hogy a vármegye területén levő történeti értékű iratokat a megyei levéltár ne csak gyűjthesse, miként ezt a törvénytervezet is lehetővé tette, hanem gyűjtésére kizárólagosan a megyei levéltár legyen jogosult.[668]

Véleményük szerint, a miniszterek, tudósok és más közéleti egyének levelezésének azt a részét, amely hivatalos ténykedésük kapcsán keletkezett, köziratnak kellett tekinteni, a közirat helyett inkább a közérdekű irat kifejezést kellett használni.[669]

A szabályzatokon kívül a különböző intézkedések alapján a levéltár a megye ügyiratkezelésével kapcsolatban is kezelt különböző iratokat; mint például községi határozatok, képviselőválasztási iratok, állítási lajstromok stb., amelyeket a levéltáros vezetett.[670] Sajnos sok község erről egyáltalán nem gondoskodott, nem csoda a vizsgált korszakban ugrásszerűen megnövekedett iratanyag pusztulás. Erre a problémára a megyei levéltárosok hiába hívták fel a figyelmet az egymás közötti levelezésekben, és hiába sürgették az Országos Levéltár vezetőjénél az egységes vármegyei levéltári ügyviteli szabályzatban a probléma megoldását, ez nem valósult meg. Fára József lelkes támogatója volt az 1940-es években a levéltári törvény és a Vármegyei Ügyviteli Szabályzat kiadásának. Az Országos Levéltár kezdeményezésével összeállított vármegyei szabályzat tervezete meghatározta a törvényhatósági levéltár gyűjtőkörét.[671]

1939. június 8. és 10. között a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete kongresszusán Pest megye alispánjának támogatásával Fára József szakterületének megfelelően a levéltári iratvédelemről tartott előadást.[672] 1939-ben megjelent tanulmányában egy olyan, a vármegyei levéltárakra épülő kerületi levéltár felállítását sürgette, ahol az önkormányzat iratain kívül a megyei illetékességű állami hivatalok, mint

[668] MNL PML IV. 79. 370/1929. lt. sz.71–75. f. vö MNL OL Y 1. 828/1937. 74. f.
[669] MNL PML IV. 476. Vármegyei szabályrendeltek. 34. sz. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye szervezési szabályrendelete, 1942. 71. § 33−34.
[670] Schneider, 1930. 115.
[671] MNL OL Y 1. 264/1941 PPSK vm. jelentése. (230. doboz). vö. MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. Pest megye levéltári ügyviteli szabályzata a megyei városokat és a községeket vagy levéltár fenntartására, vagy iratanyaguk átadására kötelezte. Amennyiben a községek iratanyaguk átadása mellett döntöttek a levéltári anyaguk járásonként ún. járási levéltárba vonták össze, ahol legalább szakszerűen őrizték, kezelhették, és ott az ellenőrzésről és felügyeletről a vármegyei főlevéltárnok gondoskodhatott. Ugyanakkor az 1936. évi Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye levéltári ügyviteli szabályzat kivonata található meg az MNL OL Y 1. 828/1937. (1−15. f.) aktában. Jánossy többször kérte az ügyben Fára tanácsát. Megfigyelhető, hogy Szabó István Debrecenbe távozása után fogadta bizalmába Pest megye főlevéltárnokát, és Fára tartotta a kapcsolatot a megyei főlevéltárosok és Jánossy Dénes az Országos Levéltár főigazgatója között.
[672] MNL OL P 2249. 53. Magyar Könyvtárosok és levéltárosok egyesülete 1946−1948. 14. tétel.

például a számvevőség, az adóhivatal, a rendőrség iratanyagát is megfelelő körülmények között együtt őrizték volna. A városok és járások iratanyagait is idővel ide gyűjtötték volna össze. A kerületi levéltár felállításának ötlete legelőször 1939. június 9-én a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének kongresszusán a levéltári szakosztály ülésén hangzott el.[673] A kérdés minél előbbi megoldása azért vált sürgőssé, mivel az 1867 utáni iratanyagot levéltári őrizetbe kellett adni.[674] A kiegyezés leszűkítette a vármegyei autonóm hatóságok működési körét, igen sok feladatkört átutalva a vármegyei szervektől az állami szervekhez, így a vármegye életét meghatározó dokumentumok különböző állami szervek irattárába kerültek. Így vált a legfontosabb feladattá a vármegyei levéltárak védelmén túlmutató kerületi levéltárak felállítása. Véleménye szerint a vármegyei közigazgatási bizottságoknak kellett volna a kormány elé terjeszteni ezt a lehetőséget, hiszen így az állami szervek a megye életével szoros kapcsolatban keletkezett iratanyagát ide a kerületi levéltárakba helyezhették volna el. Azért volt különösen fontos ennek a kérdésnek a szabályozása, mert legtöbb esetben az állami szervek irattárai nem a megyeházán, hanem különböző bérházakban voltak elhelyezve. Fontosnak tartotta az irattári és a levéltári iratanyag egymáshoz való viszonyának tisztázását, a levéltáros felügyeleti jogkörének kiterjesztését is. Tervei szerint a megyei irattárat és levéltárat egy épületben kellett volna elhelyezni, így biztosítható lett volna az irattári iratanyag és a selejtezés után a maradó történeti értékű levéltári őrzést igénylő iratok közötti kapcsolat.[675]

A megyei levéltárak a második világháborúig kizárólag a megyei hivatalok anyagát gyűjtötték be, selejtezték és a maradandó értékű történeti iratokat őrizték. Az előírásoknak megfelelően a közigazgatási és árvaszéki iratokat háromévenként, a főszolgabírói hivatalokba található iratokat, pedig tízévenként át kellett vennie a megyei levéltárosnak, ugyanakkor ezeknek az iratoknak az őrizetére sem volt hely a megyeházán. Miután a hatályos jogszabályok nem biztosították a megyei levéltárosok irattár ellenőrzési jogát a megye területén fekvő városok, a községek, vállalatok, bankok irattáraira, valamint a családi levéltárakra, így azok nagy része az enyészetté vált.[676]

A levéltári irodalom ismerte fel először, hogy az iratanyag, ha ketté is osztják, alapjában egész marad, a levéltár és irattár között tehát nem lehet szakadékszerű távolság. A levéltárnak fokozatosan át kell vennie az irattárban felgyűlt és rendszerezett írásos anyagot. Az irattár és a levéltár között nem lehet áthidalhatatlan távolság, hanem egymás

[673] FÁRA,1939. 27−36.
[674] MNL OL Y 1. 213/1943. 2. f.
[675] FÁRA, 1939. 2−32. vö. MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. 157/1945.
[676] KÖRMENDY, 2009. 297−299.

kiegészítései, folytatásai. Így az iratanyag a helyi szétkülönítés ellenére is, lényegében megbontatlan egész marad.[677] A Pest Megyei Levéltár esetében ezt példaértékűnek látták.[678]

A kongresszus eredeti célkitűzésének megfelelően az irattárak felügyeletét a vármegyei levéltárnok látta volna el önálló felügyeleti és intézkedési jogkörrel. Ahogy Fára József fogalmazott: „*az ügybuzgó főlevéltárnok hivatalból és nem önkéntes akció alakjában törekedhessen a levéltárvédelem megvalósítására*."[679]

Pest megye területe akkora volt, mint Somogy, Jász-Nagykun, és Zala megyéé, csaknem háromszor akkora volt, mint Veszprém, valamint Fejér vármegye. Pest megyei alispán felügyelete alá közvetlenül tartozott a két világháború között 17 járás és 12 megyei város. A tizenhét főszolgabíró alatt mintegy 281 község állt, akik közvetetten az alispán felügyelete alatt álltak.[680]

A megyei közigazgatás területi változásait kutatóként is figyelembe kell venni, hiszen amíg a főispáni, alispáni, illetve központi közigazgatási szervek iratanyaga megbonthatatlan, addig a kisebb közigazgatási egységek, azaz a települések iratanyagát a terület változtatást követően át kellett adni az új illetékességű levéltárnak.[681] Felmerült, hogy a megyék szerepét, mint központi közigazgatási egységet csökkentsék, a magyar közigazgatás történet során ismét felmerült a kormányzati kerület kialakításnak lehetősége.[682] A korszakban ennek megfelelően 1926-ban kérte a megye „vezetője", hogy Jász-Nagykun-Szolnok megye alispánja adja vissza a Kiskunság iratait Pest megyének.[683] Kecskemét városa már 1920-ban kezdeményezte a Nemzetgyűlésben Pest megye területének kettéosztását.[684] Ez a tervezet 1932. május 20-án a Képviselőház napirendjére került, Dél-Pest megyei lakosok „régi óhaja" volt, egy Bács-Bodrog-Kiskun-Solt megye létrehozása.[685] Pest megye egyelőre az ilyen mértékű feldarabolást elkerülte. De határai módosultak a Duna szabályozása miatt Bogyiszló községet Tolnához csatolták, amíg

---

[677] Sinkovics István: Irattár és levéltár. In: Levéltári Közlemények, 1940−1941. (18−19. évf.) 30.
[678] SZABÓ, 1931. 224. vö FÁRA, 1939. 29.
[679] FÁRA, 1939. 34.
[680] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 533/1930. lt. sz. M. kir Belügyminiszter 220224/1930. III. sz. rendelete. *9. számú melléklet: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye térképe (1944), a megye közigazgatási beosztása.*
[681] Az illetékességből más levéltárnak átadott fondok jegyzéke korábban a nyomtatott fond- és állagjegyzékekben, vagy a levéltárak fogyatéki naplóiban volt nyomon követhető. Ma a scopeArchiv-ban érhető el.
[682] Beér János: A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon. Budapest, 1962. 135.
[683] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 1936. 12. 05.
[684] Nemzetgyűlési napló. 1920. 08. 05. (4. k.) https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1920_04/?pg=236&layout=s (2017. 08. 07.)
[685] Képviselőházi napló. 1931. 134−135. (8. k.) https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1931_08/?pg=140&layout=s (2017. 08 .07.)

Bajaszentistvánt Bajához.[686] 1932-ben Szeremle nagyközséget Bács-Bodrog megyéhez, amíg Alsópencet és Szügyöt Nógrádhoz csatolták.[687] A törvényhatóság belső területi változásait nyomon követhetjük Fára József hagyatékában talált jegyzetek alapján.[688] A vizsgált korszakban a Központi járás székhelyét 1927-ben Kispestről Budapestre helyezték át.[689] 1934-ben a Biai, illetve a Központi járás dunántúli községeiből megalakult a Budakörnyéki járás.[690] 1940-ben a Pomázi járás központját Szentendrére helyezték át, és az elnevezése is szentendreire változott.[691]

A háború után Pest megye területe kisebb mértékben változott. Erről az Ideiglenes Nemzeti Kormány 4330/1945. M.E. számú rendelete intézkedett. Fejér megyétől a Pest megyei Budakörnyéki járáshoz lettek beosztva Érd, Diósd, Sóskút, Százhalombatta és Tárnok. Emellett a Nógrád-Hont vármegyéből Pest vármegye Váci járásához csatolták át a Szobi járás településeit, Kosd nagyközséget, és Nógrádverőcét, valamint a Penci körjegyzőséghez tartozó községeket. Pest vármegyéből Bodrog vármegyéhez átcsatolt Érsekcsanád, Nemesnádudvar és Sükösd nagyközségek közigazgatásilag ezután Bács-Bodrog vármegye Bajai járásához tartoztak. A Heves vármegye Hatvani járásához csatolták ugyanakkor az eddig Pest vármegyei Boldog nagyközséget. Jász-Nagykun-Szolnok vármegyéhez került át Abony nagyközség, bár ennek a településnek a sorsát a közigazgatás rendezése során függőben hagyták. A Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Központi járásához becsatolt Tószeg, Újszász és Zagyvarékas községek iratait, az egyesületi alapszabályokat, legeltetési társulások iratait, valamint a felekezeti anyakönyvi másodpéldányokat Pest megye főlevéltárnoka 1947 októberében adta át Szedő Antalnak, akkori Szolnok vármegye főlevéltárnokának.[692]

Pest megye területét érintő legjelentősebb átalakítási kísérlet Budapest környékét érintette. A főváros közigazgatási átalakítása a 20. század elejétől az elővárosok egy részének becsatolásával jelentett egyet. A második világháborúban politikai okok miatt került megvalósulás közeli állapotba. 1945-ben a főváros törvényhatósági bizottsága

[686] A m. kir. belügyminiszternek 56.415/1930. B.M. számú rendelete. Bogyiszló nagyközség. In: Belügyi Közlöny. 1930. 10. 05. (35. évf.) 44. sz. 686., A m. kir. belügyminiszternek 222.541/1930. B.M. számú körrendelete. Bajaszentistván község átcsatolása. In: Belügyi Közlöny. 1930. 10. 05. (35. évf.) 44. sz. 686.
[687] 1932. évi 1 tc. egyes vármegyék területi változásairól. In: CJH. 1932. évi törvénycikkek. Budapest, 1932. 3. A m. kir. belügyminiszternek 61.931/1932. B.M. számú rendelete. Az egyes vármegyék területi változásairól szóló 1932. évi 1. törvénycikk életbeléptetése és végrehajtása. In: Belügyi Közlöny. 1932. 05. 29. (37. évf.) 23. sz. 409−410.
[688] MNL PML VIII.706-A/b. 5. Fára hagyaték. (5. doboz).
[689] MNL PML IV. 403-a. PPSK vm. Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 13489/1922. kieg. 737. kgy.
[690] MNL PML IV.403-a. 52320/1934. kieg. 3201. kgy.
[691] MNL PML IV.403-a. 63169/1939. kieg. 269. kgy.
[692] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 2742/1947. lt. sz.

önkormányzati reformmal akarta a kérdést rendezni, de Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Nemzeti Bizottsága ezt ellenezte. Az 1945 őszi választási eredmények miatt egyelőre elhalasztották a közigazgatás átalakítását.[693]

III.6.1. Járási irattárak

A járási levéltárak kérdésének rendezése újabb kihívást jelentett a levéltáros szakma számára. A nemesi vármegyékben kimondott járási székhelyek nem voltak, a főszolgabírók saját házukban rendeztek be egy-egy szobát kancelláriának, a megyei levéltárakba leginkább a bírói tevékenységükkel kapcsolatos iratokat adták be. A Bach-korszak teremtette meg a járási irattárakat, többnyire törekedtek a járási iratanyag megyei levéltárába történő beszállítására, ez vált a levéltári iratvédelem egyik fontos alapkérdésévé.[694]

A Pest megyei járási iratanyagok nagy része, 350 ifm halomra dobálva, állvány nélkül hevert a megyeháza pincéjében.[695] A pince falait szigetelni kellett, mivel 150 négyzetméter területű pincében 4-5 cm magasan állt a víz a kora őszi esőzések, illetve a tavaszi áradások alkalmával.[696]A nedves, rothadó iratok elhelyezésére egy kilenc méter hosszú állványt építtettek, Jancsovics lakatos és Wittich asztalos mesterekkel.[697] Ezekben az években szállították be a Pest megyei főszolgabírói iratokat a főszolgabírói hivatalokból a levéltárba. 1929-ben többször kérte a főszolgabírókat a megye főlevéltárnoka Rexa Dezső, hogy a tíz évnél régebbi irataikat adják át a megyei levéltár őrizetébe. Sajnos 1934-ig a tizenhét járás közül csak hat adta át iratait, a többiek még az iratanyag selejtezését, és az iratátadási jegyzékek összeállítását sem kezdték meg. A mai napig ezért van rendkívül kevés járási iratanyag a Pest Megyei Levéltár őrizetében. Jóllehet a járási iratok átvétele központi feladattá vált, a levéltárosok kiemelt feladatként kezelték. A raktározás megoldatlansága és az iratok rendezetlensége, nagy terjedelme miatt egyelőre csak áthidaló megoldások születtek. Ugyanis a járási hivatalok iratanyagának selejtezésére mégsem született rendelet a korszakban. Az 1921. évi szabályrendeletből kimaradt a járási iratanyag selejtezéséről szóló paragrafus.[698] A 30.240/1930. B.M. rendelet értelmében, pedig az 1867

[693] Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban BFL) XXXV. 95-a. Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottságának iratai. Vezető testületek. 134. őe. 273. vö. Sipos András: Nagy-Budapest létrehozásáról Nagy Budapest revíziójáig. (1949−1956). In: Múltunk, 2009. (LIV. évf.) 5.
[694] Sümeghy, 1942−1945. 52−53.
[695] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. 929/1940. lt. sz.
[696] MNL PML IV. 475-a. XV. sorozat. 5/1940. lt. sz.
[697] MNL PML IV. 475-a. XV. sorozat. 403/1939. lt. sz.
[698] MNL PML IV. 475-a. XV. sorozat. 315/1942. lt. sz.

előtt keletkezett iratanyag egyáltalán nem volt selejtezhető. 1867 utáni iratanyag selejtezéséhez pedig selejtezési tervet kellett készíteni, és csak miniszteri jóváhagyás után lehetett azt elvégezni.[699] A Vármegyei Ügyviteli Szabályzat értelmében a törvényhatósági bizottság közgyűlése állapította meg, hogy mikor adják a járási iratokat a levéltár őrizetébe. A korszak iratvédelmi eljárásainak figyelembe vétele mellett Fára József kiszállt a Pest megyei járási főszolgabírókhoz, hogy felmérje a kint lévő iratanyagot, selejtezettségét, és meghatározza a történeti forrásértékű iratanyag mennyiségét. A levéltár érett iratokat mielőbb be kellett volna szállítani, és ott a szakszerű őrzési feltételek biztosítása mellett tovább őrizni.[700] Pest megyében 1938 és 1945 között tizenhét járás volt, amelyek különféleképpen álltak hozzá a selejtezési terv és jegyzék elkészítéséhez. A központi járás főszolgabírója a jegyzékeket ugyan elkészítette, de nem fogadta el a selejtezési bizottság felállítására vonatkozó szabályozást. A Kalocsai főszolgabíró mentesítést kért a munka alól, ezt Fára József elutasította. Az Aszódi járás főszolgabírója pedig a selejtezendő iratok felsorolásán túl a maradandó értékűeket is jegyzékelte.[701]

A Nagykátai járási főszolgabíró jelentette, hogy csak az 1916−1927 közötti iratok vannak a járási székházban, nem tudja, hogy az azt megelőző évek iratanyaga az összes segédkönyvvel együtt hol lappangott.[702]

A további iratbeszállítások előtt közel 1000 ifm rothadó félben lévő szolgabírói iratanyagot szárazabb, megfelelő tárolási körülmények közé kellett átköltöztetni. A probléma megoldására a vármegye vezetősége az 1940 szeptemberében felszámolt, a Budapesttől 20 km-re fekvő Pomázi Főszolgabírói Hivatal épületét átadta a levéltárnak.[703] Fára József főlevéltárnokot bízta meg Endre László alispán, hogy szálljon ki Pomázra, és a helyi iparosokkal tárgyalja meg az állványok felállítását. A kint lévő járási iratanyag átvételére csak selejtezés és rendezés után volt lehetőség. A korábban átvett járási iratanyagokat rendezés után 1940-ben a légoltalmi szempontból is biztonságosabbnak tűnő Pomázra szállították ki. A megyeháza első emeletén végezték a központban a járási iratanyag rendezését.[704]

[699] MNL PML IV. 475-a. XV. sorozat. 315/1942. lt. sz.
[700] MNL PML IV. 475-a. IV–V. sorozat. 35/1938. lt. sz. vö. MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 733/1939 lt. sz. A Monori járás főszolgabírójának iratait levéltári őrzésre át kellett volna venni, de a hely hiányában egy időre el kellett halasztani.
[701] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 733/1939 lt
[702] MNL PML IV. 475-a. IV−V. sorozat. 708/1943. lt. sz.
[703] MNL PML IV. 475-a. IV−V. sorozat. 78/1941. lt. sz.
[704] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 929/1940. lt. sz. Ekkor 860 állvány-folyóméternyi járási iratanyag volt a Pest Megyei Levéltár őrizetében.

A Pomázi járási székház átalakítása során 1940 őszén, a közfalakat lebontották, a folyosóról nyíló ajtókat befalazták, a tűzveszély csökkentésének megfelelően vas ablaktáblákkal és vasajtókkal szerelték fel.[705] A korábbi 7-8 dolgozószoba és irattári helyiség helyett végül két nagyobb és egy kisebb iratanyag raktárat alakítottak ki. Az I. számú terem 295, a II. számú terem 408, amíg a III. számú terem 102 ifm iratanyag befogadására volt alkalmas.[706]

1941-ben az iratanyag átszállítás előtti rendezését és selejtezését Péczely Ödön allevéltárnok, Sík Aladár vármegyei irodatiszt, Karácsondi Mihály vármegyei altiszt, Horányi József irodatiszt, és Harna János irodai segédtiszt végezték.[707]
A megyeházán lévő járási iratanyagot a földszinten, illetve a félemeleten beállványozott szobákba hordták, majd rendezték a levéltár munkatársai, ezután kerülhetett sor az iratanyag Pomázra szállítására.[708]

Az ügyfélszolgálati munkához szükséges szerelések elvégezése céljából 1942-ben havi egy alkalommal, 1943-ban a munka megtöbbszöröződése miatt már havi két alkalommal kellett Pomázra kiszállni a levéltár munkatársainak.[709] 1943 nyarán a munka félbeszakadásáig augusztus 24-ig az aszódi, gödöllői, kalocsai, kispesti (központi), monori és a nagykátai szolgabírói iratanyagot rendezte Sík Aladár és Karácsondi Mihály altiszt Fára József főlevéltárnok irányításával.[710] Ebből 1943-ig 420 ifm iratot rendeztek, 1944. évre 440 ifm rendezése maradt.[711]

A levéltárrá alakított épületet 1945-ben Pomáz község szerette volna visszakapni, cserébe levéltári célra a községháza épületét ajánlotta. Fára a megkeresést azzal hárította el, hogy a levéltári állványrendszer szétbontása és beépítése egy másik épületbe, sőt az iratanyag átszállítása is rengeteg munkába és pénzbe került volna a megyének, így végül a község elállt szándékától.[712]

1943-ban Fára az iratanyag rendezése során talált egy jegyzőkönyvet, amely 1855. évben felsőbb rendeletre a vármegye levéltárából számos történelmi értékű irat, tárgyi emlék átszállítását kérte a Nemzeti Múzeumba. A tárgyi emlékek visszaszállítását, és

[705] MNL PML IV. 408-b. 31322/1944.
[706] MNL PML IV.475-a. I. sorozat. 710/1945. lt. sz.
[707] MNL PML IV. 475-a. IV–V. sorozat. 416/1941. lt. sz.
[708] MNL PML IV. 475-a. IV. sorozat. 78/1941. lt. sz.
[709] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 681/1942. lt. sz.
[710] MNL PML IV. 408-b. 31322/1944.
[711] MNL PML IV. 475-a. XV. sorozat. 712 /1943. lt. sz.
[712] MNL PML IV. 475-a I. sorozat. 710/1945. lt. sz.

megyei múzeum alapítását kérelmezte Endre László alispántól.[713] Egyelőre ez nem valósult meg.

1948-ban az Országos Magyar Történelmi Múzeum ugyancsak a volt járási székházban akart megyei múzeumot létesíteni.[714] Először csak régészeti leletek tárolására igényelték, majd szóba került a múzeumi épület kialakítása. A Múzeumi Bizottság megalakításában − a centenárium alkalmára − Fára is közreműködött. A bizottság elnöke Csala László volt, társelnöke Bilkei Gorzó Nándor Pest megyei allevéltárnok volt.[715] Végül a megye Szentendrén megalapította a múzeumot, létrehozásában kikérték Fára József szakmai véleményét is.[716]

A járási főszolgabírói irattárak kezeléséről, selejtezéséről, selejtezés utáni sorsáról külön pontban rendelkezett a Vármegyei Ügyviteli Szabályzat, amely betartatására törekedtek Pest megye levéltárosai. Mindezek ellenére ritka az olyan Pest megyei járási levéltári iratanyag, amely 1898 előtti, illetve 1940 utáni, például a Kunszentmiklósi járási közigazgatási iratok teljes mértékben ki lettek selejtezve. Sajnos a Gödöllői járás főszolgabírói iratai is csak 1927-ig vannak a megyei levéltár őrizetében.[717]

III.6.2. A városi irattárak

A mai napig a megyei városi iratok rendkívül hasznos forrását adják nemcsak a helytörténet, hanem a társadalomtörténeti, politikatörténeti, gazdaságtörténeti, sőt a családtörténeti kutatásoknak is. A városok belügyeikben szabályrendeletet alkothattak, önállóan határozhattak és intézkedhettek. Elsőfokú igazgatási és gazdálkodási jogkörben járhattak el, azaz a kis- és nagyközségeket megillető jogokon kívül a helyi igények szerint elláthatták a piaci, hegyi, vásári, építészeti és közegészségi rendészeti teendőket, dönthettek iparügyekben és a gazda és cselédei közti vitákban. Az 19. század végi jogszabályok értelmében gyámhatósági joguk is volt.[718]

Az önkormányzati jogokat a városokban a képviselőtestület gyakorolta. A testület létszáma 48-nál kevesebb és 200-nál több nem lehetett, felerészben a legtöbb adót

[713] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 6/1943. lt. sz. Az átadási jegyzőkönyvben tárgyi emlékek voltak felsorolva például dobok, zászlók, asztalok, székek, asztalterítők tintatartók, és talán a legértékesebb egy József nádort ábrázoló félkör alakú vászonra festett olajfestmény volt.
[714] MNL PML IV. 475-a XI. sorozat. Népművelés, kiállítások. 2164/1948. lt. sz.
[715] MNL PML IV. 475-a XI. sorozat. 2095/1948. lt. sz.
[716] MNL PML IV. 475-a XI. sorozat. 1302/1947. lt. sz.
[717] *10. számú melléklet: Pest megye járási iratanyag pusztulása a második világháborúban*
[718] 1877. évi 20. tc. 301.§ a gyámsági és gondnoksági ügyek intézéséről…In: CJH 1877−1878. évi törvénycikkek, 1896. 71.

fizetőkből azaz virilistákból állt.[719] Közgyűléseiken a polgármester elnökölt. A képviselőtestület végrehajtó szerve a testület által választott városi tanács volt. A tanács a polgármesterből, a rendőrkapitányból, a tanácsnokokból, a főjegyzőből, a főügyészből, az ügyészekből, az árvaszéki ülnökből, a pénztárnokból, a levéltárnokból, az orvosból és a mérnökből állt. Az 1929. évi 30. tc. megszüntette a városi tanácsot, amelynek hatáskörét a polgármester vette át.[720] A polgármester így egyszemélyben volt a város vezetője és tisztviselőinek és alkalmazottainak főnöke. A sokszor szakszerűtlen selejtezések következtében meglehetősen hiányos iratanyag maradt fent. A települések múltjának legfontosabb dokumentumai a képviselő-testületi jegyzőkönyvek. Ezek tartalmazzák a legtöbb adatot a települések múltjára vonatkozóan, hiszen minden lényeges ügy a képviselő-testület elé került. Forrásértékben elmaradnak ezektől tanácsülési jegyzőkönyvek, amelyekben a maga hatáskörében eljáró városi tanács, vagy községi elöljáróság határozataira vonatkozóan csak szűkszavú bejegyzéseket találunk.[721] A közigazgatási iratok csak töredékesen kerültek a levéltár őrizetébe. A legtöbb esetben két fő iratsorozatot különítettek el, az egyik az általános közigazgatási iratok, a másik pedig a bizalmas vagy elnöki iratok, amelyekbe a település polgármesterének vagy jegyzőjének jellegüknél, tárgyuknál fogva külön kezelt iratait sorolták be. Ezen kívül egyes helyeken elkülönítettek építési, lakásügyi, rendőri stb. iratsorozatokat és különféle nyilvántartásokat (pl. iparlajstromok, sorozási lajstromok, népmozgalmi nyilvántartások stb.).[722]

Pálfy Ilona a város vezetők figyelmét már 20. század első évtizedeiben felhívta a megfelelő iratanyag tároláshoz szükséges építészeti, technikai feladatokra. A városi levéltárakat így képzelte el: „*Nézetem szerint alkalmasabb egy sajátosan, célszerűen épített épületrész, amely azonban a városházával architektonikusan mindenesetre összefügg. A városi levéltárnak a városi közigazgatásban játszott szerepe indokolja, hogy a közlekedés a városházi hivatalok és a levéltár között minél egyszerűbb legyen. Éppen ezért semmiképpen sem volna elfogadható, hogy városi levéltárat a perifériára helyezzenek távol a*

[719] 1929. évi 30. tc. A közigazgatás rendezése 3. §. In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 346. A törvényhatósági bizottság tagsága 60-nál kevesebb és 120- nál több nem lehetett.
[720] 1929. évi 30. tc. A közigazgatás rendezése 34. § A kisgyűlés szervezete. In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 365.
[721] 1929. évi 30. tc. A közigazgatás rendezése 34. § A kisgyűlés szervezete. In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 365.
[722] Héjjas Pál−Horváth M. Ferenc (szerk.): A Pest Megyei Levéltár. Levéltárismertető. Budapest, 2004. 33−44. Külön említést kell tennünk azon iratanyagokról is, melyek nem tartoznak a peremkerületi városok és községek fondjaiba, ám ezen települések történetét kutatók számára igen fontos források. Első helyen említhetjük az ezen települések szabályrendeleteinek (1872−1949), valamint az itt működött egyesületek alapszabályainak gyűjteményeit (1878−1949), de máig kiaknázatlan forráscsoportot képez a peremvárosok és községek földadó, földmérési, kataszteri iratainak gyűjteménye is (1907−1954).

városházától, még ha csak régebbi anyagot őriznének is benne."[723] A helyi hatósági levéltárak védelmét megfelelő jogi szabályzás hiánya miatt csak az illető hatóságok levéltárosainak lelkiismeretessége határozta meg.[724] Miután a régi iratok rendjében a legtöbb helyen senki sem tudott eligazodni, a megyei városok levéltáraiban az 1867 előtti anyagnak mintegy felét évenként csoportosították és csomókba helyezték, az 1867 utáni iratok összekeveredett részét az eredeti irattári rendbe rakták vissza. Bárki is kezelte ugyanis a város levéltárát, feladatának csak a kurrens feladatok ellátását tekintette. Az elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy a megfelelő szakmai ismeretek és segítség hiánya itt volt a legszembetűnőbben érezhető. A megyei városoknak semmi kapcsolatuk nem volt megyéjük főlevéltárnokával, akitől pedig a levéltári szakmai kérdések megoldásához útmutatást és segítséget kaphattak volna. A törvényhatósági levéltárak figyelmét a levéltári egyesület hívta fel a rokon megyei városok és községek ellehetetlenült levéltári viszonyaira. Sajnos általában sem humánerőforrása, sem anyagi lehetősége nem volt a kisebb önkormányzatoknak levéltárügyük pártolásához. Ugyanakkor ezek a települési levéltárak őrizték a lakosság összeírásait, tulajdon nyilvántartási, családtörténeti iratait, amelyek az országos társadalomtörténet elsődleges forrásai voltak. Ezeknek a levéltári anyagoknak a sorsa joggal váltott ki a szakemberekből aggodalmat. Kecskeméten, Kiskunfélegyházán, Kiskunhalason feudális levéltári iratanyag egészen a török kortól maradt meg.[725] Szabadszállás, Dunapataj, Kunszentmiklós mezővárosi és polgári kori iratain kívül őrizte környező községek irattári anyagát is. Vác város levéltári anyaga 1747-től egységes sorozatot alkot.[726] Kecskemét megyei város részletes jelentésében számolt be gazdag és értékes iratanyagáról. A legkorábbi oklevele 1557. évi volt. A tanácsi jegyzőkönyvek 1601-ben kezdődtek. A levéltári anyag öt nagytermet töltött meg, sőt külön kutatóterem is volt. Az irattár anyaga a levéltártól külön helyiségben és külön kezelés alatt állt. Miután 1911-ben a városi múzeum szervezésekor, a segédlevéltárosi állást átszervezték múzeumőri állássá, Dr. Garzó János főlevéltárnok a levéltárral kapcsolatos teendőket egyedül végezte. Ráadásul megyei kollégáihoz hasonlóan közigazgatási feladatai is voltak, ő volt a városi közművelődési ügyosztály előadója. Sőt 1941-ben ő végezte az összes városi tisztviselőnek és alkalmazottnak a származására vonatkozó igazolás kiállítását.[727]

[723] SZABÓ, 1931. 229–230.
[724] Pálfy Ilona: Városi levéltáraink és feladataik. In: Városi Szemle, 1938. (24. évf.) 273–283.
[725] MNL OL Y 7. 170/1949.
[726] MNL OL Y 1. 286/1941. No. 82 1−4. f. (230. doboz)
[727] MNL OL Y 1. 286/1941. Kecskemét, 1941. 02. 08. 1−8. f. (230. doboz)

Nagykőrösön az 1900 előtti levéltári iratokat a városháza két földszinti, száraz, vasajtóval és vaspalettákkal ellátott szobájában helyezték el. A legrégebbi egy 1593. évi török nyelvű irat volt, amit a zárt vagy titkos levéltárban páncélszekrényben őriztek a többi jogbiztosító irattal együtt. A tanácsülési jegyzőkönyvek és a városi számadások kisebb hiányokkal 1626-tól maradtak meg, a közigazgatási iratanyag 1631-ben kezdődött. A levéltár nagyobbik része rendezetten és csomókban kötve feküdt az állványokon. Egy része azonban földön kupacokba várt rendezésre.[728]

A járásbíróság épületének megépítése után nagykőrösi polgármester ígéretet tett az irattár selejtezésére és rendezésére, a történeti iratok biztonságos továbbőrzésére. Rexa Dezső, Gorzó János a főispánnal és alispánnal együtt úgy érezte, hogy a gazdagnak mondható város szűkkeblűsége miatt célszerűbb lett volna a megyeháza levéltárába beköltöztetni a város felbecsülhetetlen értékű iratait. A sorozatos egyeztetések után látták, hogy a város nem akart levéltári célra helyiséget adni.[729] A polgármesterrel nem tudott sem Bilkei Gorzó János Pest megyei allevéltáros, sem Föglein Antal országos levéltárnok egyességre jutni. A felügyelő tisztviselő magánvéleménye szerint a város nem akart megválni levéltárától, inkább tett volna valamit, ha ezzel fenyegetnék. Azzal egyet értett, hogy az értékes anyag megérdemelné a gondosabb kezelést. Felső helyről jövő figyelmeztetés esetén a város, amely büszke történeti értékeire, bizonyára javítana a mostani lehetetlen helyzeten. A felügyelő tisztviselő nagyon hozzáértő, de nem tud törődni a levéltárral. Hiába írta elő a már többször említett 1929. évi 11. tc. 29. §-a, hogy „*a közhatóságok hivatalos iratait tartalmazó irattárak és levéltárak történelmi jelentőségű anyaguk tekintetében a vallás-és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alá tartoztak.*”[730]

Ember Győző Nagykőrösön Nagy Lajos közigazgatási gyakornokkal tárgyalt a levéltárnoki állás betöltésének szükségességéről. A polgármester a nevezetten keresztül üzente, hogy szeretne levéltárnoki státuszt szervezni, és kérte, hogy ennek szükségességét az Országos Levéltár levélben is közölje a várossal. Az Országos Levéltár 1940. október 11-én kelt levele már csak azért is említést érdemel, mert állást foglalt a megyei városi levéltárnoki képesítés kérdésében is: a gimnáziumi érettségi és a latin nyelv alapos ismerete mellett néhány hónapos országos levéltári gyakorlat elvégzését is szükségesnek tartotta.[731]

[728] MNL OL Y 1. 2276/1940. 1−2. f.
[729] MNL PML IV. 408-b. 110/1928.
[730] 1929. évi 11. tc. 29.§. In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 118−119.
[731] MNL OL Y 1. 2276/1940. 1−3. f.

A város képviselő-testülete ennek alapján egy X. fizetési osztályba sorolt levéltárnoki állás szervezését mondta ki. A vármegyei kisgyűlés azonban, a város nehéz gazdasági helyzetére hivatkozva megtagadta a határozat jóváhagyását, mire a város a vármegyei kisgyűlés határozatával szemben felülvizsgálati kérelemmel élt. A belügyminiszter az ügyben 1941. október 21-én az Országos Levéltárat kérte fel véleményadásra, s ez nem is késett a válaszadással. Jánossy Dénes 1941. október 25-én kelt levelében ismertette az 1940. évi hivatalos látogatás megállapításait is, és felhívta a figyelmet arra, hogy az egykori török hódoltság területén a történeti értékek tekintetében nagy volt a helyrehozhatatlan pusztulás, Nagykőrös gazdag levéltári anyagát tehát különösen megbecsülendőnek tartotta, ezért a vármegyei kisgyűlés véghatározatának megsemmisítését és Nagykőrös képviselő testülete véghatározásának jóváhagyását kérte. A belügyminiszter ennek alapján helyt adott a felülvizsgálati kérelemnek, és a levéltárnoki állás szervezését engedélyezte.[732] Ezt követően a város polgármestere a levéltári teendők ellátásával megbízta, majd később levéltárnoknak kinevezte Balanyi Bélát. Nagykőrös példája modell lehetett volna több más megyei város számára is, sajnos nem talált követőkre.[733]

A levéltár fenntartási költségeire csupán két város biztosított rendszeresen költségvetésében kisebb összeget. Kalocsán az 1940. évre 1240 pengő szerepelt a költségvetésben az irattár berendezésére.[734] A többi városban sablonos megfogalmazással tértek ki a konkrét válaszadás elől. Szentendrén azonban köntörfalazás nélkül megmondták, hogy ilyen célú karbantartásra nem költöttek.[735]

A megyei városok levéltári anyaga iránt tehát alig jelentkezett tudományos érdeklődés, ez is néhány helyi lokálpatrióta helytörténeti, családtörténeti kutatása volt. Az országos témákon dolgozó történészek nem igényelték, sőt általában nem is ismerték ezekben a levéltárakban lappangó értékeket. Kalocsán és Rákospalotán az iratanyag kezelői kutatási igénnyel egyáltalán nem találkoztak. Ugyanakkor több Pest megyei város; mint például Kalocsa, Szentendre, iratai rendezetlensége, nehézkes használhatósága miatt ez nem is volt

[732] MNL OL Y 1. 2642/1941. 2. f. 154101/1941. IV. vö. MNL OL Y 1 3398/1942. 1−5. f.
[733] BALÁZS, 1988b. 41. Maga az engedélyezés ténye, de nem utolsósorban indokolása is kiemelendő. A belügyminiszter ugyanis úgy foglalt állást, hogy a vármegyei kisgyűlés határozata kizárólag városháztartási szempontokon alapult, az Országos Levéltár főigazgatójának megállapítása szerint az állás megszervezéséhez fűződő közművelődési, tudományos és történeti érdekékre tekintettel az állás szervezését engedélyezni kellett.
[734] MNL OL Y 1. 286/1941. Kalocsa város polgármesterének jelentése a levéltárról. 1941. 02. 08. 1−3. f. (230. doboz)
[735] MNL OL Y 1. 286/1941. Szentendre 1941. 02. 08. 1−5. f. (230. doboz)

csoda.[736] 1940-es években Pest megyében jelentősen kutatott megyei városi levéltár Nagykőrös volt, ahol Erdei Ferenc, Majláth Jolán, Márkus István kutattak. Rajtuk kívül Nagykőrösön egyetemi hallgatók is rendszeresen végeztek levéltári kutatásokat.[737] Vácon Tragor Ignác nevét említették állandó kutatóként, aki a város történetén dolgozván, iratjegyzék mellett, ki is szokta kölcsönözni az iratokat.[738]

Kecskeméten Garzó József főlevéltárnok korát megelőzve megvalósította a „nyitott levéltár" koncepcióját. A mai napig a Bács-Kiskun Megyei Levéltár őrizetében lévő 1929−1955 kutatók könyve, rengeteg figyelemre méltó kutatási esetet rejt. Évente átlagban 10-30 kutató, 170-250 kutatási esetben keresette fel a levéltárat.[739] Rendszeresen kutatták Katona József hagyatékát, a kecskeméti összeírásokat, családtörténeti hagyatékokat. A kutatók között a tanítóképző növendékei mellett a kecskeméti értelmiség is jelen volt, sőt Mályusz Elemér, Iványi Béla, Pálffy Ilona, Szabó István, és mások is rendszeresen kutattak.[740] Sőt olyan prominens személyek tettek látogatást, mint például Bánffy Miklós ny. külügyminiszter, báró Kemény János, Kós Károly.[741] Évente vettek részt levéltári közművelődési órákon a Református Tanítóképző növendékei.[742]

A jelentések beszámolnak az irattárak állapotáról is. Ezek anyaga osztozott a levéltári anyag sorsában, azzal a különbséggel, hogy általában az utolsó tíz év iratait, amelyekre ügyviteli szempontból még rendszeresen szükség lehetett, mindenütt gondosabban kezelték. Részben a szabályrendeletekben foglaltaknak megfelelően, részben egyéb utasítás alapján hat városban meghatározott irattípusokat elintézés után közvetlenül a levéltárban helyeztek el. A 10 évnél fiatalabb iratoknak az „*élő irattárba*" voltak, például Nagykőrösön minden osztály maga kezelte a korábbi évek iratait, amíg a pincében elhelyezett irattárnak felelős gondozója volt az irattáros, az iktató, a kiadó vagy a kezelő.
Az Országos Levéltár kiküldöttei látogatásuk befejezéseként igyekeztek tapasztalataikat a városok vezetőivel megismertetni, a legsürgősebb és legszükségesebb tennivalók tekintetében velük egyetértésre jutni, illetve problémáikra, szakmai útmutatást adni. Rákospalota volt az egyetlen kivétel, ahol az iratanyagot kifogástalanul rendben tartották, a jelentésben így nem esett szó az „eligazításról".[743]

---

[736] MNL OL Y 1. 286/1941.
[737] MNL PML NKO V. 276-c. Nagykőrös város polgármesterének iratai. III. 170/1940.
[738] MNL PML IV. 475-a. VIII. sorozat. Kutatási engedélyek. 1927−1944.
[739] MNL BKML VIII. 708-a. BKML Kutatók könyve. (1927−1955). (1. k.)
[740] MNL BKML VIII. 708-a. 1930−1936. évi kutatási esetek. (1. k.)
[741] MNL BKML VIII. 708-a. 1929−1955. Az Erdélyi Szépműves Céh látogatása 1933-ban. (1. k.)
[742] MNL BKML VIII. 708-a. 1927−1944. (1. k.)
[743] MNL OL Y 1. 286/1941. Kalocsa 1941.02.08. 1−3. f. (230. doboz). vö. MNL OL Y 1. 286/1941. Szentendre város polgármesterének jelentése a levéltárról. 1941. 02. 08. 1−5. f. (230. doboz)

Vácon viszont a polgármester már a kérdésfelvetéskor kijelentette, hogy örömmel venné, ha a város régi iratanyagát valamelyik gyűjtőlevéltárban el lehetne helyezni.[744] Kiskunfélegyházán a régi iratok megfelelő kezelésére az irattárosnak sem ideje, sem szakértelme nem volt. A kiküldöttel tárgyaló főjegyző mind a helyzet kedvezőbb megváltoztatása, mind a levéltárnak adandó alkalommal gyűjtőlevéltárba adása elől elzárkózott.[745] Kiskunhalason, ahol pedig a levéltárat viszonylag nem nagy munkával rendbe lehetett volna hozni, a helyettes polgármester az Országos Levéltár kiküldöttét egy-kettőre a régi iratok gondozásával megbízott tanácsjegyzőhöz irányította, aki viszont még csak palástolni sem igyekezett, hogy az iratanyagot egyáltalán nem is ismerte, és azzal semmit sem törődött.[746] Szentendrén a polgármester, annak ellenére, hogy a hivatalban volt, mégsem fogadta az Országos Levéltár kiküldöttjét, a főjegyző pedig a levéltár kulcsát a kiküldött kezébe adva, egy tűzoltóval leküldte a levéltárba. A levéltárat a városházán senki sem ismerte, és a kiküldöttnek sorra kellett járnia a közgyámot, a számvevő tanácsost, a közigazgatási tanácsnokot, amíg nagy üggyel-bajjal a szükséges adatoknak birtokába juthatott. Tájékozatlanságukat és zavarukat merevséggel és elfoglaltságukra való hivatkozással igyekeztek leplezni. A város egyébként ragaszkodott levéltárához és nem lett volna hajlandó azt más levéltárnak átadni.[747]

Az Országos Levéltár a megyei, törvényhatósági jogú városi, megyei városi és községi levéltárak felülvizsgálatának eredményéről 1942 novemberében küldött összefoglaló jelentést a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, amelynek mellékletében taxatíve felsorolta az akkori magyarországi levéltárak elhanyagolt állapotának legkirívóbb eseteit. A Pest megyei városok közül: Kalocsa, Kiskunfélegyháza levéltárának veszélyeztetett anyagáról tett említést. A kalocsai lesújtó helyzet a régi anyag megsemmisült, megfelelő kezelés hiányában az 1867 utánit is hasonló pusztulás fenyegette, mert a város vezetőségét ez a kérdés egyáltalán nem érdekelte. A felterjesztés felhívta a miniszter figyelmét arra, hogy ha ezen a téren hamarosan megfelelő intézkedés nem történik, az említett törvényhatóságoknak, megyei városoknak és községeknek a történetírás szempontjából pótolhatatlan értékű iratanyaga rövid időn belül teljesen elpusztul. Minthogy pedig nemcsak a történeti értékű iratokat, hanem a legutóbbi évek iratait is érintette, tehát a közigazgatást is előbb-utóbb jóvátehetetlen veszteségek érték. Ennek az iratanyagnak sorsáért az Országos Levéltár ilyen körülmények között semmiféle felelősséget nem

[744] MNL OL Y 1. 286/1941. No. 82. 1−5. f (230. doboz)
[745] MNL OL Y 1. 170/1949. lt. sz. 1−12. f.
[746] MNL OL Y 1. 286/1941. O. L. 8. sz. 1−4. f (230. doboz)
[747] MNL OL Y 1. 286/1941. O. L. 11. sz.1−6. f. (230. doboz)

vállalhatott. Nagy jelentőségű lett volna, ha a levéltármentési munkálatok az országos levéltári főfelügyelet működése előtt elkezdődtek volna.[748]

Aligha vonható kétségbe, hogy az Országos Levéltár a vidéki közigazgatási levéltárak helyzetének felmérésével nagy jelentőségű és elismerésre méltó munkát végzett. Ezt követően nekilátott a régóta esedékes levéltári törvény kidolgozásához is, amelynek életbe léptetése a levéltárvédelem megszervezésére és az egész levéltárügy korszerűsítésére egyaránt megteremtette volna a jogszabályi kereteket. Elmaradtak viszont olyan további lépések (pl. a belügyminiszter felkérése arra, hogy a maga részéről is tegyen intézkedéseket a helyzet javítására), amelyek a levéltár fenntartókat saját lehetőségeik jobb kiaknázására kötelezhették volna. Az események felgyorsulása oda vezetett, hogy a háborús események előbb érték el az ország területét, mint ahogy a kor követelményeinek megfelelő levéltárvédelmi intézkedések megtörténhettek volna. Az 1940−1941. évi országos felmérés alkalmával a kiküldöttek csak a törvényhatósági levéltárak esetében tájékozódtak arról, hogy háborús veszély esetére a legértékesebb iratokat biztonságba helyezték. A későbbiekben – felsőbb intézkedés hiányában – az iratanyag kezelői vagy saját elgondolásuk, vagy a levéltárfenntartó, illetve a kiürítési kormánybiztosok rendelkezései szerint cselekedtek.[749]

1945 októberében a megyei és városi levéltáraktól kilenc pontban lefektetett jelentést kértek háborús káraikról.[750] Majd 1947. december 4-én az országos levéltári főfelügyelő munkájának elősegítése miatt a magyar levéltári kataszter összeállításához 47 kérdőpontra kértek választ a megyei városok levél- és irattáraival kapcsolatban.[751]

Kispest 1943-ban értékes levéltárának ismertetőjét, azaz „kalauzát" is megjelentette.[752] Kalocsa jelentése nem szólt róla, de más forrásból tudjuk, hogy az iratokat lehordták a

[748] MNL OL Y 1. 3066/1942. vö. MNL BKML V. 82-a. Kalocsa Város Polgármesterének iratai. (1930−1951 14,61 ifm.)
[749] MNL OL Y 7. 32/1946.
[750] MNL OL Y 7. 32/1946. vö. *11. számú melléklet: Pest megye városi iratanyag pusztulása a második világháborúban*
[751] MNL OL Y 7. 460/1947.
[752] Kispest iratai 1980 óta Budapest Főváros levéltárban kutathatóak. BFL V. 271. Kispest nagyközség iratai. (1888) 1893−1923 22,18 ifm; BFL V. 272.Kispest megyei város képviselőtestületének iratai. Kispest megyei város képviselőtestületének iratai. 1922−1948 2,49 ifm; BFL V. 274. Kispest megyei város iratai. (1884) 1922−1949 (1957) 147,34 ifm) 187l−l873-ban Soroksár, illetve Vecsés községből vált ki, és 1874-ben alakult nagyközséggé. Közigazgatásilag a Monori járáshoz tartozott. 1911-től 1922-ig a Kispesti járás székhelye. 1922. március 10-től rendezett tanácsú város, e szervezetben 1922. július 24-től működött. Iratok: képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1892−1949, tanácsülési jegyzőkönyvek 1894−1949. általános közigazgatási iratok 1902−1949, kihágási iratok 1933−1946, katonai iratok 1892−1949, városi rendőri büntetőbíróság iratai 1933−1946, iparlajstromok 1885−1956.

múzeum városházi földszinti helyiségébe, és onnan csak 1949-ben vitték vissza eredeti őrzési helyére a „*levéltár rendezetlen holmiját*.”[753]
Sajnos nem maradt fent levéltári forrás Rákospalotáról.[754]

Kiskunfélegyházán a rendkívüli figyelmet kívánó rendezési feladatra senki nem jelentkezett, a múzeumőr is csupán az irányítást vállalta, így a rendezés elmaradt. A múzeumból az iratok még 1949-ben sem kerültek vissza levéltárba, ekkor a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének kezdeményezésére tervbe vették visszaszállításukat. A régi, 1910 előtti iratok visszaszállítása csak 1949. március 14-én fejeződött be, de az 1744−1910-ig tartó időszak iratai teljesen összekeveredtek. Páll Kálmán szerint a rendezés legalább két ember 10 hónapi munkája lett volna. [755]

Az Országos Levéltár az iratok védelmében 1945-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter intézkedését kérte. A megye alispánja ezzel kapcsolatban azt jelentette, hogy a háborús események következtében részben elpusztult és teljesen összekuszált iratok rendezését a város már megkezdte, a régi iratok 70%-a már rendezett állapotban, de a többi is már megfelelő helyiségben van.[756]

III.6.3. Községi irattárak

Az első világháború után még fokozottabb iratvédelem megindulására több tényező hívta fel a figyelmet: egyrészt a történetírás olyan gazdaság- és társadalomtörténeti forrásokra irányította a figyelmet, amelyek irattári, illetve levéltári forrás feltárást igényeltek. A forrásbázis kiszélesítése annak általánosan tapasztalt veszélyeztetettségére hívta fel a figyelmet. Sőt napvilágra kerültek a magyar levéltárügy felügyeleti, szervezeti és szakképzettségi hiányosságai is. A Községi és Körjegyzők Ügyviteli Szabályzatának selejtezési rendelkezése általánosságban megegyezett a vármegyei szabályzatéval.[757] A

[753] MNL OL K 729. 26/1949.
[754] Rákospalota iratai 1980 óta Budapest Főváros levéltárban kutathatóak BFL V. 572. Rákospalota nagyközség iratai. 1804−1922 (1949) 2,52 ifm; BFL V. 573. Rákospalota megyei város képviselő-testületének iratai. (1919) 1923−1948 1,8 ifm; BFL, V. 574. Rákospalota megyei város iratai. (1911) 1924−1949 (1950) 19,68 ifm) Rákospalota. Az egyik legrégebbi pestkörnyéki település. Közigazgatásilag a Váci járáshoz tartozott. 1923. április 17-től ideiglenesen, majd június 30-tól rendezett tanácsú várossá nyilvánították. 1909. október 27-én a korábbi Széchenyitelep kivált területéből és Pestújhely néven községgé alakult. Iratok: 1808-tól már fennmaradtak csekély terjedelemben különböző nyilvántartások, de az iratanyag folyamatosan csak a század végétől maradt ránk: képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1875-től 1949-ig, közigazgatási iratok 1927-től 1949-ig, elnöki iratok 1924−1949, vegyes pénzügyi nyilvántartások 1924−1950, árvaszéki iratok 1941−1942.
[755] MNL OL Y 7. 170/1949
[756] MNL OL K 726. 292/1949.
[757] KÜSZ 126000/1902 B.M. 58§ községi szabályrendeletek megőrzése. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1902. vö. 1393., KÜSZ 126000/1902 B.M. 59 § szerződések, oklevelek, marhalevelek megőrzése, In:

selejtezési bizottság javaslatai alapján a jegyző állította össze a kiselejtezendő iratok jegyzékét. A bizottság elnöke a főszolgabíró vagy a vármegyei közgyűlés kiküldöttje volt. A szabályzat a községi levéltár fogalmát nem ismerte. A régi iratanyag fenntartásáról sem szólt.[758]

Ha egy átlagos községi irattárban lévő iratanyag szerkezetét akarjuk áttekinteni, akkor célszerű végig nézni a 19. századtól a községi közigazgatással foglalkozó törvényeket. Mária Terézia-féle urbáriumnál kereshetjük a községi irattárak kezdeteit.[759]
A 19. században a vármegye kötelezte a községeket, hogy jegyzőt vegyenek fel a zavartalan írásbeliség biztosítása érdekében, különösen a nép és a földesúr közötti viták rendezésére.[760]

Az abszolutizmus idején az osztrák közigazgatási rendszer a falvakat önálló autonóm szervekként kezelte. Ebben az időben a községháza valódi iroda lett.[761] Mivel oly kevés a kisközségekre vonatkozó forrásanyag, helytörténeti szempontból még a lényegtelenebb iratoknak is megnő az értékük. De olykor találhatók köztük jobbágyszerződések, házassági szerződések, egyezséglevelek, határleírások és a jobbágyviszonyokra vonatkozó olyan egyéb iratok, amelyekhez hasonlóak csak régi uradalmi iratanyagban fordulhatnak elő, mint például a község adószedők táblázata. A kivetési lajstroma és adószedő lajstroma, valamint adónaplója. Az erdőbirtokossági iratok között megtalálható Pest megyében lévő erdőkerületek beosztása az egyes községek erdőterületei nagyságának feltüntetésével.[762]

A bíróládák iratait általában nem iktatták. A fentiekből is jól látható, hogy a községi bírók iratkezelése primitív, minden rendszer nélküli volt és csupán az iratok egyszerű megőrzésére terjedt ki.[763]

Az első valódi törvény, amely a községi berendezkedés, adminisztráció alapjait lerakta 1871. évi 18. törvénycikk volt.[764]

Magyarországi rendeletek tára, 1902. 1393. vö. KÜSZ 126000/1902 B.M. 60−61§ kiselejtezés előkészítése, foganatosítása. Magyarországi Rendeletek Tára, 1902. 1394−1395.
[758] GYÖRFFY, 1925. 193−194.
[759] MNL PML IV. 1-h. Úrbéri iratok. Acta urbariala antiqua. (1−6. doboz.)
[760] 1836. évi 9. tc. A községeknek belső igazgatásáról. In: CJH 1836−1868. évi törvénycikkek.1896. 42−43.
[761] 1871. évi 18 tc. A községek rendezéséről. In: CJH 1869−1871 törvénycikkek, 1896. 280−294. A bíróládák iratai között megtalálhatóak a kisközségek történetének jogbiztosító iratai, mint például: képviselő-testületi jegyzőkönyvek, telekkönyvi ügyek, a község vagyonával kapcsolatos ingó- és ingatlanleltárak, adóügyek, stb. A körjegyzői székhelyeken mindezek az iratok a körjegyzőség iratanyagban voltak fellelhetők.
[762] MNL PML XV. 1. Erdőgazdasági üzemtervek levéltári gyűjteménye, 1881−1951 12,35 ifm
[763] Kopasz Gábor: A községi bíróládák és irataik. In: Levéltári Szemle, 1964. (14. évf.) 4. sz. 44−53.
[764] 1871. évi 18 tc. A községek rendezéséről. In: CJH 1869−1871 törvénycikkek, 1896. 280−294.

Ezt az 1886. évi 20. tc és az 1929. évi 30. tc. követte.[765] A törvények a községek három szervezeti fokozatát ismerik el: rendezett tanácsú városok, községek és kisközségek. A nagyközségek kategóriájába azok a települések tartoztak, amelyek képesek voltak a törvény által a községre ruházott teendőket saját erejükből ellátni, míg kisközség lett abból a településből, amely ezeknek a feladatoknak önerőből nem tudott megfelelni és ezért más községgel kellett szövetkeznie.[766] Tehát a különbség egyrészről a községek jogállásában, másrészről azok közigazgatási berendezésében nyilvánult meg. A községi iratok forrásértéke is attól függ, hogy létrehozójuk a döntéshozatal melyik szintjén szerepelt. A községek feletti ellenőrzési és felügyeleti jogkör az illetékes megyei törvényhatóságot, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyét illette meg. A főfelügyeletet a belügyminiszter gyakorolta, ami azt jelentette, hogy ha a megye határozatait a községek sérelmesnek találták, a belügyminiszterhez fordulhattak felülvizsgálati kérelemmel, és a megye javaslatára a belügyminiszternek volt joga feloszlatni a községi képviselő testületet. A belügyminiszter iratait a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őrzi. A megyei törvényhatóság a rendezett tanácsú városokat az alispán, a nagyközségeket a főszolgabíró útján felügyelte. A kis- és nagyközségek egy-egy járásba tartoztak, ezek élén a főszolgabíró állt. Pest megye járási beosztását többször módosították.[767] Mivel a főszolgabírói iratok az egyes községek történetére vonatkozóan nélkülözhetetlen források, ezért a kutatónak feltétlenül tudnia kell, hogy az adott település mikor melyik főszolgabírói hivatal alá tartozott. A járások élén a megyei törvényhatóság által választott tisztviselő, a főszolgabíró állt. A megye rendeleteit a főszolgabíró útján intézte a községekhez, ezek is csak rajta keresztül érintkezhettek a törvényhatósággal. Elsőfokú anyakönyvi hatóságként ő szignálta a községi jegyzők vezette anyakönyvek jegyzőkönyv tervezetét. Év elején begyűjtötte a községektől az anyakönyvi másodpéldányokat, és átvizsgálva átadta őket a megyei levéltárnak. A községekben a főszolgabíró volt az elsőfokú rendőrhatóság. Közlekedésrendészeti ügyekben hatásköre kiterjedt a fő- és mellékútvonalak kijelölésétől kezdve a közlekedési korlátozások elrendeléséig, a gépjármű vezetői engedélyek kiadásáig. Tűzrendészeti szempontból ellenőrizte a különböző létesítményeket, felügyelte a községi tűzoltóságot. Ő adott ki engedélyt új építkezésekre, tatarozásokra. A közegészségügy terén

[765] 1886. évi 22. tc. 55−61. § A képviselőtestület gyűléseiről. In: CJH 1884−1886. törvénycikkek, 1897. 419−421., vö. 1929. évi 30. tc. A közigazgatás rendezése 33. § Közgyűlési jegyzőkönyv. In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 365.

[766] Ez leginkább a községi adminisztrációt végző jegyzői hivatal fenntartásán múlt, a nagyközségeknek önálló jegyzőjük volt, míg a kisközségek esetében több település tartott egy közös jegyzőt, akit körjegyzőnek neveztek.

[767] *12. számú melléklet: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye községi irattárak pusztulása a második világháború alatt*

gondoskodott az egészségügyi szabályok betartásáról, amiben a belügyminiszter által kinevezett, de fegyelmi téren neki alárendelt járási tisztiorvos segítette. Kereskedelmi ügyekben hatásköre csekély volt, ipari ügyekben viszont a szolgabíró volt a járás területén az elsőfokú iparhatóság. Ő adta ki az iparengedélyeket és az iparigazolványokat, segéd- és tanonc ügyekben felügyelte az ipartestületeket. A katonai közigazgatás terén előkészítette a sorozásokat, a megjelent sorozandókról állítási jegyzőkönyveket vezetett, ő járt el különböző kihágások esetében, adott esetben nyomozást és letartóztatást is elrendelhetett. Helyettese a szolgabíró volt, akikből nagyobb járás esetén több is lehetett, közülük az első a tiszteletbeli főszolgabíró címet viselte. Segítői voltak még a fogalmazók és közigazgatási gyakornokok, valamint a kezelőszemélyzet. Egyes szakigazgatási feladatokat járási szinten láttak el. Ezért a községek életében szakközegként szerepet játszott a járási tiszti- és az állatorvos, a gazdasági és a tűzrendészeti felügyelő, továbbá a szociális népgondozó és a testnevelési felügyelő. A községek az önkormányzat jogát képviselőtestületük útján gyakorolták. A képviselőtestület felerészben választott tagokból, felerészben a legtöbb adót fizetőkből (virilisek) állt. A testület létszámát a népesség határozta meg, minden 100 lakos után egy képviselőt kellett számítani. A képviselők száma a nagyközségek esetében 20-nál kevesebb, 40-nél több nem lehetett.[768]

A képviselő-testület ülésein a bíró elnökölt. A közgyűlések számát és idejét a község szabályrendeletben állapította meg. A képviselő-testület végrehajtó szerve az elöljáróság volt. A községi elöljáróság nagyközségekben a bíróból és helyetteséből, legalább négy tanácsbeliből, a pénztárnokból, a községi jegyzőből, a közgyámból és a rendes községi vagy körorvosból állt. A rendezett tanácsú, illetve megyei várossá fejlődött települések kívül álltak a járási szervezeten, közvetlenül az alispán hatósága alá tartoztak. Az alispán a vármegye első tisztviselője, a megyei tisztviselői kar főnöke volt. Az alispán hajtotta végre a vármegyei testületi szervek (törvényhatósági bizottság, kisgyűlés, közigazgatási bizottság) határozatait, és intézkedett minden olyan kérdésben, melyek nem voltak a felsorolt szervek hatáskörébe utalva. A községek igazgatásával kapcsolatban is több hatásköre volt, pl. ő hagyta jóvá a községek költségvetéseit és vizsgálta felül a zárszámadásaikat, valamint másodfokú hatóságként járt el a rendőri kihágási ügyekben. Tehát összegezve az eddig leírtakat 1945-ig közel 100 éves iratanyagnak kellett volna a községháza irattárainak őrizetében lennie. Ugyanakkor, ha a megyei levéltárak

[768] 1929. évi 30. tc. A közigazgatás rendezése. A törvényhatósági bizottság közgyűlésének hatásköre. In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 358−367.

fondjegyzékein végig tekintünk nagyon kevés 1890 előtti közigazgatási iratot találhatunk. A Horty-korszak hiányossága volt, hogy községi szinten nem beszélhetünk rendszeres községi iratmegőrzésről, sőt az irattárak intézményes megőrzésére sem törekedtek. Hiába jelent meg 1902-ben Széll Kálmán belügyminisztersége alatt a Községi Ügyviteli Szabályzat.[769] Az iratkezelés és irattározás előírásainak végrehajtásáról senki sem gondoskodott. Nem lehet csodálkozni a végtelen mennyiségű iratpusztulásról, sőt több helyen a községi irattárakban miután a korszakban selejtezés sem történt „értéktelen lomok" gyűltek össze. Ha a megyei iratokhoz hasonlóan az 1867. év előtt keletkezett iratokat vesszük történeti értékű levéltári iratnak, nehéz elkülöníteni a községi irattárat és levéltárat. Az 1900 előtt keletkezett iratok elkülönítése nehéz, talán, ha korszakra vonatkozó 10 éves, illetve 32 éves elévülési időt vizsgáljuk, akkor némi rendszerezési kísérlet megfigyelhető a települések irattári struktúrájában. Az irattári leltárak elkészítése elmaradt, így csak a helyszíni vizsgálatok alkalmával a törvényhatósági levéltárosok nyújthattak tájékoztatást az iratanyag jellegéről.[770] Az anyakönyvek mellett a képviselő-testületi jegyzőkönyvek iratok alkották az irattárak gerincét.[771] De ne feledkezzünk el az adó- és pénzkezelési iratok történeti értékéről, hiszen nélkülözhetetlen a társadalom- és gazdaságtörténeti forrásokról van szó.[772]

Miután megfelelő ellenőrzés nem volt, nagyon sok irat pusztult el a személycserék következtében. Néhány helyes értékítéletű jegyző élete végéig gondosan őrizte az irattárat. Ez ugyan iratvédelmi szempontból nem biztosíték, különösen, ha egy esetleges személycsere a korábbi utat nem követte, hanem új módszerekkel kialakított irattári rendszer a korábbi iratok összekeveréséhez, kutathatatlanságához vezethetett. A vármegyei levéltár szintén helyhiány miatt nem tudta a megyei városok és a községek levéltárait őrizetébe venni. A légvédelmi intézkedések a községi padlások lomtalanítását is előírták. Szinte kivétel nélkül a községek itt tárolták 1867 előtti irataikat. A lomtalanítás során ezeknek az iratoknak a nagy része megsemmisült. A két világháború között felmerült a megyei levéltárnok felügyeleti hatáskörének kiterjesztése a városi, illetve jegyzői irattárakra és levéltárakra. Egyelőre azonban csak irattár-látogatások során felmérték az iratanyag állapotát, selejtezettségét és az őrzési körülmények javítására tettek javaslatokat,

[769] A m. kir. belügyminiszter 1902. évi 126000 számú rendelete ügyviteli szabályzat a községi és körjegyzők részére. 126000/1902 B.M. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1902. 1362−1395.
[770] MNL PML IV.475-a. III-e. sorozat. Selejtezésre és rendezésre vonatkozó iratok. Községi irattárak. 124/1936. lt. sz.
[771] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 36/1937.
[772] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 26/1937. vö. MNL PML IV. 408-b. 51971/1926.

mint például Fülöpszállás vagy Gyömrő esetében.[773] Fára átérezve a történeti források pusztulásának veszélyét, elsősorban a helytörténeti iratok megmentése érdekében lépéseket tett a megyei levéltárak gyűjtőkörében nem tartozó községi és városi iratok megmentése érdekében. Pest vármegye alispánja úttörőként rendelte el 1926-ban a megyebeli községek levéltárainak átkutatását és a feltalálható „történelmi értékű", vagyis „régi" iratoknak, a községi tanácsülési jegyzőkönyvek jegyzékeinek beküldését a megyei levéltárba.[774] De a „régi" iratoknak és a jegyzőkönyveknek kiválogatása és kimentése sem felelt meg a már ismertetett levéltári elveknek, ez esetben annál kevésbé, mert a visszahagyott iratmennyiség a szelekció után, azáltal mintegy értéktelennek minősítve, még gyorsabban pusztult el.[775] A főlevéltárnok megnyilatkozása szerint: „*történelmi emlékekkel szemben mutatott közönyösség – és meg nem értés – sok értékes községi iratanyag pusztulását idézte elő*."[776]

A községi jegyzők érdektelenségét az iratanyag állapota iránt elősegítette, hogy néhány bíróságot kivéve irat megkeresésük sem a megyétől, sem a levéltártól nem érkezett, ami irattáruk fontosságára figyelmüket felhívta volna. Ugyanakkor se szeri, se száma azoknak a kérdéseknek, amelyek megválaszolásához az elpusztult iratanyag nyújthatna csak segítségét. A település nyelvi, vallási hovatartozásának kérdéseivel kapcsolatban, vagy a ki- és bevándorlás okainak ismertetése, akár az írás-olvasás elterjedése, a nemzetiségek együttélési problémáinak vizsgálata egy-egy korszakban, de a községi levéltárvédelem mostoha ügye maradt a korszak levéltár- és iratvédelmi ügyének.

III.7. A Pest Megyei Levéltár, mint szolgáltató levéltár

III.7.1. Kutatószolgálat

A törvényhatósági levéltár feladata, hogy anyagát kutatásra kész állapotban tartsa, azt a tudományos, igazgatási, gazdasági, vagy akár magán érdeklődésből kutatóknak elérhetővé tegye.

A megyei levéltárakban a kutatás sem volt egységesen szabályozva. Miután csak az Országos Levéltárnak volt kutatási szabályzata, legtöbb esetben a törvényhatósági

[773] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 877/1940. lt. sz., MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 552/1936. lt. sz.
[774] MNL PML IV. 408-b. 51971/1926. vö. GÁL, 1929. 117−121.
[775] LUKCSICS, 1931a. 33. vö. LUKCSICS, 1931b. 128.
[776] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 100/1926. lt. sz.

levéltárak is ez alapján működtették „kutatótermeiket".[777] De természetesen azt szem előtt tartották, hogy ezek az intézmények elsődlegesen a közigazgatási szolgáltatást végeztek, csak másodsorban álltak a tudomány szolgálatában. A legfontosabb általános követelmény a levéltári anyag kutatási szempontú rendezése volt. A törvényhatósági levéltár anyaga ugyanis tartalmazhatott olyan iratokat is, amelyeket mind a közigazgatás, mind a tudomány iránt érdeklődő egyaránt kutathatott. Itt olyan irattípusok jöhettek szóba, mint például a választói névjegyzékek, vagy a levéltár őrizetébe különlegesen utalt jogbiztosító iratok, mint például az úthálózati törzskönyvek, útépítési iratok, vagy akár a vízi könyvek stb. De a tudományos kutatás szemszögéből sem volt célszerű az iratokat történeti és élő anyagra (archives historiques, archives courantes) tagolni. Ugyanakkor elvi szempontok mentén el kellett határolni a történettudomány érdeklődését a politika érdeklődésétől; tehát a napi politika adatgyűjtésétől, azzal a lényeges különbséggel, hogy a kutatást mindig az érdeklődő maga végezte vagy akár megbízottjával végeztetett el, de abban az iratanyagban, amit a főlevéltárnok előzetesen átnézett és rendelkezésére bocsátott. A tudományos kutatás mindig közcélú volt.[778] Különösen a magánszemélyek kutatása esetén mindenekelőtt meg kellett állapítania a levéltárosnak a kutatásra jelentkező személy illetékességét, mivel a magánszemély csak a saját személyét érintő anyag kutatására volt jogosult. A korszakban rendkívül ritka volt az olyan eset, amikor az érdekelt félnek az őt érintő adatokat elkülönítve juttathatták a kezébe például illetőségi bizonyítvány, lakhatási engedély stb. Sajnos az elkülönítés, avagy adatok kitakarása technikailag nem volt megoldható a választói névjegyzékekből, összeírásokból, lakónyilvántartó ívekből, amelyek egyetlen lapján több, 10−20 személy adatai szerepeltek. Nem egy esetben a levéltárnok jóhiszeműségét kihasználva a kutatás engedélyezése után a kutatók családi érdekek miatt az iratanyagot meghamisították.[779] Egy-egy országosan ismertté vált hasonló hamisítási ügy után, a Nógrád megyei alispán például úgy döntött, hogy nem enged származáskutatást, csak adatszolgáltatást végez a levéltár iratanyagából.[780]

Különös figyelmet fordítottak a törvényhatósági levéltárakban őrzött, magánszemélyektől vagy magánvállalatoktól átvett magánjellegű iratanyagok tartalmára, a letéti szerződésekbe. A levéltár nyilvános kutató intézményéhez válásához szükség volt a kutatóterem kialakítására. Ezt Rexa Dezső így foglalta össze kérelmében: „ ... *naponta*

[777] *13. számú melléklet: 1940. évi Magyar kir. Országos Levéltár kutatási szabályzata*
[778] MNL PML IV. 79. 379/1929. lt. sz. vö. MNL OL Y 1. 828/1937. 74. f.
[779] Katkó Márton Áron: Egy irathamisítás az Országos Levéltárban. Adalék az 1939: IV. tc. állampolgársági rendezéséhez. In: Tanulmányok Badacsonyból III. Budapest, 2015. 131−134.
[780] MNL OL Y 1. 286/1941. Nógrád, Zala, Zemplén, megyei jelentések. (230. doboz).

jönnek kutatni, s a hely szűke miatt elhelyezni őket nem tudjuk így tehát egy kutató szobát fel kell állítani. ... jelenleg se egy kézmosó vízcsap, sem pedig mellékhelyisége nincs az egész hivatalnak."[781]

Miután az alispán a főlevéltárnok kérelmét indokoltnak látta engedélyt adott egy kis kutatószoba kialakítására a kápolna melletti részre, ide azonban a kiadványhivatal Adrema gépeit költöztették.[782]

„*Magánfélnek egyszerre csak annyi irat adható ki, amennyit ugyanaznap hivatalos órák alatt feldolgozni képes, figyelmeztetni kell őt, hogy az iratanyaggal kíméletesen bánjék, sorrendjüket össze ne zavarja, az összefüggő részeket szét ne válassza, be ne piszkolja, be ne írja, javításokat, betoldásokat ne tegyen rajtuk, lemásolásuknál az íróeszközöket rájuk ne helyezze, tintával le ne pauzálja, reagentiákat ne használjon, s a pecséteket ne dörzsölje. Az ezen figyelmeztetés ellen vétőket a további kutatásoktól el kell tiltani, s erről az alispánnak a levéltárnok haladéktalanul jelentést tesz. A magánfelek (kutatók) részére kiadott iratokat számba kell venni, s azok darabszámait s a kutatók nyilvántartásában a kutatók neve mellé a megfelelő rovatba fel kell jegyezni*."[783]

Az, hogy a levéltáros kutatásra kész állapotban tartsa anyagát és az érdeklődőnek hozzáférhetővé tegye, igen sok tekintetben olyan tényezőktől függött, amelyek a levéltáros hatáskörén és feladatán kívül estek, például szakszerűen képzett alkalmazottak, technikai követelmények, anyagi alap fölött való rendelkezés stb. A korszakban vizsgált törvényhatóságok közül kevesen gondoltak arra a régi szakelvre, hogy a levéltár értéke nem csak iratanyagától, hanem az iratanyag használhatóságától és hozzáférhetőségétől is jelentősen függött.[784]

A levéltári anyagban való kutatás soha nem tartozott a levéltár felelősség nélküli teendői közé. A kutatás elvi alapjaival is, és az adódó egyes esetek megoldásával is elsősorban a levéltárosnak kell minden korban tisztában lennie. Ezen a téren szakreferense, előadója volt a törvényhatóság vezetőjének, aki joggal várta el egyrészt a kielégítő elintézést, másrészt állásfoglalást ő adhatott olyan elintézés tervezetekhez, amelyek a levéltáros hatáskörén kívül estek. A levéltáros − ha felelősségérzettel látta el feladatát − kétes esetben úgyis feletteséhez fordult, aki a szolgálati úton az illetékes miniszterhez fordulhatott. Ez utóbbi eset nem a szakértelem hiányából, hanem a szűk hivatali

[781] MNL PML IV. 475-a. I. sorozat. sz. n.
[782] MNL PML IV. 475-a. I. sorozat. sz. n.
[783] MNL PML IV. 79. 44673/1929. kieg. 72. f. 109.§
[784] Baraczka István: A levéltári kutatás. In: Levéltári Közlemények, 1946. (24. évf.) 1. sz. 12−20.

hatáskörből eredt. Minél képzettebb, körültekintőbb, helyesebben ítélő volt a levéltáros, annál szélesebb körben látta át a kutatás során felvetődő kérdéseket.[785]

A kutatások zöme nemesi családtörténet kutatás volt, de ezek ügyfélszolgálati ügynek számítottak, miután hiteles másolatot kértek a család nemességének igazolásához.[786] De meg kellett különböztetni a tudományos kutatást végző genealógusoktól, akik egy-egy jelentős család történetét kutatták a levéltárakban, Pest megyében például a Podmaniczky család, vagy a Teszér-Deméndy hagyatékot tárták fel tudományos szempontból.[787] A kutatási engedélyek kiadása a főjegyző feladata volt. A főlevéltárnok lényegében csak az adminisztratív feladatokat végezte és koordinálta az iratok kutatásra való előkészítését.[788] 1939. január 1-jétől a feladatai tovább szaporodtak az elrendelt származási igazolások kiadásával.[789]

Anyakönyvi kivonatot csak az arra illetékes egyházi anyakönyvi hivatal adhatott ki. A születési bejegyzés felkutatására nem sok lehetőség volt, át kellett volna nézni a másodpéldányokat, amelyekhez nem volt mutató. Alispáni engedéllyel azonban a kutató személyesen vagy megbízottja által elvégezhette a kutatást.[790]

A Pest Megyei Levéltárban számos neves történész is kutatott, már Fára József idejében is ezek között találjuk Petkó Bélát, aki a nemesi családokkal foglalkozott.[791]
Györffy István a Pázmány Péter Tudomány Egyetem Néprajzi Intézetének professzora adta támogatói állásfoglalását Benda Kálmán jeles történészünk gazdaságtörténeti kutatásaihoz.[792]

Előfordult, hogy egy-egy kutatási kérelmet el kellett utasítani. Ez történt például egy hallgatóval, aki doktori disszertációját a Budakörnyéki járás dűlőneveinek változásából akarta írni. Fára József javasolta az alispáni irodavezetőnek, hogy addig utasítsák el a kérést, amíg a járás iratait nem tudják selejtezni és rendezni.[793]

---

[785] BARACZKA, 1946. 12−20.
[786] MNL PML IV. 475-a. XVII. sorozat. Adatszolgáltatás és félszolgálat. Nemesi igazolásokhoz hiteles másolatok. (7−9. doboz). Ügyfélszolgálatnál részletesen kifejtettem.
[787] MNL PML IV. 475-a. IX. sorozat. 691/1931. lt. sz. Teszér-Deméndy, vö. MNL PML IV. 475-b. IX. sorozat. 692/1931. lt. sz. Podmanitzky hagyaték.
[788] MNL PML IV. 475-a. IX. sorozat. 209/1939. lt. sz.
[789]Ezért a selejtezést a délutáni órákban végezték, amíg a hivatali ügyek és az adminisztráció elvégzése ezt lehetővé tette. MNL PML IV. 475-a. VI. sorozat. 710/1939. lt. sz.
[790] MNL FML IV. 425. 424/1940. lt. sz. 1840−1847 között Szaffer Ferenc Fejér megyében született, születési helyét Sárközi próbacsendőr nem tudta, származásigazoláshoz kellett az ős adata.
[791] MNL PML IV. 475-a. VIII. sorozat. 495/1938. lt. sz. vö. Illésy János−Pettkó Béla: A királyi könyvek jegyzéke 1527−1867. Budapest, 1895.
[792] MNL PML IV. 475-a. VIII. sorozat. 74/1939. lt. sz.
[793] MNL PML IV. 475-a. VIII. sorozat. sz.n. 1939. 03. 18.

Mályusz a „Magyarság és nemzetiség” címet viselő sorozatban Magyar Királyi Országos Levéltárban működő népiségtörténeti kutatócsoport eredményeit jelentette meg. A kutatócsoport célja a szlovák-magyar nyelvhatár megállapítása, illetve egy nyelvatlasz elkészítése volt, ezért készültek felvidéki megyékről a monográfiák. Szabó István ebben a sorozatban jelentette meg Ugocsa megyéről írt monográfiáját, amelyben a megye történetével párhuzamosan a különféle etnikumok letelepedését is vizsgálta. Pest megyében Bártfai Szabó László hasonló történeti kutatásokat folytatott.[794] A levéltár társadalmi hasznosságának mind a mai napig egyik fokmérője, hogy milyen színvonalon tudja a helytörténeti kutatást elősegíteni. Pest megyében mind Rexa Dezső, mind utódja Fára József készségesen, tőle telhető alapossággal tájékoztatta a községtörténeti kutatókat. Nemcsak a forrásanyagot készítették elő a kutatóknak, hanem alapos módszertani tanácsokkal is szolgáltak, sőt bizonyos esetekben idegen nyelvű források fordításához is hasznos segédleteket adtak.[795] A kutatóknak kutatási tervezetükben pontosan fel kellett sorolniuk, hogy mely iratokba szeretnének betekinteni, mivel akkoriban a levéltár dolgozói csak a pontosan kiírt iratok szerelésére vállalkoztak, kutatók helyett nem végeztek kutatást, míg a középiskolai történelemtanárok rendszeresen végeztek megye, város, illetve község történeti kutatásokat az 1920-as, illetve az 1930-as években. Pest megyében Cegléd, Vác, és Visegrád történetét kutatták a helyi történelem tanárok.[796] 1935-től relatíve csökkentek a tanári fizetések, ráadásul gyakran ideiglenes kinevezésekkel, helyettesítő állásokkal tovább rontottak egzisztenciájukon. Megélhetésükhöz egyéb „másod” állásokat vállaltak, így a történetírás és kutatás egy jelentős társadalmi csoportot veszített. Mérei Gyula egyetemi tanár megbízást kapott a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarától, hogy a magyar ipar és kereskedelem történetét írja meg. Mivel sem az Országos, sem Budapest Főváros Levéltárában nem találta Pest város közcsendi bizottmányának iratait, felvette a kapcsolatot a Pest Megyei Levéltárral.[797]

A Magyar Történelmi Társulat Titkársága felkérésére Kossuth-leveleket, valamint Országgyűlési Tudósításokat kerestek a Pest Megyei Levéltárban. Ennek a kutatásnak a hatására kezdődött el a reformkori országgyűlésről küldött követjelentések forrásainak feltárása, elsőként 1847/1848-as Kossuth és Szentkirályi Mór közös országgyűlésről

[794] Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei, 1002–1588. Budapest, 1938.
[795]MNL PML IV. 475-a. VIII. sorozat. 297/1938.
[796] MNL PML IV. 475-a. IX. sorozat. 354/1930. lt. sz. Szarka Gyula Vác város történetére nyújtott be kutatási kérelmet,vö. MNL PML IV. 475-a. IX. sorozat. 319/1930. lt. sz. Velkert János Cegléd történetének kutatását kérvényezte. vö. MNL PML IV. 475-a. IX. sorozat. szn./1930. Schulech János Visegrád építészettörténetét kutatta.
[797] MNL PML IV. 475-a. X−XI. sorozat. 1947. 07. 13. szn.

küldött követjelentéseinek kiadása.[798] A szakdolgozat írók, illetve a fokozatot szerzők is gyakran keresték fel a megyei levéltárat, hogy a reformkori „vezér megye" közép nemeseinek, mint például Nyáry Pál, Kossuth Lajos, vagy Szentkirályi Móric életpályáját kutassák.[799]

A levéltáros feladata első sorban az iratanyag megfelelő őrzése volt, minél több egyedi kutatómunkát vártak tőle a megye vezetői. Az iratanyag széles körök számára való feltárása, jegyzékek készítése háttérbe szorult. A kutatóknak egyébként a legtöbb megyei levéltáros „fejből" adta meg a kutatáshoz szükséges támogatást. A legtöbb kutató érdeklődése a családok történetére adatokat tartalmazó iratanyagok felé irányult, például felekezeti anyakönyvek, összeírások, nemesi iratok.

III.7.2. Az ügyfélszolgálati ügyek alakulása 1920 és 1947 között

A levéltár – a tudományos kutatók kiszolgálása mellett – az őrizetében lévő iratokból adatokat szolgáltatott, tartalmi kivonattal vagy hiteles másolattal.[800] A nemesi származásigazoláshoz az adatszolgáltatást kérő ügyfeleket tájékoztatták az ügyintézés menetéről, az esetlegesen még felkereshető intézmények elérhetőségeiről, más közgyűjteményben, levéltárban történő kutatás lehetőségeiről és esélyeiről, a kért irat kikereséséhez szükséges adatokról valamint a jogosultság igazolásához szükséges okiratokról.[801]

Egyetlen adat közléséhez is a tetemes mennyiségű anyagban hetekre menő kutatást kellett végeznie a levéltárosnak. Ugyanakkor egyetlen adatközléssel olyan támpontot nyújtott az érdeklődőnek, amit az ügyfél hosszú időn keresztül folytatott kutatással nem szerezhetett volna meg.[802] Azonban, ha egy magánszemély egyéni érdeklődése miatt egy anyakönyvi adat megismeréséhez kérte a főlevéltárnok segítségét, szigorúan utasítást kellett kérni az alispántól, vagy akár felsőbb hatóságoktól, az adattovábbítás lehetőségeiről. A levéltárnak egyébként is mint a közigazgatást szolgáló hivatalnak rendelkezésére kellett állnia mind a közületeknek, mind a magánfeleknek. A kutatás szempontjából egészen más

[798] MNL PML IV. 475-b. X−XI. sorozat. 498/1948. lt. sz.
[799] MNL PML IV. 475-b. IX. sorozat. 382/1930. lt. sz. Brugoviczky Viktor kutatási kérelme Nyáry Pál Pest megye alispánja. vö. MNL PML IV. 475-b. IX. sorozat. 227/1931. lt. sz. Matzkó Margit Szentkirályi Móric ország gyűlési követi megbízása, vö. MNL PML IV. 475-b. IX. sorozat. szn./1932. lt. sz. Huszár Tódor Kossuth Lajos jurátusi és ügyvédi működése Pest megyében.
[800] A m. kir. belügyminiszter 1902. évi 125.000. sz. rendelete ügyviteli szabályzat a vármegyék és a törvényhatósági jogú városok részére. 167. §. A másolatok és fordítások díjazása. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1902. 1307. vö. MNL PML IV. 79. 512/1930. lt. sz.112. §. 73. f.
[801] KLEIN, 1942−1945. 33.
[802] BARACZKA, 1946. 12−20.

elbírálás alá esett, ha a törvényhatóságáról vagy a megye közönségéről, mint jogalanyról volt szó. Mégis lehettek a levéltári anyagnak olyan részei, amelyeket ugyancsak közérdekből az anyagot létrehozó közszervek, vagy a levéltár felettes hatóságai különleges szempontok szerint és különleges megszorításokkal küldték levéltári őrizetbe. Az ilyen értelemben vett levéltári anyagok nagyon sokfélék lehettek: mint például az útépítési iratoktól, a meghirdetett középítkezésekre beérkező ajánlatokig. Ilyen esetekben mérlegelnie kellett a levéltárosnak a kutatás során a hatósági szerv jogállását. Sőt különleges szempontokat és megszorításokat kikötő hatóság véleményét, hozzájárulását még ezekben az esetben is célszerű volt kikérni.[803]

A közigazgatást szolgáló anyagban annak elhatárolása, hogy mi jött létre a kutatást kérő érdekében és mi nem, magában véve sem volt könnyű feladat. A törvényhatósági levéltár közigazgatást szolgáló anyagát időben nehéz volt elhatárolni. A közigazgatás működése során nagyon gyakran merülhetett fel olyan közigazgatási jogi kérdés, amelynek gyökerei a már történetinek vélt anyagba (archives historiques) nyúltak vissza. A megyei községek rendszeresen kértek útmutatást bizonyos közigazgatási ügyek szabályszerű intézéséhez a megye levéltárosától.[804] Alaposan ismernie kellett ehhez a levéltárosnak nemcsak a kérdéses anyagot, hanem keletkezésének körülményeit is, tehát a közigazgatást, a telekkönyvi eljárást, a bírói gyakorlatot stb. Egy magán lakóház építési engedélye például a kérelmező érdekében közvetlenül jött létre. Minden a tulajdon-átruházás során érintett tulajdonos közvetve volt érdekelt az építési engedély kutatásában, maga az ingatlantulajdonos, de eladás estén maga a jó szándékú vevő is ezekben, az esetekben a tisztiügyész véleményét kérhette ki az alispánon keresztül a megyei főlevéltárnok.[805]

Az 1890-es évektől nőtt meg az érdeklődés a nemesi előnév, korona és címer használattal, kapcsolatban. A nemesség igazolása hatalmas előnyt jelentetett egy-egy magasabb állami tisztségviselői állás betöltéséhez, alapítvány vagy ösztöndíj elnyeréséhez, a hadseregben magasabb tisztségek betöltéséhez, és nem utolsó sorban jó módú, megfelelő rokoni kapcsolatokkal rendelkező családban való benősüléshez. A nemesség igazolások különösen az 1920-as években élték virágkorukat. „*A cím és rangkórság előre tolja az embereket, … a tekintetes úr alól kicsúszott a pár száz hold föld és azután feljött s fővárosba nagyságos úrnak. Valaminek csak kell, legyen az embernek, ha egyebe nem hát*

[803] BARACZKA, 1946. 12−20.
[804] MNL PML IV. 475-a. IX. sorozat. Törökbálint a gyámpénztári szabályzat lefektetésében kérte Fára József segítségét.
[805] MNL PML IV. 475-a. IV−V. sorozat. sz. n./1938. vö. MNL PML IV. 475-a. IX. sorozat. 1/1942. lt. sz. Beleznay Sámuel ingatlanainak megoszlása. A Pestvidéki törvényszék régi iratárában Pilis községnél 1860-as ügyirathoz volt visszakapcsolva a teljes dokumentáció.

címe. Egy kis összeköttetés, egy kis kortesszolgálat és a nagyságos úrból méltóságos lett, … legalább a névjegy- és eljegyzési kártyákon."[806] Az igazolási kérelemhez a kérelmezőnek kellett mindazokat az iratokat és okmányokat csatolni, amelyekkel jogit bizonyította. Az Országos Levéltár levéltárosai és a megyei főlevéltárnokok szívesen adtak útbaigazítást, tanácsot. Az ügyfélszolgálati iratokból kitűnik, hogy 1920−1944 között a katonai pályára lépő ifjakon kívül a földbirtokosok, parlamenti képviselők, megyei tisztségviselők, okleveles mérnökök, tanáremberek, tanítónők kérték nagy számban nemességük bizonyítását. A Vallás- és Közoktatásügy Minisztérium rendelete értelmében a nemesség igazolása 50 pengőbe került. Az előnév, és címerhasználatra jogosító iratok kutatása 25-50 pengő között mozgott. A bárói rang igazolásáért 250 pengőt, míg a grófi rangért 350 pengőt. A hercegi rang igazolásáért 500 pengőt kellett leróni. Rendszeresen kértek másolatokat az ügyfelek, főleg nemesi családfákat, illetve címerpecséteket, ez tetemes bevételhez juttatta a levéltárakat, és levéltárnokokat.[807]

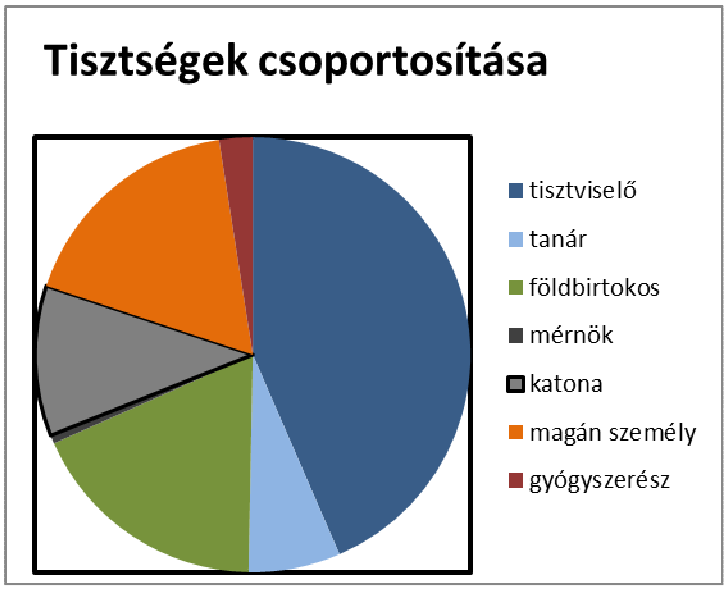

Pest megyei nemességigazolási ügyek 1920-1947[808]

[806] P. M.: A nemesség igazolása. Látogatás az Országos Levéltárban. In: Budapesti Hírlap, 1928. 01. 15. (48. évf.) 12. sz. 10.
[807] MNL PML IV. 475-a. IX. sorozat. 209/1939. lt. sz.
[808] MNL PML IV. 475-a. XVII. sorozat. 161 ügyiratot vizsgáltam.

Természetesen a korszakban a nemesség kutató irodák is fellendültek. Daróczi Zoltán, Pálmai József heraldikai irodáinak sok ügyfele akadt, rengetegen adtak megbízást nemesi „kutyabőrük" felkutatásáért.[809] A korszakban több levéltárosnak problémát okozott a belügyminiszter által igazolt nemességek kihirdetése a közgyűlésen, bejegyzése a megyei nemesek könyvében, hiszen a vármegye már nem igazoló hatóság volt. Ezért rendszeresen keresték fel a szomszédos megyéket, az ilyen jellegű ügyek azonos intézésének érdekében.[810]

1939-től a levéltár végezte a vármegyei, városi és községi tisztségviselők leszármazási iratainak felülvizsgálatát. Ez a munka 1940-ben a főlevéltárnok munkaidejéből másfél hónapot tett ki.[811] A felekezeti anyakönyvek másodpéldányai elvétve voltak meg: 1849−1868 közötti évekből a teljes sorozat hiányzott. A problémát az okozta, ha az eredeti anyakönyvek tűzvész következtében elpusztultak, bár az állami anyakönyvvezetés bevezetésével alkalom kínálkozott arra, hogy a hiányokat törvényes intézkedéssel pótolják.[812] 1827. évi 23. tc. értelmében vezetett és a származási hely szerint illetékes hazai törvényhatóság levéltárában őrzött másodpéldányaiból a megfelelő anyakönyvi bejegyzésekről a másodpéldányt őrző törvényhatóság első tisztviselőjétől szó szerint egyező hiteles kivonatokat bekérni. Bár sok helyen nem lehetett másodpéldányból kivonatot beszerezni, mert nem volt meg a másodpéldány, mégsem történt rendelkezés arra vonatkozólag, hogy ahol lehetséges, a hiányt pótolják. A rég elkövetett mulasztások továbbra sem szűntek meg, sőt újabb félreértés támadt. A rendelet szövege szerint ugyanis a hatóságok a törvényhatósági levéltárban őrzött másodpéldányokból az illető törvényhatóság első tisztviselőjétől kötelesek anyakönyvi kivonatot bekérni, vagyis ilyen módon a jövőben hivatalos megkeresésre lehetne csak a másodpéldányból kivonatot kiállítani. Ez az értelmezés azonban nem lehetett helyes, mert hivatalos használatra azelőtt is ki lehetett és ki is kellett adni a másodpéldányokból kivonatokat, fölösleges lett volna tehát erre újabb rendelet. Ezért egyes hatóságok a feleket egyenesen arra utasították, hogy csak levéltári másodpéldányból beszerzett és kiállított kivonat csatolása esetén fogják az ügyet tárgyalás alá venni. Eljárásukat egyszerűen azzal indokolták meg: a felekezeti anyakönyvi kivonatok megbízhatósága tekintetében kételyeik voltak, arra pedig a nagy

[809] MNL PML IV. 475-a. XVII. sorozat. 248/1942. lt. sz., MNL PML IV. 475-a. XVII. sorozat. 1001/1940. lt. sz., 321/1942. lt. sz. stb.
[810] MNL PML IV. 475-a. XVII. sorozat. 399/1938. lt. sz. Vitál József KEML kereste meg Fára Józsefet.
[811] MNL PML VIII. 706. c/1. XI. kútfő. 465/1963. lt. sz.
[812] KLEIN, 1942−1945. 33., vö. „*A vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1895. évi 39633. sz. valamennyi főt egyházi főhatósághoz intézet leirata, és valamennyi törvényhatósághoz intézett rendelete, a felekezeti anyakönyvek 1895. évi szeptember végén leendő lezárása, és a másodpéldányok beküldése iránt*." In: Magyarországi Rendeltek Tára, 1895. II. kötet, 887−888.

ügyforgalom miatt nem volt lehetőségük, idejük, hogy minden egyes esetben hivatalos megkeresést intézzenek az illető törvényhatóság első tisztviselőjéhez, hogy ellenőrizze azokat.[813] 1939. évi 4 tc. végrehajtásával kapcsolatban a megyei levéltárosok napi 8-10 esetben szolgáltattak adatot.[814]

Az allevéltárnok teljes munkaidejét az anyakönyvi másodpéldányok kezelése és azokból az anyakönyvi kivonatok kiadása kötötte le. 1944-ban a levéltárnak át kellett vennie a zsidó hitközségek anyakönyveinek első példányát is, és a 8200/1944 VKM sz. kormányrendelet a törvényhatósági levéltárak feladatává tette ezekből az anyakönyvekből az ügyfeleknek kivonat kiállítását.[815] Az 1024 beiktatott megkeresés megválaszolása, és az alispáni közigazgatási osztály vezetőjéhez aláírásra felterjesztett kiadmányok, csaknem a teljes hivatali időt, délelőtt 9 óra és délután 2 óra között kitöltötték. A levéltári iratanyag selejtezésére, rendezésére maradtak a délutáni és kora esti órák, legtöbbször túlóraként elszámolva délután 3 és 6 óra között végezték ezt a munkát.[816]

Pest megye 1944-ben 375 darab iktatott ügyiratot intézett el a Levéltári Hivatal. Ennek háromnegyede származási igazolások voltak. A fennmaradt segédletek azt bizonyítják, hogy a Levéltári Hivatal 1944. november végén beszüntette munkavégzését. Az 1944. évi ügyfélszolgálati munka feladathoz tartozott a 19 000 utólagos bejegyzés bepótlása, valamint a családi pótlékok megállapításához 1880 darab anyakönyvi kivonat kiállítása.[817] Ebből a célból 1947. január 1. és április 15. között 688 darab anyakönyvi kivonatot adtak ki az ügyfeleknek.[818]

Ügyfélszolgálat ügyeinek alakulása 1938 és 1948 között:[819]

ügyfélszolgálati ügy típus	**1938. év**	**1945. év**	**1946. év**	**1947. év**	**1948. év 08. 05.-ig**
iktatott ügydarabok	901	1064	2412	3513	3186
anyakönyvi kivonatok	133	697	1962	2985	1546
utólagos bejegyzések	-	2118	1869	459[820]	-
másolatok száma	74	33	104	309	

[813] KLEIN, 1942−1945. 35. vö. 34500/1938. B.M.
[814] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. szn. évnegyedes jelentés.
[815] MNL PML IV. 475-a. IV−V. sorozat. 38/1944. lt. sz.
[816] MNL PML VIII. 706. c/1. XI. kútfő. 465/1963. lt. sz.
[817] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. szn. évnegyedes jelentés
[818] MNL PML IV. 475-a. XI. sorozat. szn. 1947. 04. 17. évnegyedes alispáni jelentéshez.
[819] MNL PML IV. 475-a. XI. sorozat. szn. 1948. szeptemberi évnegyedes alispáni jelentéshez.
[820] MNL PML IV. 475-a XIV. sorozat. 1947. július 1.-jei adat.

Az anyakönyvi másodpéldányok beterjesztésével és vezetésével kapcsolatos levéltári feladatok elvégzéséhez mankóul szolgált Fára József: „Hatályos anyakönyvi, házassági és vallásügyi jogszabályok" című tanulmánya.[821]

A második világháború után az állami anyakönyvek első példányai sok helyen a harcok alatt megsemmisültek. A háború után holttá-nyilvánításokhoz, a hadiárva, hadiözvegy segélyek, illetve a bevezetett családi pótlék igazolásához mind több anyakönyvi kerület küldte az ügyfeleket másolatok kikéréséhez a megyei levéltárakba.[822]

Pest megyében az 1946. évi 29. tc. végrehajtása tárgyában kiadott 144700/1947. B.M. értelmében a házasságon kívül született gyerekek törvényesítését rendelte el az anyakönyvekben.[823]

A hitelesített másolat kiadása miatt több esetben vonták fegyelmi eljárás alá a levéltárosokat. Már ekkor napirenden volt az anyakönyvi másodpéldányokból kiadható hiteles másolatok kérdése. Pest megyében a Turai választói névjegyzékek kiadása miatt marasztalták el Gorzó Jánost, aki hosszas eljárás során kellett, hogy bizonyítsa ártatlanságát, a vármegyei levéltári ügyviteli szabályzatnak megfelelőn nem a hiteles körpecsétet használta, és nem a felzetre nyomta a megyei levéltár hosszú bélyegzőjét.[824]

Rendszeresen keresték fel a levéltárat olyan magánszemélyek, akik kvázi magánérdekből kutatás lefolytatásra kérték fel a levéltárost. Olyan eset is előfordult, hogy nemesség igazoláshoz nem pontos jelzetet adtak meg, és vagy nemleges válasszal rövidre zárta az ügyintéző a kutatást, vagy hosszadalmas kutatás után jutott el a keresett ügyirathoz.[825]

III.7.3. Pest Megyei Levéltár közművelődési és tudományos feladatai

A közlevéltár levéltár- és történettudományi kutatásokat végez a levéltári munka fejlesztése és a levéltári anyag felhasználásának elősegítése céljából, és közzéteszi a kutatás eredményeit, illetve a tudományos munkamegosztás keretében részt vállal az általa őrzött

[821] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 21. sz.
[822] MNL OL XIX-I-18-a-1610-A-53-1,2/1951. Levéltárak Országos Központja. Általános iratok. A kimutatások az elpusztult és még nem pótolt anyakönyvek első és másodpéldányairól, utólagos bejegyzéseiről. vö. MNL PML IV. 408-b. 2651/1945. Veszendőbe ment, vagy használhatatlan anyakönyvek pótlása.
[823] MNL PML IV. 475-a. XI. sorozat. 1811/1947
[824] MNL PML IV. 475-a. IX. sorozat. 597/1942. lt. sz. A hitelesített másolat kiadása egyébként alispáni engedélyhez volt kötve.
[825] MNL PML IV. 475-a. XVII. sorozat. 301/1938.lt. sz. Palcsó család címer pecsétje nem volt a Pest Megyei Levéltár (ma MNL PML IV. 31-de.) Bevégzett polgári perek 288. fasc. No. 291. jelzete alatt. Sőt a levéltáros hiába nézte át a Nemesi lajstrom könyveket, címeres nemesi leveleket nem talált a család nemességére bizonyítékot.

iratanyag publikálásában. A levéltári anyag oktatási illetőleg közművelődési célú felhasználását, valamint a levéltári tevékenység megismertetését kiadványokkal és egyéb módon elősegíti.[826] A Pest Megyei Levéltár kivette a részét a nagy országos kutatásokból is. Ugyanakkor Pest megye levéltárosainak történetírói tevékenységének jellemzője volt, hogy könyvszerű publikációt alig készítettek, azok is korábban már megjelent írásaiknak továbbszerkesztett, vagy különlenyomatban közzétett nyomtatások voltak.[827]

A forrásfeltáró munkák között a vizsgált korszak levéltárosaihoz köthető, hogy befejeződött a latin nyelven vezetett 1638−1790 között Pest-Pilis-Solt vármegye nemesi köz- és kisgyűlési jegyzőkönyveinek mutatóinak készítése.[828]

Embert próbáló feladat volt a megye közigazgatási feladatainak ellátása, amelyek a megye közigazgatás-történetének megismerésére, kutatására ösztönözték elődeinket, amelyeket ismeretközlő beállítottságuk miatt, szükségesnek érezték a múlt megismerésének érdekében kikutatott adatok, érdekességek mielőbbi szélesebb körben való megjelentetését, megismertetését. Fára József több ízben tartott helytörténeti előadásokat a reformkori „vezérmegye" azaz Pest megye közigazgatásáról, majd később az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc eseményeiről.[829]

A két világháború között országszerte jó néhány alacsony színvonalú, kétes értékű megyemonográfiát bocsátottak közre. Sajnos a kiadó igénytelensége, illetve a szoros határidők nyomták rá ezekre a kötetekre a bélyegüket. Sok tekintetben még a mai napig is továbbélő és megoldatlan problémára világított rá, olyan gondokra, amire a mai levéltárosoknak is szembe kell néznie. A Ladányi-féle megyei monográfiákat így jellemezték a korszakban: „*... ama fővárosi kiadóhivatal régebbi produktumait az arra legilletékesebb tényezők meglehetősen lesújtó kritikában részesítették... Hiába volt minden jóakaratú figyelmeztetés, hogy ilyen munkát ebben a szellemben és ennyire rövid idő alatt*

[826] EMBER, 1968. 163−164. vö. 1969. évi 27. tvr. 1969. évi 27. számú törvényerejű rendelet a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról 6. §. f. „*segíti a népművelési tevékenységet*". In: Magyar Közlöny, 1969. 09. 02. 68. sz. 199.

[827] Fára József: A Muraköz történetének rövid foglalta. A Dunántúli Szemle könyvei. 195. Szombathely, 1942. 26. Rexa Dezső: A Nemzeti Színház megnyitásának története. Budapest, 1928. 99. A kutatás szempontjából hátrányos volt, hogy csak a sajtóban megjelent írások közül csak ma is megmaradt lapszámokban fellelhető írásokat lehetettet összegyűjteni. Szerencsés esetben a levéltárosok hagyatékában megtalálható megjelentett cikkeik, esetleg munkáik fogalmazványai, kéziratai segítették egy-egy életmű teljesebb megismerését.

[828] MNL PML IV. 475-a. III. sorozat. 762/1938. lt. sz. A füzetekben vezetett megyei jegyzőkönyveket latin, majd 1791. február 3-tól magyar nyelven vezették. A 751 kötetnyi jegyzőkönyveket a második világháború előtt 1943-ban restaurálták, bekötették, mutatókat készítettek hozzájuk. 1938-ban a hiányzó tizenkét évnyi mutatót Fára József főlevéltárnok „gratis" készítette el.

[829] MNL OL P 2259. 1. tétel, 15. (1. doboz).

tisztességesen nem lehet tető alá hozni."[830] Valamennyi megye monográfia talán leggyengébb „láncszeme" az életrajzi ismertető rész volt. Gorzó János hosszas rábeszélése után Rexa Dezső 1925-ben elvállalta a megye közigazgatási lexikonának társszerzőségét.[831] Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye nevének eredetével és közigazgatás történetéről rendszeresen írt kisebb cikkeket Gorzó Nándor.[832] Fára József a hivatali munka megkönnyítése miatt fogott hozzá, a járások közigazgatási beosztásának vizsgálatához 1800−1949. között.[833] A Pest megye közigazgatásának kettéosztása, már 1940-től napirenden volt. Fára József és Bilkei Gorzó János a megye nevének történeti kialakulását és történeti földrajzi viszonyait rendszeresen levéltári források alapján mutatta be a megyei napilapokban.[834]

A vármegye monográfiai bizottság ülésein rendszeresen vett részt Rexa Dezső, illetve a vállalkozó szellemű Bilkei Gorzó Nándor.[835] A megjelent történeti statisztikai munka 1910 és 1920 népszámlálás adataival dolgozott. A település lakosság számát, vallási, és nemzetiségi megoszlását összegezték. A helységnévtárban településenként felsorolták a településrészeket − dűlők, tanyák, puszták − sőt még az első világháborúban hősi halált haltak számát is kigyűjtötték. Az egyházi főhatóságok, megyei, illetve a járási tisztikar bemutatása után, a törvényhatósági bizottság tagválasztó kerületeinek beosztása került sor. Ezután közérdekű információk összegzése következett, ahol a kórházak, gyógyszertárak, állategészségügyi szolgálatok, pénzügyigazgatóság, gazdasági felügyelőség, tanfelügyelőség, csendőr parancsnokságok, csendőrőrsök területi beosztásával, a gyakori árvizek miatt a vízszabályozási és ármentesítő társaságok is bemutatásra kerültek. A címtárak összeállítása, a Vármegyei Tisztségviselők Országos Egyesülete vármegyéket feldolgozó munkája volt. A megye történetének ismertetése után bemutatta a terület közigazgatását, közgazdasági és kulturális életét is. A megye, illetve megyei városok további almanachjainak szerkesztését is elvállalta Rexa.[836] Másik

[830] Juhász József: Jegyzetek Fejérvármegye monográfiájának elnevezett (csúfolt) díszmű margójára. In: Új Fehérvár (4. évf.) 1937. 08. 24. 1−2.
[831] Rexa Dezső−Gorzó János: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közigazgatási lexikona. Budapest, 1926.
[832] Gorzó Nándor: Pest vármegye történeti neve. In: A Vármegye közigazgatási és politikai lap, 1940. 10. 01. (35. évf.) 28. sz. 2.
[833] MNL PML VIII. 706. A/b-5. Fára József hagyatéka. Mai napig a kollégák a kutatók tájékoztatáshoz rendszeresen használják a fennmaradt közigazgatás történeti kéziratot.
[834] Széll Kálmán: Pest vármegye. In: A Vármegye közigazgatási és politikai lap, 1940. 09. 10. (35. évf.) 26. sz. 1–2.
[835] Fára Dezső: A vármegye története 1914−1938. In: Csatári István−Hovhanneisian Eghia−Oláh György (szerk.): Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét th. jogú város adattára. Budapest, 1939. 108−111. A szerző neve Fára József.
[836] Rexa Dezső (szerk.): Kecskemét törvényhatósági jogú város általános ismertetője és címtára, Budapest, 1930., uő: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője és címtára. Budapest, 1930. uő: Vas

kiemelkedő vállalkozás a Közigazgatási Évkönyv és Előjegyzési Szaknaptár volt, amelyben a törvényhatóság területe, története és közigazgatásának bemutatása után a tisztviselők és bizottsági tagok életrajzi ismertetése következett. 1930-ban kapott ennek Új vármegye címen megírására és összeállítására megbízást Gorzó János. A huszonöt vármegye, tíz törvényhatósági város és negyvenöt megyei város rövid, kb. egy ív oldal gépírásos terjedelmű történetét 1867-ig összeállította, továbbá 1929. évi törvényhatósági választások alapján a megyék és városok törvényhatósági bizottsági tagjainak betűrendes névsorát, akik életrajzukat beküldték, azok életrajzi adatait is röviden közölte. Többen támadták, mivel Fehér megye levéltárnoka Schneider Miklós, illetve Karvázy János Bács-Bodrog megye törvényhatósági bizottságának tagja is ígéretet kapott 1929-ben, az Új törvényhatósági almanach elkészítésére. Az Új Vármegye kézirata „Új vármegye" szerkesztő bizottságának irataival Bilkei János hagyatékában van.[837]

A községtörténet iskolapéldáját gazdag forrásbázisra építve 1937 decemberében Gorzó János írta meg Vecsés nagyközség története (150 évvel ezelőtti telepítése) címmel. Bilkei Gorzó János 1927-től lett a megye allevéltárnoka, aki Vecsés község betelepítése mellett 18−19. századi hivataltörténeti kutatásokat végzett. A község történetét korszakokra tagolva mutatta be: okleveles forrásokon keresztül történeti földrajzi leírást állított össze, majd a telepes község történetét a megye nemesi közgyűlési jegyzőkönyvei alapján gyűjtötte össze 1848/1849. évi szabadságharcig. Levéltároshoz méltó archontológiai adatokból állította össze a tisztségviselők névjegyzékét. A népiség történeti irányzathoz igazodó statisztikai adatokat gyűjtött ki a felekezeti anyakönyvekből, amelyek cédulái mai napig hagyatékában találhatóak.[838]

A Pest megyei levéltárosok rendszeresen publikáltak levéltártani, forrás feltárási tapasztalataikról a Századok tehermentesítésére, illetve a megszűnt Történeti Tár pótlására kiadott Levéltári Közleményekben. Föglein Antal országos levéltárnok tett jelentést a Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei levéltárról 1926. május 14-én Csánki Dezső az Országos Levéltár főigazgatója megbízásából.[839] A Pest Megyei Levéltár első szabályrendeletét a Levéltári közleményekben Rexa Dezső tárta fel.[840] Fára József Zala megye levéltár

vármegye és Szombathely megyei város általános ismertetője és címtára 1931−1932, Szombathely, 1931. uő: Somogy megye és Kaposvár. Kaposvár, 1932.

[837] MNL PML IV. 475-d. Bilkei Gorzó János hagyatéka. (3−4. doboz.)

[838] MNL PML IV. 475-d. 3-4. doboz.1786−1800 Maglód. Betűhív átírásban telepítési szerződés. 1786−1798 Ecser

[839] FÖGLEIN, 1930. 271−284.

[840] Rexa Dezső: Pest vármegye 1841. évi levéltári szabályzata. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 1. sz. 253−260.

történetétől, illetve levéltárvédelmi kérdésekben gyakran írt tájékoztatókat, ismertetéseket a fent nevezett Közleményben.[841]

A korábbiakban ismertetett sokrétű adminisztratív és tájékoztató tevékenység, valamint a levéltári iratanyag rendezésével járó teendők mellett publikációs tevékenységet végig folytattak a rátermett megyei levéltárosok, akár szabadidejük rovására is. Többen vállalkoztak levéltár történeti tanulmányok megjelentetésére.[842]

A nemességkutatások irányították rá a figyelmet a levéltárban őrzött rendkívül gazdag forrásanyagra. 1908-ban Osváth Lajos nagyváradi főlevéltáros és Pálmay József marosvásárhelyi genealógus „Magyarország nemes családjai" címmel kiadói vállalkozást indítottak. A nemességkutatásban elfoglalt monopolhelyzetüket féltékenyen őrző, sőt azt megszilárdítani akaró törvényhatósági főlevéltárnokok a magyar nemesi családok minden eddiginél részletesebb kézikönyvét kiadni szándékozó jó kapcsolatokkal rendelkező és fiatal, energikus Kempelen Béla között vita robbant ki.[843] Ezekben az években az ország valamennyi levéltárában a nemességkutatás stratégiailag kiemelt fontosságú program volt. A megyei levéltárak sorra jelentették meg nemesség kutatási kézikönyveiket.[844] A Pest megyei levéltárosok közül Köszeghi Sándor Pest megyei főlevéltárnok korának egyik kiemelkedő nemesség kutatója volt. Mai napig rendívül nagy segítséget jelent a nemesség, illetve a családfakutatóknak „*Nemes családok Pest vármegyében*" című munkája.[845]

A főlevéltárnok az 1848 előtti iratanyag rendezését a nemesség kutatások szempontjainak alárendelve végezte el. Szorgalmas, lelkiismeretes munkájának eredményeit ma is őrzi a Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltárában található személyi hagyatéka.[846] „*…A szakképzett, intelligens munkabíró levéltárnokot, aki még a sok munkával járó állami anyakönyvi másodpéldányok kezelése alól is fel van mentve…*

---

[841] Fára József: Zala vármegye levéltára 1. In: Levéltári Közlemények, 1935. (13. évf.) 216−232., uő: Zala vármegye levéltára 2. Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 172−195.
[842] MNL FML IV. 425. 566/1928. lt. sz.
[843] KANYAR, 1962. 148.
[844] Lengyel Alfréd: Moson megye 1754-ben igazolt nemes családjai. Mosonmagyaróvár, 1943., Scheftsik György: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye nemes családjai. Szolnok, 1935., Schneider Miklós: Vas vármegye 1835. évi nemesi összeírása, Szombathely, 1939., uő.: Fejér megye 1843. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1939., uő.: Fejér megye nemesi összeírása (1754, 1809, 1818−1821, 1828). Székesfehérvár, 1934., uő.: Fejér megyei nemességvizsgálatok. Székesfehérvár, 1947., uő.:Fejér megyei nemes családok. Székesfehérvár, 1935., uő.: Trencsén megye 1725−1732. évi nemességvizsgálata. Szombathely, 1938. uő.: Vas vármegye 1717. évi nemességvizsgálata. Szombathely, 1939., uő.: Vas vármegye 1717. évi nemességvizsgálata. Szombathely, 1939., uő.: Vas vármegye 1754. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1939., uő. Vas vármegye 1726/27. évi nemességvizsgálata. Szombathely, 1940., uő.: Vas vármegye kétségtelen nemesei 1733-ban. Szombathely, 1940. uő: Vas vármegye 1558. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1943., uő.: Vas vármegye 1696. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1943.,
[845] Köszeghi Sándor: Nemes családok Pest vármegyében. Budapest, Hungarea, 1899. 447. p.+ 1. t.
[846] MNL PML IV. 475-c. Köszeghi Sándor hagyatéka vö. Köszeghi Sándor: Nemes családok Pest megyében. Budapest, 1899.

kötelezni kell a levéltár rendezésére. Ha a genealógiai művek szerkesztése, ősfák összeállítására fordított idejét, tudását, buzgóságát, legalább részben hivatalos kötelességének teljesítésére szenteli: ezt a feladatot dicséretesen megoldhatja."[847] Ugyanakkor nem egy hamisítási ügy is ekkor került napvilágra, például a hírhedt prágai okmányhamisító Müller Alajos, aki magát mildenbergi lovagnak is nevezte a császári és királyi belügyminisztériumnál merőben légben kapott és hamisított okiratok alapján igazolta nemességét. A hamisított iratok miatt 1906. június 21-én kiadott belügyminiszteri rendelet kérte az alispánokat, hogy a megyei levéltárban őrzött címeres (nemesleveleket) gyűjtsék össze, és küldjék be a Magyar Királyi Országos Levéltárnak felülvizsgálás és feljegyzés miatt. „*Ez által elejét lehetne venni annak, hogy a jövőben nemességigazoló ügyek tárgyalása alkalmával a vármegyék levéltáraiból akár a régebbi, akár pedig újabb időben részben hamisított vagy részben koholt címeres levél az Országos Levéltár előtt vármegyei hitelesített másolat alakjában szerepelhessen, így az Országos Levéltárat, valamint vezetésemre bízott Belügyminisztériumot meg ne tévessze*."[848]

Az Országos Levéltár, mint a nemesség vizsgálati ügyek szakmai koordinációs központja a vizsgáltok során egyre több hamis oklevelet fedezett fel. Így a megyei levéltáraknak fel kellett küldeniük okleveleiket hitelességi vizsgálatra. Pest megye 352 darab oklevelet küldött, amelyek közül harminchat eredeti oklevél volt, tizennyolcat Köszeghi is hamisítványnak minősített, a többi pedig másolat volt.[849]

A korszakra jellemző volt, hogy a levéltárosok kutatását az határozta meg, aminek piaca volt. A nemesi származás kutatás 1930-as években is virágzott. Miután elődeinek publikációs tevékenységét a hivatali szervek nem támogatták, ezért olyan kiadványok megírásában vettek részt, amelyek nagy érdeklődésre tarthattak számot, így a munka pénzügyi fedezete biztosítható volt. Ilyen volt a nemesi családok történeti feltárása megyénként. Rexa Dezső szintén ennek köszönhetően gyűjtötte össze a törvényhatósági levéltárak címeres leveleinek jegyzékét 5 füzetben.[850]

---

[847] Tóth Róbert: Komáromy András 1914. évi jelentése a vármegyei levéltárak helyzetéről. In: Levéltári Szemle, 1981. (31. évf.) 1. sz. 138.
[848] A m. kir. belügyminiszternek 1906. évi 48.943. számú körrendelete valamennyi vármegye alispánjához, a vármegyei levéltárakban őrzött nemeslevelek összegyűjtéséről. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1906. (40. évf.) 5−6. füzet, 624.
[849] BÖŐR, 1990. 82.
[850] Rexa Dezső: A törvényhatósági levéltárak címeres levelei. I. füzet Abaúj-Torna, Alsófehér, Bács-Bodrog, Baranya és Barsvármegyék. 1909. 48, II. füzet Bars-Békés, Bereg, Bihar és Borsod vármegyék., 49−96., IV. füzet Nyitra, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyék, 145−192. ., V. füzet Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Somogy és Sopron vármegyék. Felső Magyarország nyomdája, Kassa, 1910. 193−240., *14. számú. melléklet: Nemesség kutatások (1890−1944)*

Bilkei Gorzó Bertalan címer- és pecséttani vizsgálatain kívül Köszeghihez hasonlóan korábban Szatmár megyei levéltárosként a Szatmár vármegye nemes családjai munka szerzője.[851]

Bilkei Gorzó János állítólag családtörténeti kutatásba egy ügyfélszolgálati ügy kapcsán kezdett. A Bilkei családi előnév viselését fiai részére is kérvényezte. Az akta 1929. április 30-án János nevű fia születési anyakönyvének kiállításával indult. A családi név viselését optálás útján a 198029/1927/ II B.M. határozat elismerte és igazolta, ez gyermeke születésekor mégsem volt elég bizonyíték a Bilkei Gorzó családnév viselésére.[852] Egy rendkívül hosszadalmas ügyintézés után 1960. július 29-ei Budapest Rendőrkapitányától kapott határozat ismerte csak el fiai, János, András, Pál, Péter kettős családnév használatát. Az anyakönyvi másodpéldányok alapján elkészített család leszármazási táblázata, amelyet az 1939. évi 4. tc. 1. § értelmében csak „*zsidónak nem tekintheti*" tanúsítvány kiállításhoz készített, jeles bizonyítéka annak, hogy felmenői a dédszülőkig keresztények voltak.[853]

A család legvitatottabb megítélésű személye Bilkei Gorzó Nándor vegyész, történész, költő, műfordító, jogász, bankár, autómobil vállalat tulajdonos, levéltáros stb., aki rendkívül szerteágazó életutat tett meg. A Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltár őrizetében adta be hagyatékát.[854] A Bilkei Gorzók címet viselő általa összeállított 201 folió terjedelmű családtörténeti kötetre volt méltán a legbüszkébb, visszaemlékezésében élete egyik főművének tekintette.[855] A családtörténeti munka készítése során erősen bizonygatta a család mongol eredetét. Több kötetnyi szakirodalmat, tanulmányt, újságcikket vonultatott fel érvei alátámasztására.[856] Réthy László kutatási nyomán haladva 1934-ben Nándor az oláhok betelepítését a Máramarosba a kor aktuálpolitikájának megfelelően – Erdély Romániához csatolása miatt – egyszerűen német és román kitalációnak ítélte. Sőt több újságcikkben is a nagyközönség elé tárta, a családja mongol eredetét. „*... Dzsingisz kán utódához három sötét udvaron át lehet bejutni. A Pest*

[851] Bilkei Gorzó Bertalan: Szatmár vármegye nemes családjai. Nagykároly, 1910.
[852] A Pest megyei Levéltártól kérte Garzó Ferenc és fiai István és Ferenc állampolgárságuk megállapítását. MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 15. 60. f. A Gorzó család Bereg megyéből származott. Majd az előadó íven rokonait is sorra vette: Gorzó Bertalan nyugalmazott főlevéltárnokot, Gorzó András pesti századost, Nándor vármegyei irodaigazgatót, István miskolci századost, Dr. Bilkei Gorzó András budapesti, törvényszéki jegyzőt, Bilkei Gorzó Bálint (USA, Pennsylvaniai lakost), valamint dr. Bilkei Gorzó Ernő szolgabíró, técsői lakost. vö. Bilkei család: http://www.radixforum.com/vezeteknevek/gorzo/ (2013. 05. 24.)
[853] MNL OL P 1492. 2/d. tétel, 98−99. f.
[854] MNL OL P 1492. 2/d. tétel, 4. f. Az Országos Levéltárba kéziratait és leveleit „ *örök, megőrzésre felvetette*." Ha lesz még ideje ezeket rendezgeti és megírja élete gazdag történetét. Ezt 1964-ben nagybátyjának az akkor 88 éves Gorzó Jánosnak írta Bilkei Gorzó Nándor.
[855]MNL OL P 1492. 2/b. tétel, 1−201.f.
[856] A teljesség igénye nélkül a következő munkákra találtam utalást: Réty László: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. 1884. Petrovay György: A máramarosi oláhok. In: Századok 1911. (45. évf.) 1. sz. 607−626.

megyei levéltár poros aktákkal telt szobájában szemközt ülők a félelmetes emlékű Dzsingisz kán utódjával. Szürke ruhás, magas termetű úr, őszülő hajjal, nagy barna eleven csillogó szemmel és amint jobban megnézem, de lehet, hogy csak képzelődés az egész – kissé ferdén álló mongol szemöldökkel…"[857]

III. Károly király kora óta vezették be rendszeresebben a királyi könyvekbe a nemességi igazolásokat, a korábbi századokhoz viszonyítva mégis erősen feltűnő a tárgyalt félszázadban nemességet nyerők nagy száma. Katonai, főleg hadi érdemek jutalmazása a régebbi korokban is gyakran szerepel, az újabb századokból közismert a megvagyonosodott a városi polgárság tehetősebb részének a nemesség megszerzése utáni törekvése. A nemességre emeltek foglalkozási ágai élesen rávilágítanak a félszázad alatt kialakulóban lévő, magasabbnak szánt társadalmi rétegek legkülönbözőbb összetevőire, akik jelentős anyagiak ráfordításával arra, törekedtek, hogy az előjogait vesztett nemesség már csak külsőségeket jelentő jellegét megszerezzék. Nemzetiségi szempontból vizsgálva az adatokat, – nem tekintve a közölt adatokból már meg nem állapítható korábbi névváltoztatásokat – látjuk, hogy a nemességre emelteknek hozzávetőleges számítás szerint is, legalább a fele idegen nevet viselt. Az kétségtelen, hogy a magyar hatóságok az önkéntes névváltoztatások elé nem gördítettek akadályt. Így történhetett meg, hogy a jegyzékben szereplő nemességre emelt családok közül egyesek királyi adomány folytán olyan előnevekhez jutottak, melyeket történelmi családok viseltek, utólag pedig névváltoztatás folytán felvették az előnevek mellé ezeknek a történelmi családoknak családnevét is. Előfordul az az eset is, hogy egyes családok a már korábban engedélyezett történelmi családnév mellé nemességre történt emelésükkor történelmi családok előneveit kérték és kapták adományba. Ilyen névváltoztatások és előnév adományozások következtében a Csanád-nembeli mezőtelegdi Telegdi, budetini Szunyogh, tószegi Tószeghy és más nevezetes családok történelmi nevét és előnevét viselik olyan családok, melyeknek legkevesebb közük volt a fenti családokhoz. Ezeknek a hamis látszatot keltő névváltoztatások elszaporodása és a történelmi családnevek kisajátítása a háború után arra késztette a Belügyminisztériumot, hogy a történelmi nevek védettségét elrendelje olyképpen, hogy a történelmi családnevekre kért névváltoztatásokat nem engedélyezte.[858]

---

[857] Fenyvessy László: Szemközt Dzsingiszkán utódjával. In: Prágai Magyar Hírlap, 1934. 04. 15. (13. évf.) 4. vö. MNL OL P 1494. 2/b tétel, 31. f. vö. A családfát kutatásaim során állítottam össze:*15. számú melléklet: Gorzó családfa*

[858] Fekete Nagy Antal: Gerő József: A királyi könyvek. In: Levéltári Közlemények, 1942−1945. (33. évf.) 514−515. A királyi könyvekben nem szereplő többletet közli Gerő több olyan, csak a király személye körüli minisztérium levéltárában található nemeslevélnek adatait, melyeket főleg a világháború végén bekövetkezett zavaros időkben nem vezettek be a királyi könyvekbe.

Pest megyében hat év alatt öt levéltáros tollából mintegy 93 darab újságcikk, recenzió, tanulmány, önálló kötet látott napvilágot. Igaz a kisebb munkák között irodalomtörténeti, kultúrtörténeti, történeti földrajzi ismertetés is van. A történelemtudományi doktorátussal rendelkező Bilkei Gorzó Nándor 18. századi történeti munkái Rádai Ráday Pál Rákóczy kancellárja id. Ráday Gedeon ifjúsága című munkái mellett, az irodalomtörténet lelkes művelője is volt. Az Irodalomtörténeti Közleményekben jelent meg Döbrentei Gábor, vagy például Verseghy Ferenc életrajza, és irodalmi munkásság ismertetése. Sőt több verses drámát is írt közülük a legismertebbek Kapitány Györgyről, Hámanról, vagy Rodostóról szólnak.[859] Fára József még Zala megyében foglalkozott Kisfaludy Sándor ifjúkorával, a Balatonfüredi Színház történetével.[860] Többször közölt adatokat Skublics Imre és Kisfaludy barátságáról.[861]

Gorzó Nándor genealógiai kutatásokat is végzett, latin, német és oláh nyelvtudása – bár az utóbbit tagadta – rendkívül nagy segítséget jelentett, hogy a 18−19. századi latin nyelvű közgyűlési jegyzőkönyvekhez, családtörténeti iratokhoz regesztákat készített.[862]

Rexa Dezső Pest Megyei Levéltárban található hagyatéki anyagában közel 47 rádió előadásának anyaga van akkurátusan összegyűjtve.[863] A rádió a kulturális élet egészét átható „egységes nemzeti célok" elérésének eszközévé vált. Köz-, illetve az iskolán kívüli népművelési program élharcosa volt, leginkább a középosztály igényeinek kielégítését szolgálta. A Budapesten és a vidéki törvényhatósági városokban működő tisztviselők, valamint a főváros környékén élő értelmiségiek köréből került ki a rádió előfizetők többsége, a kereskedőkkel és az iparosokkal együtt alkotta a hallgatóság kétharmadát. Kozma Miklós, a Rádió igazgatója naplójában olvasható a következő bejegyzés: „…*A Kultuszminisztérium felfedezte, hogy van a rádió, és a programot ő szeretné irányítani.*

[859] MNL OL P 1494. 76. tétel, (54. doboz).
[860]Fára József: Kisfaludy Sándor ifjúkori költeményei. Győr, Győregyházmegyei Alapítványi Nyomda, 1931. 12., uő: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 04. 18. (8. évf.) 87. sz. 2., uő: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 04. 19. (8. évf.) 88. sz. 2., uő: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 04. 21. (8. évf.) 89. sz. 2., uő: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 04. 22. (8. évf.) 90. sz. 2., uő: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 04. 23. (8. évf.) 91. sz. 2−3., uő: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 04. 24. (8. évf.) 92. sz. 2−3., uő: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 04. 25. (8. évf.) 93. sz. 2−3., uő: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 05. 08. (8. évf.) 105. sz. 2−3.; uő: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. Zalaegerszeg, Zrínyi Nyomda, 1925. 48
[861] Fára József: Skublics Imre. 1771−1830. In: Zalamegyei Ujság. Karácsonyi melléklet. 1930. 12. 25. (30. évf.) 294. sz. 1−2.
[862] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 16. 7. f.
[863] MNL PML IV. 475-f. Rexa Dezső vm. Levéltárnok iratai 1919−1937 (1964). 1−2. doboz

Hosszú veszekedés után kaptak két órát, amikor adhatnak valamit, tetszésük szerint. Ezt elnevezték Szabadegyetemnek, ami elég furcsa, tekintettel arra, hogy ők a falusi nép iskoláztatására gondoltak."[864]

A revíziós politika áthatotta a nagy hallgatottságú rádióelőadásokat is, Rexa Dezső hitet tett a felvidéki származása mellett.[865] Mesélt hallgatóinak a Felvidékről: Trencsén megyéről, Vág völgyéről, Garam völgyéről, vagy Árva váráról, vagy rendszeresen adott elő a szlovák atyafiak életéről.[866] Petőfiről, Aranyról, a költészetről, sőt saját irodalmi, műfordító munkásságáról, illetve elmondott sok színes anekdotát Pest és Pest megye történetéből, közigazgatásáról.[867] Gyermekkorában a színészet mesterségéről álmodozott, végül színháztörténet íróként kedvére kalandozhatott a magyar színjátszás múltjában. Összegyűjtötte a sajtóban megjelent cikkeket és a levéltárakban őrzött forrásokat.[868] 1908-ban az Új színház építésekor feltárta a Nemzeti Színház könyv- és levéltárának viszontagságos sorsát. Az első Nemzeti Színház megnyitásának 90. évfordulója előtt könyvvel tisztelgett.[869] A centenáriumra pedig Színháztörténelmi naptárat állított össze.[870] Szerteágazó színháztörténettel kapcsolatos kutatásai között igazi gyöngyszem a Faust magyarországi története. Levelezésének egyik irata a Faust fordításról keletkezett: „*nyelvében, szerkezetében, igen sikerült munka, s ha mégis sort tudnánk keríteni a Faust bemutatására, úgy gondolom haszonnal, tudnánk támaszkodni rá…*"[871] Irodalomtörténeti munkásságának kezdete is a felvidékhez köthető.[872] A centenáriumra sajtó alá rendezte Petőfi addig kiadatlan labanc verseit, 48-as naplótöredékét, addig kiadatlan prózáit, ezenkívül egy emlékalbumot szerkesztett Petőfi és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye

[864] MNL OL K 613. Magyar Rádió és Telefonhírmondó Rt. Iratai. 90−91. cs. 1928. 08. 31. vö. MNL OL K 429. Kozma Miklós iratai Naplófeljegyzések 1929. 01. 17.
[865] A kutatásaim során fellelt rádió előadásokról elkészített jegyzék: *16. számú melléklet: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye levéltárosainak közművelődési előadásai a Magyar Rádióban (1932−1944)*
[866] MNL PML IV. 475-f. 1. doboz. 1932−1938 között 27 előadásának anyagát saját kezű jegyzékeivel, jegyzeteivel hagyományozta az utókornak.
[867] MNL OL K 613. 65. tétel, 90. cs. vö. Rexa Dezső: Fáy András gróf Széchenyi István Pest megyei működése. Budapest, 1925.
[868] Rexa Dezső: Márciusi hangulat a Nemzeti Színházban. In: Városi szemle: közlemények a városi közigazgatás és statisztika köréből, 1948. (34. évf.) 5−6. sz. 408−412., uő: Tervek a Nemzeti Színház fenntartására, 1836−1837. In: Történetírás, 1939. (3. évf.) 2. sz. 115−128., uő: Döbrentei Gábor levelezéséből. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1900. (10. évf.) 3. sz. 373−377., uő: A Nemzeti Színház levelesládájából. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1932. (42. évf.) 2. sz.186−194.
[869] Rexa Dezső: A Nemzeti Színház megnyitásának története. Budapest. 1927.
[870] Rexa Dezső: Tervek a Nemzeti Színház fenntartására, 1836−1837. In: Történetírás, 1939. (3. évf.) 2. sz. 115−128. Fára József a Balatonfüredi Színház történtét levéltári források alapján dolgozta fel doktori dolgozatában. Lásd részletesebben Katona Csaba: Fára József és Balatonfüred. In: Fára József főlevéltárnok emlékezete. Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalai Gyűjtemény 73. Zalaegerszeg, 2013. 56−68.
[871] Rexa Dezső munkájáról írta 1954-ben Mészöly Miklós bábszínházi dramaturg.
[872] MNL PML IV. 475-f. Karcolatok, gondolatok. (6. doboz).

kapcsolatáról.[873] Irodalmi munkásságának elismeréseként 36 éves korában Berczik Árpád levelező tagnak ajánlotta a Magyar Tudományos Akadémia elő osztályának szépirodalmi alosztályába. Különös iróniával írt az 1930-as évek politikai problémáiról a múltra visszavetítve.[874]

A Vármegyei Tisztviselők Irodalmi és Művészeti Gyöngyösi István Társasága 1932. július 7-én Budapesten tartotta alakuló közgyűlését.[875] A társaság alapszabályát 1933. április 6-án hagyták jóvá a Belügyminisztériumban. A Társaság célja „*a magyar kultúra ápolása, a magyar szépirodalom, széptudomány és művészet fejlesztése és terjesztése*" volt. A Gyöngyösi-hagyomány gondozását és ébrentartását a vármegyei tisztviselők irodalmi, művészeti, tudományos tevékenységének kibontakoztatásával kapcsolta össze.[876] A tagok magyar állampolgárságú írók, tudósok, művészek lehettek, akik „*a magyarországi tisztviselői kar tényleges, tiszteletbeli, nyugdíjas, jelenlegi vagy volt tagjai s a magyar szépirodalom, széptudomány vagy művészet terén tevékenységnek adták jelét*". A társaság almanachokat jelentetett meg.[877]

A társaság matinékat és felolvasó esteket tartott Budapesten, Tatabányán és Szikszón, ahol a tagok történeti, irodalomtörténeti, művészettörténeti előadásokat tartottak költőkről, politikusokról egyaránt, az egyéniség vagy a mű hazafias jellegét domborítva ki. Kitűzött céljuk megvalósítását a következőképpen képzelték el: „*szépirodalmi, széptudományi, művészeti és esetleg történelmi közérdekű tárgyú felolvasások, előadások és ünnepélyek rendezése, jelesebb szépirodalmi és széptudományi munkák kiadása,*

[873] REXA, 1948. 408−412.
[874] Rexa Dezső: Politikai gúnyvers és kép mirólunk 1757-ből. In: Historia: a magyar múlt emlékeivel és eseményeivel foglalkozó folyóirat, 1930. (3. évf.) 1−3. sz. 9−10.
[875] MNL OL MNL OL P 2249. Egyesületek fondtöredékei 29. Vármegyei Tisztviselők Irodalmi és Művészeti Gyöngyösi István Társaság iratai. (1933−1948). 1–4. tétel. A társaság iratanyagának egy töredéke fennmaradt, Nagy-Magyarországon" már jó ideje működik egy, a névadójukról elnevezett irodalmi társaság. Akkor már éppen negyedszázada viselte ezt a nevet az ungvári Gyöngyösy (Gyöngyössi, Gyöngyösi és Gyöngyössy) Társaság.1904-ben hirdették meg az alakulási tervet, és 1906. november 10-én jött létre a helyi közművelődési egyesület keretei között, és egy hónappal később, december15-én már meg is tartotta első felolvasó ülését.
[876] MNL OL MNL OL P 2249. Egyesületek fondtöredékei 29. 1. tétel, sz. n. Székhelye Budapest, működési területe Magyarország, hivatalos nyelve a magyar. Pecsétjén kör alakban: V. I. T. M. Gyöngyösi István Társaság 1932. A jelvényt az adott pillanatban még nem határozták meg.
[877] MNL OL P 1494. 42. tétel, 192. A tanulmányokon kívül versek és novellák is olvashatók, Biczó András Gyöngyösi István-portréi, illetve a barokk költő művei egy-egy fontosabb gondolatának nemzeti romantikus illusztrációi oldják. Kották és dalszövegek is segítenek a kor légkörének és hangulatának és a magyar történelem eseményeinek megidézésében, mint például a Szathmáry István Trianont ledöntjük… című versére Balázs Árpád által szerzett dallam, illetve a Kuruc dal 1924-ből, melynek szövegét Habrik István, zenéjét Víg Endre szerezte, és zongorára Vígné Bognár Margit írta át. A társaság vagyonát esetleges adományokból, hagyatékokból, alapítványokból, előadásokból és kiadványokból befolyt összeg tette ki. Sem a rendes, sem a meghívott tagok nem fizettek tagdíjat.

szépirodalmi, művészeti és kritikailap vagy közlöny szerkesztése és kiadása."[878] Gorzó Nándor volt, aki Badics Gyöngyösi monográfiáját egybeszerkesztette. A társaság azonban „*Gyöngyösy nevének megválasztásánál nem egyedül a költőt tekintette annak személyében, de azt a jeles férfiút is, akinek közéleti pályája összeforrt a vármegyei élettel.*"[879] A Társaság Kölcsey Ferenc halálának centenáriumára ünnepi megemlékezéssel és szoboravatással készültek a pesti megyeházán.[880] Hosszas előkészültek után a Társaság nem tudta felavatni Beck Ö. Fülöp szobrászművész alkotását, mert az ünnepség előtti éjszaka a letakart szobrot „nyilas legények leszerelték".[881]

A Nemzeti Színház Zitterbarth tervei alapján történő újjáépítését tűzték zászlójukra a Hatvani utcában tartott centenáriumi ünnepség résztvevői.[882] Dalmady Győző fennmaradt kéziratait jegyzetekkel kiegészítette, sajtó alá rendezte.[883]

Rexa Dezsőnek Budapest történeti, olykor szinte publicisztikai élvezettségű írásai voltak.[884] A főváros történetére vonatkozó kutatásainak több évtizedes fejezete a három város utcanév történetének feltérképezése volt. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa 1941 őszén bízta meg a székesfőváros közterületeinek feltárásával. Adatlapokra gyűjtötte ki a levéltári forrásokból az utcák élő és megszűnt neveit, a névváltoztatások dátumát közgyűlési határozatszámukkal. A munkában kettős énje nyomon követhető a történész-

[878] MNL OL P 1494. 42. tétel, 192. vö. Gyöngyösi Almanach, Budapest, 1935, 25–26. Gyöngyösi István Társaság, 1937. május 20-án tartott alakuló közgyűlésen.
[879] Rexa Dezső volt az alelnöke Gyöngyösi István és a Gyöngyösi István Irodalmi Társaságnak.
[880] Rexa Dezső: Kölcsey-emléktáblát helyeznek el a Vármegyeházán a Himnusz költőjének centenáriuma alkalmából.) In: Esti Újság, 1938. 07. 30. (3. évf.) 186. sz. 9.
[881] Rexa Dezső: Kölcsey emléktábla sorsa a Gyöngyösi István társaság előtt. In: Magyarország, 1938. 09. 02. (45. évf.) 197. sz. 13. vö. MNL OL P 1494. 34. tétel, 74. f. Bilkei Gorzó Nándor feljegyzése. Beck Ö Fülöp szobra, aki a Tanácsköztársaság pénzét mintázta. A leszerelt szobor haláláig tulajdonába maradt. Halála után a Fővárosi Képtár gyűjteményébe került. 17 évvel később a Nagykörút és a Kölcsey utca sarkán helyezték el. Az 1947. december 18-i közgyűlésen, amelyet a Budapest IV. ker. Városháza u. 7. szám alatti Vármegyeházán tartottak, jelen voltak: dr. Jeszenszky Sándor, dr. Preszly Elemér, dr. Gorzó Nándor, Raggambi-Fluck András, Dalmady Ödön, dr. Beér Gyula, Danóczy György, Balás Vilmos, Major Ervin, Palasovszky Béla, Rexa Dezső, Pogány József rendes tagok. Gorzó Nándor ügyvezető elnök beszámolt az éves tevékenységről, egyrészt művek felolvasásáról, másrészt irodalmi és művészeti események megvitatásáról. Szándékuk volt, hogy Pest vármegyével karöltve visszahelyezzék a Beck Ö. Fülöp által vésett Kölcsey-emléktáblát eredeti helyére, a Vármegyeházára. Ha arra mód nyílik, vállalják, hogy Pest vármegye 1848-as centenáriumi ünnepségei során valamelyik kiadványban a vármegye '48-as szereplésével kapcsolatban cikket írnak. Az 1946. december 19-i közgyűlésen Preszly Elemér lemondott elnöki tisztségéről, miután a közszerepléstől visszavonult.
[882] MNL OL P 1494. 34. tétel, (28. doboz). vö. F. Szabó Géza. A Nemzeti Színház 100 éves. In: Vármegye, 1938. 03. 01. (33. évf.) 7. sz. 3.
[883] Rexa Dezső: Új könyvek. Dalmady Győző munkái. In: Pesti Hírlap, 1937. 01. 09. (59. évf.) 19142. sz. 12. vö. MNL OL P 1494. 73. tétel, Dalmady Győző emlékbeszéd 1936.02.11.
[884] MNL PML IV. 475-f. Rexa Dezső: Beszélő utcák, pletykázó házak kézirat. (11. doboz).

levéltáros és a szépíró. Végül a kutatómunka eredményét pontos adatforrásaival együtt a nagyközönség számára is érdekes, olvasmányos módon tette közzé.[885]

Kollega Tarsoly Sándor egy államtudományi értekezését írt „*Pest vármegye állásfoglalása a vegyes házasság kérdésében a reformkorban*" címmel.[886]

Rexa Dezső rendszeresen publikált családjogi kérdésekben.[887] Pest megye levéltárosai nemcsak jogi doktorátussal rendelkező kiváló közigazgatási hivatalnokok voltak, hanem kiváló történészek és levéltárosok. Nem szeretnék kitérni az örökzöld vitatémára történész vagy levéltáros, levéltáros vagy történész. Hanem pontról pontra akartam bemutatni, hogy a hivatalnoki, közigazgatás történetei, forrás kiadással foglalkozó szakemberek mindennapjaik során rendkívüli akaraterőről tettek tanúbizonyságot, amikor alapos forrásfeltárások után közérthető cikkeket, tanulmányokat, esetleg rádió roadshow-kal is felhívták magukra a figyelmet.

A jelentősebb történeti események megünneplésére, mint például a Nemzeti Színház, vagy Kölcsey centenáriumára Pest megye levéltárosai forrásközlésekkel valamint kiállítási anyagok összeállításával készültek. A közművelődés népszerűsítésből kiemelkedik Rexa Dezső: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye emlékeiről írott munkája.[888]

Az állandó és még inkább az alkalmi levéltári kiállítások gondolata és megvalósítása már magában véve is megérdemli, hogy Kecskemét város levéltárának közművelődési tevékenységét feltárjam. A Magyar Statisztikai Társaság 1934. június hó 2-án Kecskeméten tartott ünnepi ülésére Garzó József Kecskemét város főlevéltárnoka statisztikai kiállítást rendezett a város népesedési és gazdasági viszonyainak bemutatására. Az ünnepi ülés színhelyén, a közgyűlési teremben két tárlóban elhelyezett darabok között elsősorban a Magyar Statisztikai Szemlének erre az alkalomra kiadott számában a város történetével foglalkozó tanulmányok levéltári forrásai voltak elhelyezve.[889] Kecskemét

[885] MNL PML IV. 475-f. Rexa Dezső: Beszélő utcák, pletykázó házak kézirat. (11. doboz). vö. Rexa Dezső: Beszélő utcák, pletykázó házak. Budapest, 2012. A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta, a szöveget válogatta Hidvégi Violetta.

[886] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 4854/1948. lt. sz.

[887] Rexa Dezső: Házasságigazolások a pestmegyei törvényszék 1837. évi peres irataiból. In: Családtörténeti lapok: a Historia melléklete, 1930. (3. évf.) 1. sz. 14. uő: Libellum rerum memorabilium, Emlékezetre méltó dolgok könyvecskéje. In: Családtörténeti lapok: a Historia melléklete, 1930. (3. évf.) 1. sz. 3−11. , Rexa Dezső: Idea investigandae nobilitatis in Hungariam transversa: tervezet a nemesi igazoló perek lefolytatására a XVII. századból. In: Családtörténeti lapok, a Historia melléklete, 1930. (3. évf.) 1. sz. 12−13.

[888] Rexa Dezső (összegyűjtötte): Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye emlékei. Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, 1931.

[889] Thirring Gusztáv: Kecskemét népessége és társadalmi viszonyai II. József korában. In: Magyar Statisztikai Szemle, 1935. (13. évf.) 5. sz. 369−381. Az erre az alkalomra kiadott számában a város történetével foglalkoztak; Kovács Alajos dr.: Kecskemét lakosságának összetétele. In: Magyar Statisztikai Szemle, 1935. (13. évf.) 5. sz. 345−368., H. Pálfy Ilona: Kecskemét adózó lakossága 1828. évben. In: Magyar Statisztikai Szemle, 1935. (13. évf.) 5. sz. 382−393.

város levéltára egyike azoknak a kevés törvényhatósági levéltáraknak, amelyek megőrizték a II. József által végrehajtatott népszámlálás részletes felvételi anyagát. A 93 nagy haránt lapot kitevő füzet: „*Minden Házakat és Famíliákat egybenfoglaló Tábla 1787. Esztendőről*” értékes adatait a Magyar Statisztikai Szemle említett számában Thirríng Gusztáv dolgozta fel, s ennek a füzetnek kinyitott lapjai kétségkívül a legértékesebb darabja volt a kiállításnak. A József-féle népszámlálással párhuzamosan folytatott földfelmérés anyaga is bemutatásra került.[890]

Az 1828. évi országos összeírás Kecskemétre vonatkozó anyagából az első és második füzetet az Országos Levéltár adta erre az alkalomra kölcsön a város levéltárának, valamint a Mária Terézia által végrehajtott úrbérrendezés alkalmával létrejött összeírás 1772-ből való kecskeméti füzetét is. Ezek mellett még a város lakosságának 1771. évi összeírása, a várost gyakorta sújtó tűzvészek közül a legsúlyosabb károkat okozó 1794., 1795. és 1819. évi tűzkárokat megállapító összeírások és a város 1660. évi adókönyve, amely a török uralom egyik értékes dokumentuma is bemutatásra került.[891]

Kecskemét város főlevéltárnoka több kis „népművelési” kiállítás keretében igyekezett a város közönségének bemutatni a város történetének levéltári forrásait. Egy-egy nagyobb tűzvész, pestis-, kolerajárvány, Kecskemétnek a rácoktól szenvedett megrohanása és kifosztása évfordulóira rendezett alkalmi kiállítások megvalósították a mai napig olyan gyakran hangoztatott „nyitott levéltárak” koncepcióját. Hasonló kiállításokon mutatta be Katona Józsefnek, a város nagynevű szülöttjének életútját, vagy a városháza freskói mesterének, Székely Bertalannak a levéltár őrizetében lévő terveit.[892]

A legnagyobb közművelődési célból készített állandó kiállítása, az 1934. évben rendezett, „Hírős Hét” volt, amelyen a város lakosságának figyelmét felhívta Kecskemét város történeti levéltárának gazdag anyagára. Garzó József úttörőként alkalmazta a történeti muzeológia mai napig követett munkafolyamatait. Gondoljunk itt a kiállításhoz készített nyomtatott katalógusra, vagy a kiállított történeti emlékek alá helyezett rövid regesztákra, amely két-három sorban összefoglalták az irat tartalmát. A főlevéltárnok a kiállított anyag minél könnyebb megismeréséhez az idegen nyelvű iratok mellé magyar fordítást helyezett el, sőt a nehezebben olvasható magyar szövegű iratok mellett azok gépelt másolatát is elhelyezte. Ez a módszer szinte „kényszerítette” a kiállítás látogatóit,

[890] Thirring Gusztáv: Magyarország népessége II. József korában. Budapest, 1938. 113.
[891] H. PÁLFY ILONA, 1934. 208. Sajnos a második világháború alatt az összeírások elpusztultak, amikor Kalocsa város történeti anyagát a kohároszenlőrinci (ma Kunság) majorba szállították, ahol a céhek, és a tanácsülési jegyzőkönyvek megsemmisültek. Azonban csodával határos módon a II. Józsefkori összeírások ma is kutathatóak Kecskeméten.
[892] H. PÁLFY ILONA, 1934. 209.

hogy az egyes darabokkal hosszasabban és behatóbban foglalkozzanak, így vált a levéltár közkinccsé, a levéltári források, pedig értelmezhető történeti forrássá válhattak.

IV. Összegzés

A dolgozat hipotéziséből kiindulva a két világháború közötti korszak azért volt fontos a magyar levéltár történetében, mert ekkor a megyei levéltárak jelentős kutató- és ügyfélforgalmat bonyolítottak le. Először a nemességi igazolási ügyekkel keresték fel az állampolgárok a megyei levéltárakat, később 1939-től a származási igazolásokhoz kértek adatokat a törvényhatósági levéltárakból. A háború után a legfontosabb levéltári feladat az iratanyag visszaszállítása és rendezése volt. Ismét nőtt a levéltári ügyfélszolgálati munka, mivel az anyakönyvi első példányok megsemmisültek, kivonatokat a másodpéldányokból kértek az állampolgárok. Sajnos ezt a munkát nagyban nehezítette, hogy a másodpéldányokhoz nem készült névmutató, sőt az utólagos bejegyzések gyakran nem voltak bevezetve a levéltári kötetekben, ami tovább nehezítette a hitelesített másolatok kiadását. Ráadásul az igazoló bizottságok határozataiból csak a megyei levéltárak adhattak ki hiteles másolatokat. A kutatók, ügyfelek „aranyszívű támogatói" voltak a korszak megyei levéltárosai, akik egy-egy kutatási téma esetében fejből tájékoztatták az érdeklődőket. Olykor a levéltár rendezéséért, feláldozták addigi történeti kutatásaikat is. Az adattárban nem egy életpálya indult rendkívüli „történészi" forrásfeltáró ambícióval, ami végül „archivisztikai" levéltárosi attitűdé alakult, mint például Fára József, Hadnagy Albert vagy Molnár István stb. esetében. Ugyanekkor kezdtek kialakulni a gyűjtőterületi munka körvonalai. A korszak legnagyobb problémája a raktári férőhelyek hiánya volt. Az irattári anyagok szaporodásával, a pincétől a padlásig a 18. században épült megyeházák zegzugos, nedves raktáraiban pusztult el rengeteg máig is pótolhatatlan iratanyag együttes. Gondoljunk itt az 1857., illetve 1869. évi összeírások selejtezésére, vagy a korszakban keletkezett alispáni, főszolgabírói iratok elenyészésére.

A magyar levéltári integráció kezdetei is erre az időszakra estek. Az 1929. évi 11. tc. 29. §-a kimondta, hogy a közhatóságok hivatalos iratait tartalmazó irattárak és levéltárak történelmi jelentőségű anyaguk tekintetében a vallás- és közoktatásügyi miniszter főfelügyelete alá tartoznak, aki ezt a jogát a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsán keresztül gyakorolta.[893] Csánki Dezső megállapította, hogy a Nemzeti Múzeum Tanácsa, mint korporatív testület, felügyelet gyakorlására nem alkalmas. Teleki Pál az 1929. évi 11. tc. megállapított főfelügyeleti jogát nem a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsán keresztül, hanem közvetlenül az Országos Levéltár főigazgatóján Herzog Józsefen keresztül

[893] 1929. évi 11. tc. a múzeum, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről. 29.§ In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 118−119.

gyakorolta. Az 1940−1941. évi felmérések lesújtó eredményei felhívták a miniszter figyelmét, hogy a levéltári főfelügyeletet az Országos Levéltárban helyezze el, mivel ez az intézmény évtizedek óta koordinálta a hazai levéltárügyet másolási díjak, magánmunkálati díjak, beruházások tekintetében. A főfelügyelő feladata az irattárak és levéltárak elhelyezése, fenntartása, megóvása, gyarapítása, kezelése, használata, rendezése, selejtezése volt. A főfelügyelő a levéltárak kezelésére szabályzat tervezetet készített volna, amelynek végrehajtását kibocsátása után évente ellenőrizte volna. A főfelügyelő indította volna a fegyelmi eljárásokat. A vizsgált évtizedekben mindezekből annyi valósult meg, hogy a levéltári gyakorlat az Országos Levéltárban volt, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa által jelölt három személy közül választott főlevéltárnokot a főispán.
Hóman Bálint kizárólag a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsán keresztül látta kivitelezhetőnek a főfelügyeleti rendszer felállítását. Hóman Bálint elégedett volt a közel negyedszázados gyakorlattal, ami mind igazgatási, mind tudományos szempontból már bevált. „*...szakítva az immár negyedszázados törvényes gyakorlattal az önkormányzatot sarkalatos jogaitól kívánja megfosztani, s a levéltárak igazgatásában és felügyeletében az önkormányzati elv helyére a hivatalnoki elvet, a testületi felelősség helyébe az egyéni felelősséget kívánja állítani.*”[894]

A vármegyei levéltárak legsürgősebb feladata a megyei központi közigazgatás maradandó történeti iratainak védelme volt. Az 1940−1941. évi törvényhatósági irattári és levéltári felmérések felhívták a figyelmet megyei irattár és levéltár viszonyának szabályozására. Már a VÜSZ 236. §-a is külön szabályzat kiadását ígérte a levéltárak berendezéséről, az azokban kezelt iratok rendezéséről, rendben tartásáról, valamint selejtezéséről tehát mintegy öt évtized kevésnek bizonyult az általános levéltári ügyviteli szabályzat megalkotására.[895] Ugyan az 1929. évi 11. tc. 29. §-a és a 9300/1935. III. sz. VKM rendelet kilátásba helyezte a törvényhatósági és megyei, városi, valamint községi irattárak és levéltárak történelmi jelentőségű anyaga kezelési szabályzatának elkészítését, de sem a törvény, sem a rendelet nem szabott időt ennek kiadására, így ez a vizsgált korszakban el is maradt.[896]

A Pest Megyei Levéltár főlevéltárosának indítványát támogatta Jánossy Dénes az Országos Levéltár főigazgatója, ami szerint a vármegyei levéltár vezetőjének szakszerű felügyelete alá helyezzék az alispáni, illetve árvaszéki irattárakat. Így az irattárak az idők

[894] BALÁZS, 1993. 51−52.
[895] MNL OL XIX-I-1-h 1612-22/1949.
[896] MNL OL XIX-I-1-h 1612-22/1949.

folyamán levéltárivá érett anyaga szinte észrevétlenül, zökkenő nélkül ment át a levéltár őrizetébe, mintha ez az egységes szervezet egy részének csak a helycseréje lenne, egyik helyiségből a másikba a regisztratúra rendjének megbomlása nélkül.[897]

A megyei központi levéltárral kapcsolatos második kérdés a járási irattárak kérdése volt. Nem egy megyében nem gyűjtötték a járási iratanyagot, amely nélkül a község történetek megírása ma is rendkívül nehéz feladat. A járások a vármegyei központ végrehajtó szervei voltak, a megyei városok, valamint a községek ügyeinek első fokú közigazgatási joghatóságaként döntöttek költségvetéséről, zárszámadásáról, építési engedélyekről, iskolai és egyéb ügyekről. A legtermészetesebb megoldás az volt, hogy a járási irattárak anyagát a főlevéltárnok felügyelete alatt végrehajtott selejtezés után begyűjtötték a vármegyei levéltárakba. De sajnos ez sok esetben a járási főszolgabírók miatt hiúsult meg, akik egyéb feladataik mellett nem készítettek selejtezési, rendezési terveket, sőt iratátadásra nem készítették elő az iratokat. A megyei főlevéltárnokoknak, pedig részben megfelelő hely, részben megfelelő személyzet hiányában nem állt módjában az, hogy külön járási levéltárat teremtsenek. Ezért vannak olyan megyei levéltárak, mint például a Vas megyei, ahol csak a központi Szombathelyi járás iratanyaga maradt fent, mert történetesen a megyeházán működött a járási főszolgabírói hivatal. A megyei levéltárak gyűjtő- vagy illetékességi körét ki kellett terjeszteni az iskolai, egészségi, állattenyésztési, földművelési, gazdasági, erdészeti, út- és vízügyeket, a vármegyei költségvetés, számadás és az önadóztatás ügyeire, valamint a rendészet, közbiztonság, igazságszolgáltatás, pénzügy feladataira, amelyeket állami, a megye közigazgatásától különálló szervek intéztek. Ezeknek az önálló szerveknek a működése azonban nem volt elválasztható a vármegye életétől és ezért irattári anyagukat is a vármegyei levéltár őrizetében kellett adni. A vármegyei levéltár anyagán tehát nemcsak a központi közigazgatási, alispáni, árvaszéki és a főispáni irattár anyagát értették, hanem az említett szervek iratanyagát is, amelyekkel bővíteni kellett gyűjtőköri feladataikat. Így vetődött fel a kerületi levéltárak felállítása. A kerületi levéltárak Szabó István által szorgalmazott fenti megvalósítása hazánkban egyelőre fikció maradt. A Fára József és Sümeghy Dezső javaslatára a már meglevő megyei levéltári szervezetet fejlesztették, annak gyűjtőkörét bővítették.[898] Ezek a szervek ugyanis szorosan együttműködtek a vármegye közigazgatási bizottságával, amelynek törvényben biztosított joga volt a kormányhoz való felirati jog. Tehát mi sem kézenfekvőbb, minthogy a közigazgatási bizottság előterjesztést tett a

[897] FÁRA, 1939. 28−29.
[898] FÁRA, 1939. 28.

kormányhoz, hogy ezeknek az állami szerveknek a megye életével oly szoros kapcsolatban lévő maradandó értékű köziratait a megyei levéltárak őrizetébe kellett beadni. Különösen nagyfontosságú a kérdés megoldása azért, mert ezek a szervek a legtöbb megyei székhelyen nem a megye székházában nyertek elhelyezést, hanem bérházakban, így levéltáraik megfelelő hely hiányában ki voltak téve az elpusztulás veszélyének. A vármegyei központi levéltár eme három fontos kérdésének a megoldásához, a megfelelő levéltári épületre és a feladatok elvégzéséhez, pedig a kezelő személyzet bővítése volt szükséges. A legtöbb vármegyében ez a kettő okozta a legnagyobb nehézséget. A megyei levéltárak kinőtték a „megyeháza" állományvédelmileg nem megfelelő pince helyiségeit, gyakran „elavult" berendezéseit. Sőt több megyében komoly problémát okozott a levéltári munkaerőhiány. Nemcsak közigazgatási feladatokkal terhelték a főlevéltárnokot, akinek nem maradt ideje levéltáros feladataira, de mellé sem allevéltárnok, sem kezelő nem volt beosztva, de például Csongrád megyében 1931-ben megszüntették a levéltáros állást is.[899] A jogszabályok alapján megyei levéltárosok inkább voltak közigazgatási tisztségviselők, mint tudományos történészek, levéltárosok. Borsa Iván véleményére, miszerint gyenge lábon állt a munkafegyelem, a következő megállapításokat válaszolom. Az anyakönyveket, vízi könyveket, szabályrendeleteket stb. a levéltárnok nemcsak őrizte, hanem vezette is. Emellett az alispánok az előíratok csatolása miatt árvaszéki, útlevélügyi, telekkönyvi előadóinak is gyakran a megyei levéltárost tették meg. Tehát helyes volt Schneider Miklós megállapítása a megyei levéltárosok munkájára: „*munkájának kilencven, sőt száz percentjét közigazgatási teendők képezik s így tulajdonképpeni levéltárnoki munkát ma a vármegyei levéltárnok úgyszólván nem is végezhet.*"[900]

Ez a megállapítás Szabó Béla, a Zala Megyei Levéltár főlevéltárnoka következő soraival is alátámasztható: „*1943. óta minden voltam, csak nem levéltáros. Itt sokkal szorosabb időket éltünk, nemhogy a levéltárral törődhetünk volna.*"[901]

Sőt Mérei Gyula is így vélekedett a fenti kérdésről: a két háború között a közigazgatási gyakorlata és az előíratok szerelése miatt vonták be a levéltárost a vármegye ügyvitelébe. A megyék kevés kivételtől eltekintve előszeretettel csíptek le a levéltár dologi és személyzeti költségeiből. Ezt azért is megtehették, mert nem volt szakhivatal, ami a levéltár mögött állt, így a levéltárosok megbecsülésével, szakmai koordinációjával pedig

[899] FEISZT, 2012. 272−273. vö. Blazovich László: Oltvai Ferenc (1910−1999) In: Levéltári Szemle, 1999 (39. évf.) 2. sz. 77−78.
[900] SCHNEIDER, 1930. 121.
[901] MNL VaML XXXI. 8. Ort János főlevéltáros hagyatéka. Szabó Béla levele Ort Jánoshoz. 1948. 02. 15.

senki sem foglalkozott.[902] Kétségtelen, hogy mindez pénzügyi kérdés is volt, lehet, hogy a vármegyék nyitottak voltak az elhelyezés, a berendezés, vagy pedig a „személyzet-szaporítás" kérdésére. Igen szép példák voltak Sopron, illetve Somogy vármegyében a levéltár stílszerű berendezésére. Felsőbb kormányzati utasítás hatására Pest vármegye is fedezetet biztosított az irattár átalakítására. Heves, Nógrád, Tolna és Zala vármegye is tervezte a megyeháza bővítését, a levéltárnak új helyiségeket, új berendezést ígért. Tehát a vármegyékben a fenti példák esetében legalábbis a megértés megvolt.[903] A kormányzat azonban az önkormányzatok költségvetési felülvizsgálata során, fedezet hiánya miatt nem támogatta a megyeháza bővítéseket így hiúsult meg az 1920-as évek végén Zala vármegye, vagy a 40-es évek elején Nógrád megyeháza bővítése.[904]

A selejtezésre felhozott példák alapján megfigyelhető volt, hogy hogyan jutott el a lelkiismeretes levéltáros az alispáni utasításra történt irat megsemmisítésektől, a Belügyminisztériumba, illetve a VKM-be levéltárosok által szakszerűen kiválogatott iratokról készített, felküldött selejtezési jegyzőkönyvek jóváhagyása utáni iratmegsemmisítésekig. A megyei rendezési munkák alatt elsősorban a történeti levéltár rendbetételét értették a vizsgált korszakban. Elsősorban a közgyűlési jegyzőkönyveket rendezték sorba, felfektették a lajstromaikat, resturáltatták, bekötették, megfelelő feltételeket (tölgyfaszekrények) biztosítottak további őrzésükhöz. Fő elv a proveniencia volt a rendezéseknél, ugyanakkor a pertinencia alapján rendezték össze az okleveleket, nemesi iratokat, valamint térképeket, vízi könyveket, anyakönyveket, megyei szabályrendeleteket. Miután nem volt egységes kutatási, másolat, magánmunkálati szabályzat, „ahány ház annyi szokás" elve érvényesült a nemesség kutatási, származás igazolási ügyekben. Az Országos Levéltár főigazgatója, mint az ország első levéltárának vezetője, mint a Levéltáros Egyesület Szakosztályának elnöke, mint a Nemzeti Múzeum Tanácsának elnöke, vagy mint a Levéltári Közlemények főszerkesztője pártfogásba vette a megyei levéltári ügyeket. Megpróbálta összefogni a megyei levéltári ügyviteli szabályzat, a levéltári törvény, a levéltári főfelügyelet előkészítését, de végül csak kisebb utasításokat sikerült a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterrel és a Belügyminiszterrel jóváhagyatni. Az egyik ilyen utasítása az volt, hogy a levéltári iratanyagot ne szállítsák a front elől, mert azok az „úton" nagyobb veszélynek voltak kitéve, mint a megyeháza alagsorában.[905] Az Országos Levéltár felterjesztéssel fordul a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a

[902] MNL OL XIX-I-13-6-1947-780-783. Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztosa.
[903] MNL OL Y 1. 286/1941. (230. doboz jelentések.)
[904] MNL OL Y 1. 286/1941.
[905] MNL OL P 1817. Herzog József hagyatéka. 1. tétel.

veszélyeztetett családi és gazdasági levéltári anyag védelme érdekében. E kezdeményezés nyomán adta ki a Belügyminisztérium a 90 544/1945. IV., illetve a Földművelésügyi Minisztérium a 40 600/1945.VI.2. és az 50 459/1945.X.l. sz. rendelkezéseket.[906]

Dolgozatom második felében a Pest Megyei Levéltár történetét mutattam be 1920 és 1947 között. 1920-tól Rexa Dezső volt a Pest Megyei Levéltár főlevéltárnoka. Az ő nevével jelzett korszakban került sor 1922-ben, illetve 1928-ban a levéltár rendezésére. Sajnos nem készült az iratokhoz alapleltár, de legalább állványokra helyezték az addig földön rothadó csomókat, mindenféle rendszerezés nélkül. Nem egy esetben több száz méterre volt egymástól az iratanyag és a segédkönyvek, ami rendszeresen lassította a szerelési munkákat. 1937. évi nyugdíjazásával végett ért a levéltár történetének egy meghatározó korszaka, amikor a főlevéltárnok tudományos és közművelődési tevékenységet egyaránt folytathatott. Pest és színháztörténet iránti szeretetét mai napig őrzi Pest Megyei Levéltárban kutatható kézirat hagyatéka. Utóda, Fára József főlevéltároksága idején a levéltárügy törvényi szabályozásán fáradozott, rengeteget dolgozott egy mindenre kiterjedő megyei levéltári szabályzat kiadásán. Több szakmai szervezetben szólalt fel a megyei levéltári gyűjtőterület kiterjesztése mellett. A levéltári iratvédelem kérdése körüli szakmai vitákhoz mindig felkészülten szólt, akár a selejtezés, vagy a kerületi levéltárak felállítása volt napirenden. Jelentős eredményeket ért el az új irattári és iratkezelési szabályzat előkészítése során. A háború alatti években nemcsak a raktározási problémák, az iratanyag légvédelmi szempontú költöztetése, hanem a levéltárnokok egyre növekvő közigazgatási feladatai nyomták rá bélyegüket a megyei levéltárosok mindennapi tevékenységére. A háború után a közigazgatási tisztviselők igazoló eljárásaihoz a törzskönyvi lapokat is a levéltárosok keresték elő a törvényhatósági irattárakból, ráadásul a szovjet megszállás elől a törvényhatósági tisztségviselők nyugatra menekültek, ezért a megszállók sokszor levéltárosokat neveztek ki közigazgatási feladatokra, sőt volt, hogy az újonnan kinevezett főispán, alispán korábban levéltáros volt. Ez nemcsak hihetetlen közigazgatási gyakorlatának volt köszönhető, hanem annak is, hogy a háború után rögtön szolgálatba lépett, és megkezdte a romeltakarítást, és az iratanyag rendezést a megyeházán. Sajnos továbbra is inkább közigazgatási előadói feladataik gyarapodtak, a levéltárak államosításáig inkább megyei, városi központi előadók voltak, mint levéltárosok. Ráadásul, míg az Országos Levéltárban 20000 ifm iratanyag kezelésére 23 levéltári képesítésű fogalmazó, 3 allevéltárnokként dolgozó középiskolai tanár, 1 gyakornok, és két

[906] DÓKA–MÜLLER–RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 221.

levéltári törvényszolga volt, addig a Pest Megyei Levéltárban egy főlevéltárnok és egy allevéltárnok dolgozott közel 4000 ifm iratanyaggal.[907] Sőt 1946-ban a szakaltisztek létszámát a nehéz gazdasági helyzet miatt csökkentették.[908]

Az 1950. július 30-án kihirdetett 1950. évi 29. törvényerejű rendelet legjelentősebb intézkedése a magyarországi levéltári hálózat központosítása és egységesítésének megteremtése volt: létrejött a Levéltárak Országos Központja (LOK), mint „*a magyar levéltárak egyetemének kizárólagos képviseletére jogosult központi szakhatóság… amely hatóság az ország összes közlevéltárának felügyeletét, irányítását és korszerű fejlesztését végezte*."[909]

A fenti rendelet Pest vármegye levéltárát megszüntette, ideiglenesen az állami közlevéltár egységes szerkezetébe beilleszthető Pest Megyei Közlevéltárat hozta létre helyette. Az ügyvitelben, ügyintézésben már nem szükséges iratokat selejtezés után át kellett adni a területileg illetékes levéltárnak. A selejtezés szabályozásáról is gondoskodtak a 185/1951. minisztertanácsi rendelet kiadásával, bár ez nem tette kötelezővé a selejtezés levéltári ellenőrzését, a levéltár felkérésre csak tanácsokat adhatott. A levéltár állami kezelésbe vétele után a levéltár alkalmazottait a Levéltárak Országos Központja nevezte ki. Ezután gyakoribbá váltak a személycserék.[910]

A bemutatott nehézségek, a levéltárnoki tevékenység közigazgatási jellegű munkafolyamatainak szövevényes rendszere nem egy megyei levéltárosnál azt a fájdalmas következményt hozta magával a vizsgált évtizedekben, hogy a levéltári anyag feldolgozásával és hasznosításával járó sokszínű és a társadalom szélesebb rétegében is ható munkára már nem jutott idő. A Pest Megyei Levéltár szerencséjére, levéltárosai hagyatékai is erről tanúskodnak, levéltárosai azok közé tartoztak, akik nem süllyedtek el végérvényesen az adminisztratív teendők lélektelen mocsarában. Sőt a levéltári iratokban rejlő értékeket felismerve, közkinccsé tették ezeket. Ha valamikor el lehetett mondani, hogy a levéltári munka eredményességének legfőbb feltétele az iratanyag szeretete, a szinte szenvedélyesen búvárkodó ösztön, akkor ez leginkább a vizsgált korszak megyei levéltárosait jellemezte. Ebben a korszakban minden tényező arra kényszerítette a levéltárost, hogy mással foglalkozzék, ne azzal, ami a legfontosabb feladata volt. Tehát az átvett maradandó történeti értékű iratok nyilvántartásról és az őrizetében lévő iratanyagot –

[907] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. 1/1945. lt. sz.
[908] MNL PML IV. 475-a. XIV. sorozat. 875/1946. lt. sz.
[909] A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 29. számú törvényerejű rendelete a levéltárakról. 33. § In: Magyar Közlöny, 1950. 07. 30. (6. évf.) 128−129. sz. 946−952
[910] DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000. 230−231.

annak szükség szerinti átselejtezésével, rendezésével, valamint a tudományos igényű áttekintést biztosító segédletek készítése és közzététele útján – feldolgozza, és az iratanyag használatát lehetővé tegye.[911]

Rexa Dezső mondatai szellemesen, érzékletesen jelenítik meg a levéltáros szakma ellentmondásosságát: a társas magányt: „*...Levéltár Az örök élet. A régi papirosok között talált agyonnyomott moly – ez a levéltárnok kezdetben – oh igen! – repkedett, de aztán a garmada a régi papirosnak tömege agyonnyomta. Vége! Mennyire nem igaz. Sehol a világon nincs annyira örök élet, mint ott és éppen a levéltárnok él – az egész lelkével az örök élet közepében.*”

[911] 1947. évi 21. tc. A levéltárügy rendezéséről. In: CJH 1947. évi törvénycikkek, 1948. 199−201.

ÉLETRAJZI ADATTÁR

név	szolgálati hely	szolgálati idő	oldalszám
Antaloczy Nándor	Békés vármegye Levéltára	1903−1937	193
Árva János	Csanád vármegyei levéltár, Makó	1924−1946	193
Balanyi Béla	Nagykőrös Város Levéltára	1942−1949	194
	Bács-Kiskun megyei Levéltár	1950−1973	
Belényessy Károly	Bereg vármegye levéltára	1940−1946	196
Bekény István	Ugocsa vármegye levéltára	1942−1944	196
Bilkei Gorzó Bertalan	Szatmár vármegye levéltára	1898−1921	197
	Pest vármegyei levéltár	1924	
Bilkei Gorzó János	Pest vármegyei levéltár	1924−1945	197
Bilkei Gorzó Nándor	Pest vármegyei levéltár	1929−1939	199
Borsa Iván	Magyar kir. Országos Levéltár	1942−1977	202
Csákabonyi Kálmán	Békés vármegyei levéltár	1938−1964	203
Csánki Dezső	Magyar kir. Országos Levéltár	1893−1932	204
Csobán Endre	Debrecen Egyetemi Könyvtár és Levéltár	1917−1918	205
	Debrecen Város levéltára	1918−1946	
Ember Győző	Magyar kir. Országos Levéltár	1936−1978	206
Ember Ödön	Udvarhely vármegyei levéltár	1942−1945	208
Fára József	Zala vármegyei levéltár	1917−1939	209
	Pest vármegyei levéltár	1938−1950	
Föglein Antal	Baranya vármegyei levéltár	1904−1905	212
	Zólyom vármegyei levéltár	1905−1914	
	Gömör vármegyei levéltár	1915−1919	
	Magyar kir. Országos Levéltár	1920−1945	
Gouth Kálmán	Kolozsvár város levéltára	1940−1944	213
Hadnagy Albert	Tolna vármegye levéltára	1926−1967	213
Házi Jenő	Sopron város levéltára	1918−1950	216
Herpay Gáspár	Debrecen város levéltára	1912−1916	218
	Hajdú vármegyei levéltár	1916−1946	
Herzog József	Magyar kir. Országos Levéltár	1906−1941	218
Jánoshegyi Ferenc	Nógrád vármegyei levéltár	1947−1949	220
Jánossy Dénes Antal	Magyar kir. Országos Levéltár	1916−1949	220
Jenei Károly	Fejér vármegyei levéltár	1939−1956	221
	Pest (és Nógrád) megyei közlevéltár	1957−1961	
	Nyíregyházi Állami levéltár	1961−1962	
	Magyar kir. Országos Levéltár	1963-1973	
Kanyar József	Somogy Megyei Levéltár	1950−1988	222

név	szolgálati hely	szolgálati idő	oldalszám
Kiss Ernő	Debrecen város levéltára	1929−1941	224
	Szatmár vármegye levéltára	1942−1945	
	Szatmár-Bereg vármegye levéltára	1945−1950	
	Nyíregyházi Állami Levéltár	1950−1957	
Kiss Gábor	Szolnok-Doboka vármegye levéltára	1942−1945	224
Klein (Benedekfalvi) Gáspár	Borsod megye levéltára	1930−1959	225
Kollega Tarsoly Sándor	Pest vármegyei levéltár	1942−1950	226
Komoróczy György	Abaúj-Torna vármegye levéltára	1940−1949	226
	Debreceni Állami Levéltár	1950−1973	
Kopasz Gábor	Beszterce-Naszód vármegye levéltára	1942−1944	229
	Székesfehérvár város levéltára	1944−1946	
	Baja város levéltára	1947−1949	
Kossányi Béla	Magyar kir. Országos Levéltár	1922−1950	229
Kovács Béla	Szilágy vármegye levéltára	1942−1949	230
Lengyel Alfréd	Győr-Moson-Pozsony vármegyei levéltár	1940−1949	231
Meczner Tibor	Zemplén vármegye levéltára	1929−1945	232
Mérő József	Baranya vármegye levéltára	1922−1947	232
Molnár István	Somogy vármegyei levéltár	1913−1949	233
Nadányi Zoltán	Bihar vármegye levéltára	1926−1944	234
	Pest vármegyei levéltár	1944−1949	
Niedermann Imre	Nógrád vármegyei levéltár	1926−1941	235
Oltvai Ferenc	Magyar kir. Országos Levéltár	1936−1939	237
	Gömör-Kishont vármegyei levéltár	1939−1946	
	Csanád vármegyei levéltár	1947−1950	
	Csongrád vármegyei levéltár	1950−1974	
Ort János	Szolnok-Doboka vármegye, Dés	1942−1943	238
	Budapest Főváros Levéltára	1943−1944	
	Magyar kir. Országos Levéltár	1944−1945	
	Vas vármegye levéltára	1946−1949	
Páhi Ferenc	Csanád vármegyei levéltár, Szentes	1940−1949	240
	Szentesi Állami Levéltár	1950−1972	

név	szolgálati hely	szolgálati idő	oldalszám
Pázmány Lajos	Szolnok-Doboka vármegyei levéltár,	1895	241
	Hunyad vármegyei levéltár,	1895	
	Bars vármegyei levéltár,	1895−1897	
	Árva vármegyei levéltár,	1897−1900	
	Trencsén vármegyei levéltár,	1900−1919	
	Heves vármegyei levéltár,	1919−1939	
Péczely Ödön	Magyar kir. Országos Levéltár	1939−1940	241
	Pest vármegyei levéltár	1940−1941	
	Nógrád vármegyei levéltár	1941−1947	
Pröhle Vilma	Pest vármegyei levéltár	1928−1931	242
Puskás Kálmán	Szatmár vármegyei levéltár,	1942−1944	242
Puskás Zoltán	Csík vármegye levéltára	1943−1945	243
Rexa Dezső	Árva vármegyei levéltár	1902−1910	243
	Fejér vármegyei levéltár	1910−1918	
	Pest vármegyei levéltár	1919−1937	
Reviczky Sándor	Komárom megyei levéltár, Komárom	1943−1945	245
Schneider Miklós	Fejér vármegyei levéltár	1928−1938	245
	Vas vármegye levéltára	1938−1945	
Simon Károly	Kolozs vármegyei levéltár	1943−1945	246
Sinkovics István	Magyar kir. Országos Levéltár	1936-1951	246
Soós Imre	Heves vármegye levéltára	1941−1973	248
Sümeghy Dezső	Csanád vármegye levéltára, Makó	1907−1923	248
	Sopron vármegye levéltára	1923−1953	
Szabó Béla	Zala vármegyei levéltár	1939−1956	251
Szabó István	Magyar kir. Országos Levéltár	1928−1943	252
Szedő Antal	Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei levéltár, Szolnok	1946−1949	253
	Magyar kir. Országos Levéltár	1950−1968	
Tomecskó Mihály	Vác város levéltára	1922−1946	254
Vácz Elemér	Szabolcs vármegyei levéltár	1938−1944	254
Vevér Emil	Veszprém vármegye levéltára	1924−1948	255
Vitál József	Komárom-Esztergom vármegyei levéltár	1933−1945	255
Vörös Géza	Bács-Bodrog vármegye levéltára, Zombor	1936−1946	256

„A *levéltárnokság nem valami külső keret, amelyet az egyéni érdeklődés más és más tartalommal tölthet meg, nem megélhetési lehetőség, a levéltár nem pályát tévesztett, félbe maradt emberek végső menedékhely, hanem – akármennyire időszerűtlen is a mai élet vad hajtásában – hivatás*.” [912]

A vizsgált korszak meghatározó levéltárosainak rövid életrajzi, szakmai ismertetését a Századok, és a Levéltári Közlemények, illetve a Levéltári Híradó, majd Levéltári Szemle hasábjain megjelent nekrológokból kiindulva vettem górcső alá.[913] Ezután a levéltárakban maradt hagyatéki anyagaikat, törzskönyvi lapjaikon talált adatokat vettem számba. Megpróbáltam összefoglalni az utókornak neves szakmai elődeink életrajzi adatait, mindennapi szakmai tevékenységüket, tudománytörténeti munkásságukat, kutató ambícióikat. Természetesen a történész vagy levéltáros dilemma dolgozatom ezen fejezetét áthatotta. Talán a legegyszerűbben a következő szavakkal tudnám jellemezni a szakmának ezt a kétarcúságát: „*…azok közé tartozott, akik a levéltárosi feladatokat nem szorították a történésziek mögé: párhuzamosan művelte mind a két területet…*”[914] Ismertettem személyi bibliográfiájukat is.

Antaloczy Nándor (Arad, 1876. május 30. – Gyula, 1968. május 13.)

Békés vármegye levéltárnokának 1903 decemberében nevezték ki.[915] Főlevéltárossá 1912-ben lépett elő.[916] 1937-ben nyugdíjazták.[917] 1968. május 13-án hunyt el. [918]

Árva János (Makó, 1896. január 5. − Ásotthalom, 1969. július 12.)

Makói hagymakertész családból származott. Végzettsége középiskolai tanári oklevél és levéltári szakvizsga volt. 1924-ben kezdte meg szolgálatát Csanád vármegyében, levéltárosként az iskolán kívüli népművelés és az ország mozgósítási ügyek hivatali előadója is ő volt. Vezette a megye tisztségviselőinek törzskönyvi lapjait.[919] Árva János korát meghaladva, felmérte Csanád-Arad-Torontál vármegye városi és községi irattárait.

[912] Sinkovics István: Herzog József (nekrológ). In: Levéltári Közlemények, 1942−1945. (20−23. évf.) 410.
[913] Feiszt György (szerk.): Requiescat in pace Levéltáros nekrológok 1923−2011. Székesfehérvár, 2012.
[914] Borsa Iván: Ila Bálint (1903−1975). In: Levéltári Közlemények, 1975. (46. évf.) 383.
[915] MNL BeML IV. 401-b. Békés vármegye főispánjának általános iratai. 7/1904.
[916] MNL BeML IV. 425. Békés vármegye központi és járási tisztviselőinek törzskönyvi lapjai. 2.
[917] MNL BeML IV. 402-a. Békés vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 85/1937. (. 84. kötet).
[918] MNL BeML XXXIII. 1-a. Békés megyei állami anyakönyvi kerületi anyakönyvi másodpéldányok levéltári gyűjteménye. Anyakönyvek. Gyula, halottak anyakönyve. 1958. 36. 62. fsz. (19. kötet).
[919]MNL OL Y 1. 286/1941. Csanád vármegye jelentése 2. f. (230. doboz).

Erre az időszakra esett Tarnay Ivor alispánsága, aki pártfogásba vette a megye és Makó történeti hagyományait, fölkarolta a művészeteket, a könyvkiadást, irányította a színházi- és hangversenyéletet. A megyei levéltárban kutatóként fordult meg Bálint Nagy István, Kecskeméti Ármin egyetemi magántanárok, valamint a város és a megye jeles helytörténeti kutatói is, Eperjessy Kálmán, Barna János. Árva János a 18. század latin nyelvű összeírásait, nemesi közgyűlési iratait tanulmányozta. Legismertebb munkája a Boszorkányperek Csanád vármegyében. Miután a Csanádvármegyei Könyvtár könyvsorozat szerkesztőit Makóról elhelyezték, a sorozat mindenese, életben tartója a 31. kötettől Árva János lett. Az 1935-ben újjáalakult Csanádmegyei Történeti és Régészeti Társulat titkára is ő volt. Kultúrpolitikai munkásságának talán ez lett a legmaradandóbb területe. Fontosnak tartotta Borovszky Samu megyei monográfiájának 1715-től való megíratását. Javasolta, hogy a szintetizáló munka előtt készüljenek falumonográfiák. A vármegyei hivatalos lap szerkesztőjeként a törvényhatósági bizottság ülésein részt vett, annak ellenére, hogy az 1929. évi 30. tc. miatt annak állandó tagja levéltárnok nem lehetett. 1934-ben − az új városháza birtokbavételekor − a városi önkormányzat irattárát és levéltárát jól elkülönítetten szétválasztotta. A levéltár egy téglával burkolt, kimeszelt pincehelyiségben kapott helyet. A kötegelt iratanyag ekkor 233 iratfolyóméter volt. A megye 1941-ben megvásárolta a Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület épületét vármegyei levéltár és könyvtár céljára. Két év alatt ez lett a megye és a város kulturális központja. Árva János egy személyben lett mai szóhasználattal levéltár-, könyvtár- és múzeumigazgató. Fáradhatatlanul dolgozott. A levéltárat átköltöztette, de sajnos az évről-évre gyarapodó gyűjtemény a második világháború során komoly károkat szenvedett. Az 1944. október 7-én a levéltári anyagból csak a segédkönyveket mentették, néhány nappal később ismeretlen tettesek feltörték a levéltári helyiséget, a gyűjteményt feltúrták, az iratok nagy részét a nedves padlóra szórták. 1946-ig Árva Jánosnak nyugállományba vonulásáig nem sikerült az iratanyagot rendezni.[920]

Balanyi Béla (Kecskemét, 1911. február 1. – Nagykőrös, 2002. április 28.)

Balanyi Béla tanulmányait szülővárosában kezdte, középiskolai tanulmányait azonban Nagykőrösön fejezte be, 1931-ben. Kecskeméti Református Jogakadémián megkezdett felsőfokú tanulmányait többször megszakította katonai szolgálata, majd anyagi okok miatt.

[920] Blazovich László (szerk.): Csanád megye levéltára. 1710−1950. Csongrád Megyei Levéltár kiadványai. I. Szeged, 1984. 262.

Jogi doktorátusát végül 1942-ben Kolozsvárott, az újból működő Ferenc József Tudományegyetemen szerezte meg.

1942. február 18-ától dolgozott Nagykőrös közigazgatásában, előbb díjnokként, majd közigazgatási gyakornokként. Feladata volt a közművelődési ügyek intézése, de nála voltak a városi levéltár, múzeum és a könyvtár kulcsai is. Mindezek mellett rövid ideig még a közgyámi és közellátási teendőket is ellátta. Balanyi Béla mentette meg Nagykőrös város levéltárát. Sajátos módon gyarapította a levéltári iratanyagot 1944−1977 között naplót vezetett, amelynek másolata a nagykőrösi fióklevéltár őrizetében van. [921]

Sokoldalú érdeklődését mutatta, hogy levéltári munkája mellett 1950 májusától 1972-ig ellátta a nagykőrösi múzeum vezetőjének feladatait is. 1973-ban nyugdíjazták. Ettől kezdődően egészen 1990. december 31-ig a Nagykőrösi Arany János Múzeum tudományos munkatársaként dolgozott. Ezalatt a négy évtized alatt több régészeti ásatást vezetett és elévülhetetlen érdemeket szerzett a múzeum anyagának gyarapításában is. A teljesség igénye nélkül megpróbálom felsorolni, hogy milyen nagykőrösi, különösen levéltári kutatásokra épülő témákról írt Balanyi Béla. Többször írt Nagykőrös legjelentősebb tereiről, mint például a Szabadság tér, Deák tér, Széchenyi tér, utcáiról Kossuth Lajos utca, Szolnoki utca, Kecskeméti utca, Ceglédi utca bemutatva az ott lévő emlékműveket, szobrokat, és az ide kapcsolódó jelentősebb történeti eseményeket. Feltárta a városháza történetét a török korig. De írt a természeti katasztrófákról 1714-es és 1826-os városi tűzvészről. Szívesen foglalkozott a város kis helytörténeti „színeseivel" is. Olvashatunk a régi idők kedvelt szabadidő, illetve sporteseményeiről korcsolyázásról a 19. század végén, fürdők életéről, dalárdákról, egyletekről, vagy csak egyszerűen a mindennapokról. Alapos forrásfeltárás előzte meg, a „*Három város*" kuruckori történetét, vagy Nagykőrös gazdasági múltját feltáró tanulmányát. Írásaiban megjelentek a határ természeti értékei, érdekességei, a hozzájuk kapcsolódó mondák, mint a több százéves jelfák (Pálfája, Basafa). A néprajztudományokhoz tartozó múzeum tárgyi emlékeinek (frászkarika, régi malomkő) leírásait is az utókora hagyományozta. Régi életmódot, szokásokat, mesterségeket elevenített fel a határbeli tanyákról, a kőrösi disznótorokról, a csizmadiákról és tímárokról írt cikkeiben.[922] A 90. életévén túl jelent meg egyetlen monográfiája

[921] MNL PML NKO XV. 29. Dr. Balanyi Béla iratai. A levéltáros naplója négykötetes kéziratában (másolat) napi részletességgel beszámolt szinte mindenről: időjárásról, árakról, életkörülményekről, emberi sorsokról. Külön értéke naplójának, hogy nemcsak leírja, hanem értékeli, elemzi az eseményeket. vö. Gyenesei József−Tánczos−Szabó Ágota (összeállította): 100 éve született Balanyi Béla. Kecskemét, 2011. 77

[922] Néhány megjelent munkája: Balanyi Béla: Két falu volt-e Nagykőrös? In: Nagykőrösi Híradó, 1959., uő: Fejezetek Kecskemét város levéltárának történetéből. In: Levéltári Híradó, 1960. (10. évf.) 2. sz. 122−132., uő: Adatok Lászlófalva történetéhez. In: Népkutatás, 1964/65., uő: Szarmata falu Kocséron. In: Nagykőrösi

Tiszakécske történetéről, amelyben a Nagykőröshöz közeli város történetét a 19. század derekáig dolgozta fel.[923]

Hagyatéka Nagykőrösön és Kecskeméten kutatható.[924]

1942. október 24-én kötött házasságot, amely házasságból három gyermeke született.

Belényessy Károly (1883. július 1. −?)

Jogtudományi doktor, ügyvédi vizsgát tett. 1912-től ügyvéd, majd közjegyző helyettes volt. 1940. július 1-től Bereg vármegye főlevéltárnoka. Az anyakönyvi, és sajtó ügyek előadója volt az alispáni hivatalban. [925]

1942-ben egyéves gyakorlatát az Országos Levéltárban töltötte. Ezen kívül a gyakorlat keretében Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Alispáni Hivatalának levéltárban volt egy hónapig, ahol a levéltári ügyiratkezeléssel ismerkedett meg.[926]

Bekény István (Szinérválalja, 1916. január 16. − Budapest, 1997.)

Régi erdélyi-partiumi nemesi családba született. Édesapja Szinérváralja község jegyzője volt. Tanulmányait francia-román szakon Kolozsvárott végezte. Az egyetem elvégzése után, 1940-ben „*magyar időben*," Nagyváradon, a Szent László Gimnáziumban tanított egy rövid ideig. 1942-ben elnyerte Ugocsa vármegye főlevéltárosi állását.[927] Rövidesen behívták azonban katonának, és a szovjet frontra vezényelték. Hazatérése után a Belügyminisztériumban kapott állást, ahol négy éven át különböző beosztásokban

---

Híradó, 1979., uő: A három város és II. Rákóczi Ferenc szabadságharca. In: Fejezetek Pest megye történetéből, 1979., uő: Nagykőrös késő középkori erődítései. Falvak és mezővárosok az Alföldön. Nagykőrös, 1986., uő: Tiszabögi Kincsemparton végzett régészeti feltárások. In: Kécskei Kalendárium, 1990., uő: A nagykőrösi szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztés múltja. In: Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére. Nagykőrös, 1994., uő: Új nagykőrösi Athenas. I. A nagykőrösi temetőkben nyugvó híres emberek. Rácz Lajossal, Ványi Jenővel. Nagykőrös, 1994., uő: Ásatási napló. A középkori Bög község templomai. Népfőiskolai füzetek. Lakitelek, 1998. uő (szerk.): Kecskemét város feudáliskori iratainak repertóriuma és raktárjegyzékei. Kecskemét, 1962., uő (összeállította): A Bács-Kiskun Megyei Levéltár – volt Kecskeméti Állami Levéltár – fondjainak jegyzéke. Bp., 1974.

[923] Balanyi Béla: Tiszakécske története 1849-ig. Tiszakécske, 2001.

[924] MNL BKML XIV. 85. Balanyi Béla nyugalmazott levéltár igazgató iratai (1951−1973)., MNL PML NKO XV. 29. Dr. Balanyi Béla iratai. (1938−1960)

[925] MNL OL Y 1. 286/1941. Bereg megye jelentése. 1−3. f. (230. doboz). vö. MNL OL P 796. Belényessy család. Bibliográfia 1622−1979 6 r. e. (2 nagydoboz + 4 kisdoboz) 0,75 ifm Ajándék: 1070/1980 OL Belényesi másként Melicze család iratai. Címeres nemeslevelet III. Ferdinándtól 1656. febr. 8-án Belényessy Péter és Deák Sámuel kaptak. A családi irtok Belényessy Károly szolgabíró barabási kúriájában (Bereg vm.) voltak, amíg az ajándékozó, Belényessy László az 1920-as években rá nem bukkant.

[926] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 340/1942. lt. sz.

[927] MNL OL Y 7. Bekény István személyi anyaga. Ugocsa vármegye főlevéltárosa volt 1942.05.26. és 1945.10.15. között.

dolgozott. 1949 márciusában, visszatért a hozzá közelebb álló levéltárosi pályára. Először a Pest Megyei Levéltár munkatársa lett, majd 1949 májusában az Országos Levéltárba került, ahol Ember Győző főigazgató mellett az intézmény titkárságát vezette. Franciául, olaszul, spanyolul felsőfokon beszélt. 1952−1953-ban a Fővárosi Levéltár helyettes vezetőjeként dolgozott. 1953-ban a Levéltárosok Országos Központjában a tudományos osztály vezetője lett. Ma már kevesen tudják, de számos levéltár-szervezési, módszertani kérdés rendezésének kezdeményezése kapcsolódott munkaköréhez.[928] 1954. november l-jével visszakerült az Országos Levéltárba, ahol nyugdíjba vonulásáig, 1980. december 31-éig, több mint negyedszázadon át a polgárikori osztályt vezette.[929]

Nyugdíjas éveiben a Révai Nagylexikon szerkesztése terén hasznosította kiterjedt ismereteit.[930]

Felesége Ragyóczy Ibolya volt. Gyermekük Erzsébet 1948-ban született.

Bilkei Gorzó Bertalan (Szajkófalva, 1964. április 1. – Budapest, 1939. október 29.)

Az érettségi után két évig jogi tanulmányokat folytatott, 1898-ig vármegyei központi írnokként dolgozott. 1898-ban levéltár kezelői szakvizsgát tett. 1898. október 12-én nevezték ki Szatmár megye főlevéltárnokának. Nagykárolyban, 1920. május 15-én a főlevéltárnok kérelemmel fordult a vármegye alispánjához, amelyben felsorolta mindazokat a feladatokat, amelyeket, mint a levéltár egyedüli alkalmazottjának el kellett látnia közöttük az utólagos anyakönyvi bejegyzések negyedévenkénti átvezetése az anyakönyvi másodpéldányokba rótta rá a legtöbb többlet munkát.[931]

A román prefektúra 1921 márciusában elbocsátotta. Bilkei Gorzó Bertalan, a Szatmár vármegye nemes családjai című ma is gyakran forgatott genealógiai alapmű szerzője. Az őrizetére bízott dokumentumok közül: a közgyűlési jegyzőkönyveket és mutatóit, Kölcsey Ferenc követjelentéseit, a szabályrendeleteket, egyletek nyilvántartásait rendezte, a régi megyei törvényszék aktái mellett a múzeum kezelőjeként átadta, közöttük Szatmár vármegye régi levéltári ládáját, egy, az ecsedi várból származó Báthory-féle ágyút, 2 darab

[928] Több tanfolyamhoz írt jegyzetet: Bekény István: Az irattáros munkája. Budapest, 1962. 88., uő: Sajtó Levéltár, Levéltári leltárak. Budapest, 1964. 224, összeállította: Bekény István: MOL, Polgári kori és tanácsköztársasági központi kormányhatóságok levéltárai. (kiegészítés a repertóriumokhoz, fond- és állagjegyzék). Levéltári leltárak 27. Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya, Budapest, 1964. 22

[929] MNL OL Y 7. Bekény István személyi anyaga. Törzslap. Reisz T. Csaba szíves közlése.

[930] Szinai Miklós−Szűcs László: Bekény István (1916−1997). In: Levéltári Szemle, 1997. (47. évf.) 4. sz. 66−67., A Századokban megjelent munkája: Bekény István: A kortörténet levéltári forrásai. In: Századok, 1970. (104. évf.) 3. sz. 558−562.

[931] MNL SZSZBML IV. 757-b. 3398/1921.

1802-ből származó nemesi felkelési zászlót és az ásványgyűjteményt.[932] Még abban a hónapban Gorzó Csonka-Szatmár székhelyén, Mátészalkán jelentkezett szolgálattételre. A nős, kétgyermekes, levéltár nélkül maradt főlevéltárnokot Mátészalkán nem tudták alkalmazni. A belügyminiszter rendeletére Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyébe került, ahol ideiglenesen alkalmazták: az iratselejtezési munkálatokban működött közre.[933] Hagyatéka az Országos Levéltárban kutatható.[934]

Három felesége volt, Pellionis Julianna (gyermeki édesanyja), majd Mán Gabriella végül öregkorában hű társa Schimkó Irén volt. Gyermekei Erzsébet, Emma, Ilona, Janka, András és János voltak.

Bilkei Gorzó János (Nagykároly, 1903. május 24. − Budapest, 1981.)

Apja Bilkei Gorzó Bertalan szatmár megyei levéltárnok volt. 1913-ban a marosvásárhelyi császári katonai reál iskola hallgatója, majd a Verbőczy István budapesti gimnáziumban érettségizett. Katonai pályára szeretett volna lépni, de látása miatt erre alkalmatlan volt. Így a kecskeméti jogi akadémián szerzett képesítést.[935]

János 1924 júliusában jelentkezett Pest megye levéltárosának. Agorasztó Tivadar alispán válaszában mind a mai napig aktuális megállapítás olvasható: „*a most foganasított létszámcsökkentés okából és üresedés hiányában teljesíthetőnek nem találtam szóbelileg előterjesztett kérelmét, de levéltári gyakorlat szerzése miatt a főlevéltárnok utasítása és felügyelete alatt a levéltári hivatalba megjelenhet.*”[936] 1925. június 30-án az Országos Levéltár vizsgabizottsága előtt törvényhatósági levéltárnoki vizsgát tett. Ezután Pest megye főispánja kinevezte törvényhatósági levéltárnokká.[937]

1927-ben a belügyminiszter megbízásából az Országos Levéltárból kiküldött levéltáros – Föglein Antal[938] – Bilkei Gorzó Jánost, a megyei levéltári iratanyag rendezésében tanúsított magatartásáért dicséretben részesítette.[939] 1930-ban a vármegye

[932] MNL SZSZBML IV. 757-b. 144/1921.
[933] MNL PML IV. 408-b. 21017/1924.
[934] MNL OL P 1494. Bilkei Gorzó Nándor hagyatéka (1570−1964).
[935] Bilkei Pál szíves közlése.
[936] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 15. 1. f.
[937] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 15. 34. f. vö. MNL PML IV. 401-a. 724/1924., 822/1927., 156/1937. vö. MNL PML IV. 408-b. 33910/1925. 3. f.
[938] FÖGLEIN, 1930. 271−284.
[939] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 15. 34. f. Sőt az 1930-ban a belügyminiszter megbízásából lefolytatott hivatali vizsgálat során dr. Hermányi Béla a fent nevezett „ buzgó munkásságát élőszóban is elismerte”, majd pedig a vizsgálat eredményéről szóló belügyminiszteri rendeletben a belügyminiszter a megyei levéltárban végzett munkásságát külön dicsérettel jutalmazta.

székházgondnoka, a vármegye alleváltárnoka volt.[940] Miután, 1937. szeptember 30-án Rexa Dezső főlevéltárnok nyugállományba vonult,[941] ideiglenesen utódául Bilkei Gorzó Jánost nevezte ki Pest megye akkori alispánja, Erdélyi Lóránt.[942] 1938. január 12-én vitéz Endre László lett a megye alispánja.[943] A Gorzó és az Endre család között fennálló ellentét miatt nem maradhatott Bilkei Gorzó János a levéltár állományában.[944]

1945 áprilisában aktív munkaerőhiány miatt Gorzó János nyugalmazott allevéltárnok néhány hétre ismét Pest megye levéltárosa volt. A háború utáni iratanyagot ért károk felmérésben vett részt**,** majd betegállományba vonult, és munkaszerződését felbontatta. Az ostrom után a romok eltakarítása rendkívül megviselte.[945]

Németül, latinul, olaszul, románul beszélt. Jó gyorsíró volt.[946]

Egyetlen községtörténeti monográfiáját Vecsésről írta.[947]

Hagyatéka a Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltárban kutatható.[948]

Bilkei Gorzó János, felesége Toóth Márta. Márta Toóth Kálmán kiskunhalasi ügyvéd, polgármester leánya. Gyermekeik János, András, Péter, Pál.

Bilkei Gorzó Nándor[949] (Gyoma, 1890. december 14. − Budapest, 1968. szeptember 4.)

Apja bilkei, komlósi, hollókői birtokos, megyei vízi mérnök volt, anyja Csetneki Madarász Etelka, aki Madarász Viktor családjából származott. Elemi iskoláit Gyomán végezte, középiskolai tanulmányait 1900−1908 esztergomi bencéseknél töltötte, majd az egri cisztercita főgimnáziumban érettségizett. 1908-tól két éven át a Magyar Királyi József Műegyetem Gépészmérnöki Karán volt mérnök hallgató. Az első világháború kitöréséig a budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem bölcsészkarán, latin–történelem szakon végzett két évet, és párhuzamosan a teológiai főiskolára járt. 1915-ben a Pázmány Péter

[940] MNL PML IV. 476. 31. sz. 1900. október 22. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye szabályrendelete a vármegye szervezetéről. 76-77. § „*Az allevéltárnok az irattár kezelője,… a közgyűlési és a központi választmányi jegyzőkönyvekből elvi határozatokról mutatókat vezet.”*

[941] MNL PML IV. 79. 1. tétel, 41. f.

[942] BÖŐR, 1990. 89−129.

[943] MNL PML IV. 478. 1888−1944 A−K (1. doboz). Gorzó János főlevéltárnoki kinevezése 1939. december 31-ig szólt. vö. MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 15. 68. f.

[944] Lévai Jenő: Endre László a háborús bűnösök magyar listavezetője. Müller Károly Könyvkiadó Vállalat. Budapest. 1945. 51−52.

[945] MNL PML IV. 408-b. 1847/1945.

[946] MNL OL P 1494. 2/d. tétel, 102. f.

[947] Bilkei Gorzó János: Vecsés nagyközség története, különös tekintettel a 150 év előtti telepítésre (1786−1936). Vecsés, 1939.

[948] MNL PML IV. 475-d. Bilkei Gorzó János levéltáros iratai. 1926−1937.

[949] MNL OL P 1494. 2/g. tétel, 84. f. Benne a Gyöngyösi Társaság alapítóinak (1932) rövid életrajzi ismertetése 37−43/a. f.

Tudományegyetemen bölcsészdoktori oklevelet szerzett magyar irodalomtörténet, esztétika és finnugor nyelvészet témakörében summa cum laude minősítéssel.[950]

1915-ben premontrei paptanár lett, felvette a Gellért nevet. 1916-ban az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló bizottság előtt kiváló minősítéssel középiskolai tanári oklevelet kapott.[951] 1917. április és június között Bécsben végzett kutatásokat.[952] Majd 1918-ig a rozsnyói gimnáziumban tanított. Budapestre költözése után a Rassay-párt tagja lett. Tagja volt a PEN Clubnak és a Kazinczy Társaságnak, megalapította a Gyöngyösi István Irodalmi Társaságot, később az Irodalmi Társaságok Szövetségének főtitkára lett. A szabadkőműves Corvin-páholyba is belépett. 1921-től a Klein és Társa Pipereszappan-gyártó Rt. ügyvezető igazgatóhelyettese. Két évig saját autókereskedést tartott fenn. 1929-től levéltári gyakornok, majd főlevéltárnok, a vármegyei iroda vezetője és a házi nyomda igazgatója.

1930 őszétől a Pázmány Péter Tudományegyetem jogtudományi karának hallgatója volt.[953]

1935-ben Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Alispáni Hivatalában a sokszorosító iroda, a vármegye házi pénztár ellenőre és a központi választási iroda vezetése mellett a vármegye segédhivatalainak igazgatója is ő volt.[954] Ezen kívül a megyei levéltárban is rendkívüli szorgalommal dolgozott. Elsőként rendezte a levéltár szakkönyvtárát, valamint úttörő munkát végzett a Pest Megyei Múzeum szervezésében is.[955]

1939-ben nyugdíj biztosítása nélkül nyugdíjazták. 1942-ben tápszerüzemet létesített. 1944-ben részt vett az ellenállási mozgalomban. 1945 elején bekapcsolódott a Polgári Demokrata Párt budapesti megszervezésébe. Az országos vezetőség tagja. 1945. június 24-től Dunántúl képviseletében került be az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. Ez mellett a Rákospalotai Nemzeti Bizottság és a képviselő-testület tagja volt. 1945-től a Nagykereskedők Országos Szövetsége elnöke.

1945 és 1948 között a Pest Megyei Nemzeti Bizottság ügyvezető társelnöke, és 1945-től a Rákospalota Nemzeti Bizottság alelnöke.[956] 1946-ban ellenállási oklevelet kapott, rehabilitálták, és mint megyei levéltárnokot nyugdíjba helyezték.[957] A Nemzeti Bizottság múzeumi albizottságának ülésein 1948-ban az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc

[950] MNL PML IV. 408-b. 1231/1939. 46. f.
[951] MNL PML IV. 408-b. 1231/1939. 46. f.
[952] MNL OL P 1494. 2/g. 2. f.
[953] MNL OL P 1494. 2/g. tétel, 2. f. 1933-ban fejezte be.
[954] MNL PML IV.408-b. 26394/1939. 3−5. f.
[955] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 16. 5. f.
[956] MNL PML. IV. 475-a. 211/1946. NB. „ …*ezekből a szomorú időkből a kutatók számára rendelkezésre álljanak.*”
[957] MNL OL P 1494. 2/g. tétel, 26. f.

katonai, politikai, személyi tárgyak, adatok felkutatásának lelkes támogatója volt.[958] 1948-ban közhivatali tisztségeitől megfosztotta a Rákosi-Gerő féle klikk.[959]

1949−1950 kizárták az Írószövetségből, Újságírók Egyesületéből, Színpadi Szerzők Egyesületéből, sőt 1950-ben megvonták a nyugdíját is.[960] 1953 márciusában letartóztatták, üzemét bezárták, gazdasági jellegű koncepciós perbe fogták; árdrágítás, feketézés vádjával három évre ítélték. A Markó utcában, majd Jászberényben tartották fogva, az 1953. júliusi amnesztiával szabadult. Alkalmi munkákból élt. 1956 októberében a XV. kerület forradalmi bizottságának elnökévé választották. 1957 januárjában letartóztatták, egy hónapos fogva tartás után kiengedték. 1957 márciusában Kistarcsára internálták. 1958 márciusában került haza, éjjeliőr, majd lottószelvényárus lett.[961]

A Magyar Tudományos Akadémia kiadványában, az Irodalomtörténeti Közleményekben rendszeresen publikált.[962] Az Akadémia támogatásával megjelenő Történelmi Életrajzok szerkesztősége Ráday Pál monográfiáját elfogadta, de politikai okokból csak Ráday írói monográfiáját jelentette meg. Többször adott elő a Magyar Rádió közművelődési műsoraiban.[963] A 18. század történetét kutatta, a Rákóczi-korból Ráday Pál kancellár és fia, Ráday Gedeon költő munkásságáról több cikket is írt. Genealógiai kutatásokat is végzett. A 18. századi latin nyelvű közgyűlési jegyzőkönyvekhez – a latin nyelven nem tudók kutatásainak segítése érdekében – magyar nyelvű indexeket (mutatókönyveit) készítette.[964]

A Bilkei Gorzó család hagyatéka a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának őrizetében van.[965]

1931-ben kötött házasságot első feleségével Szokolyi Gabriellával. Majd, Buchwald Margitot vette feleségül, akinek apja a Földművelésügyi Minisztérium Növénytermelési hivatalánál volt fogalmazó.

---

[958] MNL PML IV. 475-a. 3892/1948. NB. vö. Balázs Tibor: A Pest vármegyei nemzeti bizottságok történetéhez 1945. január-október. In: Levéltári Közlemények, 1955. (26. évf.) 263−266.
[959] MNL OL P 1494. 2/g. tétel, 26. f.
[960] MNL OL P 1494. 2/g. tétel, 26. f.
[961] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 16.
[962] MNL PML IV. 408-b. 1231/1939. 47. f. „*Döbrentei Gábor és a régi magyar nyelvemlékek ügye.*" címmel jelent meg tanulmánya.
[963] MNL PML. IV. 475-a. II. sorozat. 16. 1. f. 1936-ban a Vármegyei Tisztviselők Irodalmi és Művészeti Gyöngyösi István Társasága ülését közvetítet a rádió. vö. MNL PML IV. 408-b. 1231/1939. 47. f. A legidősebb Ráday Gedeon ifjúságáról tartott rádió előadásával.
[964] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 16. 7. f.
[965] MNL OL P 1494. 1570−1964 17, 64 ifm Állandó megőrzés: 1309/1915, 1219/1917, 1945/1964. OL. sz. Az 1. tétel, iratainak egy része (a Múzeumi növedéki napló bélyegzőjével ellátott iratok) tulajdon. Növedéki naplószám: 1909:73.

Borsa Iván (Budapest, 1917. augusztus 23. − Budapest, 2006. február 1.)

A budapesti Piarista Gimnáziumban érettségizett. Cserkész múltjára vezethető vissza rendkívüli szervezőképessége, munkabírása. 1940 júniusában védte meg doktori disszertációját a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán Szentpétery Imre, Mályusz Elemér és Hajnal István professzoroknál. Egy hónapig az Országos Levéltár díjtalan gyakornoka volt. Majd 1940. október 10-étől Budapest Főváros Levéltára napi-, majd havidíjas tisztviselője lett. Mindkét helyen gazdag iratkezelési tapasztalatokat szerzett, fővárosnál alaposabban, több ezer előírat szerelése, illetve reponálása kapcsán, továbbá az állampolgárság-, illetőség- és származásigazolásokkal foglalkozó ügyfélszolgálatban. A BFL-ben Budapest történetének okleveles emlékei című forráskiadványának II. kötetéhez gyűjtött anyagot.

1942 júliusában az Országos Levéltárban I. osztályú levéltári segédőri állást sikeresen pályázta meg. Az akkori gyakorlatnak megfelelően a helytartótanácsi osztályon, majd a nemességvizsgáló hivatalban töltött egy, illetve két hónapot, majd októberben katonai szolgálatra vonult be, amelynek során megismerte az I. hadtestparancsnokság és a Honvédelmi Minisztérium iratkezelését. 1945. február 6-án fogságba esett, ahonnan szeptember l-jén jött haza. Másnap jelentkezett az Országos Levéltárban, ahol öt éven át folyamatos feladata volt az iratanyag mentése, átcsoportosítása, majd ennek befejeztével az épület helyreállításával kapcsolatos gondnoki jellegű ügyek intézése. A helyreállítási munkákat követően 1947-től a Magyar Nemzeti Múzeum törzsanyagának és az abból kiemelt levéltáraknak az okleveleit osztotta be a Diplomatikai Levéltárba. 1950 októberének elején azonban megbízták az akkor szerveződő Levéltárak Országos Központjának (LOK) vezetésével.

Közel egyévi intrika után 1957. szeptember 30-i hatállyal felmentették a LOK vezetés alól, kérésére az Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárába, helyezték vissza, majd 1958 januárjában megbízták a mikrofilmező osztály vezetésével.

Elkészített a Filmtár első fond- és állagjegyzékét, a külföldről érkezett mikrofilmekről évente állagszinten jegyzéket közölt a Levéltári Szemlében. [966]

Rendkívüli szorgalommal regesztázta az okleveleket, egyetemi doktori értekezése is középkori témájú volt. Katonai szolgálata idején részt vehetett a Kállay-oklevéltár

[966] 1960−1972 között a mikrofilm gyarapodást évente megjelentette: Lásd: Nagy Gábor (összeállította): A Levéltári Szemle Repertóriuma (1961−2004). Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2006. 60−61.

munkálataiban. 1945 után munkaidőn kívül megbízásból több ezer oklevél regesztát, sőt oklevél-regesztázási szabályzatot is készített. 1961-ben megjelent az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzékéből IV. László kötete. 1962-ben elkészítette III. Béla okleveleinek kritikai kiadását a Diplomata antiquissima számára. 1966-ban megírta a Hunyadi család levéltára brandenburgi fennmaradásának és visszakerülésének történetét. 1969-re elkészült a Diplomatikai Levéltár történetével, és ehhez kapcsolódóan 1972-ben a repertóriumával. Ugyanekkor javasolta az Országos Levéltáron kívül őrzött középkori oklevelek fényképeivel gyűjtemény létrehozását, amelynek munkálatait 1974-től vezette majd nyugdíjasként aktívan is közreműködött benne. 1978-tól „menedzselte" a Zsigmond-kori oklevéltárat. Györffy Györggyel összeolvasta a Diplomata antiquissima szövegmásolatait. Kidolgozta a középkori oklevelek gépi adatfeldolgozásának rendszerét és megszervezte annak munkamenetét. 1983-ban leadta a Kritikai jegyzék III. András-kötetét az Akadémiai Kiadónak, amely megjelent 1987 végén. 1986-ban elnyert OTKA pályázat jóvoltából megnyílt a 40 évvel előbb készült regeszták kiadásának lehetősége. A Szent-Ivány család levéltárának regesztái 1988 végén megjelentek, a Balassa család levéltáráé nyomdai előkészítési munkáját befejezte, a Justh-levéltár regesztáit tovább finomította.[967]

Az egyetemi levéltárosképzésben 1949−1953-ban latin oklevél-olvasási gyakorlatokat, 1978−1980-ban paleográfiai előadásokat tartott. [968]

Hagyatéka mai napig a családja tulajdonában van.[969]

Csákabonyi Kálmán (Belényes, 1902. augusztus 15. − Gyula, 1970. május 27.)

1902-be született a Bihar megyei Belényes községben. Pécsi Egyetemen szerzett jogi- és államtudományi doktorátust. 1934 áprilisáig ügyvédjelölt volt. Ezután állástalan diplomások számát gyarapította. 1934−1938 között megszerezte az Országos Levéltár által előírt képesítést és gyakorlatot. 1938 februárjában Békés vármegye főlevéltárnokává nevezték ki, Antalóczy Nándor utódjának. 1964. augusztus 1-én ment nyugdíjba.[970]

---

[967] Judák Margit: Borsa Iván szakirodalmi munkássága. In: Levéltári Közlemények, 1992. (63. évf.) 233−243.

[968] Gecsényi Lajos: Arcok a magyar levéltárakból. Beszélgetés Borsa Ivánnal. In: Levéltári Szemle, 1989. (39. évf.) 3. sz. 58−67.

[969] JUDÁK, 1992. 233−243. vö. Borsa Iván 1992 óta megjelent munkái. In: Csukovits Enikő (szerk.): Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Budapest, 1998. 339−341.

[970] Szabó Ferenc: Csákabonyi Kálmán (1902−1970). In: Levéltári Közlemények, 1971. (42. évf.) 1. sz. 195., vö. uő: Csákabonyi Kálmán (1902−1970). In: Levéltári Szemle 1970. (20. évf.) 2. sz. 516−517. vö. Merényi-

Rendszeresen publikált a Békés megyei boszorkányperekről a Körös Népe hasábjain, a Levéltári Híradóban, valamint a Történelemtanítás című periodikában. [971]
Hagyatéka Békés megyei levéltárban kutatható a levéltár iratai között.[972]

Csánki Dezső (Füzesgyarmat, 1857. május 18. − Budapest, 1933. április 29.)

Apja Csánki Benjámin református lelkész volt. Debreceni református kollégiumba, hat osztályt végzett, szorgalmas, jeles tanuló volt, a német nyelv jobb elsajátítása miatt az utolsó két évben Késmárkon, az evangélikus líceumba tanult. Az érettségi vizsga után, 1875 őszén a Budapesti Tudományegyetem bölcsészeti karára iratkozott be történelem-földrajz szakra. Tanárai közül Salamon Ferenc volt reá nagy hatással. 1880 elején megszerezte a bölcsészeti doktorátust is. 1881. június 15-étől az Országos Levéltár fizetés nélküli gyakornoka volt. Itt az ifjú Csánkit külföldi mintákat követve Magyarország elsősorban reneszánsz kori művelődését kutatta. De az Országos Levéltárban Óvári Lipót vezetése alatt éppen akkor javában folyt a középkori okleveleket magában foglaló diplomatikai osztálynak felállítása, ahova Csánkit is kinevezték. A kezén keresztülmenő sok-sok ezer oklevélből a magyar középkornak előtte addig csak homályos körvonalakban ismert képe bontakozott ki. A Magyar Történelmi Társulat pályázatára 1882-ben elkészítette és benyújtotta „*Első Mátyás udvara"* című dolgozatát, amellyel megnyerte a kitűzött pályadíjat. A Magyar Tudományos Akadémia 1886-ban felkérte, hogy folytassa gróf Teleki Józsefnek a „*Hunyadiak kora Magyarországon*" című, félbe maradt nagy munkáját. 1893. március 31-én országos levéltárnok lett. 1906-ban Árpád halálának millenniumára egy nagy díszmű szerkesztését vállalta. 1912-től az Országos Levéltár vezetője. 1923-tól a „*Levéltári Közlemények*" főszerkesztői tisztét egyéb teendői mellett is mindvégig megtartotta. A hivatali munkakörén túl a Magyar Történelmi Társulat ügyvezető alelnöki és 1919-től kezdve a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának elnöki tisztét is betöltötte, sőt Földrajzi Társulat vezetője is ő volt. Munkájával elnyerte egy évben az Akadémia nagy jutalmát és egyike volt azoknak, kiket tudományos érdemeikért Magyarország kormányzója az újonnan alapított Corvin-koszorúval feldíszített. A hivatali pályán pedig nemcsak a IV. fizetési osztályt érte el, hanem 1924-ben megkapta az

---

Metzger Gábor: A Békés megyei levéltár vezetőinek archontológiája. 1797−1998. In: Levéltári Szemle, 1999. (49. évf.) 1. sz. 14−22.
[971] MNL BeML IV. 422. Békés Vármegye Levéltárának iratai. szn. 1950.
[972] MNL BeML XXXI.10. Volt főlevéltárosok hagyatéka. Sáfár Gyula főlevéltáros szíves közlése.

államtitkári címet is. IV. Károly király koronázása után a Lipót-rend lovagkeresztjével, Magyarország kormányzója pedig a II. osztályú érdemkereszttel tűntette ki.[973]

Csobán Endre (Debrecen, 1882. december 23. – Debrecen, 1959. április 29.)

Tizenegy testvére volt, hat éves koráig tanyán éltek, csak az iskolai időt töltötte a városban. Elemi és középiskolai tanulmányait a Debreceni református Kollégiumba végezte. 1915-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán abszolvált. 1916-ban állami-számviteltani vizsgát tett. 1917-ben levéltár kezelői, majd 1918-ban levéltári fogalmazói szakvizsgát tett. [974]

1918. december 1-től Debrecen város főlevéltánoka volt. Hivatali idején nemcsak a levéltár rendezésére és állományvédelmi szempontjainak lefektetésére került sor, hanem Csobán Endre több alkalommal cserélt véleményt szakmai kérdésekben más levéltárakkal.[975] Aktívan kapcsolódott be a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Levéltári Szakosztályának munkájába. A főlevéltáros munkaidejének jelentős része felett a városi tanács rendelkezett. A tanács megbízásából készítette el a Matricula Civium katalógust, és a Különböző Tartalmú Iratok (1870−1929) mutatóját. A székesfehérvári főlevéltáros megkeresésére Csobán Endre készített el a számvevőségi iratok selejtezésének tervezetét.[976]

1924 és 1929 között többször járt több hetes tanulmányúton: Münchenben, Berlinben, Hamburgban és Velencében és Bécsben, ahol a lappangó debreceni anyagok feltárásával és másolatban való hazahozatalán dolgozott. 1929-ben Angliában a Külügyminisztérium

[973] Dőry Ferenc: Csánki Dezső (1857−1933). In: Levéltári Közlemények, 1933. (11. évf.) 1−2. sz. 1−15., vö. Kálniczky László: Csánki Dezső főlevéltárnok, főigazgató pályája. In: Magyar levéltáros életpályák a XIX−XX. században. Budapest, 2004, 15−37., MNL OL Q 284. Csánki Dezső hagyatéka. Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában című művének megírásához az ország különböző levéltáraiból kölcsönkért és Csánki Dezső halála után hagyatékában maradt okleveleket tartalmazza. Az iratok a következő levéltárakból valók: Esztergomi káptalan magán- és országos levéltára, a Pannonhalmi főapátság magánlevéltára, Garamszentbenedeki konvent levéltára, Bánffy levéltár, Körmendi levéltár, Pozsonyi káptalan magán- és országos levéltára, Nyitrai káptalan levéltára, Veszprémi káptalan levéltára, Teleki család gyömrői, Motesiczky család, Bártfa város, Nagyszombat város, Erdődy család galgóci levéltára, Perényi család levéltára, ismeretlen provenienciájú levelek. Az oklevelekhez segédkönyv nincs. A filmtári jegyzék segítségével kutatható. (MNL OL X 381. 1715−1716).

[974] Déri Múzeum Irodalmi Gyűjteménye D. X. 88. 23. 1. 71. Csobán Endre statisztikus önéletrajza. Debrecen, 1952. november 2. vö. MNL HBML IV. B. 1406/b. Debrecen Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Általános közigazgatási iratok. Csobán Endre törzskönyvi lapja. (810. k.)

[975] Csobán Endre: Debrecen sz. kir. város levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1928. (6. évf.) 204−239., uő: A levéltár helyisége és berendezése. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 45−67.

[976] Csobán Endre: A számvevőségi iratok selejtezése. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 194−207.

(Foreign Office), illetve az Állami Levéltár (Public Record Office) iratjavító műhelyét (Repairing Department) tanulmányozta.[977]
Debrecen történetéről rendszeresen publikált.[978]

Ember Győző (Stájerlakanina, 1909. április 17. − Budapest, 1993. december 1.)

A Krassó-Szörény megyei szülőfalujában szülei voltak a tanítók. Születése után a Csongrád megyei Tömörkényre, majd Csanytelekre helyezték át édesapját, így a családnak is költöznie kellett. Az elemi iskola öt osztályát Csanyteleken végezte el. 1919 januárjában apja, 37 évesen, tbc-ben meghalt. 1920 tavaszán anyja nővére, taníttatása érdekében magához vette az árva gyermeket. Középiskolai tanulmányait, így Budapesten 1927-ben a Barcsay utcai (ma Madách Imre) gimnáziumban fejezte be. Az érettségi vizsgát alighogy letette, a két nyári hónapot a gróf Széchenyi családnál a Vas megyei Rumon töltötte, hogy az árván maradt Móric grófot a gimnázium 7. osztálya vizsgájára felkészítse. A rumi kastélyban sokat látott és tapasztalt. Bepillanthatott az arisztokrácia legfelső köreinek életébe. Családtagként kezelték és tanár úrnak szólították. Visszaemlékezésében olvasható, hogy ebben az időszakban tanult meg jól németül, és angolból és franciából is „ragadt rá" valami. Egyetemi tanulmányai alatt, Szekfű Gyula tanítványa volt, mint az Eötvös Kollégium tagja. Tanulmányait 1933-ban tanári vizsgával és egyetemi doktorátussal fejezte be.[979]
1933 őszétől 1934 nyaráig Szekfű Gyula ajánlásával a Bécsi Magyar Történetkutató Intézet rendes tagja volt. A bécsi állami levéltárban történelmi kutatást végezett, ugyancsak a mentora Szekfű Gyula által javasolt anyagban.[980]
Hazatérése után két évig állástalan diplomás volt, majd az Magyar Országos Levéltárnál dolgozhatott 1936. július l-jétől, mint gyakornok. Az 1933-tól 1949-ig tartó időben, főnökei utasítására különböző levéltári munkát végezett, a levéltár irodájában, a kutatótermi szolgálatban, majd a helytartótanácsi anyag referense lett, gyakorlatilag végig járta a „szamárlétrát". 1978. november 30-án történt nyugdíjazásáig megszakítás nélkül a

[977] MNL HBML IV. 1406/b. 32701/1934. vö. Csobán Endre: Az észak-amerikai Egyesült Államok új központi levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 349−353., uő: Az észak-amerikai Egyesült Államok új központi levéltárának munkája. In: Levéltári Közlemények, 1938. (16. évf.) 345−352.
[978] Csobán Endre−dr. Csűrös Ferenc (főszerk.): A város múltja, jelen és jövője rövid áttekintésben. Vármegyei Könyvkiadó, Budapest, 1931. (Magyar Városok Fejlődése című sorozat), Csobán Endre (szerk.): Debrecen sz. kir. város és Hajdú megye. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala. Budapest, 1940.
[979] Disszertációja címe: A magyar királyi helytartótanács gazdasági és népvédelmi működése III. Károly korában. Budapest, 1933.
[980] UJVÁRY, 1996. 187−188.

levéltár alkalmazottja volt. A történettudomány művelését sem hanyagolta el. Számos tanulmányán és cikkén kívül két nagyobb volumenű könyvet is írt.[981] A hatásuk nem maradt el. 1942-ben Baumgarten-díjat kapott és Szekfű Gyula mellett egyetemi magántanár lett, akinek a megbízásából 1939 óta már proszemináriumi órákat tartott az egyetemen. Sőt a hiánypótló közigazgatás-történeti kötet megírásáért 1949 márciusában a Kossuth-díj kisebbik fokozatával tüntették ki, áprilisában, pedig az Országos Levéltár vezetésével bízták meg.[982]

1950-ben jelent meg az 1848/49-i minisztérium levéltára,[983] 1951-ben pedig Iratok az 1848-i magyarországi parasztmozgalmak történetéhez.[984] Az egyetemen Kosáry Domokossal megosztva Szekfű Gyulát helyettesítette, amíg tanszék vezetését betöltötték. 1949-ben Lederer Emma megindította a levéltárosképzést, amelyben Ember Győző, mint címzetes egyetemi tanár nyugdíjazásáig részt vett. A Történelmi Társulatnak 1949-ben történt átszervezésétől egyik alelnöke, majd Molnár Erik halála után két perióduson át elnöke volt. A Századok szerkesztésében is részt vett.

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat történelmi szakosztályában egy ideig elnök volt.

Sokszor vett részt külföldi történész és levéltáros kongresszusokon, tanulmányutakon. Amerikában fél évet, Lengyelországban egy hónapot töltött.[985] Három évtizeden át volt az Országos Levéltár főigazgatója. A levéltári anyag ma is érvényes egységes rendszerének kialakítása, alapleltárak készítése, és az intézmény közel 35 000 folyóméteres iratállományának a középszintű rendezése igazgatósága idején valósult meg. A mai kutatói munka a vezetősége idején keletkezett rendezési, segédletkészítési munkák nélkül

---

[981] Ember Győző: A magyar királyi Helytartótanács ügyintézésének története 1724−1848. Bp., 1940., uő: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Bp., 1949.

[982] A Magyar Tudományos Akadémián már 1943-ban levelező tagnak jelölte, de nem fogadták el, mert túl fiatalnak tartották. 1945-ben levelező tagságot kapott. Az akadémia átszervezésekor, 1949-ben a II. osztály titkára lett. Utóbb, amikor a titkári címet már az elnökhelyettesi váltotta fel, ezt a funkciót is hosszabb ideig töltötte be. Magyar Tudományos Akadémia: http://old.mta.hu/tortenetitar?PersonId=28452. (2017. 04. 20.)

[983]Az 1848 /49-i minisztérium levéltáráról szóló a tervezett négy sorozat közül egy másiknak lett az első kötete.

[984]Ember Győző: A Magyar Királyi Helytartótanács gazdasági és népvédelmi működése III. Károly korában, 1933., uő: Magyarország és az Államtanács első tagjai [pótfüzet], Századok, 1935. uő: A Magyar Királyi Helytartótanács ügyintézésének története 1724−1848, Budapest, 1940., uő: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig, 1946., uő: A magyar parasztmozgalmak 1848-ban, Budapest, 1949., uő: Az 1848/49-i minisztérium levéltára, Budapest, 1950., uő: Iratok az 1848-i magyarországi parasztmozgalmak történetéhez. Budapest, 1951., uő: A levéltári segédletek, Budapest, 1958., uő (szerk.): A magyar állami levéltárak fondjegyzéke, I-III.,Budapest, 1959−1963., uő (szerk): A Magyar Országos Levéltár fondjainak és állagainak jegyzéke. Budapest, 1975., uő: Az újratelepülő Békés megye első összeírásai, 1715−1730, Békéscsaba, 1977., uő (szerk.): Levéltári terminológiai lexikon. Budapest, 1982., uő: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén. Budapest, 1988., uő (társfőszerk., társszerző): Magyarország története 1686−1790, I-II. Budapest, 1989.

[985] Erdmann Gyula: Arcok a magyar levéltárakból. Beszélgetés Ember Győzővel. In: Levéltári Szemle, 1989. (49. évf.) 1. sz. 37−48.

elképzelhetetlen lenne.[986] Nyugdíjas évei alatt sajtó alá rendezte korábbi kutatásain alapuló forrásközléseit, tanulmányait. Hagyatéka a MNL Országos Levéltárban kutatható.[987] Levéltári Közleményekben két tanulmányban jelent meg tudományos munkásságának ismertetése.[988]

1937-ben megházasodott, 1941-ben kislánya született.

Ember Ödön (Debrecen, 1915. június 2. − ?)

A debreceni tanárvizsgáló bizottság kiállított oklevele szerint történelem, földrajz szakon középiskolai tanári képesítését jóváhagyták, ezután a debreceni tudományegyetemen bölcsészdoktori képesítést szerzett.[989] 1942. január 2-án Udvarhely vármegye főlevéltárnoki állásra Dr. Sebesi Ákos megyei főispán jelölte.[990] 1942. február 1-e és 1943. március 20. között az 1929. évi 11. tc. 13§-ában előírt egy évi gyakorlószolgálatot a 9300/1935. III. VKM sz. rendelet 22§-ban megállapított határidő belül teljesítette. 1942. február 4-én az Országos Levéltárban fogadalmat tett.[991] A gyakorlat első öt hónapját az Országos Levéltárban 1942. június 30-ig töltötte. 1942. július 1-én kérte az első 5 hónap igazolását Székelyudvarhelyről.[992] Így 1943. május 7-én a Magyar Nemzeti Múzeum tanácsa igazolta, így a törvényhatósági levéltárnoki állás végleges minőségben való betöltésére képesítették.[993]

Udvarhely vármegye főlevéltárnoka lett. 1943. január 20. és március 20. között Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei levéltárban volt gyakorlaton, ahol a levéltári ügyvitellel,

---

[986] ERDMANN, 1989. 37−48.

[987] MNL OL P 2093. Ember Győző hagyatéka. 20. sz. 29,69 ifm. Vásárlás: 511/1994 OL sz. illetékesség: 6468/1998 OL sz. A rendezés során elő került, a fondba nem tartozó, máshová helyezett iratok: P 2219 (1. doboz 0,16 ifm.) Szekfű Gyula iratai: kéziratos egyetemi előadás vázlatait, a Kossuth-emigráció 1852−1859. évi londoni szakaszához végzett levéltári kutatások adatait tartalmazza. MNL OL P 1568. Baranyai Béla iratai. 37. tétel, (7. doboz). 0,14 ifm.- Einrichtungswerk kézirata, kinyomtatott és kiszedett szövegrészek, adatgyűjtés, jegyzetek MNL OL P 1818. Kossányi Béla iratai. 11. tétel, (1. doboz). 0,01 ifm. Adatgyűjtés MOL történetére, dolgozóira 6485/2006 OL sz.

[988] JUDÁK, 1994. 23−26.

[989] MNL OL Y 1. 51/1942. 1. f. 1942. február 4-én Ányos Lajos OL. Igazgató előtt esküt tett MNL OL Y 1 51/1942. 2. f. 693 szám, 751-1940., M. K. gr. Tisza István Tudományegyetem 3462-1939/40. et. sz. a. kiállított bizonyítványa.

[990] MNL OL Y 1. 51/1942. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa ezután értesítette az Országos Levéltárat, hogy Ember Ödön kezdje meg az előírt egy évi gyakorlati szolgálatát.

[991] MNL OL Y 1. 771/1943. 14. f.

[992] MNL OL Y 1. 771/1943. 11. f. 1942. június 30-ig kapott szabadságot 1942.01.26-án Szent-Királyi Kálmán alispántól.

[993] MNL OL Y 1. 771/1943. A gyakorlat előtt ideiglenesen kinevezett levéltárnok volt.

ügykezeléssel, elintézési móddal a levéltár beosztásával, és kezelésével ismerkedett meg.[994]

Fára József (Gyulafehérvár, 1884. december 2. – Budapest, 1958. július 12.)

Családját az 1950-es években keletkezett önéletrajzában székely honvéd-határőrként emlegette. A határőrség megszűnte után nagyapja Fára Antal gazdálkodással foglalkozott, édesapja Fára György pedig csizmadia lett.[995] Anyja Timisán Mária görög katolikus vallású volt, akinek apja Timisán Miklós kőművesként kereste a család mindennapi betevőjét.[996]

Fára György és Timisán Mária 1884. január 12-én kötöttek házasságot, amelyben nyolc gyermek született, elsőként József.[997] A fiú születése után a család Gyulafehérvárról a közeli Borbándra költözött.[998] Fára József itt végezte elemi iskoláját. Tizennégy éves koráig a szünidőben gazdálkodó apai nagyapjának segített, majd különböző irodákban dolgozott, hogy tankönyvei árát elő tudja teremteni. 1894-ben tanulmányait a Gyulafehérvári Római katolikus Főgimnáziumban folytatta. Gimnazista évei alatt özvegy anyai nagyanyjánál lakott.[999]

1902-ben érettségi vizsgát tett. Bizonyítványa nem volt színjeles, a „szabályszerű" erkölcsi magaviselet mellett magyar nyelv és irodalomból „jó", német nyelv és irodalomból „elégséges" történelemből „jó" matematikából „jó" és fizikából szintén „jó" minősítést kapott.[1000] Az érettségi után saját megfogalmazása szerint: „*másfél éven át tapogatóztam az életpálya keresésében.*"[1001] Felsőfokú tanulmányait a Gyulafehérvári Püspöki Papnevelő Intézetben 1903. szeptember 1-jén kezdte meg. Miután nem érzett elhivatottságot a papi pálya iránt, innét 1904. január 5-én kilépett. Az intézet igazolása szerint: „*mint első éves teológus növendékpap az előadásokat rendesen látogatta, többször felet az előadott kérdésekről és magát tisztességesen viselte*."[1002]

---

[994] MNL OL Y 1. 771/1943. 5. f.
[995] MNL OL P 2259. 1. tétel, 1 pallium, (1. doboz). Fára József iratai, önéletrajz, 1952. augusztus 21. Római katolikus vallású volt a Fára család.
[996] MNL OL P 2259. 3. tétel, 2. pallium, (1. doboz). Édesapja görög keleti vallást gyakorolt, de Fára anyukája édesanyja Ross Zsófia görög katolikus vallását követte.
[997] MNL OL P 2259. 3. tétel, 2. pallium, (1. doboz).
[998] MNL OL P 2259. 3. tétel, 2. pallium, (1. doboz). Édesapja szülőfaluja volt a település.
[999] MNL OL P 2259. 1. tétel, 1. pallium, (1. doboz). Önéletrajz, 1951. január 23.
[1000] MNL OL P 2259. 1. tétel, 2. pallium, (1. doboz). Érettségi Bizonyítvány 1902. június 11.
[1001] MNL OL P 2259. 1 tétel, 1 pallium, (1. doboz). Önéletrajz, 1951. január 23.
[1002] MNL OL P 2259. 1 tétel, 2. pallium, (1. doboz). A Gyulafehérvári Püspöki Papnevelő Intézet Igazgatósága által kiállított elöljárósági bizonyítvány, 1904. január 5. A kilépés valódi okát nem tárta fel, 1951. január 23-án keletkezett önéletrajzában kísérletezésként aposztofálta ezt a négy hónapot.

A papnevelőből való kilépése után néhány nappal 1904. január 18-án beiratkozott a kolozsvári Magyar királyi Ferencz József Tudományegyetem Bölcsészeti- Nyelv és Történettudományi Karára történelem és földrajz szak I. évfolyamának második félévére.[1003] Tanulmányi előmeneteléről tanárainak leckekönyvében tett bejegyzései tanúskodnak. Szádeczky Lajos, aki korai magyar történelmet adott elő bejegyzése szerint „*jelesül kollokvált, igen szorgalmas*".[1004]

Vajda Gyula dékán, aki a középkori magyar művészettörténet óráit tartotta „*dicséretesen kollokvált*," bejegyzést írta be kézjegyével. Fára egyetemi tanulmányai alatt mindvégig a legjobb minősítéseket kapta.[1005]

1908. június 3-án sikeresen teljesítette tanári alapvizsgáját, magyar nyelv- és irodalomból, valamint történelemből és földrajzból, majd június 26-án abszolvált. A következő év tavaszán a kolozsvári középiskolai tanárvizsgáló bizottság elnöksége értesítette diplomafeladatairól. Történelemből a „Történetírásunk a XVII. században" című dolgozatot Szádeczky Lajos professzor irányításával kellett elkészítenie, amíg földrajzból Cholnoky Jenő konzulenshez „A rómaiak bányászata Erdélyben" címmel kellett szakdolgozatot írnia.[1006] Fára József egyetemi tanulmányai után különböző arisztokrata családoknál vállalt nevelő munkát. Keresetével özvegyen maradt édesanyját és hat kisebb – időközben egy kisebb testvére meghalt - testvérét támogatta. Először az Arad megyei Mácsán[1007] vállalt munkát. Majd a Szabolcs vármegyei Vaján gróf Vay Ádám gyermekeinek nevelője lett.[1008]

Katonai felmentése miatt az első világháború harctéri poklából kimaradt.[1009]

Fárát a tanítás mellett érdekelte a közgyűjteményi kutatómunka 1914-ben az országos levéltár vizsgáló bizottság előtt országos levéltár kezelői tisztség vizsgát kiváló minősítéssel tette le.[1010] 1917-ben a gróf Zichy-Meskó családnál volt nevelőtanár, a Sopron

[1003] MNL OL P 2259. 1. tétel, 2. pallium, (1. doboz). Önéletrajz, 1951. január 23.
[1004] MNL OL P 2259. 1. tétel, 2. pallium, (1. doboz). Leckekönyv
[1005] MNL OL P 2259. 1. tétel, 2. pallium, (1. doboz). Leckekönyv
[1006] MNL PML IV. 408-b. 6987/1947. Fára József életrajzi adataival kapcsolatban kiadott lexikonok meglehetősen pontatlanok. Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar Életrajzi Lexikon (MÉL) I. kötet Budapest, 1967. 463−464. A MÉL szerint Pécsen 1906-ban szerzett Bölcsészdoktori diplomát. Ezt a hibás adatot vette át a Zalai életrajzi kislexikon. In: (szerk.): Fatér Bernadett: Zalai életrajzi kislexikon. Zalaegerszeg, 2005. 86.]
[1007] Ma: Macea, Románia
[1008] MNL OL P 2259. 1. tétel, 2. pallium, (1. doboz). Szerződés gróf Vay Ádám és Fára József között, 1909. augusztus 23.
[1009] MNL OL P 2259. 1. tétel, 2. pallium, (1. doboz). Egy községi bizonyítvány hiteles másolata igazolta, hogy 1906-ban megjelent Alvinczon egy sorozáson, majd 1907 tavaszán tartott újabb sorozáson, ahol a katonai szolgálat alól teljesen felmentették. A felmentés oka egészségügyi volt, egyik szemére nagyon rosszul lát.
[1010] MNL OL P 2259. 1. tétel, 144. (1. doboz).

vármegyei Fülesen.[1011] Zala vármegye főispánja 1917. március 1-jén kelt levelében értesítette Fárát, hogy kinevezte Zala vármegye levéltárosává, és eskütételre jelenjen meg.[1012] 1917 és 1938 között a Zala Vármegyei Levéltár főlevéltárnoka volt 1926-ban pedig Pécsett bölcsészeti doktori címet szerzett.[1013] 1928-ban, majd 1936-ban Bécsben kutatott.[1014]

Fára Józsefet 1938. július 4-én Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja nevezte ki a megye főlevéltárnokává. Hivatali esküjét 1938. július 15-én tette le.[1015]

Fára József 1950. november 25-én elkerült a megyei levéltár éléről és a Levéltárak Országos Központja (a továbbiakban: LOK) tudományos osztályának osztályvezető helyettese lett.[1016] Borsa Iván hathatós közbenjárásának köszönhetően 1953-ban eltávolították a LOK-ból. 1958-ban bekövetkezett haláláig egy ipari cég irattárában dolgozott. A levéltárnoki munka mellett elődeinek munkásságáról is megemlékezve, megírta a Zala Megyei Levéltár történetét, amely 1935 és 1936 között két tanulmányban jelent meg a Levéltári Közlemények hasábjain.[1017]

A Zala megyei évek során helytörténeti kutatásokat is végzett. A helyi lapokban tucatnál is több történeti témájú cikket publikált a megyéről, Zalaegerszegről és az ott élt neves történeti személyekről.[1018] A szabadságharc centenáriumára készített forráskiadványán, Széchenyi és Kossuth szereplése Pest vármegye közgyűlésein, kívül nem egy szakmai kérdés megoldását segítette az anyakönyvezésről, az iratanyag védelméről megjelent tanulmányaival.[1019]

Fülesen ismerte meg feleségét a nála tizennégy évvel fiatalabb Mersits Johannát (Jankát).

Fára első gyermeke Mária Magdolna Terézia 1922-ben Zalaegerszegen született. Ekkor a Rákóczi út 55. szám alatt lakott a család. Második gyermeke 1924 szeptemberében szintén Zalaegerszegen született, de ekkor már a Péterdomb 5. számú ház volt a lakhelyük.

[1011] Ma: Nikitsch, Burgenland, Ausztria.

[1012] MNL PML IV. 408-b. 6987/1947. Törzskönyvi lapján 1917. március 17-ei eskütétel szerepelt. vö. MNL OL P 2259. 1 tétel, 1 pallium, (1. doboz). Önéletrajz 1952. augusztus 21. Ebben eskütételként 1917. március 15-e szerepelt.

[1013] MNL PML VIII. 706-c/1. XI. kútfő. 465/1963. lt. sz.

[1014] MNL OL K 830. Bécsi Magyar Történeti Intézet iratai. 303/1929 3−5. vö. MNL OL K 726. 303/1929. Jelentés 1929. április 6.

[1015] MNL PML IV. 408-b. 1231/1939. Nem tudni, miért hagyta el Zalaegerszeget. Valószínű gyermekei megfelelő iskoláztatását Budapesten tudta elképzelni.

[1016] MNL PML XXIII. 3-a. Pest Megyei Tanács VB Titkárságának általános iratai. Fa 006-26/1950

[1017] Fára József: Zala vármegye levéltára I. közlemény. In: Levéltári Közlemények, 1935. (13. évf.) 216−232., Fára József: Zala vármegye levéltára II. közlemény. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 172−195.

[1018] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 485/1948. lt. sz. A teljes bibliográfia megjelent: Horváth Adrienn: Fára József bibliográfia. In: Fára József főlevéltárnok emlékezete, 2013. 135–145.

[1019] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 485/1948. lt. sz. vö. MNL OL P 2259

Harmadik lánya Janka Teréz 1926-ban született, míg az egyetlen fiú József Ferenc György 1929 márciusában látta meg a napvilágot. Az ötödik gyermeke Zsófia Ilona 1935-ben született, ekkor már egy nagyobb polgári lakásban éltek a Hunyadi utca 5. szám alatt.[1020]

Föglein Antal (Bia, 1876. február 22. − Budapest, 1964. február 6.)

1896-ban Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közigazgatási gyakornoka volt. Ezután egyetemi tanulmányokat folytatott, majd sorkatonai szolgálat vonult be. 1904-ben Baranya Megye allevéltárnoka lett. Ettől kezdve harmincöt éven ét szolgálta a magyar levéltárügyet. Zólyom vármegye főlevéltárnoka, majd 1920-ban az Országos Levéltár főlevéltárnoka lett. Legtöbb tudományos cikkébe a megyei levéltárak történetét vizsgálta. Egymáshoz illeszkedő tanulmányok sorozatában feldolgozta Magyarország megyei levéltárainak történetét, keletkezésüktől az 1848−1849. évi átalakulásig, majd további sorsukat a szabadságharc utáni Önkényuralom idején. Tanulmányai a feudáliskori vármegye egyes intézményeit ismertették, a megyei apparátus kialakulásába és működésébe engednek betekintést. Foglalkozott a II. József-kori országos összeírással és történeti segédtudományokkal is.[1021]

Tanulmányai gondos kutatással készültek, maradandó értékű művek. Ezek sorát nyugdíjba vonulása után, hajlott korában is tovább gyarapította, legutolsó tanulmánya 80. évén túl jelent meg.[1022]

[1020] KÁLI, 2012. 17.

[1021] Föglein Antal: Zólyom vármegye levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1923. (1. évf.) 150−164., uő: Zólyom város XIII−XVI. századbeli okiratai. In: Levéltári Közlemények, 1925. 235−242., uő: Baranya vármegye levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1927. (5. évf.) 215−244., uő: Sopron vármegye levéltára az 1921. évi kényszerköltözés után. In: Levéltári Közlemények, 1927. (5. évf.) 1927. 274−282. o., uő: Pest vármegye levéltárának rendezése. In: Levéltári Közlemények, 1930. (8. évf.) 1930. 271−284., uő: A "Conscriptio Josephina" sorsa. In: Levéltári Közlemények, 1931. (9. évf.) 112−126., uő: Tolna vármegye levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1932. (10. évf.) 67−91., uő: Gömör vármegye levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1933. (11. évf.) 208−222., uő: A vármegyei levéltárak Mária Terézi korában. In: Levéltári Közlemények, 1935. (23. évf.) 158−170. uő: A vármegyei nótárius. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 149−171., uő: A vármegyei jegyzőkönyv. In: Levéltári Közlemények, 1938. (16. évf.) 142−167., uő: A vármegyei levéltárak első állandó őrzőhelyei. In: Levéltári Közlemények, 1942−45. (20−23. évf.) 196−254., uő: Iratpusztítás és levéltárcsonkítás az önkényuralom alatt. In: Levéltári Közlemények, 1955. (26. évf.) 48−60., uő: A vármegyei levéltára II. József korában. In: Levéltári Közlemények, 1958. (29. évf.) 83−102., uő: A vármegyei levéltárak a XIX. század első felében. In: Levéltári Közlemények, 1960. (31. évf.) 175−204., uő: A vármegyei levéltárosi állás kialakulása. In: Levéltári Közlemények, 1966. (37. évf.) 32−62.

[1022] Varga Endre: Föglein Antal (1876−1964). In: Levéltári Közlemények, 1964. (35. évf.) 1. sz. 142.

Gouth Kálmán (Kemenesmagasi, 1912. május 6. – Budapest, 1949. december 23.)

Édesapja MÁV-altiszt volt, a szombathelyi, majd a budapesti fasori gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. A budapesti egyetemen, történelem-latin szakon tanult tovább, Mályusz Elemér és Szentpétery Imre tanítványa volt, akiknél 1936-ban doktorált.

Egy évig díjtalan gyakornokként dolgozott Szentpétery professzor mellett. 1937-től az aszódi evangélikus gimnáziumban tanított Gyóni Mátyással. 1938-ban francia ösztöndíjjal Párizsban képezte tovább magát. A gyakorlóévéből a Soproni városi levéltáránál német nyelvű levelek olvasásával töltött el.1940 és 1944 között Kolozsvár város főlevéltárosa. A Kolozsvári Szemle, Erdélyi Múzeum, Hitel munkatársa.

1944. szeptember 15-e után Kolozsvár polgármesterének utasítására a városi levéltár egy részét Szombathelyre szállították. Gouth nem akart Szálasi Ferencre felesküdni, a Teleki Intézetben bujkált. 1945. januárjában szovjet fogságba került, a gödöllői gyűjtőtáborba, majd a romániai Focsaniba, végül a Szovjetunióba került. A lágerélet megtörte gyenge idegrendszerét, ráadásul koholt vádak alapján egy évig büntető táborban tartották. 1948. október 20-án tért haza, 1949 elején állást kapott az MTA Történettudományi Intézetben, nagy kutatási tervek foglalkoztatták, de egészsége csak átmenetileg javult, búcsúlevelet hagyott hátra, és Érd mellett egy kanyarban vonat elé vetette magát.[1023]

Hadnagy Albert (Dálnok, 1901. január 21. – Szekszárd, 1967. május 26.)

1901-ben Székelyföldön született, szegény sorsú szülők ötödik gyermekeként. Édesapja Hadnagy Pál postamester, édesanyja Szervatiusz Lenke tanítónő volt. A sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban 1919-ben kitűnőre érettségizett. 1920-tól Budapesten folytatta tanulmányait, ahol az Eötvös Kollégium tagja volt. Olyan kiváló tanárok oktatták, mint: Angyal Dávid, Domanovszky Sándor, Madzsar Imre, Ballagi Aladár, Cholnoky Győző, Gombócz Zoltán és Hóman Bálint. 1924-ben tanári, majd bölcsészdoktori képesítést szerzett. Majd két évig a Bécsi Magyar Történeti Intézet ösztöndíjasa volt. Kutatási témája az 1790/1791. évi erdélyi országgyűlés története, valamint Károlyi Árpád megbízásából Batthyány-minisztérium okirattárának gyűjtési és másolási feladatait is ellátta. Szekfű Gyula „munkatársaként" készítette el a „*Magyar államnyelv*" című kötet

[1023] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 1. szn./1944. lt. sz. 14−15. f. vö. http://multkor.hu/20120330_gouth_kalman (2017. 10. 02.)

indexét.[1024] 1926. július 1-én Kovách Aladár nyugdíjazása miatt meghirdették Tolna vármegye főlevéltárnoki állását. Öten szálltak versenybe az állásért: Bilkei Gorzó János Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tb. okleveles allevéltárnoka, az ottani alispán támogatásával, Sziklóssy Szabó Kálmán okleveles levéltárkezelő a győri polgármester támogatásával, Varga Dezső menekült sóshartyáni nyugalmazott körjegyző, és Kócsi Géza Kolozs megyei Gyulai járás főszolgabírói hivatalának díjnoka. A vármegye a pályázati dokumentumokat szakmai véleményezésre felküldte az Országos Levéltár igazgatójának Dőry Ferencnek. A válaszlevélben a következő sorok voltak olvashatóak: „*…Az egyetlen pályázó tehát, aki szakképzettségére való tekintettel a főlevéltárnoki állásra ajánlható volna, dr. Hadnagy Albert. Jeles eredménnyel tett érettségi vizsga után a budapesti egyetem bölcsészeti karán tanult, szigorlatát a magyar történelem-földrajz szakból dicsérettel tette le. Ezután mint a bécsi magyar történeti intézet tagja Bécsbe küldetett ki, most már másfél évnél hosszabb idő óta az ottani levéltárakban dolgozik. A levéltári szakvizsgálatot is könnyen, kiváló eredménnyel állotta ki. Törvényhatósági levéltárban eddig ugyan nem szolgált; intelligenciájánál fogva azonban joggal várható, hogy a vármegyei levéltári szolgálatba könnyen beletanul, s nemcsak közigazgatási, hanem tudományos téren is megüti azt a mértéket, amelyet - úgy vélem Tolna vármegye az újonnan kinevezendő főlevéltárnokkal szemben fölállítani kíván…*”[1025]

1926. július 1-én nevezték ki Tolna vármegye főlevéltárnokának. Feladatai közigazgatási feladatok voltak, inkább volt útlevél- és földügyi előadó, mint levéltáros. 1934-ig a megyei múzeum vezetője is ő volt. Rengeteg anyagot gyűjtött Tolna megye kulturális történetének megírásához. Sajnos jegyzetei katonai behívása után megsemmisültek. Egyetlen iratmásolat kötet élte túl a második világháborút 1790−1791. évi országgyűlés történetével kapcsolatban még Bécsi évei alatt készített, a forrás felbecsülhetetlen történeti jelentőségét az is fokozza, hogy az eredeti iratok a bécsi tűzvész során megsemmisültek.[1026] 1942-től a levéltári iratanyag biztonságba helyezésén fáradozott. A sorkatonai szolgálat azonban megakadályozta a feladat végrehajtásában. 1943-ban mint elmaradt korosztálybeli katonát besorozták négy hónapot a pécsi híradózászlóaljnál töltött. 1944 márciusában a máramarosszigeti hegyi dandárhoz betegségei ellenére, frontszolgálatra vezényelték. Viszontagságos harctéri események és visszavonulás után a bajorországi Neuburgban

[1024] MNL OL K 830. 2. tétel, 989. f. Jelentés 1925. augusztus 16., 10. vö. MNL OL K 636. 702-60. 14730/1934.
[1025] Gutai Miklós: Ki volt Dr. Hadnagy Albert? (szerk.:) In: A főlevéltárnok. Dr. Hadnagy Albert élete és munkássága. Tolna Megyei Levéltár. Szekszárd, 1991. 7−12. vö. MNL OL Y 1. 1056/1928. 7. sz. 1−3. f.
[1026] Dobos Gyula: A főlevéltárnok. In: Dr. Hadnagy Albert élete és munkássága. Tolna Megyei Levéltár. Szekszárd, 1991. 7−12. Gróf Leiningen-Westerburg Károly életrajza volt disszertációja címe.

kórházi betegként 1945. április 26-án esett amerikai fogságban. A hadifogság után 1946. január 5-én tért vissza Szekszárdra, ahol nemcsak a levélári iratanyag rendbetételével kellett foglalkozni, hanem sokat fáradozott a romba dőlt vidéki kastélyok családi levéltárainak, múzeumi és könyvtárainak megmentéséért is. Az utóbbi feladatra felhatalmazta Némethy Pál alispán 1948. július 1-én: „… *hogy Tolna vármegye területén bárhol az elhagyott kastélyokban, uradalmi épületekben, szóba jöhető intézményeknél, községek irattáraiban stb. szabadon folytathasson mindenre kiterjedő kutatást, és a talált anyagot megítélése szerint Tolna vármegye levéltárának részére igénybe vehesse és elszállíthassa, illetve ennek megtörténtéig megfelelő őrizet alá helyezhesse*."[1027]

Ennek a munkának az eredménye egy tucat muzeális értékű tárgy, festmény, szobor, antik bútor, több ezer könyvtári kötet és 86 ifm családtörténeti iratanyag.[1028]

„*Mint főnök sohasem volt goromba szava beosztottaihoz, tekintélyét hozzáértése biztosította.*"[1029]

Rendszeresen publikált a megyei sajtóban népszerűsítő történeti témájú cikkeket.[1030] 66 éves korában halt meg a Szekszárdi Állami Levéltár igazgatója.[1031]

1936-ban megnősült felesége Dömötör Ilona volt. Házasságukból két gyermek született, Zsolt és Ilona.

[1027] GUTAI, 1991. 10.

[1028] Hadnagy Albert: Tolna vármegye levéltárának pusztulása a II. világháború során. Tolna vármegye Gyűjtőúton Tolna vármegyében1942−1950. In: Levéltári Szemle, 1963. (13. évf.) 1−2. sz. 125−126.

[1029] Balázs Péter: Hadnagy Albert (1901−1967) In: Levéltári Közlemények, 1967. (38. évf.) 1. sz. 135. vö. Szedő Antal: Hadnagy Albert (1901−1967). In: Levéltári Szemle, 1967. (17. évf.) 2. sz. 567–568. vö. MNL OL Y 1. 286/1941. Tolna vármegye 2. f.

[1030] Hadnagy Albert: Török világ Őcsényben. A Sörös család szomorú sorsa. In: Tolnai Napló, 1956. 05. 13. (13. évf.) 112. sz. 4., uő: Tanulmányok Tolna megye parasztságának XVIII. századi történetéből. In: Sárköz, 1956. 2. sz. 31−38., 1 uő: Tanulmányok Tolna megye parasztságának XVIII. századi történetéből. In: Sárköz, 1956. 3−4. sz. 30−36., uő: Ki volt Háry János? Háry János és kora. In: Tolnai Napló, 1956. 11. 02. (13. évf.) 260. sz. 13. uő: Szekszárd város küzdelme a gimnáziumért 1793−1813. TML Könyvtárának kézirattára. A tervek másolatai az OL-ból., uő: Tolna megye szabadságharcos népköltészeti hagyományai. Szemelvények Varga Antal 1848−1849-es honvédőrmester levelesládájából. In: Sárköz, 1956. 1. sz. 21−22.

[1031] MNL TML XIV. 22. Dr. Hadnagy Albert főlevéltárnok iratai. Hadnagy Albert: Jegyzetek Rácegrespuszta múltjához. Kézirat, uő: Boszorkányság, babonaság, betyárság Tolna megyében a XVIII−XIX. században. Kézirat. uő: Liszt Ferenc Tolna megyei tartozódása és levelezése. Kézirat, uő: Damjanich János tábornok búcsúlevele. Kézirat, MNL TML VIII. 701. Tolna Megyei Levéltár iratai, uő: Önmarcangolásunk - Történelemhamisítás. „*Kitaláltuk az önmagát megugató kutyát*" Kézirat, 1920−2005., Szedő Antal: Hadnagy Albert. In: szerk: Dobos Gyula: A főlevéltárnok. Dr. Hadnagy Albert élete és munkássága. Tolna Megyei Levéltár. Szekszárd, 1991 35−166. E kötetben nem szereplő cikkek, tanulmányok főbb adatai 164. Újságcikkek a levéltári munkáról dr. Hadnagy Albert irányítása alatti időkből. 165−166.

Házi Jenő (Vásárút, 1892. április 16. − Sopron, 1986. február 10.)

Házi Jenő 1918 és 1950 között Sopron város főlevéltárnoka volt. Az édesanyja papnak szánta, ezért beíratta a pozsonyi királyi katolikus gimnáziumba, ahol 1910-ben érettségizett. Közben a papi pálya iránti érdeklődését elveszítette, ezért az érettségi után a budapesti egyetem bölcsészettudományi karára iratkozott be történelem és földrajz szakra. Egyetemi tanulmányai alatt nagy hatást gyakorolt rá Békefy Rémig, a budapesti egyetem művelődéstörténeti intézetének igazgatója, aki egyúttal professzora is volt. A latin nyelvű oklevelek olvasására Fejérpataky László, a Nemzeti Múzeum igazgatója tanította meg. Még egyetemi hallgatóként 1913-ban a vakációt, a saját költségén szállodában lakva, Bécsben töltötte, ahol az Állami Levéltárban és az Udvari Kamarai Levéltárban oklevelet olvasott. Itt ismerkedett meg Szekfű Gyulával, aki megtanította a régi német nyelvű írások olvasására, és a német nyelvű források, iratok kezelésre. 1914-ben fejezte be tanulmányait, tervei szerint egy évre tanulmányi ösztöndíjjal Franciaországba szeretett volna kijutni. Mindez azonban megsemmisült, mert 1914. augusztus 1-én be kellett vonulnia katonának. 1918 szeptemberében szerelt le. Időközben elveszítette hivatásérzetét a tanári pálya iránt is. 1917-ben doktorált. Majd még ebben az évben letette a levéltárkezelői szakvizsgát az Országos Levéltárban. A tanfolyam alatt jó kapcsolatokat alakított ki, személy szerint Csánki Dezső főigazgatóval, aki fölhívta a figyelmét, hogy Sopronban megüresedett a levéltárnoki állásra. Pártfogásával Házi Jenőt kinevezték az állásba, kevéssel az Osztrák—Magyar Monarchia összeomlása előtt, 1918. szeptember 17-én. Ettől kezdve itt volt állásban 1950-ig, amikor is egyik napról a másikra nyugdíjazták. A városi anyag rendezése közben határozta el, hogy a gazdag középkori anyagot forráskiadványban közrebocsátja.[1032] A Soproni polgárcsaládok 1535 és 1848 között történetét alapos forrás feltárás után adta ki. Ez az egyik legjelentősebb várostörténeti forráskiadvány, amely magyar nyelven megjelent. 1921-ben kezdte el az adatok gyűjtését minden családról. Hamarosan több mint 10 ezer cédulája volt. Aztán, ha a későbbi években további adatokat talált, akkor azokat mind feljegyezte ezekre a cédulákra. Így évek múltán a megírandó munkához már 100 ezer adattal rendelkezett.[1033]

[1032] Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I. Oklevelek és levelek, 1162−1406-ig. Sopron, 1921. További 12 kötet a kutatás számára kikerülhetetlen forráskiadvány látott napvilágot 1944-ig.
[1033] Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535−1848. I–II. Kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

Rendszeresen kutatott a bécsi Állami Levéltárban, az Udvari Kamarai Levéltárban.[1034] Pozsony megye történeti földrajzának megírásához forrásokat gyűjtött az Alsó-ausztriai Tartományi Levéltárban, valamint Pozsonyban, Nagyszombaton, Esztergomban, Győrött a káptalani levéltárban, Szombathelyen, Veszprémben, Körmenden.[1035]

A körmendi családi levéltár gazdagságára még Csánki Dezső hívta fel a figyelmét.[1036]

1937-től részt vett a Soproni Szemle szerkesztésében, a következő évben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. Választmányi tagja volt a Magyar Történelmi Társulatnak. A soproni oklevéltár mellett számos tanulmánya jelent meg a Szemle és más folyóiratok hasábjain.[1037]

1950-ben a levéltárak államosításakor nem tartottak igényt további szolgálatára, 58 évesen nyugdíjazták. Visszavonulva folytatta munkáját. Történelemkutatói tevékenységét tovább folytatta, forráspublikációi, cikkei mellett óriási anyaggyűjtést folytatott és kéziratban elkészült soproni törvénykönyv publikációja, a középkori Pozsony megye történeti földrajza és sok más kisebb nagyobb írása.[1038]

Hivatástudata a következő mondatokban foglalható össze: „*A történelmi alapfolyamatok lényegében ismertek, s ezek a levéltári kutatással csak kiegészíthetők, finomíthatok. Mindamellett a levéltári adatok nagyon fontosak, s alkalmasint annyira értékesek és jelentősek, hogy ez a kutatás a történelemtudomány számára változatlanul nélkülözhetetlen.*”[1039] Hagyatéka Sopronba és Szombathelyen kutatható.[1040]

[1034] 1926-ban, 1927 első és 1928 második félévében 6-6 hétig kutatott Bécsben. MNL OL K 830 2. tétel, 965. f. Jelentés 1927. február 2., Jelentés 1927. július 18.vö. Klebelsberg Évkönyv, 1933. epa.oszk.hu/02600/02604/.../EPA02604_klebelsberg_evkonyv_1933_398-412.pdf (2017. 04. 20.) 1924/1925. 400.,1925/1926. 401., 1926/1927. 403., 1928/1929. 407.

[1035] Házi Jenő: Pozsony vármegye középkori földrajza. In: Műhely, 1986. 53−55. Egyébként a családi levéltárak hallatlan gazdagságára Csánki Dezső, az Országos Levéltár egykori igazgatója hívta fel a figyelmét. Ö részben ezek alapján írta meg Magyarország középkori földrajzát négy kötetben. A Pozsony megye középkori földrajzáról negyven év alatt már vagy 12 ezer cédulát gyűjtött össze. Mindegyik egy-egy oklevél adatait tartalmazta.

[1036] A Batthyányak, akik itt a Dunántúlon, a mohácsi vész után emelkedtek fel, megkapták a Németújváry család birtokait, köztük Németújvárt és Körmendet is, és így Vas megyében a legnagyobb birtokosok lettek. Gondosan megőrizték azoknak a családoknak a levéltári anyagát is, amelyekkel 1550 után összeházasodtak. Így levéltárunkban soproni családok anyaga is megtalálható. A levéltár gazdagságát jól jelezte, hogy a középkorra vonatkozó oklevelek száma a Batthyány család levéltárában több ezer.

[1037]Horváth Zoltán: Házi Jenő élete és munkássága. In: Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Sopron, 1993. 9–25.

[1038] Gecsényi Lajos: Házi Jenő (1892−1986). In: Levéltári Szemle, 1986. (36. évf.) 2. sz. 108.

[1039] Kloss Andor: Évtizedek a levéltár szolgálatában. Beszélgetés Házi Jenővel. In: Levéltári Szemle, 1985. (35. évf.) 2. sz. 69−73.

[1040] MNL GyMSM SL XIV. 98. Házi Jenő levéltárnok iratai. 20. sz. (0,12 ifm)., MNL VaML XXXI. 9. Dr. Házi Jenő főlevéltáros gyűjteménye. (1950−1951).

Herpay Gáspár (Szabadszállás, 1885. október 5. – Debrecen, 1946. augusztus 16.)

Régi református nemesi családból származott. Édesapja Herpay János szabadszállási kisbirtokos volt. 1906-ban a Debreceni Református Főgimnáziumban érettségizett, majd a debreceni Református Teológiai Akadémián református lelkészi oklevelet és tanítói oklevelet szerzett. 1917-ben a debreceni Tisza István Tudományegyetemen bölcsészdoktori oklevelet szerzett: diplomatika, magyar történet és egyháztörténetből. 1910 szeptembere és 1912. február 1-je között a debreceni református főgimnázium vallástanára volt. 1912−1916. között Debrecen város levéltárnoka, majd 1916. június 15-től Hajdú vármegye főlevéltárnoka lett. Az alispáni hivatalban az ország nép- és családvédelem, szociális ügyek, menekült ügyek, vasúti arcképes igazolvány, valamint az anyakönyvi ügyek előadója volt.[1041] A kerületi levéltárak felállításának rendkívüli elkötelezettje volt az 1940-es években. 1944-ben Debrecen és Hajdú vármegyei főispánja, majd alispánja volt.[1042] Debrecen szabad királyi város és a hajdú városok történetét, valamint a debreceni polgári családok történetét, genealógiáját kutatta. Hagyatéka a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában kutatható.[1043]

Felesége kondilói Szász Matild volt, gyermekei Boriska, Tibor, Zsombor, Gábor és Ibolya.

Herzog József (Budapest, 1880. október 26. − Budapest, 1941. december 29.)

A II. kerületi kir. egyetemi katolikus főgimnáziumba (mai neve II. Rákóczi Ferenc Gimnázium) érettségizett. 1925-ben a Budapesti Tudományegyetemen doktori oklevelet szerzett. 1905 november 25-én lépte át először az Országos Levéltár küszöbét, amikor Tasnádi Nagy Gyula és Csánki Dezső előtt tette le a kezelői vizsgát. A kinevezését 1906 február 7-én kapta meg. Csánki Dezső főigazgatósága alatt, Dőry Ferenccel, Lukinich Imrével, Jánossy Dénessel és Baranyai Bélával együtt költöztették át az Országház utcából a Bécsi kapu térre a levéltári iratokat. Később a Helytartótanács, majd a kincstári jogügy igazgatóság anyagát rendezte.[1044] Magyarországot képviselte a szerb-horvát-szlovén

[1041] MNL OL Y 1. 286/1941. Hajdu vármegye 2. f. (230. doboz).
[1042] Ila Bálint: Herpay Gáspár (1885−1946). In: Levéltári Közlemények, 1946. (24. évf.) 350. Sina Miklós egyháztörténelme, 1912. uő: Debrecen város okleveleinek regesztái, uő: Debrecen múltjáról szóló tanulmányai
[1043] Szabadi István: Herpay Gábor, Hajdú vármegye levéltárnoka. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXXIV. Debrecen, 2015. 33−40.
[1044] Herzog József: Az Országos Levéltárban őrzött nádori levéltár 1554−1781. évi iratainak jegyzéke. In: Levéltári Közlemények, 1927. (5. évf.) 1. sz. 1−26., uő: A magyar kamarai levéltár története I. Előzmények

kormány kiküldöttjeivel szemben az első világháborút lezáró békeszerződés levéltári tárgyalásain. Hosszú ideig tagja volt az Országos Községi Törzskönyvbizottságnak, több magyar város, község címerének kormányhatósági megállapítása alapszik az általa készített szakvéleményen. Közben a kutatók egész sora indult el munkájában az általa megjelölt nyomokon. Több mint harmincöt évet töltött a magyar levéltárügy szolgálatában. Már az első hónapok alatt felismerték feljebbvalói a levéltárnoki pályára való különös rátermettségét. Hivatali előhaladása mégis nehezen indult. Nem kevesebb, mint öt évig szolgált országos levéltári tisztként, mikor végre 1912-ben országos levéltári fogalmazóvá nevezték ki. 1915-ben országos allevéltárnok lett, 1919-ben országos levéltárnok, 1922-ben országos főlevéltárnok, 1924-ben országos levéltári igazgatói címet kapott, 1934-ben ben pedig mint főigazgató vette át Csánki Dezső és Dőry Ferenc után az Országos Levéltár vezetését. Mint főigazgatónak egyik legnehezebb feladata volt, hogy az Országos Levéltár különálló jellegét kifejezésre juttassa abban a keretben, amelybe az 1934. évi 8. sorolta. Ugyancsak ez évben a Nemzeti Múzeum Levéltára átkerült az Országos Levéltár anyagába, ennek szerves beillesztését végezte. Ő létesítette a nagy értékű iratfénykép-gyűjteményt, felállította az erdélyi kormányhatósági levéltárakat és előkészítette a levéltári országos főfelügyelet rendszerét. Ráadásul 1935 július 2-án Magyar Nemzeti Múzeum ügyvezető alelnökévé választották. A Magyar Tudományos Akadémia 1936-ban levelezőinek sorába iktatta. Az 1936-ban megalakult Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete levéltári szakosztályának elnöke volt, majd az egyesület alelnöke. Az országgyűlés felsőházának póttagja volt. Részt vett az 1937. március 4-én megalakult Külföldi Magyar Intézetek Kuratóriumának munkájában a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa részéről.[1045]

Hagyatéka az Országos Levéltárban kutatható.[1046]

és szervezés. In: Levéltári Közlemények, 1928. (6. évf.), 1. sz. 1−52. uő: A magyar kamarai levéltár története II. A szervező és a titkos utasítás gyakorlati eredményei. In: Levéltári Közlemények, 1929. (7. évf.), 3−4. sz. 155−192.uő: A magyar kamarai levéltár története III. A levéltár kialakulása. In: Levéltári Közlemények, 1931. (9. évf.) 3−4. sz. 226−283.

[1045] Sinkovics István: Herzog József (1880−1941). In: Levéltári Közlemények, 1942−1945. (20−23. évf.) 409−416.

[1046] MNL OL P 1817. (1904−1942.) 0,11. ifm.

Jánoshegyi Ferenc (1919. − ?)

Jogtudományi doktorátust szerzett.

Nógrád megyében 1942. augusztus 26-án kezdte szolgálatát. 1945-ben Nógrád megye főlevéltárnoka Péczely Ödön orosz hadifogságba esett. 1947. szeptember 9-én Nógrád-Hont vármegye alispánja Jánoshegyi Ferenc vármegyei fogalmazót bízta meg a levéltár vezetésével.[1047]

Jánossy Dénes Antal (Baja, 1891. szeptember 25. – Budapest, 1966. január 22.)

1909-ben Baján érettségizett. A Budapesti Tudományegyetemen jogot tanult, majd államtudományi doktorátust szerzett. Hivatali pályáját 1914-ben a budapesti központi járásbíróságon kezdte, majd bevonult katonának. 1916-ban az Országos Levéltár gyakornoka lett. 1919-ben kezelő, majd 1922-ben fogalmazói szakvizsgát tett. 1923-ban országos levéltárnoki kinevezést kapott. 1926-ban ösztöndíjasként két évet töltött az Amerikai Egyesült Államokban. 1928-tól a VKM-ben miniszteri titkári kinevezést kapott. 1930-ban a bécsi levéltárak kormánymegbízottja lett.[1048] 1930−1936 között a bécsi magyar levéltári delegáció vezetője, és a Történeti Intézet igazgatóhelyettese.[1049] 1936-ban tért vissza Bécsből. Ismét az Országos Levéltár szolgálatába lépett. 1940-től az Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. 1942 februárjában Herzog József halála után az intézmény főigazgatójának nevezték ki. Rendszerezte a munkákat, központosította a kutatószolgálatot, és a kölcsönző szolgálatot. Rendeztette az erdélyi országos kormányszervek levéltárait. A fotóműhely alapjait lerakta. A levéltárba beköltözött, megvédte az iratokat a pusztítástól, sőt több esetbe akadályozta meg az iratok nyugatra szállítását. 1949-ig nyugdíjazásáig a levéltár háborús kárainak helyreállításán dolgozott.[1050] A külföldi levéltárakban, mint például Ausztriában, Németországban, Olaszországban, Franciaországban, sőt az Egyesült Államokban az 1848 utáni diplomáciai kapcsolatokat

[1047] MNL OL Y 7. 460/1947. Nógrád megye jelentése. 1. vö. MNL NML IV. 454-b. 19579/1947.
[1048] MNL OL K 830. 2. tétel, 964−975. f. Jelentés 1926. január vö. MNL OL K 636. 702-60. 14730/1934. Fleischer Gyula kimutatása 1926/1927-ben több mint fél évig volt Bécsben.
[1049] Martonyi János (szerk.): Collegium Hungaricum Szövetség zsebkönyve. Budapest, 1936. 137.
[1050] Jánossy Dénes: Nem állami levéltáraink védelme. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 105−135., uő: A levéltár és légvédelem. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 19−26.

rendszeresen kutatta.[1051] Ebből írta élete fő művét egy háromkötetes forráskiadványt, ami a Fontes-sorozatba jelent meg. Rendszeresen írt a Monarchia és Szerbia diplomáciai kapcsolatáról, sőt a monarchia háborús felelősségéről is.[1052] Hagyatéka az Országos Levéltárban kutatható.[1053]

Jenei Károly (Budapest, 1903. május 22. – Budapest, 1983. április 25.)

Sok gyermekes szobafestő segéd fiaként látta meg a napvilágot. A debreceni gyermekmenhelyen felismerték tehetségét, és beíratták a Nagykállói Állami Gimnáziumban. 1921-ben Egerben papnövendék lett. Négy félév növendékpapság után a bölcsész pálya mellett döntött. 1928-ban államtudományi doktorátussal a zsebében a Debreceni Egyetem Gazdasági Hivatalában, majd az Egyetemi Könyvtárban raktári segédmunkás volt. 1938/1939-ben a bécsi Hofkammerarchivban a szepesi kamara kincstárának történetét kutatta.[1054] 1939. március 1-től a Fejér Megyei Levéltár főlevéltárnoka lett. „…*maradéktalanul szerette a levéltárosi hivatását, amelyet nem kényszerűségből végzett munkának, hanem a tudomány érdekében vállalat nemes szolgálatnak tekintett*.”[1055]

[1051] Jánossy Dénes: Száz éves a londoni Állami Levéltár. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 336−338. uő: Az amerikai levéltárnokok második országos kongresszusa. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 341−344.
[1052] Jánossy Dénes: A központi ügykezelés vezérfonala, Budapest, 1929., uő: Die russische Intervention in Ungarn im Jahre 1849. In: A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyvei 1931., uő: A szerb politika útjai a berlini kongresszustól a szerb királyság kikiáltásáig. In: Károlyi Árpád Emlékkönyv, Budapest, 1933., uő: Die Geheimpläne Kossuths für einen zweiten Befreiungsfeldzug in Ungarn 1849–1854, Pécs, 1936 (Dionys Jánossy néven). uő: Nem állami levéltáraink védelme. In: Levéltári Közlemények, 1936. (12. évf.) 105−135., uő: Great Britain and Kossuth, Budapest, 1937., uő: Die ungarische Emigration und der Krieg im Orient, Budapest, 1939., uő: A modern aktatermelés és a levéltár. In: Levéltári Közlemények, 1940−1941. (14. évf.) 43−55., uő: Der ungarische Lebensraum, Budapest, Leipzig, 1943., uő: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–52, I–II. kötet, Budapest, 1940–1948. uő: Felszabadult levéltárak Somorjától Ipolyságig. In: Levéltári Közlemények, 1938. (16. évf.) 323−330.
[1053] MNL OL P 2272. Jánossy Dénes (1891−1966). 1,69 ifm. A jogi és államtudományi tanulmányok végzése után, 1916-ban került az Országos Levéltárba, amelynek 1942−1949 között főigazgatója volt. 1945−1949 között elnöke volt a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának,és e funkciójából adódóan számos társaság, tudományos tanács és egylet tagja volt, úgyszintén a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (1940−1949). Irathagyatéka e tevékenységi köréből fennmaradt iratokból, valamint történészi munkássága során keletkezett jegyzetekből, köziratokból áll. Elsősorban a 19. század történetével foglalkozott, főbb műveit a Kossuth-emigrációval kapcsolatban írta. A hagyaték főigazgatói tevékenysége után a Levéltárban maradt, valamint a család által a Levéltárnak ajándékozott, egymást szervesen kiegészítő iratokból alakult ki. Bekerülés módja: Tulajdon: 1343/1990. OL. sz. Áthelyezve R 279 alól (6258/2009 OL).
[1054] UJVÁRY, 1996. 219. Külföld 1938/1939. 7.
[1055] Szilágyi Gábor: Jenei Károly (1903−1983). In: Levéltári Szemle, 1983. (33. évf.) 1−2. sz. 244−245.

1956-ban el kellett hagynia Székesfehérvárt, a Budapesti 2. sz. Állami Levéltár (Pest Megyei Levéltár)[1056], Nyíregyházi Állami Levéltár, Központi Gazdasági Levéltár majd az Országos Levéltár IV. osztályának munkatársa lett, ahol a vállalati és pénzintézeti anyagban tudományos igényű középszintű rendezést végzett. A Magyar Országos Levéltár osztályvezetője volt, 1963-tól nyugállományba vonulásáig 1971-ig. A rendelkezésére álló levéltári anyagok segítségével többek között vállalatok, pénzintézetek, földműves szövetkezetek iratairól jelentek meg tanulmányai a Levéltári Közleményekben, a Levéltári Szemlében, a Levéltári Híradóban.[1057]

1967. április 14-én a Magyar Történelmi Társulat Üzemtörténeti Szakosztályának elnöke lett. 1971. július 1-én vonult az Országos Levéltár IV. osztályának éléről nyugdíjba. Könyvtári Szemlében jelentek meg könyvtártudományi cikkei.[1058]

1974 végén a Magyar Történelmi Társulat Üzemtörténeti Szakosztályának vezetéséről is leköszönt.[1059]

Kanyar József (Kaposújlak, 1916. április 29. − Budapest, 2005. január 21.)

Édesapja, idősebb Kanyar József sohasem láthatta gyermekét, mert ő a fia születésekor már az olasz fronton harcolt és ott is halt hősi halált 1916-ban. Az éles eszű fiú a kaposvári főgimnázium kitűnő tanulója lett. Tanárai ösztönzésére az érettségit követően Budapesten,

[1056] Jenei Károly: Pest és Nógrád Megyei Levéltár kísérlete a numerikus rendszerű fond tárgyi átrendezésére. In: Levéltári Szemle, 1962. (12. évf.) 1. sz. 1962. 17−18.

[1057]Jenei Károly− Incze Miklós: A Magyar Tanácsköztársaság történetének forrásai a Központi Gazdasági Levéltárban. In: Levéltári Közlemények, 1959. (30. évf.) 180−208., Jenei Károly: Pénzintézetek és hitelszervezetek a tanácsköztársaság alatt. In: Levéltári Közlemények, 1959. (30. évf.) 313−333., Jenei Károly − Szigetvári István: A tanácsköztársaság mezőgazdasági termelőszövetkezeteinek szervezete és ügyvezetése. In: Levéltári Közlemények, 1959. (30. évf.) 369−387., Jenei Károly: A pénzintézeti üzemi bizottságok működése 1945−1948-ban. In: Levéltári Közlemények, 1960. (31. évf.) 121−137., uő: A Pénzintézeti Központ szerepe a Magyar Tanácsköztársaság bankrendszerében. In: Levéltári Közlemények, 1969. (40. évf.) 37−55., Jenei Károly: A földigénylő bizottságok (1945−1947). In: Levéltári Közlemények, 1970. (41. évf.) 133−166., Jenei Károly−Incze Miklós−Sárközi Zoltán: A Központi Gazdasági Levéltár fondjainak jegyzéke. Bp., 1959., Jenei Károly−Szilágyi Gábor−Várkony György: Az Orion Rádió és Villamossági Vállalat története 1913−1963. Bp., 1964, Jenei Károly−Szekeres György: Az Ikarus Karosszéria- és Járműgyár története, 1899−1980. Bp., 1981.

[1058] Pfeiffer Károly: Gondolatok a könyvtáros képzés kérdéséhez. In: Könyvtári Szemle, Könyvtárak, olvasók és könyvgyűjtők félhavi értesítője. 1934. (1. évf.) 3. sz. 20−21., uő: Tudományos könyvtáraink közötti könyvkölcsönzés szabályozásának fontossága. In: Könyvtári Szemle, Könyvtárak, olvasók és könyvgyűjtők félhavi értesítője. 1935. (2. évf.) 18−20. sz. 147−148., Jenei Károly: Mit várunka városi könyvtártól. In: Fejérmegyei Napló, 1943.06.12. (50. évf.) 132. sz. 2.

[1059] Tóth Róbert (összeállította): Adattár Jenei Károly (1903−1983) műveinek bibliográfiája. Üzemtörténeti Értesítő, 1. sz., Budapest, 1982. 47−64. MNL FML XIV. 27. Jenei Károly főlevéltárnok iratai. Kéziratok: Jenei Károly: A Duna Fejér vármegyei szakaszának áradásai 1942., uő: Székesfehérvár címere és lobogója 1942., uő: Kísérlet a cigány-kérdés rendezésére 1783-ban 1942, uő: Fejér vármegye zászló színe 1942., uő: Hercegfalva község betelepítésének története 1942, uő: Közegészségügyi szolgálat az orvostudomány hősi korában 1943., uő:Tisztviselői gondok a napóleoni háborúk idején 1943., uő:Székesfehérvár a török uralom után 1943.

a Református Teológiai Akadémián kezdte meg felsőfokú tanulmányait, itt kapta meg 1943-ban lelkészi oklevelét. A pécsi egyetem jogi és államtudományi fakultásán pedig doktori fokozatot szerzett. Eközben szerzett tanítói diplomát a nagykőrösi tanítóképzőben is. Közvetlenül a háború előtt Kanyar József 1941/1942-ben segédlelkészként tevékenykedett a Dunamelléki Református Egyházkerületben. A rá következő évtől a Gyáli úti Hadikórházban teljesített tábori lelkészi szolgálatot. A nyilas hatalomátvétel után azonban megszökött a hadseregből és a fővárosban bujkált. A következő esztendőben került vissza a Dél-Dunántúlra. Még a háború idején került kapcsolatba a Magyar Parasztszövetséggel, illetve a fővárosi parasztpárti politikusokkal. Előbb Pécsen dolgozott, mint a Nemzeti Parasztpárt dél-dunántúli kerületi titkára és nemzetgyűlési képviselője, majd pedig a Baranya és Somogy megyei népfőiskolák igazgatója lett Pécsen, Balatonbogláron és a Kaposvár melletti Szarkaváron szervezett paraszt népfőiskolákat. Ezekben az években dolgozott a Pécsi Szabad Szó felelős szerkesztőjeként is.[1060]

1948-tól a Somogy Megyei Könyvtár munkatársa, majd a megyei levéltár levéltárosa lett. 1950-től 1988 januárjáig ő töltötte be a megyei levéltár igazgatói tisztét. Röviddel nyugdíjba vonulása előtt költözött el Somogyból. Hatalmas életművet hagyott az utókorra. A 14 önálló kötet mellett közel félezer helytörténeti tanulmány, ismeretterjesztő cikk, recenzió és publicisztika született a tollából mintegy hatvan napi- és hetilapban, valamint folyóiratban. Az 1983-ban megvédett doktori értekezése, a Népoktatás a Dél-Dunántúlon a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában (1790−1868) címet kapta szerzőjétől. Ebből született sűrűn forgatott könyvét, amely 1989-ben jelent meg ugyanezzel a címmel, többen tartják korszakos jelentőségű összefoglaló műnek, amelynek nemcsak imponáló forrásbázisa, példamutató forráskezelése, hanem a feldolgozás teljessége, illetve jó néhány kutatás-módszertani kérdés tisztázása sorolható erényei közé. Bár sokan nem sorolták az 1967-ben, illetve 1989-ben második kiadásban megjelent Harminc nemzedék vallomása Somogyról olvasókönyvét a tudományos munkái közé, a megye történetével foglalkozók száma egészen egyszerűen megkerülhetetlen ez a munka, amely országosan is ismertté, elismertté tette az alkotót. Egyfajta Bibliaként forgatják az olvasók a kötetet. Másik forrásközlő munkája, a Somogy a felszabadulás hónapjaiban (1944−1945) volt. A levéltárak és a helytörténeti kutatások kapcsolatában Kanyar József azt is hamar felismerte, hogy nemcsak segítheti a helytörténet művelőit, hanem művelheti is történettudomány

[1060] Köszöntjük Kanyar József Állami−díjas levéltár igazgatót, a Levéltári Tanács elnökét. In: Levéltári Szemle, 1985. (35. évf.) 2. sz.103. A pécsi évekről tudósít: „A reménység esztendei” című visszaemlékezés kötetében.

ezen ágát. A Somogy Megyei Levéltár tehát az elsők között karolta fel a helytörténetírást, mégpedig a legszélesebb módon, a klasszikus történetírást már az elején kiegészítette olyan rokontudományok, mint pl. a néprajz, a művészet-, az irodalom- és a művelődéstörténet vizsgálatával is. Kanyar József kezdettől fogva szerkesztette a Somogyi Almanachot. Történettudományi munkássága felöleli a dél-dunántúli régió egészét és különösen fontos szerepet játszott a módszertani alapok lerakásában. 1972-ben védte meg kandidátusi, 1983-ban akadémiai doktori disszertációját. Szakirodalmi munkássága elsősorban a művelődéstörténeti kutatásokban hozott kimagasló eredményeket. [1061]

Kiss Ernő (Érkeserű, 1893. − Nyíregyháza, 1957. január 15.)

A debreceni egyetem latin-történelem szakos hallgatója volt. Tanulmányait az első világháború kitörése miatt nem fejezhette be. Utolsó vizsgáit, mint szabadságolt katona 1915-ben tett le. 1924. és 1929. között, mint ideiglenes napi díjnok dolgozott Debrecen törvényhatósági jogú városnál. 1925-ben tett levéltár kezelői szakvizsgát az Országos Levéltárban. 1926-ban Bécsben folytatott Debrecen történetéről kutatásokat.[1062] 1929-ben Debrecen város irattárosa. 1942-ben Szatmárnémeti város főlevéltárosa lett. 1945-ben Szatmár-Bereg vármegye főlevéltárnoka. 1950-től a Szabolcs-Szatmár majd a Nyíregyházi Állami Levéltár vezetője. Félszáz kész kézirat cédulájából nem tudta megírni a levéltártörténetét.[1063] 1957. január 22-én helyezték örök nyugalomra.[1064] Kiss Ernő Szathmáry Erzsébetet, 1924-ben vette feleségül, és családot alapított.

Kiss Gábor

Református vallású volt. 1934-be a Kolozsvári Egyetemen középiskolai tanári vizsgát tett, francia, román és világtörténelemből.[1065] Kilenc évig volt a helyettes tanár Zilahon a Wesselényi kollégiumban. 1942. június 24-én a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsát értesített Szolnok-Doboka vármegye főispánja, hogy Kiss Gábort nevezte ki a vármegye

[1061] Bősze Sándor: Kanyar József (1916−2005) In: Levéltári Szemle, 2005. (55. évf.) 1. sz. 84−85. Bibliográfia: Kanyar József munkáinak bibliográfiája. In: Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 17. Kaposvár, 1986. 419−430., Kanyar József: Somogyi parasztság somogyi nagybirtok (1901–1910) Kaposvár, 1957. 54. Kanyar József (szerk.): Visszaemlékezések Rippl-Rónai Józsefre. Kaposvár, 1958, 28 + XV.
[1062] MNL OL K 830. 2. tétel, 1001. f. 1927. február 2. 10.
[1063] MNL SzSzBML XIV. 82. Kiss Ernő levéltár-igazgató iratai. (1914–1957)
*0,20 ifm (*Cédulák Szatmár megye levéltárából 1 csomó).
[1064] Veress Miklós: Kiss Ernő (1893−1957). In: Levéltári Közlemények, 1958. (28. évf.) 322.
[1065] MNL OL Y 1. 1675/1942. 10. f

ideiglenesen főlevéltárnokává.[1066] Kiss Gábor ekkor 34 éves volt. Román, német és francia nyelven beszélt. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei levéltári gyakorlatát nem kezdhette meg, mert katonai szolgálatra vonult be, 1942. augusztus 30-án.[1067]

Klein (Benedekfalvi) Gáspár (Debrecen, 1903. január 25. − Debrecen, 1970. január 21.)

Ősei a Szepességből származtak. Mongolosan ferde vágású szemének, olajbarna arcának és mindennaposnak mondható német nevének sajátos ellentétét talán anyai ősei a Pávai Vájna család ellensúlyozta. 1921-ben érettségizett. 1922-ben tanítói, 1926-ban bölcsészdoktori és középiskolai tanári címet szerzett. Rugonfalvi Kiss István és Baranyai Béla tanítványa volt. Tudományos pályájának kezdetére a következő jellemzők határozták meg: evangélikus neveltetése, levéltáros hivatástudata, és paleográfiai érdeklődése. 1927-ben levéltár kezelői vizsgát tett.[1068] Pályafutását a miskolci Evangélikus Tanítóképzőben kezdte. 1928-ban a debreceni egyetem tanársegéde. 1929-ben jogi doktorátust szerzett. 1930-tól Borsod megye főlevéltárnoka. Az anyakönyvi ügyek, kihirdetés alól felmentések, névváltoztatások, vízi könyvek, erdei üzemtervek, bűnügyi nyilvántartások, törzskönyvi lapok, 1939. évi 4. tc. alapján elrendelt tanúsítványok, és állampolgársági és illetőségi ügyek előadója volt.[1069]1959-ben elhatalmasodó betegsége miatt nyugdíjazását kérte.

Bécsi ösztöndíjas évei alatt a protestánsok iskoláztatásával foglalkozott.[1070]

Levéltári szaklapokban rendszeresen értekezett levéltár történeti, illetve levéltártani kérdésekről.[1071]

[1066] MNL OL Y 1. 2071/1942 7. f.
[1067] MNL OL Y 1. 2071/1942. 4. f.
[1068] MNL BAZML XIV. 48. Dr. Klein Gáspár, Borsod megye főlevéltárnokának hagyatéka. (1869−1929). sz. n. (1. doboz). Klein Gáspár életrajza.
[1069] MNL OL Y 1. 286/1941. 1. f.
[1070] MNL OL K 830. 2. tétel 982. f. Jelentés 1927. július 18. vö. Klebelsberg Évkönyv, 1933. 404.
[1071] Klein Gáspár: A magyar légvédelem kérdése. In: Levéltári Közlemények, 1934. (12. évf.) 1−25., uő: Borsod vármegye levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1935. (13. évf.) 73−122., uő: A miskolci múzeumi levéltár. In: Levéltári Közlemények, 1937. (15. évf.) 185–198., uő: A vármegyei levéltár selejtezése. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 172–180., uő: Az iratok elhelyezésének kérdéséhez. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 293–295., uő: A levéltári tárgyú jogszabályok fogyatkozásai. In: Levéltári Közlemények, 1942−1945. (20−23. évf.) 29–40. Hagyatékában található kéziratai: Klein Gáspár saját költeményei 1920−1922., uő: Hogyan fejlődött Miskolc megyei székhellyé? 1945 után MNL BAZML XIV. 48. Kéziratok, sz. n.

Kollega Tarsoly Sándor (Magyarhomorog, 1912. szeptember 10. – Budapest, 1996. május 29.)

1912. szeptember 10-én született Magyarhomorogon. Édesanyja Kulcsár Margit volt. Édesapja 1927-ben halt meg. A Békési Református Egyház Reálgimnáziumában érettségizett 1939. június 17-én. 1941-ben a Budapesti Tudományegyetemen történelem-latin szakos tanári oklevelet szerzett, 1941. december 11-én budapesti egyetemen a Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság előtt tett vizsgát. 1941. június 1-től Pest megye allevéltárnoka volt. 1941/1942-ben a Magyar Országos Levéltár gyakornoka, 1942-ben levéltáros szakvizsgát tett. 1942 és 1950 között Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye allevéltárnoka volt. 1944. október 6-án vonult be katonai szolgálatra, hadtestével nyugatra indultak, a francia határ közelében amerikai fogságba esett, ezután két évig hadifogságban volt. Ez idő alatt Pest megyei Alispáni Hivatal fegyelmi vizsgálatot indított ellene, mert a nyilasokkal nyugatra távozott, és 1945-ben nem jelentkezett szolgálattételre. 1948-ban jogtudományi doktori oklevelet szerzett. 1950. december 4-én Hajdú megyei levéltár vezetője lett.[1072] 1954. és 1956. közötti években a Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár, 1956/1957-ben a Zala Megyei Levéltár vezetője volt. A veszprémi Lovassy László Gimnáziumban 1959−1962 között történelmet tanított, 1962. szeptember 1-től a kaposvári Munkácsy Mihály Gimnáziumban történelmet, latint és művészet történelmet tanított.[1073]
1968-ban költözött vissza Kaposvárról Budapestre, a IX. Kerület Aszódi u. 27. sz. házba.
1969. január 1-től az Országos Levéltár levéltárnoka lett. Nyugdíjba a Bánki Donát Ipari Szakmunkásképző Intézet és Szakközépiskola tanáraként ment 1972-ben.
Felesége Neusch Ilona a Kaposvári megyei kórház asszisztense, három gyermekük született, Teréz 1950-ben, Sándor 1953-ban és István 1955-ben.

Komoróczy György (Kapnikbánya, 1909. április 4. − Debrecen, 1981. március 23.)

A budapesti református gimnáziumban érettségizett. A középiskolai történelem versenyen első lett évfolyamában. 1928. június 29-én érettségizett. Tökéletesen beszélt lengyelül, jól értette a német nyelvet, és francia nyelven. Egyetemi évei alatt szorgalmával és tudásával

[1072] MNL OL XIX-I-1-h. 1610-53/1950. VII. sz. okmány.1950. december 4-én Reszegi Lajos átadta az ügyeket. vö. MNL HBML VIII. 710-c. Hajdú-Bihar Megyei Közlevéltár iratai. 4/d. tétel.
[1073] MNL OL Y 7. 74. Komoróczy György személyi anyaga. vö. Málnási Ödön: Klein Gáspár: Az állami protestáns egyetem eszméje a Habsburgok alatta XVIII. és XIX. században. Debrecen, 1930. (Theologiai Tanulmányok 2.) In: Századok, 1930. (64. évf.) 4−6. sz. 667−668.

mindenkit elkápráztatott. Történész akart lenni, és ezt az elhatározottságát szilárd következetesen meg is valósította. Az Eötvös Kollégium tagjaként a kor jeles professzorai Szekfű Gyula, Hajnal István, Hóman Bálint, Szentpéteri Imre oktatták. 1931. június-júliusában Bécsben Staatsarchivban és a Hofkammerarchivban a Nádasdy-birtokok történetét és igazgatását kutatta.[1074] 1932. június 18-án abszolvált a Pázmány Péter Tudományegyetemen.[1075] Középiskolai tanári vizsgát tett, földrajzból 1932 áprilisában. Domanovszky Sándor tanítványa volt, nála doktorált gazdaságtörténetből, egészen pontosan Nádasdy Tamás és a 16. századi magyar nagybirtok gazdálkodása volt a disszertáció témája.[1076]

1932. október 1. és 1934. június 30. között két évig Lengyelországban volt csereösztöndíjas, ahol Varsóban, Krakkóban, Lembergben, Przemyselben folytatott tanulmányokat.[1077]

1936. október 5. és 1936. december 20. között a második gyalogezred II. zászlóaljánál (6. század) mint őrvezető szerelt le. 1934 augusztusától az Országos Levéltár munkatársa. 1940-ben Abaúj-Torna vármegye főlevéltárnokává nevezték ki. 1941-ben tartalékos zászlóssá minősítették. 1944-ben a szovjet csapatok közeledtekor behívták katonai szolgálatra. A hadtest Budapestet elhagyva, a nyugati határ felé vonul, mikor még Magyarország területén nem messze Jánosházától (Vas megye) Komoróczy fogságba esett. A foglyokat a Szovjetunióba a Kaukázus környékére szállították. A családját az Abaúj megyei Göncruszkára telepítették át. 1947-től rendszeresen küldött a Vöröskereszten keresztül levelet családtagjainak. 1947 szeptemberében a hadifoglyok egy csoportjával hazaindulhatott, időközben az Abaúj Megyei Levéltárat Szikszóra költöztették, ahol hazaérkezése után munkára jelentkezett. Az 1950. évi megyerendezés után állása megszűnt, ekkor Domanovszky professzor ajánlásával megpályázza a Debreceni Állami Levéltár levéltáros állását. A család ekkor Debrecenbe költözött. Hajdú-Bihar vármegye levéltárnoka lett, innét 23 évi szolgálat után mint igazgató ment nyugdíjba.[1078]

1981. március 23-án halt meg.[1079]

Hajdú-Bihar megye történeti értékű iratainak jelentős részét közvetlen irányításával, közreműködésével gyűjtötték be a levéltár munkatársai, és rendezték, kutatásra alkalmassá

[1074] MNL OL K 726. 65/1932.
[1075] MNL OL Y 7. 74/1931-1932. sz. Komoróczy György személyi anyaga.
[1076] Komoróczy György: Nádasdy Tamás és a XVI. századi magyar nagybirtok gazdálkodása. Budapest, 1932.
[1077] MNL OL K 726. VKM 18919-1932. /IV. 2. M. kir. VKM 22886-1933./IV.
[1078] Ember Győző: Komoróczy György (1909−1981). In: Levéltári Közlemények, 1980−1981. (51−52. évf.) 377−378.
[1079] Gazdag István: Komoróczy György (1909−1981). In: Levéltári Szemle, 1981. (31. évf.) 1. sz. 267.

tették. A magas színvonalú levéltárosi munka mellett kiemelkedő történészként, helytörténészként is számon tartották. Tudományos és ismeretterjesztő publikációinak száma meghaladta a százötvenet. Gazdaság- és társadalomtörténeti munkásságán kívül levéltártudományi publikációja országosan is figyelemre méltó.[1080] Tudományos pályafutásának fontos állomása volt 1963-ban, amikor megszerezte a kandidátusi fokozatot. Komoróczy György helytörténeti tevékenysége is úttörő volt. Monográfiák szerkesztésével, tanulmányaival, forrásismertetéseivel.[1081]

1978-ban súlyos műtéten esett át, hangját elvesztette, de a munkás-alkotó életébe vetett hitét egyetlen percre sem.[1082]

1932. szeptember 15-én házasságot kötött Bisitzky Máriával. Három gyermekük született 1937-ben Géza Győző, majd 1939-ben Emőke Karolina, 1940 szeptemberében pedig ifjabb György.

[1080] Komoróczy György: Nádasdy Tamás és a XVI. századi magyar nagybirtok gazdálkodása. Budapest, 1932., uő: A lengyel állam kereskedelempolitikája a XVI−XVII. században. Budapest, 1934. In: Hóman Emlékkönyv, uő: A mai Lengyelország története. Budapest, 1937. A Magyar Szemle egyik kötete., uő: A kereskedelem és ipar Szent István korában. Budapest, 1938., uő: A magyar kereskedelem története. Budapest, 1942., uő: A magyar kereskedő osztály kialakulása. Budapest, 1944., uő: Borkivitelünk Észak felé. Fejezetek a magyar kereskedelem történetéből. Kassa, 1944., uő: Fejér vármegye XVIII. sz. katonaügye Debrecen története a felszabadulásig. Debrecen, 1955., uő: A hatszázéves Debrecen. Szemelvények a város történelméből. Debrecen, 1961. 7. uő: Pénzügyigazgatás a feudáliskori Debrecenben XV−1848. Kandidátusi értekezés tézisei, H. n. 1963. I., uő: Városigazgatás Debrecenben 1848-ig. In: Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 12. Debrecen, 1969., uő: Hajdú-Bihar Megye helytörténetírása 1945−1968. Debrecen, 1969., uő: A reformkori Debrecen. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei. Debrecen, 1974. uő: A kertgazdaság fejlődése Debrecenben. Gyula, 1970. Debrecen város magistrátusának jegyzőkönyvei 1547. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 1. Debrecen 1979., uő: Debrecen város magistrátusának jegyzőkönyvei 1548−1549. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve I. Debrecen, 1974., uő: Hajdúszoboszló város igazgatása 1720−1848 (é. n.), uő: Hajdúdorog története. Hajdúdorog, 1971., uő: Hajdúhadház múltja és jelene. Gyula, 1972., uő: Debrecen története 1693-ig. 1., Debrecen, 1984., uő: Debrecen története 1693−1849. 2. Debrecen, 1981. uő: Józsa nagyközség 100 éve 1872−1972. 1972., uő: Szülőföldünk történeti adatai. Levéltári tájékoztató helytörténeti gyűjtőknek. In: Hajdú-Bihar megyei helytörténeti kiadványok II. Debrecen, 1962., uő: A helytörténetírás levéltári forrásai I. és II. In.: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 3. és 4. Debrecen, 1972., uő: Hajdú-Bihari kéziratos térképek. In.: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 1. Debrecen, 1972., uő: A tizedes (decimális) iktatási rendszer tapasztalatai Hajdú-Bihar megye államigazgatási szerveinél. In: Levéltári Híradó, 1957. (7. évf.) 3−4. sz. 359−397., uő: A fondképzés néhány tapasztalata Debrecen város feudális kori iratai alapján. In: Levéltári Híradó, 1959. (9. évf.) 1−2. sz. 7−14., uő: A tanácsi iratkezelés levéltári problémái. In: Levéltári Szemle, 1963. (13. évf.) 4. sz. 49−74., uő: Hajdú-Bihari történelmi Olvasókönyv. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 5. Debrecen 1973., uő: A francia levéltárügy utolsó évtizede. In: Levéltári Közlemények, 1937. (15. évf.) 327−331., uő: A belga állami levéltárak munkája. In: Levéltári Közlemények, 1938. (16. évf.) 341−345., uő: Legújabbkori iratok rendszerezésének problémái Lengyelországban és a Német Demokratikus Köztársaságban. In: Levéltári Híradó, 1960. (10. évf.) 3−4. sz. 162−167., uő: A belga levéltárügy fejlődése. In: Levéltári Közlemények, 1937. (15. évf.) 327−331., uő: A belga állami levéltárak munkája. In: Levéltári Közlemények, 1938. (16. évf.) 341−345., uő: A mezőgazdasági igazgatóságok Hajdú és Bihar megyékben 1949−1950-ben. In: Levéltári Közlemények, 1960. (31. évf.) 138−159., uő: Az állami élet megindulása a felszabadult Bihar megyében. In: Levéltári Közlemények, 1965. (36. évf.) 11−55.

[1081] Mervó Zoltánné (összeállította): Komoróczy György (1909−1981) személyi bibliográfiája. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. VII. Debrecen, 1980. 195–200. vö. Szendeiné Orvos Erzsébet: Komoróczy György tudományos tevékenysége. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. XXXIV. Debrecen, 2015. 87–143.

[1082] Gazdag István: Komoróczy György (1909−1981). In: Levéltári Szemle, 1981. (31. évf.) 1. sz. 267.

Kopasz Gábor (Foktő, 1912. január 14. − Pécs, 2000. január ?)

1932-ben Kiskunhalason érettségizett. Ezután a debreceni tudományegyetemen nyelvészeti, történeti, filozófiai és teológiai tanulmányokat folytatott. 1937-ben diplomázott, majd 1941-ben bölcsészdoktorrá avatták. Ezután egy évig Gyulán volt segédlelkész, majd Beszterce-Naszód vármegye főlevéltárosa volt.[1083] A háború során a Beszterce megyei anyagot Budapestre menekítette.[1084] Majd a levéltári iratokkal teli vagonok az Agárdi pályaudvaron vesztegeltek. Ez idő alatt Kopasz Gábor Székesfehérvár város főlevéltárnoka volt.[1085] 1951-ben Bajára helyezték, majd 1952-től Pécs városának főlevéltárosa volt.[1086]

Baranya megyei levéltár őrizetében van a hagyaték.[1087]

Kossányi Béla (Libetbánya, 1894. február 13. − Budapest, 1968. november 2.)

1911-ben Besztercebányán érettségizett. 1915-ben abszolvált történelem és földrajz szakon a Budapesti Tudományegyetemen. Ösztöndíjasként még az egyetemi évek alatt tanult Krakkóban és Bécsben. 1922. január 16-án kezdte meg Országos Levéltári szolgálatát. Országos allevéltárnokból, csakhamar országos levéltárnok, főlevéltárnok, majd igazgató, végül nyugdíjazásáig főigazgató lett. Tanulmányúton volt Németországban, Ausztriában, Olaszországban, Lengyelországban, Csehszlovákiában.[1088] Tagja volt az Országos Törzskönyvbizottságnak. A második világháború alatt kiszállásokat végzett a felvidéki területen visszacsatolt levéltárakban.[1089] Tagja volt a muzeális, könyvtári és levéltári

[1083] Kocsis Éva levéltáros MNL BaML közlése

[1084] Romváry Ferenc (főszerk.): Pécsi lexikon I. kötet (A−M), Pécsi Lexikon Kulturális Nonprofit Kft., Pécs, 2010. 416.

[1085] MNL FML IV. 425. 1945. szn. 1945. június 12. Jelentés a város levéltárának ostrom utáni állapotáról. vö. MNL FML IV. 405-b. 15428/1949. Beszterce-Naszód vármegye iratanyagát nyugatra akarták szállítani, a frontvonal előrenyomulása miatt az agárdi vasútállomáson vesztegelt. Végül a megyeháza levéltári helyiségeibe helyezték el s töredék anyagot, a rácalmási Jankovich család irataival együtt.

[1086] Kopasz Gábor: Gál Péter családi levéltára. In: Levéltári Híradó, 1956. (6. évf.) 2−3. sz. 39−49., uő: A pécsi levéltárak térképanyaga. In: Pécsi Műszaki Szemle, 1957. 4. sz. 13−19., uő: Baranya megye főispánjának iratai a Pécsi Állami Levéltárban, 1945−1948. In: Levéltári Híradó, 1960. (10. évf.) 1. sz. 5−8., uő: Baranya megye alispánjának iratai a Pécsi Állami Levéltárban 1945−1950. In: Levéltári Híradó, 1960. (10. évf.) 1. sz. 9−13., uő: Baranya Megye Népi Bizottságának iratai a Pécsi Állami Levéltárban 1946−1949. In: Levéltári Híradó, 1960. (10. évf.) 1. sz. 164−168.

[1087] MNL BaML kéziratai között nyolc darab Kopasz Gábor kézirat található vö. MNL BaML XIV. 34. Kopasz Gábor főlevéltárnok iratai. (1955−1975.) A 11 doboznyi levéltári hagyatéka még nem lett rendezve.

[1088] Kossányi Béla: A szász országos főlevéltár és a porosz titkos országos levéltár új épületei. In: Levéltári Közlemények, 1926. (4. évf.) 236−241., uő: Az új német birodalmi levéltár. In: Levéltári Közlemények, 1926 (4. évf.) 241−246.

[1089] Kossányi Béla: A trianoni szerződés és a közirattárak. In: Levéltári Közlemények, 1940−41. (18−19. évf.) 56−75., uő: Felszabadult levéltárak Kassától Beregszászig. In: Levéltári Közlemények, 1938. (16. évf.) 330−338.

anyagok védelmében a második világháború után felállított mentési bizottságnak. Részt vett a háborút lezáró béketárgyalások irattári és levéltári iratok cseréjére felállított tárcaközi bizottságban. Rendszeresen írt az Országos Levéltár évi működéséről a Levéltári Közlemények hasábjain.[1090] Legjelentősebb cikkét az iratarchiválás, avagy a digitalizálás korát megelőzve „*A fényképezés a levéltár szolgálatában*" címmel írta.[1091] A magyar lengyel kapcsolatoknak szentelte életét. Nemcsak doktori disszertációja a lengyel nemesi társadalom megalakulása, különös tekintettel a magyar és szláv fejlődés analógiájára, hanem Báthory-Szobjeszki emlékkiállítás fő szervezője volt, sőt a kiállítás katalógusát is ő készítette. Sőt nyugdíjazása után 1952-ben összeállította: „*A lengyelországi levéltárakban, könyvtárakban és egyéb gyűjteményekben őrzött magyar vonatkozású iratanyag jegyzékét.*"[1092]

Kovács Béla (Sárrétudvari 1914. november 15 − ?)

1942. május 4-e előtt Szilágy megyei levéltár Zilahon lévő anyagát alapszinten rendezte, ezután kérte, hogy 1942. május 4. és 1943. június 24. között az 1929. évi 11. tc. 13. §-ban előírt egy évi gyakorlószolgálatot a 9300/1935. III. VKM sz. rendelet 22. §-ának megfelelő határidőn belül teljesíthesse. Így nyerhette el a megtestesítését törvényhatósági állásában.[1093]

1943. május 24-től egy hónap gyakorlatot Borsod vármegye levéltárában töltött.[1094]

„… *Dr. Kovács Béla szorgalommal és érdeklődéssel figyelte a munkát, részt vett a levéltár rendezésében, az anyakönyvi és általában a levéltári ügykezelésben és szorgalmatossága kifogástalan volt*."[1095]

1943. szeptember 22-én kapta meg az egy éves gyakorlat elvégzéséről bizonyítványát a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsától.[1096]

[1090] Kossányi Béla: Az Országos Levéltár 1935-ben. In: Levéltári Közlemények, (14. évf.) 1936. 355−360., uő: Az Országos Levéltár 1936-ban. In: Levéltári Közlemények, 1937. (15. évf.) 343−348., uő: Az Országos Levéltár 1937-ben. In: Levéltári Közlemények, 1938. (16. évf.) 357−362., uő: Az Országos Levéltár 1938-ban. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 350−356., uő: Az Országos Levéltár 1939-ben. In: Levéltári Közlemények, 1940−41. (18−19. évf.) 555−562.

[1091] Kossányi Béla: A fényképezés a levéltár szolgálatában. In: Levéltári Közlemények, 1937. (15. évf.) 199−209.

[1092] MNL OL P 1818. Kossányi Béla hagyatéka, 13. sz.−1950 Az Országos Levéltár főigazgató-helyetteseként 1942−1949. között hivatali működésével kapcsolatos iratok vannak a fondban, Liptó megye történeti földrajzára vonatkozó iratok mellett.

[1093] MNL OL Y 1. 593/1943. 9. f.

[1094] MNL OL Y 1. 593/1943. 3. f.

[1095] MNL OL Y 1. 593/1943. 4. f. vitéz Mikulaczky Gyula alispán, Miskolc 1943. 07. 01.

[1096] MNL OL Y 1. 593/1943. 2. f.

Lengyel Alfréd (Győr, 1908. szeptember 5. − Győr, 1993. február 1.)

Győrben végezte elemi, majd a bencés gimnáziumban középiskolai tanulmányait. Édesapja katonatiszt volt, akit korán elvesztett. Alfréd a közgazdasági egyetemre iratkozott be, ahol a gazdasági világválság idején, a legnehezebb időben szerzett közgazdász diplomát. Kezdetben csak szellemi szükségmunkásként tudott elhelyezkedni. Tehetségének, rendkívüli szorgalmának és fegyelmezettségének köszönhette, hogy viszonylag rövid időn belül a városi levéltárban kapott állást, mely végleges, több mint 50 évre szóló életpályát jelentett számára. A nagy műveltségű Bay Ferenc városi főlevéltárnok mellett tanulta ki a szakmát, akinek jelentős segítséget is tudott nyújtani a Győri Lloyd városáért, kereskedelméért című, a helytörténeti kutatásnál nélkülözhetetlen munkájához. A levéltári pályán gyorsan haladt előre. 1939−40-ben gyakorlatot végzett a Magyar Országos Levéltárban, majd 1940-ben megpályázta a Győr-Moson megyei főlevéltárnoki állást, amelyet meg is nyert. Publikációs tevékenysége innen vette kezdetét. Tanulmányai jelentek meg ebben az időben Győr és Moson vármegye nemesség-vizsgálatairól, a győri Streibig gyűjteményről, Győr Város Levéltárának történetéről, és Moson megye történetéről.[1097] A második világháborúban katonának hívták be, mely megszakította a folyamatosan felfelé ívelő pályát. A háború befejezése után, amikor visszatért szülővárosába, kifosztott lakás fogadta, és újra kellett kezdeni az életet. Nem tört le, mert az hivatásnak választott levéltári munkát tovább folytathatta. 1949-ben koholt vádak alapján rendőri felügyelet alá helyezték. Éveken keresztül nem vehetett részt nyilvános összejöveteleken, a nap bármely időszakában zaklathatták. 1957-ben rehabilitálták.[1098]

Történelmi olvasókönyvek, a győri zeneiskola története, számos közigazgatás-történeti tanulmány, majd 75. születésnapjára kiadott Győri mozaik című tanulmánykötet jelzik gazdag munkásságát.[1099]

[1097]Lengyel Alfréd: Címeres nemeslevelek Győr-és Moson vármegye levéltárban. In: Magyar Családtörténeti Szemle, 1943. 200−205., 230−231., 255−270., 270−272., 1944. 8−10., 40−42., 64−66., 90−91., uő: A győri Streibig gyűjtemény, uő: Győr város levéltárának története. uő: Történeti olvasókönyv. uő: Győri Zeneiskola története.

[1098] Sáry István: Lengyel Alfréd (1908−1993). In: Levéltári Szemle, 1993. (43. évf.) 2. sz. 98–99.

[1099] Lengyel Alfréd: A Győri Állami Levéltár részvétele az 1961/1962. évi helytörténeti kiállítás megrendezésében. In: Levéltári Szemle, 1962. (12. évf.) 1. sz. 69−73., uő: Győr vármegye levéltárnak története. In: Levéltári Szemle, 1962. (12. évf.) 3−4. sz. 97−128., uő: Kísérletek a Győri Állami Levéltár propaganda munkájának kiszélesítése. In: Levéltári Szemle, 1963. (13. évf.) 4. sz. 128−132., uő: Győr városa a középkorban. (Helytörténetírás. Győr város történetének kérdései.) In: Levéltári Szemle, 1964. (14. évf.) 1−2. sz. 190−198., uő: A Győri Állami Levéltár a helyi rádió szolgálatában. In: Levéltári Közlemények, 1965. (15. évf.) 3. sz. 129−135., uő: Moson vármegye levéltárnak története. In: Levéltári Szemle, 1966. (16. évf.) 2. sz. 340−374., uő: „Az élet megindulása a felszabadulás után" című kiadvány anyagfeltárási munkájának győri tapasztalata. In: Levéltári Szemle, 1966. (16. évf.) 3. sz. 615−626., uő: A Győr-Moson megyei nemzeti bizottságok iratanyaga. In: Levéltári Szemle, 1968. (18. évf.) 1. sz. 76−93., uő: A

Dr. Lengyel Alfrédot a Győr városi köztemetőben az önkormányzat által adományozott díszsírhelyen temették el.[1100]
Hagyatéka Győrben van.[1101]

Meczner Tibor (1887. − ?)

Jogi- és államtudományi doktorátusa volt. Levéltár kezelői szakvizsgát tett. Zemplén vármegye aljegyzője, szolgabírója, majd főszolgabírója és árvaszéki ülnöke volt 1909−1924 között. 1929-ben lett Zemplén vármegye főlevéltárnoka. 1932−1942. között intézte a megyei múzeum ügyeit is.[1102]

Mérő József (Bóly, 1879. november 3. − Pécs, 1963. december 27.)

Édesapja falusi asztalosmester volt. Középiskola alsó osztályait Baján, felsőbb osztályait Pécsen végezte. Diplomát a budapesti egyetem teológiai karán szerzett. 1908-ban hittudományi doktor lett. 1903−1919 között egyházi szolgálatot folytatott: káplán, püspöki levéltáros, szentszéki jegyző, majd püspöki titkár volt. 1919-ben kilépett az egyházi szolgálatból, megnősült és 1922-ig magántanítással foglalkozott. 1922. február 15-én Baranya helyettes allevéltárnokává nevezték ki.[1103]
1922-ben levéltáros képesítést szerzett az Országos Levéltárban. 1922. március 25-én kinevezték allevéltárnokká. 1922 szeptemberében Baranya megye főlevéltárnoka lett. A levéltári feladatok mellett olyan közigazgatási ügyek előadója is volt: anyakönyvi, törvényesítési, névváltoztatási, házasság kihirdetési, körözési, ipari, vásári, sajtó,

---

felszabadult Győr megye és város igazgatásának első évei. In: Levéltári Szemle, 1968. (18. évf.) 3. sz. 584−602., uő: Győr város és vármegye direktóriumának (intézőbizottságának) iratai. In: Levéltári Szemle, 1969. (19. évf.) 1. sz. 133−141., uő: A felszabadult Győr megye és város igazgatásának új alapokra fektetése, 1948−1954. In: Levéltári Szemle, 1970. (20. évf.) 1. sz. 111−132., uő: A Győr-Sopron Megyei 1. sz. Levéltár ügye a megyei tanács végrehajtó bizottsága előtt. In: Levéltári Szemle, 1970. (20. évf.) 2. sz. 432−438., uő: A tanácsi végrehajtóbizottságok titkárságai 1950−1955. In: Levéltári Szemle, 1971. (21. évf.) 1−3. sz. 79−87., uő: A Győri Városi Levéltár régi bútorzata. In: Levéltári Szemle, 1971. (21. évf.) 1−3. sz. 131., uő: A Győr-Sopron Megyei 1. sz. Levéltár új elhelyezése. In: Levéltári Szemle, 1972. (22. évf.) 2. sz. 123−125., , Lengyel Alfréd: Az abszolutizmus kori megyehatósági iratok selejtezhetőségének kérdéséhez. In: Levéltári Szemle, 1973. (23. évf.) 3. sz. 388−397.,

[1100] Sáry István: Lengyel Alfréd (1908—1993). In: Levéltári Szemle, 1993. (43. évf.) 2. sz. 98−99. Győr szabad királyi várossá nyilvánításának 250. évfordulójára, 1993. március 6-án rendezett díszünnepségen a már korábban kapott Pro urbe kitüntetés mellé posztumusz Győr város díszpolgára című kitüntetést is megkapta.

[1101] Lengyel Alfréd vármegyei főlevéltáros irathagyatéka nem található az MNL GyMSM Győri Levéltárában. Áldozó István igazgató-helyettes szíves közlése: 2017. 04. 27.

[1102] MNL OL Y 1. 860/1942. 61. f.

[1103] Elődjét árvaszéki ülnökké nevezték ki.

egyesületi, illetőségi, állampolgársági. Tudományos kutatásokat végzett Baranya megye közigazgatás történetére, és elsőként rendszerezte a megye községi pecsétjeit.[1104]
1947-ben ment nyugdíjba, majd 1950-ben a levéltárak államosításakor újra szolgálatba állították. Végül 1957-ben 77 éves korában végleg nyugdíjazták.[1105]
Három gyermeke született Klára 1923-ban, Eszter 1924-ben, Endre 1932-ben.[1106]

Molnár István (Péterrév, 1885. február 21.− Patalom, 1953. április 1.)

Középiskolai tanulmányait Zentán és Kalocsán végezte. 1909 júniusában a budapesti egyetemen történelem-latin szakos középiskolai oklevelet szerzett, majd 1912-ben latin nyelv- és történelem tantárgyakból középiskolai tanári vizsgát tett. Történettudományi doktori fokozatot művészettörténet, egyetemes történelem, valamint diplomatikából tette le. Molnár már egyetemi évei alatt is folyamatosan végzett levéltári és könyvtári kutatásokat, és részt vett archívumok rendezésében. 1909-ben Andrássy Sándor őt kérte fel a homonnai hitbizományi levéltár rendezésére.[1107] Somogy megye főlevéltárnoka volt 1913 és 1949 között.[1108] 1920-as években még látogatta az Országos Levéltárat dunántúli történeti kutatásaihoz, később azonban ezek elmaradtak. Ugyanez érvényes volt tudományos munkásságára, amit gyakorlati teendői teljesen háttérbe szorítottak, és emiatt publikációs tevékenysége igen csonka maradt. A somogyi megyeszékhely közgyűjteménye teljesen kitöltötte az életét. Levéltárat épített és rendezett be nagy munkabírással. A harmincas évek derekán a mintául választott soproni levéltárnál tett látogatása után hozzáfogott a levéltár átépítetéséhez, amit több esztendei fáradságos munkával fejezett be. Levéltári munkája mellett pedagógusként nemzedékeket nevelt. Molnár szívesen és jól tanított. A levéltárosi cím elnyeréséig kifejezetten büszke volt tanítói eredményeire és

[1104] Tanulmányai: Levéltári Híradó, Baranya Vármegye Hivatalos Lapja 1933−1944, Dunántúli Napló, Pécsi Műszaki Szemlében jelentek meg. Bibliográfiáját még nem jelentették meg. Baranyai Helytörténetírás repertóriumának 24. oldalán található munkái. Válogatás fontosabb munkáiból Márfi Attila közlése: Mérő József: Baranyavármegye. Baranya megye és Pécs szabad királyi város közigazgatási almanachja. Pécs, 1933. 9−33., uő: A Pécsi közlevéltár részéről az alispáni iratok elsőfokú selejtezéséhez összeállított ügykörjegyzék. In: Levéltári Híradó, 1952. (2. évf.) 1. sz. 46−47., uő: Belső selejtezési események és tapasztalatok a Pécsi közlevéltárban. In: Levéltári Híradó, 1952. (2. évf.) 3. sz. 69−70., uő: A mágocsi Hosszidűlő. (Névmagyarázat) In: Baranyai Művelődés, 1962. április, 82−83., uő: „Községrendezés Dinnyeberikben" 1808-ban. In: Baranyai Művelődés, 1962. december 102−103., uő: Adatok a Nádor Szálló építéstörténetéhez. In: Pécsi Műszaki Szemle, 1963. (8. évf.) 2. sz. 10−12., Baranya MNL BaML Kézirattárában kutatható K-3261/3. Mérő József: Siklós vidéki kénes hévízek. Baranya Vármegye Hivatalos Lapjának szerkesztője volt 1933−1944. között. Az utóbbi adatra Kocsis Éva levéltáros hívta fel a figyelmemet.
[1105] Kopasz Gábor: Mérő József (1879−1963). In: Levéltári Közlemények, 1966. (37. évf.) 1. sz. 173.
[1106] MNL BaML Kézirattár Paulovicsné Dr. Mérő Klára szíves közlése.
[1107] MNL OL Y 1. 286/1941. Somogy vármegye jelentése. 2. f.
[1108] Kanyar József: Molnár István (1885−1953). In: Levéltári Közlemények, 1954. (25. évf.) 291.

magán-tanítványaira. Pongrácz Károly, a kaposvári gimnázium főigazgatója felkérte, hogy 1917-től vegye át a latin nyelv tanítását az iskolában. Az órák a hét minden napján rendszeres elfoglaltságot jelentettek számára. Rendszeresen publikálta levéltári kutatásait.[1109] Molnár valóban egyedül maradt a levéltári munkával. 1949-ben nyugdíjazták. 1949-től egészen 1952-ig bejárt a levéltárba, ahol „tiszteletdíjasként" rendezte a feudáliskori iratokat.

1952-ben Patalomba költözött, miután felesége ott kapott tanítónői állást, és ennek nyomán megkapták a helyi iskolában található tanítói szolgálati lakást. Molnár István itt halt meg agyvérzésben.[1110]

1918 szeptemberében Kaposváron születetett meg első gyermekük, Miklós Imre, akit két lány követett: 1922 februárjában Mária Erzsébet, 1923 januárjában pedig Ilona.

Nadányi Zoltán (Feketegyörös, 1892. október 9. − Budapest, 1955. február 2.)

Édesapja Nadányi Károly, a Függetlenségi és 48-as párt politikusa, volt, aki 1913-ban halt meg a családra adóssággal agyonterhelt birtokot hagyott örökül. Az özvegye hadikölcsönbe fektette gyermekei örökségét, így úszott el a Nadányi birtok. A két örökös Zoltán és János mindössze 113 holdat tudott visszaperelni jussából. 1910-ben érettségizett. Nadányi Zoltán testvéréhez hasonlóan jogot tanult a Nagyváradi Királyi Katolikus Jogakadémián, és a doktorátust Kolozsváron szerezték meg. Zoltán 1920-ban Budapesten újságíróként próbált szerencsét. Miután nem kapott állást a nagyapja Bakonszegi kúriájában gazdálkodni kezdett. Miután a bihari dzsentri família nem gazdálkodási képességeit, a levéltáros állást „kaparintották meg" a számára. 1926. június 8-án tette le a levéltár kezelői vizsgát. 1928. december 14-án államvizsgát tett a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen. Német nyelven kiválóan beszélt, latinról tökéltessen fordított. Rendszeresen fordított angol, orosz és román nyelvből. 1926. november 1-től csonka Bihar megye levéltárnoka. Nehezen boldogult a vidéki kisvárosban, Berettyóújfalut ő nevezte el faluvárosnak. Felesége zsidó származása miatt, Nagyváradról el kellett menekülniük. Kőszegen veje bújtatta, majd 1944. október 27-től Budapestre költöztek, ahol átmenetileg a Pannónia szállodába laktak. Később a Bangha Béla utcában bujkáltak, 1945. július 30-án, pedig a IV. kerületi Kaploncz

[1109] Kanyar József: Molnár István (1885−1953). In: Levéltári Közlemények, 1954. (25. évf.) 291. Somogy vármegyei Gazdasági Egyesület története, Rozsnyai Dávid emlékkönyve, Békeffy emlékkönyv stb.
[1110] Gőzsy Zoltán: Molnár István, Somogy megyei levéltár egykori főlevéltárnoka 1913−1949. In: Szorosodtól Rijekáig. Tanulmányok Bősze Sándor emlékére. Magyar Levéltárosok Egyesületének kiadványai 14., Budapest, 2015. 211−216.

utcába költöztek át. 1944. december 1-től a belügyminiszter a Pest Megyei Levéltárba helyezte át.[1111]

1949-ben kérte nyugdíjazását, ezután csak irodalmi munkásságának akarta szentelni életét. 1949-ben azonban kizárták az írószövetségből.[1112]

Rendszeresen jelentek művei a Nyugatban, Új Időkben, Hídban, Budapesti Hírlapban, Film Színház Irodalomban. Megjelent verses kötete Ezüskert, Bocsáss meg, Gyerekek énekeljünk, illetve Nem szeretve címmel. Szegényember naplója (lírai próza).[1113]

Niedermann Imre (Szécsény, 1893. október 10. − Eger, 1948. szeptember 28.)

Édesapja, Niedermann Vilmos szécsényi postahivatal vezető volt.[1114] Édesanyja Farszky Irma szintén postás volt. Elemi tanulmányait a szécsényi Római katolikus Fiúiskolában végezte. A középiskolai tanulmányait Balassagyarmaton kezdte meg, majd a pécsi ciszterci gimnáziumban tett jeles érettségi vizsgát 1913-ban. Ez követően a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészet tudományi karán folytatta tanulmányait. De sajnos az első világháború miatt tanulmányait meg kellett szakítania, négy évig katonáskodott, ebből 26 hónapot töltött orosz hadifogságban. Tartalékos tiszti rendfokozatot kapott, végül főhadnagyként szerelt le. A katonai szolgálat után folyatatta tanulmányait középiskolai tanári vizsgát tett magyarból és történelemből. 1921-ben a pécsi Tudományegyetemen doktorált. 1924−1925-ben egy évet tanított a balassagyarmati gimnáziumban. 1925-ben történelem iránti szeretete miatt pályázta meg Nógrád Megyei Levéltár helyettes főlevéltárnoki tisztségét. Niedermann Imre egyike volt azoknak a főlevéltárosoknak, akik az elsők között tettek levéltár kezelői, illetve köz-törvényhatósági szakvizsgát, amiről 1925. október 17-én kapott bizonyítványt.[1115]

[1111] MNL PML IV. 475-a II. sorozat. 14. Nadányi Zoltán vö. MNL PML XVII.401. Pest Vármegye I.-II. sz. Központi Igazoló Bizottságának iratai. 1153. 8. f.

[1112] Bakó Endre: Nadányi Zoltán világa. Debrecen, 2009. 173−178. vö. Bakó Endre: A levéltáros Nadányi Zoltán. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. XXXIV. Debrecen, 2015. 79−86.

[1113] MNL PML XVII. 401. 1153. Nadányi Zoltán: Ilonka. Nagyvárad, 1914., uő: Kerek Erdő. 1917., uő: Furcsa vendég 1921., uő: Szép nő az ablakban. Bp., 1925., uő: Az ajtó. Bp., 1930., uő: Ezüstkert. Bp., 1931., uő: Szegényember naplója. Bp., 1935., uő: Nem szeretsz, Bp., 1937. uő: Bocsáss meg. Bp., 1941., uő: Gyertek. Énekeljünk. Bp., 1944. uő:Csók a sötétben. Bp., 1947. uő: Aranypiros pillangó. Bp., 1955., uő: Hét falu kovács. Bp., 1956.

[1114] 1888-tól 1906-ban bekövetkezett haláláig postamesterként szolgált.

[1115] *„Niedermann Imre szécsényi születésű, 32 éves római katolikus vallású balassagyarmati lakos az 1883. évi I. tc. 13§-nak , 3-ik és 4-ik pontjában előírt országos levéltárkezelői szakvizsgálatot az e célra felállított országos levéltári vizsgáló-bizottság előtt letévén, országos levéltári kezelő-tisztviselői, vagy vármegyei és városi köztörvényhatósági fő- és allevéltárnoki állás viselésére képesítettnek ítéltetett."* Az oklevelet dr. Herzog József országos főlevéltárnok írta alá. Galcsik Zsolt: Kései megemlékezés Niedermann Imréről,

Az alispán 1926. január 1-jével Nógrád megye főlevéltárnokává nevezte ki. Fő feladata az anyakönyvi másodpéldányok vezetése, és nemesi bizonyítványok kiállítása volt. 1930-tól ő vezette a vízi könyveket is. 1931-ben belügyminiszteri leirat hívta fel a levéltár rendezetlenségére a figyelmet. „*A vármegyei levéltár nagyon rendezetlen állapotban van. A legtöbb helyiségben az iratok a földön hevernek. A fentieket a vármegyei főlevéltárnok úrral azzal közlöm, hogy a levéltár rendezését haladéktalanul kezdje meg, és az iratoknak megfelelő elhelyezést lehetőleg hajtsa végre*."[1116]

1935-ben fegyelmi eljárást indítottak ellene, ami végül 120 forint büntetés kiszabásával ért végett. 1940-ben megpályázta Szatmár vármegye levéltárnoki állását, sikertelenül. Végül 1940−1941-ben indított fegyelmi eljárás a zsidó törvénnyel kapcsolatos anyakönyvi adatokat semmisíthetett meg. Az eljárás után kérte nyugdíjazását.[1117] Alispáni előadóként az anyakönyvi, nemesi bizonyítványi és vízi könyvi ügyeket intézte.[1118]

A történészek részéről a mellőzés oka talán abban nyilvánul meg, hogy írásai nagyrészt folyóiratokban lettek közzétéve és ezek összegyűjtése egy bibliográfiában nem volt olvasható. Niedermann Imre irodalmi tevékenységét 1930-ban kezdte el, és 1944-ig tudjuk nyomon követni publikációit. Három könyve jelent meg. Az első 1936-ban Balassagyarmaton készült el a Magyarország és a bosnyák politika Mária és Zsigmond alatt (1382–1420) címmel, ezt követte 1937-ben, szintén ottani kiadással a Balassagyarmati Katolikus Legényegylet története című könyv. 1942-ben adta ki a folyóiratokban megjelent válogatott tanulmányait Nógrádi élet a régi világban címmel. Folyóiratokban összesen 26 dolgozata olvasható, amelyek a Nógrádi Hírlapban és az A Tenger című folyóiratokban jelentek meg. Niedermann Imre főleg 18. századi témákról írt dolgozataiban. Kéziratban három munkája található meg a Nógrád Megyei Levéltár őrizetében a Vármegyei főlevéltárnokok után maradt iratok elnevezésű fondban.[1119] Három nem történeti vonatkozású írását is ismerjük, két ízben olaszországi úti élményeiről emlékezett meg, egy ízben pedig az Újabb Madách irodalom címmel könyvismertetést írt.[1120]

Nógrád vármegye főlevéltárnokáról. In: Levéltári Szemle, 2002. (52. évf.) 2. sz. 55. A szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeum (KFM) Adattára (ad.) 826-86.

[1116] MNL NML IV. 486. 3/1931

[1117] MNL NML IV. 454-b. 14520/1941.

[1118] MNL OL Y 1. 286/1941. Nógrád megye jelentése. 2. f.

[1119] MNL NML Nidermann Imre hagyatéka. Galcsik Zsolt főlevéltáros gyűjtése.

[1120] Nidermann Imre bibliográfia Galcsik Zsolt gyűjtése

Balassagyarmaton a város társadalmi egyesületeiben főleg a Legényegyletben 1928−1940 között tizenhat történelmi előadást tartott, a megyei lapokban huszonnyolc helytörténeti dolgozatot írt.[1121] 1946. július 3-tól a Heves megyei földhivatal tisztviselője lett.[1122]

Oltvai Ferenc (Mezőkovácsháza, 1910. szeptember 18. – Szeged, 1999. április 22.)

Apja még Olexik néven, mint szlovák gyolcskereskedő a 19. század végén költözött át Árvából Csanádba. A makói gimnáziumi évek után, Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 1929-ben történelem-angol-földrajz szakosként kezdte meg tanulmányait. Nagy szerencséjére Domanovszky Sándor szeminalistája lehetett, olyanok társaságában, mint Komjáthy Miklós, Komoróczy György, Borzsák István, Sinkovics István és Wellmann Imre. Domanovszky végig a mentora volt, uradalomtörténeti szemináriumai életre szóló útravalóval halmozták el. A szünidőben Makón sok időt töltött a levéltárakban. Alispáni engedéllyel gyűjtötte a forrásokat szakdolgozatához Makó társadalma és gazdaság történetéhez, amelyet „*Makó 18. századi sör- és borgazdálkodása*" címmel védett meg. Majd történelem-földrajz szakos középiskolai oklevelet szerzett. 1936 és 1939 között az Országos Levéltár munkatársa volt. Visszaemlékezésében olvasható ezekről az évekről a következő néhány sor: „*…OL levéltárosai két pártra oszlottak. A katolikus „párt" Ányos Lajosból, Czobor Alfrédből és Főglein Antalból állt, míg a protestánsok reggelente Pálfy Ilonánál jöttek össze. E körbe tartozott Szabó István, Varga Endre, Kossányi Béla.*"[1123]

Mint gyakornok fizetést nem kapott, így szállás és ellátás fejében angolul tanította egy család gyerekeit. A gyakornoki évek után a VKM művészeti és tudományos szakosztályának munkatársa lett. 1939-től Gömör és Kishont vármegye főlevéltárnoka, Rimaszombaton. A levéltárban volt mit tenni. A csehszlovák uralom alatt az 1920 előtti iratokat elfalazták, nem használták; így legalább megmaradt minden. Egyedül volt, segéderő nélkül. A rengeteg származásigazolást, az anyakönyvi utólagos bejegyzéseket stb. mind neki kellett bejegyezni. Rendeznie kellett az 1920 utáni, valamint az 1867–1920 közti fondokat is. Bejárta a községeket, felmérte az irattárakat. Némi plusz jövedelem fejében szerkesztette a megyei hivatalos lapot. Évente hosszabb-rövidebb ideig katonáskodnia is

[1121] MNL NML Niedermann Imre hagyatéka. Wolf Ida ny. tanár (Niedrmann unokahúga) levele Szécsény, 1988.10.11. vö. Balassagyarmati Honismereti Híradó, 1989. 1−2. sz. 10.
[1122] MNL NML Niedermann Imre hagyatéka. Önéletrajz 1946. 07. 25.
[1123] Erdmann Gyula: Arcok a magyar levéltárakból. Beszélgetés Oltvai Ferenccel. In: Levéltári Szemle, 1987. (37. évf.) 1. sz. 58–62.

kellett. 1944-be bevonult katonának, majd hadifogságba esett. 1947–1950 között Csanád vármegye utolsó főlevéltárnoka. A levéltár épülete akkor kórházként szolgált, így a levéltár anyagát a főispáni lakásban találta, ömlesztett állapotban. Hosszú ideig a fondszintű szétválasztáson dolgozott nyugalmazott elődjével, Árva Jánossal és egy altiszttel. Az anyakönyvi másodpéldányok egy része elkallódott, a községeknél kellett lemásolnia azokat. Csak levéltárosként dolgozott, egyéb megyei előadói munkát nem kapott. Szabadidejében bejárta a községeket, sőt elkezdődött az iratbegyűjtési munka is. 1974-ben a Csongrád Megyei Levéltár igazgatójaként vonult nyugdíjba. 1990-ben megkapta a Magyar Köztársaság Csillagrendjét, majd a Bél Mátyás érmet.[1124]

1935 óta mintegy 350 tanulmánya, cikke, kötete jelent meg. Tudományos munkái közül kiemelkedett Csanád megye 18. századi közigazgatás történeti tanulmányai.[1125]

Megszervezte a levéltár könyvtárát, irategyütteseket mentett meg az enyészettől, például a szegedi ferencesek anyagát.[1126]

Ort János (Nagypáli, 1914. március 15.−Budapest, 1993. május 4.)

Szülőfalujában az édesapja volt a községi néptanító, aki az első világháború kezdetét követő harcokban elesett. Ort János, mint hadiárva a kecskeméti Országos Tanítói Árvaház növendékeként végezte középiskolai tanulmányait. Az Eötvös Alap támogatása révén 1936-ban a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen magyar, latin szakon szerzett diplomát. „*Irodalomesztétikái kérdések Kazinczy Ferenc korában*” című értekezésével, mely ugyanazon évben nyomtatásban is megjelent, bölcsészeti doktorátust szerzett. A mintegy három tucatra tehető publikációs tevékenysége első műveként 1932-ben látott napvilágot „Földem és virágom” című versgyűjteménye.[1127]

1936 őszén az Országos Társadalombiztosító Intézetnél kisegítő munkaerői álláshoz jutott, beiratkozott a közgazdasági egyetemen társadalom- és gazdaságtudományi karára. E

[1124] Blazovich László: Oltvai Ferenc (1910−1999). In: Levéltári Szemle, 1999. (49. évf.) 2. sz. 77−78.
[1125] Oltvai Ferenc: Csanád megyei telepes községek., uő:19. század első felének közigazgatásával foglalkozó tanulmánya, illetve a Szeged múltja írott emlékekben (1222−1945) című forráskiadványa. Barta Lászlóval együtt szerkesztette Csongrád megye történeti olvasókönyve a török utáni időktől 1849-ig terjedő kötetét. Első publikációi (középkori levéltártörténeti adatok) még Szabó István ösztökélésére láttak napvilágot. Publikált levéltárelméleti, módszertani cikkeket sokat foglalkozott Csanád megye 18−20. századi történetének különböző kérdéseivel és nem utolsósorban Szeged történetével. Kiemelkedő munkájaként ismeretes a „Szeged múltja írott emlékekben” című olvasókönyve, amelyben elsőként tette a város nagyközönsége számára elérhetővé a fontosabb levéltári forrásokat. Igazgatástörténeti tanulmányai mellett úttörő munkát végzett az egykori Csanád megye kertészközségei történetének feltárásában.
[1126] Blazovich László: Oltvai Ferenc. In: Levéltári Szemle, 1999. (49. évf.) 2. sz. 77−78. vö. Jároli József: A 80 esztendős Oltvai Ferenc köszöntése. In: Levéltári Szemle, 1990. (40. évf.) 4. sz. 93.
[1127] MNL VaML XXXI. 8. 1946−1951. 0,12 ifm

mellett az OTI Társadalomegészségügyi Intézete és Múzeuma esti munkástagozatának előadásait szervezte. Tevékenységéről a Munkaügyi Szemle 1940. évfolyamában számolt be. 1941-ben a Magyar Országos Levéltár és a Nemzeti Múzeum ajánlásával pályázatot nyújtott be az erdélyi levéltárakban megüresedett munkahelyekre. 1942-ben először Dés főlevéltárnokává nevezték ki, majd a nagyváradi levéltár főlevéltárnokává választották. 1943-ban Országos és Budapest Főváros Levéltárában volt gyakornok, majd levéltárosi szakvizsgát tett. Nagyváradi szolgálata idején számtalan mentességet biztosító igazolást készített a város zsidónak minősített és üldözött lakosai részére.

1944 őszén az Országos Levéltárban kapott beosztást, majd féléves frontvonalbeli szolgálat és rövid hadifogság után, Gortvay professzor felkérésére a Népjóléti Hivatalban vállalt munkát. 1946 májusában pályázat útján elnyerte Vas megye főlevéltárnoki tisztét. A szombathelyi levéltár vezetőjeként kezdeményezte a megyébe telepített központi kormányszervek irattárainak felkutatását, a családi levéltárak és a régi megyeszervezeti iratok levéltári átvételét. Munkatársaival együtt megkezdte a levéltár többszörösére duzzadt iratainak rendezését és segédletekkel való ellátását.

1951-ben a Levéltárak Országos Központjában dolgozott, majd a Pest Megyei Levéltár igazgatója lett.[1128] 1952. július l-jétől csoportvezetői besorolásban a Budapesti 1. számú Állami (ma Budapest Főváros) Levéltárba helyezték át. 1957 márciusától 1959 februárjáig e levéltár megbízott igazgatója, majd 1959-től a BFL igazgatóhelyettese. 1969 és 1970 között újból megbízott igazgató. 1974-ben a Fővárosi Levéltár akkori vezetője, nyugállományba helyezte.

Ort János fővárosi levéltári munkássága Budapest történetéhez köthető.[1129]

Levéltárelméleti kutatásainak tárgyát képezte az iratok forrásértékének megállapítására szolgáló alapelvek és követelmények összegezése. Folytatója és továbbvivője volt a fővárosi levéltárban még az 1930-as években megkezdett iratselejtezések elméleti és gyakorlati tapasztalatainak összegezésére irányuló vizsgálatoknak. Ez irányú publikációit a Levéltári Híradó, majd a Levéltári Szemle évfolyamaiban tette közzé.[1130] Több éven át

[1128] MNL PML VIII. 706. A/b. 5. Ort János hagyatéka.

[1129] Ort János: Budapest főváros törvényhatósági és tanácsköztársasági szerveinek levéltára Bp., 1959. 323., uő: A Fővárosi Levéltár színháztörténeti forrásai 1873−1944. Bp., 1965. 122. Közigazgatás történeti kutatásainak eredményeit a főváros egyesítés centenáriumára megjelentetett Budapest Lexikonban (Bp.,1973. 1223) tehette közzé, mint a közigazgatási és várospolitikai címszavak egyik szerzője s a témakör szakszerkesztője. Irodalomesztétikai kérdések Kazinczy korában, Budapest, 1936.Vas vármegye levéltára. In: Vándortűz, Magyar Irodalmi Társaságok Időszaki Értesítője, 1947. (2. évf.) 3. sz. 10−11.

[1130] Ort János: A levéltári durva selejtezé1ésről. In: Levéltári Szemle, 1966. (16. évf.) 1. sz. 1−12., uő: A Módszertani Kollégium selejtezési bizottságának 1960. évi munkája. In: Levéltári Szemle, 1961. (11. évf.) 2. sz. 23−25.

vezette a LOK módszertani kollégiuma iratselejtezési szakbizottságát is. Az 1956. évi forradalmat követő megtorlások során több munkatársával kapcsolatban is felvetődött az „ellenforradalmi tevékenység" vádja. Ort János e nehéz hónapokban mindenkiért kiállt, mindenkit, még a munkatársak hozzátartozóit is igyekezett megvédeni.[1131] Ezekben az években több, állását vesztett értelmiségit is alkalmazott a levéltárban és az ő általa teremtett emberi légkör biztosította a levéltárba „száműzött" történészeknek, mint többek között Bácskai Verának és Bónis Györgynek, hogy folytathatták tudományos munkásságukat.[1132]

Páhi Ferenc (Szentes, 1903. szeptember 1. − Hódmezővásárhely, 1978. július 12.)

1921-ben a kiskunfélegyházi tanítóképzőben tanítói oklevelet szerzett. 1921 őszén Csongrád megye alispáni hivatalának munkatársa lett. Végigjárta a „hivatali ranglétrát" először mint napidíjas iktatói és irattárosi feladatokat látott el. 1923-tól vármegyei irodasegédtiszt, majd 1931-től irodatiszt. Szegeden jogi tanulmányokat folytatott: 1931-ben államtudor, 1932-ben jogtudori oklevelet szerzett. A megfelelő végzettségek birtokában volt, de a fogalmazói karba nem lépet elő, mindössze irodaigazgató, majd 1935-től árvaszéki előadói feladatai mellett a levéltárban is dolgozott, végül 1940-től Szentesen levéltárnoki kinevezést kapott.[1133]

A háború alatt végezte az Országos Levéltár egy éves gyakorlatát. 1945-ben Pápa környékén munkaszolgálatos volt. Majd hadifogságba esett. 1945 őszétől közigazgatási tanfolyamot vezetett, 1949 februárjáig az árvaszék ülnöke, majd helyettes vezetője volt, 1950-ben a Csongrád megye közlevéltár vezetője lett. 1959-es jellemzésében olvasható a következő bejegyzés: „*…jó szervező rendszerető, fegyelmezett, szorgalmas levéltáros, munkatársihoz a viszonya példás. Az idősebb levéltárosok között az egyik legmegbízhatóbb levéltárvezető.*"[1134]

Hosszú ideig felügyelte a hódmezővásárhelyi fióklevéltár munkáját. Nyugdíjazásakor a munkaérdemrend arany fokozatával tüntették ki.[1135]

[1131] Szekeres József: Ort János. In: Levéltári Szemle,1994. (44. évf.) 4. sz. 108–110.
[1132] MNL VaML XXXI. 8. 1946−1951. 0,12 ifm. Ort János hagyatéka. Szombathelyen kutatható.
[1133] 1931-től nem volt Szentesen levéltárnok, megszüntették a státust, amit csak 1940-ben oldottak fel.
[1134] Szabó Ferenc: Páhi Ferenc (1903−1978). In: Levéltári Közlemények, 1977−1978. (48−49. évf.) 303−304.
[1135] Schneider Miklós−Páhi Ferenc. Pusztaszertől Pusztaszerig (Történeti olvasókönyv), uő: Az abszolutizmus közigazgatásának első évei Szentesen (1849−1853). In: Levéltári Közlemények, 1974. (44−45. évf.) 407–416., uő: Csongrád város 1963. évi selejtezési terve. In: Levéltári Szemle, 1963. (13. évf.) 4. sz. 235–236., uő: A csongrádi járásbíróság elnöki iratainak irattári rendszere. In: Levéltári Szemle,1963. (13. évf.) 4. sz. 77–84., uő: A csongrádi városi direktórium szervezte és működése. In: Levéltári

Pázmány Lajos (Nyitra, 1874. október 27. − Eger, 1944. február 7.)

Apja Pázmány Dániel Csongrád vármegye levéltárnoka, anyja Kelemen Krisztina volt. Szentesen érettségizett. 1894. július 17-én tett fő- és allevéltárnoki vizsgát a Magyar Országos Levéltárban. 1894. április 1-jétől november 30-ig csongrádi járási írnokként dolgozott. 1895. január 1-jétől Szolnok-Doboka vármegye segédlevéltárnoka lett, majd ezt követően 1895. július 1-jétől Hunyad, 1895. november 1-jétől Bars megye főlevéltárosa lett.[1136] 1897. május 10-től Árva, majd 1900. január 29-től Trencsén vármegye levéltárnokává nevezték ki. 1919. február 22-én lépett be a megüresedett Heves vármegyei levéltárnoki állásba, amelyet 1939-ig viselt.[1137] Hagyatéka a Heves Megyei Levéltár őrizetében Egerben van.[1138]

Heves vármegye nyugalmazott főlevéltárnokát Dr. Nagymihályi István főlevéltárnok halála után szolgálattételre ideiglenesen berendelték.[1139]

Péczely Ödön (Edelény, 1909. április 11. − Slavutan, 1947. január 6.)

Apja Péczely Árpád adóhivatali pénztárnok, édesanyja Batta Irma volt. Debrecenben végzett magyar és latin szakon. Karácsony Sándor professzor volt a mentorra. 1939. január 26-tól az Országos Széchényi Könyvtár tisztviselője. 1939. november 18-án kezdte meg Országos Levéltári gyakorlatát. 1940 áprilisától Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye allevéltárnokává nevezte ki Barcsay Ákos főispán.[1140] 1940. október 1-től öt hónapig tanulmányi szabadságon volt.[1141] 1941-ben tett le egyéves gyakorlatát az Országos Levéltárban.[1142]

Szemle,1969. (19. évf.) 1. sz. 163–174., uő: A felekezeti anyakönyvek rendezése a szentesi levéltárban. In: Levéltári Szemle, 1971. (21. évf.) 1−3. sz. 272., uő: A kereskedelmi igazgatás fejlődése. In: Levéltári Szemle, 1962. (12. évf.) 1. sz. 80–93., Páhi Ferenc: Levéltári tapasztalatcsere a múlt század végén. In: Levéltári Szemle, 1961. (11. évf.) 2. sz. 121–144., uő: Levéltár-selejtezés Hódmezővásárhelyen a századfordulón. In: Levéltári Szemle, 1962. (12. évf.) 2. sz. 96–102. uő: Szentes város levéltárnak 1950. évi rendezése. In: Levéltári Szemle, 1961. (11. évf.) 2. sz. 109–114., Bálint Ferenc−Páhi Ferenc: A tanácsok igazgatási osztályainak ágazati vizsgálata Békés és Csongrád megyében. In: Levéltári Szemle, 1973. (23. évf.) 2. sz. 155–175., Páhi Ferenc: Tapasztalatok a Csongrád Megyei Mezőgazdasági Igazgatóság iratainak rendezésénél. In: Levéltári Szemle, 1963. (13. évf.) 1−2. sz. 28–34.

[1136] MNL HML XIV. 6. Pázmány Lajos főlevéltáros hagyatéka. Törzskönyvi lap.

[1137] MNL HML XIV. 6. Törzskönyvi lap.

[1138] MNL HML XIV. 6. Pázmány Lajos főlevéltáros hagyatéka. (1919−1939) 0,06 ifm

[1139] MNL OL Y 1. 286/1941. Heves vármegye jelentése. 1. f. (230. doboz).

[1140] MNL PML IV. 401-b. 1144/1941.

[1141] MNL PML IV. 408-b. 11010/1941.

[1142] MNL OL Y 1. 286/1941. Nógrád megye jelentése. 1−2. f.

1941. december 19-én felmondott Pest megyében.[1143] Időközben sikeres pályázattal elnyerte Nógrád megye főlevéltárnoki állását.[1144]

1944-ben nyilasellenes tevékenysége miatt front szolgáltra utasították.[1145]

Hadifogságba esett, Losoncról, Érsekújvárra meneteltek, majd Boroszlóba, végül a Baltikumba több száz kilométerre került Balassagyarmattól.

1947-ben orosz hadifogságban halt meg.[1146]

Pröhle Vilma (Budapest, 1897 − Budapest, 1931. február 9.)

Édesapja Pröhle Vilmos egyetemi magántanár volt. 1928. március 5-től Pest vármegyei levéltárban díjtalan segédőrként dolgozott. [1147]

Doktori disszertációját 1929-ben védte meg.[1148]

Pröhle Vilma nem történeti forráskutató, hanem irodalomtörténész volt. Goethe Faustját és Madách Ember tragédiáját vetette össze, a két dráma eszmevilága is egészen más. Erre a megállapításra a két mű behatóelemzésével jutott el, az elemzésben helyenként mélyebbre ereszkedik, másutt meg finomabb árnyalatok megkülönböztetéséig is eljutott, mint ahogy az tudományos pályáján épen csak meginduló szerzőtől volt várható. A dolgozat függelékében összeállította a két drámaszöveg-egyezéseit.[1149]

Puskás Kálmán (Hirip, 1905. november 22. − ?)

Szatmár megyei református családban született. 1942. február 3-án a Magyar királyi Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság oklevele szerint történelem-földrajz szakon középiskolai tanári képesítést nyert.[1150]

1942. február 3. és 1943. február 2. között Országos Levéltárban előírt levéltári gyakorlatot megállapított határidőn belül teljesítette gyakorlatát.[1151]

A Szatmár megyei alispán kifejezett kérése volt, hogy az egy évi gyakorlat idejéből legalább két hónapot egy megyei levéltárban töltsön el.[1152] 1942. november 15. és 1943.

[1143] MNL PML IV. 408-b. 12083/1942.
[1144] MNL NML IV. 412. 189–190. vö. MNL NML IV. 431-b. 1144/1941.
[1145] MNL NML IV. 454-b. 17983/1944.
[1146] MNL OL Y 7. 460/1947. Nógrád vármegye jelentése. 1. vö. MNL NML IV. 454-b. 19579/1947.
[1147] MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 35. 3−5. f.
[1148] A dolgozat címe: „*Az Ember tragédiája és a Faust*” volt.
[1149] KEREKESEMILhttp://epa.oszk.hu/00000/00001/00139/pdf/ITK_00139_1931_01_117-119.pdf (2012. 04. 19.)
[1150] MNL OL Y 1. 51/1942. 565 szám, 513-1938. a. kiállított oklevél
[1151] MNL OL Y 1. 207/1943. 1. f.

január 31. között a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye levéltárában volt gyakorlaton, ahol megismerkedett a vármegyei levéltár iratanyagának beosztásával, kezelésével, a levéltár ügyvitelével, ügyeinek elintézés módjával, és részt vett a levéltár mindennapi munkájában. A megyei levéltár vezetéséhez megfelelő gyakorlatot szerzett. [1153]

Puskás Zoltán (Mezőkövesd, 1917. május 25. − ?)

Református vallású családban született. 1942. július 1. és október 1. között vissza kellett térnie Csíkszeredára félbeszakítva gyakorlatát a rendezési munkálatok, és a levéltár ügyviteli ügyeinek intézése miatt. 1943. május 31. június 5. között egy hetes gyakorlatot töltött a Pest Megyei Levéltárban, ahol a folyó ügyek kezelését és a vízi könyvek vezetését tanulmányozta. [1154]

A Magyar Nemzeti Múzeum Tanács Csík vármegye ideiglenesen kinevezett főlevéltárnokának a kiállított próbaszolgálatot igazoló bizonyítványát 1943. október 23-án küldte ki.[1155] „…*Nevezet nem csak a munkát figyelte meg, de részt vet a levéltárrendezésben, az anyakönyvi és levéltári ügykezelésben, alispáni ügydarabok elintézésében a szorgalma, érdeklődése, tevékenysége és közreműködése kifogástalan volt.*”[1156]

Rexa Dezső (Budapest, 1872. február 28. − Budapest, 1964. november 19.)

Nemeskúti Rexa Dezső Nyitra megyei nemesi származású családban született. Dezső Sámuel Pál néven anyakönyvezték a Deák téri Magyar Evangélikus Egyházközösség anyakönyvében. Édesapja Rexa Pál jogtudor, ügyvéd, földbirtokos. Édesanyja Peregriny Gizella. A család Rexa Dezső gyermekkorában a deák téri evangélikus iskolaépület első emeletén lakott. Szobái a mai Szomory Dezső térre néztek. Szülei Győry Vilmos magyar, valamit Schranz és Doleschall német lelkészekkel jó barátságban voltak.[1157]

Osztálytársai, barátai között volt Schulek Frigyes fia János is. „*Mikor akkora lettem, hogy kinőttem az elemi padokból, már nem laktunk az egyházi épületben, de én persze naponta*

[1152] MNL OL Y 1. 258/1942. 4. f.
[1153] MNL OL Y 1. 306/1943. 6. f. vö. MNL PML IV. 475-a. II. sorozat. 72/1943. lt. sz.
[1154] MNL OL Y 1. 936/1943. 5. f.
[1155] MNL OL Y 1. 936/1943. 2. f. gyakorlatát a hatályos rendeleteknek megfelelően 1942. 05. 05. és 1943. 08. 25. között töltötte le. Csík vármegye levéltárnoka, két hónapot 1943. június 15-től Borsod vármegye levéltárában töltött. vö. MNL OL Y 1. 593/1943. 3. f.
[1156] MNL OL Y 1. 936/1943. 4. f.
[1157] H. Gaudy László: Rexa Dezső (1871−1964). In: Evangélikus Élet, 1964. 12. 06. (29. évf.) 49. sz. 3.

ott jártam, gimnazistává lévén. Arról a nyolc évről sokat lehetne írnom. Röviden és szemlesütve bevallom, hogy bizony rossz deák voltam. (…) az átkozott matematika.!!! Jobb arról nem beszélni!(...) Kiváló tanárok egész sora vezetett be bennünket a tudományokba. (…) Deáktársaim között volt Glatz Oszkár , a nagynevű festőművész (…)"[1158]

A tanulásról hagyatékában a következő gondolatok olvashatóak: „*A tanulás egyik nagy akadálya a fantázia röpte és a szórakozottság. A diák, ha túlfűtött a képzelete, felületessé lesz és maga válogatja, hogy mit tanuljon – és mit se. Legtöbbször aztán úgy választ, hogy semmit sem tanul. Már iskolás korában úgy választ, hogy színész lesz, vagy feltaláló, néha Ázsia-kutató, vagy Tarzán… ezekhez pedig saját külön egyéni véleménye szerint nem kell az. Amit Podlacsek tanár úr akar tudomására hozni…*"[1159]

Az álmok megvalósítása helyett kereskedelmi akadémiát végzett, és jogi tanulmányokat folytatott. 1902-ben kezelői szakvizsgát tett az Országos Levéltárban, majd könyvtári szaktanfolyamot végzett. 1902. szeptember 8-tól az Árva vármegyei árvaváraljai Csaplovics könyvtár őre lett. 1899. szeptember 18-án Cecén (Fejér megye) házasságot kötött Szerényi Adriennel. 1910-től Fejér megye, majd 1919. november 1-től 1937. szeptember 30-ai nyugdíjazásáig Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főlevéltárnoka volt. 1932 és 1940 között 47 rádió előadást tartott. Mesélt hallgatóinak Petőfiről, Aranyról, Felvidékről és elmondott sok-sok színes történetet Pestről.[1160] Színház-történet íróként pedig kedvére kalandozhatott a magyar színjátszás múltjában: összegyűjtötte a sajtóban megjelent cikkeket és a levéltárakban őrzött forrásokat.[1161]

Irodalomtörténeti munkásságának kezdete is a felvidékhez köthető.[1162]

Rexa Dezső saját családja történetét is kiadta.[1163]

[1158] Rexa Dezső: Deák téri élet. In: Evangélikus élet, 1964. 05. 10. (29. évf.) 19. sz. 2.

[1159] MNL PML IV. 475-f. Rexa Dezső vármegyei főlevéltárnok hátrahagyott iratai. Karcolatok, gondolatok. (6. doboz).

[1160] MNL PML IV. 475-f. Anekdota-humor, rádióelőadások. (2. doboz).

[1161] Rexa Dezső: A budapesti Nemzeti Színház könyv- és levéltára. Budapest, 1908., uő: Márciusi hangulat a Nemzeti Színházban. In: Városi szemle: közlemények a városi közigazgatás és statisztika köréből, 1948. (34. évf.) 5−6. sz. 408−412., uő: Tervek a Nemzeti Színház fenntartására, 1836−1837. In: Történetírás, 1939. (3. évf.) 2. sz. 115−128., uő: A Nemzeti Színház levelesládájából. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1932. (42. évf.) 2. sz.186−194.

[1162] MNL PML IV. 475-f. Karcolatok, gondolatok. (6. doboz). Irodalmi munkásságának elismeréseként 36 éves korában Berczik Árpád levelező tagnak ajánlotta a Magyar Tudományos Akadémia elő osztályának szépirodalmi alosztályába.A centenáriumra sajtó alá rendezte Petőfi addig kiadatlan labanc verseit. 48-as naplótöredékét, addig kiadatlan prózáit. Ezenkívül egy emlékalbumot szerkesztett Petőfi és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye kapcsolatáról. Politikai gúnyvers és kép mirólunk 1757-ből. In: Historia: a magyar múlt emlékeivel és eseményeivel foglalkozó folyóirat, 1930. (3. évf.) 1−3. sz. 9−10., Rexa Dezső: Döbrentei Gábor levelezéséből. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1900. (10. évf.) 3. sz. 373−377.

[1163] Rexa Dezső Libellum rerum memorabilium, Emlékezetre méltó dolgok könyvecskéje. In: Családtörténeti Lapok: (História melléklete), 1930. (3. évf.) 1. sz. 3−11. 1930-ban Budapesten kiadott. 1736 és 1907 között mutatja be a csejthei levéltárban őrzött Nemeskúthi Rexa –család anyakönyvének bejegyzései alapján a

Hagyatéka a MNL Pest Megyei Levéltárában, Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye, Magyar Tudományos Akadémia Levéltárában, az Országos Széchenyi Könyvtár Adattárában, valamint a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában van.[1164]

Reviczky Sándor (Szörénybuzás, 1898. − ?)

1932. június 14-én letett levéltár kezelői vizsgáján latin nyelv: jeles, német nyelv jó, helyesírás kitűnő, szépírás kitűnő. A bizottság tagja Dőry Ferenc volt, a bizonyítványt Dr. Csánki Dezső, Dr. Herzog József, Szentkirályi György írták alá. [1165]

Schneider Miklós (Érsekújvár, 1897. december 1. – Kőszegszerdahely, 1945. június 23.)

A Budapesti Tudományegyetemen szerzett történelem-földrajz szakos középiskolai tanári diplomát. Majd a jogi karon abszolvált. 1921−1922 gyakorló tanár volt a budapesti mintagimnáziumban. 1922−1928 között érsekújvári községi katolikus főgimnázium tanára. 1928 elején levéltár kezelői szakvizsgát tett, ebben az évben Fejér vármegye főlevéltárnoka lett.[1166]

Vármegyei levéltárnok ügyköre című cikkében a következő konklúziót írta le: „*A vármegyei levéltárnok munkájának kilencven, sőt percentjét közigazgatási teendők képzik s így tulajdonképpeni levéltárnoki munkát ma a vármegyei levéltárnok úgyszólván nem is végezhet*.”[1167]

A cikkben kifejtette, hogy nem volt meghatározva a levéltárnok munkaterülete, nem volt szakhivatala, amely a levéltárnok mögött állna és megértést, megbecsülést biztosítana számára a közigazgatásban. Ki akarta terjeszteni a levéltárak gyűjtőkörét, járások, községek, vállalatok, személyek, családok irataira.[1168]

---

család történetét. Mellékletként elkészítette 1765 és 1924 között élt családtagok családfáját. Családtörténeti okmányok betűhív átiratát találhatóak a kötet végén.

[1164] MNL PML IV. 475-f. Rexa Dezső vármegyei főlevéltárnok hátrahagyott iratai. 1919−1937 (1964) 2 ifm. Novellák, Anekdota-humor, Karcolatok, Utcanév gyűjtemény, „Színházi dolgok”, Előadások…stb.

[1165] MNL OL Y 1. 444/1932. Latin fordítást 1932. június 13-án 9:05−12:00 között, németet 9:05−10:10 között írásban tett le a kancellária 1784. ad. 5464. 1783. ad.12687, 1784. ad. 5440 készített, német dolgozat 1785. ad. 955, 1785. ad.1003, 1785. ad. 5950 volt.

[1166] MNL OL Y 1. 286/1941. Vas vármegye levéltára és irattára 2. f. (230. doboz). Sógora, Pleidell Ambrus az Országos Levéltár allevéltárnoka volt, aki pártfogását kérte Domanovszky Sándornak és Csánky Dezsőnek, akiknek köszönhetően nyerte el a Fejér vármegyei főlevéltárnoki állást. Schneider Miklós: Néhány Adalék a Fejér megyei Levéltár történetéhez. In: Levéltári Szemle, 1980. (30. évf.) 1−2. sz. 204.

[1167] SCHNEIDER, 1930. 112–121.

[1168] SCHNEIDER, 1930. 112–121.

A Vörösmarthy család múltja, polemikus cikke, valamint középszerű megyetörténeti munkája miatt távozott Fejér megyéből.[1169] 1938-ban Vas vármegye főlevéltárnoka lett. [1170] Az összeírásokat, illetve családtörténeti iratokat rendezte, publikálta.[1171] Hagyatéka Szombathelyen kutatható.[1172]

Simon Károly

Kolozs megye főlevéltárnoka. 1943. június 25-én igazolta a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa egyéves próbaszolgálatát. 1943. március 1. és 1943. május 1. között a Pest Megyei Levéltárban volt gyakorlaton, ahol megismerkedett a levéltár ügyvitelével, iratainak kezelésével, iratanyag beosztásával, és a levéltári rendezéssel, tevékenyen részt vett a levéltár munkájában.

Sinkovics István (Dés, 1910. augusztus 19. – Budapest, 1990. augusztus 19.)

1920-ban a román hatóságok kiutasították Erdélyből köztisztviselő édesapját. 1928-ban tett érettségi vizsgát a székesfehérvári ciszter gimnáziumban. Ezután a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán folytatta tanulmányait, latin nyelv és a történelem szakon. Tanulmányai alatt az Eötvös Kollégium tagja volt. A magyarországi nagybirtok 15. századi történetéből írt munkájával 1933-ban doktorált Domanovszky Sándornál, Szentpétery Imrénél és Hajnal Istvánnál. Rövid ideig a Történeti Szeminárium könyvtárát kezelte, de már ekkor is segített a szemináriumi hallgatók tanításában 1934−36-ban a Bécsi Magyar Történetkutató Intézet tagja. Ez idő alatt rendkívül intenzív levéltári kutatást végzett szinte valamennyi híres bécsi archívumban, a Hofkammerarchívtól a Kriegsarchivig. Az erdélyi kereskedelem történetére vonatkozó kutatásainak eredményéről már 1937-ben több cikket publikált. A bécsi évek után Sinkovics István a magyar

[1169]A Vörösmarty-család múltja. Székesfehérvár, 1934. A Fejér vármegye (Budapest, 1937) című monográfiát Juhász Viktorral együtt szerkesztette. Schneider Miklós: A Vörösmarty család múltja. Székesfehérvár, 1934, 8. és 32−34. epa.oszk.hu/01900/01940/00017/pdf/szfvsz_04_03-04_1934_080-090.pdf (2017. 04. 20.)
[1170] Sinkovics István: Schneider Miklós (1897−1945). In: Levéltári Közlemények, 1946. (24. évf.) 352−353. Vas vármegye levéltára. In: Vándortűz, Magyar Irodalmi Társaságok Időszaki Értesítője, 1947. 2. évf. 3. sz. 10−11.
[1171] Schneider Miklós: Fejér megye nemes családai 1936., uő: Vas és Trencsén megyék nemes családai. uő: Fejérmegyei boszorkányperek. Székesfehérvár, 1934. uő: Fejérmegyei nemes családok. Székesfehérvár, 1935−36, uő: Fejér megye nemesi összeírásai 1754−1828. Székesfehérvár, 1934. uő: Fejér megye 1843. évi nemesi összeírása. Székesfehérvár, 1936., uő: Nemes családok története. I. Székesfehérvár, 1937., uő: Trencsén megye 1725−1732. évi nemességvizsgálatai. Budapest, 1938., uő: Vas vármegye 1717. évi nemességvizsgálata. Szombathely, 1939., uő: Vas megye kétségtelen nemesei. Szombathely, 1940.
[1172] MNL VaML XIV. 46. Schneider Miklós főlevéltárnok irathagyatéka. (1928−1944.) 0, 72 ifm. Ebből két doboz a Vas megyei nemesség vizsgálatok és egyéb iratok, a többi pedig kéziratai.

levéltárügy szolgálatába állt. 1936 decemberétől az Országos Levéltár munkatársaként, előbb a helytartótanácsi, majd a kamarai levéltár rendezési munkálataiban vett részt. 1945 előtt több tanulmányt publikált a magyar falu és a magyar mezőgazdaság múltjáról, de egyre inkább belemélyedt a levéltár elméleti kérdések tanulmányozásába. Szabó István munkatársaként a negyvenes évek elején részt vett a levéltári törvény előkészítésében, sőt 1943 után, amikor Szabó Istvánt a debreceni egyetemre nevezték ki, már ő készítette el az első magyar levéltári törvény indoklását. Ekkori munkája emlékét a Levéltári Közleményekben publikált írásai őrzik. A hadifogság után Sinkovics István újból bekapcsolódott az Országos Levéltár munkájába. 1942-től ő szerkesztette a Levéltári Közleményeket. Kutatásainak újirányt adott az 1948. évi centenárium, amelyre a levéltár is nagyszabású forrásfeltárásokkal készült. Sinkovics Kossuth pénzügyminiszterségének forrásait gyűjtötte össze, és a tőle megszokott gondossággal és alapossággal számos más későbbi feladata mellett, 1947-ben adta ki munkájának eredményét a Fontesban. Részt vett a levéltári alapleltári munkában, Felhő Ibolyával közösen készítették el a Pénzügyigazgatási levéltárak című kiadványt. [1173] A háború után pályafutása a Budapesti Tudományegyetemen is folytatódott. 1946-ban habilitált, és a bölcsészeti karon lett magántanár. 1947-től már az akkor indult esti tagozat tanáraként, ekkor még külső előadóként tanított magyar történelmet.[1174] 1951-ben előbb az Országos Levéltárba nevezték ki, a családi levéltárakkal foglalkozó osztály vezetőjévé, de néhány hónappal később hivatalosan is áthelyezték az akkor már Eötvös Loránd nevét viselő Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, ahol a Történeti Intézet docense lett. 1956-ban kapott egyetemi tanári kinevezést a történelmi segédtudományok tanszékén, 1969-től tanszékvezető, 1963-tól kari dékán. 1973-tól a Magyar Történeti Társulat alelnöke volt. A történelmi segédtudományok tanszék 70. születésnapjára ünnepi tanulmánykötetet adott ki.[1175] A történettudomány doktora címet 1984-ben szerezte meg.[1176] Hagyatéka az ELTE Egyetemi Levéltárban kutatható.[1177]

[1173] Sinkovics István:A magyar nagybirtok élete a XV. sz. elején. Budapest, 1933., uő: Esterházy Pál nádor és az erdélyiek kereskedelmi társasága. Budapest, 1937., uő: Kossuth, az önálló pénzügyek megteremtője. Budapest, 1952. uő: Kossuth az első jelelős minisztériumban. Budapest, 1957., uő (szerk.): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635−1985. Budapest, 1985., uő: A történetírás segédtudományai az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (1777−1986). In: Levéltári Szemle, 1987. (37. évf.) 2. sz. 3−17.

[1174] Tegyük hozzá, az akkori esti tagozat nem is hasonlítható össze kései utódjával. Itt valóban a háborús években az egyetemről kimaradt,vagy oda el nem juthatott hallgatóknak tanítottak, s tanár és diák.

[1175] Bertényi Iván(szerk.): Ünnepi tanulmányok Sinkovics István 70. születésnapjára. ELTE, Budapest, 1980. Irodalmi Műveinek bibliográfiája az Ünnepi tanulmányok című kötetben.

[1176] Szögi László: Sinkovics István (1910−1990.) In: Levéltári Szemle, 1990. (40. évf.) 4. sz. 105−106.

[1177] ELTE Egyetemi Levéltár, 101/c. Történelem Segédtudományi Tanszék. Személyi gyűjtemény. 1880−1990. 0,85 ifm. (Sinkovics István hagyatéka. 1956−1990. 2−6. doboz).

Soós Imre (Rábakecöl, 1910. szeptember 3.−Eger, 1997.)

1922-től a csornai premontrei kanonokrend szombathelyi gimnáziumban tanult. Kispapként betegségei miatt nem fejezte be tanulmányait, hanem a pannonhalmi bencés könyvtár segédkönyvtárosa lett. 1933. október 5-én levéltár kezelői szakvizsgát tett. 1934. június 1-től 1940-ig Sopron megye levéltárnoka. 1935-től kötelező a bölcsészdoktori képesítés, Pécsen az Erzsébet Tudományegyetemen bölcsészettudományi karán történelemből doktorált. Végbizonyítványát Kolozsváron állították ki. 1941. december 13-án Heves vármegye főlevéltárnoka lett.[1178] Főleg a 18. századi megye- és községtörténeti kutatásokat végzett.[1179]

1950 novemberétől a LOK önálló levéltárosa. 1959. szeptember 1-től az egri állása mellett a miskolci levéltár vezetője. 1968-tól Heves Megyei Levéltár igazgatója. 1973. szeptember 5-én szűnt meg a munkaviszonya.[1180]

Sümeghy Dezső (Apátfalva, 1882. január 6. − Sopron, 1957. április 11.)

1882. január 6-án született a Csanád megyei Apátfalván. Középiskoláit Székesfehérváron, majd Veszprémben végezte. Budapesti Tudományegyetemen Bölcsészettudományi Karán tanult, négy félévet a hittudományi karon, majd négy félévet filozófia szakon.[1181] Levéltári

---

[1178]Soós Imre: Heves vármegye levéltárnak történetéből. In: Levéltári Közlemények, 1942−1945. (20−23. évf.) 260–289.

[1179] Csiffáry Gergely−Szecskó Károly: Soós Imre munkássága. In: Archivum Heves Megyei Levéltár Közleményei. 13. Eger, 1994. 225−232. vö. Soós Imre: Sopron megyei kurialisták taksája. In: Történetírás, 1937. (1. évf.) 4. sz. 376−397.,uő: A sopron megyei község-történet írás forrásai. In: Soproni Szemle 1939. (3. évf.) 3. sz. 153−159., uő: Az úrbéri birtokrendezés eredményei Sopronba. In: Ősi Sopron megyei nemzetségek. Képek a Sopron megyei községek és családok történetéből. Sopron, 1940., uő: A Miskolci és a Sátoraljaújhelyi Levéltár 1960-ban. In: Levéltári Szemle, 1961. (11. évf.) 2. sz., 32–37., uő: Községi földigénylő bizottságok iratai Heves megyében. In: Levéltári Szemle, 1962. (12. évf.) 2. sz. 3−10., uő: A helytörténetírás szervezése a területi levéltárakban. In: Levéltári Szemle, 1962. (12. évf.) 3−4. sz. 18–24., uő: Heves megye úrbéri és újabbkori tagosítási iratai. In: Levéltári Szemle, 1964. (14. évf.) 1−2. sz. 1–19., uő: A heves megyei oktatási intézmények szervezettörténete és iratanyaga. In: Levéltári Szemle, 1964. (14. évf.) 4. sz. 1–32., uő: Útmutató Heves és Külső-Szolnok törvényesen Egyesült vármegyék nemesi közgyűlésének irataihoz. In: Levéltári Szemle, 1965. (15. évf.) 1−2. sz. 39–56., uő: Az egri káptalan magánlevéltára. In: Levéltári Szemle, 1966. (16. évf.) 2. sz. 460–474., Dercsényi Dezső−Soós Imre−Voit Pál: Heves megye műemlékei. I-II. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó,1969. 1420, uő: Tanácsköztársasági szervek a Heves megyében. In: Levéltári Szemle, 1969. (19. évf.) 1. sz. 80–85., uő: Eger. A Heves Megyei Levéltár műemléki épülete és barokk iratszekrényei. (Adattár. Levéltáraink műemlékjellegű berendezése.). In: Levéltári Szemle, 1971. (21. évf.) 1−3. sz. 130., uő: Levéltáraink műemlékjellegű berendezése. Sátoraljaújhely. A Zemplén Megyei Levéltár műemléki épülete és berendezése. In: Levéltári Szemle, 1971. (21. évf.) 1−3. sz. 133–134., Soós Imre: Heves megye községei 1867-ig. Eger, 1975., uő: Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Budapest, Szent István Társulat, 1985.(Az Egri Főegyházmegye Schematizmusa II.), uő: Mezővárosi normaiskolák az egri egyházmegyében 1779−1845. In: Tanulmányok Heves megye történetéből. 11. 1992. 1−52.

[1180] Kiss Péter: Soós Imre (1910−1997). In: Levéltári Szemle, 1997. (47. évf.) 3. sz. 76−78. vö. Kiss Gábor: Soós Imre (1910−1997). In: Soproni Szemle, 1979. (33. évf.) 4. sz. 370−373.

[1181] MNL OL Y 1. 286/1941. Sopron vármegye jelentése. 2. f.

vizsgát 1906-ban tett. 1907. október 1-től Csanád megye főlevéltárnoka.[1182] Nemességi kutatásokat végzett.[1183] 1914. július 27-től 1918. május 19-ig katonai szolgálatot teljesítette.

1923-ban Mészáros János Sopron vármegye főlevéltárnoka nyugdíjazását kérte Gévay-Wolf Lajos alispántól, aki 1923. március 5-én írta ki a főlevéltárnoki állás pályázatát.[1184] Sümeghy Dezső gyorsan reagált a pályázatra, a következő napon megírta pályázatát, amelyben részletesen kitért irodalmi munkássága mellett, vasi, zalai rokonsági kapcsolatára is. Pályázatában olvasható a következő gondolat: „… *zajtalan, minden hivalkodást kerülő, becsületes működéssel iparkodtam a hivatásom megszabta munkakörben lelkiismeretesen dolgozni*."[1185] Sopron megye főlevéltárnoka lett, amit 23 esztendőn át történet kutatói pályafutását feláldozva végzett.[1186]

Sümeghy az 1920–1921. év politikai történései miatt egy sebtében költöztetett, rossz körülmények között tárolt, teljesen összekeveredett levéltári anyagot vehetett át.[1187] A frissen hivatalba lépett Sümeghy a levéltár állapotát hamar felmérte, az addigi rendezés meglehetősen kezdetleges volt, hivatali feladatairól így írt: „… *A levéltár anyagát amennyire ez lehetséges volt, átvizsgáltam és megállapítottam, hogy a levéltár eddigi kezelése meglehetősen kezdetleges volt, de ettől eltekintve nemcsak a kétszeri átköltözés nyomai látszanak mindenütt, de hiányoznak mindama nyilvántartások is, melyek az anyag terjedelméről, elhelyezéséről csak némi támpontot is nyújthatnának. Így például évek óta levéltári iktatót nem vezettek, s a levéltár elintézett vagy elintézetlen ügyeiről sincsenek feljegyzések. A VÜSZ. (Vármegyei Ügyviteli Szabályzat) rendelkezéseinek mellőzésével levéltári kölcsönkönyvet sem vezetnek s a levéltári kezelésben elengedhetetlenül szükséges levéltári pótlapok hiányoznak. Mindeme hiányok pótlását nevezetesen ügykezelés rendszeres végzéséhez szükséges előjegyzések és nyilvántartások elkészítését megkezdtem. A levéltár rendezésére vonatkozólag tervet készítek, s azt rövidesen be fogom adni*."[1188]

[1182] MNL GYMSM Soproni Levéltár XIV. 44. Sümeghy Dezső vármegyei főlevéltáros iratai. sz. n. (10. doboz).

[1183] Sümeghy Dezső-Barna János: Nemes családok Csanádvármegyében, Makó, 1913. kézirat MNL GyMSM SL XIV. 44. sz. n. (4. doboz).

[1184] Sopronvármegye Hivatalos Lapja 1923. 03. 01. (23. évf.) 9. sz. 81., Sopronvármegye Hivatalos Lapja 1923. 03. 08. (23. évf.) 10. sz. címoldal

[1185] MNL GyMSM SL XIV. 44. Makó, 1923. március 9. sz. n. (3. doboz).

[1186] Csatkai Endre: Sümeghy Dezső 1882−1957. In: Soproni Szemle, 1957. (11. évf.) 1−2. sz. 157−159. vö. Takács Endre: Sümeghy Dezső. In: Levéltári Közlemények, 1958. (28. évf.) 322−324.

[1187] Föglein Antal: Sopron vármegye levéltára az 1921. évi kényszerköltözés után. In: Levéltári Közlemények, 1927. (5. évf.) 274−282. A cseh korridor veszélye, soproni népszavazás.

[1188] MNL GYMSM SL IV. B. 429. 1/923. (2. cs.) vö. Dominkovits Péter: Két törvényhatósági levéltáros a XX. Század első feléből Házi Jenő és Sümeghy Dezső. In: Magyar Levéltáros Életpályák a XIX−XX.

A rendezési tervben az archivum anyagát három fő csoportba osztotta. Az elsőbe a régi levéltárat sorolta (1236−1848), a második csoportot két alcsoportra osztotta; az első az abszolutizmus és a provizorium ideje, a másik 1867-től visszaállított alkotmányos igazgatás. A harmadik csoportban a könyvtár került.[1189] Ugyanakkor a rendezés elvégzése után sem a „szomszédvár" forrásfeltáró tevékenységét folytathatta, hanem a levéltártani problémák megoldására, tökéletesítésére törekedett. Iratvédelmi törekvéseivel országos mozgalom és ezzel összefüggően törvényalkotási gyakorlat egyik inspirálója lett. A Sopron Megyei Levéltárat Eszterházára menekítették az első világháború után, nehogy Ausztriához csatolják. Sümeghy szállíttatta vissza. Szisztematikusan látott hozzá az iratanyag rendezéséhez. A Mohács előtti oklevelek java részét az iratanyag szálankénti átnézésével vette leltárba. 1928-ban adta ki az oklevelekről készített forrás kiadványt.[1190] 1932-ben országos elismertséget hozott neki, hogy a Magyar Történelmi Társulat Sopronba tartotta vándorgyűlését. A Bécsi Magyar Történeti Intézetet vezető Angyal Dávid elismerését fejezete ki a kevéssé ismert oklevéltárról.[1191]

A Levéltári Közlemények 1933. évfolyamában Sopron vármegye levéltárának első tíz esztendejét vázolta fel. Föglein Antal bizonyos kritikai észrevételeire is választ adva.[1192] Ettől az évtől két hivatalos kutatás növelte meg feladatait a családok címeradatainak feltárása, illetve a megyei gyógyszertár engedélyek számbavétel, így a rendezési munkái lassultak.[1193] Ugyanakkor 1937-ben elkészítette a megyei levéltár első leltárát.[1194]

1935-ben a levéltárak állami felügyelet alá vonásának élharcosa volt.

Munkájának országos elismertségét jelzi, hogy a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete 1936. október 2-4-i első kongresszusán Szabó István felkérte Kovács Lajosnak a levéltári adminisztrációról szóló előadáshoz tartson korreferátumot. A hozzászólás rendkívül alaposan volt felépítve, kiemelte a levéltári munka közigazgatási, ügyfélforgalmi és tudományos munka során végzett eszközrendszerét.[1195] 1938. október 7-ei egyesületi

---

században. Budapest Főváros Levéltára Közleményei. Budapest, Budapest Főváros Levéltára. 2004. 135−136.

[1189] Sümeghy Dezső: Tíz év egy rombadőlt levéltár történetéből. In: Levéltári Közlemények, 1933. (11. évf.), 141−150.

[1190] Sümeghy Dezső: Sopron vármegye levéltárának Oklevélgyűjteménye. I. rész. Középkori Oklevelek (1236−1526). Sopron, 1928.

[1191] MNL GYMSM SL XIV. 44. Angyal Dávid levele Sümeghy Dezsőhöz. Bécs, 1932. 02. 16. (1. doboz).

[1192] SÜMEGHY, 1933. 141−150.

[1193] Sümeghy Dezső−Barna János: Nemes családok Csanád vármegyében. Makó, 1913. vö. Kézirat MNL GyMSM SL XIV. 44. Sümeghy Dezső vármegyei főlevéltáros iratai. sz. n. Nemes családok Csanád vármegyében. (4. doboz).

[1194] MNL GyMSM SL XIV. 44. Tájékoztató Sopron vármegye levéltárának anyagáról. Kézirat. é.n. (2. doboz).

[1195] MNL GYMSM SL XIV. 44. Sümeghy Dezső: A levéltár adminisztrációja. Kézirat. sz. n. (1. doboz).

ülésen Sümeghy a vármegyei levéltár rendezéséről tartott előadást.[1196] Sümeghy ekkor már a vármegyei levéltárak iratanyagának, tagolódásának egyik legjobb országos szakértője volt. A történeti rendezések rekonstruálását, a közigazgatási szervezetnek megfelelő rendezést, annak szisztematikus, de fölöttébb egyéni (szám és betűkombinációs) rendszerét összegző tanulmányban ismertette.[1197] 1938-tól levéltári hivatali munkájának döntő többségét akta- és ügyfélszolgálati ügyek intézése tette ki. Egyrészt a zsidó törvényekre a származással kapcsolatos igazolások kiadása, másrészt az anyakönyvi másodpéldányokkal kapcsolatos ügyekben másolatokat adott ki a magánfeleknek, vagy ügyfeleknek.[1198]

1948-ban háborús sérülései, majd elhatalmasodó betegsége miatt kérte nyugdíjazását. Ezután történt meg az alispáni iratanyag pusztító selejtezése. 1950−1953 között a LOK jóvoltából újrarendezhette a megyei levéltárat. 1954-ben meghívták a soproni egyetem bányászattörténeti tanszékének tanársegédi állására. A soproni levéltárban évekig kutatta a 200 éves brennbergi bánya történetét.[1199]

Legnagyobb terjedelmű tanulmánya a Sopron Megyei Levéltár történetéről 1956-ban jelent meg. Az adatgyűjtést már az 1930-as években megkezdte. Gyakorlatilag ez Sopron megye roppant és alapos széleskörű közigazgatás-történetbe ágyazott, kezdetektől hivatalba lépéséig a levéltár történetét vizsgálta.[1200]

Szakmai kapcsolatrendszere kevésbé ismert. Tagja volt a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének, a soproni Frankenburg Irodalmi körnek. Csatkai Endre a kutatók és érdeklődök „*arany szívű támogató mentorának*” nevezte.[1201]

Szabó Béla (Szamosszeg, 1905. szeptember 30.− Zalaegerszeg, 1984. január 27.)

Gimnáziumba Szentesre, majd a debreceni református kollégiumba járt. Ezután a Debreceni Egyetem jogi karának hallgatója volt. Majd két év után átiratkozott a bölcsészettudományi karra. Itt történelem-latin szakos oklevelet szerzett. Mindvégig meghatározta életét egyetemi tanárai közül Tankó Béla és Karácsony Sándor által képviselt filozófiai gondolkodás és Alföldi András régész tudományos pontossága, lényeglátása,

[1196] MNL GYMSM SL XIV. 98. Házi Jenő levéltárnok iratai. A városi levéltár rendezése. sz. n. (39. doboz).
[1197] Sümeghy Dezső: A megyei levéltárak rendezése. In: Levéltári Közlemények, 1942−1945. (20−23. évf.) 52−65., uő: A levéltár adminisztrációja kézirat, én. MNL GyMSM SL XIV. 44. sz. n. (1. doboz).
[1198] DOMINKOVITS, 2004. 139. 7834/1939. VKM, 7720/1939. M.E. sz.
[1199] DOMINKOVITS, 2004. 121−148. vö. Takács Endre: Sümeghy Dezső (1882−1957). In: Levéltári Közlemények, 1958. (28. évf.) 322−324.
[1200] Sümeghy Dezső: Sopron vármegye levéltárának történetéből. In: Levéltári Híradó, 1956. (6. évf.) 1. sz. 59−112.
[1201] Csatkai Endre: Sümeghy Dezső 1882−1957. In: Soproni Szemle, 1957. (11. évf.) 1−2. sz. 157−159.

probléma felismerése. 1929-ben a debreceni levéltárban lett díjnok és Csobán Endre mellett ismerkedett meg a törvényhatósági levéltárnokok nehéz munkájával. Országos Levéltár szakképesítésnek megszerzése után 1939-ben Zala vármegye főlevéltárnoka lett.[1202] Megtartotta a Debrecenből magával hozott habitusát. Sikerült megakadályoznia az iratanyag elhurcolását.

Megmentette a Zalavári Apátság Hiteles és Házi Levéltárát, a nagykapornaki Apátság Levéltárát, valamint Nagykanizsa Város Levéltárából a tűztől megkímélt részeket.

Tudományos kutatásokat végzett a 18. századi nem nemesek birtoklási problémáival kapcsolatban. [1203]

Latin- és német paleográfiára tanította fiatal munkatársait.[1204]

Hagyatéka Zalaegerszegen kutatható.[1205]

Szabó István (Debrecen, 1898. július 2. – Budapest, 1969. február 19.)

Iskoláit a debreceni Református Főgimnáziumba kezdte, 1915-ben azonban egy családi tragédia miatt a Felső-kereskedelmi Iskolában érettségizett. Egyetemi tanulmányait a debreceni Jog-és Államtudományi Karon kezdte, majd a Bölcsészettudományi fakultáson fejezte be. 1920. július 24-én nevezték ki ideiglenes minőségű szakdíjnoknak. Négy év után lemondott állásáról, mivel szolgálata alatt nem került sor állandósítására, előléptetésre. Sőt, a szakmai munka mellett a város vezetősége a vizsgázott levéltárost a földbirtokrendező bírósághoz és a központi választmányi munkálatokhoz rendelte ki. Már joghallgató korában ráébredt annak tudatára, hogy képességeinek, érdeklődésének inkább a történészi pálya felel meg. 1924-től a Debreceni Városi Levéltárban dolgozott, mint szakdíjnok. Ez a körülmény a történészi hivatástudatot még inkább erősítette benne. Egy évvel a jogtudományi doktori cím elnyerése után készen volt bölcsészdoktori disszertációja.[1206] Ekkor már egy éve tanársegédi minőségben az egyetem alkalmazottja, Rugonfalvi Kiss István professzor közvetlen munkatársa volt.

1928-ban az Országos Levéltár munkatársa lett. Ezután másfél évtizedig állt az Intézet szolgálatában, ahol a Helytartótanács, a Kamara majd a minisztériumi levéltárak referense

---

[1202] MNL OL Y 1. 286/1941. Zala vármegye levéltára. 2. f. (230. doboz).

[1203] Simonffy Emil: Szabó Béla (1905−1984). In: Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból. 1984−1985. Zala Megyei Levéltár, 1985. 3−5., Bibliográfia MNL ZML XIV. 45. Szabó Béla levéltáros iratai. A fond kutatását darab szintű jegyzék segíti.

[1204] Simonffy Emil: Szabó Béla (1905−1984). In. Levéltári Közlemények, 1985. (56. évf.) 1. sz. 102−103.

[1205] MNL ZML XIV. 45. Szabó Béla levéltáros iratai. Kéziratai (6−7. doboz).

[1206] Szabó István:Debrecen 1848/49-ben. (nyomtatásban megjelent 1929-ben). Ezzel megszerezte a Debreceni Tudományegyetemen a bölcsészdoktorátust.

is volt. Rendezte az 1848/1849. évi országgyűlés levéltárát és elkészítette annak repertóriumát.

1940-ben habilitált a budapesti egyetem magántanáraként. 1941-től MTA levelező tagja. 1943-ban egyetemi tanári kinevezés kapott. 1952-ben a történelemtudomány kandidátusa, 1957-ben a történelemtudomány doktora lett. 1960-tól az Agrártörténeti Tanulmányok szerkesztője. Számos értekezést jelentett meg a levéltári iratvédelemmel kapcsolatban. Levéltár Közlemények főszerkesztője volt. Szabó István kiváló történetírói és nem kevésbé kiváló levéltári szakírói tevékenységet fejtett ki négy évtizeden keresztül.[1207] Első, már említett munkájában szülővárosa múltjának egy periódusát vizsgálta, a következőben a debreceni tanyarendszer kialakulását világította meg. Későbbi munkáinak tárgyát csaknem kivétel nélkül a magyar parasztság történetéből merítette.[1208] Nem volt egyoldalú kutató tudós, nemcsak levéltáros és nemcsak tanár. Egyaránt kiváló munkát végzett mindhárom minőségében.[1209]

Szedő Antal (Budapest, 1903. − Budapest 1975.)

Nehéz gyermekkora volt, 12 évesen teljes árvaságra jutva, egy árvaház lakójaként végezte gimnáziumi tanulmányait. Az érettségi vizsga letétele után a budapesti egyetemre iratkozott be, magyar-latin szakos bölcsészhallgatónak. Egyetemi tanulmányai idején az Eötvös Kollégium tagjaként szerezhetett európai látókört és korszerű műveltséget. Anyagi okok mégis arra késztették, hogy hosszú évekig vagyonos családoknál nevelősködjön.

[1207] A levéltári szakírói tevékenységének talán legértékesebb terméke az a kötet, amelyet a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének megbízásából készített levéltári útmutató címen. − Szabó István: Levéltári útmutató. Bp.,1941. − Ez a mű a magyarországi református egyházak levéltárai számára foglalta Össze szabályzatszerűen a levéltáros tennivalóit. Szabó István e munkájának megkezdésekor áttanulmányozta a külföldi levéltári szakirodalomnak mindazon műveit, amelyekhez csak hozzájuthatott, mint például angol, francia, német, holland, olasz szakmunkák. Bár feladata az egyházi levéltárak számára való útmutató, illetve kézikönyv összeállítása volt, olyan alapos, a kor színvonalán álló művet készített, amely minden levéltár számára rendkívül nagy segítséget nyújtott. További levéltártani munkái: Szabó István: A magyar levéltárvédelem kérdése. In: Levéltári Közlemények, 1931. (9. évf.) 151–225., uő: Az Országos Levéltár kutatói az utóbbi nyolc év alatt. In: Levéltári Közlemények, 1933. (11. évf.) 313−318., uő: A magyar levéltári irodalom feladatai. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 7−22., uő: A levéltárnok gyakorlati problémái. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Évkönyve, I. 1935−1937. Budapest, 1937. 26−27., uő: Visszatért levéltárak. In: Levéltári Közlemények, 1938. (16. évf.) 8−13. uő: A levéltár válsága. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 7−18.

[1208] Szabó István: Ugocsa megye. In: Mályusz Elemér: (szerk.) Magyarság és nemzetiség. I/1. Tanulmányok a magyar népiségtörténet korából. Budapest, 1937.,uő: Tanulmányok a magyar parasztság történetéből. Budapest, 1938., uő: A magyar parasztság története. Budapest, 1940., uő: A magyarság életrajza. 1941. kiegészítésekkel német nyelven is megjelent. uő: A jobbágybirtoklás az Örökös jobbágyság korában, Budapest, 1947., uő: A Bács-Bodrog és Csongrád megyék dézsmalajstromai. 1954., szerk.: Szabó István: A szabadságharc fővárosa Debrecen, 1948; szerk.: Szabó István: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában I-II. kötet, 1965.

[1209] Bélay Vilmos: Szabó István (1898−1969). In: Levéltári Szemle, 1969. (19. évf.) 3. sz. 802−805.

Csak sokára, 1935-ben, lépett közszolgálatba. 1936 és 1946 között Szolnok megyei irodaigazgatóként működött. 1946-ban, a Szolnok megyei levéltár levéltárnokává nevezték ki.[1210] Ettől kezdve életét a levéltárügynek szentelte. 1951-ben a Magyar Országos Levéltárba került, a II. osztály vezetőjeként, majd főigazgató-helyettessé lépett elő. 1957-ben helyezték a Levéltári Igazgatóság élére. Ott dolgozott 1968-ban történt nyugalomba vonulásáig. Nyílt egyénisége, barátságos, társaságkedvelő lénye, jóízű humora kedveltté tette őt nem csak a magyar levéltárosok körében, hanem a külföldi szakkörökben is, amelyekben széles körű nyelvtudása révén otthonosan mozgott. Szedő Antal sok éven át képviselte hazánkat a Nemzetközi Levéltári Tanácsban, ahol a nemzetközi együttműködés érdekében eredményesen tevékenykedett. 1964-ben a Nemzetközi Levéltári Tanács Végrehajtó Bizottsága rendes tagjává, 1972-ben tiszteletbeli tagjává választották. Rendszeresen részt vett a Levéltári Kerek Asztal Konferenciákon és a nemzetközi levéltáros kongresszusokon.

Nyugalomba vonulása után is tevékeny tagja maradt a hazai levéltári szakterület irányítását segítő Levéltári Tanácsnak, részt vett a nemzetközi levéltáros kongresszusokon, előadásokat tartott a magyar levéltárügyről a marburgi levéltáros iskolában, és beszámolt a Levéltári Szemle hasábjain a Nemzetközi Levéltári Tanács működéséről.[1211]

Tomecskó Mihály (Sződ, 1892. november 11. –Sződ, 1946.)

Vác város levéltárának felelőse volt. Sződön született, 1922-ben vác város irattárosa lett, ő látta el a városi kiadói, és kezelői hivatal vezetését is haláláig. [1212]

Vácz Elemér (Budapest, 1908. július 22. – Buenos Aires, 1996. augusztus 16.)

Végzettsége tanári és bölcsésztudori oklevél. 1934−1938 között az Országos Levéltár gyakornoka Levéltári gyakorlatát az Országos Levéltárban abszolválta.

1938. június 1-től Szabolcs vármegye főlevéltárnoka.[1213]

Élete fő műve „Duna-Odera” csatorna terve a 17−18. század fordulóján volt, amihez Bécsben is kutatott.[1214]

[1210] MNL JNSZML IV. 422. Jász-Nagykun-Szolnok megye főispánjának iratai. 700/1945. fi. sz.
[1211] MNL JNSZML Bojtos Gábor főlevéltáros közlése. Szedő Antal életútja megjelenés alatt van.
[1212] MNL OL Y 7. 460/1947. Vác város jelentése.1. vö. Vác Város Levéltára Vác polgármesteri iratok 21733/1947.
[1213] MNL OL Y 1. 286/1941. Szabolcs vármegye levéltára és irattára. 2. f. (230. doboz).

1944−1948 között a schärdingi járás katonai parancsnoka volt. 1945 novemberétől 1946 májusáig az innsbrucki Magyar Gimnáziumban tanított. Majd a helyi Magyar Bizottság vezetője, a Reggio-Emilia-i és a tranii menekült tábor protestáns lelki gondozója volt. 1948-tól a Magyar Cserkészszövetség argentínai megbízottja, 1963-tól pedig az itteni Mindszenty Akadémia elnöke.

Vevér Emil (Pered, 1888. november 2.−Pápa, 1960. március 10.)

1907−1913 között a bécsi, majd a Budapesti Tudományegyetem hallgatója volt. 1913-ban szerezte meg történelem-latin-magyar szakos diplomáját. Ezután 10 évig a szilágysomlyói főgimnáziumban, majd 1924-től a dunapataji polgári iskola kisegítő tanára, azután a budatétényi magángimnáziumban tanított.[1215] Ezután nevezték ki Veszprém megye főlevéltárnokává. Nem volt könnyű feladat a megye távoli községeit fenyegető községi, uradalmi, egyházi iratanyag begyűjtése, a meginduló gyors selejtezések ellenőrzésére és támogatása, szűk és rendezetlen levéltári helyiségek rendberakása és beállványozása.[1216]

Vitál József (Vágszerdahely, 1901. február 4. – Esztergom, 1985?)

Édesapja a tanítói munka mellett Esztergomban írással és lapszerkesztéssel is foglalkozott. Az Esztergom és Vidéke című lap élén is ő állt. József az esztergomi bencéseknél tanult, majd Budapesten érettségizett. Sajnos orvostudományi tanulmányait anyagi okok miatt nem tudta befejezni. 1933-ban az Országos Levéltárban letett vizsga után sikerült elhelyezkednie Komárom-Esztergom egyelőre egyesített vármegye levéltáránál. A vármegye ország mozgósítási, közélelmezési és névváltoztatási ügyeinek előadója volt. 1936-től helyettes vármegyei főlevéltárnok, majd 1937-től megyei főlevéltárnok lett.[1217] 1938-tól a második világháború végéig az ismét önálló Esztergom vármegye főlevéltárosaként dolgozott. 1945. évi Komárom-Esztergom vármegye jegyzőkönyvét gyöngybetűivel ő tisztázta le szép régies betűivel, antracén tintával.

[1214] MNL OL K 726. 113/1931. Jelentés 1931. január 31. vö. Vácz Elemér: Duna-Odera csatornaterv XVII−XVIII. század fordulóján. Budapest 1932. című munkáját Pleidell Ambrus ismertette a Századokban. In: Századok, 1934. (68. évf.) 9−10. sz. 467−468.
[1215] MNL OL Y 1. 286/1941. Veszprém megye levéltára. 2. f. Történelem-földrajz szakos végzettséget írtak a jelentésben.
[1216] Vörös Károly: Vevér Emil (1888−1960). In: Levéltári Közlemények, 1961. (32. évf.) 273−274.
[1217] Ortutay András: Vitál József (1901−1985). In: Levéltári Szemle, 1987. (37. évf.) 1. sz. 110. vö. MNL OL Y 1. 286/1941. Esztergom megye jelentése. 1−2. f.

A második világháború után folytatta működését, de a megváltozott körülmények között eléggé idegenül mozgott. Az államosítást, majd a megyeszékhelynek Tatabányára kerülését követően elsősorban a belső munkákkal foglalkozott, a központilag irányított nagy rendezési munkák őrzik keze munkáját. Tapintattal és gondosan látta el az esztergomi egyházi levéltárak kettős kezelésénél az állami feladatokat. Esztergom vármegye nemes családjainak a harmincas években megkezdett történetét nem folytatta, kisebb, rendezési munkával foglalkozó cikkei közül egy-kettő jelent meg a Levéltári Híradóban.[1218] 1970-ben a felszabadulás negyedszázados évfordulóján a Komárom Megyei Tanács kitüntette, mint az egyik 1945-ös vármegyei főtisztviselőt. Visszavonultan élt. Nyolcvanéves elmúlt, amikor egy súlyos baleset után gyermekeihez került Budapestre. Az esztergomi belvárosi temetőben helyezték örök nyugalomra. [1219]

Komárom Esztergom Megyei Levéltárban hagyatéka nem található.[1220]

Vörös Géza, dr. (Óbecse, 1893. szeptember 13. − 1946?)

1893. szeptember 13-án született a Bács-Bodrog megyei Óbecsén. 1912. június 12-én érettségizett a kalocsai Jézustársasági Katolikus Főgimnáziumban. 1912 és 1914 között egyetemi tanulmányokat folytatott. Az első világháború miatt szakította meg tanulmányait. 1916. augusztus 1-jén hadnagy lett. 1921-ben Óbecséről kiutasította a szerb hatóság. 1921 és 1923 között folytatta egyetemi tanulmányait. 1923-ban államtudományi oklevelet szerzett.

Magyarul, latinul és németül tökéletesen írt, jól beszélt németül és franciául. 1923 és 1928. között állástalanul szüleinél tengette Bácsalmáson életét. Vármegyei fogalmazó, tiszteletbeli szolgabíró volt. 1933. június 1-től a VIII. fizetési osztály 3. fokozatába nevezték ki. 1935. szeptember 25-én tett közigazgatási gyakorlati szakvizsgát az Országos Gyakorlati Közigazgatási Vizsgabizottság előtt. 1936. június 1-től Bács-Bodrog vármegye

[1218]Vitál József: Esztergom vármegye nemes családai (a háború után nem tudta folytatni) kézirat töredéke. MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltár., uő: Magyarország és Lengyelország, kézirat töredéke. MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltár. uő: Esztergomi Állami levéltár. A magyar állami levéltárak fondjegyzéke. Budapest, LOK, 1959., uő: Esztergom Állami Levéltár. In: (szerk.): Maksay Ferenc: Kéziratos térképek a területi állami levéltárakban. 3. Budapest, LOK, 1965. 245−254., uő: Az Esztergomi Állami levéltár 1919. évi tanácsköztársasági iratanyagainak leíró ismertetése. Esztergom. (kézirat), uő: Az Esztergomi Állami levéltár épületének megszerzése, felújítása és berendezése. In: Levéltári Szemle, 1964. (14. évf.) 4. sz. 223−227., Vitál József− Tóth István: Közellátási felügyelőségi iratok selejtezése az Esztergomi Állami Levéltárban. In: Levéltári Szemle, 1961. (11. évf.) 3−4. sz. 53−61., uő: Komárom-Esztergom megye szociális felügyelőjének iratai az Esztergomi Állami Levéltárban. 1945−1950. In: Levéltári Híradó, 1960. (10. évf.) 1. sz. 62−67.

[1219] Ortutay András: Vitál József (1901−1985). In: Levéltári Szemle, 1987. (37. évf.) 1. sz. 110.

[1220] MNL KEML 264-2/2017 Dr. Wencz Balázs igazgató szíves közlése.

főlevéltárnoka. Központi előadóként egyesületi és gyűlési, anyakönyvi ügyek, levéltári, útlevélügyi, mozgófénykép üzemi, kórházi, betegápolási, házalási, gyűjtési, vízjogi, árvízvédelmi, vármegyei székházi, légvédelmi, népmozgalmi ügyek előadója volt. [1221]
Vármegyei székház-helyettesként a légoltalom parancsnoka is volt. Levéltári munkát csak a hivatali idő után végezhetett.[1222]
Hagyatéka nincsen levéltári őrizetben.[1223]
1929. augusztus 3-án kötött házasságot Tüzei Karolinával.

[1221] MNL OL Y 1. 286/1941. Bács megye jelentése. 1−2. f. (230. doboz).
[1222] MNL OL Y 1. 286/1941. Bács megye jelentése. 1. f.
[1223] MNL BKML kutatásaim során nem akadtam rá önéletrajzára, törzskönyvi lapjára, egyáltalán rá vonatkozó dokumentumra.

Felhasznált források és szakirodalom jegyzék

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban BFL) XXXV. 95-a. Az MDP Budapesti Titkárság jegyzőkönyvei. Vezető testületek. 132−143. őe. (1948−1954)

Déri Múzeum Irodalmi Gyűjteménye D. X. 88. 23. 1. 71. Csobán Endre statisztikus önéletrajza. Debrecen, 1952. november 2.

Eötvös Loránd Tudományegyetem 8/b. A Dékáni Hivatal iktatott iratai. (1889−1995)

ELTE Egyetemi Levéltár, 101/c. Történelem Segédtudományi Tanszék. Személyi gyűjtemény. (1880−1995)

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltár (MNL BKML) IV. 401-b. Bács-Bodrog vármegye és Baja város főispánjának iratai. Közigazgatási iratok. (1943−1950)

MNL BKML IV. 402-b. Bács-Bodrog vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok. (1945−1950)

MNL BKML IV. 410. Bács-Bodrog vármegyei és községi szabályrendeletek levéltári gyűjteménye. (1872−1944)

MNL BKML IV. 417-a. Bács-Bodrog Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. (1945−1949)

MNL BKML IV. 417-b. Bács-Bodrog Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Kisgyűlési jegyzőkönyvek. (1945−1947)

MNL BKML IV. 1930. Kecskemét Város Levéltárának iratai. Levéltári iratok. (1872−1950)

MNL BKML. V. 82-a. Kalocsa Város Polgármesterének iratai. (1930−1951)

MNL BKML V. 175-b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok. (1873−1949)

MNL BKML VIII. 708-a. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár. Kecskemét Központ és a Klapka utcai csoport iratai. (1929−2003)

MNL BKML XV. 34. a/1. Leidecker Jenő levéltáros által összegyűjtött iratok és nyomtatványok gyűjteménye. (1893−1933)

MNL BKML XIV. 85. Balanyi Béla nyugalmazott levéltár igazgató iratai. (1951−1973)

MNL BKML XXIII. 2-c. A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB. Titkárságának iratai. Általános és vegyes iratok. (1950−1973)
MNL BKML XXXIV. 1. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kecskeméti Állami Levéltár iratai. (1950−1967)
MNL BaML XIV. 34. Kopasz Gábor főlevéltáros iratai. (1955−1975.)
MNL Békés Megyei Levéltár (BeML) IV. 401-b. Békés vármegye főispánjának iratai. Általános iratok. (1880−1950)
MNL BeML IV. 402. Békés vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. (1872−1949)
MNL BeML IV. 422. Békés Vármegye Levéltárának iratai. (1905−1950)
MNL BeML IV. 425. Békés vármegye központi és járási tisztviselőinek törzskönyvi lapjai. (1902−1950)
MNL BeML XXXI.10. Volt főlevéltárosok hagyatéka. (?−?)
MNL BeML XXXIII. 1-a. Békés megyei állami anyakönyvi kerületi anyakönyvi másodpéldányok levéltári gyűjteménye. Anyakönyvek. (1895−1980)
MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár (BAZML) IV. 907. Borsod-Gömör-Kishont vármegye levéltárának iratai. (1924−1949)
MNL BAZML XIV. 48. Dr. Klein Gáspár, Borsod megye főlevéltárnokának hagyatéka. (1869−1929)
MNL Fejér Megyei Levéltár (FML) Évnegyedes alispáni jelentések. (1920−1949) 612
MNL FML IV. 405-b. Fejér vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok (1872−1950)
MNL FML IV. 425. Fejér vármegye levéltárának iratai. (1872−1950)
MNL FML XIV. 27. Jenei Károly főlevéltárnok iratai. (1922−1978)
MNL Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Győri Levéltára (GyMSM GYL) IV. 465. Győr (Győr-Moson-Pozsony k.e.e.) vármegye levéltárának iratai. (1862−1944.)
MNL Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára. IV. 401. Sopron város közgyűlésének jegyzőkönyvei. (1873−1944.)
MNL GyMSM SL IV. 409-b. Sopron vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok. (1872−1945.)
MNL GYMSM SL IV. B. 429. Sopron vármegye Levéltárának iratai. (1873−1944)
MNL GYMSM SL IV. 1423. Sopron Város Levéltárának ügyviteli iratai. (1872−1944)
MNL GYMSM SL IV. 1423-a. Sopron Város Levéltárának iratai. (1945−1950)
MNL GYMSM SL XIV. 44. Sümeghy Dezső vármegyei főlevéltáros iratai. (1923−1953)

MNL GYMS SL XIV. 98. Házi Jenő levéltárnok iratai. (1892−1985)
MNL GYMSM SL XIV. 1431. Sopron város levéltári kezelésbe adott iratai. (19−20. sz.)
MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (HBML) IV. 406-b. Bihar Vármegye Alispánjának iratai. (1872−1950)
MNL HBML IV. 412-b. Biharvármegye Alispáni Hivatala Berettyóújfalu .(1876−1950)
MNL HBML IV. 906. Hajdú Vármegye Alispánjának Iratai. (1876−1950)
MNL HBML IV. 1406-b. Debrecen Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Általános közigazgatási iratok. (1930−1950)
MNL HBML V. 76. Hajdúböszörmény Város Polgármesterének iratai. (1876−1950)
MNL HBML VIII. 710-c. Hajdú-Bihar Megyei Közlevéltár iratai. (1950−1952)
MNL Heves Megyei Levéltár (továbbiakban HML) IV. 412. Heves és Külső-Szolnok, illetve Heves Vármegye Levéltárának iratai. (1850–1950.)
MNL HML XIV. 6. Pázmány Lajos főlevéltáros hagyatéka. (1919−1939)
MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár IV. 422. Jász-Nagykun-Szolnok megye főispánjának iratai. (1945−1950)
MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltár (KEML) IV. 954-b. Komárom-Esztergom megye alispánjának iratai. Általános iratok. (1923) 1945−1950
MNL KEML IV. 301. Esztergom Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. (1890−1923)
MNL KEML IV. 353-a. Komárom-Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék alispánjának iratai. Közigazgatási iratok. (1923−1940)
MNL Nógrád Megyei Levéltár (NML) IV. 412. Nógrád vármegye Számvevőségének iratai. (1872−1931 (1950)
MNL NML IV. 431. Nógrád-Hont Vármegye Főispánjának iratai. Nógrád és Hont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék (1939-től 1944-ig Nógrád vármegye, 1945−1950 között Nógrád-Hont vármegye) főispánjának iratai. (1928−1950)
MNL NML IV.436. Nógrád és Hont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék tiszti főügyészének iratai. (1926−1937)
MNL NML IV. 531. Nógrád Vármegye (1924-től Nógrád és Hont Közigazgatásilag Egyelőre Egyesített Vármegyék, 1939-től újra Nógrád Vármegye, 1945-től Nógrád-Hont Vármegye) Levéltárának iratai. (1928−1950)
MNL NML IV. 454. Nógrád vármegye alispánjának iratai. (1939−1944)
MNL NML VIII. 702-a. A Nógrád Megyei Levéltár iratai. A salgótarjáni központ iratai. (1950−2012)

Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára (MNL OL) C 42. Helytartótanácsi Levéltár Acta Miscelanea. Idealia Miscellanea. (1724−1783)
MNL OL C 44 Helytartótanácsi Levéltár Vármegyei Osztály. (Departamentum Politicum Comitatum.) (1783−1848)
MNL OL K 148. Belügyminisztériumi levéltár. Elnöki iratok. (1867−1949)
MNL OL K 429. Kozma Miklós elnökigazgató iratai. (1897−1941)
MNL OL K 613. Magyar Rádió és Telefonhírmondó Rt Ügyviteli iratok. (1924–1945)
MNL OL K 636. Vallás- és közoktatásügyi minisztériumi levéltár, Egyetemekre, főiskolákra és tudományos intézetekre vonatkozó iratok. (1919−1944)
MNL OL K 726. Magyar Nemzeti Múzeum Tanács. (1922−1950)
MNL OL K 729. Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége. Általános iratok. (1930−1949)
MNL OL K 830. Bécsi Magyar Történeti Intézet iratai. (1920−1935)
MNL OL P 796. Belényessy család iratai. (1622−1979)
MNL OL P 1494. Bilkei Gorzó Nándor hagyatéka. (1570−1964)
MNL OL P 1496. Bártfai Szabó László. (20. sz.)
MNL OL P 1817. Herczog József hagyatéka. (1904−1942)
MNL OL P 1818. Kossányi Béla hagyatéka. (13. sz. −1950.)
MNL OL P 2249 Egyesületek fondtöredékei 29. Vármegyei Tisztviselők Irodalmi és Művészeti Gyöngyösi István Társasága. (1933−1948)
MNL OL P 2249. 53. Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. (1937−1944)
MNL OL P 2259. Fára József levéltáros, történész hagyatéka. (1559−1956)
MNL OL P 2272. Jánossy Dénes hagyatéka. (1881−1960)
MNL OL P 2285. Ányos Lajos levéltáros hagyatéka. (1691−2001)
MNL OL R 369. Szilágy, korábban Kraszna és Közép-Szolnok vármegyére vonatkozó iratok. Kraszna vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei. (1770−1849)
MNL OL Y 1. Magyar Országos Levéltár levéltára. Általános iratok. (1875−1944)
MNL OL Y 7. Magyar Országos Levéltár iratai. (1945−1994)
MNL OL XIX-B-1-c. Belügyminisztérium Levéltára. Törvényelőkészítő Osztály. (1945−1949)
MNL OL XIX-B-1-h. Belügyminisztérium. Egyesületi Főosztály. (1945−1951)
MNL OL XIX-I-1-h. Vallás- és Közoktatásügy Minisztérium. Felsőoktatási és Tudományos Főosztály. (1945−1951)
MNL OL XIX-I-13. Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztosa.(1946−1949)

MNL OL XIX-I-18-a. Levéltárak Országos Központja. Általános iratok. (1950−1957)
MNL OL XVI-A-152. Országgyűlési Könyvtár. (1870−1996)
Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára (MNL PML) IV. 1-a. Pest-Pilis-Solt Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek (Protocolla congregatium generalium et particularium). Jegyzőkönyvek. (1632) 1638−1789
MNL PML IV. 1-h. Úrbéri iratok. Acta urbariala antiqua. 1768−1783
MNL PML IV. 3-a. Pest-Pilis-Solt Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek (Protocolla congregatium generalium et particularium). Jegyzőkönyvek. (1790−1848)
MNL PML IV. 79. Pest Megyei Levéltár történetére vonatkozó iratok gyűjteménye (1666−1944 (1974)
MNL PML IV. 401-b. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának közigazgatási iratai. (1876−1949)
MNL PML IV. 403-a. PPSK vm. Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. (1876−1949)
MNL PML IV. 408-b. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok. (1876–1949)
MNL PML IV. 408-u. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispáni évnegyedes jelentések gyűjteménye. (1912–1949)
MNL PML IV. 475. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Levéltárának iratai. (1840–) 1876–1944 (–1964)
MNL PML IV. 476. PPSK vm., továbbá a városok és községek szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye. (1821–) 1876–1944 (–1950).
MNL PML IV. 478. PPSK vármegyei tisztviselők nyilvántartásának levéltári gyűjteménye. (1888−1944)
MNL PML VIII. 706. Pest Megyei Levéltár ügyviteli iratai. (1921–) 1950–2000)
MNL PML XV. 1. Erdőgazdasági üzemtervek levéltári gyűjteménye. (1881−1951)
MNL PML XV.4. Fényképek levéltári gyűjteménye. (1900−1944)
MNL PML XV. 6. Térképek, metszetek levéltári gyűjteménye. (1665−1976)
MNL PML XV. 18. Pest megyei épületek tervrajzainak levéltári gyűjteménye. (20. század)
MNL PML XVII. 401. Pest Vármegye I.-II. sz. Központi Igazoló Bizottságának iratai. (1945−(1946)
MNL PML XXIII. 3. Pest Megyei Tanács VB Titkárságának iratai. Általános iratok (1947) 1950−1990)

MNL PML XXXII. 5. Krónikák levéltári gyűjteménye. (1965−1995)

MNL PML Nagykőrösi Osztály (NKO) V. 276-c. Nagykőrös város polgármesterének iratai. (1872−1944)

MNL PML NKO XV. 29. Dr. Balanyi Béla iratai. (1938−1960)

MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (SZSZBML) IV. 757-b. Szatmár, valamint Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e., Szatmár-Bereg megye alispánjának iratai. Igazgatási iratok. (1872−1950)

MNL SzSzBML XIV. 82. Kiss Ernő levéltár-igazgató iratai. (1914–1957)

MNL VaML XIV. 46. Scheider Miklós főlevéltárnok irathagyatéka. (1939−1946)

MNL VaML XXXI. 8. Dr. Ort János levéltáros, a Vas Megyei Levéltár vezetőjének – Szombathely – irathagyatéka. (1946−1951)

MNL VaML XXXI. 9. Dr. Házi Jenő főlevéltáros gyűjteménye. (1950−1951)

MNL Zala Megyei Levéltár (ZML) IV. 402-b. Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Kisgyűlési jegyzőkönyvek. (1929−1950)

MNL ZML XIV. 45. Szabó Béla főlevéltárnok iratai. (19−20. század)

Forráskiadványok

A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Alapszabálya. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Évkönyve, I. 1935−1937. Budapest, 1937. 49.

Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916−1926. Budapest, 1927.

Nemzetgyűlési Napló. 1945. 8. kötet, 141. ülés 1947. 07. 04. 406−414. A közoktatásügyi bizottság ülésének jegyzőkönyve.

TÖRVÉNYEK, RENDELETEK

Corpus Juris Hungarici (CJH) Magyar Törvénytár 1000−1895.

1550. évi 62. cikkely „*Minden vármegyének legyen pecsétje, amelyet az alispánok és szolgabírák meg esküdtársak pecsétei alatt szekrényben kell tartani*” In: Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000−1895. 1526−1608. évi törvénycikkek. Budapest, Franklin-Társulat, 1897. 290−291.

1723. évi 73. cikkely „*Annak a helynek a földesurak birtokain leendő átengedéséről, ahol Tolna és más hasonló állapotban lévő megyék törvényszékeiket tartsák, hivatalos irataikat őrizék s a törvényhatósági hatalmat gyakorolják.*” In: CJH, 1657−1740., 1900. 630−631.

1729. évi 25. cikkely *A megyei bírák és tisztviselők, minden törvénykezési s úgyszintén más hivatalos iratokat is, minden egyes év lefolyása után a megyei levéltárba eredetibe nyújtsanak be.*" In: CJH, 1657−1740. 1900. 682−683.

1836. évi 9. tc. A községeknek belső igazgatásáról. In: CJH 1836−1868 évi törvénycikkek. 1896. 42−43.

1870. évi 42. tc. a köztörvényhatóságok rendezéséről. In: CJH 1869−1871 évi törvénycikkek, 1896. 211−221.

1871. évi 18 tc. A községek rendezéséről. In: CJH 1869−1871 évi törvénycikkek, 1896. 280−294.

1885. évi 7. tc. a főrendiház szervezetének módosításáról. In: CJH 1884−1886. évi törvénycikkek, 1897. 187−195.

1886. évi 21. tc. a törvényhatóságokról. In: CJH 1884−1886. évi törvénycikkek, 1897. 367−404.

1886. évi 22. törvénycikk a községekről. In: CJH 1884−1886 évi törvénycikkek, 1897. 405−446.

1890. évi 1. tc. 68. § A közutakról és vámokról. In: CJH 1889−1891 évi törvénycikkek, 1897. 169−236.

1894. évi 33. tc. Az állami anyakönyvekről. In: CJH 1894−1895 évi törvénycikkek, 1897. 195−214.

1904. évi 10. tc. a vármegyei alkalmazottak (tiszti-, segéd-, kezelő-, és szolgaszemélyzet) illetményeinek szabályozásáról. In: CJH 1904. évi törvénycikkek, 1905. 41−60.

1912. évi 57. tc. a vármegyei alkalmazottak illetményeinek szabályozásáról szóló 1904. évi X. tc. módosításáról. In: CJH 1912. évi törvénycikkek, 1913. 646−658.

1921. évi 33. tc. A Trianonban kötött békeszerződés. In: CJH 1921. évi törvénycikkek, 1922. 197−327.

1922. évi 19. tc. A nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről. In: CJH 1922. évi törvénycikkek, 1923. 139−144.

1923. évi 35. tc. a közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb magánalkalmazottak létszámának csökkentéséről, és ezzel kapcsolatos intézkedésekről. In: CJH 1923. évi törvénycikkek, 1924. 219−228.

1927. évi 13. tc. A külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról. In: CJH 1927. évi törvénycikkek, 1928. 171−182.

1929. évi 11. tc. a múzeum-, könyvtár-, és a levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről. In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 107−126.

1929. évi 30. tc. a közigazgatás rendezése. In: CJH 1929. évi törvénycikkek, 1930. 333−407.

1932. évi 1 tc. egyes vármegyék területi változásairól. In: CJH. 1932. évi törvénycikkek, Budapest, 1932. 3−4.

1934. évi 8. tc. a Magyar Nemzeti Múzeumról. In: CJH 1934. évi törvénycikkek, 1935. 57−68.

1938. évi 34. tc. a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről. In: CJH 1938. évi törvénycikkek, 1939. 528−532.

1940. évi 26. tc. A román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi országrészeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről. In: CJH 1940. évi törvénycikkek, 1941. 200−203.

1947. évi 21. tc. A levéltárügy rendezéséről. In: CJH 1947. évi törvénycikkek, 1948. 180−203.

A m. kir. belügyminiszter 1902. évi 125.000. sz. rendelete ügyviteli szabályzat a vármegyék és a törvényhatósági jogú városok részére. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1902. (36. évf.) 11. füzet, 1302−1361

A m. kir. belügyminiszter 1902. évi 126.000. sz. rendelete ügyviteli szabályzat a községi és körjegyzők részére. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1902. (36. évf.) 11. füzet, 1362−1419.

A m. kir. belügyminiszternek 1906. évi 48.943. számú körrendelete valamennyi vármegye alispánjához, a vármegyei levéltárakban őrzött nemeslevelek összegyűjtéséről. In: Magyarországi Rendeletek Tára, (40. évf.) sz. 5−6. füzet, 623−624.

A m. kir. belügyminiszternek 56.415/1930. B.M. számú rendelete. Bogyiszló nagyközség. In: Belügyi Közlöny, 1930. 10. 05. (35. évf.) 44. sz. 686.

A m. kir. belügyminiszternek 222.541/1930. B.M. számú körrendelete. Bajaszentistván község átcsatolása. In: Belügyi Közlöny, 1930. 10. 05. (35. évf.) 44. sz. 686.

A m. kir. belügyminiszternek 61.931/1932. B.M. számú rendelete. Az egyes vármegyék területi változásairól szóló 1932. évi 1. törvénycikk életbeléptetése és végrehajtása. In: Belügyi Közlöny, 1932. 05. 29. (37. évf.) 23. sz. 409−410.

Az állampolgársági bizonyítvány kiállítására irányuló kérvények, előterjesztések szabályozása. In: Belügyi Közlöny, 1937. (42. évf.) 12. sz. 172−173.

Az állampolgárság igazolása ügyében kiadott rendelet kiegészítése és annak a községi illetőségi ügyekben megfelelő alkalmazása. In: Belügyi Közlöny, 1938. (43. évf.) 18. sz. 341.

A m. kir. belügyminiszternek 280932/1940. B.M. számú rendelete. A rang és cím anyakönyvi bejegyzésre vonatkozó szabályok módosítása és kiegészítése. In: Belügyi Közlöny, 1940. évf. (45. évf.) 31. sz.1092−1095.,

A m. kir. belügyminiszternek 280932/1940. B.M. számú rendelete. A rang és cím anyakönyvi bejegyzésre vonatkozó szabályok módosítása és kiegészítése. In: Budapesti Közlöny, 1940. 06. 23. (74. évf.) 139. sz. 14.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1935. évi 9300 számú rendelete. a múzeum, könyvtár, és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1935. (69. évf.) 222−243.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 29. számú törvényerejű rendelete a levéltárakról. 33. § In: Magyar Közlöny, 1950. 07. 30. (6. évf.) 128−129. sz. 946−952

1969. évi 27. számú törvényerejű rendelet a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról. In: Magyar Közlöny, 1969. 09 .02. (25. évf.) 68. sz. 199−200.

Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 525. M.E. számú rendelete a fegyverszüneti egyezmény kihirdetéséről. In: Magyarországi Rendeletek Tára, 1945. (79. évf.) 37. sz. 43−47.

Szakirodalom

APRÓ, 2006. Apró Erzsébet: Bács-Bodrog Vármegye Levéltára. In: Levéltári Szemle, 2006. (56. évf.) 1. sz. 2006. 7–26.

ARADI, 2009. Aradi Ilona: A Pest Megyei Levéltár könyvtárának története a kezdetektől 1945-ig. In: Tanulmányok Pest megye múltjából III. Budapest, 2009. 49−73.

BAKÓ, 2009. Bakó Endre: Nadányi Zoltán világa. Debrecen, 2009. 173−178.

BAKÓ, 2015. Bakó Endre: A levéltáros Nadányi Zoltán. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. XXXIV. Debrecen, 2015. 79−86.

BALÁZS, 1967. Balázs Péter: Hadnagy Albert (1901−1967) In. Levéltári Közlemények, 1967. (38. évf.) 1. sz. 135.

BALÁZS, 1970. Balázs Péter: A magyar levéltárügy 1945−1969. In: Levéltári Közlemények, 1970. (41. évf.) 1. sz. 47−87.

BALÁZS, 1983. Balázs Péter (szerk.): Magyarország Levéltárai. Budapest, 1983.

BALÁZS, 1988a. Balázs Péter: A megyei városok iratanyaga a Horthy-korszak utolsó éveiben és a frontvonal áthaladása idején. I rész. In: Levéltári Szemle, 1988. (38. évf.) 3. sz. 44–58.

BALÁZS, 1988b.	Balázs Péter: A megyei városok iratanyaga a Horthy-korszak utolsó éveiben és a frontvonal áthaladása idején: II. rész. Levéltári Szemle, 1988. (38. évf.) 4. sz. 34–47.
BALÁZS, 1993.	Balázs Péter: A levéltárügy rendezéséről szóló 1947. évi XXI. tc. útja Sopron vármegye 1935. évi kezdeményezésétől az 1947. évi kihirdetésig. In: Levéltári Közlemények, 1993. (64. évf.) 1–2. sz. 39–75.
BALÁZS, 1955.	Balázs Tibor: A Pest vármegyei nemzeti bizottságok történetéhez 1945. január-október. In: Levéltári Közlemények 1955. (26. évf.) 263−266.
BALOGH, 2000.	Balogh István: Szabolcs vármegye levéltára (1550−1767). In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv 14. 2000. 207−242
BÁNKI−HORVÁTH, 1979.	Bánki−Horváth Mihályné: A levéltár és a levéltáros munkakörének kialakulása Kiskunfélegyházán. In: Levéltári Szemle 1979. (29. évf.) 3. sz. 557–565.
BÁNRÉVY, 1939.	Bánrévy György: A selejtezés általános elvei. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 1. sz. 158–171.
BARACZKA, 1946.	Baraczka István: A levéltári kutatás. In: Levéltári Közlemények, 1946. (24. évf.) 1. sz. 12−20.
BÁRÁNY, 2002.	Bárány Lászlóné (főszerk.): Magyar Nagylexikon. XV. (Pon–Sek). Budapest, 2002. 712–713.
BÁRTFAI, 1938.	Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei, 1002–1588. Budapest, 1938.
BEÉR, 1962.	Beér János: A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon. Budapest, 1962.
BÉLAY,1943.	Bélay Vilmos: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei a megye betelepüléstől a XVIII. század végéig. Budapest, 1943. Település- és népiségtörténeti értekezések 7.
BÉLAY,1969.	Bélay Vilmos: Szabó István. (1898−1969). In: Levéltári Szemle, 1969. (19. évf.) 3. sz. 802−805.
BÉLAY, 1979.	Bélay Vilmos: Referens-szolgálat a Magyar Országos Levéltárban. In: Levéltári Közlemények, 1979. (50. évf.) 2. sz. 187−200.
BERÉNYINÉ, 2012.	Berényiné Kovács Gyöngyi: A levelesládától a „levelestárházig”. In: Tanulmányok Pest megye múltjából IV. Budapest, 2012. 43−67.
BERÉNYINÉ, 2013.	Berényiné Kovács Gyöngyi: Fára József Pest vármegye főlevéltárnoka. In: Fára József főlevéltárnok emlékezete. Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalai Gyűjtemény 73. Zalaegerszeg, 2013. 69−94.
BERLÁSZ, 1940−1941.	Berlász Jenő: A községi levéltárak állapotáról. In: Levéltári Közlemények, 1940−1941. (18−19. évf.) 526–537.

BILKEI GORZÓ,1910.	Bilkei Gorzó Bertalan: Szatmár vármegye nemes családjai. Nagykároly, 1910.
BILKEI GORZÓ,1939.	Bilkei Gorzó János: Vecsés nagyközség története, különös tekintettel a 150 év előtti telepítésre (1786−1936). Vecsés, 1939.
BISZTRAY, 1937.	Bisztray Gyula: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Évkönyve, I. 1935−1937. Budapest, 1937. 33−36.
BLAZOVICH, 1984.	Blazovich László (szerk.):Csanád megye levéltára. 1710−1950. Csongrád Megyei Levéltár kiadványai. I. Szeged, 1984. 262
BLAZOVICH, 1999.	Blazovich László: Oltvai Ferenc (1910−1999) In: Levéltári Szemle 1999. (49. évf.) 2. sz. 77−78.
BORSA, 1954.	Borsa Iván: A magyar levéltárügy helyzete a Horthy-korszakban és a felszabadulás után. In: Levéltári Közlemények, 1954. (25. évf.) 14–55.
BORSA,1975.	Borsa Iván: Ila Bálint (1903−1975). In: Levéltári Közlemények, 1975. (46. évf.) 383.
BORSA,1998.	Borsa Iván 1992 óta megjelent munkái. In: Csukovits Enikő (szerk.): Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Budapest, 1998. 339−341.
BÖŐR, 1990.	Böőr László: A Pest Megyei Levéltár két évszázada. In: Fejezetek Pest megye történetéből. 7. Pest Megyei Levéltár, 1990. 43–136.
BŐSZE, 2005.	Bősze Sándor: Kanyar József (1916−2005). Levéltári Szemle, 2005. (55. évf.) 1. sz. 8.
BUZÁSI, 1993.	Buzási János: A Levéltári Közlemények hetven éve. In: Levéltári Közlemények, 1993. (64. évf.) 1–2. sz. 11–26.
CSATKAI, 1957.	Csatkai Endre: Sümeghy Dezső 1882−1957. In: Soproni Szemle, 1957. (11. évf.) 1−2. sz. 157−159.
CSIFFÁRY−SZECSKÓ, 1994.	Csiffáry Gergely−Szecskó Károly: Soós Imre munkássága. Archivum Heves Megyei Levéltár Közleményei. 13. Eger, 1994. 225−232.
CSOBÁN, 1928.	Csobán Endre: Debrecen cs. kir. város levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1928. (6. évf.) 204−239.
CSOBÁN, 1936.	Csobán Endre: A levéltár helyisége és berendezése. In: Levéltári Közlemények, 1936. (12. évf.) 45−67.
CSOBÁN, 1939.	Csobán Endre: A számvevőségi iratok selejtezése. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 194−207.
DEGRÉ, 1964.	Degré Alajos: A magyarországi vármegyei levéltárak története. In: Levéltári Szemle, 1964. (14. évf.) 4. sz. 96−119.

DELEHAN−KUTASSY, 2009.	Delehan Mihajlo – Kutassy Ilona: A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi osztályának magyar provenienciájú fondjai 1919-ig és 1938–1945 között. - A Kárpát-medence levéltári forrásai. 1. Fond- és állagjegyzékek 2. Budapest, 2009
DOBOS, 1991.	Dobos Gyula (szerk.): A főlevéltárnok. Dr. Hadnagy Albert élete és munkássága. Tolna Megyei Levéltár. Szekszárd, 1991. 7−12.
DÓKA−MÜLLER−RÉFI OSZKÓ (SZERK.), 2000.	Dóka Klára−Müller Veronika−Réfi Oszkó Magdolna (szerk.): A magyar levéltártörténet kronológiája 1000−2000. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2000.
DOMINKOVITS, 2004.	Dominkovits Péter: Két törvényhatósági levéltáros a XX. század első feléből. Házi Jenő és Sümeghy Dezső. In: Magyar levéltáros életpályák a XIX-XX. Században. Budapest, 2004. 121−148.
DŐRY, 1933.	Dőry Ferenc: Dr. Csánki Dezső. In: Levéltári Közlemények, 1933. (11. évf.) 1−2. sz. 1−15.
EGEY, 2002.	Egey Tibor: Napjaink helyi címerei Pest megyében. In: Egey Tibor−Horváth M. Ferenc (szerk.): Emlékkönyv Borosy András nyolcvanadik születésnapjára. Pest Megyei Levéltár. Budapest, 2002. 265−271.
ELEKES. 1940−1941.	Elekes Lajos: Az Erdélyi Múzeum levéltárának kialakulása. In: Levéltári Közlemények, 1940−1941. (18−19. évf.) 544–549.
EMBER, 1968.	Ember Győző: A levéltártörténet módszertanához. In: Levéltári Közlemények, 1968. (39. évf.) 2. sz.155–176.
EMBER, 1980−1981.	Ember Győző: Komoróczy György (1909−1981). In: Levéltári Közlemények, 1980−1981. (51−52. évf.) 377−378.
ERDMANN, 1989.	Erdmann Gyula: Arcok a magyar levéltárakból. Beszélgetés Ember Győzővel. In: Levéltári Szemle, 1989. (49. évf.) 1. sz. 37−48.
FÁBIÁN ISTVÁN− FÁBIÁN ISTVÁNNÉ, 1967.	Fábián István-Fábián Istvánné: A bajai járás községeinek áttekintő helyzetképe 1944/45-ben. In: Levéltári Szemle, 1967. (17. évf.) 3. sz. 653−720.
FARKAS, 1980.	Farkas Gábor: A Fejér megyei levéltár a felszabadulás idején. In: Levéltári Szemle, 1980. (30. évf.) 1−2. sz. 41−52.
FÁRA, 1925.	Fára József: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. Zalaegerszeg, Zrínyi Nyomda, 1925.
FÁRA, 1931.	Fára József: Kisfaludy Sándor ifjúkori költeményei. Győr, Győregyházmegyei Alapítványi Nyomda, 1931.
FÁRA, 1935.	Fára József: Zala vármegye levéltára 1. In: Levéltári Közlemények, 1935. (13. évf.) 216−232.
FÁRA, 1936.	Fára József: Zala vármegye levéltára 2. Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 172−195.

FÁRA, 1939.	Fára Dezső: A vármegye története 1914−1938. In: Csatári István−Hovhanneisian Eghia−Oláh György (szerk.): Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét th. jogú város adattára. Budapest, 1939. 108−111.
FÁRA, 1939.	Fára József: A levéltárvédelem a vármegyében. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 27–36.
FÁRA,1942	Fára József: A Muraköz történetének rövid foglalta. A Dunántúli Szemle könyvei. 195. Szombathely, 1942. 26.
FATÉR, 2005.	Fatér Bernadett (szerk.): Zalai életrajzi kislexikon. Zalaegerszeg, 2005.
FEISZT, 2012.	Feiszt György: Requiescat in pace. Levéltáros nekrológok 1923−2011. Székesfehérvár, 2012.
FEKETE NAGY, 1940−1941.	Fekete Nagy Antal: Gerő József: A királyi könyvek. In: Levéltári Közlemények, 1940−1941. (18−19. évf.) 513−515.
FODOR –APRÓ, 2008.	Fodor István−Apró Erzsébet**:** A vajdasági levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig. A Kárpát-medence levéltári forrásai 1. Fond- és állagjegyzékek 3. (Budapest, 2008)Vajdasági Levéltár, Újvidék−ArhiNovi Sad. Kárpát-medence levéltári forrásai.
FÖGLEIN, 1923.	Föglein Antal: Zólyom vármegye levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1923. (1. évf.) 1−2. sz. 150−164.
FÖGLEIN, 1927a.	Föglein Antal: Baranya megye levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1927. (5. évf.) 215−244.
FÖGLEIN, 1927b.	Föglein Antal: Sopron vármegye levéltára az 1921. évi kényszerköltözés után. In: Levéltári Közlemények, 1927. (5. évf.) 264−271.
FÖGLEIN, 1930.	Föglein Antal: Pest vármegye levéltárának rendezése. In: Levéltári Közlemények, 1930. (8. évf.) 3−4. sz. 271−284.
FÖGLEIN , 1931.	Föglein Antal: A „Conscritio Josaphina” sorsa. In: Levéltári Közlemények, 1931. (9. évf.) 1−2. sz. 112−126.
FÖGLEIN, 1932.	Föglein Antal: Tolna vármegye levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1932. (10. évf.) 1−2. sz. 67−91.
FÖGLEIN, 1933.	Föglein Antal: Gömör vármegye levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1933. (11. évf.) 3−4. sz.208−222.
FÖGLEIN, 1935.	Föglein Antal: A vármegyei levéltárak Mária Terézia korában. In: Levéltári Közlemények, 1935. (13. évf.) 158−170.
FÖGLEIN, 1936.	Föglein Antal: A vármegyei notárius. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 149−171.
FÖGLEIN, 1938.	Föglein Antal: A vármegyei jegyzőkönyvek. In: Levéltári Közlemények, 1938. (16. évf.) 142−167.
FÖGLEIN, 1942−1945.	Föglein Antal: A vármegyei levéltárak első állandó őrzőhelye. In: Levéltári Közlemények, 1942−1945. (20−23. évf.) 196−254.

FÖGLEIN, 1955. Föglein Antal: Iratpusztítás és levéltárcsonkítás az önkényuralom alatt. In: Levéltári Közlemények, 1955. (26. évf.) 48−60.

FÖGLEIN, 1958. Föglein Antal: A vármegyei levéltárak II. József korában. In: Levéltári Közlemények, 1958. (29. évf.) 83−102.

FÖGLEIN, 1960. Föglein Antal: A vármegyei levéltárak a XIX. század első felében. In: Levéltári Közlemények, 1960. (31. évf.) 175−204.

FÖGLEIN, 1966. Föglein Antal: A vármegyei levéltárosi állás kialakulása. In: Levéltári Közlemények, 1966. (37. évf.) 1. sz. 32−62.

FÜGEDI, 1951. Fügedi Erik: Levéltáraink sorsa a felszabadulás után. In: Levéltári Híradó, 1951. (1. évf.) okt-dec. sz. 34−37.

GAGYI, 1929. Gagyi Jenő: A közlevéltárak sorsa Új-Romániában. In: Levéltári Közlemények, 1929. (7. évf.) 1−2. sz.107−117.

GALCSIK, 2002. Galcsik Zsolt: Kései megemlékezés Niedermann Imréről, Nógrád vármegye főlevéltárnokáról. In: Levéltári Szemle, 2002. (52. évf.) 2. sz. 55–58.

GALGÓCZY, 1877. Galgóczy Sándor: Pest-Pilis-Solt törvényesen egyesült megye monográfiája. Pest, 1877. I. kötet,

GÁL, 1929. Gál István: Szabolcs vármegyei községek iratai. In: Levéltári Közlemények, 1929. (7. évf.) 117−121.

GAZDAG, 1981. Gazdag István: Komoróczy György (1909−1981). In: Levéltári Szemle, 1981. (31. évf.) 1. sz. 267.

GAZDAG, 1983. Gazdag István. Fejezetek Hajdu megye felszabadulás utáni történetéből. HBML Évkönyv 1983.

GECSÉNYI, 1985. Gecsényi Lajos (felelős szerk.): Köszöntjük Kanyar József Állami−díjas levéltárigazgatót, a Levéltári Tanács elnökét. In: Levéltári Szemle, 1985. (35. évf.) 2. sz.103.

GECSÉNYI, 1986. Gecsényi Lajos: Házi Jenő (1892−1986). In: Levéltári Szemle, 1986. (36. évf.) 2. sz. 108.

GECSÉNYI, 1989. Gecsényi Lajos: Arcok a magyar levéltárakból. Beszélgetés Borsa Ivánnal. In: Levéltári Szemle, 1989. (39. évf.) 3. sz. 58−67.

GERŐ, 1939. Gerő József (szerk.): A M. kir. belügyminiszter által igazolt nemesek 1867−1937. Budapest, 1939. 406.

GLATZ, 1969. Glatz Ferenc: Klebelsbergi tudománypolitika programja és a magyar történettudomány. Századok, 1969. (103. évf.) 5−6. sz. 1176−1200.

GŐZSY, 2015. Gőzsy Zoltán: Molnár István, Somogy megyei levéltár egykori főlevéltárnoka 1913−1949. In: Szorosodtól Rijekáig. Tanulmányok Bősze Sándor emlékére. Magyar Levéltárosok Egyesületének kiadványai 14., Budapest, 2015. 211−216.

GUTAI, 1991.	Gutai Miklós: Ki volt Dr. Hadnagy Albert? In: (szerk.:) Dobos Gyula: A főlevéltárnok. Dr. Hadnagy Albert élete és munkássága. Tolna Megyei Levéltár. Szekszárd, 1991.
GYARMATHY, 1979.	Gyarmathy Zsigmond: A közigazgatás megindulásának történetéhez Szatmár megyében (1944–1945). In: Gyarmathy Zsigmond (szerk.): Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás, 1–2. Nyíregyháza, 1979. 221–240.
GYENESEI−TÁNCZOS−SZABÓ, 2011.	Gyenesei József−Tánczos−Szabó Ágota (összeállította): 100 éve született Balanyi Béla. Kecskemét, 2011. 77
GYÖRFFY, 1925.	Györffy István: A nagykun városok levéltárai. Karcag város levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1925. (3. évf.) 192−225.
GYÖRFFY, 1926.	Györffy István: A nagykun városok levéltárai. Kunmadaras, Kisújszállás, Túrkeve, Kunhegyes, Kunszentmárton. In: Levéltári Közlemények, 1926. (4. évf.) 214−218.
GYÖRGY, 1940.	György Lajos: Az erdélyi könyvtár- és levéltárügye. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Évkönyve, III. Budapest, 1940. 12
HADNAGY, 1963.	Hadnagy Albert: Tolna vármegye levéltárnak pusztulása a II. világháború során. Gyűjtőúton Tolna vármegyében. 1942−1950. In: Levéltári Szemle, 1963. (13. évf.) 1−2. sz. 117−131.
HAJDU, 1984.	Hajdu Tibor: Az értelmiségi „túltermelés” és társadalmi hatásai. Szerk.: Lackó Miklós: Vélemények/Virák. A két világháború közötti Magyarországról. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984.
HÁZI, 1923.	Házi Jenő: Sopron sz. kir. város levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1923. (1. évf.) 3−4. sz 227–247.
HÉJJAS−HORVÁTH, 2004.	Héjjas Pál−Horváth M. Ferenc (szerk.): A Pest Megyei Levéltár. Levéltárismertető. Budapest, 2004.
HERZOG, 1927.	Herzog József: Az Országos Levéltárban őrzött nádori levéltár 1554−1781. évi iratainak jegyzéke. In: Levéltári Közlemények, 1927. (5. évf.) 1. sz. 1−26.,
HERZOG, 1928.	Herzog József: A magyar kamarai levéltár története I. Előzmények és szervezés. In: Levéltári Közlemények, 1928. (6. évf.), 1. sz. 1−52.
HERZOG, 1929.	Herzog József: A magyar kamarai levéltár története II. A szervező és a titkos utasítás gyakorlati eredményei. In: Levéltári Közlemények, 1929. (7. évf.), 3−4. sz. 155−192.
HERZOG, 1931.	Herzog József: A magyar kamarai levéltár története III. A levéltár kialakulása. In: Levéltári Közlemények, 1931. (9. évf.) 3−4. sz. 226−283.
HIDVÉGI, 2012.	Hidvégi Violetta: Rexa Dezső Beszélő utcák, pletykáló házak. Budapest, 2012. 12−13.

HORVÁTH, 1971.	Horváth Zoltán: Sopron város és a megyei levéltár műemléki jellegű berendezése. In: Levéltári Szemle 1971. (21. évf.) 1−3. sz. 135.
HORVÁTH, 1993.	Horváth Zoltán: Házi Jenő élete és munkássága. In:Dominkovits Péter–Turbuly Éva (szerk.): Házi Jenő emlékkönyv, Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Sopron, 1993. 9–25.
HORVÁTH, 2013.	Horváth Adrienn: Fára József bibiográfia. In: Fára József főlevéltárnok emlékezete, 2013. 135–145.
HORVÁTH, 2015.	Horváth Benedek: „Egy felmenőm akire büszke vagyok.” Komoróczy György életútja. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. XXXIV. Debrecen, 2015. 107−117.
HUNYADI−ARI−CSEH−BERKES, 2012.	Hunyadi László−Ari Ilona−Cseh Géza−Berkes József: Kis füzetben nagy segítség a családkutatáshoz. 1. Szolnok, 2012.
ILA, 1939.	Ila Bálint: Gömöri levéltárak. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 208−237.
ILA, 1946.	Ila Bálint: Herpay Gáspár (1885−1946). In: Levéltári Közlemények, 1946. (24. évf.) 350.
ILLÉSY−PETTKÓ, 1895.	Illésy János−Pettkó Béla: A királyi könyvek jegyzéke 1527−1867. Budapest, 1895.
ISBERT,1930.	Isbert O. A..Das südwestliche ungarische Mittelgebirge (Bauersiedlung und Deutschtum). -Verlag von J. Beltz in Langensalza-Berlin-Leipzig, 1930. 240.
IVÁNYI,1936.	Iványi Béla: Trencsén vármegye levéltárai a vármegye múltjára vonatkozó főleg középkori oklevelek szempontjából. (Első közlemény). In: Levéltári közlemények, 1936. (14. évf.) 225−245.
IVÁNYI,1937.	Iványi Béla: Trencsén vármegye levéltárai a vármegye múltjára vonatkozó főleg középkori oklevelek szempontjából. (Második közlemény). In: Levéltári közlemények, 1937. (15. évf.) 223−239.
IVÁNYI,1938.	Iványi Béla: Trencsén vármegye levéltárai a vármegye múltjára vonatkozó főleg középkori oklevelek szempontjából. (Harmadik közlemény). In: Levéltári közlemények, 1938. (16. évf.) 236−248.
IVÁNYI,1939.	Iványi Béla: Trencsén vármegye levéltárai a vármegye múltjára vonatkozó főleg középkori oklevelek szempontjából. (Negyedik közlemény). In: Levéltári közlemények, 1939. (17. évf.) 255−276.
IVÁNYOSI-SZABÓ, 1996.	Iványosi-Szabó Tibor: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 8. Bács-Kiskun megye. Budapest, 1996.
JANKOVIC, 1942−1945.	Jankovic Vendelin: Megjegyzések a szlovák levéltárügy problematikájához. In: Levéltári Közlemények, 1942−1945 (20−23. évf.) 86−99.

JÁNOSSY, 1936. Jánossy Dénes: Nem állami levéltáraink védelme. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 105−135.

JÁNOSSY, 1940. Jánossy Dénes: A modern irattárak problémái. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Évkönyve, III. Budapest, 1940. 13

JÁNOSSY, 1940−1941. Jánossy Dénes: A modern aktatermelés és a levéltár. In: Levéltári Közlemények, 1940−1941. (14. évf.) 43−55.

JÁNOSSY, 1941. Jánossy Dénes: A modern irattárak problémái. Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve, III. k. 1938−1941. Budapest, 1941. 13−14.

JÁROLI, 1990. Jároli József: A 80 esztendős Oltvai Ferenc köszöntése. In: Levéltári Szemle, 1990. (40. évf.) 4. sz. 93.

JUDÁK, 1992. Judák Margit: Borsa Iván szakirodalmi munkássága. In: Levéltári Közlemények, 1992. (63. évf.) 233−243.

KÁLI, 2006. Káli Csaba: Zala vármegye levéltárnokai 1939 előtt. In: Molnár András (szerk.): Levéltáros elődeink Degré Alajos és Szabó Béla munkássága. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2006. 95−104.

KÁLLAY, 1990. Kállay István: A levéltárak a törvényalkotás tükrében. Fejezetek Pest megye történetéből. 7. Pest Megyei Levéltár, 1990. 31−42.

KÁLNICZKY, 2004. Kálniczky László: Csánki Dezső főlevéltárnok, főigazgató pályája. In: Sipos, A. (Szerk.): Magyar levéltáros életpályák a XIX-XX. században. Budapest, 2004, 15−37.

KANYAR, 1954. Kanyar József: Molnár István (1885−1953). In: Levéltári Közlemények, 1954. (25. évf.) 291.

KANYAR, 1962. Kanyar József: Somogy megye levéltára. Kaposvár, 1962.

KANYAR, 1971. Kanyar József: Kaposvár: A Somogy megyei Levéltár belső átépítése 1937-ben. In: Levéltári Szele, 1971. (21. évf.) 1−3. sz. 131−132.

KATKÓ, 2015. Katkó Márton Áron: Egy irathamisítás az Országos Levéltárban. Adalék az 1939: IV. tc. állampolgársági rendezéséhez. In: Tanulmányok Badacsonyból III. Budapest, 2015. 131−134.

KATONA, 2013. Katona Csaba: Fára József és Balatonfüred. In: Fára József főlevéltárnok emlékezete. Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalai Gyűjtemény 73. Zalaegerszeg, 2013. 56−68.

KENYERES, 1967. Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar Életrajzi Lexikon (MÉL) I. kötet Budapest, 1967.

KISASSZONDY, 2007. Kisasszondy Éva: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének története 1935−1951 között. In: Magyar Levéltárosok Egyesülete 2006. évi vándorgyűlése. Veszprém 2006. augusztus 28−30. Budapest, 2007. 19–47.

KISS, 1997.	Kiss Péter: Soós Imre (1910−1997). In: Levéltári Szemle, 1997. (47. évf.) 3. sz. 76−78.
KLEIN, 1934.	Klein Gáspár: A magyar levéltárvédelem kérdése. In: Levéltári Közlemények, 1934. (12. évf.) 1934. 1−25.
KLEIN, 1935.	Klein Gáspár: Borsod vármegye levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1935. (13. évf.) 73−122.
KLEIN, 1939.	Klein Gáspár: A vármegyei levéltár selejtezése. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 172−180.
KLEIN, 1942−1945.	Klein Gáspár: A levéltári tárgyú jogszabályok fogyatkozásai. In: Levéltári Közlemények, 1942−1945. (20−23. évf.) 29−40.
KLOSS, 1985.	Kloss Andor: Évtizedek a levéltár szolgálatában. Beszélgetés Házi Jenővel. In: Levéltári Szemle, 1985. (35. évf.) 2. sz. 69−73.
KOPASZ, 1964.	Kopasz Gábor: A községi bíróládák és irataik. In: Levéltári Szemle, 1964. (14. évf.) 4. sz. 44−53.
KOPASZ, 1966.	Kopasz Gábor: Mérő József (1879−1963). In: Levéltári Közlemények, 1966. (37. évf.) 1. sz. 173.
KOSÁRY, 2008.	Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. Általános rész. 3. Megyei levéltárak és forrásközlések. Budapest, 2008.
KOSSÁNYI, 1937.	Kossányi Béla: A fényképezés a levéltár szolgálatában. In: Levéltári Közlemények, 1937. (15. évf.) 199−209.
KOSSÁNYI, 1938a.	Kossányi Béla: Az országos levéltár. Bp., 1938.
KOSSÁNYI, 1938b.	Kossányi Béla: Felszabadult levéltárak Kassától Beregszászig. In: Levéltári Közlemények, 1938. (16. évf.) 330−338.
KOSSÁNYI, 1940−1941.	Kossányi Béla: A trianoni szerződés és a közirattárak. In: Levéltári Közlemények, 1940−1941. (18−19. évf.) 56−75.
KOSZTOLÁNYI, 2007.	Kosztolányi Dezső: Pacsirta. Európa könyvkiadó, Budapest, 2007.
KOVÁCS, 1935.	Kovács Alajos dr.: Kecskemét lakosságának összetétele. In: Magyar Statisztikai Szemle, 1935. (13. évf.) 5. sz. 345−368.
KOVÁCS, 1936.	Kovács Lajos: A levéltár adminisztrációja. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 37−44.
KÖRMENDY, 2009.	Körmendy Lajos (szerk): Levéltári kézikönyv, Osiris Kiadó, Magyar Országos Levéltár 2009.
KÖSZEGHI, 1899.	Köszeghi Sándor: Nemes családok Pest vármegyében. Budapest, Hungarea, 1899. 447. p.+ 1. t.
LAKATOS, 1955.	Lakatos Ernő: Feudáliskori megyei levéltárak rendezési problémái. In: Levéltári Híradó, 1955. (5. évf.) 1−2. sz. 68–75.
LAKATOS, 1965.	LAKATOS ERNŐ: Rexa Dezső (1872−1964). In: Levéltári Közlemények, 1965. (36. évf.) 1. sz. 191.

LAKATOS, 1973.	Lakatos Ernő (összeállította): Pest Megyei Levéltár Fond- és Állagjegyzéke. Budapest, 1973.
LAKOS, 1985.	Lakos János: 40 ÉVE TÖRTÉNT...: az Országos Levéltár előterjesztése a magánlevéltárak megmentése ügyében (1945. április 7.). In: Levéltári Szemle, 1985. (35.évf.) 43–50.
LAKOS, 1998.	Lakos Ágnes (összeállította): A Pest Megyei Levéltár Fond- és állagjegyzéke. Budapest, 1998.
LAKOS, 1990.	Lakos János: A Magyar Országos Levéltár története. MOL. Budapest, 1990. 301.
LAKOS, 2002.	Lakos János: A Magyar Országos Levéltár feladatkörének és szervezeti helyének változásai. In: Levéltári Közlemények, 2002. (73. évf.) 1−2. sz. 101−129.
LEBLANCNÉ, 1974.	Leblancné Kelemen Mária: Adatok a Nógrád megyei levéltár történetéhez. In: Levéltári Közlemények, 1974. (44−45. évf.) 1974. 319−339.
LENGYEL, 1943.	Lengyel Alfréd: Moson megye 1754-ben igazolt nemes családjai. Mosonmagyaróvár, 1943.,
LENGYEL, 1959.	Lengyel Alfréd: Győr város levéltárnak története. In: Levéltári Közlemények, 1959. (30. évf.) 52−88.
LENGYEL, 1962.	Lengyel Alfréd: Győr vármegye levéltárának története. In: Levéltári Szemle. (12. évf.) 3−4. sz. 97–128.
LENGYEL, 1966.	Lengyel Alfréd: Moson vármegye levéltárának története. In: Levéltári Szemle, 1966. (16. évf.) 2. sz. 340–374.
LÉVAI, 1945.	Lévai Jenő: Endre László a háborús bűnösök magyar listavezetője. Müller Károly Könyvkiadóvállalat. Budapest, 1945.
LUKCSICS, 1931a.	Lukcsics Pál: A veszprémi püspöki levéltár. In: Levéltári Közlemények, 1931. (9. évf.) 1−2. sz. 13−37.
LUKCSICS, 1931b.	Lukcsics Pál: Veszprém vármegye levéltárügye. In:Levéltári Közlemények, 1931. (9. évf.) 1−2. sz. 126−129.
MARTONYI, 1936.	Martonyi János (szerk.): Collegium Hungaricum Szövetség zsebkönyve. Budapest, 1936. 137.
MATKOVIC, 1999.	Matkovic Lajco: Bács-Bodrog vármegye 1688−1849. Válogatott dokumentumok katalógusa. 2. javított kiadás. A levéltári anyagról készült tudományos-tájékoztató segédletek. VIII/1. 1999.
MERÉNYI-METZGER, 1999.	Merényi-Metzger Gábor: A Békés megyei levéltár vezetőinek archontológiája. 1797−1998. In: Levéltári Szemle 1999. (49. évf.) 1. sz. 14−22.
MERVÓ,1980.	Mervó Zoltánné (összeállította): Komoróczy György (1909−1981) személyi bibliográfiája, In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. VII. Debrecen, 1980. 195–200.

MOLNÁR, 1938.	Molnár Olga: Munkanélküliség a szellemi pályákon alkalmazott nők körében. In: Statisztikai Közlemények 1938. (88. évf.) 4. sz. 1−199.
NAGY, 2006.	Nagy Gábor: A Levéltári Szemle Repertóriuma (1961−2004). Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2006.
NÉMETH, 1974.	Németh Kálmánné: Szabolcs vármegye levéltára (1850–1949): In: Levéltári Közlemények. 1974. (44−45. évf.) 375–389.
NOVÁK, 2004.	Novák Veronika: A szlovákiai levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig és 1938−1945 között 1. - A Kárpát-medence levéltári forrásai 1. Fond- és állagjegyzékek 1. Budapest, 2004. 9−16.
OLTVAI, 1972.	Oltvai Ferenc: A községi irattárak védelme Csanád megyében a felszabadulás előtt. In: Levéltári Szemle, 1972. (22. évf.) 3. sz. 33.
ORTUTAY, 1987.	Ortutay András: Vitál József (1901−1985). In: Levéltári Szemle, 1987. (37. évf.) 1. sz. 110.
PETROVAY, 1911.	Petrovay György: A máramarosi oláhok. In: Századok 1911. (45 évf.) 1. sz. 607−626.
H. PÁLFY, 1934.	H. Pálfy Ilona: Levéltári kiállítás Kecskeméten. In: Levéltári Közlemények, 1934. (12. évf.) 1−4. sz. 206–210.
H. PÁLFY, 1935.	H. Pálfy Ilona: Kecskemét adózó lakossága 1828. évben. In: Magyar Statisztikai Szemle 1935. (13. évf.) 5. sz. 382−393.
PÁLFY, 1936	Pálfy Ilona: Nemzetközi levéltári szervezetek. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 79−98.
PÁLFY, 1938.	Pálfy Ilona: Városi levéltáraink és feladataik. Budapest, 1938. Klny. a Városi Szemle, (24. évf.) 273–283.
PÁLFY, 1940−1941.	Pálfy Ilona: Városi levéltáraink kezdetei. In: Levéltári Közlemények, 1940−1941. (18−19. évf.) 351−379.
RADVÁNYI, 1922.	Radványi Miklós: Die Archive in der Podkarpatska Rus. Ungvár, 1922.
RESS, 1987.	Ress Imre: A Bécsi közös levéltárak szétválasztásnak kérdése. 1918−1919-ben. In: Levéltári Közlemények, 1987. (58. évf.) 1−2. sz. 175−193.
REXA, 1900.	Rexa Dezső: Döbrentei Gábor levelezéséből. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1900. (10. évf.) 3. sz. 373−377.,
REXA, 1908.	Rexa Dezső: A budapesti Nemzeti Színház könyv- és levéltára. Budapest, 1908.

REXA, 1909−1910.	Rexa Dezső: A törvényhatósági levéltárak címeres levelei. I. füzet Abaúj-Torna, Alsófehér, Bács-Bodrog, Baranya és Barsvármegyék. 1909. 48., II. füzet Bars-Békés, Bereg, Bihar és Borsod vármegyék., 49−96., IV. füzet Nyitra, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyék, 145−192., V. füzet Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Somogy és Sopron vármegyék. Felső Magyarország nyomdája, Kassa, 1910. 193−240.,
REXA, 1925.	Rexa Dezső: Fáy András gróf Széchenyi István Pest megyei működése. Budapest, 1925. 45
REXA− GORZÓ, 1926.	Rexa Dezső – Gorzó János: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közigazgatási lexikon. Budapest, 1926.
REXA, 1927.	Rexa Dezső: A Nemzeti Színház megnyitásának története. Budapest. 1927.
REXA, 1928.	Rexa Dezső: A Nemzeti Színház megnyitásának története. Budapest, 1928.
REXA, 1930a.	Rexa Dezső (szerk.): Kecskemét törvényhatósági jogú város általános ismertetője és címtára. Budapest, 1930.
REXA, 1930b.	Rexa Dezső: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője és címtára. Budapest, 1930.
REXA, 1931a.	Rexa Dezső: Vas vármegye és Szombathely megyei város általános ismertetője és címtára 1931−1932, Szombathely, 1931.
REXA, 1931b.	Rexa Dezső (összegyűjtötte): Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye emlékei. Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, 1931.
REXA, 1932a.	Rexa Dezső: Somogy megye és Kaposvár. Kaposvár, 1932.
REXA, 1932b.	Rexa Dezső: A Nemzeti Színház levelesládájából. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1932. (42. évf.) 2. sz.186−194.
REXA, 1936.	Rexa Dezső: Pest vármegye 1841. évi levéltári szabályzata. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 1. sz. 253−260.
REXA, 1939.	Rexa Dezső: Tervek a Nemzeti Színház fenntartására, 836−1837. In: Történetírás, 1939.(3. évf.) 2. sz. 115−128.
REXA, 1948.	Rexa Dezső: Márciusi hangulat a Nemzeti Színházban. Városi szemle: Közlemények a városi közigazgatás és statisztika köréből, 1948. (34. évf.) 5−6. sz. 408−412.
ROMSICS, 2004.	Romsics Ignác: Magyarország története a 20. században. Budapest, 2004.
ROMVÁRY, 2010.	Romváry Ferenc (főszerk.): Pécsi lexikon I. kötet (A-M), Pécsi Lexikon Kulturális Nonprofit Kft., Pécs, 2010. 416.
SÁRY, 1993.	Sáry István: Dr. Lengyel Alfréd (1908−1993). In: Levéltári Szemle, 1993. (43. évf.) 2. sz. 98−99.
SCHNEIDER, 1930.	Schneider Miklós: A vármegyei levéltárnok ügyköre. In: Levéltári Közlemények, 1930. (8. évf.) 112–121.

SCHNEIDER, 1934. Schneider Miklós: Fejér megye nemesi összeírása (1754, 1809, 1818−1821, 1828). Székesfehérvár, 1934.

SCHNEIDER, 1935. Schneider Miklós: Fejér megyei nemes családok. Székesfehérvár, 1935.

SCHNEIDER, 1938. Schneider Miklós: Trencsén megye 1725−1732. évi nemességvizsgálata. Szombathely, 1938.

SCHNEIDER, 1939a. Schneider Miklós: Vas vármegye 1717. évi nemességvizsgálata. Szombathely, 1939.

SCHNEIDER, 1939b. Schneider Miklós: Vas vármegye 1754. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1939.,

SCHNEIDER, 1939c. Schneider Miklós: Vas vármegye 1835. évi nemesi összeírása, Szombathely, 1939.

SCHNEIDER, 1939d. Schneider Miklós: Fejér megye 1843. évi nemesi összeírása. Szombathely,1939.,

SCHNEIDER, 1940a. Schneider Miklós: Vas vármegye 1726/27. évi nemességvizsgálata. Szombathely, 1940.

SCHNEIDER, 1940b. Schneider Miklós: Vas vármegye kétségtelen nemesei 1733-ban. Szombathely, 1940.

SCHNEIDER, 1943a. Schneider Miklós: Vas vármegye 1558. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1943.

SCHNEIDER, 1943b. Schneider Miklós: Vas vármegye 1696. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1943.

SCHNEIDER, 1947. Schneider Miklós: Fejér megyei nemességvizsgálatok. Székesfehérvár, 1947.

SCHNEIDER, 1969. Schneider Miklós: Nógrád megye levéltára Salgótarján, 1969. Nógrád megyei múzeumi füzetek 17. 61 1., képmelléklet.

SCHNEIDER, 1980. Schneider Miklós: Néhány adalék a Fejér Megyei Levéltár történetéhez. In: Levéltári Szemle, 1980. (30. évf.) 1−2. sz. 195–209.

SCHRAMEK, 2016. Schramek László Péter (főszerk.): Pest megye évszázadai. Hivataltörténeti áttekintés. Budapest, 2016.

SCHEFTSIK, 1935. Scheftsik György: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye nemes családjai. Szolnok, 1935.

SCHÜNEMANN, 1930. Schünemann Konrád: Esztergom keletkezése. In: Esztergomévlapjai. 1930. (5. évf.) 1−2. sz. 9−23.

SIMONFFY, 1985. Simonffy Emil: Szabó Béla (1905−1984). In: Levéltári Közlemények, 1985. (56. évf.) 1. sz. 102−103.

SINKOVICS, 1939. Sinkovics István: A Magyar Könyvtáros és Levéltáros Egyesülete II. Országos Kongresszusa. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 340−341.

SINKOVICS, 1940−1941. Sinkovics István: Irattár és levéltár. In: Levéltári Közlemények, 1940−1941. (18−19. évf.) 17−42.

SINKOVICS,1942−1945.	Sinkovics István: Herzog József (1880−1941). In: Levéltári Közlemények. 1942−1945. (20−23. évf.) 409−416.
SINKOVICS, 1946.	Sinkovics István: Schneider Miklós (1897−1945). In: Levéltári Közlemények, 1946. (24. évf.) 352−353.
SIPOS, 2009.	Sipos András: Nagy-Budapest létrehozásáról Nagy Budapest revíziójáig. (1949−1956). In: Múltunk, 2009. (LIV. évf.) 3. sz. 4−31.
SOÓS, 1942–1945.	Soós Imre: Heves vármegye levéltárának történetéből. Levéltári Közlemények, 1942–1945 (20−23. évf.) 260–289.
SOÓS, 1971.	Soós Imre: Eger: A Heves megyei Levéltár műemléki épülete és barokk iratszekrényei. In: Levéltári Szemle, 1971. (21. évf.) 1−3 sz. 130.
SÜMEGHY, 1933.	Sümeghy Dezső: Tíz év egy rombadőlt levéltár történetéből. In: Levéltári Közlemények. 1933. (11. évf.) 141−150.
SÜMEGHY, 1942–1945.	Sümeghy Dezső: A megyei levéltárak rendezése. In: Levéltári Közlemények, 1942–1945. (20−23 évf.) 52–65.
SÜMEGHY, 1956.	Sümeghy Dezső: Sopron vármegye levéltárának történetéből. In: Levéltári Híradó, 1956. (6. évf.) 1. sz. 59–112.
SZABADI, 2015.	Szabadi István: Herpay Gábor, Hajdú vármegye levéltárnoka. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXXIV, Debrecen, 2015. 33−40.
SZABÓ, 1970.	Szabó Ferenc: Csákabonyi Kálmán (1902−1970). In: Levéltári Szemle, 1970. (20. évf.) 2. sz. 516−517.
SZABÓ, 1971.	Szabó Ferenc: Csákabonyi Kálmán (1902−1970). In: Levéltári Közlemények, 1971. (42. évf.) 1. sz. 195.,
SZABÓ, 1977−1978.	Szabó Ferenc: Páhi Ferenc (1903−1978). In: Levéltári Közlemények, 1977−1978. (48−49. évf.) 303−304.
SZABÓ, 1931.	Szabó István: A magyar levéltárvédelem kérdése. In: Levéltári Közlemények, 1931. (9. évf.) 3−4. sz. 151–225.
SZABÓ, 1933.	Szabó István: Az Országos Levéltár kutatói az utóbbi nyolc év alatt. In: Levéltári Közlemények, 1933. (11. évf.) 3−4. sz. 313−318.
SZABÓ, 1936.	Szabó István: A magyar levéltári irodalom feladatai. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 7−22.
SZABÓ, 1937.	Szabó István: A levéltárnok gyakorlati problémái. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Évkönyve, I. 1935−1937. Budapest, 1937. 26−27.
SZABÓ, 1938.	Szabó István: Visszatért levéltárak. In: Levéltári Közlemények, 1938. (16. évf.) 8−13.
SZABÓ, 1939.	Szabó István: A levéltár válsága. In: Levéltári Közlemények, 1939. (17. évf.) 7−18.
SZABÓ, 1941.	Szabó István: Levéltári útmutató. Bp.1941.

SZÁNTÓ, 1986.	Szántó Imre: A balatoni várak övezete a dunántúli védelmi rendszerben. In: Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 1986. (18. évf.) 261−302.
SZEDŐ, 1967.	Szedő Antal: Hadnagy Albert (1901−1967). In: Levéltári Szemle, 1967. (17. évf.) 2. sz. 567–568.
SZEKFŰ, 1938.	Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami után következik. Budapest, 1938.
SZEKFŰ, 2000.	Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. In: Gyáni Gábor (szerk.): Magyarország társadalomtörténete II. 1920−1944. Szöveggyűjtemény. Budapest, 2000. 35−37.
SZEKERES, 1994.	Szekeres József: Ort János. In: Levéltári Szemle, 1994. (44. évf.) 4. sz. 108−110.
SZENDEINÉ, 2015.	Szendeiné Orvos Erzsébet: Komoróczy György Tudományos tevékenysége. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. XXXIV. Debrecen, 2015. 87−106.
SZILÁGYI, 1983.	Szilágyi Gábor: Jenei Károly (1903−1983). In: Levéltári Szemle, 1983. (33. évf.) 1-2. sz. 244−245.
SZINAI−SZŰCS, 1997.	Szinai Miklós−Szűcs László: Bekény István (1916−1997). In: Levéltári Szemle, 1997.(47. évf.) 4. sz. 66−67.,
TAKÁCS, 1958.	Takács Endre: Sümeghy Dezső. In: Levéltári Közlemények, 1958. (28. évf.) 322−324.
THIRRÍNG, 1935.	Thirríng Gusztáv: Kecskemét népessége és társadalmi viszonyai II. József korában. Magyar Statisztikai Szemle, 1935. (13. évf.) 5. sz. 369−381.
THIRRÍNG, 1938.	Thirríng Gusztáv: Magyarország népessége II. József korában. Budapest, 1938. 113.
TÓTH, 1990.	Tóth Antal: A pesti vármegyeháza. Pest Megyei Tanács, Budapest, 1990.
TÓTH, 1981.	Tóth Róbert: Komáromy András 1914. évi jelentése a vármegyei levéltárak helyzetéről. In: Levéltári Szemle, 1981. (31. évf.) 1. sz. 135–153.
UJVÁRY, 1996.	Ujváry Gábor: Tudományszervezés–Történetkutatás–Forráskritika. Klebesberg Kuno és a Bécsi Magyar Történeti Intézet. Győr, 1996.
VÁCZ, 1936.	Vácz Elemér: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. In: Levéltári Közlemények, 1936. (14. évf.) 333−336.
VARGA, 1964.	Varga Endre: Föglein Antal (1876−1964). In: Levéltári Közlemények, 1964. (35. évf.) 1. sz. 142.
VERESS, 1958.	Veress Miklós: Kiss Ernő (1893−1957). In: Levéltári Közlemények, 1958. (28. évf.) 322.
VÖRÖS, 1961.	Vörös Károly: Vevér Emil (1888−1960). In: Levéltári Közlemények, 1961. (32. évf.) 273−274.

WELLMANN, 1967. Wellmann Imre: A parasztnép sorsa Pest megyében kétszáz évvel ezelőtt tulajdon vallomásaiak tükrében (Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok 3.) Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 1967.

WITZMANN, 1941. Witzmann Gyula: Két főtitkári jelentés. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Évkönyve III. Budapest. 1941. 13

WITZMANN, 1943. Witzmann Gyula: Könyvtáros- és Levéltáros élet az 1941−1943-as években. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Évkönyve, IV. Budapest, 1943. 64.

Újságcikkek

A megyei levéltárak. In: Budapesti Hírlap, 1913. 11. 09. (33. évf.) 265. sz. 37.

Bilkei Gorzó Nándor: Az a szegény Gyöngyösi István. In: A Vármegye közigazgatási és politikai lap, 1932. 08. 01. (27. évf.) 21. sz. 1.

Fára József: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 04. 18. (8. évf.) 87. sz. 2.

Fára József: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 04. 19. (8. évf.) 88. sz. 2.

Fára József: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 04. 21. (8. évf.) 89. sz. 2.

Fára József: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 04. 22. (8. évf.) 90. sz. 2.

Fára József: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 04. 23. (8. évf.) 91. sz. 2−3.

Fára József: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 04. 24. (8. évf.) 92. sz. 2−3.

Fára József: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 04. 25. (8. évf.) 93. sz. 2−3.

Fára József: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. In: Zalamegyei Ujság, 1925. 05. 08. (8. évf.) 105. sz. 2−3.;

Fára József: Skublics Imre.1771−1830. In: Zalamegyei Ujság. Karácsonyi melléklet. 1930. 12. 25. (13. évf.) 294. sz. 1−2.

Fenyvessy László: Szemközt Dzsingiszkán utódjával. In: Prágai Magyar Hírlap, 1934. 04. 15. (13. évf.) 4.

F. Szabó Géza. A Nemzeti Színház 100 éves. In: A Vármegye közigazgatási és politikai lap, 1938. 03. 01. (33. évf.) 7. sz. 3.
Gábor Gyula: Az Országos Levéltár. In: Pesti Hírlap, 1911. 01. 08. (33. évf.) 7. sz. 33.
Gorzó Nándor: Pest vármegye történeti neve. In: A Vármegye közigazgatási és politikai lap, 1940. 10. 01.(35. évf.) 28. sz. 2.
H. Gaudy László: Rexa Dezső. In: Evangélikus Élet, 1964. 12. 06. (29. évf.) 49. sz. 3.
Juhász József: Jegyzetek Fejérvármegye monográfiájának elnevezett (csúfolt) díszmű margójára. In: Új Fehérvár 1937. 08. 24. (4. évf.) 184. sz. 1−2.
Klebelsberg Kuno: Az új országgyűlés megnyitására. In: Pesti Napló, 1927. 01. 30. (78. évf.) 24. sz. 1−2.
Miskolczy-Simon János: A magyar levéltári ügy. In: Budapesti Hírlap, 1914. 07. 02. (34. évf.) 154. sz. 10.
Ort János: Vas vármegye levéltára. In: Vándortűz, Magyar Irodalmi Társaságok Időszaki Értesítője, 1947. (2. évf.) 3. sz. 10−11.
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye szabályrendelete. A vármegyei levéltárban őrzött árvaszéki iratok selejtezéséről. In: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Hivatalos Lapja (továbbiakban: PPSKvmHL), 1929. 06. 27. (27. évf.) 27. sz. 386−387.
P. M.: A nemesség igazolása. Látogatás az Országos Levéltárban. In: Budapesti Hírlap 1928. 01. 15. (48. évf.) 12. sz. 10.
Rexa Dezső: Libellum rerum memorabilium, Emlékezetre méltó dolgok könyvecskéje In:Családtörténeti lapok: a Historia melléklete, 1930. (3. évf.) 1. sz. 3−11. ,
Rexa Dezső: Idea investigandae nobilitatis in Hungariam transversa: tervezet a nemesi igazoló perek lefolytatására a XVII. századból. In: Családtörténeti lapok, a Historia melléklete, 1930. (3. évf.) 1. sz. 12−13.
Rexa Dezső: Új könyvek. Dalmady Győző munkái. In: Pesti Hírlap, 1937. 01. 09. (59. évf.) 19142. sz. 12.
Rexa Dezső: Kölcsey-emléktáblát helyeznek el a Vármegyeházán a Himnusz költőjének centenáriuma alkalmából. In: Esti Újság, 1938. 07. 30. (3. évf.) ?. sz.9.
Rexa Dezső: Kölcsey emléktábla sorsa a Gyöngyösi István társaság előtt. In: Magyarország, 1938. 09. 02.(45. évf.) 197. sz. 13.
Rexa Dezső: Deák téri élet. In: Evangélikus élet, 1964. 05. 10. (29. évf.) 19. sz. 2.
Saját tudósító: Ötmilliót ad az állam rögtöni segítségre az Akadémiának
A kormányzó leirata Klebelsberg miniszterhez−A kultuszminiszter akciója a magyar tudományosság megmentéséért. In: Pesti Napló, 1922. 07. 02. (73. évf.) 147. sz. 1−2.

Sinkó Ferenc: Beszélgetés a 90 éves Rexa Dezsővel. In: Új Ember, 1962. 03. 25. (18. évf.) 12. sz. 2.

Szalatnai Rezső: Rexa Dezső kilencen éves. In: Élet és Irodalom, 1962. 03. 03. (6. évf.) 9. sz. 3.

Széll Kálmán: Pest vármegye. In: A Vármegye közigazgatási és politikai lap, 1940. 09. 10. (35. évf.) 26. sz. 1–2.

Vasvármegye törvényhatósági bizottságának Szombathelyen, 1940. 05. 20-án tartott évnegyedes rendes közgyűlés jegyzőkönyvéből. 3591-1-1940. ai. 101. kgy. szám. 1939. évi IV. tc. végrehajtása miatt megnövekedett a főlevéltáros nem hivatalból végzendő magánmunkálatai, illetve a kutatások szabályrendeleti szabályozása vált szükségessé. In: Vasvármegye Hivatalos Lapja (továbbiakban: VVHL), 1940. 06. 16. (27. évf.) 11. sz. 181−182.

Internetes hivatkozások

Bécsi Magyar Történeti Intézet: http://www.kislexikon.hu/becsi_magyar_torteneti_intezet.html#ixzz4aF5Y9tMy (2017. 04. 20.)

Bilkei család: http://www.radixforum.com/vezeteknevek/gorzo/ (2013. 05. 24.)

Gouth Kálmán: http://multkor.hu/20120330_gouth_kalman (2017. 10. 02.)

Illésy-féle családtörténeti adatbázis. www.mnl.gov.hu/adatbazisok/adatbazisokonline (2017. 03. 31.)

Klebelsberg Évkönyv, 1933.: epa.oszk.hu/02600/02604/.../EPA02604_klebelsberg_evkonyv_1933_398-412.pdf (2017. 04. 20.)

Képviselőházi napló. 1931. 134−135. (8. k.) https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1931_08/?pg=140&layout=s (2017. 08. 07.)

Királyi Könyvek:www.mnl.gov.hu/adatbazisok/adatbazisokonline (2017. 03.31.) http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/a-57_-k-19-libri-regii-%C2%B7-kiralyi-konyvek-1527%E2%80%941918 (2017. 04. 20.) vö. https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/kiralyi-konyvek/ (2017. 04. 20.)

Magyar-román bírósági iratcsere egyezmény: http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944 (2017. 04. 20.)

Magyar Tudományos Akadémia: http://old.mta.hu/tortenetitar?PersonId=28452. (2017. 04. 20.)

Nemzetgyűlési napló. 1920. 1920. 08. 05. (4. k.) https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1920_04/?pg=236&layout=s (2017. 08. 07.)

Prőhle Vilma doktori disszertációjának ismertetése: KEREKESEMILhttp://epa.oszk.hu/00000/00001/00139/pdf/ITK_00139_1931_01_117-119.pdf (2012. 04. 19.)

Schneider Miklós: A Vörösmarty család múltja. Székesfehérvár, 1934. 8. és 32—34. epa.oszk.hu/01900/01940/00017/pdf/szfvsz_04_03-04_1934_080-090.pdf (2017. 04. 20.)

A dolgozatban és az adattárban közölt rövidítések jegyzéke

ai	alispáni
BBvmHL	Bács-Bodrog vármegye Hivatalos Lapja
B.M.	Belügyminisztérium
CJH	Corpus Juris Hungarici
cs	csomó
d.	doboz
ELTE LT	Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára
é.n.	év nélkül
évf.	évfolyam
f.	folió
fasc.	fasciculus
fi.	főispáni
ifm	iratfolyóméter
jkv.	jegyzőkönyv
k. e. e.	közigazgatásilag egyelőre egyesített
kieg	kiegészítés
kir.	királyi
közgy.	közgyűlés
kgy. jkv.	közgyűlési jegyzőkönyv
lt. Sz.	levéltári szám
LK.	Levéltári Közlemények
LOK	Levéltárak Országos Központja
LSz.	Levéltári Szemle
Ltv	Levéltári törvény
m.	magyar
MNL	Magyar Nemzeti Levéltár
MNL BKML	Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltár
MNL BaML	Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltár
MNL BeML	Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára
MNL BAZML	Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár
MNL CsML	Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár
MNL FML	Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltár
MNL GyMSM GyL	Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Győri Levéltára
MNL GyMSM SL	Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltár
MNL HBML	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
MNL HML	Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltár
MNL JNSZML	Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár
MNL KEML	Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom megyei Levéltár
MNL NML	Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltár
MNL OL	Magyar Nemzeti levéltár Országos Levéltára
MNL PML	Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára
MNL PML	Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára Nagykőrösi Osztály

NKO	
MNL SML	Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára
MNL SZSZBML	Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára
MNL TML	Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára
MNL VaML	Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára
MNL VeML	Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára
MNL ZML	Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára
M.E.	Miniszterelnök
No	numerus
ny.	nyugalmazott
o.	oldal
OL	Országos Levéltár
OTKA	Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok
PM.	Pénzügyminiszter
PPSK	Pest-Pilis-Solt-Kiskun
PPSKvmHL	Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Hivatalos Lapja
r. e.	raktári egység
s sz.	szám
sz.	század
sz. n.	szám nélkül
t.	tétel
tc.	törvénycikk
thj.	törvényhatósági jogú
VKM	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
vm.	vármegye
vö.	vesd össze
VÜSZ	Vármegyei Ügyviteli Szabályzat

Mellékletek

1. számú melléklet: Vármegyei levéltárosok (1884) 1920−1947 (1973)
2. számú melléklet: Magyarország megyei levéltárai (1941)
3. számú melléklet: Megyei levéltári leltárak 1942., 1946.
4. számú melléklet: Pest vármegyeháza a 18. században, 1838-ban
5. számú melléklet: A pesti Vármegyeháza „történeti levéltári" helyiségeinek alaprajza (1921−1936)
6. számú melléklet: Pest vármegyeháza „kápolna"
7. számú melléklet: Gorzó János és Rexa Dezső a „rendezett" Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye levéltárában
8. számú melléklet: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye archontológia (1920−1950)
9. számú melléklet: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye térképe (1944), a megye közigazgatási beosztása
10. számú melléklet: Pest megye járási iratanyag pusztulása a második világháborúban
11. számú melléklet: Pest megye városi iratanyag pusztulása a második világháborúban
12. számú melléklet: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye községi irattárak pusztulása a második világháború alatt
13. számú melléklet: 1940. évi Magyar Királyi Országos Levéltár kutatási szabályzata
14. számú melléklet: Nemesség kutatások (1890−1944)
15. számú melléklet: Gorzó családfa
16. számú melléklet: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye levéltárosainak közművelődési előadásai a Magyar Rádióban (1932−1944)

1. számú melléklet: Vármegyei levéltárosok (1884) 1920−1947 (1973)

megye	megyeszékhely	levéltárnok	szolgálati ideje
Abaúj-Torna vármegye	Kassa	Komoróczy György	1940−1949
Bács-Bodrog vármegye	Zombor	Dr. Vörös Géza	1936−1946
Baranya vármegye	Pécs	Dr. Mérő József	1922−1947
Bars és Hont k. e. e. vármegye[1]	Léva	Halász Imre	1942
Békés vármegye	Gyula	Antalóczy Nándor	1903−1937
		Dr. Csákabonyi Kálmán	1938−1964
Bereg vármegye	Beregszász	Dr. Belényessy Károly	1940−1946
Beszterce-Naszód vármegye	Beszterce	Kopasz Gábor	1942−1944
Bihar vármegye	Nagyvárad	Nadányi Zoltán	1926−1944.
Borsod vármegye	Miskolc	Dr. Klein Gáspár	1930−1959
Csanád, Arad és Torontál k. e. e. vármegye[2]	Makó	Sümeghy Dezső	1907−1923
		Árva János	1924−1946
		Dr. Oltvai Ferenc	1947−1950
Csík vármegye	Csíkszereda	Dr. Puskás Zoltán	1942−1944
Csongrád vármegye	Szentes	Dr. Páhi Ferenc	1940−1949
Esztergom vármegye[3]	Esztergom	Vitál József	1933−1945
Fejér vármegye	Székesfehérvár	Schneider Miklós	1928−1938
		Dr. Jenei Károly	1939−1956
Gömör- és Kishont vármegye	Rimaszombat	Oltvai Ferenc	1939−1946
Győr, Moson és Pozsony k. e. e. vármegye[4]	Győr	Dr. Lengyel Alfréd	1940−1949
Hajdu vármegye	Debrecen	Dr. Herpay Gáspár	1916−1946
Háromszék vármegye	Sepsiszentgyörgy	Dr. Szabó Elemér	-
Heves vármegye	Eger	Dr. Soós Imre	1941−1973
Jász-Nagykun-Szolnok vármegye	Szolnok	Ifj. Szinyei-Merse Félix	1942−1945
		Szedő Antal	1946−1949
Kolozs vármegye	Kolozsvár	Dr. Simon Károly	1943−1945
Komárom vármegye[5]	Komárom	Reviczky Sándor	1943−1945
Máramaros vármegye	Mármarossziget	Joódy Pál	1940−1944

[1] 1923. évi 35. tc. „A közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről: In: CJH 1923. évi törvénycikkek, 1924. 225.
[2] uo.
[3] uo. 1923−1938. Komárom és Esztergom k. k. e. vármegye, székhelye: Esztergom
[4] uo.
[5] uo. 1923−1938. Komárom és Esztergom k. k. e. vármegye, székhelye: Esztergom

megye	megyeszékhely	levéltárnok	szolgálati ideje
Maros-Torda vármegye	Marosvásárhely	Bezerédy Győző	1940−1944
Moson vármegye	Mosonmagyaróvár	Vajda György	1920−1933
Nógrád és Hont k. e. e. vármegye[6]	Balassagyarmat	Niedermann Imre	1926−1941
		Dr. Péczely Ödön	1941−1947
Nyitra és Pozsony k. e. e vármegye[7]	Érsekújvár	Janson Jenő	1939−1944
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye	Budapest	Dr. Rexa Dezső	1919−1937
		Dr. Fára József	1938−1949
Somogy vármegye	Kaposvár	Dr. Molnár István	1913−1949
Sopron vármegye	Sopron	Sümeghy Dezső	1923−1953
Szabolcs vármegye	Nyíregyháza	Dr. Vácz Elemér	1938−1944.
		Hadházy Lajos	1945−1949
Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegye[8]	Szatmárnémeti	Kiss Ernő	1942−1950
Szatmár-Bereg	Mátészalka[9]		
Szilágy vármegye	Zilah	Dr. Kovács Béla	1942−1949
Szolnok-Doboka vármegye	Dés	Vajda György	1920−1943
		Kiss Gábor	1942−1945
Tolna vármegye	Szekszárd	Dr. Hadnagy Albert	1926−1967
Udvarhely vármegye	Székelyudvarhely	Dr. Ember Ödön	1942−1945
Ugocsa vármegye[10]	Nagyszőllős	Bekény István	1942−1944
Ung vármegye[11]	Ungvár	Dr. Irházi Ambrus	1940−1944
Vas vármegye	Szombathely	Schneider Miklós	1938−1945+
		Ort János	1946−1949
Veszprém vármegye	Veszprém	Vevér Emil (Elemér)	1924−1948
Zala vármegye	Zalaegerszeg	Fára József	1917−1939
		Szabó Béla	1939−1956
Zemplén vármegye	Sátoraljaújhely	Dongó Gyárfás Tihamér	1908−1928+
		Meczner Tibor	1929−1945.

[6] 1923. évi 35. tc. „A közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről: In: CJH 1923. évi törvénycikkek, 1924.
[7] 1938. évi 34. tc. A Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről. In: CJH 1938. évi törvények, Budapest, 1939. 528−529. 1938−1945 között volt ez a közigazgatási terület elnevezése.
[8] 1923. évi 35. tc. „A közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről: In: CJH 1923. évi törvénycikkek, 1924.
[9] 1940. évi 26. tc. A román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi országrészeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről. In: Magyar Törvény Tár, 1941. 201. (1940−1945) Szatmárnémeti volt a megye székhelye.
[10] 1923. évi 35. tc. „A közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről”: In: CJH 1923. évi törvénycikkek, 1924. 225. Szatmár-Ugocsa-Bereg k. e. e. vármegye (1923−1938)
[11] uo. Szabolcs és Ung. k. e. e. vármegye (1923−1938)

Források:

MNL OL 286/1941., MNL OL Y1. 230. doboz
MNL OL Y1. 860/1941
MNL OL Y7. 32/1946.
MNL OL Y7. 33/1948

2. számú melléklet: Magyarország megyei levéltárai (1941)

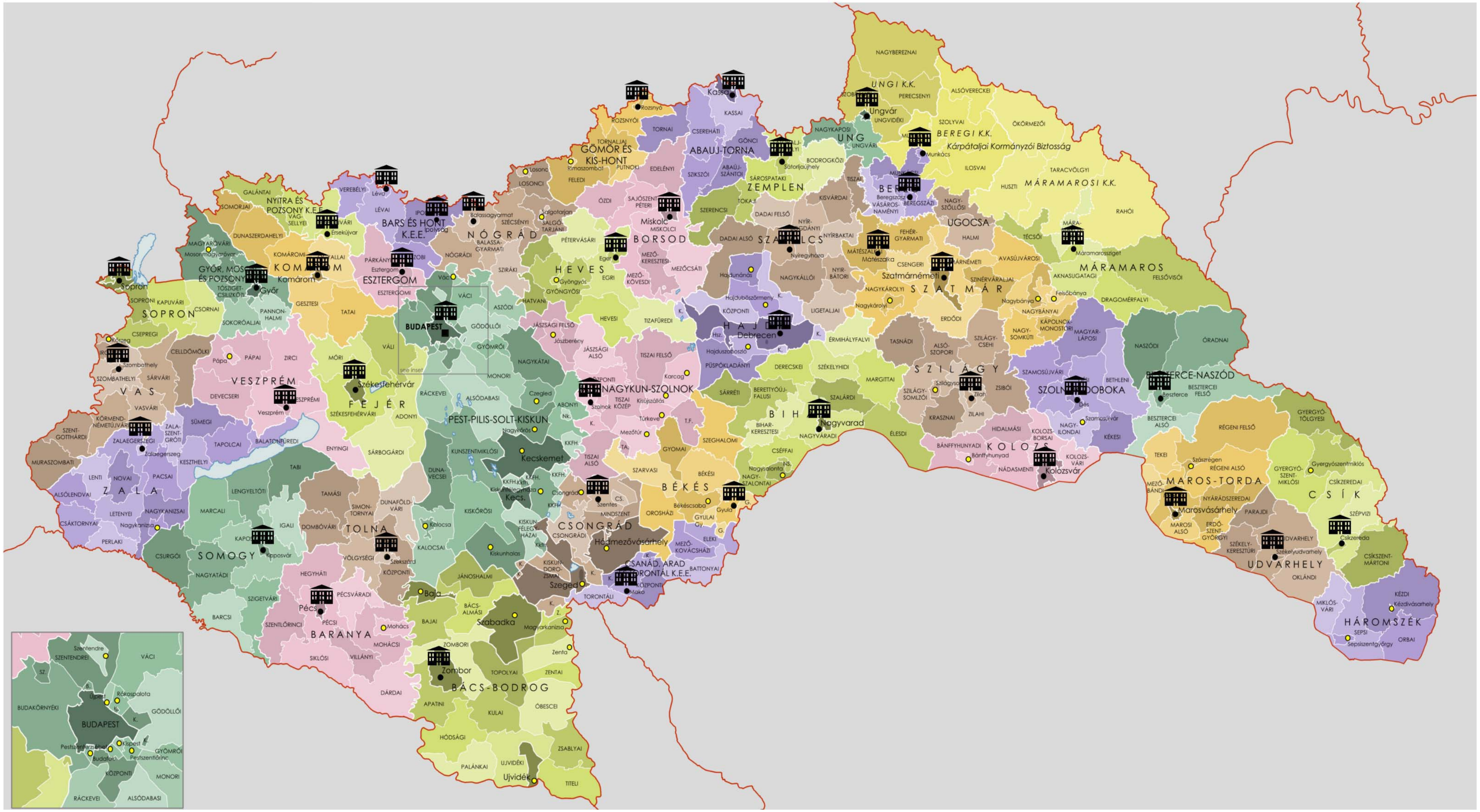

3. számú melléklet: Megyei levéltári leltárak 1942., 1946.

megye	iratanyag segédlet 1942	1946
Abaúj	A leltár Kassán maradt, új leltár nincsen.	nincs
Bács	leltár	Általános leltár az anyag csekély mennyisége miatt nincs.
Baranya	Jegyzék készült az alapítólevelekhez,a vármegyei szabályrendelethez,vízi könyvekhez iktató- és mutatókönyvekhez.	nincs
Bereg	nincs adat	nincs
Bihar	nincs adat	Semmiféle leltár, útmutató, conspectus, vagy állvány-jegyzék nincs.
Borsod	A levéltári anyaghoz betűrendes mutató volt, amibe az újszerzeményeket folyamatosan bejegyezték.	Van leltára, ami felsorolja az elhelyezett iratokat kötegenként.
Csanád	Két segédlet volt használatban.	nincs
Csongrád	Nincs segédlet	Szorosabb értelemben vett levéltári tájékoztató: nincs. „*Az irattári segédkönyvek azonban elégségesek, hogy összefüggően fennmaradt, illetve csorbítatlan rendben őrzött irattári anyagban eligazodjék, akár a kezelő személyzet akár pedig a kutató, mégpedig a korszerű követelményeknek megfelelő gyorsaságban*.”
Esztergom	Nincs segédlet, eligazodást jelent az 1895. évi "ügyrendtartási" szabályzat.	nincs
Fejér	Modrovics Ignác levéltárnok 1880−1890 között az iratanyagról betűrendes mutatót készített.	Általános útmutató.
Győr-Sopron vármegye, Győr	nincs adat	Általános leltár volt, nem fedte a valóságot, a többszöri költöztetés miatt.
Hajdu	Az anyaghoz nem volt általános mutató.	Általános leltár készítését 1943-ban a háború miatt szakította meg a főlevéltárnok.
Heves	Liszkay Miklós 1769-ben készített leltárt. 1848 előtt közigazgatási és peres iratokhoz van jegyék.	Általános leltár készítése félbemaradt, egyéb közigazgatási feladatok ellátása miatt.

megye	**iratanyag segédlet 1942**	**1946**
Jász-Nagykun-Szolnok	nincs adat	Van leltára, ami felsorolja az elhelyezett iratokat kötegenként.
Nógrád	nincs	nincs
Pest	Fára József átadás-átvételi jegyzéke, a leltár.	
Somogy		
Sopron	A levéltár anyagához általános tájékoztató táblázat van, mely a levéltár felállítását rendszerét, áttekinthetően mutatja. Ezenkívül volt egy részletesebb leltár is, mely a levéltár rendszerének sorrendjében az egyes sorozatok anyagát közelebbről ismerteti: egyes sorozatoknál az iratok fasciculus (köteg) szám sorrendjében, illetőleg a segédkönyvek évkörét adta meg.	
Szabolcs	régi leltár (helyrajzi mutató)	
Tolna	nincs leltár	nincs
Vas	Semmiféle leltár, útmutató, vagy más hasonló segédeszköz nincsen.	A levéltár anyagáról általános leltár nincs. Ha készült korábban összesítő jegyzék a levéltárba beosztottak személyi használatára, elkallódott. Töredék került elő.
Veszprém	Általános leltár nincsen.	nincs
Zala	Általános leltárat készített az anyaghoz Fára József korábbi főlevéltárnok, amit a Levéltári Közlemények 1935/1936. évi évfolyamában leközölt.	nincs adat
Zemplén	145 lapos jegyzék (1929−1933)	nincs

Forrás: MNL OL Y1. 286/1941. 230. doboz jelentések
MNL OL Y7 32/1946.

4. számú melléklet: Pest vármegyeháza, a 18. században, és 1838-ban

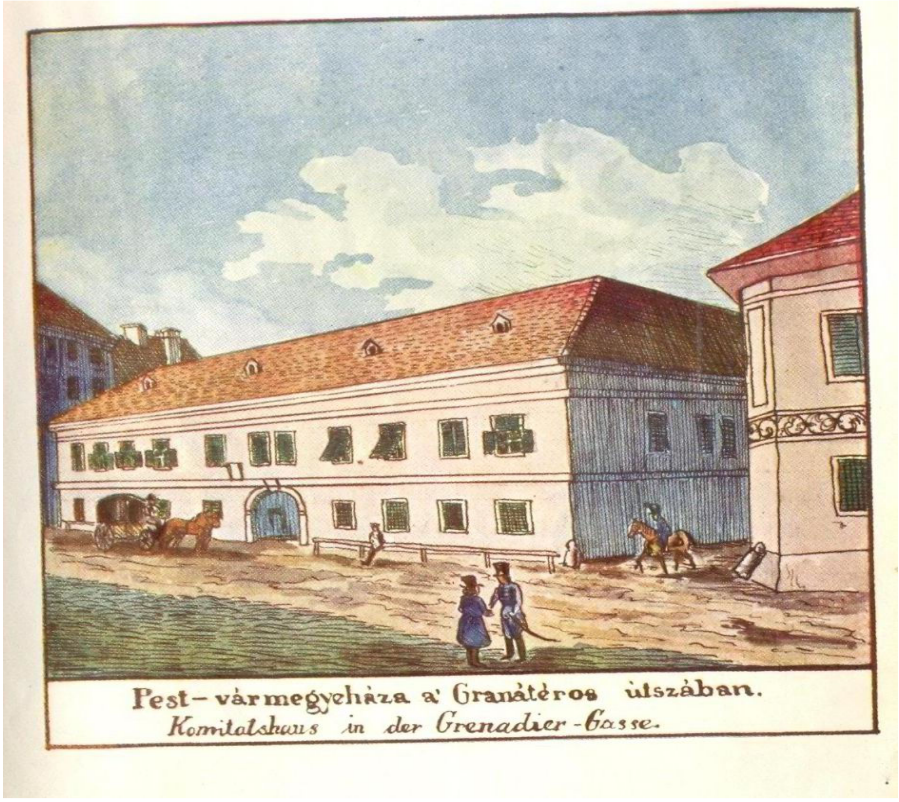

Forrás: MNL PML 475-f. sz. n. Budapesti utca részletek. (10. doboz)

5. számú melléklet: A pesti Vármegyeháza „történeti levéltári” helyiségeinek alaprajza (1921−1936)

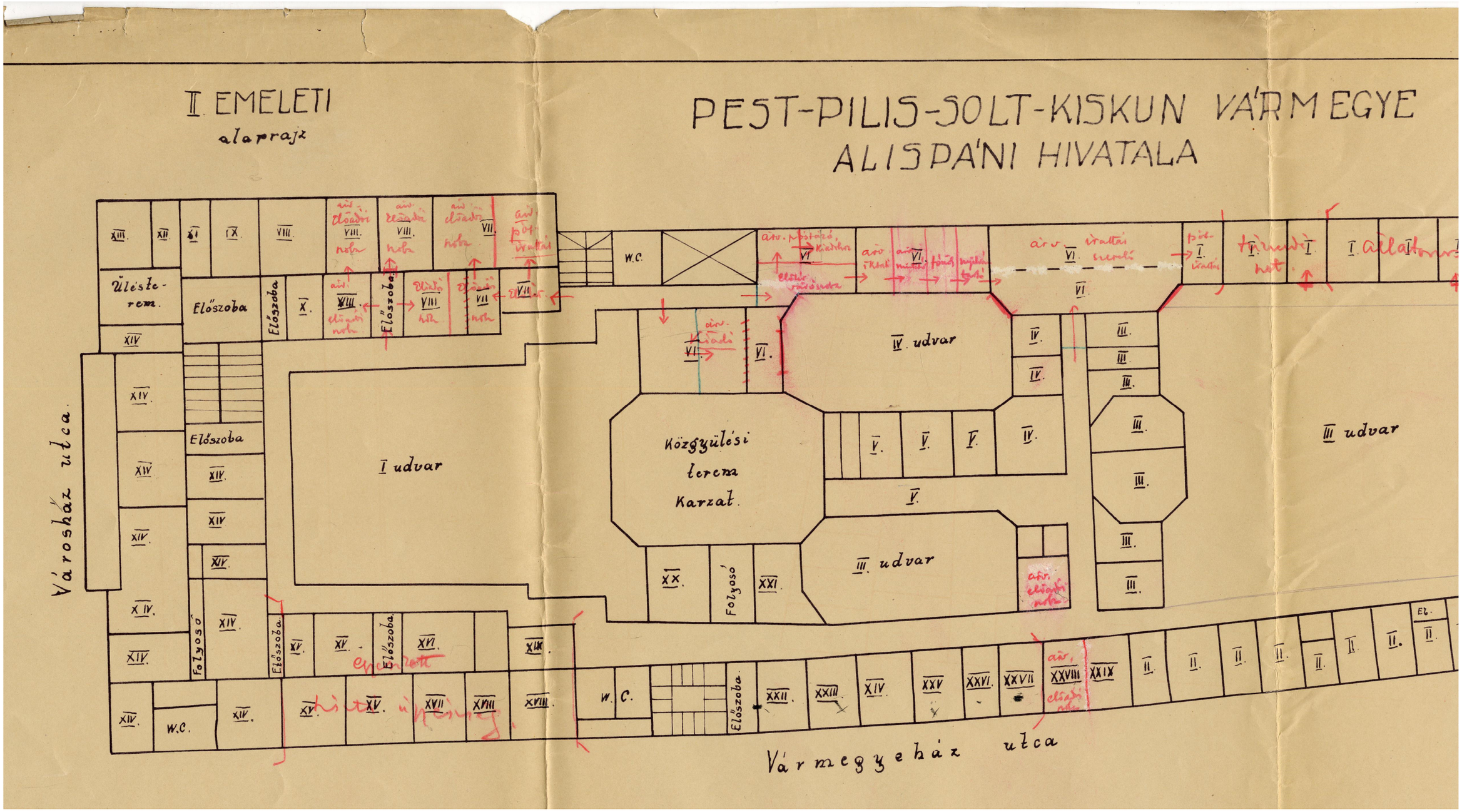

Forrás: MNL PML XV. 18. Pest megyei épületek tervrajzainak levéltári gyűjteménye. 1/d.

6. számú melléklet: Pest vármegyeháza „kápolna”

Forrás: MNL PML XV. 4. Fényképek levéltári gyűjteménye sz.n.

7. számú melléklet: Gorzó János és Rexa Dezső a „rendezett” Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye levéltárában

Forrás: MNL PML XV. 4. sz. n.

8. számú melléklet:
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye archontológia (1920−1950)

tisztség	név	hivatal kezdet	hivatal vége
alispán	Agorasztó Tivadar	1920.06.15	1929.12.16
	Erdélyi Lóránt	1929.12.17	1937.09.14
	Endre László	1938.01.11	1944.03.30
	Sági József	1944.06.01	1944.10.15
	Gyenes István	1945.02.01	1945.04.13
	Házi Árpád	1945.05.14	1949.09.16
főjegyző	Erdélyi Lóránt	1920.06.15	1929.12.16
	Rudnyánszky Miklós	1929.12.17	1930.07.25
	Ney Géza	1930.07.25	1937.09.14
	Argalás Lajos, dr.	1937.09.15	1939
	Blaskovich Lajos	1939.	1940.03.03
	Tegzes Kálmán	1940.03.04	1944.03.29
	Asztalos István	1944.03.30	
	Boross Gyula	1945.02.20	1945.04.05
	Czövek István	1945.04.05	1945.05.04
	Károlyi István	1945.05.14	1949.08.31
másodfőjegyző	Rudnyánszky Miklós	1920.06.15	1929.12.16
	Kopa Károly	1920.06.15	1927.01.09
	Asztalos István	1929.12.17	1944.03.29
	Csilléry Zoltán	1931.01.20	1933.01.20.+
	Argalás Lajos, dr.	1936.12.16	1937.09.14
	Blaskovich Lajos	1936.05.12	1939.12.11
	Papp Ernő	1933.01.20	1936.09.14
	Molnár Dénes	1936.09.15	1944.04.21
	Pálházy Endre	1939.12.12	1944.04.18
	Noszlopy Kálmán	1942.02.10	1949.08.31
	Déry Béla	1942.02.10	1945.03.12
	Puskás István	1944.03.30	1944.10.31
	Sági József	1944.03.30	1944.05.29
	Sokoray László	1944.09.01	1944.12.31
	Sokoray László	1945.04.20	
aljegyző	Papp Ernő	1923.10.24	1933.01.19
	Csilléry Zoltán	1927.01 10	1944.12.04
	Várdai István	1918.09.30	1920.06.13
	Váradi István	1920.06.14	1933.01.19
	Topscher Kálmán	1921.06.14	1935.05.02
	Blaskovich Lajos	1922.10.10	1936.05.11
	Petrovich Ödön	1929.12.27	1933.02.23
	Marssó István	1929.12.17	1934.02.23
	Szilágyi Gábor	1931.0101	1933.01.19
	Czövek István	1929.12.17	1943.11.28
	Czövek István	1944.03.30	1945.02.21
	Balás Vilmos	1933.10.01	1944.03.15
	Argalás Lajos, dr.	1933.09.12	1936.12.15
	Ujhelyi Tibor	1935.0101	1936.01.14

tisztség	név	hivatal kezdet	hivatal vége
aljegyző	Noszlopy Kálmán	1936.06.03	1942.02.09
	Arglás Lajos	1933.09.12	1936.11.01
	Wlassits Pál	1934.09.12	1938.12.15
	Petrovich Emil	1929.12.17	1933.09.19
	Pilissy Emil	1934.09.01	1936.11.17?
	Pálházy Endre	1933.01.20	1939.12.11
	Édeskuty Olivér, dr.	1935.05.14	1935.12.18
	Antal István	1936.05.12	1936.12.15
	Molnár Dénes	1935.10.22	1936.09.15
	Téglás László	1937.01.12	1944.06.11
	Cserba László, dr	1935.05.14	1938.08.15
	Noszlopy Kálmán	1936.06.30	1940.12.31
	Csőváry Endre István	1936.08.06	1937.01.12
	Sokoray Gyula	1937.01.12	1937.02.01
	Répássy László	1937.01.12	1940.02.13
	Szabó Jenő	1939.01.01	1940.02.13
	Draskóczy Géza	1939.01.10	1940.10.15
	Déry Béla	1939.12.12	1942.02.09
	Lantay István	1937.01.26	1942.03.14
	Puskás István	1939.12.12	1942.10.22
	Pálházy Endre	1939.12.12	1944.07.29
	Koppány Zoltán	1940.03.01	1942.02.14
	Viczián Albert	1940.03.01	1942.12.14
	Takáts Albert	1940.03.01	1944.12.23
	Lengyel József	1941.06.03	1944.03.14
	Sági József	1940.02.13	1944.03.29
	Nehrebeczky György	1940.02.13	1944.12.13
	Janitsáry Miklós	1940.02.13	1943.12.14
	Kósa Béla	1940.02.13	1941.06.03
	Zboray Lóránt	1940.12.21	1942.03.04
	Garay László	1940.02.13	1944.12.23
	Paál István	1941.02.11	?
	Martos József	1940.02.14	1940.10.18
	Kottász Zoltán	1942.02.17	1944.12.23
	Megyery László	1942.02.17	1944.12.23
	Sokoray László	1942.06.16	1944.08.29
	Bátonyi Iván	1942.06.22	1944.11.01
	Görgényi János	1942.02.09	1944.03.14
	Mata József	1943.07.26	1944.03.26
	Bozó Aladár	1943.07.26	1944.03.27
	Rétsági István	1944.02.04	1945.04.11
	Jákó István	1944.04.01	1950.01.30
	Szlatényi Ernő	1944.03.30	1945.03.12
	Sepsy Károly	1944.03.30	1945.01.10
	Cseh Kálmán	1944.03.30	1944.12.15
	Simon Ádám	1944.03.30	1944.12.23
	Simon Ádám	1944.03.30	1944.12.23
	Horváth Ferenc	1944.03.30	1944.06.30
	Honéczy Pál	1944.03.30	1945.04.11

tisztség	név	hivatal kezdet	hivatal vége
aljegyző	Rab László	1944.03.30	1945.04.11
	Boross Gyula	1944.06.15	1945.04.11
	Molnár Dénes	1945.09.23	1949.02.28
	Dömötör László	1945.03.14	1945.04.23 +
	Balla Miksa	1945.02.21	1945.06.10
	Baksay László	1946.03.07	1950.02.01
	Ambrus Imre	1945.02.11	1945.05.15
	Réthy Miklós	1945.04.20	1950.01.01
	Mikula Sz. Antal	1945.04.26	1947.03.31
	Czövek István	1945.02.14	1945.07.31
	Szalay Tibor, dr.	1945.05.28	1949.02.28
	Drózdy Kálmán	1945.02.11	1946.03.31
	Kottász Zoltán	1945.02.14	1945.07.31
	Bozó Aladár	1945.03.10	1949.02.28
	Várday József	1945.03.08	1949.03.31
	Fényes István	1945.04.05	1950.02.01
	Sokoray László	1945.02.13	1950.02.28
	Téglás László	1945.03.04	1950.02.01
	Megyery László	1945.05.15	1949.08.31
	Both Antal	1945.02.12	1949.06.08
	Honéczy Pál	1945.03.07	1947.08.31
	Garay László	1945.03.12	1949.08.31
	Simon Ádám	1945.04.11	1945.05.09
	Szegszárdy-Csengeri István	1945.03.12	1949.01.31
	Hottovay Ernő	1945.11.24	1947.09.01
	Nádai György	1945.04.20	1950.02.01
tiszti főügyész	Hanovszky Zoltán	1917.08.01	1920.10.19
	Mészáros Gyula	1940.02.15	1943.06.05
	Kardos János	1943.07.01	1947.07.31
	Fadgyas Miklós	1947.07.31	1949.07.31
tiszti főorvos	Demtsa Pál	1920.11.14	
	Szabados Sámuel	1944.01.01	1943
	Surjánszky Ferenc	1945.03.15	
tiszti orvos	Szabados Sámuel	1936.06.26	1943.12.21
	Félix László	1941.01.01	
	Monspart Béla	1945.03.04	
főlevéltárnok	Rexa Dezső	1919.11.15	*1937.09.15*
	Bilkei Gorzó János	1937.09.16	1938.07.31
	Fára József	1938.08.01	1949.11.27
th levéltárnok	Bilkei Gorzó János	1925.08.07.	
allevéltárnok	Bilkei Gorzó Bertalan	1921.11.24	1922. 03.01.
	Bilkei Gorzó János		1937.09.15.
	Bilkei Gorzó Nándor		
	Péczely Ödön, dr.	1940.12.28	1941.12.22.
	Bilkei Gorzó János	1927.07.22.	1937.09.15.
	Kollega Tarsoly Sándor		
allevéltáros	Pröhle Vilma, dr.		1931. 02.09. +
tb. allevéltárnok	Bilkei Gorzó János	1925.08.08.	1927.07.21.
	Bilkei Gorzó Nándor	1930. 05.	
	Demeter János, dr	1921.08.16.	
levéltári gyakornok	Bilkei Gorzó János	1924.07.31.	1925.08.07.

tisztség	név	hivatal kezdet	hivatal vége
levéltári gyakornok	Birinyi Ferenc	1927.02.01	1927.06.22.
	Prölhle Vilma	1928.03.05.	
	Horváth István	1929.04.22	
	Bilkei Gorzó Nándor	1929.05.17.	
	Duzsik István	1930.05.01.	1931. 08. 31.
	Miske László	1931	
	Török Anna	1931.10.01	
	Hidegpataky Román	1935.09.28	
	Belényessy Károly	1942.05.26.	1942.06.30.
	Puskás Kálmán	1942.11.15.	1943.01.31.
	Ember Ödön	1943.01.15.	1945.03.20.
	Simon Károly	1943.03.01.	1943.05.01.
	Kovács Béla, dr.	1943.04.19.	1943.05.15.
	Puskás Zoltán	1943.05.31.	1943. 06. 05.
	Kiss Gábor	1943.09.09.	bevonult
	Reviczky Sándor	1943. 11. 29.	1944. 02. 09.
	Kopasz Gábor, dr.	1944.02.21.	1944.04.21.
irodatiszt	Viski Áron	1921.09.06	
gépírónő	Gergely Magda	1929.04.01.	1930.01.15.
	Bilkei Gorzó Nándorné	1930. 06.27.	1931.11.12.
	Saile Hedvig	1931. 08. 29.	
	Keresztes Aranka	1936.07.30.	
	Osztrovszky Éva	1938.10.20.	1938.12.31.
altiszt	Karácsondi Mihály		
	Magyar Balázs	1930.01.04.	1930.10.04
vm. segédmények	Lelencz Jenő	1929.01.17.	1929.01.31
	Kuthy Károly, ifj.	1935.12.23.	
	Égle Rózsa	1936.07.31.	1937.04.15.
	Sík Aladár		
árvaszék elnöke	dabasi Halász Bálint	1923.04.10	1933.10.18
	Hirkó Ferenc	1933.10.19	1939.12.31
	Várdai István	1940.02.15	1944.12.23
árvaszéki ülnökök	Simig Gyula	1910.01.10	1934.05.07
	Gazsi Lajos	1920.06.15	1932.01.31
	Tóth Gyula	1923.04.10	1935.01.01
	Halász Sándor	1923.04.10	1949.08.30
	Tóth Elemér	1923.04.10	1934.06.30
	Mály Dezső	1923.04.10	1932.12.31
	Kiss János	1923.10.24	1938.12.01
	Várdai István	1933.01.20	1943.06.30
	Csapó Tibor	1929.12.17	1944.10.15
	Fernbach Bálint	1933.02.24	1936.01.20
	Marssó István	1934.01.09	1944.06.15
	Antal Béla	1934.02.24	1949.08.30
	Kléh-Reinle Tibor	1935.05.02	1950.12.27
	Kohányi Gyula	1939.10.01	1941.03.18
	Fejér Albert	1939.12.23	1947.08.30
	Kiss János	1941.01.07	1942.06.01
	Ráth Zoltán	1940.02.13	1944.08.31
árvaszéki ülnökök	Tegzes Kálmán	1940.12.10	
	Vécsey József, dr. báró	1940.12.10	1942.02.10

tisztség	név	hivatal kezdet	hivatal vége
árvaszéki ülnökök	Simon Mihály	1935.04.01	1949.08.30
	Kohányi Gyula	1936.01.18	1941.03.19
	Antal Béla	1935.05.14	1947.09.30
	Rab László, dr.	1946.12.30	1949.12.31
	Holló János	1945.06.28	

Forrás: MNL PML IV. 478. 1-2. doboz.

9. számú melléklet:
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye térképe (1944), a megye közigazgatási beosztása

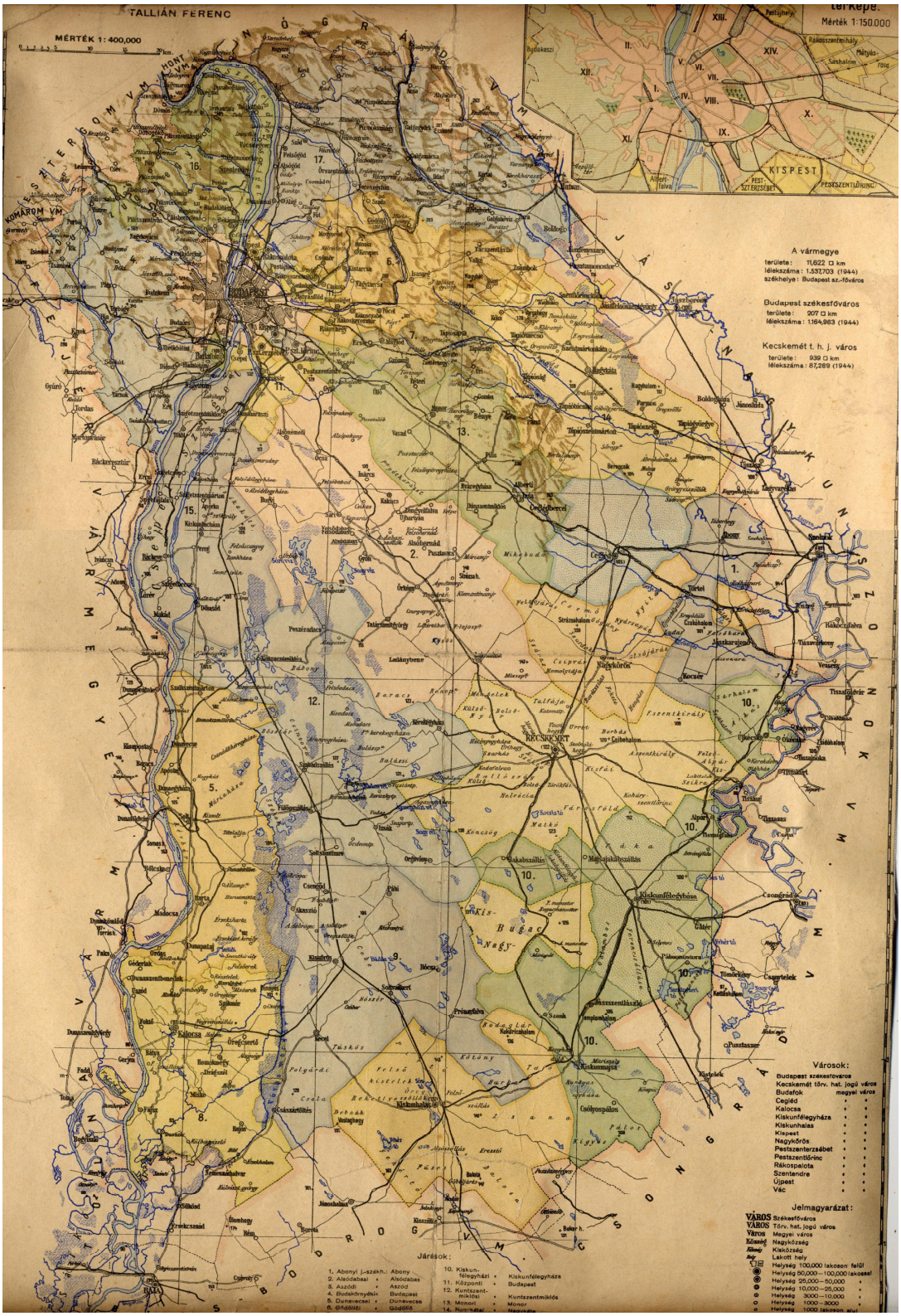

Forrás: MNL PML XV.6. Térképek levéltári gyűjteménye. PMT 63. másolat (1944)

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye járásai-települései 1920-1950

járás	település
Abonyi	Abony
	Boldog[1]
	Jászkarajenő
	Kerekharaszt
	Kocsér
	Kőröstetétlen
	Törtel
Alsódabas	Alsóhernád[2]
	Alsónémedi
	Bugyi
	Dabas[3]
	Felsőpakony[4]
	Gyál
	Inárcs

[1] Pirossal a Pest megyétől elcsatolt településeket jelöltem.
[2] Hernád
[3] Alsódabas nagyközséghez tartozó Alsóbabád határrész rendezése
II.9120/kig-875/kgy.-1946.
Alsódabas-Felsődabas és Gyón nagyközségek egyesítésével kapcsolatban 2552 f. /2946 hozzájárul és felterjeszti a minisztériumba, ha Alsóbabád különálló határrészének ügyét is rendezik, mivel a nagyközségen belül helyezkedik el. (1946. 09.04.)
1947. augusztus 1-jével Alódabas és Felsődabas egyesült. (1947. 06. 22-én kiadott 165.159/1946. B. M. rendelettel.
A két községet a 177.300/1924. B. M. számú körrendelet 1. §-a alapján egyesítették. Alsóbabád területi rendezése miatt Dr. Gorzó Nándor tvh. bizottsági tag elnöklete alatt, Házi Árpád, Kalamár József (MKP) , Egerszegi József (FKGP), Fejér András (SZDP), dr. Ujhegyi Gyula (NPP), és dr. Ambrus Imre mint az ügy tvh. Közgyűlésének előadója 1947. július 7-én helyszíni szemlét tartottak.
Végül Alsóbabádot a belügyminiszter Sári nagyközséghez csatolta.
A község végleges nevét az 1898. IV. tc. 2 §-a alapján a tvh kisgyűlés meghallgatás után állapította meg az illetékes miniszter. A képviselő-testületben a két községnek arányosan kellett képviselnie magát. Ideiglenes az elöljáróságot 1jegyző, 1 segédjegyző és 2 irodatisztben állapította meg az illetékes miniszter.
A Sári községhez tartozó belső és külső Méntelek Alsódabashoz való csatolását későbbre halasztotta a miniszter. Egy részt az ott lakókkal akarta megszavaztatni, másrészt kért a megyétől térképvázlatot felküldeni. 1947. június 22. Rajk László)
MNL PML IV. 401-b. 1819/1947. 7. f. vö MNL PML IV.402. 654/1947 1947. június 4-ei ülés
MNL PML IV. 401-b. 1819/1947. 4. f. vö MNL PML IV. 401-b. 1924/1947.2. f. vö MNL PML IV. 402 262/1947 Vö MNL PML IV. 401-b. 1924/1947. 2. f
[4] Felsőpakony és Hollandtelep Felsőpakony kisközség alakulást PPSK vm. tvh. kisgyűlés 1407/1946. kgy. sz. alatt. 1886. évi 22. tc. 150, 152§ –nak megfelelően.
Felsőpakony képviselőtestületét az 1030/1945. M. E. sz. rendeletnek megfelelően kellett megalakítani. A képviselő-testület gondoskodott a szabályrendeletek megalakításáról, az elöljárósági tisztségek betöltéséről, előterjesztette a község végleges nevét. 1947.06.23. MNL PML IV. 401-b. 1503/1947. 1. f. vö MNL PML IV. 401-b. 1503/1947. 1. f.

járás	település
Alsódabasi	Kakucs
	Ladánybene
	Lajosmizse
	Ócsa
	Örkény
	Pusztavacs
	Tatárszentgyörgy
	Újhartyán
	Újlengyel
Aszódi	Aszód
	Bag
	Boldog
	Domony
	Galgagyörk
	Galgahévíz
	Galgamácsa
	Hévízgyörk
	Iklad
	Kartal
	Tura
	Verseg[5]
Budakörnyéki	Albertfalva
	Bia
	Budajenő és Telki
	Budakeszi
	Budaörs
	Budatétény
	Diósd
	Érd
	Nagykovácsi
	Nagytétény
	Páty
	Perbál
	Pesthidegkút

[5] Verseg és Kerekharaszt Verseg község határában tartozó Kerekharaszt külterület Hatvanhoz való átcsatolását kérték lakosai. 1948.01.04. MNL PML IV. 401-a. 242/1948. 1. f.

járás	település
Budakörnyéki	Pilisszentiván
	Solymár
	Sóskút
	Százhalombatta
	Tárnok
	Tinnye
	Torbágy
	Tök
	Törökbálint
	Üröm
	Zsámbék
Dunavecse	Apostag
	Dunaegyháza
	Dunapataj
	Dunavecse[6]
	Harta[7]
	Ordas
	Solt
	Szalkszentmárton[8]
Gödöllői	Csömör
	Dány
	Gödöllő
	Isaszeg
	Kerepes
	Kistarcsa
	Mogyoród
	Nagytarcsa
	Pécel
	Rákoscsaba
	Rákoskeresztúr
	Rákosliget
	Szada
	Valkó

[6] Dunavecse községhez tartozó Csanádfehéregyháza egy része külterületi lakott helyek közönsége nagyközséggé alakulásuk engedélyezését kérte. (Budapest, 1947. 12.22.) MNL PML IV. 401-b. 135/1948 1. f.
[7] Hartához csatolták Dunatetétlent.
[8] Szalkszentmártonhoz tartozó Nagyállás és Feketehalom MNL PML IV. 401-b. 135/1948 1. f.

járás	település
Gyömrői	Ecser
	Gyömrő
	Maglód
	Mende
	Péteri
	Tápiósáp
	Tápiósüly
	Uri
Kalocsai	Bátya
	Drágszél
	Dunaszentbenedek
	Dusnok
	Fajsz
	Foktő
	Géderlak
	Hajós
	Homokmégy
	Miske
	Öregcsertő
	Szakmár
	Uszód
Kiskőrősi	Akasztó
	Bócsa
	Császártöltés
	Csengőd
	Kecel
	Kiskőrös
	Páhi
	Pirtó[9]
	Tázlár[10]
	Soltszentimre
	Soltvadkert
Kiskunfélegyházi	Alpár
	Csólyospálos
	Gátér

[9] Kiskunhalas megyei városhoz tartozó Pirtó lakott hely és Felsőkistelek puszta önálló községgé alakult. A vármegye alispánja gondoskodjon arról, hogy Kiskunhalas megyei város és Pirtó község közös vagyoni ügyeit rendezzék 1947. 10. 01-ig MNL PML IV. 401-b. 1589/1947. 1. f.

[10] Prónayfalva

járás	település
Kiskunfélegyházi	Jakabszállás
	Jászszentlászló
	Kiskunmajsa
	Kunszállás[11]
	Ókécske
	Pálmonostora
	Szank
	Tiszaújfalu
	Újkécske
Központi	Cinkota
	Csepel
	Dunaharaszti
	Mátyásföld
	Pestszentimre
	Pestújhely
	Rákoshegy
	Rákosszentmihály
	Sashalom
	Soroksár
Kunszentmiklósi	Fülöpháza
	Fülöpszállás
	Izsák
	Kunszentmiklós[12]
	Orgovány
	Peszéradacs
	Szabadszállás
	Tass[13]
Monori	Alberti
	Bénye[14]
	Ceglédbercel
	Dánszentmiklós
	Gomba
	Irsa

[11] Majsajakabszállás
[12] Kunszentmiklós községhez tartozó Bösztör és Szilas, Szalkszentmártonhoz tartozó Nagyállás és Feketehalom, MNL PML IV. 401-b. 135/1948 1. f.
[13] Tass községhez tartozó Alsószenttamás MNL PML IV. 401-b. 135/1948 1. f.
[14] Bénye és Káva

járás	település
Monori	Nyáregyháza
	Pilis
	Üllő
	Vasad
	Vecsés
Nagykátai	Farmos
	Kóka
	Nagykáta
	Pánd
	Szentlőrinckáta
	Szentmártonkáta
	Tápióbicske
	Tápiógyörgye
	Tápióság
	Tápiószecső
	Tápiószele
	Tápiszentmárton
	Tápiószőllős
	Tápióhalesz [15]
	Tóalmás
Ráckevei	Áporka
	Dömsöd
	Dunaharaszti
	Kiskunlacháza
	Lórév
	Majosháza
	Makád
	Pereg
	Ráckeve
	Szabadvarsány[16]

[15] Tápióhalesz Tápiószele községhez tartozó „Halesz" lakott hely önálló községgé alakulása.
Annus tanya, Ceglédi úti tanyák, Györgyei úti tanyák, Káldy tanya, - részben újföld – Vignerföld kb 6000 kath hold terület kérte nagyközséggé alakulását.
A képviselő-testület gondoskodott a szabályrendeletek megalakításáról, az elöljárósági tisztségek betöltéséről, előterjesztette a község végleges nevét. (1947. 08. 27.) Rajk László
MNL PML IV. 401-b. 1924/1947.2. f. vö IV. 402 262/1947

[16] Szabadvarsány önálló községgé alakult. MNL PML IV. 402-a TVH közgyűlés II. 35.6716 KIG. 655/1946. 1947. 07. 06. Vö. MNL PML IV. 401-b. 1588/1947. 1. f.

járás	település
Ráckevei	Szigetbecse
	Szigetcsép
	Szigetszentmárton
	Szigetszentmiklós
	Szigetújfalu
	Taksony
	Tököl
Szentendrei	Békásmegyer
	Budakalász
	Csobánka
	Dunabogdány
	Kisoroszi
	Leányfalu[17]
	Pilisborosjenő
	Piliscsaba és Klotildliget[18]
	Pilisszántó
	Pilisszentkereszt
	Pilisszentlászló
	Pócsmegyer
	Pomáz
	Szigetmonostor
	Tahitótfalu
	Visegrád
Váci	Acsa és Csővár
	Alag
	Alsógöd
	Csomád

[17] Leányfalu önálló községé alakult
A belügyminiszter 164.834/1947/III/2. sz. rendeltét megküldte a főipán az alispán úr figyelmét, értesítse az érdekelteket minél előbb. Dr. Szentgyörgyi István miniszteri osztályfőnök értesítette a főispánt, hogy Leányfalu lakott hely Pócsmegyerről való leválását kezdeményezte. Pócsmegyer 96/1945 kgy. hozzájárult, Pócsmegyer nagyközség i fennmaradása mellett Leányfalu elszakadásához. PPSK vm törvényhatósági közgyűlése támogatta Leányfalu különválását, és önálló nagyközséggé alakulását. Ugyanakkor a belügyminiszter nem járult hozzá, mivel megítélése szerint két község népességi és háztartási helyzete nem indokolta a különválást.
MNL PML IV. 401-a. 432/1947 1-4. f. vö MNL PML IV. 402 876/1946. 1946. augusztus 6. vö MNL PML IV. 401-a. 432/1947 2. f.

[18] Piliscsaba és Klotildliget községet a szentendrei járástól a budakörnyéki járáshoz csatolják át. FKGP szorgalmazta, sőt a Nemzeti Bizottság is támogatta. Szentiványi János FKGP megyei szervezeti titkára, a lakossági kérés miatt szorgalmazta a kérdést. Szentendre mindkét községtől távol van, A nem megfelelő közlekedés nehezíti a járási központba való ügyintézést. Ambrus erre ígértet is tett, legkésőbb 1947. januári közgyűlésen tárgyalásra viszi. MNL PML IV. 401-b. 1001/1947. 2. f. A vármegye járási beosztásának változtatása kidolgozás alatt volt 1947 nyarán.

járás	település
Váci	Dunakeszi
	Felsőgöd
	Fót
	Kosd
	Őrszentmiklós és Vácbottyán
	Penc és Rád
	Püspökhatvan
	Püspökszilágy
	Sződ
	Váchartyán és Kisnémedi
	Váckisújfalu és Vácegres
	Vácrátót és Vácduka
	Veresegyháza

Pest-Pilis-Solt-Kisun vármegye központi közigazgatása 1920-1950

Osztály/társhivatal	Osztályvezető/ hivatal vezető	munkatársak	Feladatkör
Központi közigazgatás	vm. főjegyző		Alispán helyettesítései ügyek,Alispán helyettesítései ügyek,Kormányzati, politikai ügyek, felügyeleti vizsgálatok.
I. Elnöki ügyosztály	vm. másodfőjegyző, ügyosztályvezető		Általános elnöki ügyek. Képviselőválasztások és törvényhatósági bizottsági tagok ügyei.
		vm. aljegyző	A vármegyei tisztviselők és egyéb alkalmazottak, altisztek személyi, illetmény, nyugdíj ügyei Vármegyei háztartási és székházügyek Vármegyei, városi és községi tisztviselők igazolási ügye
		vm. aljegyző	A közigazgatási bizottság hatáskörébe tartozó fegyelmi ügyek. Vármegyei, községi tisztviselők és egyé alkalmazottak útiszámlái, közegészségügyi ügyek
		vm. aljegyző	Városi, községi és az utiszemélyzet, valamint orvosok és szülésznők fegyelmi ügyei. Bűnvádi felhatalmazások, feljelentések. Rendbírságok
		vm. aljegyző	Községi tisztviselők és alkalmazottak személyzeti ügyei. Gyámpénztári kölcsönök, behajtásával kapcsolatos ügyek. Vallásügyek. Régészet, művészet, Üdülési és fürdő ügyek.
		vm. aljegyző	Községi tisztviselők és alkalmazottak illetmény- és nyugdíjügyei. Községi alkalmazottak mellékfoglalkozása. Iskolán kívüli népművelési ügyek. Közoktatás .
II. Közjogi és rendészeti ügyosztály	vm. aljegyző		Honosítási és illetőségi ügyek. Bizonyítványok, tanusítványok, települési ügyek, karhatalom, közbiztonság, közrendészet, gyülekezési ügyek , záróra, kórházi ápolási költségügyek, közoktatás, mozgófénykép, anyakönvi és házassági ügyek, sajtórendészet, egyesületi ügyek,adománygyűjtések, névváltoztatás.

Osztály/társhivatal	Osztályvezető/ hivatal vezető	munkatársak	Feladatkör
		vm. aljegyző	Kihágási ügyek II. fokon, kihágási útiszámlák, kivándorlási ügyek.
III. Katonai ügyosztály	vm. másodfőjegyző ügyosztály vezető		Katonai és OM ügyek
IV. Közgazdasági ügyosztály	vm. másodfőjegyző ügyosztályvezető		Vízügyek, árvízvédelmi ügyek, erdészeti ügyek, vadászati ügyek. halászati ügyek
		vm. aljegyző	Közúti ügyek, utiszemélyzet ügyei, vámügyek, vármegyei gépkocsi és vármegyei fogat ügyei
		vm. aljegyző	Iparügyek, ipari munkabér ügyek. Bánya ügyek, borfogyasztási ügyek, gépkocsi ügyek, italmérési ügyek, lakásügyek. Piac- és vásárügyek. Telepengedélyek. Tanoncügyek. Villamosítás
		vm. aljegyző	Útépítéssel kapcsolatos kisajátítási ügyek. Építkezési ügyek. Házalás. Állami adóügyek. Behajthatatlan adók. Közmunkatörlés. Komp- rév ügyek. Népház segélyek.
		vm. aljegyző	Állategészségügyi szervezet. Állattenyésztés. Apaállatközpontok létesítése. Cselédügyek. Gazdasági ügyek. Hegyközségek megalakítása. Közvágóhíd építése. Lótenyésztés. Legeltetési társulatok ügyei. Mezőgazdasági szervezési ügyek
V. Városi és községi ügyosztály	vm. főjegyző ügyosztályvezető		
V/a. Városi Ügyosztály		vm. aljegyző	Megyei városok általános igazgatási ügyei
V/b. Községi ügyosztály		vm. aljegyző	Községek általános igazgatási ügyei. Tanyai közigazgatás rendezése. Gyömrői, kalocsai, központi, kunszentmiklósi, gödöllői, pomázi, váci, dunavecsei, és ráckevei járások ügyei.
		vm. aljegyző	A budakörnyéki, kiskőrősi, kiskunfélegyházi, gödőllői, pomázi, váci, dunavecsei, és ráckevei járások ügyei

Osztály/társhivatal	Osztályvezető/ hivatal vezető	munkatársak	Feladatkör
VI. Közjóléti ügyosztály	vm. aljegyző, ügyosztályvezető		Jótékonysági ügyek. Inségszámadások. Szociális kisegítő munkaerők. Szegényházi tartásdíj megtérítések. Zöldkeresztes tejakció. Napközi otthonok és menedékházak ügyei Árvízépítkezések és ezek elszámolása. Közjóléti szövetkezeti tevékenység.
Szakhivatalok			
Levéltár	vm. főlevéltárnok	allevéltáros szegődményes szegődményes altiszt	Levéltári ügyek. Anyakönyvi ügyek.
Tiszti Főrvosi Hivatal	m. kir. tiszti főorvos, Egészségügyi főtanácsos	tisztiorvos védőnő védőnő védőnő védőnő altiszt	Általános közegészségügy. Egészségházak ügyei. Fertőzőbeteg jelentés. Gyógyszerészek és gyógyszertárak felügyelete. Hullaszállítás. Orvosok szabadságolása, behelyettesítése. Óvoda ügyek. Szülésznői állásokkal kapcsolatos ügyek.
Törvényhatósági Állatorvosi Hivatal	állatorvos állategészségügyi tanácsos		Állategészségügy. Állatforgalmi ügyek. Ménvizsgálat.
Vármegyei Gazdasági Felügyelőség	m. kir. gazdasági felügyelőség vezetője		Állami hitellel vásárolt tenyészállatok. Apaállat vizsgálat. Dohányjövedéki ügyek. Gazdasági tanfolyam. Kártékony állatok. Méhészet. Népkönyvtár. Növényvédelem. Munkatoborzás közvetítés.
Tűzrendészeti felügyelőség	vm. tűzrendészeti felügyelő, tb. főszolgabíró		Tűzrendészeti ügyek
Iskolán kívüli népművelés	Népművelési titkár, Vármegyei népművelés vezetői		Iskolán kívüli népművelés. Népkönyvtárak
Számvevőség	vm. számvevőségi főnök	számvevő	Átmeneti pénztárnapló vizsgálata. Csekklap igénylés. Ebadótörlések. Adóhivatalok jelentései. Közmunka lajstrom. Kézi zálogos üzletek feleslegének kimutatása. Pótadó. Útadó és közmunka

10. számú melléklet: Pest megye járási iratanyag pusztulása a második világháborúban

járás elnevezése	keltezés	irattár helye	irattárért/levéltárért Felelős személy neve/beosztása	iratanyag károsodás mértéke (%)	iratanyag elhelyezése
Abonyi	Abony, 1946. 04. 13.	járási székház	dr. Gáspár Ármin járási főjegyző	nincs	
Alósdabasi	Alsódabas, 1946.04. 08.	járási székház	Szobonya Árpád járási főjegyző	100	1945 ás 1946. évi irattári anyagot a hivatal egyik szobájában lévő szekrénybe helyezték el.
Aszód	Aszód, 1946. 04. 08.	járási székház	járási főjegyző	100	
Budakörnyéki	Budapest, 1946.04.27.	megyeháza	Vákonyi??? járási főjegyző	részben megsemmisü	A megye székháza helyiségeinek javítása illetve rendbehozatala után tudta csak az iratokat rendezni.
Dunavecsei	Dunavecse, 1946.04.10.	járási székház	Kalauz Bertalan járási főjegyző	100	Az 1945. évi iratanyag a hivatal helyiségében egy erre a célra szolgáló szekrényben van elhelyezve.
Gödöllő	Gödöllő, 1946.05.03.	járási székház	Dr. Barabás Andor járási jegyző		
Kalocsa	Kalocsa, 1946. 04. 11.	járási székház	Schubert András járási főjegyző	kisebb-nagyobb kárc	1925-1932. évi irattári anyagok a háború miatt csaknem teljesen megsemmisültek. 1933-1945. évi irattári anyagot a beszállásolt orosz katonák eltüzelték
Kiskőrös	Kiskőrös, 1946. 04. 17.	járási székház	járási főjegyző	csaknem 100	A háború miatt.
Kiskunfélegyháza	Kiskunfélegyháza, 1946. 04. 12.	járási székház	Dr. Várnagy? Járási főjegyző	kismértékű	"A harci cselekmények következtében kismértékben dúlták fel, ennek következtében egyes segédkönyvek és iratnyalábok megsemmisültek."
Központi	Budapest, 1946.04.18.	megyeháza	Somfai járási főjegyző	10	A kihágási irattár megsemmisült. A beszállásolt katonák a közigazgatási irattár kb. 10%-át égették el. A hivatal már régi irodáit ismét birtokba vette.
Kunszentmiklósi	Kunszentmiklós, 1946.04.12.	járási székház	dr. Paal járási főjegyző	csaknem 100	"…amennyiben a kihágási levéltár anyaga teljes egészében, a közigazgatási levéltár pedig az 1943 illetve 1944. évi iratok kivételével megsemmisült. A megmaradt iratok annyira összekeveredtek, hogy annak használható állapotba hozatala lehetetlen."
Monori	Monor, 1946.04.24.	járási székház	Dr Nely?? Járási főjegyző	nincs	"A háború folyamán bekövetkeztek bizonyos káresemények, amelyek az akkori időben elháríthatóak nem voltak."
Nagykáta	Nagykáta, 1946.05.03.	járási székház	járási főjegyző	100	"Jelentem, hogy a járási főjegyzői hivatal (régi főszolgabírói hivatal) összes levéltára, és könyvtára a háború behatása következtében megsemmisült."
Ráckevei	Ráckeve, 1946.04.11.	járási székház	Gábor járási főjegyző	100	Csak az 1945-1946. évi iratok vannak meg.
Szentendrei	Szentendre, 1945. 04. 17.	járási székház	Horváth Levente járási főjegyző		
Váci	Vác, 1946.04.10.	járási székház	Gyenes Mihály járási főjegyző	100	"Tisztelettel jelentem, hogy a váci járási főjegyzői hivatal levéltári (iratári) anyaga a háborús események következtében teljesen elpusztult. Az 1945. évi irattári anyag egy része is elpusztult…"

Forrás: MNL PML IV.408-b. 2632/1945.
MNL PML IV. 408-b. 2651/1945.

11. számú melléklet: Pest megye városi iratanyag pusztulása a második világháborúban

Város neve	anyakönyv	megjegyzés anyakönyvek lemásolása	felelős személy név/ beosztás	irat keltezése	irattárért/levéltárért felelős személy neve/beosztása	iratanyag károsodás mértéke (%)	iratanyag elhelyezése	megjegyzés
Budafok	Kelenvölgyi kerület 1919-es halotti anyakönyvei semmisültek meg.	1945. szeptember-1945. október 5. között	Baranyai János polgármester	Budafok 1946. 04. 09.	Follácsek Gyula polgármester h.	nincs levéltára		
Cegléd				Cegléd, 1946. 04. 18.	Némedy Endre Levéltárnok	20-36	1944. október 18-án a város vezetősége Etyekre távozott az iratanyagot több kocsin magával vitte. Etyeken veszett el 1925-1930, 1941-1942. évi közgyűéési jegyzőkönyvek. 1943. évi Etyekről többszöri sürgetés után 1945-ben visszakerült, restaurálandó állapotban. (Az iratanyag alapján a kötet kiegészítése megtörtént.)	A levéltárnok jelentése alapján.
Kalocsa				Kalocsa, 1946.04.11.	Dr. Nagypál József h. polgármester		Veszprémbe szállították. 1945 tavaszán szállították vissza.	1942 és 1944 évi iratok a szállítás során vesztek el. A bizalmas iratokat az akkori polgármester rendeletér a szállítás előtt megsemmisítették.
Kiskunfélegyháza	1944. évi halotti anyakönyvből 249-261. f. kitépték. 1939. évi házassági anyakönyv 67-91. o.	Könyvek hitelesítését a vasúti közlekedés helyreállítása utánra tervezi.	Juhász polgármester Etk.:Oroszi Béla akv.h.	Kiskunfélegyháza, 1946.04.16.	Juhász Kálmán polgármester	60	1944. október 23-án a városháza épülete kigyulladt a háborús események okán. Az el nem égett iratokat szétdobálták, feldulták.	
Kiskunhalas				Kiskunhalas, 1946.04.08.	Dr. Gusztes Károly h. polgáremster	nem károsodott		
Kispest				Kispest, 1946. 04. 18.	Barei Gyula polgármester		Az irattárat a háború alatt aknahatás érte. A bizalmas irattárat vizéz dr. Varju Alajos h. polgármester, főjegyző eltávozása előtt elégetette. Nem megállapítható, hogy melyik ügyiratdarabok nincsenek meg, mert nincs lajstrom.	

11. számú melléklet: Pest megye városi iratanyag pusztulása a második világháborúban

Város neve	anyakönyv	megjegyzés anyakönyvek lemásolása	felelős személy név/ beosztás	irat keltezése	irattárért/levéltárért feleős személy neve/beosztása	iratanyag károsodásmértéke (%	iratanyag elhelyezése	megjegyzés
Pestszenterzsébet	1906.évi születési bejegyzések 728. folyószámtól december 31-ig megsemmisültek, a városházát ért bombatámadás következtében.		aktö. H	Pestszenterzsébet, 1946. 04. 10.	Szabó József polgármester	90	Albertirsára szállították az iratokat.	
Pestszentlőrinc	1944. 11. 05-én a kiürítés során Zsámbékra szállították, ahol megsemmisültek.	A. Ü. 167. §-a 1910-1936. születési, 1910-1943 házassági, és halotti anyakönyvek másodpéldányairól kell másolatot készíteni.	Harmat jenő aktö. H	Pestszentlőrinc, 1946. 04. 11.	Dr. Kovács Zoltán polgármester	100	Dunántúlon semmmisült meg az iratanyag. Az anyakönyveket a megyei levéltárból pótolják.	
Rákospalota				Rákospalota, 1946. 04. 11.	Fehér Gyula polgármester helyettes		1944. devember 31- és 1945. január 10 itt folyó harcok alatt kisebb kár érte a levéltárat.	Eltűnt a Speyerkölcsönre vonatkozó dokuentáció.
Szentendre				Szentendre, 1946. 04. 10.	Dr. Dezsőfi Ferenc polgármester		Nem volt károsodás. A háború alatt elhurcolták az iratok tárolásra alkalmas ládákat.	A ládák eltűnése miatti iratanyag keveredés rendezése elkezdődött. Etk: Dr. Kósza főjegyző
Újpest				Ujpest, 1946. 04. 12.	Dr. Szalay Sándor polgármester	nincs levéltára		
Vác				Vác, 1946.04.25	Dr. Mikes József városi főjegyző	Szétdobálták az iratokat, de meg maradtak.	"…a városi irattár, illetve levéltr a háborus események kapcsán szétdobáltattak, azokat igen nagy részben összekeverték, kisebb részben elhordták, vag széjjeltaposták."	

Források:

MNL PML IV. 408-b. 2632/1945.
MNL PML IV. 408-b. 2651/1945.

12. számú melléklet: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei községi irattárak iratanyag pusztulása a második világháború alatt

Község neve	Járás	Anyakönyvek	Irat keltezése	Jelentést beküldő név/fogalkozás	Iratanyag károsodás mértéke (%)	Megjegyzés
Abony	Abonyi	1895–1919 között megsemmisültek.	Abony, 1945.05.24.	Szabó Máté főjegyző		
Acsa	Váci	1895–1906 házassági, 1905–1906 születési anyakönyvek vesztek el.	Acsa, 1945.05.16.	Ezsenyi vjegyző	100	Néhány törvény és rendelet gyűjteményt sikerült megmenteni.
Akasztó	Kiskörősi		Akasztó, 1945.05.14.	Kalmár Imre kiskörösi jegyző		Fülöp Illés községi jegyző menekülésekor Rózsaszentmárton községbe vitte az írógépet.
Alag	Váci		1946.04.12	kiskörösi jegyző	kis mérvű	A német megszállás idején az irattár irataival tüzeltek.
Albertfalva	Budakörnyéki		1946.04.23	TakácsLajos h. főjegyző	nincs	1944. évi közgyülési jegyzőköny és iktatókönyv semmisült meg.
Alberti	Monori		1946.04.29	Németh vezetőjegyző	nincs	
Alpár	Kiskunfélegyházai		1946.04.15	Henczel László vezető jegyző	100	
Alsódabas	Alsódabasi	Az összes anyakönyv, sőt a letétként a községházára elhelyezett Istensegíts község anyakönyvei is elpusztultak, az oroszok bevonulásakor.	Alsódabas, 1945.06.05.	Szabó József vezetőjegyző	100	Fotókopiát készítsenek a megyeházán található anyakönyvekől, azok egész kis helyen tüzmentes dobozban tárolhatóak.
Alsógöd	Váci			Selényi Károly főjegyző		
Alsóhernád	Alsódabasi			főjegyző	nincs	
Alsónémedi	Alsódabasi				20 évfolyam kataszteri birtokíve semmisült meg.	
Áporka	Ráckevei	Üres lapok hiányoztak. A születési anyakönyvek mutatója hiányzik A-K ig.	Áporka, 1945.05.18.	Vörös	nincs	
Apostag	Dunavecsei			Domby Károly főjegyző	50	
Aszód	Aszódi	Házassági anyakönyvek 1906. 11.35-től hiányoznak. A halotti anyakönyvek 1930. március 25-től.	Aszód, 1945.06.23.	Bényi Ferenc főjegyző	nagy mérvű	
Bag	Aszódi			Kepes Lászlo főjegyző	nics	
Bátya	Kalocsai			Somogyi Ferenc főjegyző	nincs	
Békásmegyer	Szentendrei			Dr. Sárközy Károly vezetőjegyző	nincs	
Bénye	Monori			Berzsák Lajos vezetőjegyző	nics levéltár	
Bia	Budakörnyéki			főjegyző h.	egy rész elpusztult	
Bócsa	Kiskörősi			Virágh György vezetőjegyző	100	
Boldog	Aszódi			főjegyző	30	
Budajenő	Budakörnyéki			Demján körjegyző	nincs	
Budakalász	Szentendrei			Hittig Géza községi főjegyző	nincs	
Budakeszi	Budakörnyéki					
Budaörs	Budakörnyéki			Debreczeni Endre vezetőjegyző	15	
Budatétény	Budakörnyéki			Nagy Gábor főjegyző	90	
Bugyi	Alsódabasi	A születési anyakönyvek nincsenek meg: 1895-1899. dec., 1908-1921. okt., 1935-1945-ig. A házasságiak 1907-1934-ig. A halottiak 1930-1945-ig.	Bugyi, 1945.05.14.	Horváth Lajos főjegyző		
Császártöltés	Kiskörösi			Vári Mátyás főjegyző	nincs	
Csengőd	Kiskörösi			Rakonczay vezetőjegyző	nincs	
Csepel	Központi			Roskovnszky főjegyző	nagyrészt	
Csobánka	Szentendrei			Rakssányi Elemér főjegyző	nincs	
Csólyospálos	Kiskunfélegyházai			Nagy Sándor vezetőjegyző	nincs	
Csomád	Váci			Pesti István vezetőjegyző	100	

Község neve	Járás	Anyakönyvek	Irat keltezése	Jelentést beküldő név/fogalkozás	Iratanyag károsodás mértéke (%)	Megjegyzés
Csömör	Gödöllői	1901–1909. évi születési, 1943. évi születési anyakönyvek 1-24., a halotti 1895-1905. évek közötti bejegyzése hiányzik. 1945.03.13-án az oroszok bevonulásakor semmisültek meg.	Csömör, 1945.05.12.	Radocsányi Ferenc főjegyző	nincs	
Csővár	Váci					Acsán van az irattár Volt jegyző Ewery? 1946.04.29.
Ceglédbercel	Monori			Csóri Károly vezetőjegyző		
Cinkota	Központi			Ferenczy főjegyző	nincs	
Dány	Gödöllői	A születésiek 1904. 10. 05-1944. 10-31-ig, a házasságiak 1895. 10. 01-1896. 01. 12., 1 906. 12. 4-1944. 10.31. A halotti anyakönyvek 1899. 09. 01-1904. 08.01, valamint 1906. 12. 04-1922. 09.02. közöttiek hiányoznak.	Dány, 1945.05.18.	Eskütt Lajos főjegyző	100	
Dánszentmiklós	Monori			vezetőjegyző	100	
Diósd	Budakörnyéki			jegyző	100	
Domony	Aszódi			Murányi községi vjegyző	100	
Dömsöd	Ráckevei			Kesserü Dénes főjegyző	100	
Drágszél	Kalocsai			Galyassy Imre h. vezetőjegyző	nincs	
Dunabogdány	Szentendrei			Erős László v.ezetőjegyző	nincs	
Dunaegyháza	Dunavecsei			Bánkuti János vezetőjegyző	nincs	
Dunaharaszti	Központi			Antl lajos vezetőjegyző	nincs	
Dunakeszi	Váci			jegyző	100	
Dunapataj	Dunavecsei			Bánády István vezetőjegyző	nincs	
Dunaszentbenedek	Kalocsai			Mándi Miksa vezetőjegyző	nincs	
Dunavecse	Dunavecsei			Hidasi János főjegyző	100	1946.04.29-én hasonló tartalmú jelentést tett Szabó József főjegyző.
Dusnok	Kalocsai			Merényi István főjegyző	nincs	1946.04.18-ai felterjesztése elveszett.
Ecser	Gyömrői	Nemleges jelentés.	Ecser, 1945.05.14.	Nagy József, főjegyző	nincs	
Érd	Budakörnyéki			Gévay Nándor jegyző	100	
Fajsz	Kalocsai			Rajháth Gyula vezetőjegyző	csekény mértékű	
Farmos	Nagykátai				nincs	
Felsődabas	Alsódabasi	Az összes anyakönyv, elpusztult, az oroszok bevonulásakor.	Felsődabas, 1945.05.15.	Rápolthy Károly jegyző	100	A budapesti vonat közlekedés megindulásáig, nem tudnak az anyakönyvek potlásáról gondoskodni.
Felsőgöd	Váci			Keresztes Pál vezetőjegyző	75	
Foktő	Kalocsai			Horváth Dezső főjegyző	nincs	
Fót	Váci			főjegyző	100	
Fülöpszállás	Kunszentmiklósi			községi főjegyző	90	
Galgagyörk	Aszódi			főjegyző	100	
Galgahévíz	Aszódi			főjegyző	100	
Galgamácsa	Aszódi	A születési anyakönyv 1942. 25. bejegyzésétől -1943. december 31-ig. A halotti 1895–1897. 1-7. bejegyzésig.	Galgamácsa, 1945.05.15.	Kormos főjegyző	nincs	A kötetek lemásolásáról 1945. 05. 20-a után a főjegyző gondoskodik.
Gátér	Kiskunfélegyházai	A házassági és halotti anyakönyvek teljesen megsemmisültek.	Gátér, 1945. 05. 30.	Márvy vezetőjegyző	nincs	A község nem tud senkit sem küldeni lemásolni a kötetket. Az alispán hozzájárulását kéri, hogy fogadjanak irnokot, akit a községi háztartásból fizretnek.
Géderlak	Kalocsai			Jaczkó Henrik községi jegyző	nincs	Új jelentést tett: 1945.06.05.
Gomba	Monori			vezetőjegyző	100	
Gödöllő	Gödöllői			Zvegenham főjegyző	kis mértékű	
Gyál	Alsódabasi			Radványi Miklós aljegyző	100	

Község neve	Járás	Anyakönyvek	Irat keltezése	Jelentést beküldő név/fogalkozás	Iratanyag károsodás mértéke (%)	Megjegyzés
Gyón	Alsódabasi			Kalmár László jegyző	75	
Gyömrő	Gyömrői			Holány főjegyző	98	
Hajós	Kalocsai			jegyző	nincs	
Harta	Dunavecsei	A halotti anyakönyvek 1942. évi 61. folyószámú bejegyzéstől semmisültek meg.	Harta, 1945.06. 30.	Fodor István főjegyző	csekély mértékű	
Hévízgyörk	Aszódi			Jenei Károly főjegyző	100	
Homokmégy	Kalocsai			Károly vezetőjegyző	csekély mértékű	
Iklad	Aszódi			főjegyző	nincs	
Inárcs	Alsódabasi			Sárosi jegyző	nincs	
Irsa	Monori			főjegyző	nem érte	
Isaszeg	Gödöllői			Litkey István vezetőjegyző	25	
Izsák	Kunszentmiklósi			Szabó Sándor főjegyző	nincs	
Jakabszállás	Kiskunfélegyházai	A születési és házassági anyakönyvek teljesen elpusztultak. A halotti 1938. évi 1-78. o . tönkrement.	Jakabszállás, 1945.05.17.	Holli Sándor vezetőjegyző	nincs	A születési, házassági, és halotti indexek előkerültek.
Jászkarajenő	Abonyi			Kovács főjegyző	100	
Jászszentlászló	Kiskunfélegyházai			dr. Almsi Géza vezetőjegyző	25	
Kakucs	Alsódabasi			Kottász Béla jegyző	90	
Kartal	Aszódi			Kalocsai Zoltán h. főjegyző	nincs	
Káva	Monori			Borzsák Lajos vezetőjegyző	nincs	
Kecel	Kiskörősi			főjegyző	35-40	
Kerekegyháza				Fehér Mátyás vezetőjegyző	35	
Kerepes	Gödöllői	nemleges	Kerepes, 1945.06.29.	Farkas István főjegyző	nincs	
Kiskörös	Kiskőrösi			főjegyző	100	
Kiskunlacháza	Ráckevei			Gacs Károly főjegyző	Az iratanyag bizotonságban van.	
Kiskunmajsa	Kiskunfélegyházai			vezetőjegyző	nagyobb károk	
Kisnémedi	Váci				nincs jelentés	Pintér h. körjegyző miután 1946.04.27-én vette át a feladatokat. Nem mérte fel még az idő rövidsége miatt az irattár állapotát.
Kisoroszi	Szentendrei			Jóskay Miklós főjegyző	Az iratanyag bizotonságban van.	
Kistarcsa	Gödöllői	nemleges	Kistarcsa, 1945.05.16.	Bellus József főjegyző	A háború során a községi irattár nagyrésze elveszett.	
Klotildliget	Szentendrei			Tóth István jegyző	100	1946.04.09., 1946.04.20-án is jelentették az irattár megsemmisülését.
Kocsér	Abonyi			Zelenka István vezetőjegyző	nincs	
Kóka	Nagykátai	A születési anyakönyvek 1895. 10.01–1898.10.01. , 1901. 09. 20–1904. 09. 02., 1907. 01.01.–1916. 06. 16., 1928. 01.01.–1928. 08.25., bejegyzéstől semmisültek meg. A házassági anyakönyvek 1907.01.01.–1933. 11.12, 1937. 09.21–1939.01.06, 1942. 02. 15–1944. 10.31., a halotti anyakönyvek 1919.10.05–1941.10.12. közötti bejegyzések semmisültek meg.	Kóka, 1945.05.26.	Berky Jenő főjegyző	100	
Kosd	Váci			Lévai Jenő jegyző	100	
Kunszentmiklós	Kunszentmiklósi			Kovács László főjegyző	50	
Ladánybene	Alsódabasi				Nem károsodott.	

Község neve	Járás	Anyakönyvek	Irat keltezése	Jelentést beküldő név/fogalkozás	Iratanyag károsodás mértéke (%)	Megjegyzés
Lajosmizse	Alsódabasi			Tremkó György jegyző	nincs	
Lengyelfalva				Orlott???		
Lórév	Ráckevei	A születési anyakönyvek indexei S, Sz, T, míg a halotti anyakönyvekből a Sz és V betűk hiányoztak.	Lórév, 1945.05.14.	Dezső Béla jegyző	nagy része megsemmisült	
Maglód	Gyömrői			Bán László főjegyző	nincs	
Majsajakabszállás	Nagykátai				nincs	
Majosháza	Ráckevei			Szomor József jegyző	100	
Makád	Ráckevei			Galamb főjegyző	nincs	Az első nemleges jelentés kelte: 1946.04. 17.
Mátyásföld	Központi			Cieleszky István főjegyző	nincs	
Mende	Gyömrői	A születési anyakönyvek 1895.10.01–1929.08.27.bej egyzései semmisültek meg. A házassági anyakönyvek 1895.10.01–1906.12.31, a halotti anyakönyvek 1895.10.01-1906. 12.31.közötti anyakönyvek semmisültek meg.	Jurácsik Mihály ideiglenes főjegyző Mende, 1945.06.13.	Lilik Ferenc főjegyző	80%	A rendeletet nem találták, ismét kérték megküldését: 1946.05.02. A hiányzó bejegyzések lemásolása miatt a községi anyakönyvvezető helyettes július első napjaiban a levéltárban jelentkezik.
Miske	Kalocsai	nemleges	Miske, 1945.05.20.	Surányi József jegyző	csaknem teljesen megsemmisült	
Mogyoród	Gödöllői	nemleges A házassági index elveszett.	Mogyoród, 1945.05.18.	Komjáth János főjegyző	nincs	
Monor	Monori			Dózsa János vezetőjegyző	rendben van	
Nagykáta	Nagykátai	A születési anyakönyvek 1897.00.08–1899.10.07., 1905.12.31–1907.01.02. bejegyzések semmisültek meg.	Nagykáta, 1945.06.11.	Sugár főjegyző helyettes	100	
Nagykovácsi	Budakörnyéki			Molnár László főjegyző	nincs	
Nagytarcsa	Gödöllői	nemleges	Nagytarcsa, 1945.06.19.	Tasnádi Sándor vezetőjegyző	70	
Nagytétény	Budakörnyéki			vezetőjegyző helyettes	nem esett kár	
Nyáregyháza	Monori			Baranyai Ferenc vezetőjegyző	részben megsemmisült	
Ócsa	Alsódabasi	A születési anyakönyvek 9. kötete megsérült, 53-57 és 297-300 oldalakat kitépték. Az 1945. évi házassági anyakönyvek szeges cipővel erősen beleléptek a szegfej a 32-71. oldalig vágás nyomai vannak.	Ócsa, 1945.05.20.	Borbás István vezetőjegyző	1942-1944 közötti iratok 50%-a. A korábbi évek iratai 100%-ban.	
Ókécske	Kiskunfélegyházai	Állítólag Vál községbe szállították a község kiürítésekor az anyakönyveket, amelyek nem kerültek elő.	Ókécske, 1945.05.14.	Mayer János vezetőjegyző	nem esett kár	
Ordas	Dunavecsei			jegyző		
Orgovány		A születési anyakönyvek 1915.04.22-1926.03.18., 1940.06.22.-1943.12.31., valamint a házassági anyakönyvek 1931.01.01.-1934.11.19., 1942.01.02-1943.12.31. bejegyzései semmisültek meg.	Kunszentmiklós, 1945.06.15. Kunszentmiklósi járás, Dr Paal vezetőjegyző	vezetőjegyző	90	
Öregcsertő	Kalocsai					
Örkény	Alsódabasi	A születési bejegyzések 1923.07.28–1944.11. 01. között teljesen megsemmisültek. Az 1906.03.11–1907.01.03. , a házassági 1923. 11.27–1937.02.08., a halotti anyakönyvek 1906.12.28–1936.10.11 közötti bejegyzések semmisültek meg.	Örkény, 1945.05.15.	főjegyző	100	
Őrszentmiklós	Váci			körjegyző	100	
Páhi	Kiskörösi			Gellér Ferenc vezetőjegyző	nincs	

Község neve	Járás	Anyakönyvek	Irat keltezése	Jelentést beküldő név/fogalkozás	Iratanyag károsodás mértéke (%)	Megjegyzés
Pálmonostora	Kiskunfélegyházai	A házassági anyakönyvek közül megsemmisült az 1921. évi 11. tételtől -1907.01.01-ig, 1921. évi 67-78. tételig. A halotti anyakönyvek 25-66. tételéig.	Pálmonostora, 1945.05.12.	főjegyző	nincs	
Pánd	Nagykátai			vezetőjegyző	70	
Páty	Budakörnyéki			Szomor József vezetőjegyző	20	
Pécel	Gödöllői	nemleges	Pécel, 1945.06.09.	Bus Gyula főjegyző	nincs	
Penc	Váci			Markó Sándor jegyző	nincs	
Perbál	Budakörnyéki			vezetőjegyző	100	
Pereg	Ráckevei			Pagács Márton vezetőjegyző	100	
Pestidegkút	Budakörnyéki			vezetőjegyző	nincs	
Pestszentimre	Központi			vezetőjegyző	nincs	
Pestujhely	Központi			vezetőjegyző	nincs	
Peszéradacs	Kunszentmiklósi			Botond János főjegyző	nincs	
Péteri	Gyömrői			vezetőjegyző	100	
Pilis	Monori			Szarka vezetőjegyző	nagy része	
Pilisborosjenő	Szentendrei			Tasnádi Tibor vezetőjegyző	nincs	
Piliscsaba	Szentendrei			Tóth István jegyző	100	
Pilisszántó	Szentendrei			Varga Endre körjegyző	Házassági alapiratok egy része megsemmisült.	
Pilisszentiván	Budakörnyéki					
Pilisszentkereszt	Szentendrei			főjegyző	nincs	
Pilisszentlászló	Szentendrei			Merényi főjegyző	nincs	
Pilisvörösvár	Budakörnyéki			Hetényi András főjegyző	nincs	
Pócsmegyer	Szentendrei			Tomcsányi István községi jegyző	nem megállapítható	
Pomáz	Szentendrei			Arany János főjegyző	feldúlták	
Prónayfalva	Kiskőrösi			Vovode Márton vezetőjegyző	nincs	
Pusztavacs	Alsódabasi			Danóczy János jegyző	kár nem érte	
Püspökhatvan	Váci			Németh alberti vezetőjegyző	nincs	
Püspökszilágy	Váci			vezetőjegyző	nincs	
Ráckeve	Ráckevei			Tamássy Andor vezetőjegyző	99	
Rákoscsaba	Gödöllői	nemleges	Rákoscsaba, 1945.07.11.	Szabó János főjegyző	nincs	
Rákoshegy	Központi	A születési anyakönyvek 1937. évi 40-46. fszáma, 1939. évi 37-40. fszáma semmisült meg.	Rákoshegy, 1945.05.17.	Janicsár? Vezetőjegyző	nincs	
Rákoskeresztur	Gödöllői	nemleges	Rákoskeresztur, 1945.05.18.	Pákozdy Ferenc vezetőjegyző	Vigyázó kastélyt feldúlták	
Rákosliget	Gödöllői	nemleges	Rákosliget, 1945.05.17.	Bényi Mihály h. főjegyző	nincs	
Rákosszentmihály	Központi			Szabó Lajos dr. főjegyző	nincs	
Sashalom	Központi			Szatmáry Károly jegyző	1943-1944.évi iratok semmisültek meg.	
Sári	Alsódabasi			Mészáros István vezetőjegyző	90	

Község neve	Járás	Anyakönyvek	Irat keltezése	Jelentést beküldő név/fogalkozás	Iratanyag károsodás mértéke (%)	Megjegyzés
Solt	Dunavecsei	A születési anyakönyvek 1898. 5-8, 1906. 38-184, 1913. 114-1914. 78. bejegyzésig, 1929 -1932 150. bjegyzésig. 1936 42-61. bejegyzésig. 1942. évi 51. bejegyzéstől 1945. 01.01.-ig. A házassági anyakönyvek 1919.169-1920. évi 60. bejegyzésig semmisültek meg..	Solt, 1945.06.16.	Nagy Lajos vezetőjegyző	megsemmisült	A névmutatók egy része veszendőbe ment.
Soltszentimre	Kiskörösi			Harsányi Mihály főjegyző	100	
Soltvadkert	Kiskörösi			vezetőjegyző	nincs	
Solymár	Budakörnyéki	Az orosz megszállás alapján semmisült meg. 1903. 122. bejegyzéstől az 1905. évi 26. bejegyzésig. 1906. évi 33-44 .fszámú bejegyzésig semmisült meg.	Solymár, 1945.05.17.	Hamar vezetőjegyző	nincs	
Soroksár	Központi	Egy darab ment veszendőbe az 1901.01.11–1901.04.08-ig.	Soroksár, 1945.05.12.	Hermann jegyző	megsemmisült	Az anyakönyv pótlása nem olyan sürgős mert már "régi".
Sóskút	Budakörnyéki				nincs	
Szabadszállás	Kunszentmiklósi			Jakus Zoltán főjegyző	90	
Szada	Gödöllői	nemleges	Szada, 1945.06.16.	Kovács Jenő h. vezetőjegyző	nincs	
Szakmár	Kalocsai			Takács Imre vezetőjegyző	egy része elpusztult	
Szalkszentmárton				Deák Ferenc főjegyző	100	
Szank	Kiskunfélegyházai			jegyző	nincs	
Szászhalom	Budakörnyéki			vezetőjegyző	90	
Szentlőrinckáta	Nagykátai			Barna Balázs vezetőjegyző	nem esett kár	
Szentmártonkáta	Nagykátai	A születési anyakönyvek 3. kötete (1905. évi)119-120, 195-198, 201-210. oldalai. A 6. ötetből 1-7. oldal (1939-1940) 9-10. oldal, 1940. évi 50-51. oldal, 1942. évi 50-51. oldal. A házassági anyakönyv 3. kötete (1907)12-13oldal, 1919. évi 144-147. oldal.	Szentmártonkáta, 1945.06.15.	Merész Ede főjegyző	nincs	
Szigetbecse	Ráckevei	A házassági és halotti anyakönyvek kötetei telejesen megsemmisültek.	Szigetbecse, 1945.05.15.	vezetőjegyző	100	
Szigetcsép	Ráckevei			Menyhárt Zsigmond főjegyző	100	
Szigetmonostor	Szentendrei			Oláh György vezetőjegyző	nem esett kár	
Szigetszentmárton	Ráckevei	A házassági bejegyzések közül a 11-62.oldal 1895. 6. bejegyzéstől az 1897. évi 1. bejegyzésig, 135-140. oldal 1898. évi 8. bejegyzéstől a10 bejegyzésig. A halotti anyakönyvek 1895.10.01–1900. 12.31.	Szigetszentmárton, 1945.05.15.	Szegő László jegyző	100	
Szigetszentmiklós	Ráckevei			Kiss Sándor főjegyző	100	
Szigetújfalu	Ráckevei			Biró Sándor jegyző	kis mértékű pusztulás	
Sződ	Váci				nincs	
Tahitótfalu	Szentendrei			Kádas György főjegyző	jelentős kár	
Taksony	Ráckevei			Mózes Zsigmond h. főjegyző	nincs	
Tápióbicske	Nagykátai	Az anyakönyvek nagy része megsemmisült.	Tápióbicske, 1945.05.13.	Plauder József jegyző	100	
Tápiógyörgye	Nagykátai			főjegyző	nincs	

Község neve	Járás	Anyakönyvek	Irat keltezése	Jelentést beküldő név/fogalkozás	Iratanyag károsodás mértéke (%)	Megjegyzés
Tápióság	Nagykátai			Jáhidy vezetőjegyző	100	
Tápiósáp	Gyömrői			Németh István főjegyző	nincs	
Tápiósüly	Gyömrői			Nagy Béla főjegyző	nincs	
Tápiószecső	Nagykátai			Tasnády jegyző	100	
Tápiószele	Nagykátai	A születési anyakönyvek közül 5 kötet hiányzik. 1897.10.25–1899.10.21, 1907. 01.01–1912. 02.03., 1918. 07. 29–1923.07.28, 1941. 07.30–1944.10.31.	Tápiószele, 1945.05.16.	dr. Batka Béla főjegyző	80	
Tápiószentmárton	Nagykátai			Bánhidy vezetőjegyző	90	
Tárnok	Budakörnyéki			Várady Géza vezetőjegyző	nincs	
Tass	Kunszentmiklósi			Horváth Lajos főjegyző	csekély mértékű	
Tatárszentgyörgy	Alsódabasi	A születési anyakönyvek közül az 1895.10.01-1901.09.06, 1925.09.20–1944.11.01. a házassági anyakönyvek közül 1907.02.01–1944.11.01. a halotti anyakönyvek közül 1895.10.01–1939.09.21. bejegyzések semmisültek meg.	Tatárszentgyörgy, 1945.06.25.	Fajth jegyző	nagy része elpusztult	1945.06.25. után szeretné a községi főjegyző a másolást elkezdeni.
Telki				Baumgarten főjegyző	nincs	
Tinnye	Budakörnyéki	A házassági bejegyzések közül 1895.10.01–1899.12.04. közötti adatok semmisültek meg.	Tinnye, 1945.05.12.	vezető jegyző	100	
Tiszaujfalu	Kiskunfélegyházai	A születési anyakönyvek közül 1907. 7-71., 1941. 14-24., 1943. 13., 18-19., 23-25.,43. bejegyzések semmisültek meg.	Tiszaujfalu, 1945.09.19.	Pusztay Nándor vezetőjegyző	igen nagy mértékű	
Tóalmás	Nagykátai	Az 1895.10.01–1900.10.01, 1936.08.02–1945. áprilisáig vezetett születési anyakönyvekk kivetelével minden egyéb kötet megsemmisült.	Tóalmás, 1945.08.06.	Molnár főjegyző	100	
Torbágy	Budakörnyéki			Lukács Béla jegyző	80-90	
Tök	Budakörnyéki			főjegyző	90	
Tököl	Ráckevei			Jószai vezetőjegyző h.	100	
Törökbálint	Budakörnyéki			Faludi Flórián bíró Király Ferenc h. főjegyző	nincs	
Törtel	Abonyi	A születési anyakönyvek közül az 1899.10.08–1903.05.26, a halottaik közül 1907.01.02–1925.11.08. semmisült meg.	Törtel, 1945.07.13.	Kiss Márton h. jegyző	nincs	A születési index teljesen, a házassági a 185. bejegyzéstől végig megsemmisült
Tura	Aszódi			Ghéczy jegyző	100	
Ujhartyán	Alsódabasi	A születési anyakönyvek közül 1906. 111. fszámától 1906. év végéig a bejegyzések veszendőbe mentek.	Ujhartyán, 1945.05.19.	Salacz Bla főjegyző	75	Az ostrom alatt a születési anyakönyvi űrlapok az állami nyomdában semmisültek meg.
Ujkécske	Kiskunfélegyházai	nemleges	Ujkécske, 1945.05.16.	Kecskés József vezető jegyző	nincs	
Uri	Gyömrői	nemleges	Uri, 1945.05.19.	Molnár Sándor főjegyző	nincs	
Uszód	Kalocsai			Geleta József h. főjegyző	nem károsodott	
Üllő	Monori			Erdei lajos vezetőjegyző	100	

Község neve	Járás	Anyakönyvek	Irat keltezése	Jelentést beküldő név/fogalkozás	Iratanyag károsodás mértéke (%)	Megjegyzés
Üröm	Budakörnyéki			Tarnay Béla h. vezetőjegyző	100	
Vácbottyán	Váci			körjegyző	100	
Vácduka	Váci	nemleges	Vácduka, 1945.05.14.	Balló Imre h. körjegyző	100	
Váchartyán	Váci			Pintér h. körjegyző	nem esett kár	
Váckisujfalu	Váci			körjegyző	nagy része megsemmisült	
Vácrátót	Váci			Pintér h. körjegyző	nem esett kár	
Vácszentlászló	Gödöllői	nemleges	Vácszentlászló, 1945.06.19.	főjegyző	100	
Valkó	Gödöllői	nemleges	Valkó, 1945.05.19.	vezetőjegyző	nincs	
Vasad	Monori	nemleges	Vasad, 2945.08.25.			A születési anyakönyv 22-36. o megkerült átfűző zsinorjával együtt. A házassági index elpusztult, a halotti anyakönyv viasz zsinórja , illetve a születésit lezáró pecsét elveszett.
Vecsés	Monori	minden anyakönyvi kötet elveszett	Vecsés, 1945.05.12.	Hernádi Jenő vezetőjegyző	100	
Veresegyháza	Gödöllői					
Verseg	Aszódi	A házassági 1906. 12. 31–1945.03.29. közötti bejegyzései, a halotti 1906.12.31–1945.01.01. közötti bejegyzései semmisültek meg.	Verseg, 1946.12.16.	Raffai főjegyző		
Visegrád	Szentendrei					
Zsámbék	Budakörnyéki	nemleges	Zsámbék, 1945.07.18.	Bakó János vezetőjegyző	nincs	
Zsámbok	Gödöllői			Gémeskuti István vezetőjegyző	100	
Zsidó Vácegres	Váci			Székelyhidi Károly körjegyző	nagy része megsemmisült	

13. számú melléklet: 1940. évi Magyar Királyi Országos Levéltár kutatási szabályzata

Szabályzat a m. kir. Országos Levéltárban őrzött iratoknak magánfelek által való használata tárgyában.

1. §.

Az Országos Levéltárban őrzött iratokat magánfelek csak a Levéltár főigazgatójától nyert engedéllyel és csak annyiban használhatják, amennyiben azok használata kormányrendelettel vagy magánletéteknél a letevő által nincs korlátozva. Engedély csak olyan egyéneknek adható, kik 18. életévüket betöltötték és az iratok tanulmányozásához szükséges képzettséggel birnak s kiknek megbizhatósága ellen gyanu nem forog fenn.

Az engedély dijmentes és másra át nem ruházható.

2. §.

A kutatási engedély mindig csak valamely meghatározott tárgykörre szólhat. Ha a kutató más tárgyra vonatkozó iratokat is óhajt használni, ujabb engedélyt tartozik kérni.

3. §

Az engedély irásban vagy élőszóval is kérhető. A kérelemben a kutatás tárgyát meg kell jelölni. Az irásbeli kérelemre az Országos Levéltár irásban ad értesitést s amennyiben a kérelmező fél a használni kivánt iratokat pontosan megjelöli, azokat előre kiemelteti és két hónapig terjedő határideig a gondnok őrizete alatt kéznél tartja. Ha a fél a határidő lejártáig nem jelentkezik, vagy annak meghosszabbitását nem kéri, az iratok visszahelyeztetnek.

4. §.

A kutatási engedély megadásakor az illető fel részére névre szóló látogatójegy állittatik ki, melyen a kutatás tárgya megjelöltetik. Ha az engedély irásbelileg adatik meg, a látogatójegy az értesitéshez csatolandó.

5. §

A megadott kutatási engedélyekről az Országos Levéltár főigazgatója folyószámmal ellátott jegyzéket vezettet és az engedély megadásáról egyidejüleg a kutató-terem felügyelőjét és az egyes levéltári osztályok vezetőit tudomásulvétel és betüsoros jegyzékbe való bevezetés céljából értesiti.

6. §.

A kutató nyilatkozatot tartozik aláirni, melyben magát a kiföggesztett szabályzat rendelkezéseinek megtartására, valamint arra is kötelezi, hogy az Országos Levéltárban folytatott kutatási alapján közzétendő munkának vagy cikkeinek egy-egy példányát az Országos Levéltári könyvtára részére megküldi.

7. §.

A jelen szabályzat kibocsátása előtt kiállitott látogató-jegyek érvényüket megtartják, a kutatók azonban tartoznak a 6. §-ban megjelölt kötelezvényt legközelebbi jelentkezésük alkalmával pótlólag kiállitani.

8. §.

A kutatók az Országos Levéltár iratait rendszerint csak az erre rendelt teremben használhatják. Indokolt esetekben azonban engedély adható az iratoknak más helyiségben való tanulmányozására is.

9. §.

A kutató-terem a vasár- és ünnepnapokat s a nagyhét három utolsó napját kivéve naponkint délelőtt ¼10-től délután ¾2-ig van nyitva.

10. §.

A kutatók a kutató-terembe irószereken s a munkájukhoz szükséges jegyzeteiken és segédkönyveken kivül egyéb csomagot nem vihetnek be. Felsőruhát, kalapot, botot, ernyőt és táskát a ruhatárban kell letenni. A ruhatár használata dijmentes.

11. §.

A kutatók a kutató-terem felügyelője előtt kivánatra látogató-jegyüket felmutatni és személyazonosságukat igazolni tartoznak.

12. §.

A kutató a másoláshoz segéderőt csak a főigazgató engedélyével alkalmazhat. A jelen szabályzat rendelkezéseinek a segéderő részéről való pontos megtartásáért a kutató felelős.

13. §.

A kutató-terem felügyelője, illetve a levéltári osztályok tisztviselői a kutatónak, amennyiben felvilágositás végett hozzájuk fordul, a kutatásra nézve szükséges utmutatást kötelesek megadni · a kutatást azonban a kezéhez bocsátandó segédkönyvek alapján a kutató önmaga tartozik elvégezni. A belső használatra készült és a kutatónak ki nem adható cédula-mutatókból a kivánt adatokat a levéltári osztályok közlik a kutatóval. A kutató az iratok elolvasását vagy megmagyarázását a levéltári tisztviselőktől nem követelheti és a kutató-terem felügyelőjét ilyen kérelmekkel háborgatnia nem szabad.

14. §.

A kutató a használni kivánt iratokat vagy segédkönyveket erre szolgáló kérőlapon két azonos példányban tisztán olvasható irással és felzetük szerinti sorrendben feljegyzi és a kérőlapot kelettel és aláirással ellátva átadja a kutató-terem felügyelőjének, ki azt a naplóba bevezeti és sorszámmal ellátva és láttamozva továbbitja az illető levéltári osztálynak. Ha az iratok már előre kiemeltettek és kéznél tartatnak, elegendő a kérőlapon az Országos Levéltár értesitésének számára hivatkozni. Ily esetekben a kutató-terem felügyelője az iratokat a megfelelő országos levéltári ügydarabbal együtt a gondnoktól átvévén, az iratokat a kutató rendelkezésére bocsátja, a kérőlapot pedig az ügydarabbal együtt a kutatás befejezéséig magánál tartja.

15. §.

A kutatók kérőlapot az osztályokba közvetlenül nem küldhetnek s a levéltári altisztekkel nem rendelkezhetnek.

16. §.

A levéltári osztályok a kérőlapot átvizsgálják, a kivánt iratokat vagy segédkönyveket kiemeltetik és a dolgozó-szoba felügyelőjének átküldik, aki azokat a kutatónak átadja. Az iratokkal együtt visszaküldendő a kérőlap egyik példánya is, melyen a kiadott iratok darabszámát fel kell tüntetni.

17. §.

Ha az illető levéltári osztály vezetője ugy találja, hogy a kért iratok nem vonatkoznak arra a tárgyra, melyre az illető fél kutatási engedélyt kapott, köteles az iratok kiadását megtagadni és erről a kutató-terem vezetőjét értesiteni. A kutatónak ily esetben szabadságában áll az ügyet a főigazgató elé terjeszteni.

18. §.

Ha a levéltári osztály vezetője a kért iratoknak a kutatóval való közlését a köz, illetve magánosok érdekeire nézve sérelmesnek találja, köteles a főigazgatónak jelentést tenni, aki az irat kiadása felett határoz.

19. §.

Ha a kért iratok kiemelése akár azok nagy száma, akár egyéb munkatorlódás miatt azonnal nem volna eszközölhető, a levéltári osztály a kutató-terem felügyelőjét a kérőlap átvételekor erről értesiti és egyuttal hozzávetőleg jelzi az időpontot is, amikor az iratokat átküldheti.

20. §.

A kutató egyidejüleg több kérőlapot is benyujthat ; mig azonban az első kérőlapra kapott iratokat vissza nem szolgáltatja, a többi kérőlapon kivánt iratok kiadását nem igényelheti. Délután ½2-től kezdve ujabb iratok a kutatónak egyáltalán nem adatnak ki.

21. §.

Huszonöt darab oklevélnél, illetőleg ügyiratnál több egy-egy kérőlapon nem kérhető. A levéltári osztályoknak azonban szabadságukban áll, ha nagytömegü iratokról van szó, azokat kisebb részletekben bocsátani a kutató rendelkezésére.

22. §.

Egész iratcsomók vagy oklevéldobozok csak külön engedély alapján bocsáthatók a kutató rendelkezésére.

23. §.

A kutató tartozik gondosan ügyelni arra, hogy a kezéhez kapott iratokat össze ne zavarja, semmiképen be ne piszkolja és meg ne rongálja. Az iratokra bárminemü megjegyzést és jeleket tenni, javitgatni vagy egyes szókat aláhuzni, az iratokat (cimereket) papiron átrajzolni és bárminemü vegyi szerekkel kezelni szigoruan tilos. Hasonlóképen tilos az iratokon levő pecséteket dörzsölni, mosni vagy kefével tisztogatni s róluk bármiféle mintázatot venni.

24. §.

Iratok és pecsétek lefényképezéséhez a főigazgató külön engedélye szükséges. Ha a fényképezés nem az Országos Levéltár épületében történik, az engedély csak ugy adható meg, ha a fél a kiküldendő levéltári tisztviselő kocsipénzét előre lefizeti.

25. §.

A kutató irószerül csak irónt vagy töltőtollat használhat és szigoruan ügyelni tartozik arra, hogy a kutatóterem berendezését semmiképen be ne piszkolja és ne rongálja.

26. §.

A kutatónak a kezéhez vett iratokat a kutatóteremből bárhová, bármely rövid időre kivinni szigoruan tilos.

27. §.

A kutató-teremben dohányozni, étkezni, egymást hangos beszéddel vagy egyébként zavarni, avagy egymás iratait használni nem szabad.

28. §.

Ha a kutató a használt iratok valamelyikéről az Országos Levéltár által egyszerü vagy hitelesitett másolatot kiván kiállittatni, óhaját bejelenti a kutató-terem felügyelőjének, aki erről további intézkedés végett a gondnokot értesiti s a szóban levő iratot elismervény ellenében neki átadja.

29. §.

Ha a kutató az iratok tanulmányozását befejezte, köteles azokat a kérőlapnak hozzájuk csatolt másodpéldányával együtt a kutató-terem felügyelőjének rendben átadni.

30. §.

A kutató-terem felügyelője a visszaadott iratokat a kérőlappal összehasonlitva lehetőleg azonnal számba veszi, s amennyiben azok rendben, hiánytalanul és sértetlenül adattak vissza, ezt a kérőlapon elismerve, a kérőlapot a kutatónak visszaszolgáltatja, az iratokat pedig a megfelelő levéltári osztályba, illetőleg a gondnoktól átvett iratokat hozzá, visszaküldi. A levéltári osztály az iratokat a nála másodpéldányban levő kérőlappal ujra összehasonlitja s amennyiben rendben találja, a kérőlapot megőrzés végett a kutató-terem felügyelőjének átküldi.

31. §.

Ha az iratok netalán rendetlenségbe kerültek volna, a kutató tartozik azokat a felügyelő kivánságára rendbe szedni.

Ha a felügyelő az iratokban hiányt vagy rongálást észlelne, s a kutató a hiányzó iratot nem tudná előadni, a felügyelő az illető levéltári osztály vezetőjét azonnal értesiti s vele együtt a hiányt, illetve a rongálást megállapitva, további intézkedés végett a főigazgatónak azonnal jelentést tesz.

32. §.

A kutató a kezéhez vett iratok sértetlen visszaadásáért és a használat által okozott kárért teljes vagyonjogi és büntetőjogi felelősséggel tartozik. A kérőlap visszaadása a felelősséget még nem szünteti meg, amennyiben utólag kétségtelenül meg lenne állapitható, hogy valamely irat a kutató kezén elveszett vagy megrongálódott.

33. §.

A kutató kivánságára a kezénél levő iratok a következő napra vagy esetleg valamely későbbi, de tizennégy napot meg nem haladó határidőre a kutató-teremben fenntartandók.

34. §.

Ha a kutató az iratok fenntartását kifejezetten nem kéri vagy ha a kitüzött határnaptól számitott három napon belül nem jelentkezik, az iratokat a 30. §. értelmében számba kell venni s a levéltári osztályba vissza kell küldeni. A kérőlapot ily esetben a kutató-terem felügyelője a kutató legközelebbi jelentkezéséig kéznél tartja.

35. §.

Az egyes kutatók helyét a teremben — óhajuknak a lehetőséghez képest való figyelembe vételével — a felügyelő jelöli ki.

36. §.

A kutató-terem felügyelője köteles szigoruan ügyelni arra, hogy a kutatók a jelen szabályzat rendelkezéseit pontosan megtartsák ; s ha bárminő szabálytalanságot észlel, tartozik a kutatókat annak kerülésére figyelmeztetni. Ha a kutató a jelen szabályzat rendelkezéseit sulyosabban megsérti, vagy a figyelmeztetésnek nem engedelmeskedik, a felügyelő kötelessége a kutatási engedély hatályát ideiglenesen felfüggeszteni s a főigazgatónak haladéktalanul jelentést tenni, aki a továbbiakra nézve dönt. A főigazgató döntésével szemben a kutató a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez birtokon kivül fellebbezhet.

37. §.

A jelen szabályzat megsértése esetén a kutatási engedély bármikor megvonható s emellett a kutató vagyoni és büntetőjogi felelőssége érintetlen marad. A főigazgatónak joga van a kutatási engedélyt az olyan kutatóktól is megvonni, kiktől járatlanságuk folytán komoly levéltári kutatómunka nem várható s akik céltalan iratkéréseikkel a levéltári tisztviselők munkáját felesleges módon zavarják.

38. §.

Ezen szabályzat a közzététel napján lép életbe. Az 1880. évi 53.941. számu belügyminiszteri rendelettel megállapitott iratközlési szabályzat ugyanekkor hatályát veszti.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1929. évi január hó 24. napján 430. 1.—0. szám alatt kelt rendelete.

M. kir. állami nyomda. Budapest, 1929. — 725.

P 2285 - 1. tétel

Forrás:
MNL OL P 2285. 4. tétel Főigazgatói intézkedések (munkaterv, munkaerő, kutatóterem) sz. n.

14. számú melléklet: Nemesség kutatások (1890-1944)

Megye	Megjelent nemességi kötetek
Abaúj	Csoma József: Abaúj-Torna vármegye nemes családjai. Kassa, 1897.
Árva	Rexa Dezső: Czimeres levelek Árva vármegye levéltárában. In: Turul 1912, 58−65. uő: Nemes családok Árva vármegye levéltárában. In: Családtörténetei Értesítő, 1912. 2−4. uő: Az árvamegyei levéltár czimerpecsétjei. In: Turul, 1912. 181−184.
Baranya	Angyal Pál: Az első-nemesség vizsgálat Baranyában. In: Pécs-Baranyai Múzeumi Egyesület Értesítője (továbbiakban) PBMÉ 1909. (2. évf.) 119−126. uő:Küzdelem a nemesi jogokért. In: PBMÉ 1910. (3. évf.) 105−112. Baán Kálmán: Baranya vármegye egytelkes nemeseinek 1542. évi összeírása. In: Magyar Családtörténeti Szemle (továbbiakban: MCsSz) 1936. (2. évf.) 6−7., 14−17., 8−9.., 13−18.)
Békés	Palatinus József: Békésvármegyei nemesi családok. Budapest, 1909.
Belső-Szolnok lásd Szolnok-Doboka	Lukinich Imre: Belső Szolnok nemesi összeírása 1676-ból. In: Genealógiai Füzetek (továbbiakban GF) 1906. (4. évf.) 9−10., 22−23. Györffy István: Belső Szolnok megye 1662. évi lustrája. In: GF 1908. (6. évf.) 16−17. Szádeczky Béla: Belső Szolnok megye 1662. évi lustrája. In: GF 1908. (6. évf.) 54−56. Lukinich Imre: Belsőszolnok megye egytelekes nemeseinek jegyzéke 1697-ből.In: GF 1912. (10. évf.) 108−111.
Bereg	Szent-Imrey Tamás: Czímeres levelek Beregvármegye levéltárban. In: Nagy Iván Családtörténeti Értesítő (továbbiakban: NI) 1900. (2. évf.) 175−179., 229−231., 259−263. uő: Bereg vármegye levéltárban őrzött címeres levelek, In: NI 1901. (3. évf.) 44−50., 95−102., 147−152.
Bihar	Schönerr Gyula: Bihar vármegye levéltárában őrzött czímeres nemeslevelek. In: Turul, 1888. 178−180. Reszegi Lajos: Bihar vármegye levéltárnak eredeti cimeres levelei. In: MCsSz 1936. (2. évf.) 6−7.,1−5., 8−9., 5−9., 1937. (3. évf.) 22−24..
Borsod	Szendrei János: Czímeres levelek Borsod megye levéltárban. In: Turul, 1890. 86−89.
Csanád	Barna János-Sümeghy Dezső: Nemes családok Csanádvármegyében. Makó, 1913. elérhető CD-ROM-on:Szluha Márton: Bács-Bodrog, Csanád, Liptó,Nyitra, Udvarhely és Vas vármegye nemes családjai. Budapest, Heraldika Kiadó-Arcanum Adatbázis Kft. 2005.
Fejér	Rexa Dezső: Névmutató Fejér vármegye levéltárnak nemesi anyagához. Székesfehérvár, 1914.
Felső-Fejér lásd Nagy-Küküllő 1876	Biás István ifj.: Fejér megye lustrája 1682-ből. In: GF 1908. (6. évf.) 147−149., 164−168. uő: Fejérvármegyei lustra 1686-ból. In: GF 1908. (6. évf.) 164−168. uő: Fejérvármegyei lustra 1694-ből. In: GF 1909. (7. évf.) 88−91.
Fogaras	Iványi Béla: Fogaras vidéke nemeseinek összeírása 1637-ben. In: Turul, 1914. 88−89.
Győr	Lengyel Alfréd: Címeres nemeslevelek Győr-ésMoson vármegye levéltárban. In: MCsSz, 1943. (9. évf.) 200−205., 230−231., 255−270., 270−272., In: MCsSz, 1944. (10. évf.) 8−10., 40−42., 64−66., 90−91.

Megye	**Megjelent nemességi kötetek**
Hajdú	Komáromy András: A szabad hajdúkra vonatkozó levelek és okiratok 1604−1608. In: Történelmi Tár (továbbiakban: TT) 1901. (24. évf.) 605−610. uő: A hajduk közös címereslevele. In: Turul, 1905. 174−179.
Háromszék	Biás István, ifj. : Kézdiszéki lustra 1659-ből. In: GF 1910. (8. évf.) 83−84. Sándor Imre: Háromszéki lustra 1691-ből.In: GF 1911. (9. évf.) 73−78.;102−105., 126−130.
Heves	Baán Kálmán: Heves és Külső Szolnok vármegye 1647. évi összeírása. In: MCsSz. 1941. (7. évf.) 45−60.
Hunyad	Veress Endre (szerk.): Hunyad megye nemes családjai. Déva, 1900.
Jász-Nagykun-Szolnok	Györffy István: A jászkunság nemessége. 1699. In: GF 1907. (5. évf.) 56−57. uő: A Jászkunság nemessége 1720-ban. In: GF 1907. (5. évf.) 102−103. Soós Adorján: Magyar nemesek a Jászkunság területén. Pécs, 1934.
Komárom	Alapi Gyula: Komárom vármegye nemes családai. Komárom, 1911.
Közép-Szolnok lásd Szilágy 1886	Biás István ifj.: Középszolnok megye lustrája 1684-ből. In: GF 1908. (6. évf.) 153−154.
Liptó	Majláth Béla: Liptómegyei törzsökös családok 1526. évig. In: Turul, 1890. 1−24., 54−63., 97−111., 200−207. uő: Családtörténeti tanulmányok 1526. évig. In: Turul, 1891. 16−34., 78−85., 133−140., 161−171.,
Máramaros	Petrovay György: Czimeres nemes levelek Máramaros vármegye levéltárából. In: Turul, 1910. 156−168.
Maros-Torda	Lázár Miklós, gr.: A Marosszékben 1491−1515 közt hadnagyságot és bíróságot nemek és ágak szerint viseltek lajstroma. In: Századok, 1868. 673−692.
Moson	Sőtér Ágoston: Czimeres levelek Moson vármegye levéltárban. In: NI 1899. (1.évf.) 91−92.
Nógrád	Simon János, M: Nemesi iratok és czimeres pecsétek Nógrád vármegye levéltárban. Balassagyarmat 1911.
Nyitra	Romhányi János: Nemességigazolás Nyitra vármegyében 1754/1755. Levéltárosok Lapja 1913. 38−43., 54−61., 78−88. 1914. 6−14., 35−43., 54−63. 1915. 7−17., 37−41. 1916. 5−13. Ethey Gyula: Nyitra vármegyében kihirdetett címeres levelek jegyzéke. 1607−1641. MCsSz 1940. (6. évf.) 155−158., 215−216., 263−264., 283−285.
Pest-Pilis-Solt	Köszeghi Sándor: Nemes családok Pestvármegyében. Budapest, 1899.
Pozsony	Áldásy Antal: Pozsony vármegye jegyzőkönyvei az 1650−1657. évekből. In: TT 1905. (28. évf.) 62−87., 233−256. uő: Adalékok a pozsonyvármegyei nemesek névsorához. In: Turul 1904. 144−147. Spalovszky Gyula:Armális levelek Pozsonyvármegye levéltárban. In: Levéltárosok Lapja, 1913. 20−27.
Sáros	Helelnborth Kálmán: Nemességigazolások Sáros megyében a XVIII. században. In: MCsSz, 1936. (2. évf.) 10. 12−13.
Somogy	Baranyai Béla: Somogy vármegye nemes családai. Budapest, 1914. Vasdényei Imre: Ősi birtokok és birtokosok Somogy vármegyében. Kaposvár, 1922.
Sopron	Soós Imre: A sopronmegyei kurialisták taksája. In: Történetírás, 1937. 376−397.

Megye	**Megjelent nemességi kötetek**
Szatmár	Bilkei Gorzó Bertalan: B., Szatmár vármegye nemes családjai. Nagykároly, 1912.
Szepes	Förster Jenő: Szepes vármegye nemes családjainak összeírásai, 1591−1835. In Közlemények Szepes vármegye múltjából (továbbiakban: KSzM) 1909. (3. évf.) 43−47., 105−117., 170., 237−242. uő: Címeres nemes levelek Szepes vármegye levéltárban. In: KSzM 1910. (3. évf.) 38−49.
Torda-Aranyos	Pálmay András: Maros-Torda vármegye nemes családjai. Marosvásárhely, 1904.
Torna	Horváth Sándor: Hamisított czimeres nemeslevelek Abauj-Torna vármegye levéltárban. In: NI 1900. (2. évf.) 181−185. Czobor Alfréd: Abauj és Torna vármegye nemeseinek összeírása, 1660., 1732., 1754−1755. In: Tolna vármegye és Kassa Múltjából (továbbiakban: TKA) 1912. (3. évf.) 33−37., 97., 99., 160−163. uő: Czímeres nemeslevelek Abauj-Torna vármegye levéltárában. 1564−1711. In: TKA 1913. (4. évf.) 27−35., 110−112., 1915. 38−41., 1916. 68−75., 113−125., 153−159.
Trencsén	Pázmány Lajos: Trencsén vármegye levéltárban őrzött címeres nemeslevelek. In: Trencsén vármegyei Múzeum Egyesület Értesítője. 1914. 94−134. Schneider Miklós: Trencsén vármegye 1725−1732. évi nemességvizsgálatai. Szombathely, 1938.
Vas	Schneider Miklós: Vas vármegye 1835. évi összeírása. Szombathely, 1937. uő: Vas vármegye 1717. évi nemességvizsgálata. Szombathely, 1939. uő: Vas vármegye 1726/1727. évi nemességvizsgálata. Szombathely, 1940. uő: Vas vármegye kétségtelen nemesei 1733-ban. Szombathely, 1940. Baán Kálmán: Vas vármegye 1554. évi nemesi összeírása. Birtokos és egytelkes nemesek. In: MCsSz 1940. (6. évf.) 97−104., 140−142., 163−168., 185−190., 211−215., 237−240. klny., Budapest, 1940.
Veszprém	Kozmutza Lívia: B. Nemesek Veszprém vármegye 1696. évi katonai összeírásában. In: MCsSz 1941. (7. évf.) 94−95.
Zala	-
Zemplén	Dudás Gyula: Zemplén vármegye régi családjai. In: Adalékok Zemplén vármegye történetéhez 1906. (12. évf.)
Zólyom	Turchányi Tihamér: Nemeslevelek Zólyom vármegye levéltárban. In: NI 1900. (2. évf.) 39−41.

Forrás: Kosáry, 2008. 115−624.

15. számú melléklet: Gorzó családfa

Forrás: MNL OL P 1494. 2/g tétel. Leszármazási iratok
MNL OL P 1494. 26. tétel. Gyászjelentések

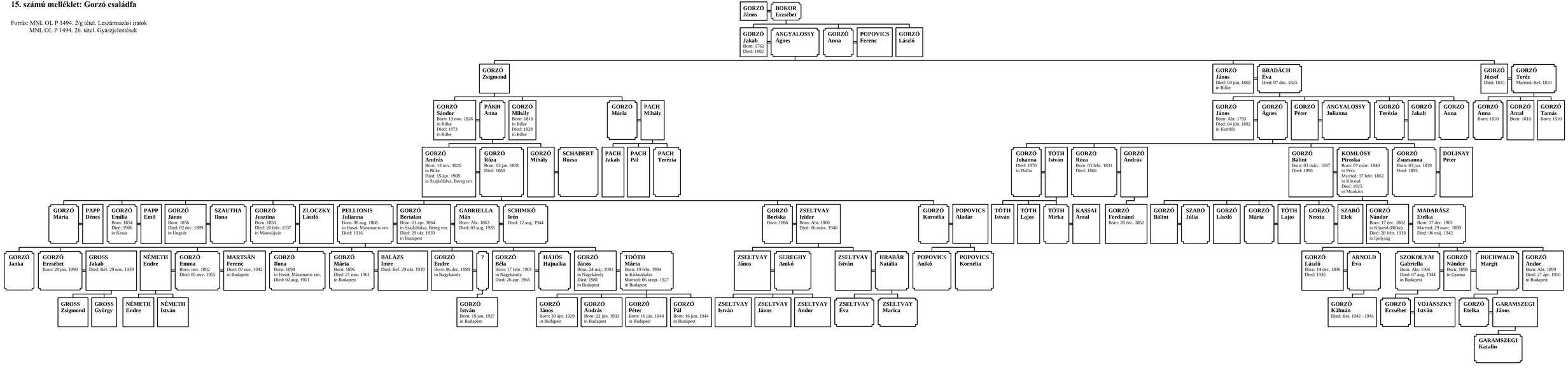

16. számú melléklet: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye levéltárosainak közművelődési előadásai a Magyar Rádióban (1932−1944)

időpont	előadó	cím
1932.07.07.	Rexa Dezső	A török császár lánya Pesten
1933.04.17.		A legnagyobb magyar, mint a magyar insurrectios főhadnagy
1933.06.23.		Ácsorgások a régi Pesten
1933.10.22.		Az insurrectio anekdotái
1934.06.27.		Petőfi és Széchenyi
1935.01.13.		Kuruc világ
1935.05.23.		Jellegzetes alakok a régi Pesten
1935.06.09.		Jurátus élet
1935.08.25.		Nemzeti Színház megnyitása
1935.10.20.		Vág völgye
1935.12.22.		Peleskei notárius
1936.02.11.	Bilkei Gorzó Nándor	Vármegyei Tisztviselők Irodalmi és Művészeti Gyöngyösi István Társaságáról
1936.03.29.	Rexa Dezső	Peleskei notárius a színpadon
1936.06.14.		Blaháné
1936.08.23.		Nemzeti Színház 99 év előtt
1936.09.06.		Nedecvári emlék
1936.11.19.		Pest megye a török után
1936.12.18.		Nemzeti Színház igazgatói
1937.01.03.		Háry János
1937.03.28.		Petőfi úti jegyzetei
1937.04.15.		Nemzeti Színház 1848-ban
1937.04.26.		Piri aga
1937.06.20.		Garam völgye
1937.07.22.		Csokonai
1937.08.22.		Milyen volt a Nemzeti Színház
1938.01.02.		Árva vára
1938.03.07.		Kazinczy Dunai útja
1938.03.14.		Régi magyar mesemondák
1938.07.07.		Az első magyar szabadtéri előadás
1938.08.07.		Trencsén
1938.08.31.		Az arab költészetből felolvasás
1938.09.16.	Rexa Dezső	Régi tudomány házi használatra
1938.09.23.		Garam völgye (ismétlés)
1938.10.11.		Az arab költészetből felolvasás
1938.10.21.		Magyar költők a szüreten
1938.11.04.		Szlovák atyafiak
1938.11.11.		Egy kertvárosi utcácska
1938.11.13.		Galgóc

időpont	előadó	cím
1938.11.14.		A felvidék lelke
1939.01.22.		Magyar költők a felvidékről
1939.02.07.		Temetvény
1939.03.17.		Mi a család története
1939.06.13.	Nadányi Zoltán	Versek
1938.08.28.	Rexa Dezső	Magyar iskola a felvidéken
1939.09.21.		Az akadémia palotája
1939.10.11.		Költők a Margitszigeten
1939.11.11.		Schiller a színiigazgató
1939.11.12.		Petőfi utilevelei
1940.01.10.		Kazinczy utolsó szerelme
1940.10.07.	Kosáry Domokos	Anglia meghódítása 1066-ban
1941.10.18.	Rexa Dezső	Kazinczy első erdélyi látogatása
1940.10.22.		A Wesselényiek
1944.03.18.	Bilkei Gorzó Nándor	Gyöngyösi István Társaság előadása
1944.07.25.	Rexa Dezső	Közigazgatási anekdoták
1944.08.01.		Asszonyok intése
1944.09.12.		Metamorphosenon
1944.09.26.		Munchausenkedések a magyar irodalomba

Forrás: MNL OL K 613. 90−91. cs.
MNL PML IV. 475-f. Rexa Dezső hagyatéka. Rádió előadások 1923−1944. (2.doboz).